

کشف الباری

عما فی

صحیح البخاری

تصنیف

حضرت مولانا سلیم اللہ خان

کشف الباری

عما فی

صحیح البخاری

کتاب الجهاد والسِّیر (دوم)

تالیف ← صدر وفاق المدارس مولانا سلیم الله خان مدظله العالی
شیخ الحدیث جامعه فاروقیه کراچی

ترتیب وتحقیق ← مولانا حبیب حسین صاحب

ترجمه ← مولانا شاه فیصل فاضل وفاق المدارس، امداد العلوم

خصوصیات

جلد ۷

① د احادیثو تخریج
② د تعلیقات بخاری تخریج کول
③ د اسماء الرجال مختصر تعارف
④ د گرانو لغاتو لغوی صرفی او نحوی حل
⑤ ماقبل باب سره د ربط په باره کښې پوره تحقیق
⑥ د شرحې د هرې خبرې په حاشیه کښې حواله ورکول
⑦ د ترجمة الباب مقصد په بیانولو کښې پوره تحقیق
⑧ د مختلفو مذاهبو تحقیقی بیان او بیا د مذهب حنفی ترجیح
⑨ د حدیث اطراف بیانول چه په بخاری کښې د احدیث په کوم کوم ځائې کښې دې

خورونکی فیصل کتب خانه محله جنگی پیښور

موبائل:- ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

فهرست مضامین

شمیره	مضمون	صفحه

باب۹۸: هل يرشد المسلم اهل الكتاب اويعلمهم الكتاب

باب ۹۹: الدعاء للمشركين بالهدى ليتألفهم

باب ۱۰۰: دعوة اليهود والنصارى، وعلى ما يقاتلون عليه، وماكتب النبي ﷺ إلى كسرى وقيصر، والدعوة قبل القتال

شمیره	مضمون	صفحه

باب ۱۰۱: دعا النبی ﷺ إلی الاسلام والنبوة، وأن لایتخذ بعضهم بعضًا أربابًا من دون الله

شمیره	مضمون	صفحه

باب ۱۱۰: عزم الامام على الناس فيما يطيقون

شمیره	مضمون	صفحه

باب ۱۱۱: کان النبی ﷺ إذا لم یقاتل أول النهار أخر القتال حتی تزول الشمس

باب-۱۱۲ باب استئذان الرجل الامام

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

باب ۱۳۴: السرعة فی السیر

باب ۱۳۵: إذا حمل علی فرس فرآها تباع

شمیره	مضمون	صفحه

باب ۱۴۲: ألاسارى فى السلاسل

باب ۱۴۳: فضل من أسلم من أهل الكتابين

باب ۱۴۴: أهل الدار يبيتون، فيصاب الولدان والذرارى

باب ۱۴۵: قتل الصبيان فی الحرب

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

باب ۱۵۱: حرق الدور والنخیل

باب ۱۵۲: قتل النائم المشرك

شمیره	مضمون	صفحه

باب ۱۷۰: دواء الجرح بإحراق الحصير، وغسل المرأة عن أبيها الدم عن وجهه وحمل الماء فی الترس

باب ۱۷۱: ما یکره من التنازع والاختلاف فی الحرب، وعقوبة من عصی إمامه

باب ۱۷۲: جوائزالوفدهل يستشفع إلى أهل الذمة ومعاملتهم

شمیره	مضمون	صفحه

باب ۱۷۳: التجمل للوفود

باب ۱۷۴: کیف یعرض الاسلام علی الصبی

باب ۱۷۷: كتابة الامام الناس

شميره	مضمون	صفحه

باب - ١٨٢ من قسم الغنيمة فى غزوه وسفره

باب - ١٨٣ إذا غنم المشركون مال المسلم ثم وجده المسلم

شميره	مضمون	صفحه

باب - ۱۸۵ الغلول

باب - ۱۹۲ استقبال الغزاة

باب - ۱۹۳ ما يقول إذا رجع من الغزو

شمیره	مضمون	صفحه

باب ۱۹۴ الصلاة إذا قدم من سفر

بسم الله الرحمن الرحیم

باب ۹۸: هل یرشد المسلم اهل الکتاب او یعلمهم الکتاب

حدیث نمبر ۲۷۷۸ [1] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَخِي ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَمِّهِ قَالَ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ مَسْعُودٍ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ - رضی الله عنهما - أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلی الله علیه وسلم - كَتَبَ إِلَى قَيْصَرَ، وَقَالَ «فَإِنْ تَوَلَّيْتَ فَإِنَّ عَلَيْكَ إِثْمَ الأَرِيسِيِّينَ». [ر: ۷]

باب سابق سره مناسبت:- په سابقه باب کښې د کافرانو دپاره د بد دعا ذکروو دلته د خیر د دعا یعنی د اسلام طرف ته رهنمائی او د قرآن د تعلیم چه د رشد او هدایت اصل او منبع ده. د دې ذکر دې.

د ترجمة الباب مقصد: د ترجمه دوه اجزا دی ① ارشاد المسلم اهل الکتاب ② تعلیم القرآن لاهل الکتاب امام بخاری رحمه الله دلته خودل غواړی چه آیا مسلمان د اهل کتاب د حق طرف ته لارخودنه کولی شی که نه؟ او هغوی ته د قرآن کریم تعلیم ورکولې شی که نه؟ د رومبی جز باره کښې ابن بطال رحمه الله فرمائی چه د اهل کتاب رهنمائی او هغوی ته د دین تعلیم ورکول په مسلمانانو حاکمانو باندې واجب دی او دا د هغوی په ذمه وارئی کښې شامل دی. [2]

کافرانو ته د قران د تعلیم ورکولو حکم:- البته په دویم جز کښې اختلاف دې. د امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله په نیز که کافر حربی وی که ذمی، هغه ته د قرآن، فقه او عام علوموخودلو کښې هیڅ حرج نشته. ممکن دی چه هغه د دې علم په برکت سره د اسلام طرف ته راغب شی. [3] امام مالک رحمه الله مطلقًا ناجائز ګرځولې دی. د امام شافعی رحمه الله نه دواړه شان اقوال نقل دی [4] امام احمد رحمه الله د اسلم قبلولو په شرط باندې جائز ګرځوی. د هغوی په نیز که د اسلام قبلولو امیدنه وی نو بیا کافرانو ته د قرآن تعلیم ورکول جائز نه دی. [5]

د احنافو دلائل:- امام طحاوی رحمه الله د احنافو د طرف نه مختلف دلائل ورکړی دی:

① هرقل ته چه کوم خط مبارک لیګلې شوې وو په هغې کښې د قرآن کریم پوره یو آیت موجود دې چه یقینًا د قرآن پاك تعلیم دې بلکه هغه په یو قسم باندې په زده کولو سره مجبور کړې شو چه هغه دې د قرآن په آیت باندې د پوهیدلو کوشش اوکړی. ځکه چه رومیان د عربی نه واقف نه وو آیت باندې بغیر د ترجمې نه شو پوهیدلې. په معنی د پوهیدلو دپاره په قرآن پوهیدل او

---

[1]) قدمر تخریجه فی بدء الوحی. انظر کشف الباری: ۱/۳۷۷.

[2]) شرح ابن بطال: ۵/۱۱۲. وعمدة القاری: ۱۴/۲۰۷.

[3]) ردالمختار ۱/۷۱.

[4]) ایضًا.

زده کول ضروری دی. ([1])

② دَ الله تعالی فرمان ﴿ وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْلَمُونَ ﴾ ([2])

وقال ابن أبي نجيح عن مجاهد في تفسير هذه الاية قال: إنسان يأتيك يسمع ما تقول وما أنزل عليك فهو آمن حتى يأتيك فتسمعه كلام الله.... إلى آخر ما قال. ([3]) يعنی که یومشرک تانه پناه او امان اوغواړی نو تاسو هغوی ته پناه ورکړئ دې دپاره چه هغوی دَالله تعالی کلام واوری نو داهم دَقرآن تعلیم دې.

③ حضرت اسامه بن زید رضی الله عنهما په روایت په کوم کښې چه نبی کریم ﷺ دَ مشرکانو او یهودیانو په مجلس تیریدو اوهغوی ته دَ قرآن اورولوذکردې. دَ روایت الفاظ دادی. مر النبي صلى الله تعالى عليه وسلم على عبدالله أبي قبل أن يسلم، وفي المجلس أخلاط من المسلمين والمشركين واليهود، فقرأ عليهم القرآن. ([4]) رسول الله اکرم ﷺ دَعبدالله بن ابی په خوا تیریدو کله چه هغه اسلام نه وو راوړلې. په مجلس کښې مسلمانان مشرکان او یهودیان مختلف خلق شریک وو رسول الله ﷺ دَ دغه ټولو په وړاندې دَ قرآن کریم تلاوت اوفرمائیلو.

④ حمادبن سلمة، حبیب المعلم نه نقل کوی چه ما دَحضرت حسن بصری رحمه الله نه معلومه کړه چه آیا زه ذمیانوته قرآن لوستلې شم؟ هغوی اوفرمائیل ولې هغوی تورات او انجیل نه لولی؟ هغه هم دَالله تعالی کتابونه دی. ([5])

دَ مالکیه دلائل:- ① دَهغوی اولنې دلیل دَ قرآن کریم دا آیت دې ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَٰذَا ۚ وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ إِن شَاءَ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴾ ([6]) یعنی مشرکان خوهم نجس دی.

② دَمالکیه استدلال دَدې احادیثونه هم دې په کوم کښې چه قرآن کریم سره دَ کافرانو دَ ملکونوطرف ته دَ سفرکولونه نهی اوممانعت واردشوې دې چه چرته قرآن مجید دکافرانو په لاس اونه لګی. ښکاره خبره ده چه په دې کښې دَ بې حرمتئی اندیښنه ده. چنانچه په مسلم شریف کښې دَحضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما یوروایت دې "نهى رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم أن يسافر بالقرآن إلى أرض العدو" ([7])

---

[1]) فتح الباری ۱۰۷/۲، عمدة القاری: ۱٤/۷،شرح ابن بطال:۱۳/۵.

[2]) سورة النور:۶.

[3]) تفسیرابن کثیر:۳۳۷/۲.

[4]) عمدة القاری: ۲۰۷/۱٤، وشرح ابن بطال: ۱۱۳/۵.

[5]) شرح ابن بطال: ۱۱۳/۵.

[6]) سورة التوبة: ۲۸.

[7]) صحیح مسلم کتاب الامارة، باب النهی أن یسافر بالمصحف إلى أرض الکفار إذا خیفة.... بأیدیهم (رقم الحدیث ٤٨٤)

رسول الله ﷺ د دښمن ملك ته قرآن مجيد اوړلو سره سفر کولو نه منع فرمائيلې ده.

دغه شان د صحيح مسلم يو بل روايت کښې دا اضافه ده " مخافة أن يناله العدو" يعنى قرآن خان سره په سفر کښې د اوړلو ممانعت وجه داده چه چرته قرآن د دښمن په لاس اونه لګى. البته بعض مالکيه په کومو کښې چه علامه أبى ښکاره دې دعوت اسلام دپاره د وعظ په توګه د يو يا دوو آياتونو د جواز قائل دې (١)

د حافظ ابن حجر رحمه الله محاکمه:- حافظ صاحب فرمائى چه صفاسترہ خبره داده چه په دې مسئله کښې تفصيل دې. د کوم سړى باره کښې چه دا اميدوى چه هغه به اسلام قبول کړى يا دهغه نه کم نه کم د نقصان خطره نه وى نوداسې سړى ته د قرآن پاك تعليم ورکولو کښې هيڅ حرج نشته خوداسې سړې د کوم باره کښې چه داخبره معلومه شوې وى چه د قرآن زده کول دهغه دپاره فائده مندنه دى او چه داسې سړې قرآن زده کړى نو دين به پيغورونو او بداخلاقو نښه جوړ کړى نوداسې سړى ته د قرآن تعليم ورکول جائز نه دى. (٢)

دامام بخارى رحمه الله خيال:- امام بخارى رحمه الله ددې خبرې طرف ته مائل دې چه کافرانو ته لارخودلې شى او هغوى ته د قرآن تعليم هم ورکولې شى. سرور کونين ﷺ چه قيصرروم ته کوم خط ورليګلې وو په هغې کښې دا دواړه خبرې مخې ته وې.

د حديث باب ترجمة الباب سره مطابقت:- نبى کريم ﷺ چه قيصرروم ته کوم خط ليکلې وو په هغې کښې د قرآن کريم يوپوره آيت هم موجود وو

﴿قُلْ يَاأَهْلَ الْكِتٰبِ تَعَالَوْا إِلٰى كَلِمَةٍ سَوَآءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهٖ شَيْئًا وَّلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِّنْ دُوْنِ اللهِ ۚ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُوْلُوا اشْهَدُوْا بِأَنَّا مُسْلِمُوْنَ﴾ (٣)

د ترجمه دوه جزونه دى رومبى جز سره مناسبت خو "فان توليت" نه معلوميږى ځکه چه په دې جمله کښې دننه د هدايت او حق لارې طرف ته ښودنه کيږى. "أسلم تسلم يؤتك الله أجرك مرتين" کښې ترغيب دې. "فان توليت" کښې زجر او "فان عليك إثم الاريسيين" کښې وعيد دې. دويم جز نه انطباق نامه مبارك ليګل ماخوذ دى. (٤) اوداخو معلومه شوې ده چه په دې کښې د قرآن کريم آيت مذکوره موجود وو نودا يقيناً هم د قرآن تعليم دې.

تنبيه:- ددې روايت تشريح وړاندې په تفصيل تيره شوې ده. (٥)

باب ٩٩: الدعاء للمشركين بالهدى ليتألفهم

[حديث نمبر ٢٧٧٩] (٦) حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمٰنِ قَالَ

---

(١) إكمال إكمال المعلم: ٢١٦/٥.

(٢) فتح البارى: ١٠٧/٦.

(٣) سورة آل عمران: ٦٤.

(٤) عمدة القارى: ٢٠٧/١٤.

(٥) کشف البارى: ٥٥٦/١.

(٦) اخرجه البخارى فى کتاب المغازى: ٦٣٠/٢، باب قصة دوس والطفيل بن...[بقيه حاشيه برصفحه آئنده

قَالَ أَبُوهُرَيْرَةَ - رضي الله عنه قَدِمَ طُفَيْلُ بْنُ عَمْرٍو الدَّوْسِيُّ وَأَصْحَابُهُ عَلَى النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ دَوْسًا عَصَتْ وَأَبَتْ، فَادْعُ اللَّهَ عَلَيْهَا. فَقِيلَ هَلَكَتْ دَوْسٌ. قَالَ «اللَّهُمَّ اهْدِ دَوْسًا وَائْتِ بِهِمْ». [۴۱۳۱، ۶۰۳۴]

ماقبل سره ربط: - دسابقه باب نه وړاندې باب ذکرشو "باب الدعاء على المشركين بالهزيمة والزلزلة" اودلته "باب الدعاء للمشركين بالهدى ليتألفهم" لکه چه دلته مناسبت کښې تضاددې په ماقبل کښې د مشرکانو دپاره بددعاذکرشوه او اوس دلته هغوی دپاره دهدايت ذکرکيږی

د ترجمة الباب مقصد: - امام بخاری رحمه الله ددې باب په قايم کولوسره دابنودل غواړی چه د مشرکانودپاره د هدايت دعاکول جائزدی کله چه دهغوی ؛ د اسلام د قبلولوتوقع وی (۱) دلته داخبره د ذکرقابل ده چه بعض وخت رسول الله ﷺ سرکانوته بددعا فرمائيلې او بعض وخت ئې د هغوی دپاره دهدايت دعافرمائيلې ده. دادحالاتود بدلون اوتغيرنتيجه ده. کله چه به د مشرکانو په طاقت کښې زياتوالې کيدو نودهغوی د طرف نه به مسلمانانوته تکليفونه او سزاګانې رسولوسلسله اوږديده او مسلمانان به دهغوی د شرنه غيرمحفوظ کيدل نو نبی کريم ﷺ به مشرکانوته بددعا فرمائيله لکه څنګه چه نبی کريم ﷺ د قريشودسردارانودپاره بددعا فرمائيلې وه. د کومې په نتيجه کښې چه دهغوی اکثر کسان په غزوه بدرکښې قتل کړې شو.

اوکله چه به نبی کريم ﷺ د کافرانود شرنه اطمينان اوتسلی محسوس کوله اوداسلام طرف ته به ئې د هغوی توجه ته کتل نودهغوی دهدايت دپاره به ئې دعافرمائيله. څکه چه نبی کريم ﷺ ته دخلقو مسلمان کيدو اود هغوی د ايمان راوړلوزيات شوق وو. په بددعاکولوکښې به نبی کريم ﷺ د تندئی نه کارنه اخستلو بلکه ډيره حده پورې به ئې احتياط فرمائيلو (۲) لړشان ګورئی چه حضرت طفيل رضي الله عنه د بددعادرخواست کوی اورسول الله ﷺ د هغوی دپاره د هدايت او خيردعا فرمائی. يقيناً داد حضورپاك د عظيم اخلاقويوه کارنامه وه اود سرور کائنات فخرموجودات حضرت محمد مصطفى ﷺ د رحمة للعالمين کيدو يوه لويه نښه وه (۳)

د حديث باب مختصرتشريح: - حضرت طفيل بن عمرودوسی رضي الله عنه د هجرت نه وړاندې مکه ته راغلې وو اسلام ئې قبول کړې وو بياهغه خپلې قبيله ته د تبليغ دپاره واپس لاړو خودهغوی والد صاحب او حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه بغيرچاهم اسلام قبول نه کړو (۴) نوهغه واپس راغلو او نبی کريم ﷺ ته د قبيله دوس دنافرمانئی او سرکشئی شکايت اوکړو اوعرض ئې اوکړو چه

...بقيه ازحاشيه گذشته] عمرو الدوسی (رقم ۴۳۹۲). وفی کتاب الدعوات: ۹۴۶/۲. باب الدعاء للمشركين (رقم الحديث: ۶۳۹۷). ومسلم: ۲۱۶/۲ فی فضائل الصحابه. باب من فضائل غفار وجهينة. (رقم الحديث: ۲۵۲۴)

(۱) فتح الباری: ۱۰۸/۶. وعمدة القاری: ۲۰۷/۱۴.

(۲) فتح الباری: ۱۰۸/۶. وعمدة القاری: ۱۰۷/۱۴. والقسطلانی: ۱۱۰/۵. وشرح ابن بطال: ۱۱۴/۵.

(۳) شرح الکرمانی: ۱۸۴/۱۲. والقسطلانی: ۱۱۰/۵.

(۴) الاصابة: ۲۱۰/۴-۲۰۲.

یا رسول الله! تاسو د قبیلې دوس دپاره بددعا اوکړئ نو حاضرینو اووئیل دوس دې برباد شي بعض روایاتو کښې دی چه حضرت طفیل ﷺ په قبیله دوس کښې سود او زنا غوندې خبیث وبا او اخلاقی بیمارو خوریدو شکایت اوکړو (١) لیکن رحمة للعالمین ﷺ دعا کولو سره اوفرمائیل اې الله دوس ته هدایت اوکړې او هغوی مونږ له راولې.

حضرت طفیل ﷺ - ابن اسحاق په مغازی کښې صالح بن کیسان په طریق باندې نقل کړې دی چه نبی کریم ﷺ هغوی د قبیله دوس بت "ذوالکفین" ماتولوپه مهم باندې روان کړې وو هغوی دغه بت په اور باندې اوسوزولو اوایره ئې کړو هغه وخت دوی دا اشعار لوستل:

یاذاالکفین لسنا من عبادکا میلادنا أکبر من میلادکا وقد حشوت النار في فؤادکا (٢)

یعنی اې ذوالکفین! مونږ ستا بندیګان نه یوزمونږ د تخلیق مقصد ستاد تخلیق د مقصدنه اوچت اوغوره دې اوما ستا زړه د اور نه ډك كړې دې.

د حضرت طفیل بن عمرو ﷺ لقب "ذوالنور" وو د دې تفصیل وړاندې کتاب المغازی کښې راروان دې.(٣)

ترجمة الباب سره مطابقت:- د رسول الله ﷺ دعائیه کلمات "اللهم اهد دوسا وائت بهم" سره د ترجمة الباب انطباق بالکل واضح دې. (٤) یعنی نبی کریم ﷺ د قبیله دوس د زړه ساتنې د خاطره هغوی ته د هدایت دعا اوفرمائیله.

باب ١٠٠: دعوة اليهود والنصارى، وعلى ما يقاتلون عليه، وما كتب النبي ﷺ إلى كسرى وقيصر، والدعوة قبل القتال

[حديث نمبر ٢٧٨٠] (٥) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْجَعْدِ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسًا - رضي الله عنه - يَقُولُ لَمَّا أَرَادَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - أَنْ يَكْتُبَ إِلَى الرُّومِ، قِيلَ لَهُ إِنَّهُمْ لاَ يَقْرَءُونَ كِتَابًا إِلاَّ أَنْ يَكُونَ مَخْتُومًا . فَاتَّخَذَ خَاتَمًا مِنْ فِضَّةٍ، فَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى بَيَاضِهِ فِي يَدِهِ، وَنَقَشَ فِيهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ. [ر: ٦٥]

د ترجمة الباب مقصد:- امام بخاری رحمه الله چه دلته کومه ترجمه قایم کړې ده د هغې څلور اجزا دی:

① **دعوة اليهود والنصارى:** یعنی اهل کتاب ته دعوة ورکول پکار دی که نه؟

② **على مايقاتلون عليه:** یعنی په کوم بنیاد باندې به هغوی سره جنګ کولې شی چه هغوی د توحید منکرنه دې؟

③ **وماكتب الرسول صلى الله تعالى عليه وسلم إلى كسرى وقيصر:** یعنی دغه دواړو ته د لیکلې

---

(١) عمدة القاري: ٢٠٨/١٤.

(٢) السيرة النبوية لابن هشام: ٣٨٥/١، والاصابة: ٢٢٥/٢.

(٣) كشف الباري كتاب المغازي ص: ٦١٣ - ٦١٤.

(٤) عمدة القاري: ٢٠٨/١٤، وفتح الباري: ١٠٨/٦.

(٥) قدمر تخريجه في كتاب العلم، انظر كشف الباري: ١٧٦/٣.

شوى خطونو مضمون څه وو؟

④ **الدعوة قبل القتال**: يعنى دَ جنګ نه وړاندې دَ دعوت وركولو څه حكم دې؟ [١]

كافرانوته دَ جهادنه وړاندې دَاسلام دعوت دې وركړې شى كه نه؟:- په دې مسئله كښې اختلاف دې او درې مذاهب دى: ① دعوت وركول مطلقًا واجب نه دى دَحافظ ابن حجر رحمه الله داقول امام شافعى رحمه الله طرف ته منسوب كړې دې.[٢] حالانكه علامه نووى رحمه الله دامذهب دَ چاطرف ته دَ منسوب كولونه بغيرډير ضعيف يا باطل ګرځولې دې. [٣]

②دعوت مطلقًا واجب دې اوترهغه وخته پورې كافرانوسره جنګ جائزنه دې تركومې چه هغوى ته دَاسلام دعوت ورنه كړې شى كه هغوى ته دې نه وړاندې دَاسلام دعوت رسيدلې وى اوكه نه وى رسيدلې. [۴]

البته چه كوم يهود نصارئ اوغيرمسلم خلق دارالاسلام سره نيزدې اوسيږى دَهغوى دَپاره داحكم نه دې بلكه بغيردَ څه پيشګى اطلاع نه په هغوى حمله كولې شى ځكه چه هغوى په ګاوندكښې اوسيږى اودَ اسلام باره كښې معلومات لرى. اودَهغوى په زړونوكښې دَ مسلمانانوخلاف دَنفرت اوعداوت أور لګيدلې دې اوهغوى يوشان په مسلمانانوحملې كوى او شرخوره وى داسې خلق دَ غفلت په حالت كښې راګيرول پكاردى.

خوهغه خلق چه دَ دارالاسلام نه لرې دى هغوى ته به دعوت وركولې شى اودَهغوى دَ شكونواو شبهاتو دَ لرې كولوكوشش به كولې شى. بياهم كه هغوى نه منى نو هغوى سره به جنګ كولې شى. دادَ مالكيه مذهب دې. [۵]

③كه يوقوم ته دَ جنګ نه وړاندې دَاسلام دعوت نه وى رسيدلې نوپه داسې صورت كښې دعوت واجب دې اوبغيردَدعوت نه هغوى سره جنګ كول ناجائزدى. اوكه چرې دغه قوم ته دعوت رسيدلې وى نو په داسې صورت كښې دَ جنګ نه وړاندې دعوت وركول مستحب دى هم دغه راجح اودَ جمهورائمه مذهب دې.

وهذاقول الحسن البصرى والنخعى وربيعة والليث وأبى حنيفة والثورى والشافعى وأحمد وإسحاق وأبى ثور. [۶]

دَ مالكيه دلائل:- **ړومبې دليل**: ابن المنذر، عمر بن عبدالعزيز رحمه الله باره كښې نقل كوى فرمائى

---

[١]) عمدة القارى: ٢٠٨/١٤، وإرشاد السارى: ١١٠/٥.

[٢]) فتح البارى: ٤٧٨/٧.

[٣]) شرح النووى على صحيح مسلم: ٨١/٢، كتاب الجهاد، باب جواز الاغارة على الكفار الذين بلغتهم دعوة الاسلام من غير تقدم إعلام بالاغارة.

[۴]) المدونة الكبرى: ٣/٢، وفيه "قلت: أكان مالك يرى أن يُدعوا قبل القتال ولايرى الدعوة قدبلغتهم قال: نعم"

[۵]) المدونة: ٢/٢.

[۶]) الهداية: ٢/ ٥٥٨ — ٥٥٩، كتاب الجهاد، وشرح النووى على صحيح مسلم: ٨١/٢، كتاب الجهاد: باب جواز الاغارة على الكفار الذين بلغتهم دعوة الاسلام من غيرتقدم أعلام بالاغارة والمغنى: ١٧٢/٩، مسالة (٧٤٣٦)، وشرح ابن بطال: ١١٧/٥، والشامى: ٢٤٣/٣.

چه هغوی به د لښکر امراء ته د جنګ نه وړاندې د دعوت ورکولوحکم ورکولو [1]

دويم دليل - حضرت على ﷺ به ترهغه وخته پورې حمله نه کوله ترکومې چه به هغوی دښمن ته درې ځل د اسلام دعوت نه ورکولو [2]

دريم دليل -حديث باب کوم چه د سهل بن سعد ﷺ نه روايت دې دَدې الفاظ په واضحه توګه د جنګ نه وړاندې دعوت ورکول مطلقاً واجب کيدو باندې دلالت کوی. ځکه چه دَخيبر يهوديانو ته د اسلام دعوت وړاندې رسيدلې وو خوددې باوجود نبی کريم ﷺ اوفرمائيل "

على رسلك! حتى تنزل بساحتهم، ثم ادعهم إلى الاسلام....." صبراوکړئى تردې چه تاسو د مشرکانوپه علاقه کښې داخل شئى بياهغوی ته دَاسلام دعوت ورکړئى.

دَ جمهورودلائل:- **رومبې دليل**: دَابورافع ابن ابى الحقيق اوکعب بن اشرف قتل کوم چه په دهوکه سره اوکړې شو. [3]

دويم دليل:- نبی کريم ﷺ په بنې المطلق باندې ناڅاپى حمله کړې وه په کوم وخت چه دَهغوی څاروو اوبه څکلې. هغه خلقو دَ حضورپاك دَ دغه ناڅاپى حمله طاقت رانوړلې شو اوهغوی ماتې اوخوړلو حضورپاك جنګ کونکى قتل کړل اوکوم چه ژوندى پاتې شوهغوی قيد کړل [4]

دريم دليل:- دَسنن ابى داؤد روايت دې چه حضورپاك ﷺ حضرت اسامه بن زيد ﷺ ته حکم ورکړو چه "أبْنَى" [5] باندې دَ سحر په وخت حمله اوکړه او کلى ئى اوسوزولو. [6]

څلورم دليل:- صعب بن جثامة ﷺ روايت کښې دى چه نبى کريم ﷺ نه دَحمله کولوپه نتيجه کښې هلاك کيدونکو ماشومانو اوښځوباره کښې معلومه کړه نو حضورپاك اوفرمائيل "هم منهم" يعنى دَهغوی په دې وخت دَ وژلوهيڅ حرج نشته هغه هم دَمشرکانوپه حکم کښې دى. [7]

داخبره بالکل واضحه ده چه حملهٔ ناڅاپى او په بې خبرئى کښې کولې شى هغه وخت دعوت ورکړې کيدې شى اونه هغوی خبردارکولې شى ګنى حمله به بې مقصده پاتې شى.

دَدې ټولو روايتونونه داخبره ثابته شوې ده چه کوم قوم ته دعوت رسيدلې وی هغوی ته دَ جنګ نه وړاندې دعوت ورکول واجب يا ضروری نه دى. ترکومې چه دَدې احاديثو تعلق دې په کوم کښې چه دَدعوت ورکولوذکردې نودَهغې محمل دَجمهورو په نيز دادې چه چرې يوداسې

---

[1]) المدونة الكبرى:٣/٢ وشرح ابن بطال:١١٧/٥.

[2]) المدونة الكبرى: ٣/٢.

[3]) صحيح بخارى:٥٧٧-٢/٥٧٦، كتاب المغازى، باب قتل كعب بن الاشرف. (رقم:٤٠٣٧) وباب قتل أبى رافع عبدالله بن أبى الحقيق، رقم: ٤٠٤ - ٤٠٣٨.

[4]) صحيح البخارى:٥٩٣/٢، كتاب المغازى باب غزوة بنى المصطلق من خزاعة رقم:٤٠٣٨ - ٤٠٣٩.

[5]) أبنى: بضم الهمزة وسكون الموحدة وبعدها نون وآخرها ألف مقصورة، موضع من بلاد فلسطين بين عسقلان والرملة و "يبنى" أيضاكما فى الحديث الاتى بعده، (رقم: ٢٦١٧)

[6]) أبوداؤد، كتاب الجهاد،باب فى الحرق فى بلاد العدو (رقم: ٢٦١٦)

[7]) البخارى:٤٢٣/١، كتاب الجهاد، باب أهلالدار يبيتون فيصاب الولدان والذرارى: (رقم: ٣٠١٢).

قوم سره جنګ کولې شی نو دوباره هغوی ته دعوت ورکول مستحب دی. [1]

یو اشکال او دهغې جواب:- دلته دا اشکال پیداکیږی چه د حدیث صعب بن جثامة نه په بې خبرنی کښې د حملې کولو جواز معلومیږی خو د حضرت انس رضی الله عنه په حدیث باب کښې تر سحره پورې انتظار کولو او بیا د اذان په آواز باندې د فیصلې کولو ذکر دې. یعنی چه نبی کریم ﷺ به په یوه علاقه کښې د اذان اواز اوریدلو یا د اسلام څه ظاهری علامت به نې لیدلو نو حمله به نې نه کوله ګنی حمله به نې کوله. لکه چه په حدیث صعب بن جثامة نه ثابتیږی چه د غفلت په حالت کښې حمله کول مباح کرځولې شی خو د حضرت انس رضی الله عنه حدیث ددې برعکس دې.

جواب:- په دې دواړو احادیثو کښې هیڅ تعارض نشته ځکه چه د صعب رضی الله عنه حدیث تعلق هغه خلقو سره دې کوموته چه اول دعوت رسیدلې دې په داسې خلقو باندې په غفلت کښې حمله کولې شي. او د حضرت انس رضی الله عنه تعلق داسې خلقو سره دې کوموته چه تردغه وخته پورې دعوت نه وی رسیدلې یا د هغوی حالاتو نه مسلمانان پوره واقفیت نه وی. [2]

د موجوده وخت د کافرانو حکم:- د دې تفصیل نه معلومه شوه چه زمونږ د زمانې کافرانوته د اسلام دعوت ورکول مستحب دی واجب نه دی. د دعوت نه بغیرهم هغوی سره جنګ کولې شی ځکه چه هغوی د اسلام د صداقت او پیغام نه ښه خبردی. چنانچه امام شافعی رحمه الله فرمائی:

لاأعلم أحدًا من المشركين لم تبلغهم الدعوة اليوم. [3] د امام احمد رحمه الله نه هم دغه قول نقل دې. [4]

د احنافو هم دغه مذهب دې ځکه چه دعوت اسلام هرطرف ته خورشوې دې او د نن صباجدید دور کښې چه ذرائع ابلاغ ښه ترقی کړې ده. داخبره لرې معلومیږی چه یو قوم یا کس ته د اسلام دعوت نه وی رسیدلې. خو داهم کیدې شی چه د دنیا په یو ګوټ کښې داسې قومونه آباد وی کوموته چه تردغه وخته دعوت نه وی رسیدلې په داسې صورت کښې هغوی ته دعوت ورکول واجب دی. په تاتارخانیه کښې دی چه داسې قومونه کوموته چه دعوت رسیدلې دې خو هغوی ته دا نه ده معلومه چه مسلمانان جزئیه هم قبلوی. په داسې صورت کښې هغوی سره ترهغه وخته پورې جنګ جائزنه دې ترکومې چه هغوی ته د جزئیې باره کښې خبرنه کړې شی. [5] والله اعلم وأتم وأحكم

د لفظ قیصر معنی:- قیصر په رومی ژبه کښې هغې ته وئیلې شی د چاخیته چه پرې کړې شوې وی. د هرقل مور د حمل په حالت کښې وفات شوې وه نو د هرقل د مورخیته شلولو سره راویستې وو. هغه به په دې کارفخر کولو چه هغه د شرمګاه په لارنه دې راغلې. [6]

---

[1]) المغنی: ١٧٢/٩، مسالة (٧٤٣٦) وشرح ابن بطال: ١١٨/٥.

[2]) شرح ابن بطال: ١٢٠/٥-١١٩.

[3]) شرح ابن بطال: ١١٧/٥.

[4]) المغنی: ١٧٢/٩، مسالة: ٧٤٣٦.

[5]) البحرالرائق: ٧٥/٥، وفتح القدير: ١٩٦/٥، وردالمختار: ٢٤٤/٣، والتاوی التتغارخانية: ٢٢٧/٥-٢٢٦، كتاب السير، الفصل الثانی فی بیان شرائط جواز قتال الكفرة.

[6]) عمدة القاری: ٢٠٨/١٤، وأرشادالساری: ١١٠/٥.

په خطونو باندې دمهرلګولوحیثیت:- قران کریم کښې د حضرت سلیمان علیه السلام نوم مبارک ته کتاب کریم ونیلې شوې دې. حافظ سیوطی رحمه الله درمنثور (١) اوامام طبری رحمه الله په خپل تفسیر کښې دَدې معنی مهر لګولې شوې کړې ده. (٢) بل دَ نبی کریم ﷺ نه یوروایت نقل دې "کرامة الکتاب ختمه" یعنې دَخط عزت خودَهغې مهردې.(٣) داحدیث په کتاب العلم کښې په تفصیل سره تیرشوې دې. (٤)

دَ حدیث ترجمة الباب سره مطابقت:-علامه عینی رحمه الله فرمائی دَ ترجمة الباب څلوراجزادی اول جز سره مطابقت دادې چه رسول الله ﷺ په خط کښې هرقل ته دَاسلام دعوت ورکړې وو هغه نصرانی وو. یهود هم په دې حکم کښې داخل دی ځکه چه هغوی هم اهل کتاب وو. معلومه شوه چه اهل کتاب ته به هم دَ اسلام دعوت ورکولې شی. (٥)

دویم جزسره داسې انطباق دې دَ هغه والا نامه مقصد چرته چه په واضح توګه هرقل او رومیانوته دعوت اسلام پیش کول دی بل طرف ته دَدې نه دامطلب هم وتلې شی که چرې تاسو دا دعوت قبلولوسره اسلام قبول نه کړئی نوتاسو سره به جنګ کولې شی. دَدې خبرې تصریح په وړاندې باب کښې دَحضرت علی رضی الله عنه په روایت کښې راځی دَدې نه معلومه شوه چه اسلام نه قبلولو په بنیادباندې به هغوی سره جنګ کولې شی.

دریم جز نه مطابقت بالکل واضح دې چه حضورپاك په دعوت اسلام باندې مشتمل مضمون نامه مبارك کښې اولیکل. او څلورم جز سره مطابقت داسې دې چه نبی کریم ﷺ رومیانوته دَ توحید او نبوت محمدی (علی صاحبها الصلوات والتسلیمات) دَ تصدیق کولودعوت ورکړو دادعوت دَ جنګ نه وړاندې دې ځکه چه دې نه وړاندې دَمسلمانانو اورومیانو په مینځ کښې هیڅ جنګ نه وو شوې. (٦)

[حدیث نمبر ٢٧٨١] (٧) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - بَعَثَ بِكِتَابِهِ إِلَى كِسْرَى، فَأَمَرَهُ أَنْ يَدْفَعَهُ إِلَى عَظِيمِ الْبَحْرَيْنِ، يَدْفَعُهُ عَظِيمُ الْبَحْرَيْنِ إِلَى كِسْرَى، فَلَمَّا قَرَأَهُ كِسْرَى خَرَّقَهُ، فَحَسِبْتُ أَنَّ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ قَالَ فَدَعَا عَلَيْهِمُ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم - أَنْ يُمَزَّقُوا كُلَّ مُمَزَّقٍ. [ر: ٦٤]

---

(١) درمنثور: ١٠٦/٥.
(٢) تفسیر الطبری، النمل ص: ٩٥. بل اوګورئی: شرح ابن بطال: ١١٥/٥.
(٣) الجامع الصغیر: ٨٩/٢ وشرحه فیض القدیر: ٥٥٠/٤.
(٤) کشف الباری: ١٧١/٣ – ١٧٥.
(٥) عمدة القاری: ٢٠٩/١٤.
(٦) عمدة القاری ٢٠٩/١٤.
(٧) قدم حتخریجه فی کتاب العلم اوګورئی کشف الباری: ١٧١/٣.

د بددعاکولووجه:- کسری د رسول الله ﷺ خط مبارك شلولي وو داد نبوت د شان توهین دي لهذا نبی کریم ﷺ بددعا اوکړه چه الله تعالی رب العزت دې دده سلطنت ټکړې ټکړې کړي واضحه دې وی چه دین پورې توقې کول اوددې توهین کول کفر دې اوددین په معاملاتو کښې بې ځایه مداخلت اوګستاخی کونکې سیاستاً قتل کولې هم شی الله تعالی دغه کبیره ګناه کفر ګرځولوسره فرمائیلی دی: ﴿ وَلَبِنْ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ ۚ قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنتُمْ تَسْتَهْزِءُونَ ۝ لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ ۚ ﴾ یعنی که چرې ته دوی نه تپوس اوکړې نودوی به زراووانی چه مونږ خوهسې ګپ شپ او زړه خوشحالولو. تاسو (هغوی) ته اووایئې آیا تاسو د الله تعالی آیاتونو اودهغه رسول ﷺ سره توقې کولې؟ عذر مه بنایئې بیشکه تاسو خلقو د کفر ارتکاب کړې دې دخپل ایمان نه پس.

معلومه شوه چه دخط شلول او ددین توهین او شان رسالت کښې ګستاخی وه د کوم په وجه چه کسری د بددعا موجب شو.(١)

تنبیه:- دلته په نوروآیاتونو کښې په ځائی د " خرقه " مزقه" واردشوې دې(٢) د دواړو معنی ذره ذره کول شلول ده. (٣)یعنی داسې قوم هیڅ کله کامیاب کیدې نه شی چه د حکومت واك اختیار ئی ښځوته حواله کړې وی. (٤)

د روایت ترجمة الباب سره مطابقت:- په دې روایت کښې راغلی دی "بعث بکتابه إلی کسری" مطابقت هم په دې جمله کښې دننه دې. (٥) د دې حدیث متعلق نورتفصیل کتاب العلم لاندې تیرشوې دې. (٦)

باب ۱۰۱: دعا النبی ﷺ إلی الاسلام والنبوة، وأن لایتخذ بعضهم بعضا أربابا من دون الله

وَقَوْلِهِ تَعَالَى (مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ) إِلَى آخِرِ الْآيَةِ. [آل عمران ۷۹]

د ترجمة الباب مقصد:- په دې باب کښې امام بخاری رحمه الله د تیرشوو ابوابو کوم چه دعوت سره متعلق وو دهغې نور وضاحت کولوسره خودل غواړی چه نبی کریم ﷺ دعوت اسلام سره سره دنبوت اقرار او د شرك نه د خلاصی عوت هم ورکولو. داخوښکاره خبرده چه یهود اونصاری سره ددې چه اهل کتاب دی حضرت عزیر علیه السلام او حضرت عیسی علیه السلام ته دخدائی درجه

---

١) شرح ابن بطال: ۱۱۵/۵.

٢) البخاری، کتاب العلم، باب مایذکر فی المناولة وکتاب أهل العلم بالعلم إلی البلدان، (رقم:۶۴) وکتاب المغازی، باب کتاب النبی صلی الله علیه وسلم إلی کسری وقیصر رقم (۴۴۲). کتاب أخبار الاحاد، باب ماکان یبعث النبی صلی الله علیه وسلم من الامرالرسل واحداً بعد واحد، رقم (۷۲۶۴).

٣) تقدم تخریجه، کشف الباری، کتاب العلم ص: ۱۷۵.

٤) حواله بالا، بل اوګورئی عمدة القاری: ۲۱۰/۱۴.

٥) پورتنئی حواله .

٦) کشف الباری، کتاب العلم ص ۱۷۶.

ورکوله دَ الله تعالی ارشاد دي ﴿ وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصٰرَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ﴾[1] يعني يهودوونيل چه عزير علیه السلام دَ الله تعالی ځوئی دی او نصاری ونیل حضرت مسیح علیه السلام دَ الله تعالی ځوی دی. حالانکه دادواړه بشردی او بشرد خدائی اهل نه دی.

امام بخاری رحمه الله دَدې باب لاندې هغه روايات نقل کړی دی په کوم کښې چه اهلِ روم چه نصرانی وو اواهل خيبرچه يهود وو دوی ته دَ توحيد، نبوت محمدی صلی الله علیه وسلم او دَ شرک نه دَخلاصی دعوت ورکولوذکردي.

دَ ايت دَ ذکرکولومقصد: - دَدې آيت مبارك دلته ذکرکولومقصد په هغه خلقو باندې ردکول دی چه خلقوته دَالله تعالی دَ عبادت په ځائی دَ خپل عبادت دعوت ورکوی. لکه چه دَ اهل کتابودَ طورطريقې ذکرکولوسره الله تعالی ارشاد فرمائيلې ﴿ كُونُوا عِبَادًا لِّي مِن دُونِ اللَّهِ ﴾[2] يعني ته الله تعالی پريږده زما بنده جوړشه. او بل ارشاد دی ﴿ يٰعِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَأَنتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلٰهَيْنِ مِن دُونِ اللَّهِ ﴾[3] يعني اې عيسیٰ علیه السلام بن مريم آياتادې خلقوته وئيلی ووچه تاسو ما او زما مور معبودان جوړکړئی دَالله تعالی نه بغير؟ او بل ارشاد دی ﴿ اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ ﴾[4] هغوی خپل عالمان او پيران خپل رب جوړکړل دَالله تعالی نه سوا. يعني يو داسې سړې چه الله تعالی ورته کتاب حکمت او نبوت ورعطا کړې دې هغه سره دا مناسب نه دی چه هغه دې خلق دَ الله تعالی دَ عبادت طرف ته دَ متوجه کولو په ځائی دَخپل ذات طرف ته متوجه کړی.

نوچه کله يورسول يا نبی دَپاره داخبره ښه نه ده چه هغوی دَالله تعالی مقرب ترين او خوښ بنديګان دی نود نورو دَپاره که هغه ولی وی يا عالم وی څنګه به نه وی. دَ غيرالله عبادت کول به په طريقه اولی ناجائز وی ليکن اهل کتاب دَ خپلو علماؤ او راهبانو دَ الله تعالی په شان عبادت کولو لکه چه دَالله تعالی ارشاد مبارك دی ﴿ اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلٰهًا وَاحِدًا لَّا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ سُبْحٰنَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴾[5] يعني هغوی خپل عالمان او خپل پيران دَالله تعالی نه سوا خپل رب جوړکړل او مسيح ابن مريم هم حالانکه هغوی ته صرف ددې خبرې حکم ورکړې وو چه هغوی دې هم دَ يوخدائی بندګی کوی.

[حديث نمبر ۲۷۸۲] [6] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ حَمْزَةَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ صَالِحِ بْنِ كَيْسَانَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ - رضی الله عنهما - أَنَّهُ أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلی الله عليه وسلم - كَتَبَ إِلَى قَيْصَرَ يَدْعُوهُ إِلَى

---

[1]) التوبه: ۳۰.

[2]) آل عمران: ۷۹.

[3]) المائدة: ۱۱۶.

[4]) التوبة: ۳۱.

[5]) ايضاً.

[6]) أخرج البخاری طرقه فی کتاب الجهاد، باب هل يرشد المسلم أهل الكتاب أو يعلمهم الكتاب؟ (رقم ۲۵۳۶)

الإسلامِ، وبَعثَ بكِتَابِهِ إليهِ مَعَ دِحيَةَ الكَلبِي، وأَمرَهُ رَسُولُ اللّٰهِ -صلى الله عليه وسلم- أنْ يَدفَعَهُ إلى عَظِيمِ بُصرَى لِيَدفَعَهُ إلى قَيصَرَ، وَكَانَ قَيصَرُ لَمَّا كَشَفَ اللّٰهُ عَنهُ جُنُودَ فَارِسَ مَشَى مِن حِمصَ إلى إيلِيَاءَ، شُكرًا لِمَا أَبلاهُ اللّٰهُ، فَلَمَّا جَاءَ قَيصَرَ كِتَابُ رَسُولِ اللّٰهِ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ حِينَ قَرَأَهُ التَمِسُوا لِي هَا هُنَا أَحَدًا مِن قَومِهِ لأَسأَلَهُم عَن رَسُولِ اللّٰهِ -صلى الله عليه وسلم-

قَالَ ابنُ عَبَّاسٍ فَأَخبَرَنِي أَبُو سُفيَانَ أَنَّهُ كَانَ بِالشَّأمِ فِي رِجَالٍ مِن قُرَيشٍ، قَدِمُوا تِجَارًا فِي المُدَّةِ الَّتِي كَانَت بَينَ رَسُولِ اللّٰهِ -صلى الله عليه وسلم- وَبَينَ كُفَّارِ قُرَيشٍ، قَالَ أَبُو سُفيَانَ فَوَجَدَنَا رَسُولُ قَيصَرَ بِبَعضِ الشَّأمِ فَانطَلَقَ بِي وَبِأَصحَابِي حَتَّى قَدِمنَا إيلِيَاءَ، فَأُدخِلنَا عَلَيهِ، فَإِذَا هُوَ جَالِسٌ فِي مَجلِسِ مُلكِهِ وَعَلَيهِ التَّاجُ، وَإِذَا حَولَهُ عُظَمَاءُ الرُّومِ فَقَالَ لِتَرجُمَانِهِ سَلهُم أَيُّهُم أَقرَبُ نَسَبًا إلى هَذَا الرَّجُلِ الَّذِي يَزعُمُ أَنَّهُ نَبِيٌّ قَالَ أَبُو سُفيَانَ فَقُلتُ أَنَا أَقرَبُهُم نَسَبًا. قَالَ مَا قَرَابَةُ مَا بَينَكَ وَبَينَهُ فَقُلتُ هُوَ ابنُ عَمِّي، وَلَيسَ فِي الرَّكبِ يَومَئِذٍ أَحَدٌ مِن بَنِي عَبدِ مَنَافٍ غَيرِي. فَقَالَ قَيصَرُ أَدنُوهُ. وَأَمَرَ بِأَصحَابِي فَجُعِلُوا خَلفَ ظَهرِي عِندَ كَتِفِي، ثُمَّ قَالَ لِتَرجُمَانِهِ قُل لأَصحَابِهِ إنِّي سَائِلٌ هَذَا الرَّجُلَ عَنِ الَّذِي يَزعُمُ أَنَّهُ نَبِيٌّ، فَإِن كَذَبَ فَكَذِّبُوهُ. قَالَ أَبُو سُفيَانَ وَاللّٰهِ لَولا الحَيَاءُ يَومَئِذٍ مِن أَن يَأثُرَ أَصحَابِي عَنِّي الكَذِبَ لَكَذَبتُهُ حِينَ سَأَلَنِي عَنهُ، وَلَكِنِّي استَحيَيتُ أَن يَأثُرُوا الكَذِبَ عَنِّي فَصَدَقتُهُ، ثُمَّ قَالَ لِتَرجُمَانِهِ قُل لَهُ كَيفَ نَسَبُ هَذَا الرَّجُلِ فِيكُم قُلتُ هُوَ فِينَا ذُو نَسَبٍ. قَالَ فَهَل قَالَ هَذَا القَولَ أَحَدٌ مِنكُم قَبلَهُ قُلتُ لا. فَقَالَ كُنتُم تَتَّهِمُونَهُ عَلَى الكَذِبِ قَبلَ أَن يَقُولَ مَا قَالَ قُلتُ لا. قَالَ فَهَل كَانَ مِن آبَائِهِ مِن مَلِكٍ قُلتُ لا. قَالَ فَأَشرَافُ النَّاسِ يَتَّبِعُونَهُ أَم ضُعَفَاؤُهُم قُلتُ بَل ضُعَفَاؤُهُم. قَالَ فَيَزِيدُونَ أَو يَنقُصُونَ قُلتُ بَل يَزِيدُونَ. قَالَ فَهَل يَرتَدُّ أَحَدٌ سَخطَةً لِدِينِهِ بَعدَ أَن يَدخُلَ فِيهِ قُلتُ لا. قَالَ فَهَل يَغدِرُ قُلتُ لا، وَنَحنُ الآنَ مِنهُ فِي مُدَّةٍ، نَحنُ نَخَافُ أَن يَغدِرَ. قَالَ أَبُو سُفيَانَ وَلَم يُمكِنِّي كَلِمَةٌ أُدخِلُ فِيهَا شَيئًا أَنتَقِصُهُ بِهِ لا أَخَافُ أَن تُؤثَرَ عَنِّي غَيرُهَا. قَالَ فَهَل قَاتَلتُمُوهُ أَو قَاتَلَكُم قُلتُ نَعَم. قَالَ فَكَيفَ كَانَت حَربُهُ وَحَربُكُم قُلتُ كَانَت دُوَلاً وَسِجَالاً، يُدَالُ عَلَينَا المَرَّةَ وَنُدَالُ عَلَيهِ الأُخرَى. قَالَ فَمَاذَا يَأمُرُكُم قَالَ يَأمُرُنَا أَن نَعبُدَ اللّٰهَ وَحدَهُ لا نُشرِكُ بِهِ شَيئًا، وَيَنهَانَا عَمَّا كَانَ يَعبُدُ آبَاؤُنَا، وَيَأمُرُنَا بِالصَّلاةِ وَالصَّدَقَةِ وَالعَفَافِ وَالوَفَاءِ بِالعَهدِ وَأَدَاءِ الأَمَانَةِ. فَقَالَ لِتَرجُمَانِهِ حِينَ قُلتُ ذَلِكَ لَهُ قُل لَهُ إنِّي سَأَلتُكَ عَن نَسَبِهِ فِيكُم، فَزَعَمتَ أَنَّهُ ذُو نَسَبٍ، وَكَذَلِكَ الرُّسُلُ تُبعَثُ فِي نَسَبِ قَومِهَا، وَسَأَلتُكَ هَل قَالَ أَحَدٌ مِنكُم هَذَا القَولَ قَبلَهُ فَزَعَمتَ أَن لا، فَقُلتُ لَو كَانَ أَحَدٌ مِنكُم قَالَ هَذَا القَولَ قَبلَهُ قُلتُ رَجُلٌ يَأتَمُّ بِقَولٍ قَد قِيلَ قَبلَهُ. وَسَأَلتُكَ هَل كُنتُم تَتَّهِمُونَهُ بِالكَذِبِ قَبلَ أَن يَقُولَ مَا قَالَ فَزَعَمتَ أَن لا، فَعَرَفتُ أَنَّهُ لَم

يَكُنْ لِيَدَعَ الْكَذِبَ عَلَى النَّاسِ وَيَكْذِبَ عَلَى اللَّهِ، وَسَأَلْتُكَ هَلْ كَانَ مِنْ آبَائِهِ مِنْ مَلِكٍ فَزَعَمْتَ أَنْ لاَ، فَقُلْتُ لَوْ كَانَ مِنْ آبَائِهِ مَلِكٌ قُلْتُ يَطْلُبُ مُلْكَ آبَائِهِ. وَسَأَلْتُكَ أَشْرَافُ النَّاسِ يَتَّبِعُونَهُ أَمْ ضُعَفَاؤُهُمْ فَزَعَمْتَ أَنَّ ضُعَفَاءَهُمُ اتَّبَعُوهُ، وَهُمْ أَتْبَاعُ الرُّسُلِ، وَسَأَلْتُكَ هَلْ يَزِيدُونَ أَوْ يَنْقُصُونَ فَزَعَمْتَ أَنَّهُمْ يَزِيدُونَ، وَكَذَلِكَ الإِيمَانُ حَتَّى يَتِمَّ، وَسَأَلْتُكَ هَلْ يَرْتَدُّ أَحَدٌ سَخْطَةً لِدِينِهِ بَعْدَ أَنْ يَدْخُلَ فِيهِ فَزَعَمْتَ أَنْ لاَ، فَكَذَلِكَ الإِيمَانُ حِينَ تَخْلِطُ بَشَاشَتُهُ الْقُلُوبَ لاَ يَسْخَطُهُ أَحَدٌ، وَسَأَلْتُكَ هَلْ يَغْدِرُ فَزَعَمْتَ أَنْ لاَ، وَكَذَلِكَ الرُّسُلُ لاَ يَغْدِرُونَ. وَسَأَلْتُكَ هَلْ قَاتَلْتُمُوهُ وَقَاتَلَكُمْ فَزَعَمْتَ أَنْ قَدْ فَعَلَ، وَأَنَّ حَرْبَكُمْ وَحَرْبَهُ تَكُونُ دُوَلاً، وَيُدَالُ عَلَيْكُمُ الْمَرَّةَ وَتُدَالُونَ عَلَيْهِ الأُخْرَى، وَكَذَلِكَ الرُّسُلُ تُبْتَلَى، وَتَكُونُ لَهَا الْعَاقِبَةُ، وَسَأَلْتُكَ بِمَاذَا يَأْمُرُكُمْ فَزَعَمْتَ أَنَّهُ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَعْبُدُوا اللَّهَ وَلاَ تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا، وَيَنْهَاكُمْ عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُكُمْ، وَيَأْمُرُكُمْ بِالصَّلاَةِ وَالصِّدْقِ وَالْعَفَافِ وَالْوَفَاءِ بِالْعَهْدِ، وَأَدَاءِ الأَمَانَةِ، قَالَ وَهَذِهِ صِفَةُ النَّبِيِّ، قَدْ كُنْتُ أَعْلَمُ أَنَّهُ خَارِجٌ، وَلَكِنْ لَمْ أَظُنَّ أَنَّهُ مِنْكُمْ، وَإِنْ يَكُ مَا قُلْتَ حَقًّا، فَيُوشِكُ أَنْ يَمْلِكَ مَوْضِعَ قَدَمَيَّ هَاتَيْنِ، وَلَوْ أَرْجُو أَنْ أَخْلُصَ إِلَيْهِ لَتَجَشَّمْتُ لُقِيَّهُ، وَلَوْ كُنْتُ عِنْدَهُ لَغَسَلْتُ قَدَمَيْهِ. قَالَ أَبُو سُفْيَانَ ثُمَّ دَعَا بِكِتَابِ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَقُرِئَ فَإِذَا فِيهِ «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ مِنْ مُحَمَّدٍ عَبْدِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ، إِلَى هِرَقْلَ عَظِيمِ الرُّومِ، سَلاَمٌ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَى، أَمَّا بَعْدُ فَإِنِّي أَدْعُوكَ بِدِعَايَةِ الإِسْلاَمِ، أَسْلِمْ تَسْلَمْ، وَأَسْلِمْ يُؤْتِكَ اللَّهُ أَجْرَكَ مَرَّتَيْنِ، فَإِنْ تَوَلَّيْتَ فَعَلَيْكَ إِثْمُ الأَرِيسِيِّينَ وَ(يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَنْ لاَ نَعْبُدَ إِلاَّ اللَّهَ وَلاَ نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلاَ يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ). قَالَ أَبُو سُفْيَانَ فَلَمَّا أَنْ قَضَى مَقَالَتَهُ، عَلَتْ أَصْوَاتُ الَّذِينَ حَوْلَهُ مِنْ عُظَمَاءِ الرُّومِ، وَكَثُرَ لَغَطُهُمْ، فَلاَ أَدْرِي مَاذَا قَالُوا، وَأُمِرَ بِنَا فَأُخْرِجْنَا، فَلَمَّا أَنْ خَرَجْتُ مَعَ أَصْحَابِي وَخَلَوْتُ بِهِمْ قُلْتُ لَهُمْ لَقَدْ أَمِرَ أَمْرُ ابْنِ أَبِي كَبْشَةَ، هَذَا مَلِكُ بَنِي الأَصْفَرِ يَخَافُهُ، قَالَ أَبُو سُفْيَانَ وَاللَّهِ مَا زِلْتُ ذَلِيلاً مُسْتَيْقِنًا بِأَنَّ أَمْرَهُ سَيَظْهَرُ، حَتَّى أَدْخَلَ اللَّهُ قَلْبِي الإِسْلاَمَ وَأَنَا كَارِهٌ. [ر: ٧]

ددې حديث تخريج اوتشريح په تفصيل سره تيره شوې ده[1] خويوڅوخبرې بياهم دذکرقابل دی:

① دارِوايت په بدء الوحي کښې تيرشوې دې هرقل يولس سوالونه کړي دی او په ترتيب سره حضرت ابوسفيان رضي الله عنه دهغې يولس واړو سوالونوجوابونه ورکړې دی. بياهرقل په ترتيب سره په دغه جوابونو باندې تبصره کړې ده خود بدء الوحي په ترتيب کښې څه اختلال واقع شوې دې البته دکتاب الجهاد ترتيب اُولٰی دې.[2]

---

[1]) کشف الباری: ۱/ ٤٥٧ – ٤٧٧.

[2]) کشف الباری: ۱/ ٥١٥.

④ **لما أبلاه الله**:- أبلیته، أبلیه، أبلاء دَ باب افعال نه دی نودَدې معنی دَخیر کیږی اوبلوته بلاء دَ باب نصر نه معنی شر کیږی. قال الله تعالی ﴿ وَنَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً ﴾[1] "من أبلی فذکر فقد شکر"[2] یعنی چاته چه یونعمت ورکړې شو اوهغه الله تعالی یادکړو نوهغه شکراداکړو او په حدیث کعب بن مالك کښې دی "ماعلمت أحدا أبلاه الله أحسن مما أبلانی"[3] یعنی زه یومسلمان نه پیژنم (دَ ربنتیاؤدَ وجه) چه الله تعالی ورته دومره ورکړې وی څومره نی چه ماته راکړې دی.
او ابتلاء په خیراوشر دواړو معنوکښې استعمالیږی. دَدې اصل معنی امتحان او ازمیښت دې. اوس دَ دې عبارت مطلب داشو چه کله الله تعالی قیصر ته په ایرانیانو باندې فتح ورکړه نوهغه دَ شکرانې په توګه "حمص" دَشام نه "ایلیاء" بیت المقدس ته تلې وو.[4]

③ **ببعض الشام**:- دې نه مراد مشهوربنار غزة دې[5] چه اوس په فلسطین کښې واقع دې.

④ **فتکون لهاالعاقبة**:- په صحیح بخاری کښې بعض طرق سره په ځائی دَ لها لهم راغلې دې[6] په دواړو صورتونو کښې ضمیر الرسل طرف ته راجع دې.

ترجمة الباب سره مطابقت:- دَحدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت بالکل واضح دې چه دَ حدیث په الفاظوسره په پوهه کښې راځی.[7] یعنی دَ رسول الله ﷺ دَ خط الفاظ دی "من محمدعبدالله ورسوله" دا دَ نبوت دَ طرف نه دعوت دې بیاوړاندې دی "فانی أدعوك بدعایة الاسلام" دادَ اسلام دعوت دې. والله أعلم وعلمه أتتم وأحکم

[حدیث نمبر ۲۷۸۳] [8] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِي حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ -رضی الله عنه- سَمِعَ النَّبِي -صلی الله علیه وسلم- يَقُولُ يَوْمَ

---

[1]) الانبیاء:۳۵.

[2]) أبوداؤد: ۳۰۷/۱، کتاب الادبباب شکرالمعروف، رقم (۴۸۱۴) وفیه "فذکره".

[3]) البخاری:۲۸۶/۱، کتاب الوصایا، باب إذا تصدق أو وقف بعض ماله أو دوابه، فهوجائز، رقم (۲۷۵۷) والابلاء بمعنی الاحسان والانعام کما فی قوله تعالی ﴿ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا ﴾ الانفال: ۱۷.

[4]) النهایة لابن الثیر: ۱۵۵/۱، عمدة القاری: ۲۱۳/۱۴.

[5]) عمدة القاری: ۲۱۳/۱۴.

[6]) انظرصحیح البخاری:۳۹۳/۱ کتاب الجهاد باب قول الله تعالی ﴿ قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا إِلَّا إِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِ ﴾ رقم (۲۸۰۴) والحرب سجال و کتاب التفسیرباب: ﴿ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ ﴾: ۶۵۳/۲، (رقم:۴۵۵۳).

[7]) عمدة القاری:۲۱۲/۱.

[8]) أخرجه البخاری:۴۲۲/۱، فی کتاب الجهاد، باب فضل من أسلم علی یدیه رجل رقم(۳۰۰۹)، وفی:۵۶۵/۱ ، کتاب فضائل أصحاب النبی صلی الله تعالی علیه وسلم، باب مناقب علی بن أبی طالب رضی الله عنه رقم (۳۷۰۱) وفی المغازی: ۶۰۳/۲، باب غزوة خیبر، رقم (۴۲۰۹/ ۴۲۱۰) ومسلم: ۲۷۸/۲، کتاب المناقب، باب ماجاء فی مناقب علی رضی الله عنه، رقم (۳۷۲۴).

خيبر «لأعطين الرّاية رجلاً يفتح الله على يديه». فقاموا يرجون لذلك أيهم يعطى، فغدوا وكلهم يرجو أن يعطى فقال «أين على». فقيل يشتكى عينيه، فأمر فدعى له، فبصق فى عينيه، فبرأ مكانه حتى كأنه لم يكن به شىء فقال نقاتلهم حتى يكونوا مثلنا. فقال «على رسلك حتى تنزل بساحتهم، ثم ادعهم إلى الإسلام، وأخبرهم بما يجب عليهم، فوالله لأن يهدى بك رجل واحد خير لك من حمر النعم».[۲۸۴۷، ۳۴۹۸، ۳۹۷۳]

رسول الله ﷺ د خيبر په ورځ اوفرمائيل په خدائى چه زه به صبا جهنډا داسې يوكس ته حواله كوم د چا په لاس به الله تعالى فتح وركوى. ټول صحابه كرام ﷺ د دې نيك بختنى د حاصلولو دپاره په انتظاروو. چه سحرشو نو رسول الله ﷺ د حضرت على ﷺ تپوس اوكړو نوورته اووئيلې شو چه هغوى د سترګو خوږيدو بيمارى ده هغه ئى راوغوښتلو اودهغوى په سترګو كښې ئى خپل لعاب مبارك اولګولې نودهغه تكليف داسې ختم شو لكه هډو وو نه

حضرت على ﷺ عرض اوكړو چه مونږ به د هغوى سره ترهغه وخته پورې جنګيږو تركومې پورې چه هغوى زمونږ په شان نه شى يعنى مسلمانان شى. حضورپاك اوفرمائيل لږ شان حصار شه كله چه ته دهغوى په علاقه كښې وركوز شې نوهغوى ته د اسلام دعوت وركړه او هغوى ته دهغوى د ذمه واروباره كښې اوښايه. والله كه يوسړى ته هم ستا د وجې نه هدايت ملاؤشو نودا ستادپاره د ډيرو سرو اوښانونه بهتردى.

فائده:- د حضرت على ﷺ سترګې خوږيدې د حضورپاك لعاب يعنى توكانړې لګيدوسره تيك شوې دادَ نبى كريم ﷺ معجزه ده.

يشتكي عينيه: يوبل روايت كښې "وكان به رمد" الفاظ واردشوى دى په دې كښې د سترګو خوږيدو تصريح ده.(۱)

حمرالنعم: سره اوښان چه په عربو كښې ورته بهترين او ښكلې خيال كولې شى. (۲)

على رسلك: رسل بكسر الراء وسكون السين. نرمئى اوتوقف ته وئيلى شى دلته محاورةً استعمال شوې دې يعنى لږ شان حصارشه په مزه او په عزت سره (۳)

ترجمة الباب سره مطابقت:- دلته ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله كښې دې. ثم ادعهم إلى الاسلام(۴) چونكه دلته د يهودو دپاره داسلام د دعوت ذكردې اوښكاره خبره ده چه داسلام په دعوت كښې اقرار د نبوت ذكركول لازمى وى.

[حديث نمبر ۲۷۸۴ /۲۷۸۵] (۵) حدّثنا عبد الله بن محمّد حدّثنا معاوية بن عمرو حدّثنا أبو إسحاق عن حميد قال سمعت أنسا -رضى الله عنه- يقول كان رسول الله -صلى الله

---

۱) صحيح بخارى :۱/۲۲۵، كتاب فضائل أصحاب النبى، باب مناقب على بن أبى طالب رقم (۳۷۰۲).

۲) القسطلانى: ۵/۱۱٤.

۳) مختار الصحاح للرازى: على رسلك بالكسرأى اتئدفيه كما يقال على هينتك.

٤) عمدة القارى: ١٤/٢١٣.

۵) قدمر تخريجه فى كتاب الصلوة، باب مايذكر فى الفخذ. رقم (۳۷۱).

علیه وسلم - إذا غزا قومًا لم يغر حتى يصبح، فإن سمع أذانًا أمسك، وإن لم يسمع أذانًا أغار بعد ما يصبح، فنزلنا خيبر ليلاً.

رسول الله ﷺ چه به کله چرته غزوه ته تشریف اوړلو نوترسحرکیدوپورې به نې حمله نه کوله. د سحر په وخت کښې چه به نې د اذان آواز اوریدو نومنع کیدو به ګنې حمله به نې کوله.

حدثنا قتيبة حدثنا إسماعيل بن جعفر عن حميد عن أنس أن النبي - صلى الله عليه وسلم - كان إذا غزا بنا.

امام بخاری رحمه الله دلته حدیث انس رضی الله عنه په دویمه طریقه ذکرکوی. (۱) دلته په روایت کښې اختصار دې مکمل روایت کتاب الصلوة، باب مایحقن بالاذان من الدماء کښې تیرشوې دې. (۲)

[حدیث نمبر ۲۷۸۵] (۳) حدثنا عبد الله بن مسلمة عن مالك عن حميد عن أنس - رضى الله عنه أن النبي - صلى الله عليه وسلم - خرج إلى خيبر فجاءها ليلاً، وكان إذا جاء قومًا بليل لا يغير عليهم حتى يصبح، فلما أصبح، خرجت يهود بمساحيهم ومكاتلهم، فلما رأوه قالوا محمد والله، محمد والخميس.

فقال النبي - صلى الله عليه وسلم - «الله أكبر، خربت خيبر، إنا إذا نزلنا بساحة قوم فساء صباح المنذرين». [ر: ۳۶۴]

دا د حدیث انس دریم طریق دې. لم یغر د باب افعال نه اغارة معنی حمله کول.

بمساحیهم: مَسَاحی، د مسحاة جمع ده کودالې ته وائی. سحوت الطين عن وجه الارض وسحيته معنی د زمکې نه خاوره راویستل. مَكَاتِل: د مِكتَل جمع ده ټوکرئی ته وئیلې شی. (۴)

د رسول الله ﷺ د توقف اوانتظارسبب:- د حضورپاك د انتظارکولومقصد حقیقت حال معلومول وو چه دې قوم ته د اسلام دعوت رسیدلې دې که نه؟ نبی کریم ﷺ به ترسحرپورې انتظارکولو دې د پاره چه د اذان یا بل شعاراسلام نه د هغوی د صحیح حالت علم اوشی. (۵)

یواشکال اود هغې جواب:- بیا دلته حتی یصبح الفاظ دی اود دې نه د سحر طلوع کیدل مراد دی په دې باندې اشکال کیږی چه د صحیح بخاری روایت کښې خیبر ته د راتلووخت د سحرد طلوع کیدو وخت خودلې شی اود صحیح مسلم روایت کوم چه حماد بن سلمة عن ثابت عن أنس په طریق سره نقل شوې دې. په هغې کښې "فاتيناهم حين بزغت الشمس" (۶)

---

(۱) عمدة القاری: ۱۴/۲۱۴.

(۲) صحیح البخاری: ۱/۸۶ (رقم ۶۱۰)

(۳) قدمر تخریجه فی کتاب الصلوة، باب مایذکر فی الفخذ، رقم (۳۷۱).

(۴) عمدة القاری: ۱۴/۲۱۵، وفتح الباری: ۶/۱۱۲.

(۵) عمدة القاری: ۱۴/۲۱۴.

(۶) صحیح مسلم: ۲/۱۱۱، کتاب الجهاد باب غزوة خیبر.

یعنی د نمر د راختو وخت وو.
په حقیقت کښې په دواړو روایتونو کښې هیڅ تعارض نشته ځکه چه حبیب پاک ﷺ لښکرسره د ښار په مضافات کښې داخل شوې نوهغه د سحرد طلوع کیدو وخت وو. هلته کښې حضور پاك غلس یعنی په تیاره کښې د سحر مونځ اداکړو او بیاوړاندې روان شو. کوم وخت چه لښکر آبادئی ته داخل شو نود نمر د راختو وخت وو. دغه وخت حضورپاك د خیبر په کوڅو کښې اس اوزغلولو. (١)

الله أکبر، خربت خیبر:- دلته دې څوك هم دا شك نه کوی چه دامقفی عبارت حضورپاك ځنګه اوفرمائیلو داخوپه عام توګه د شعرخصوصیت وی او په قرآن کریم کښې ارشاد دې ﴿وَمَا عَلَّمْنَٰهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنۢبَغِى لَهُۥٓ﴾ دا اشکال په دې وجه صحیح نه دې چه داعبارت شعر نه دې بلکه یومقفی عبارت دې. اوکه چرته شعریاموزون عبارت د نبی کریم ﷺ بلاتکلف صادرشوې نوبیا هم په هغې کښې د اشکال څه خبره نشته. (٢)

دلته یواشکال کیدې شی چه په خیبرباندې خولاتردغه وخته قبضه نه وه شوې نونبی کریم ﷺ خربت د ماضی صیغه ولې استعمال کړه؟

د دې دوه جوابونه دی: ① کیدې شی چه الله تعالی د حضورپاك غالب کیدل اود خیبرتباه کیدلوخبر نبی کریم ﷺ ته د اول نه ورکړې وی اود هغوی دا پیشنګوئی هم د دغه قبیل نه وی. ② داخبره هم ممکن ده چه دا خبره ئې د ښه فال په توګه فرمائیلې وی. رسول الله د یهودیانو په لاسونوکښې کدالې رمبی او ماتولو آلات وغیره کتلو سره ارشاد اوفرمائیلو. بل دا خبره هم په خیال کښې ساتل پکاردی چه دا د عربو عام عادت دې چه د کومې واقعې راتلل په مستقبل کښې یقینی وی هغه د ماضی په صیغه سره بیانوی. (٣) لکه ځنګه چه په قرآن کریم کښې د قیامت واقعات د ماضی په صیغوسره بیانولې شی. (٤)

قاعده فقهیه:- حکم د ظاهرمطابق لګولې شی. د دې حدیث نه دا فقهی قاعده هم مستنبط کیږی چه حکم په ظاهر باندې لګولې شی. رسول الله ﷺ صرف د آذان په اوریدو باندې د جنګ نه بندیدو او اذان خوصرف یوظاهری علامت دې. معلومه نه ده چه هغوی په حقیقت کښې مسلمانان شوی دی که د ځان بچ کولود پاره اذان کوی. (٥)

حدیث باب سره د ترجمة الباب مطابقت:- د دې حدیث ترجمة الباب سره مطابقت ډیر واضحه
- دې البته علامه عینی رحمه الله فرمائی چه د دې مطابقت "إن سمع أذاناً أمسك" نه په پوهه کښې
- دی ځکه چه ترجمه د اسلام د دعوت ده او په اذان سره د هغوی په اسلام دلالت کیږی. (٦)

---

(١) عمدة القاری: ٢١٥/١٤ وفتح الباری: ١١٢/٦.
(٢) ایضاً.
(٣) عمدة القاری: ٢١٥/١٤.
(٤) کقوله تعالی ﴿أَتَىٰٓ أَمْرُ ٱللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ﴾
(٥) فتح الباری: ١١٢/٦، وعمدة القاری: ٢١٥/١٤.
(٦) عمدة القاری: ٢١٤/١٤.

حضرت گنگوهی رحمه الله فرمائي چه ترجمه سره مطابقت هم په دې جمله "فان سمعه أذانا أمسك" سره دې. ښکاره خبره ده چه اذان هم د دعوت یوصورت دې دا یوه بله خبره ده چه داعي پخپله دغوی نه دې چاسره چه جنګ کول مقصود دې. لهذا فی الجمله دا روایت دلته په ذکر کولوکښې هیڅ قباحت نشته (۱) خود شیخ الحدیث حضرت مولانا زکریا رحمه الله داخیال دې چه د دې روایت دلته ذکرکول د تکلف نه خالی نه دی. (۲)

احدیث نمبر ۲۷۸۶] (۳) حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ - رضي الله عنه - قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ. فَمَنْ قَالَ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، فَقَدْ عَصَمَ مِنِّي نَفْسَهُ وَمَالَهُ، إِلاَّ بِحَقِّهِ، وَحِسَابُهُ عَلَى اللَّهِ» رَوَاهُ عُمَرُ وَابْنُ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم [ر ۲۵، ۱۳۳۵]

داحدیث په مختصرطرق سره مروی دې په دې کښې بعض طرق کښې اضافه ده او بعض کښې اختصار. دلته د حضرت ابوهریره رضي الله عنه په روایت کښې صرف د توحیداقرار د ځان اومال دحفاظت دپاره کافی ګرځولې شوې دې خو په صحیح مسلم کښې هم دحضرت ابوهریره رضي الله عنه په روایت کښې توحیدسره د رسالت اقرار هم د ځان اومال د حفاظت شرائطوکښې شامل دې. دروایت الفاظ دادی: حتی یشهدوا أن لا إله إلا الله وأن محمد رسول الله. (۴)

د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما روایت په کتاب الایمان کښې تیرشوې دې په هغې کښې د اقامت صلوة او ایتاء الزکوة اضافه ده. د روایت په الفاظوکښې أمرت أن أقاتل الناس حتی یقولوا لا إله إلا الله وأن محمدا رسول الله ویقیموا الصلوة ویؤتوا الزکوة، فاذا فعلوا ذلك عصموا منی دماء هم وأموالهم إلا بحق الاسلام، وحسابهم علی الله. (۵) یعنی ماته حکم راکړې شوې دې چه خلقوسره جنګ اوکړم ترهغه وخته پورې چه ددې خبرې ګواهي ورکړي چه د الله تعالی نه علاوه بل څوک معبودنشته او محمد صلی الله علیه وسلم د الله تعالی رسول دې. مونځ قایم کړئی اوزکوة اداکړئی کله چه دا دریواړه کارونه اوکړي نوزما نه به خپل ځان اومال محفوظ کړي مګرد اسلام په حق سره اودهغې حساب به په الله تعالی باندې وی.

---

۱) لامع الداری: ۲۴۸/۷.

۲) حاشیة لامع الداری: ۲۴۹/۷.

۳) أخرجه البخاری: ۱۸۷/۱. فی کتاب الزکوة. باب وجوب الزکوة. (رقم: ۱۳۹۹) و (۱۰۲۳/۲) فی کتاب استتابة المرتدین. باب قتل من أبی قبول الفرائض. رقم: ۶۹۲۴. ومسلم ۳۷/۱ فی کتاب الایمان. باب الامر بقتال الناس حتی یقولوا: لا إله إلا الله محمد رسول الله رقم: ۲۱. والترمذی: ۸۸/۲. فی کتاب الایمان الباب الاول رقم: ۲۶۰۶. والنسائی: ۳۳۵/۱ فی کتاب الزکوة. باب مانع الزکوة رقم: ۲۴۴۵ وفی إبی داؤد: ۳۵۵/۱ کتاب الجها... باب علی مایقاتل المشرکین رقم: ۲۶۴۰.

۴) صحیح مسلم ۳۷/۱ کتاب الایمان باب الامر بقتال الناس.... رقم: ۲۱.

۵) [illegible]اری: ۵/۱ کتاب الایمان باب فإن تابوا وأقاموا الصلوة وآتوا الزکوة فخلوا سبیلهم: رقم ۲۵.

دغه شان د حضرت انس ﷺ په روایت کښې استقبال قبله او اکل ذبیحه اضافه ده. د روایت الفاظ دادی. أمرت أن أقاتل الناس حتی یقولوا لاإله إلاالله، فاذا قالوها وصلوا صلاتنا واستقبلوا قبلتنا وأكلوا ذبيحتنا، فقد حرمت علينادماؤهم وأموالهم إلا بحقها، وحسابهم على الله. (۱) یعنی ماته حکم راکړې شوې دې چه زه خلقوسره جنګ اوکړم ترهغه وخته پورې چه دوي خبرې ګواهی ورکړی چه الله تعالی نه سوا څوك معبودنشته. کله چه دا اووائی اوزمونږ په شان مونځونه قایم کړی زمونږ قبلې طرف ته (مانځه کښې) مخ اوګرځوی اوزمونږ ذبح کړې شوې څاروی اوخوری نو په مونږ باندې دهغوی ځان اومال حرام شو مګر د څه حق په بدله کښې (یعنی دوینې قصاص اودهغې حساب په الله تعالی باندې دې.

د دې تفصیل نه معلومه شوه چه د روایت په الفاظوکښې کافی فرق دې. په دې مختلفو الفاظو کښې تطبیق ورکول سره علامه طبری ﷫ دا توجیح پیش کړې ده چه په کومو روایتونو کښې صرف د توحید اقرارذکردې دهغې تعلق بت پرست اومنکرین توحیدسره دې د کوم باره کښې چه دالله تعالی ارشاد دې. ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ﴾ (۲) او په کومو روایتونوکښې د رسالت تصدیق اضافه ده دهغې ذکر حضورپاك هغه وخت فرمائیلې وو کوم وخت چه اهل کتاب سره جنګ کیدلو ځکه چه هغوی د توحید قائل وو خود حبیب پاك ﷺ د نبوت په کلی توګه یا جزئی توګه منکر وو. نوترکومې چه اهل کتاب د رسول الله ﷺ د نبوت تصدیق اونه کړی او حضورپاك نبی اونه منی هغوی سره به جنګ کیږی. او هغوی به محقون الدم والمال نه شی تصورکولې. (۳)

او په کوموروایتونوکښې چه د زیاتی عباداتو او معاملاتو اضافه ده په هغې کښې دوي خبرې طرف ته اشاره کړې ده چه کوم سړې مسلمان وی د توحید او نبوت اعتراف کوی او طاعات په ځائی نه راوړی هغه سره هم جنګ کولې شی تردې چه هغه په شریعت باندې عمل کونکې شي. (۴) یا داسې وئیلې شی چه په دې روایت کښې د توحید سره سره اهم اسلامی شعائر مونځ د قبله طرف ته مخ کول او ذبح ذبیحه ذکر دې او مطلب دادې چه د توحید او نبوت سره د اسلامی شعائر هم ضروری دی اوکه څوك دا شعائر په ځائی نه راوړی نوهغوی سره جنګ کیدې شی.

قوله أمرت أن أقاتل الناس:- نبی که امرت په صیغه د مجهول اووائی نودَدې مطلب دا وی چه الله تعالی ماته حکم راکړې دې اوکه چرې دامقوله د صحابی وی نودَدې مفهوم به دا وی چه نبی ماته حکم راکړې دې. (۵) الناس: دا د عام او ارادة الخاص د قبیل نه

---

۱) صحیح البخاری: ۵۶/۱ کتاب الصلوة باب فضل استقبال القبلة رقم: ۳۹۱-۹۳.
۲) الصافات: ۳۵.
۳) عمدة القاری: ۲۱۵/۱۴، فتح الباری: ۱۱۲/۶، وشرح ابن بطال: ۱۲۲/۵.
۴) فتح الباری: ۱۱۲/۶.
۵) عمدة القاری: ۲۱۵/۱۴.

دي. ددې نه مراد عام خلق نه دی بلکه دې نه مراد دعربو مشرکان دی. د چانه چه جزئيه نه شی قبلولې اهل کتاب ترې مراد نه دی. دد دې تائيد د سنن نسائی د دې روايت نه کيږی د کوم الفاظ چه دادی أمرت أن أقاتل المشركين (۱) لکه چه الناس الف لام عهد خارجی دې د استغراق نه دې.

قوله: حتى يقولوا لا إله إلا الله :- دا تسميه الکل باسم الجزء د قبيل نه ده. دې نه مراد مکمل دين دې خکه چه لا إله إلا الله د دين اسلام عنوان دې لکه چه څوك اووائی ما يس لوستلې داعنوان دې مراد پوره سورت دې. (۲)

قوله: إلا بحقه :- د اسلام حقونه درې دی. ① هغه قتل کوم چه موجب قصاص وی ② زنا بعد الاحصان ③ ارتداد يعنی د اسلام قبلولونه پس بيا د کفرطرف ته واپس گرځيدل. که څوك په دې کښې چرته د يوهم رعايت نه کوی نود هغوی خان او مال به غير محفوظ تصور کولې شی. (۳)

قوله: وحسابه على الله :- يعنی که يوسړې د کلمې وئيلوسره په زړه کښې نفاق پټ ساتی نو هغه ددې عمل مونږ ذمه وارنه يو مونږ خو به هم په ظاهرباندې حکم لګوو د زړه په حال خو الله تعالی خبردې د هغې حساب هم د هغه په حواله دې. د مخلصين د پاره ثواب او د منافقين د پاره عذاب به مقرروی. ګناهګارانوته به سزا ورکولې شی يا د الله تعالی د رضا لاندې به معاف کولې شی. (۴) د دې حديث تفصيلی تشريح په کتاب الايمان کښې تيره شوې ده. (۵)

د حديث باب ترجمة الباب سره مطابقت:- د حديث شريف مطابقت ترجمة الباب سره داسې دې چه دلته ذکر دی چه ترهغه وخته پورې به ورسره جنګ کولې شی ترکومې چه دا خلق لا إله إلا الله اونه وائی لکه چه دوی ته د لا إله إلا الله دعوت ورکولې شی د نه قبلولو په صورت کښې به دې سره جنګ کيږی. والله اعلم.

قوله: رواه عمروابن عمر رضی الله عنهما عن النبی صلی الله تعالیٰ عليه وسلم. حضرت امام بخاری رحمه الله د حضرت عمر رضی الله عنه دا روايت کتاب الزکوة کښې موصولاً ذکرکړې دې. (۶) دغه شان د حضرت ابن عمر رضی الله عنه روايت هم کتاب الايمان کښې موصولاً نقل کړې دې. (۷)

باب ۱۰۲: من أراد غزوة فوری بغيرها، ومن أحب الخروج يوم الخميس

د ترجمة الباب مقصد:- دلته د ترجمة الباب دوه جزونه دی ① من أراد غزوة فوری بغيرها

---

(۱) ارشادالساری: ۱۱۵/۵.
(۲) شرح الکرمانی: ۱۹۳/۲.
(۳) عمدة القاری: ۲۱۵/۱٤.
(٤) عمدة القاری: ۲۱۵/۱٤.
(۵) کشف الباری: ۲/۳۳۱، ۲، ۳۵۱.
(٦) کتاب الزکوة باب وجوب الزکوة ۱۸۸/۱ رقم: ۱۳۹۹.
(۷) صحيح البخاری: ۵/۱ کتاب الايمان باب فان تابوا وأقاموا الصلوة... رقم: ۲۵.

۲ ومن أحب الخروج يوم الخميس
رسول اکرم ﷺ که به د مشرق طرف ته سفرکولونود مغرب حالات به نی معلومول او چه دمغرب طرف ته چه به نی تشریف اوړلو نود مشرق احوال به نی معلومول دې ته توریه ونیلې شی. (۱)
غرض به په کښې دا وو چه دښمن ته د رسول الله ﷺ دارادې او عزم پته اونه لګی اوهغوی د دفاع دپاره خپل تیارې مکمل نه کړی لیکن داخه قانون نه ووچه همیشه به نی داسې کول لکه چه د غزوه تبوک په موقع باندې اوشو حضورپاك د جنګ دپوره تیاری حکم ورکړو ځکه چه سفر اوږد اوسخت وو اوحضورپاك دخلقو نه صحیح صورت حال نه پټول غوښتل
امام بخاری رحمه الله دلته داخودل غواړی که د توریه نه کاروا خستې شی نوهیڅ بدیت نشته اودا دروغ نه دی اوکه دا حالاتو او ظروف دا تقاضاوی چه صفا صفا ورته اوخودلې شی نوبیاهم څه حرج نشته ددې هم ګنجائش شته. (۲)
ددې نه پس دویم جزدې ددې مقصد داخودل دی چه د جمعرات په ورځ سفرکول ډیر خوښ کړې شوې دې خوضروری نه دې. (۳) د کوم تائیدچه دطبرانی د یوضعیف حدیث نه هم کیږی د کوم الفاظ چه دادی: **بورك لامتي في بكورها يوم الخميس** (۴) لیکن علامه عینی رحمه الله فرمائی د جمعرات په ورځ د سفرحکمت په یوضعیف حدیث سره ثابتولو ضرورت نشته ځکه چه په حدیث باب کښې تصریح هم وارد شوې چه نبی کریم ﷺ به د جمعرات په ورځ سفرخوښولو اود رسول الله ﷺ خوښوالې د یوحکمت نه خالی کیدې نه شی. (۵)
نود جمعرات یعنی زیارت په ورځ سفرکول دخیراوبرکت سبب دې اود جمعرات په ورځ سفرکول زیات مناسب دی ځکه چه د رسول الله ﷺ ژوندزمونږ دپاره نمونه اودلارې مشال دې. (۶) د رسول الله ﷺ بعض سفرونه د هفتې په ورځ هم شوی دی کیدې شی چه حضورپاك په دغه ورځ باندې سفرکول هم خوښ کړی وی لکه چه بعض روایاتوکښې دی **بارك الله لامتي في سبتها وخميسها** (۷) یعنی الله تعالی زما دامت دپاره د هفتې اوزیارت دواړو ورځوکښې برکت

---

۱) التورية ويسمى الابهام أيضًا وهوأن يطلق لفظ له معنيان: قريب وبعيد، ويراد به البعيد يعنی چه د دوو معنووالا څه لفظ اوونیلې شی چه په هغې کښې یوه معنی قریب وی اوبله بعید اوچه بعیدمعنی مرادوی نودا توریه ده لکه الرحمن علی العرش (سورة طه) استواء معنې نیزدې نیغ اودریدل او بعید معنی د غالب راتلو ده. اوهم دغه په آیت کښې مراد دې دنور تفصیل دپاره اوګورئی تلخیص المفتاح مع شرحه مختصر المعانی ص: ۴۶۵ وانظرشرح الخطابی ۱۴۱۱/۲.
۲) عمدة القاری: ۲۱۶/۱۴، وشرح ابن بطال: ۱۲۳/۵، وفیض الباری: ۴۳۸/۳.
۳) فتح الباری: ۱۱۳/۶، وارشاد الساری: ۱۱۶/۵.
۴) فتح الباری: ۱۴۰۹/۶ قدیمی.
۵) عمدة القاری: ۲۱۶/۱۴
۶) شرح ابن بطال: ۱۲۳/۵.
۷) عمدة القاری: ۳۰۱/۱۴ داراکتب العلمیة بیروت.

واچوي. خود امام بخاري رحمه الله په نيز هم د يوم الخميس روايت ثابت دې په دې وجه هغوى هم دا روايت ذكر كړې دې.[1]

[حديث نمبر ۲۷۸۷ - ۲۷۹۰][2] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ كَعْبٍ - رضى الله عنه - وَكَانَ قَائِدَ كَعْبٍ مِنْ بَنِيهِ قَالَ سَمِعْتُ كَعْبَ بْنَ مَالِكٍ حِينَ تَخَلَّفَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - . وَلَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - يُرِيدُ غَزْوَةً إِلاَّ وَرَّى بِغَيْرِهَا.

[۲۷۸۸] وحَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا يُونُسُ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ سَمِعْتُ كَعْبَ بْنَ مَالِكٍ - رضى الله عنه - يَقُولُ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - قَلَّمَا يُرِيدُ غَزْوَةً يَغْزُوهَا إِلاَّ وَرَّى بِغَيْرِهَا، حَتَّى كَانَتْ غَزْوَةُ تَبُوكَ، فَغَزَاهَا رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فِي حَرٍّ شَدِيدٍ، وَاسْتَقْبَلَ سَفَرًا بَعِيدًا وَمَفَازًا، وَاسْتَقْبَلَ غَزْوَ عَدُوٍّ كَثِيرٍ، فَجَلَّى لِلْمُسْلِمِينَ أَمْرَهُمْ، لِيَتَأَهَّبُوا أُهْبَةَ عَدُوِّهِمْ، وَأَخْبَرَهُمْ بِوَجْهِهِ الَّذِي يُرِيدُ.

[۲۷۸۹] وَعَنْ يُونُسَ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ كَعْبَ بْنَ مَالِكٍ - رضى الله عنه - كَانَ يَقُولُ لَقَلَّمَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله غليه وسلم - يَخْرُجُ إِذَا خَرَجَ فِي سَفَرٍ إِلاَّ يَوْمَ الْخَمِيسِ.

[۲۷۹۰] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا هِشَامٌ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ أَبِيهِ - رضى الله عنه - أَنَّ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - خَرَجَ يَوْمَ الْخَمِيسِ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ، وَكَانَ يُحِبُّ أَنْ يَخْرُجَ يَوْمَ الْخَمِيسِ. [ر: ۲۶۰۶]

وَرَّى: - دَدې اصل وَرْيٌ دې كوم څيزچه شاته كيخودې شى اوكه چرې خبره صفاصفا بيان نه كړې شى بنوداسې ده لكه چه شاته دې كيخودې وى. اهل لغت دا وراء يعنى مهموز لولى او محدثين بغيرد همزه په آسانئى سره ورى لولى.

مفازا: د دې معنى ده د كاميابئى ځائى اودا د صحرادپاره استعماليږى كوم چه د هلاكت او بربادئى ځائى دې. دا تفاول يعنى نيك فالئى دپاره استعماليږى چه هغه خطرناك صحرا د كاميابئى او سلامتى ځائى ثابت شى. لكه لديغ يعنى د مارټك وهلې ته سليم وئيلې شى.[3]

---

[1]) عمدة القارى: ۲۱۶/۱۴

[2]) مر تخريج احاديث الباب فى كتاب الوصايا باب ذا تصدق او وقف بعض ماله او بعض رقيقه او ...... فهوجاز. رقم الحديث: ۲۷۵۷.

[3]) شرح ابن بطال: ۱۲۷/۵، وعمدة القارى: ۲۱۷/۱۴.

اود ابن الاعرابی رائې داده چه دا فوز د تفویزنه ماخوذدې. د کوم معنی چه هلاکت دې. دا د قبیل اضدادنه دې. معنی کامیابی اوخلاصې دې هم دغه شان د دې معنی د هلاکت هم ده.[1] د صحرا نه مراد د مدینې منورې او شام په مینځمې فاصله کښې پریوتونکې صحرادې.[2]

لقلما یعنی ډیر زیات کم لام د تاکید دپاره دې لکه قل رجل یفعل کذا إلاذید یعنی ډیر کم څوک داسې کوی مګرزید یعنی د رسول الله ﷺ اکثرسفرونه هم د جمعرات په ورځ وو.

قوله فجلی للمسلمین أمرهم لیتاهبواأهبة عدوهم فأهب للحرب: یعنی نبی کریم ﷺ په مسلمانانوباندې د سفرطرف ښکاره کړودې دپاره چه صحابه کرام ﷺ د دښمن دمقابله د پاره تیارشی.

من بنیه: دحضرت کعب بن مالك ﷺ درې خامن ووعبدالله عبیدالله او عبدالرحمن. په آخره کښې چه کله د کعب ﷺ نظر په تلوشو نودهغوی څوئی عبدالله به د هغوی رهنمائی کوله.

باب ۱۰۳: الخروج بعد الظهر

د ترجمة الباب مقصد:- امام بخاری ﷫ دلته د خروج بعدالظهرذکرکړې دې په دې کښې د صخرغامدی ﷺ د روایت طرف ته اشاره کول مقصود دی په کوم کښې چه د سحروخت ډیره برکت کرځولې شوې دې. د هغې الفاظ دادی اللهم بارك لامتی فی بکورها. حضرت صخر ﷺ فرمائی چه حضورپاك ﷺ چه به کله لښکر لیګلو نود ورځې په شروع کښې به ئې لیګلو. راوی وائی چه حضرت صخر ﷺ یوسوداګرسړې دې هغه به سحروختی خپل کارروزګار شروع کولو د کوم چه دانتیجه وه چه هغه دومره مالدارشوې وو چه هغه نه پوهیدلوچه خپل مال کوم ځائی او چرته کیږدی.
بعض حفاظو د دې روایت طرق راجمع کړو نومعلومه شوه چه داروایت د شلو صحابه کرامو ﷺ نه نقل دی.[3] امام احمد او اصحاب سنن د دې حدیث تخریج کړې دې.[4] او ابن حبان ﷫ د دې تصحیح کړې ده.[5]
د دې روایت نه معلومیدله چه د ورځې په شروع کښې سفرکول ډیرمناسب او بهتردی او په

---

[1]) الصحاح للجوزی مادة فوز.
[2]) شرح الکرمانی:۱۲/۱۹۳.
[3]) فتح الباریک۶/۱۱٤.
[4]) أبوداؤد:۲/۳۵۱، کتاب للجهاد باب فی الابتکار فی السفر رقم:۲۶۰۶، والترمذی:۱/۲۲۰ کتاب البیوع باب فی التکبیر فی التجارة رقم:۱۲۱۲، وابن ماجهو کتاب التجارات، باب مایرجی من البرکة فی البکور رقم:۲۲٤۶، وسنن الدارمی:۲/۲۸۳، کتاب السیر، باب بارک لامتی بکورها، رقم: ۲٤۳۵، وأحمد: ۳/٤۱۶، ٤۳۲، و ٤/۳۸٤، ۳۹۰، ۳۹۱.
[5]) انظر الحسان بترتیب صحیح ابن حبان: ۸/۱۲۲ – ۱۲۳، ذکر مایستحب للمرء أن یکون إنشاء الحرب وابتداء الامور فی الاسباب بالغدوات تبرکا بدعاء المصطفیٰ صلی الله تعالی علیه وسلم فیه رقم: ٤۷۳۵.

نورو وختونو کښې سفر کول مناسب نه دی. امام بخاری رحمه الله دلته خودل غواړی چه وختونه ټول یوشان وی او یو وخت منحوس او سپیره نه وی اونه بې برکته وی. د سحروخت ته د برکت وخت فرمانیلوسره دا لازم نه راځی چه نوروختونه د برکت نه خالی دی. خود سحروخت د چستنی وی او په دې وخت سړې تکړه او تازه وی هغه وخت چه کوم کارکولې شی هغه بهتراو ښه وی. اودغه وخت خلق د خپل خپل کارونو شروع کوی. په دې وجه نبی کریم په خاص توګه د دغه وخت د پاره د برکت دعا فرمائیلې ده دې د پاره چه د رسول الله ﷺ د دعا برکت ټولوته حاصل شی.

رسول ﷺ چه کله د حج سفر کړې دې نو د ماسپښین مونځ ئې په مدینه منوره کښې کړې دې او بیا هغه روان شوې دې او د مازیګرمونځ ئې ذوالحلیفه کښې اداکړې دې. د دې د پاره چه اول سفرپه نهار کښې نوبیاهم ډیره ښه خبره ده اوچه د ورځې په آخره کښې وی نو هغه هم ټیک دې.[1]

[حدیث نمبر ۲۷۹۱][2] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ أَبِي قِلاَبَةَ عَنْ أَنَسٍ - رضى الله عنه أَنَّ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - صَلَّى بِالْمَدِينَةِ الظُّهْرَ أَرْبَعًا، وَالْعَصْرَ بِذِي الْحُلَيْفَةِ رَكْعَتَيْنِ، وَسَمِعْتُهُمْ يَصْرُخُونَ بِهِمَا جَمِيعًا .[ر: ۱۰۳۹]

يصرخون: بفتح الراء وضمها یعنی په زوره زوره ئی لبیك لبیك وئیل. بهما: أی بالحج والعمرة.[3]

ترجمة الباب سره مطابقت:- د حدیث ترجمة الباب سره مطابقت واضح دې. په روایت کښې راغلی دی چه رسول الله ﷺ څلور رکعته د ماسپښین مونځ په مدینه منوره کښې اوکړو او په ذوالحلیفه کښې د مازیګرمونځ په قصرسره اوکړو. ښکاره خبره ده چه د ماسپښین مونځ ئې په مدینه منوره کښې کړې دې نو سفرخوهم د ماسپښین نه پس شروع شوې دې.[4]

باب ۱۰۴: الخروج آخر الشهر

د ترجمة الباب مقصد:- د امام بخاری رحمه الله مقصد دلته د جهالیت تردید کوی. د اهل جهالیت به په اصل کښې داخیال کیدلو چه که چرې د میاشت په آخره کښې سړې په سفرروانیږی نو د میاشتې ختمیدل نیزدې وی په دې وجه به هغوی د دې نه بدفالی اخستله چه څنګه د میاشت په آخره کښې عمرکمیږی دغه شان به زمونږ کارونه هم په تاوان کښې وی اوزمونږ مقصدبه فوت شی او زمونږ به په دغه مدعی کښې کامیابی حاصله نه شی خو رسول الله ﷺ خود دغه خرابو رسوماتو او غلطو عقیدو د ختمولو د پاره راغلې وو په دې وجه نبی کریم ﷺ د حج د سفر د پاره د میاشت په آخره کښې روان شو.[5]

علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه د امام صاحب مقصد دلته د دغه خلقو تردید دې کوم چه د

---

[1]) شرح ابن بطال: ۵/۱۲٤.

[2]) مر تخریج فی کتاب تقصیر الصلوة باب یقصر إذا خرج من موضعه رقم:۱۰۸۹.

[3]) عمدة القاری: ۱٤/۲۱۸.

[4]) ایضاً.

[5]) شرح ابن بطال: ۵/۱۲۵ وفتح الباری: ٦/۱۱٤ وعمدة القاری: ۱٤/۲۱۸.

نجومیانو د کړښو مطابق د میاشت په آخر کښې سفرسپیره او ناخوښه ګنړلو. (١) حضرت علامه انورشاه کشمیری رحمه الله فرمائی د امام صاحب مقصد دلته د دې روایت د ضعف طرف ته اشاره کول دی په کوم کښې چه د میاشت آخره منحوس یعنی سپیره ګرځولې شوې دی. (٢) نور بعض خلقو د في یوم مستمر تفسیر د میاشتې آخری چارشنبې سره کړې دی. (٣) نو امام صاحب تنبیه اوفرمائیله چه دابې کاره خبرې دی ځکه چه نبی کریم ﷺ د میاشت په آخره کښې سفر کړې دې. (٤)

[حدیث نمبر ٢٧٩٢] وَقَالَ كُرَيْبٌ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ - رضی الله عنهما - انْطَلَقَ النَّبِي - صلى الله عليه وسلم - مِنَ الْمَدِينَةِ لِخَمْسٍ بَقِينَ مِنْ ذِي الْقَعْدَةِ، وَقَدِمَ مَكَّةَ لأَرْبَعِ لَيَالٍ خَلَوْنَ مِنْ ذِي الْحِجَّةِ. [ر: ١٤٧٠]

دلته روایت معلق دې امام بخاری رحمه الله دا په کتاب الحج کښې موصولاً ذکر کړې دې. (٥)

یواشکال اودهغې جواب:- په روایت کښې دی چه کوم وخت نبی کریم ﷺ په سفرباندې اووتلو هغه وخت د ذیقعده پنځه ورځې پاتې وې. پنځه ویشتم تاریخ باندې د مدینې نه اووتلو او د ذی الحجه په څلورم تاریخ مکې ته اورسیدو.

اوس دلته یواشکال پیداکیږی که چرې رسول الله ﷺ د حج د سفرد پاره د هفتې په ورځ وتلو نو د ذیقعده څلور ورځې باقی پاتې کیدلې ځکه چه د ذی الحجه رومبې تاریخ د جمعرات په ورځ وو اووقوف عرفه د جمعه په ورځ وه اوکه د سفرشروع د جمعرات په ورځ شوې وی نود ذیقعده شپږ ورځې باقی پاتې کیدې. د سفرد شروع د پاره د جمعه ورځ خو قطعاً نه جوړیږی ځکه چه د حضرت انس رضی الله عنه روایت اوس تیرشوې دې صلى الظهر بالمدينة أربعًا اوښکاره خبره ده چه د ماسپښین مونځ د جمعه په ورځ نه اداکیږی نو لخمس بقين څنګه صحیح کیدې شی؟

د دې جواب دادې چه د سفرشروع ئې هم د هفتې په ورځ کړې ده لیکن د ذیقعده میاشت د دیرشو په ځائی د یوکم دیرش وه نوراوی په دې خیال سره چه میاشت به مکمل شی ځکه چه هم دغه اصل دې نولخمس بقين ئې اووئیل. (٦) حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه د اکثر علماؤ دغه جواب دې اویوجواب داهم ورکولې شی چه یوم الخروج یعنی د هفتې ورځ د سفرپه ورځو کښې اوشمیرلې شی نوبیا هم معنی ټیک کیدې شی سره د دې چه په وتلووتلو کښې غرمه

---

١) شرح الكرمانی:١٢/ ١٩٤، وعمدة القاری: ١٤/ ٢١٨.

٢) انظر: كنزالعمال: ٢/ ١١ رقم:٢٩٣١.

٣) الدرالمنثور:٦/ ٣١٥ وفيه: وأخرج وكيع عن الغرر وابن مردويه والخطيب بسندضعيف عن ابن عباس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم آخر أربعاء في الشهريوم نحس مستمر وانظرالالى المصنوعة للسيوطی:١/ ٤٤١ وتنزيه الشريعة: ٢/ ٥٥.

٤) فيض الباری:٣/ ٤٣٨.

٥) البخاری:١/ ٢٠٩ كتاب الحج باب مايلبس المحرم من الثياب والاردية والازر. رقم: ١٥٤٥.

٦) شرح الكرمانی:١٢/ ١٩٤ — ١٩٥ وفتح الباری: ٦/ ١١٤.

شوې وه او تیارې خو نې یقینا د وړاندې نه شوې وو لکه چه کوم وخت هغوی تیارې او کړو نود هفتې په شپه هغوی د سفر په ورځو کښې شمیر کړه نو دا پنځه ورځې شوې (۱)

فائده: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه لخمس بقین او لاربع لیال خلون دا د تاریخ لیکلو فصیح طریقه ده چه د میاشت اول نصف د یوې ورځې د تاریخ بیانولو د پاره لفظ خلا او آخری نصف د پاره د تاریخ ذکر کولو د پاره لفظ بقي استعمال کړې شي (۲) مثلاً چه میاشت د دیرشو ورځوی نود شروع پنځلس ورځې اول نصف او آخری پنځلس ورځوته نصف آخر وئیلې شي که د نصف اول تاریخ بیانولو سره اووئیلې شي چه زید ۵ شوال باندې سفر اوکړو نو دې فصیح عربي تعبیر به وی سافر زید لخمس خلون من شوال خو سافر زید فی الخامس من شوال به غیر فصیح تعبیر وی که د زید سفر د نصف آخر ۲۵ تاریخ کښې شوې وی نو دې فصیح تعبیر به وی سافر زید لخمس بقین من شوال خو فی الخامس والعشرین به غیر فصیح تعبیر وی.

خلون، بقین: دا دواړه د جمع مؤنث صیغې دی. خلا یخلوا وخلاء د باب نصر نه. الیوم: ورځ تیره شوې ده او بقی، یبقی بقاء د باب سمع نه. الیوم: ورځ باقی ده.

[حدیث نمبر ۲۷۹۳] (۳) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عَمْرَةَ بِنْتِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّهَا سَمِعَتْ عَائِشَةَ - رضى الله عنها - تَقُولُ خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - لِخَمْسِ لَيَالٍ بَقِينَ مِنْ ذِي الْقَعْدَةِ، وَلاَ نُرَى إِلاَّ الْحَجَّ، فَلَمَّا دَنَوْنَا مِنْ مَكَّةَ أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - مَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ هَدْىٌ إِذَا طَافَ بِالْبَيْتِ وَسَعَى بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ أَنْ يَحِلَّ. قَالَتْ عَائِشَةُ فَدُخِلَ عَلَيْنَا يَوْمَ النَّحْرِ بِلَحْمِ بَقَرٍ فَقُلْتُ مَا هَذَا فَقَالَ نَحَرَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - عَنْ أَزْوَاجِهِ. قَالَ يَحْيَى فَذَكَرْتُ هَذَا الْحَدِيثَ لِلْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ فَقَالَ أَتَتْكَ وَاللَّهِ بِالْحَدِيثِ عَلَى وَجْهِهِ. [ر: ۲۹۰]

ذیقعده: بفتح القاف وکسرها، کیناستونکې میاشت ځکه چه عربوبه په دې میاشت کښې جنګ پریخودو او کیناستل به. (۴)

لاتری إلا الحج: صیغه مجهول أی لانظن یعنی زمونږ د حج نه بغیر هیڅ اراده نه وه.

فدخل علیها یوم النحر بلحم بقر: یعنی د قربانئی په ورځ زمونږ د غوا غوښه راوړلې شوه. (۵)

قال یحیی: فذکرت.....: یعنی یحیی بن سعید انصاری د کوم ذکر چه د حدیث په سند کښې شوې دې هغه قاسم بن محمد بن ابی بکر صدیق رضی الله عنهم ته دا حدیث واورولو نوهغوی

---

(۱) فتح الباری: ۱۱۵/۶.
(۲) فتح الباری: ۱۱۴/۶.
(۳) مر تخریج فی کتاب الحیض باب الامر بالنفساء إذا أنفس، رقم: ۲۹۴.
(۴) إرشاد الساری: ۱۷/۵.
(۵) عمدة القاری: ۲۱۸/۱۴.

اووئیل چه په خدائی چه عمره بنت عبد الرحمن تاته بالکل صحیح حدیث خودلې دې (١) والله اعلم

ترجمة الباب سره مطابقت - مطابقت په دې جمله کښې دننه دې خرجنا مع رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم لخمس لیال بقین من ذي القعدة پنخه ویشتم تاریخ د میاشت آخر دې او په دې تاریخ باندې حضورپاك ﷺ د حج د سفر د پاره اووتلو. (٢)

باب ١٠٥: الخروج في رمضان

د ترجمة الباب مقصد: - امام بخاری رحمه الله دلته د رمضان په میاشت کښې د سفرجواز بیانوی اودې سره په هغه خلقو باندې رد کول هم مقصد دې چه د رمضان په میاشت کښې سفرمکروه گنړی (٣) په اصل کښې دا شبه کیدې شوه چه د رمضان میاشت خود عبادت میاشت ده په دې کښې په عبادت کښې مشغول کیدل ډیر مناسب دی چرته په دې کښې به سفرکول خو ناخوښه نه وی. نو امام بخاری رحمه الله اوخودل چه حضورپاك په رمضان کښې پخپله سفرکړې دې او د مکې د فتح واقعه هم په رمضان کښې راغلې ده په دې وجه به په رمضان سفرکول ناخوښه نه شی گرځولې.

[حدیث نمبر ٢٧٩٤] (٤) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ حَدَّثَنِي الزُّهْرِيُّ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ -رضي الله عنهما- قَالَ خَرَجَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- فِي رَمَضَانَ، فَصَامَ حَتَّى بَلَغَ الْكَدِيدَ أَفْطَرَ. قَالَ سُفْيَانُ قَالَ الزُّهْرِيُّ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ. وَسَاقَ الْحَدِيثَ. [ر: ١٨٤٢]

الكديد: - په وزن د رغیف چه د یوچینې نوم دې چه د مکې نه د دوو فرلانګو په فاصله باندې د قدید او عسفان په مینځ کښې واقع ده. (٥)

قوله: قال سفیان: قال الزهری....: - د دې تعلیق دلته ذکرکولو مقصد دادې چه د مذکوره حدیث په سند کښې سفیان بن عیینه رحمه الله فرمائی حدثني الزهری عن عبید الله یعنی سفیان دا روایت د امام زهری رحمه الله نه په تحدیث سره نقل کړې دې او امام زهری رحمه الله د حضرت عبید الله نه عنعنة سره نقل کړې دې. اوس دلته سفیان فرمائی قال الزهری أخبرني عبید الله. یعنی دلته تحدیث دې نه چه عنعنه او امام زهری رحمه الله دغه مذکوره روایت د عبید الله نه عنعنه سره نقل کولو اودلته ئې په اخبار سره نقل کوی. (٦)

د مستملی په روایت کښې دلته دا اضافه هم ده: قال أبوعبدالله: هذا قول الزهري: وإنما يؤخذ بالآخر

---

(١) عمدة القاری: ٢١٩/١٤.

(٢) عمدة القاری: ٢١٨/١٤.

(٣) عمدة القاری: ٢١٩/١٤ وفتح الباری: ٢١٥/٦

(٤) انظر صحيح البخاری: ٢٦١/١ كتاب الصيام باب إذا عام أياما من رمضان ثم سافر، رقم: ١٩٤٤.

(٥) ارشادالساری: ١١٨/٥.

(٦) عمدة القاری: ٢١٩/١٤.

من فعل رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم (۱)

دَدې عبارت ذکرکولومقصد:- داتعلیق دلته دَ ذکرکولوضرورت خکه پیښ شو چه دَ دې حدیث راوی سفیان بن عیینه ته داتامل پیښ شوې وو چه دادَ چاقول دې؟

چنانچه دَ صحیح مسلم په روایت کښې دی **قال سفیان: لاأدری من قول من هو؟ یعنی: وإنما یؤخذ بالاخر من قول رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم.** چه دَ چاقوله ده نو امام بخاری اوخودل چه دادَ امام زهری رحمه الله قول دې هم دغه روایت وړاندې په کتاب المغازی کښې راخی امام بخاری رحمه الله هلته هم تصریح کړې ده. **قال الزهری: وإنما یؤخذ من امر رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم الاخر فالاخر.** (۲)

یووهم اودَهغې ازاله:- علامه کرمانی رحمه الله ته په دغه عبارت باندې پوهیدوکښې وهم شوې دې هغه دا فرمائی چه دَ ابن شهاب زهری رحمه الله مذهب دادې چه که په رمضان کښې سفرشروع شی نو افطار مباح نه دې خکه چه داسړې شاهدشهررمضان دې اوکوم سړې چه شاهدشهررمضان شی دَهغه دپاره ﴿ فَمَنْ شَهِدَ مِنكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ ﴾ (۳) دَ قاعدې لاندې رژوه ساتل ضروری کیږی. امام بخاری رحمه الله دَ امام زهری رحمه الله په دې نقطه نظرباندې رد کوی چه وانما یؤخذ.....الخ. یعنی دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم آخری عمل دَ ماقبل دَ احکامودپاره ناسخ کیږی نو په سفرکښې به افطار مباح شی لکه څنګه چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم په دې سفرکښې روژه افطارکړې وه. (۴)

خو چه علامه کرمانی رحمه الله چه کوم مطلب دَدې عبارت بیان کړې دې هغه غلط دې. عجیبه خبره داده چه علامه عینی رحمه الله علامه قسطلانی رحمه الله او شیخ الاسلام زکریا انصاری رحمه الله هم دَهغه اتباع کړې ده. (۵)

دَدې عبارت صحیح مطلب هم هغه دې کوم چه اول لیکلې شوې دې چه دَ سفیان شك وو چه. **وإنما یؤخذ بالاخر من فعل رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم.** دَ چاقول دې نوامام بخاری رحمه الله اوخودل چه دا دَ زهری رحمه الله قول دې. (۶) لکه چه حافظ ابن حجر رحمه الله په خپل کتاب الصوم کښې دَ دې تصریح کړې ده. (۷)

باب ۱۰۶: التودیع

دَ ترجمة الباب مقصد:- امام بخاری رحمه الله دلته داخودل غواړی چه دَسفرپه وخت میلمانه یا هم

---

(۱) ارشادلساری:۲۱۸/۵.

(۲) صحیح بخاری: ۶۱۳/۲ کتاب المغازی باب غزوة الفتح فی رمضان رقم:۴۲۸۶.

(۳) سورة البقرة: ۱۸۵.

(۴) شرح الکرمانی:۱۹۵/۱۲- ۱۹۶.

(۵) عمدة القاری للعینی: ۲۱۹/۱۴ وإرشاد الساری للقسطلانی: ۱۱۸/۵.

(۶) حاشیه لامع الداری: ۲۵۳/۷.

(۷) فتح الباری: ۱۸۱/۴.

خپل یوسړي رخصت کولو دپاره چه کوم اهتمام کولې شی دا صحیح دی او په سنت کښې د دې اصل موجود دې.(١)

[حدیث نمبر ۲۷۹۵](٢) وَقَالَ ابْنُ وَهْبٍ أَخْبَرَنِي عَمْرٌو عَنْ بُكَيْرٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رضی الله عنه - أَنَّهُ قَالَ بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ - صلی الله علیه وسلم - فِي بَعْثٍ، وَقَالَ لَنَا «إِنْ لَقِيتُمْ فُلاَنًا وَفُلاَنًا» - لِرَجُلَيْنِ مِنْ قُرَيْشٍ سَمَّاهُمَا - فَحَرِّقُوهُمَا بِالنَّارِ. قَالَ ثُمَّ أَتَيْنَاهُ نُوَدِّعُهُ حِينَ أَرَدْنَا الْخُرُوجَ فَقَالَ «إِنِّي كُنْتُ أَمَرْتُكُمْ أَنْ تُحَرِّقُوا فُلاَنًا وَفُلاَنًا بِالنَّارِ، وَإِنَّ النَّارَ لاَ يُعَذِّبُ بِهَا إِلاَّ اللَّهُ، فَإِنْ أَخَذْتُمُوهُمَا فَاقْتُلُوهُمَا». [۲۸۵۳]

دلته دا روایت معلق دې خووړاندې امام بخاری رحمه الله یو باب قایم کړې دې. باب لایعذب بعذاب الله ولې هلته ئې په دویم طریق سره هم دا روایت موصولاً ذکر کړې دې.(٣) البته اسماعیلی په مستخرج کښې او امام نسائی په کتاب السیر کښې هم د ابن وهب په طریق سره روایت موصولاً ذکر کړې دې.(٤)

حضرت ابوهریره رضی الله عنه فرمائی رسول الله ﷺ مونږ یو لښکر سره روان کړو حکم ئې ورکړو چه که فلانکې او فلانکې قریشی تاسو ته ملاؤشی (اوددوارو نومونه ئې هم واخستل) نوهغه دواړه په اور کښې اوسوزوئی. بیا فرمائی چه مونږ کله د سفر دپاره اراده اوکړه نو د رخصت اخستلو دپاره دحضور پاك په خدمت کښې حاضرشو. نونبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ما تاسو ته د فلانکی اوفلانکی په اور کښې د سوزولو حکم درکړې وو اوس داسې مه کوئی ځکه چه په اور سره عذاب ورکول سوا د الله تعالی نه بل چاله ښه نه ښائی. او که هغه دواړو ستاسو په قبضه کښې راغلل نو قتل ئې کړئی.

د واقعه تفصیلات: - ابوالعاص بن الربیع چه د حضرت خدیجه رضی الله عنها خورئی وو. نبی کریم ﷺ د ام المؤمنین په درخواست باندې د خپلې لوربی بی حضرت زینب رضی الله عنها نکاح ابوالعاص رضی الله عنه سره کړې وه. روستوچه کله الله تعالی سرورکائنات ﷺ الله تعالی د نبوت په منصب باندې فائزکړو نو قریشو په حضورپاك باندې د دباؤ اچولو دپاره د حضورپاك لونړوته طلاق ورکړو. ابوالعاص د قریشو په سخت اصرارباندې د حضرت زینب رضی الله عنها نه ځان ډډې ته کړو او د سعیدبن العاص لورسره ئې نکاح اوکړه.(٥)

ابوالعاص په جنگ بدر کښې گرفتارشو نوحضرت زینب رضی الله عنها تردغه وخته پورې په مکه کښې وه هغې د فدیه په توگه د قیدی د خلاصولو دپاره خپل کالی اولیګل هم په دغه کالو کښې

---

(١) عمدة القاری: ۲۱۹/۱٤.

(٢) اخرجه البخاری: ٤۲۳/۱ کتاب الجهاد والسیر. باب لا یعذب بعذاب الله. رقم: ۳۰۱٦. والترمذی: ۲۸٦/۱ کتاب السیر باب الاخراق بالنار. رقم: ۱۵۷۱. والدارمی: ۲۹۳/۲. وأحمد: ۲۰/۳۰۷.۳۳۸.٤۵۳.

(٣) فتح الباری: ۱۱۵/٦. وصحیح البخاری رقم: ۳۰۱٦.

(٤) هدی الساری: ص:٤۷ وتغلیق التعلیق: ۵۵۰/۳.

(٥) سیرة ابن هشام: ۲۵٤/۲. دارالکتاب العربی بیروت.

یوهار هم وو چه حضرت ام المؤمنین حضرت خدیجه رضي الله عنها خپلې لورته د ابوالعاص سره د نکاح په وخت ورکړې وو دې منظر کتلو سره د نبی کریم ﷺ زړه راډك شو

نبی کریم ﷺ صحابه کرامو رضي الله عنهم ته اوفرمائیل که چرې تاسوغواړئی نو خپل قیدی پریږدئی خلاص ئی کړئی او دامال هم واپس کړئی (دادرخواست وو حکم نه وو) نوصحابه کرامو عرض اوکړو چه په سر سترګو مونږ خو ستاسو غلامان یو نو ابوالعاص ئی خلاص کړو اومال ئی هم واپس کړو

د ابوالعاس ګرفتارکونکې اوبغیرفدیه خلاصونکی صحابی نوم خراش بن الصمه رضي الله عنه دې (۱) او بعض حضرات وائی چه هغه عبدالله بن جبیر رضي الله عنه وو (۲) نبی کریم ﷺ ته ابوالعاص دا باور ورکړې وو چه هغه به حضرت زینب رضي الله عنها مدینې ته رالیګی. رسول الله ﷺ د حضرت زینب رضي الله عنها په حفاظت سره د راوستلودپاره حضرت زید بن حارثه رضي الله عنه او یوانصاری صحابی مکې ته لیګلې وو

ابوالعاص مکې ته په رسیدو سره دَخپل رور کنانه بن ربیع په ذریعه دَحضرت زینب رضي الله عنها مدینې ته د رسولو بندوبست کړې وو قریش خبر شو نوهغوی وریسې شو او په وادی ذی طوی کښې ئی دَحضرت زینب اوښه راحصاره کړه هباربن الاسود اونافع بن عبد قیس په کجاوه کښې ناسته حضرت زینب رضي الله عنها اوویروله. هبار په خپله نیزه باندې کجاوې ته دیکه ورکړه نو حضرت زینب رضي الله عنها په یو کانړی باندې راپریوتله په کوم سره چه دَهغې حمل ساقط شو (۳)

نبی کریم ﷺ ته چه کله دَ دې دردناك واقعه خبراوشو نو حضوریاك هغه لښکر اولیګلو دَ کوم ذکرچه په روایت کښې دې د لښکر مشر حضرت حمزه بن عمرو اسلمی رضي الله عنه وو. خو هبار بن الاسود او نافع بن عبدقیس دواړه بچ اووتل. هباربن الاسود روستو بیا مسلمان شوې وو. کله چه هغه مسلمان شو اومدینې ته راغلو نو صحابه کرامو به په هغه باندې طنزکولو خو نبی کریم ﷺ صحابه کرام دَ داسې سلوك کولونه منع کړل (۴) هبار رضي الله عنه دَ حضرت امیرمعاویه رضي الله عنه دَ دورخلافت پورې ژوندې وو (۵)

نافع بن عبدقیس:- حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ماته په صحابه کرامو کښې دَدوی ذکرچرته ملاؤ نه شو کیدې شی ه هغه اسلام نه وی قبول کړې (۶) په مسند بزار کښې ددوی نوم خالدبن عبدقیس راغلې دې دا تصحیف دې (۷)

دَ ابوالعاص بن ربیع رضي الله عنه دَ اسلام واقعه:- حضرت ابوالعاص رضي الله عنه به تجارت کولو دَ فتح مکه نه

---

(۱) سیرة ابن هشام:۲/۶۵۱.

(۲) سیرة ابن هشام:۲/۶۵۱.

(۳) دَ نور تفصیل دپاره اوګورئی سیرة ابن هشام:۲/۶۵۱- ۶۵۹.

(۴) عمدة القاری:۱۴/ ۲۲۰.

(۵) فتح الباری:۶/ ۱۵۰.

(۶) فتح الباری:۶/ ۱۵۰.

(۷) فتح الباری:۶/ ۱۵۰.

يوځوميا شتي وړاندې هغه د شام نه د تجارت مال راخستې واپس راروان وو چه مسلمانانو هغه ګرفتار کړو. د هغه نه ئې مال اوسامان هم واخستو ابوالعاص رضي الله عنه د شپې په تياره کښې د حضرت زينب رضي الله عنها په کور کښې داخل شو هغه د حضرت زينب نه امان اوغوښتلو نوحضرت زينب رضي الله عنها امان ورکړو.

سحرچه کله نبي کريم ﷺ د سحر مونځ ورکولو نود حضرت زينب رضي الله عنها آواز راغلو چه ا ابوالعاص ته امان ورکړې دې د سلام ګرځولونه پس نبي پاك ﷺ د دغه آواز متعلق تپوس اوکړو نوصحابه کرامو تصديق اوکړو چه مونږ هم دغه آواز اوريدلې دې. نبي اکرم ﷺ اوفرمائيل چه په مسلمانانو کښې د يوادنیٰ سړی پناه هم معتبره ده بياحضورپاك خپلې لور کره تشريف راوړو اوونې فرمائيل لورې د ده اکرام اوکړه خويادساته دې ستادپاره حلال نه دې.

دې نه پس نبي کريم ﷺ هغه لښکرته پيغام اوليګلوچه د ابوالعاص مال او اسباب ئې خپله قبضه کښې اخستې وو چه د دې سړی ماسره کومه رشته ده تاسو ټولوته معلومه ده کوم مال چه تاسو د ده نه اخستې دې که تاسو هغه واپس کړئ نوزما داخوښه ده اوکه غواړئ نوتاسو ئې خپل ځان سره ساتلې هم شئ ځکه چه دا مال الله تعالی تاسو ته درکړې دې تاسو د دې ډيرحقدار يئ.

ځانونه قرباني کونکو صحابه کرامو عرض اوکړوچه مونږ دا مال واپس کوو. هغوی د ستن برابر څيز هم ځان سره پرينخودو. حضرت ابوالعاص رضي الله عنه دې مال سره مکې ته واپس لاړو او هغه حقدارانو ته خپل حقونه ورکړل او امانتونه ئې مالکانوته حواله کړل بياهغه قريشوته مخاطب شو وئې وئيل اې قريشو ستاسو څه څيزخوماسره پاتې نه دې؟ هغوی اووئيل نه. الله تعالی دې تاته بهترينه بدله درکړي ته يووفادارا وايماندار سړې ئې.

دې اوريدوسره ابوالعاص رضي الله عنه د شهادت کلمه اووئيله اومسلمان شو بياهغه اووئيل چه هم په مدينه کښې به مسلمان شوې ووم خو ماسره داويره وه چه هسې نه تاسو دا اووايئ چه ابوالعاص رضي الله عنه زمونږ مال قبضه کړو. اوس زه ستاسود امانتونونه فارغ شوم. د دې نه پس هغه مدينې ته لاړو. دلته د هغوی د ژوندملګرې حضرت زينب رضي الله عنها هغه ته په نوې نکاح سره واپس کړې شوه.

د رواياتوپه الفاظوکښې تعارض اود هغې حل:- د ابوداؤد په روايت کښې فلانا فلانا دوو ځلو په ځائې يو ځل فلانا راغلې دې د روايت الفاظ دادی **إن وجدتم فلانا فاحرقوه بالنار، فوليت فناداني، فرجعت إليه فقال: إن وجدتم فلانا فاقتلوه ولاتحرقوه، فانه لايعذب بالنار إلا رب النار.** [1]

که چرې فلانکې (مشرك) ملاؤ شي نوهغه په اورکښې اوسوزوئی (راوی وائی) کله چه ما شاکړه لاړم نو رسول الله ﷺ آواز راکړو زه واپس شوم حضورپاك اوفرمائيل که ته فلانکې سړې اووينې نوهغه قتل کړه البته په اورکښې مه سيزه ځکه چه د اورعذاب هم هغه ذات ورکوی شوك چه د دې خالق دې.

---

[1] سنن أبي داؤد: ۲/۶ کتاب الجهاد باب کراهية تحريق العدوابالنار. رقم: ۲۶۷۳.

علامه عینی رحمه الله تطبیق ورکولوسره فرمائی چه دفلانکی یوخل ذکرکولومقصد صرف هبار بن اسود ذکرکول دی ځکه چه اصل خو هم هغه وو باقی نافع عبد قیس خود هغوی تابع وو. [1]

ترجمة الباب سره مطابقت:- دَ حدیث ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله کښې دې ثم أتیناه نودّعه. دلته په حدیث کښې دَ مقیم نه دَ مسافر رخصت اخستلوذکردې. نودَمقیم مسافر رخصت کول خو په طریقه اولی ثابتیږی بلکه دغه دویم صورت ډیر وقوع پذیردې. [2]

فائده:- په دې حدیث سره داهم ثابتیږی چه مسافرله په سفرباندې تللوپه وخت دَخپل ښار مشران صلحاء او علماء سره ملاقات کول پکاردی. بل دَ اکابردپاره هم مناسب دی چه هغوی خپل متعلقینوته په سفردَ تللووخت کښې رخصت کړی. [3]

باب ۱۰۷: السمع والطعة للامام

دَ ترجمة الباب مقصد:- امام بخاری رحمه الله دَدې باب قایم کولوسره دَ امیردَ اطاعت وجوب بیانول غواړی. دَهغه وخته پورې دَامیراطاعت واجب دې ترکومې چه هغه دَ ګناه او غیرشرعی امورو حکم ورنه کړی. [4]

[حدیث نمبر ۲۷۹۶] [5] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي نَافِعٌ عَنِ ابْنِ عُمَرَ - رضي الله عنهما - عَنِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم -. وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ صَبَّاحٍ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ زَكَرِيَّاءَ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ - رضي الله عنهما - عَنِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ «السَّمْعُ وَالطَّاعَةُ حَقٌّ، مَا لَمْ يُؤْمَرْ بِالْمَعْصِيَةِ، فَإِذَا أُمِرَ بِمَعْصِيَةٍ فَلاَ سَمْعَ وَلاَ طَاعَةَ». [۶۷۲۵]

داحدیث په دوو طرق سره دلته نقل کړې شوې دې. البته الفاظ په دې باب کښې دویم طریق دی. وړاندې کتاب الاحکام کښې اول یعنی دَمسدد دَ طریق الفاظ داسې دی: السمع والطاعة علی المرء المسلم فیما أحب و کره مالم یؤمر بمعصیة، فاذا أمر بمعصیة فلا سمع ولا طاعة. [6]

---

[1]) عمدة القاری: ۲۲۰/۱۴.

[2]) عمدة القاری ۱۱۹/۱۴، فتح الباری: ۱۱۵/۶.

[3]) عمدة القاری: ۲۲۱/۱۴.

[4]) عمدة القاری: ۲۲۱/۱۴.

[5]) اخرجه البخاری: ۱۰۵۷/۲ فی کتاب الاحکام باب السمع والطاعة للامام مالم تکن معصیة، رقم: ۷۱۴٤، ومسلم: ۴۷۶۳/۲ کتاب الامارة باب وجوب طاعة الامراء فی غیرمعصیة وتحریمها فی المعصیة وأبوداؤد: ۳۵۹/۱، کتاب الجهاد باب فی الطاعة رقم: ۲۶۲۶، والترمذی: ۳۰۰/۱، أبواب الجهاد باب ماجاء فی لاطاعة لمخلوق فی معصیة الخالق رقم: ۱۷۰۷، والنسائی: ۱۸٤/۲، کتاب البیعة، باب جزاء من أمر بمعصیة فاطاع رقم: ٤۲۱۱، ابن ماجه، کتاب الجهاد باب لاطاعة فی معصیة الله رقم: ۲۷۶٤.

[6]) اخرجه البخاری: ۱۰۵۷/۲ فی کتاب الاحکام باب السمع والطاعة للامام مالم تکن معصیة. رقم: ۷۱٤٤.

قوله السمع والطاعة حق يعنى دَ امير خبره اوريدل او دَ هغه دَ احكامو تعميل كول دا په مامورينو او ماتحتانو باندې واجب دى په دې شرط چه هغه دَ گناه حكم ورنه كړى اوكه هغه دَ ناجائز امورو حكم وركړى نو لاطاعة لمخلوق فى معصية الخالق مطابق دَ داسې امير طاعت جائز نه دې نو هريو داسې كار په كوم كښې چه دَ مخلوق په تابعدارنى سره دَ خالق نافرمانى لازم راځى په شريعت كښې دَ هغې گنجائش نشته. (١)

حضرت على ﷺ روايت په كتاب المغازى كښې راروان دې چه نبى كريم ﷺ دَ يو انصارى صحابى عبدالله بن حذافه سهمى ﷺ دَ يو لښكر مشر جوړ ولو سره اوليګلو. په يوه موقع هغه غصه شو او هغه لرګى راجمع كولو سره دَ اور لګولو حكم وركړو چه كله اور سورشو نو هغه اوونيل تاسو ته نبى كريم ﷺ زما دَ اطاعت حكم نه وودركړې؟ وردانګئى دې اورته صحابه كرامو دَ اطاعت دَ جذبه نه مغلوب كيدو سره په اور كښې وردانګل خو يو بل ئې رانيولو سره ئې ونيل چه مونږ خو هم دَ اور نه دَ بچ كيدو دَ پاره هم دَ نبى كريم ﷺ اطاعت كړې دې او اسلام مو قبول كړې دې. هم په دې كشمكش كښې كښې دَ اور او اميرصاحب غصه سړه شوه. كله چه دا خبره نبى كريم ﷺ ته معلومه شوه نو هغوى اوفرمائيل كه هغوى اور ته وردانګلي وې نو ترقيامته پورې به نه وو راوتلى. اطاعت خو دَ نيكئى په كارونو كښې وى. (٢)

علامه ابن بطال ﷺ فرمائى چه خوارج دَ دې حديث نه استدلال كولو سره وائى چه دَ ظالم حكمرانانو خلاف بغاوت كول واجب دى. دَ جمهورامت موقف دادې چه صرف دَ ظلم په وجه دَ بغاوت اجازت نه شى وركولې اوكه چرې هغه دَ شرعى احكامو نفاذ هم كوى او دَ هغه حكومت هم مستحكم وى نو داسې حكمرانانو وجود خو كم نه كم دَ ځان مال او عزت دَ تحفظ ضامن خو دې. كه دَ هغوى خلاف خلق راپاسى نو هرطرف ته به بدامنى خوره شى او ګړبړبه پيداشى نو داسې حكمرانانو خلاف بغاوت كول جائزنه دى چه ظلم خو هم كوى ولې دَ دينى امورو لكه مونځ وغيره هم اهتمام كوى او دين پورې توقې مسخرې نه كوى نو په داسې حالت كښې دَ هغوى خلاف بغاوت كونكو سره ملګرتيا كول جائزنه دى.

دَ صحيح مسلم روايت دې چه دَ نبى كريم ﷺ ارشاد دې ستاسو بهترين حكمرانان هغه دى چاسره چه تاسو محبت كوئى او هغوى تاسو سره محبت كوى تاسو دَ هغوى دَ پاره دعا كوئى او هغوى ستاسو دَ پاره دعا كوئى. او ستاسو بدترين حكمرانان هغه دى چانه چه تاسو نفرت كوئى او هغوى تاسو نه نفرت كوى تاسو په هغوى باندې لعنت كوئى او هغوى په تاسو باندې لعنت كوى.

تپوس اوكړې شى ايا مونږ هغوى سره جنګ اونه كړو؟ نبى كريم ﷺ دوه ځل اوفرمائيل نه. تركومې چه هغوى په تاسو كښې مونځونه قايم كوى نه. تركومې چه هغوى په تاسو كښې

---

(١) عمدة القارى: ٢٢١/١٤.

(٢) صحيح البخارى:٦٢٢/٢كتاب المغازى باب سرية عبدالله بن حذافة السهمى رضى الله عنه، وعلقمة بن مجزز المدلجى ويقال: ويقال: إنها سرية الانصارى رقم:٤٣٤٠.

مونځونه قایم کوی ده‌غوی د ګناهونونه تاسو ضرور نفرت کوئی خو ده‌غوی اطاعت مه پریږدئی.[۱]
لیکن که چرې حکمرانان د ظلم سره سره مونځ هم نه قائموی او د شریعت په ښکاره توهین هم کوی او یا حاکم مرتد شوې وی نو په داسې صورتونوکښې د حکمرانانو خلاف بغاوت کول او هغوی معزول کول واجب دی. او دا د مسلمانانو ذمه واری ده.[۲]
ایا په ملکی قانون کښې دامام اطاعت واجب دې؟:- د شریعت دا قاعده ده چه طاعة الامام فیما لیس بمعصیة واجبة یعنی د امام اطاعت په هغه کارونوکښې واجب دې چه ګناه نه وی البته چه کوم ملکی قوانین د شریعت سره متصادم وی په هغې کښې د امام اطاعت جائزنه دې که امام عادل وی که ظالم.[۳]
چنانچه د ټریفك قوانین او نور انتظامی امورو کښې په ملکې قوانینوباندې عمل کول ضروری دی ځکه چه د دغه قوانینو تعلق ادارت او انتظام سره وی. په دې وجه دې حکام د شریعت په دائره کښې اوسیدو سره د نظم وغیره د خلاف ورزئی په نتیجه کښې کومې جرمانې چالانونه او سزاګانې مقرر کوی په هغې کښې د حکام تابعداری کول واجب دی.[۴]
واضحه دې وی چه د جدید دور شاید یوه مسئله داسې وی د کوم بنیادی قواعد او اصول چه فقهاؤ نه واضحه کړې. شرعی اصول مخې ته کولوسره د اسلامی ملك قوانین داسې جوړول پکاردی چه مسلمانانوته د خپل خالق په جوړ کړې شوی قانون باندې عمل کولو موقع ملاؤشی. په دویم صورت کښې داسې حکمرانان چه د خدائی قانون په مقابله کښې د خپلو جوړوشوو قوانینو اوچتوالې غواړی د هغوی اطاعت جائزنه دې بلکه هغوی دې معزول او برطرف کړې شی او د حکمرانئی واګې دې د داسې کسانو په لاس کښې ورکړې چه د قرآن اوسنت قانون په ملك کښې رائج کړی. د الله تعالی ارشاد دې ﴿ وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكٰفِرُوْنَ﴾[۵] بل ځائی ارشاد دې ﴿ وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ﴾[۶] او بیائی د یو آیت نه پس اوفرمائیل ﴿ وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ﴾[۷]
د دې آیات کریمه نه معلومیږی چه د الله تعالی د احکامو مطابق آئین سازی کول ضروری دی او چه کوم حاکم قاضی یا امیر د وخت د الله تعالی نازل کړې شوی شریعت مطابق د عناد او سرکشئی د وجې نه فیصله نه کوی د قرآن په رڼا کښې درجه په درجه کافر ظالم او فاسق دې.

---

[۱]) صحیح مسلم: ۱۲۹/۲ کتاب الامامت باب خیار الائمة وشرارهم. ۴۸۰۴ – ۴۸۰۶.
[۲]) شرح ابن بطال: ۱۲۷، ۵/۱۲۶ . د نورتفصیل د پاره اوګورئی الدرالمختار مع شرحه ردالمختار:۳۴۰/۳.
[۳]) الدرالمختار مع شرحه ردالمختار:۳۴۰/۳.
[۴]) د ټریفك د قوانینو د پاره اوګورئی بحوث فی قضایا فقهیة معاصرة ص:۲۷۶ – ۳۱۰ للاستاذ تقی العثمانی.
[۵]) المائدة: ٤٤.
[۶]) ایضًا: ٤٥.
[۷]) ایضًا: ٤٧.

(۱) چنانجه کافرانو ظالمانو او فاسقانو ته د زمانې اقتدار په خوشحالئی سره څنګه حواله کولې شی اودهغوی داطاعت جواز به څنګه ثابتیدې شی؟

ترجمة الباب سره مطابق: - دَ حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت بالکل واضح دې یعنی باب قایم کړې شوې دې باب السمع والطاعة للامام اودَ حدیث الفاظ دی السمع والطاعة حق. (۲)

باب ۱۰۸: یقاتل من وراء الامام ویتقی به

دَ ترجمة الباب مقصد: - امام المسلمین دَ یوډال حیثیت لری هغه دَ خپلې رعایا دَ دښمن نه حفاظت کوې اودَدین ساتنه کوی اودَ نظریاتی سرحدونو ساتنه کوی. دَهغه په دفاع کښې به جنګ کولې شی اودَ دښمن دَ شرفساد او ظلم نه دَ بچ کیدو دَ پاره به دَ امام پناه اخستلې شی. څکه چه که دَامام عادل په تائیداو حما یت کښې جنګ نه شی کولې نو فتنې به راخورېږی اوهرطرف ته به بدامنی خورېږی اوهرطرف ته به فساد وی. دَ فتنونه دبچ کیدو دپاره دَامام په حمایت کښې جنګیدل ضروری دی. (۳)

ورائه: - لفظ وراء دَ اضدادنه دې دَدې معنی وړاندې او روستو دواړه راځی. په قرآن کریم کښې دی ﴿وَكَانَ وَرَآءَهُمْ مَّلِكٌ﴾ (۴) أی أمامهم. که دادَ وړاندې په معنی کښې واخستې شی نودا معنی به وی چه دَ جهاد په وخت امام نه دی وړاندې کول پکار بلکه مجاهدینوله وړاندې جنګ پکاردې. (۵) اوکه دَ دې معنی روستو واخستې شی نومطلب به داوی چه دَامام په ماتحتئی کښې جنګ کول پکاردی. یعنی چه څنګه امام منصوبه او ترتیب جوړکړی اوچه څنګه هغه حکم ورکړی هغه طریقه دَ جنګ په ډیره مناسب بهتر بلکه ضروری وی. (۶)

[حدیث نمبر ۲۷۹۷] (۷) حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ أَنَّ الأَعْرَجَ حَدَّثَهُ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ - رضی الله عنه - أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - يَقُولُ «نَحْنُ الآخِرُونَ السَّابِقُونَ». وَبِهَذَا الإِسْنَادِ «مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ، وَمَنْ عَصَانِي فَقَدْ عَصَى اللَّهَ، وَمَنْ يُطِعِ الأَمِيرَ فَقَدْ أَطَاعَنِي، وَمَنْ يَعْصِ الأَمِيرَ فَقَدْ عَصَانِي، وَإِنَّمَا الإِمَامُ جُنَّةٌ يُقَاتَلُ مِنْ وَرَائِهِ وَيُتَّقَى بِهِ، فَإِنْ أَمَرَ بِتَقْوَى اللَّهِ وَعَدَلَ، فَإِنَّ لَهُ بِذَلِكَ أَجْرًا، وَإِنْ قَالَ بِغَيْرِهِ، فَإِنَّ عَلَيْهِ مِنْهُ». [۷۱۸ ، وانظر: ۲۳۲]

---

(۱) معارف القرآن ج ۲ ص ۴۴۳ – ۴۵۲ و ج ۳ ص ۱۵۴ – ۱۶۵.

(۲) عمدة القاری: ۲۲۱/۱۴.

(۳) عمدة القاری: ۲۲۱/۱۴.

(۴) سورة الکهف: ۷۹.

(۵) ارشادالساری: ۱۱۹/۵.

(۶) فیض الباری: ۴۴۰/۳ وحاشیة السندی علی البخاری: ۴۴۲/۱.

(۷) قدمر فی کتاب الوضوء باب البول فی الماء الدائم رقم: ۲۳۸.

قوله: نحن الآخرون السابقون:- دَدې حدیث شریف سره متعلق مباحث کتاب الوضوٴ باب البول فی الماء الدائم لاندې تیر شوی دی.

من أطاعنی فقد أطاع الله، ومن عصانی فقد عصی الله، ومن یطع الامیر فقد أطاعنی.[1]

په روایت کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائیلی چاچه زما اطاعت اوکړو هغه دَالله تعالی اطاعت اوکړو. چاچه زما نافرمانی اوکړه هغه دَالله تعالی نافرمانی اوکړه اوڅوک چه دَ امیر اطاعت کوی هغه لکه چه هم زما اطاعت کوی اوڅوک چه دَ امیرنافرمانی کوی لکه چه زما نافرمانی کوی. امیرخود یوډال په شان وی دَهغوی دَ دفاع دَ پاره جنګیږی اوهم دَامیرپه ذریعه دَ (دښمن دَ شرنه)بچ کیږی. که هغه دَ پرهیزګارئی حکم اوکړی او انصاف اوکړی نوهغه ته به دَ دې په بدله کښې نیکی ملاویږی اوکه دَانصاف اوتقوی په ځائی دَ نورو خبروحکم ورکوی نو په هغه باندې به دَهغې نقصان وی.

علامه خطابي رحمه الله فرمائی چه دَعربودَ قبائلوسرداران دَ امارت دَ نظام نه خبرنه وو هغوی دَخپلو قبیلودَ سردرانونه علاوه دَ چاخبره نه منله. بیادَ اسلام راتلونه پس چه کله په هغوی باندې امیران مقررکړې شو نودَهغوی زړه دَ دوی نه موړشو اوبعض خلقو دَ امیرانو تابعداری او دَهغوی دَخبرې منلونه انکاراوکړو. رسول الله ﷺ دَهغوی دَ پوهه کولودَپاره هغوی ته اوفرمائیل چه دَامیراطاعت زما اطاعت دې اودَ هغوی نافرمانی هم زما نافرمانی ده. مقصد داوو چه دَ عربوقبائل دَ نبی کریم ﷺ دَمقررکړې شوو حاکمانو اطاعت او حکم منل اوکړی اوبغاوت اوسرکشی اونه کړی.

دې نه معلومه شوه چه دَ امراء اطاعت په دې وجه کولې شی چه هغوی دَ رسول الله ﷺ اطاعت کوی نو په دوی کښې چه څوك دَ رسول الله ﷺ دَ شریعت مطابق حکم نه وزکوی اودَ حضورپاك اطاعت نه کوی نودَهغوی اطاعت واجب نه دې.[2]

قوله: من أطاعنی فقد أطاع الله:- داجمله دَالله تعالی دَ ﴿مَنْ يُطِعِ الرَّسُوْلَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ﴾[3] تفسیر دې. رسول الله ﷺ خپل اطاعت دَ الله تعالی اطاعت ګرځوی ځکه چه حضورپاك خو مبلغ دې حکم خوهم دَالله تعالی دې.[4]

قوله: إنما الامام جنة:- جُنَّةٌ: (په ضمه دَجیم او تشدیددَ نون) ډال ته وئیلې شی.[5] یعنی امام دَ مسلمانانودَپاره ډال حیثیت لری لکه څنګه چه په ډال سره جنګ کونکی خپل حفاظت

---

[1]) الحدیث اخرجه البخاری ایضاً: ۱۰۵۷/۱ فی کتاب الاحکام باب قول الله تعالی: ﴿أَطِيعُوا اللّٰهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُوْلَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ﴾ رقم:۷۱۳۷.

[2]) أعلام الحدیث للخطابی:۱۴۲۰/۲ – ۱۴۲۱.

[3]) سورة النساء: ۸۰.

[4]) إرشاد الساری:۱۱۹/۵.

[5]) ایضاً.

کوی هم داسې مسلمان هم دامام په ذریعه د دښمنانو اوبدخواهانود شرونو اوسازشونو نه خپل حفاظت کوی اودهغه په لمن کښې پناه اخلی. (۱)

حضرت گنگوهی رحمه الله فرمائی دال سره تشبیه امام سره په یوځائی جنگیدلو کښې ده که وړاندې وی اوکه روستو لکه څنگه چه جنگ کونکې د ډال نه شاته وی دغه شان مجاهدهم د امام شاته وی. (۲)

د یوفقیهی قاعدې استنباط: داحنافومذهب دې چه که چاد حاکم حکم اومنلواویوکارئی اوکړو بیا هغه ته معلومه شوه چه داکارخود شریعت خلاف وو نومرتکب به معذورګنړلې شی اوگناه به د حکم ورکونکی کیږی. علامه خطابی رحمه الله فرمائی إنما الإمام جنة د احنافود قاعدې دپاره د دلیل په توګه پیش کولې شی. (۳) یعنی د امام د ډال کیدو د وجې به هغه د دغه ګناه د شرنه محفوظ شی ځکه چه حکم خو هم امام ورکړې وو او دویم خو په اطاعت کولواندې مجبوروو.

ویتقی به:- دادَ مجهول صیغه ده ددې تکړې یوه معنی خوداده کومه چه علامه کرمانی رحمه الله ذکرکړې ده چه دامام په ذریعه د دښمن د شرفساد اوظلم نه بچ کیدې شی ځکه چه هم هغه د مسلمانانو د دین ساتنه کوی. (۴) یوه بله معنی علامه ابن بطال رحمه الله بیان کړې فرمائی: **قوله یتقی به أی: یرجع إلیه فی الرأی والفعل وغیرذلک مما لایجب أن یقضی فیه إلا برأی الامام وحکمه، ویتقی به الخطأفی الدین والعمل من الشبهات وغیرها.** (۵) یعنی چه کوم کارد امیر د رائې اوحکم نه بغیرنه دی کیدل پکار په هغې کښې دې دامیرد رائې طرف ته رجوع اوکړې شی بل د دین په معاملاتوکښې د غلطئی او شك شبه نه د بچ کیدو دپاره هم د امیرپناه اخستلې شی.

فان قال بغیره:- یعنی که چرې حاکم د دې (تقوی) نه علاوه د بل څه خبرې حکم درکړی. د قال أمرمعنی کښې استعمالیږی بعض حضرات قال ته بمعنی فعل هم وائی خو بهترداده چه قال دلته په معنی أمر وی ځکه چه ددې نه وړاندې أمر لفظ استعمال شوې دې لکه چه د روایت الفاظ دی: **فان أمربتقوی الله وعدل......** (۶) علام خطابی رحمه الله فرمائی د قال معنی دلته د فیصله کولوده لکه چه وئیلې شی چه دا د القیل نه مشتق دې د قبیله حمیرپه لغتی ژبه کښې قیل داسې بادشاه ته وئیلې شی دکوم حکم چه منلې شی. (۷)

---

(۱) عمدة القاری: ۲۲۲/۱٤.

(۲) لامع الدراری: ۲٥٤/۷.

(۳) أعلام الحدیث للخطابی: ۲/۱٤۲۰ – ۱٤۲۱.

(٤) شرح الکرمانی: ۱۹۷/۱۲.

(٥) شرح ابن بطال: ۱۲۸/٥.

(٦) فتح الباري: ۱۱٦/٦، وعمدة القاری: ۲۲۲/۱٤.

(۷) أعلام الحدیث للخطابی: ۱٤۲۱/۲ والنهایة فی غریب الحدیث: ۱۲۲/٤ وقال أو عبیدة: الاقبال ملوک بالیمن دو الملک الاعظم وأحدهم قیل انظرلسان العرب: ق/و/ل.

فان عليه منه - دلته وزر أ محذوف دې مكمل عبارت داسې دې فان عليه منه وزرا ځنګه چه د سنن په روايت كښې دې (١) اوس د عبارت مطلب داشو ه چرې حاكم د غير شرعى امورو حكم وركړى نو دهغې ګناه او نقصان به هم په هغه وى ليكن ظاهره ده چه دحكم تعميل كونكى به هم د وبال نه نه شى بچ كيدې (٢)

يوسبق وركونكې واقعه:- كله چه عمربن هبيره، ديزيدبن عبدالملك دطرف نه دعراق عامل مقرركړو نوهغه د بصره او كوفه فقهاؤ خپل ځانى ته د راتللو دعوت وركړو په دې فقهاؤ كښې امام شعبى رحمه الله اوحضرت حسن بصرى رحمه الله هم وو. عمربن هبيره اووئيل اميرالمؤمنين يزيدبن عبدالملك ماته د بعض غيرشرعى كارونوحكم راكوى آيا زماد پاره دهغې پوره كول جائزدى؟ امام شعبى رحمه الله اوفرمائيل ته خو مامور ئى ته هم هغه شان كوه ځنګه چه تاته حكم كولې شى ګناه خو د حكم وركونكى باندې ده. كله چه امام شعبى رحمه الله خپله خبره مكمل كړه نو حضرت حسن بصرى رحمه الله اوفرمائيل: **أتق الله ياعمر! فكانت بملك قد أتاك فاستنزلك، فاخرجك من سعة قصرك إلى ضيق قبرك إن الله ينجيك من يزيد وإن يزيد لا ينجيك من الله، فاياك أن تعرض لله بالمعاصى، فانه لاطاعة لمخلوق فى معصية الخالق.** (٣) يعنى اې عمر! دالله تعالى اوويريږه لكه چه دمرګ فرښته راغلې ده هغه به تاستاد محل د وسعت نه راؤباسى اودقبرتنګ ځائى ته به دې اورسوى. يقيناً الله تعالى تاد يزيدنه بچ كولې شى خويزيد تاد الله رب العزت نه نشى بچ كولې. خبردار! په ګناهونو سره دالله تعالى مقابله مه كوه ځكه چه د مخلقو اطاعت كولوسره دخالق نافرمانى كول جائزنه دى

ترجمة الباب سره مطابقت:-حديث شريف سره د ترجمة الباب مطابقت **وإنما الامام جنة يقاتل من ورائه ويتقى به** كښې دې.(٤)

دعلامه بن منير رحمه الله رائې اودحافظ ابن حجر رحمه الله رد:- ابن منير رحمه الله فرمائى د ترجمة الباب **نحن الآخرون السابقون** سره مطابقت داسې دې. چه **يقاتل من ورائه** معنى **من أمامه** ده. يعنى وراء، د **أمام** په معنى كښې مستعمل دې. ځكه چه فوج په ظاهره دامام نه وړاندې جنګيږى په حقيقت كښې هغوى دامام شاته وى. هم دغه شان نبى آخرزمان ﷺ د زمانې په اعتبارسره دټولونه په آخره كښې تشريف راوړې دې خود انبياء متقدمين عليهم السلام نه دا عهد اخستې شوې وو كه چرې دوى ته دنبى كريم ﷺ زمانه ملاؤشى نوهغوى به پرې ايمان راوړى اودهغوى امداد به كوى. نوچه كله حضرت عيسى عليه السلام دوباره تشريف راوړى نودهغه حيثيت به د يوامتى وى. لكه چه انبياء سابقين عليهم السلام چه په ظاهره د نبى پاك ﷺ نه وړاندې

---

(١) النسائي:٢/١٨٤ كتاب البيعة باب مايجب للامام وما يجب عليه.

(٢) عمدة القاري: ١٤/٢٢٢.

(٣) أعلام الحديث للخطابي: ٢/ ١٤١٧ – ١٤١٦.

(٤) عمدة القاري: ١٤/٢٢٢.

مبعوث شوی دی خو په حقیقت کښې هغه ټول د نبی کریم ﷺ تابع دی. سره ددې چه حضورپاک ﷺ په ظاهره آخری نبی دې. ولې د وړاندینو امام دې.[1]

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دا تکلف دې ځکه چه نحن الآخرون السابقون د حدیث باب تکړه نه ده بلکه دا جمله د دې سند شعيب عن أبي الزناد عن الأعرج عن أبي هريرة د پاره د علامت راوړلې شوې دې. او بهذا الاسناد وئيلوسره حديث بيانولې شی اوددې التزام وجه داده چه راوی داسې حديث نقل کړې دې. دامام بخاری رحمه الله دا عادت دې لکه څنګه چه دامام مسلم رحمه الله عادت دادې چه هغه معمر عن همام بن منبه عن أبي هريرة والاسندسره نقل کيدونکې هرحديث په شروع کښې فرمائی. فذكر أحاديث منها وقال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم كيت وكيت.....[2] والله اعلم بالصواب.

باب ۱۰۹: البيعة في الحرب أن لايفروا، وقال بعضهم على الموت

لقول الله تعالى: ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ﴾

د ترجمة الباب مقصد:- علامه ابن المنير رحمه الله فرمائی چه په دې باب سره امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی چه په جهادکښې کوم بيعت وی هغه بيعت علی عدم الفرار يعنی دتختيدو ثابت قدم اوسيدو وی. لکه چه امام صاحب دلته آيت ذکر کړې دې ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ﴾ وړاندې دی ﴿فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ﴾ او سکينه په حالت د جنګ کښې سکون او اطمينان ته وئيلې شی. نودا آيت په دې خبره باندې دلالت کوی چه بيعت کولووخت کښې به د صحابه کرامو رضی الله عنهم په زړونوکښې د عدم فرار نيت او ثابت قدمی وه نه چه مرګ.[3]

دحافظ ابن حجر رحمه الله وينا ده چه دا بيعت على الموت دې. ددې دليل دادې چه امام صاحب د آيت کومه ټکړه نقل کړې ده په دې کښې د مطلق بيعت ذکرشوې دې په وړاندينې روايت کښې په دې باندې تفصيل راځی. حضرت سلمه بن الاکوع رضی الله عنه (چه د بيعت رضوان د شرکاؤ نه دې) پخپله فرمائی چه دابيعت علی الموت دې.[4] خوواضحه دې وی چه دا يولفظ اختلاف دې په معنوی اعتبارسره بيعت علی عدم الفرار او بيعت علی الموت کښې هيڅ فرق نشته. ځکه چه کوم سړې په دې خبره باندې بيعت کوی چه هغه به په جنګ کښې نه تختی نودهغه مخې ته هم دغه وی چه هغه به ترمرګه پورې جنګيږی اودَ وينې د آخری څاڅکی پورې به هغه خپله وعده پوره کوی. اوداخبره خو بالکل واضحه ده چه د بيعت علی الموت مطلب هيڅ کله دانه دې چه هغه دې خامخا په دغه جنګ کښې مړشی بلکه دې نه مقصد هم هغه

---

[1]) المتواری ص: ۱۵۷ – ۱۵۹.
[2]) فتح الباری: ۶/۱۱۶.
[3]) المتواری ص: ۱۶۱.
[4]) فتح الباری: ۶/۱۱۸.

ثابت قدمی ده (۱) هم د دې وجه حضرت نافع فرمائی بل بایعهم علی الصبر خکه چه د صبر معنی ده کلك اوسبدل اودا مطلب مرګ او نه تختیدو دواړو ته جامع دې (۲)

الشجرة - دا د څه څیز ونه وه؟ یوقول خودادې چه دا د کیکرونه وه دویم قول دادې چه د بیرې ونه وه (۳)

احدیث نمبر ۲۷۹۸ (۴) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ عَنْ نَافِعٍ قَالَ قَالَ ابْنُ عُمَرَ-رضی الله عنهما- رَجَعْنَا مِنَ الْعَامِ الْمُقْبِلِ فَمَا اجْتَمَعَ مِنَّا اثْنَانِ عَلَى الشَّجَرَةِ الَّتِي بَايَعْنَا تَحْتَهَا، كَانَتْ رَحْمَةً مِنَ اللهِ. فَسَأَلْتُ نَافِعًا عَلَى أَيِّ شَيْءٍ بَايَعَهُمْ عَلَى الْمَوْتِ قَالَ لاَ، بَايَعَهُمْ عَلَى الصَّبْرِ.

حضرت ابن عمر رضی الله عنهما فرمائی چه مونږه بل کال د بیعت رضوان خائی ته راغلو نوداسې دوه کسان ملاؤنه شو چه هغه ونې ئې پیژندلې وه دکومې لاندې چه مونږ بیعت کړې وو اوداد ونې پټیدل د الله تعالی رحمت ثابت شو(کنی خلق به په دغه شرکښې راګیروې) راوی یعنی جویریه وائي چه ما د نافع نه تپوس اوکړو چه په کوم څیزباندې حضورپاك د هغوی نه بیعت اخستې وو آیا هغه په مرګ باندې بیعت وو؟ نو نافع وئیل نه بلکه حضورپاك د هغوی نه په استقامت او ثابت قدمئی باندې بیعت اخستې وو.

قوله: فما اجتمع منا اثنان علی الشجرة :- یعنی داسې دوه کسان به نه ملاویدل چه هغه ونه ئې متعین کړې وه. اوس دلته دا سوال پیدا کیږی چه هغه ونه چرته لاړه؟ علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه یوقول خودادې چه ونه هم هلته وه خود صحابه کرامو رضی الله عنهم دپاره د هغه ونې پیژند ګلوکول ګران شوې وو. دویم قول دادې چه هغه سیلاب بهیولې وه

قوله: کانت رحمة من الله :- د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما د دې جمله دوه مطلبونه بیان کړې شوې دی. ① د هغه ونې پټیدل د الله تعالی یورحمت وو علامه نووی رحمه الله فرمائی چه د دغه ونې په وجه د خلقو په فتنه کښې د اخته کیدو اندیښنه وه خکه چه د دغه ونې لاندې خیر. د الله رضا او سکینه په صحابه کرامو رضی الله عنهم باندې نازل شوې که دغه ونه متعین کیدله نوکلی وال او جاهلان خلق به د دې په تعظیم کښې اخته کیدل او د دې نه هم نور زیات به ئې د نفع اونقصان مالك ګنړلوسره به د دغه ونې عبادت کولې شو. نوداً د الله تعالی رحمت دې چه دا ونه ئې پټه کړه. (۵)

② دویم مطلب د دغه جمله دادې چه دا ونه د الله تعالی د رحمت د نزول مقام اود الله تعالی د

---

۱) فتح الباری: ۱۱۸/۶، وعمدة القاری: ۲۲۳/۱۴.

۲) فتح الباری: ۱۱۸/۶ وشرح ابن بطال: ۱۳۰/۵.

۳) إرشاد الساری: ۱۲۰/۵ وعمدة القاری: ۲۲۳/۱۴.

۴) تفرد به البخاری.

۵) حاشیة صحیح مسلم: ۱۲۹/۲ کتاب الجهاد باب استحباب مایعة اللجیش عند إرادة القتال الخ. ص ۱۳۰.

رضا دَ حاصلولو خائی وو. (۱)

فسألت:- ما تپوس اوکړو دَ پښتني والاجويريه بن اسماء ده چه دا روايت دَ نافع نه نقل کوی

على الموت؟:- آيا بيعت په مرګ شوې وو؟ په اصل کښې دلته همزه دَ استفهام مقدر دې عبارت داسې دې أعلى الموت؟ يا داسې أبايعهم على الموت؟؟ (۲)

دَ يواشکال جواب:- دلته اسماعيلي دااشکال کړې دې چه لا، بل بايعهم على الصبر مسند نه دې يعني دادَحضرت ابن عمر رضي الله عنهما قول نه دې بلکه دَحضرت نافع رحمه الله قول دې. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دا قول هم مسنددې ځکه چه حضرت نافع رحمه الله داخبره يقيناً دَحضرت ابن عمر رضي الله عنهما نه اوريدلې وی. نوځکه خوهغه جواب ورکولوسره دَحضرت ابن عمر رضي الله عنهما حواله ورکولوضرورت نه دې محسوس کړې. (۳)

ترجمة الباب سره مطابقت:- دَدې حديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت بل بايعهم على الصبر نه مستنبط دې ځکه چه بيعت على الصبر مطلب هم دغه دې چه بيعت دَ جنګ نه نه تختيدل او کلك پاتې کيدو باندې اخستې شوې دې. (۴)

[حديث نمبر ۲۷۹۹] (۵) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ يَحْيَى عَنْ عَبَّادِ بْنِ تَمِيمٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ-رضي الله عنه- قَالَ لَمَّا كَانَ زَمَنَ الْحَرَّةِ أَتَاهُ آتٍ فَقَالَ لَهُ إِنَّ ابْنَ حَنْظَلَةَ يُبَايِعُ النَّاسَ عَلَى الْمَوْتِ. فَقَالَ لاَ أُبَايِعُ عَلَى هَذَا أَحَدًا بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ-صلى الله عليه وسلم-. [۳۹۳۴]

حضرت عبدالله بن زيد رضي الله عنه فرمائی چه دَ واقعه حره په زمانه کښې يوسړې هغوی له راغلوونې وئيل عبدالله بن حنظله دَ خلقو نه په مرګ باندې بيعت اخلی. نوعبدالله بن زيد اوفرمائيل دَ رسول الله صلى الله عليه وسلم نه پس به زه دَ چاپه لاس په مرګ باندې بيعت اونه کړم.

قوله: لماكان زمن الحرة:- حرة: بفتح الحاء المهملة وتشديد الراء داسې کاڼريزې زمکې ته وائی دکومې کاڼرې چه په ليدوسره سوزيدلې معلوميږی. دَ حرة جمع حرات، أحرون حرار او حرون ده. داسې زمکې دَ عربو په ملك کښې ډير زياتې دی. دَ مدينې داطرافونه ترشام پورې دَ حرار يواوږده سلسله ده. علامه ياقوت حموی دَدې تفصيل په خپل کتاب کښې ذکرکړې دې. (۶)

---

(۱) شرح الكرماني: ۱۲ يا ۱۹۸/۲، وفتح الباري: ۱۱۸/۶.

(۲) عمدة القاري: ۲۲۳/۱۴ والقسطلاني: ۱۲۰/۵.

(۳) فتح الباري: ۱۱۸/۶.

(۴) عمدة القاري: ۲۲۳/۱۴.

(۵) أخرجه البخاري في كتاب المغازي باب غزوة الحديبية رقم: ۴۱۶۷ ومسلم في كتاب الامارة، باب استحباب مبايعة الامام لجيش عند إرادة القتال وبيان بيعة الرضوان تحت الشجرة، رقم: ۴۸۲۴.

(۶) معجم البلدان: ۲ ج ۲۴۵ – ۲۵۰.

دلته چه د کوم حره ذکر کیږي هغې ته حرة واقم ونیلې شي.[۱]

د واقعه حرة تفصیلات - دلته چه په روایت کښې د کومې واقعې طرف ته اشاره کولې شي د هغې تعلق ۶۳ هجري سره دې. کله چه د حضرت معاویه رضی الله عنه انتقال اوشو او د یزید بن معاویه د پاره بیعت اخستې شو نو د مدینې والا یووفد د یزید د ملاقات د پاره لاړو. هغوی په یزید کښې بعض نامناسب خبرې اولیدلې او مدینې ته په واپس راتلو باندې ئې د یزید د اطاعت نه انکار اوکړو او د حضرت عبدالله بن زبیر رضی الله عنهما په لاس باندې اهل مدینه بیعت اوکړو.

د دې خبرې چه کله یزید ته خبر اوشو نو هغه د مسلم بن عقبه په مشرئی کښې د مدینې طرف ته روان کړو. مسلم د حد نه د ډیر ظلم د وجه نه به خلقو مسرف بن عقبه په نوم باندې یادولو. هغه په حره واقم کښې ډیره واچوله چه د مدینې مشرقي طرف ته واقع دې. بل طرف ته حضرت عبدالله بن حنظله رضی الله عنهما میدان ته راغلو خو د ریاست او حکومت په وړاندې هغوی کلك نه شو او هغه د خپلو اووه ځامنو سره شهید شو.

د مسلم بن عقبه لښکریانو ښه د قتل او تباهئ بازار ګرم کړو او ډیره بربادي ئې اوکړه. تقریباً اوولس سوه انصار او دیار لس سوه قریش او عام خلق او ماشومانو او ښځونه علاوه لس زره کسان قتل کړل. مدینه منوره ئې تباه او برباد کړه مال او اسباب ئې لوټ کړو د پاکو اوآزادو ښځو بې عزتي ئې اوکړه اته سوو ښځویه دې زیاتی سره حمل شو هغه ماشومان چه کوم د دې حمل نه پیدا شو په اولاد الحرة سره به یادیدل.[۲]

حضرت عبدالله بن حنظله رضی الله عنهما:- دا د حضرت حنظله غسیل الملائکه ځوئی دې د خپل پلار د شهادت نه نهه میاشتې پس هغه پیدا شو. د هغه د مور نوم جمیله بنت عبدالله بن ابی بن سلول وو. حضرت عبدالله رضی الله عنه حضور پاك په اوښه باندې طواف کولو سره لیدلې دې. د رسول الله ﷺ د وفات په وخت د هغه عمر اووه کاله وو. هغه د حضور پاك ﷺ نه صرف یو روایت نقل کړې دې. د کوم الفاظ چه دا دی. إن رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم أمر بالوضوء لکل صلوة طاهرا أو غیر طاهر.[۳] مطلب دا چه رسول الله ﷺ ته د هر مونځ د پاره د اودس حکم ورکړې شوې وو که هغه وخت به حضور پاك په اودس کښې وو او که بې اودس به وو.

بل هغوی د حضرت عبدالله بن سلام، حضرت عمر او کعب احبار رضی الله عنهم نه احادیث روایت کړې دی. د هغوی نه روایت کونکو کښې صالح بن حسان مدني، ضمضم بن جوش هفاني عباس بن سهل بن سعد ساعدي، عبدالله بن أبي ملیکه، عبدالله بن یزید خطمي انصاري و قیس بن سعد بن عبادة انصاري او اسماء بنت زید بن الخطاب رحمهم الله په خاص توګه د ذکر قابل دی.

حضرت عبدالله به د حره په واقعه کښې د انصار قائد وو او قریشو عبدالله بن مطیع بن اسود په لاس باندې بیعت کړې وو. حضرت عبدالله د حره په ورځ ډیر په بهادرئی او ځوانمردئی سره جنګ کړې وو او تر آخره پورې جنګیدلو او خپل ځامن به ئې وړاندې لیګل تردې چه اووه واړه

---

[۱] معجم البلدان: ۲/۲۴۹.

[۲] رجع للتفصیل: معجم البلدان: ۲/۲۴۹ وعمدة القاري: ۱۴/۲۲۴.

[۳] سنن أبي داؤد: ۱/۸ کتاب الطهارة باب السواك رقم: ۴۸.

خامن ئې په دغه معرکه کښې شهیدان شو. دهغوی اکثر ملګری شهیدان شوې وو. کله چه د
مسلم بن عقبه فوج په مدینه کښې داخل شو هغوی هم هغه شان جهنډا نیولې وه هغه وخت
دهغوی نه چاپیره پنځه کسان هم نه وو. هغوی چه کله دا ددردنه ډکه نظاره اولیدله نو خپله
زغره ئې کوزه کړه میدان ته ئې وراودانګل او تردې چه شهیدشو.
مروان د هغوی رضی الله عنه په نعش باندې تیریدو دهغوی د شهادت ګوته هغه وخت هم پورته اوچته
وه. په دې کتو سره مروان اووئیل په خدائی چه تادا ګوته دمرګ نه پس هم اوچته کړې وی نود
حیرانتیاخبره نه ده تاخو په ژوند کښې هم مونږ ته دغه ګوته اوچته کړې ده یعنی په مونږ دې
تنقید کړې دې.
په طبقات کښې ابن سعد رحمه الله نقل کړی دی چه هغوی په خوب کښې اولیدلې شو هغوی
دیرزیات ښکلې اوښائسته لیدلې شو دهغوی علم یعنی جهنډا هغوی سره وه. خوب لیدونکې
سړی معلومه کړه اې عبدالرحمن! آیا ته وژلې شوې نه وې؟ هغوی اوفرمائیل ولې نه زما خپل
رب سره ملاقات شوې زما رب زه جنت ته داخل کړم. اوس زه چه د جنت په باغونوکښې څه
غواړم اوچرته تلل غواړم کولې شم. ما تپوس اوکړو چه ستادهغه ملګرو څه اوشو؟ هغوی
اوفرمائیل هغه هم ماسره دی زما جهنډې سره چاره چه دهغوی غوټې هم تراوسه پورې نه دی
کولاؤ شوې. (۱)

د ابن حنظله په تعیین کښې دکرمانی رحمه الله وهم:- علامه کرمانی رحمه الله ته د ابن حنظله په تعیین
کښې دوه وهمونه مخې ته شوی دی: ① یوخودا چه هغوی اوفرمائیل چه ابن حنظله هغه سړې
دې چه د یزیدبن معاویه د طرف نه بیعت اخستلوباندې ماموروو.
② یادَ ابن حنظله نه مراد هم پخپله یزید دې لکه چه دا نسبت د یزیدنیکه حضرت ابوسفیان
رضی الله عنه طرف ته دې. ځکه چه دهغوی کنیت ابوحنظله هم وو نوتقدیری عبارت به داسې شی ابن
أبي‌حنظلة یعنی أبي د تخفیف په توګه حذف شوې دې یادا نسبت د یزید تره حنظله بن ابی سفیان
طرف ته دې چونکه دحنظل معنی د اندرائن چه ډیر سخت تره وه میوه ده په دې وجه د
یزیددپاره د ابن حنظله نسبت دهغه د تریخوالی اوډیرظلم د وجه نه استعمالیدلو. (۲)
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی دا دواړه احتمالات غلط دی. رومبې احتمال خوځکه چه ټولو
مورخینو د یزیدپه بیعت اخستلوباندې مامورسړی نوم مسلم بن عقبه لیکلې دې ځوك چه به
خلقو د خپل ظلم اوستم د وجې نه مسرف یادولو اوحضرت عبدالله بن حنظله رضی الله عنه دانصارو
امیروو لکه چه عبدالله بن مطیع د قریشو اومهاجرینو امیروو اودا دواړه په دغه معرکه کښې
شهیدان شوي وو. اوس راځو دویم احتمال ته چه دی نه پخپله هم یزید مراد دی.
دا احتمال ځکه غلط دې چه هم په بخاری کتاب المغازی کښې هم دغه روایت راځی د کوم
الفاظ چه دادی: لما کان یوم الحرة والناس یبایعون لعبدالله بن حنظلة، فقال ابن زید علی ما یبایع ابن

---

(۱) د دې تفصیلی حالاتودپاره اوګورئی: تهذیب الکمال: ۴۳۶/۱۴ وسیرأعلام النبلاء: ۳۲۱/۳ و طبقات
ابن سعد: ۶۵/۵ والتاریخ الکبیر للبخاری: ۶۷/۵ رقم الترجمة: ۱۶۸.
(۲) شرح الکرمانی: ۱۹۹/۱۲.

حنظلة الناس:[۱]
ددې تفصیل نه معلومه شوه چه د ابن حنظله نه مراد دحضرت حنظله رضي الله عنه خوئی هم عبدالله وو چه په واقعه حره کښې دانصارو مشری کولوسره د شهادت مرتبه ته رسیدلي وو [۲]

قوله لاأبايع على هذا أحدا بعد رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم:- د حضرت عبدالله بن زید د دې قول نه معلومیږی چه هغوی د رسول الله ﷺ په لاس مبارک باندې دمرګ بیعت کړې وو خودد دې خبرې صراحت هغوی نه دې کړې په دې وجه امام بخاری رحمه الله د روایت نه پس زر دحضرت سلمه رضي الله عنه روایت نقل کړې دې په کوم کښې چه د بیعت على الموت تصریح ده [۳]

بیعت على الموت نه د انکاروجوهات:- علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی چه د عبدالله بن زید د بیعت نه کولووجه داوه چه هغه به د فتنو په وخت کښې په کورکښې ناست وو اود یوې ډلې تائیداوحمایت نه کول نی مناسب ګڼړل لکه چه په حدیث کښې راغی ستکون فتن القاعد فیها خیر من القائم [۴] یعنی ډیر زر فتنې شروع شوې په کوم کښې چه ناست سړې به د ولاړنه بهتروی اود بعض سلف هم دغه مذهب دې. [۵]

علامه ابن المنیر رحمه الله فرمائی چه په هرمسلمان باندې لازم وه چه خپل ځان قربان کړی اود نبی کریم ﷺ حفاظت اوکړی اود صحابه کرامو رضي الله عنهم دپاره داضروری وه چه رسول الله ﷺ پریخودوسره د میدان نه اونه تختی. بلکه ترآخری وخته پورې دې جنګیږی. نودا د حضورپاک خصوصیت وو د بل چاداحکم نه وو چه خپل ځان ورکړئی اودهغوی حفاظت اوکړئی. په دې وجه حضرت عبدالله بن زید په مرګ باندې د بیعت کولونه انکاراوکړو [۶]

ترجمة الباب سره مطابقت:- ددې حدیث شریف مطابقت ترجمة الباب سره د دویم جز وقال بعضهم على الموت سره دې ځکه چه دحضرت عبدالله بن زید رضي الله عنه قول چه د رسول الله ﷺ نه پس د بل چا په لاس باندې د مرګ بیعت نه کوم نه داخبره معلومیږی چه هغوی د سرورکائنات ﷺ په لاس باندې د مرګ بیعت کړې وو. [۷]

---

[۱]) صحیح بخاری: ۵۹۹/۲کتاب المغازی باب غزوة الحدیبیة رقم:۴۱۶۷.
[۲]) فتح الباری: ۱۱۸/۶ وعمدة القاری:۱۴/۲۲۴.
[۳]) فتح الباری: ۱۱۸/۶ وعمدة القاری:۱۴/۲۲۴.
[۴]) صحیح البخاری: ۱۰۴۸/۷کتابالفتن باب تکون فتنة القاعدفیها خیرمن القائم: رقم: ۷۰۸۱ – ۷۰۸۲.
[۵]) شرح ابن بطال: ۱۳۲/۵.
[۶]) فتح الباری: ۱۱۹/۶.
[۷]) عمدة القاری: ۱۴/۲۲۴.

احديث نمبر ۲۸۰۰](۱) حَدَّثَنَا الْمَكِّيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ رضى الله عنه - قَالَ بَايَعْتُ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - ثُمَّ عَدَلْتُ إِلَى ظِلِّ الشَّجَرَةِ، فَلَمَّا خَفَّ النَّاسُ قَالَ «يَا ابْنَ الأَكْوَعِ، أَلاَ تُبَايِعُ». قَالَ قُلْتُ قَدْ بَايَعْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ. قَالَ «وَأَيْضًا». فَبَايَعْتُهُ الثَّانِيَةَ. فَقُلْتُ لَهُ يَا أَبَا مُسْلِمٍ، عَلَى أَيِّ شَيْءٍ كُنْتُمْ تُبَايِعُونَ يَوْمَئِذٍ قَالَ عَلَى الْمَوْتِ.[۳۹۳۶، ۶۷۸۰، ۶۷۸۲]

حضرت سلمه بن اكوع ﷺ فرمائى چه ماد رسول الله ﷺ په لاس مبارك باندې بيعت اوكړو. بيازه د يوې ونې لاندې لاړم كيناستم. كله چه د خلقو ګڼړه خوره شوه نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل اې د اكوع خويه آيا ته بيعت نه كوې؟ مااووئيل چه حضرت ماخواوكړو حضور پاك اوفرمائيل يوځل بيا نومادوباره بيعت اوكړو. راوى يزيدبن ابى عبيد وائى چه ما اووئيل اې ابومسلم (دحضرت سلمه ﷺ كنيت دې) تاسو حضراتو به د څه څيزبيعت كولو؟حضرت سلمه ﷺ اوفرمائيل مونږ خلقو به د مرګ بيعت كولو.

يولسم ثلاثى حديث:- ثلاثى حديث مطلب داوى چه د راوى او نبى كريم ﷺ په مينځ كښې صرف درې واسطې وى(۲) لكه چه د سندنه واضح دى.

دحضرت سلمه ﷺ نه د دوو ځلوبيعت اخستلو وجه:- علامه ابن بطال ﷺ فرمائى چه د بيعت د تكرارمقصد د بيعت تاكيداو پوخوالې دې ځكه چه حضرت سلمه ﷺ په بهادرئى مال دارئى او ثابت قدمئى كښې يوامتيازى حيثيت لرلو په دې وجه دهغه نه په دويم ځل بيعت واخستلې شو. (۳) حافظ ابن حجر ﷺ فرمائى چه حضرت سلمه ﷺ يولوئى جانباز او مجاهد وو. سوربه هم جنګيدو او پياده به هم جنګيدو. لكه چه هغه د مجاهدينو قائم مقام وو نوحضورپاك ﷺ دهغه نه په دويم ځل بيعت واخستلو.(۴)

مولانا رشيداحمد ګنګوهى فرمائى د حضرت سلمه ﷺ نه دوه ځل بيعت اخستلوكښې حكمت دادې چه د بهادرانو او جانبازانو بيعت كښې شدت اهتمام د دښمنانود پاره د ويرې او دهمكئى سبب وى ځكه چه بهادر سړې كله د دې خبرې عهداوكړى چه هغه به ترمرګه پورې داؤ لګوى. ښكاره خبره ده چه د داسې بهادر سړى د ثابت قدمئى او نه ويريدوسره به د دښمن جنګيړى نوهغه د ازميښتونو پرواه نه كوى بلكه په ميدان كښې كلك ولاړ وى اوخپل ځان په كافى نقصان كيږى. (۵)

---

(۱) أخرجه البخارى ايضًا فى صحيحه :۵۹۹/۲ فى كتاب المغازى باب غزوة الحديبيه: رقم:۴۱۶۹وفى الاحكام ۷/۱۰۶۹-۱۹۷۰فى كتاب الامارة باب استحباب مبايعة الامام الجيش عند إرادة القتل رقم: ۱۸۶. والترمذى فى جامه: ۲۸۸/۱ فى السير باب ماجاء فى بيعة النبى صلى الله عليه وسلم: رقم: ۱۹۵۲.

(۲) راجع للتفصيل، كشف البارى :۲۵/۱.

(۳) شرح ابن بطال: ۱۳۰/۵.

(۴) فتح البارى:۱۱۹/۶.

(۵) لامع الدرارى: ۲۵۶/۷.

شیخ الحدیث مولانا زکریا رحمه الله مختلف اقوال نقل کولونه پس فرمائی چه د حضرت گنگوهی رحمه الله دا توجیه ډیره بهتره ده (۱)

احدیث نمبر ۲۸۰۱] (۲) حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ حُمَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسًا - رضي الله عنه - يَقُولُ كَانَتِ الأَنْصَارُ يَوْمَ الْخَنْدَقِ تَقُولُ:

نَحْنُ الَّذِينَ بَايَعُوا مُحَمَّدَا عَلَى الْجِهَادِ مَا حَيِينَا أَبَدَا

فَأَجَابَهُمُ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - فَقَالَ:

اللَّهُمَّ لاَ عَيْشَ إِلاَّ عَيْشُ الآخِرَهْ فَأَكْرِمِ الأَنْصَارَ وَالْمُهَاجِرَهْ

کتاب الجهاد باب حضر الخندق لاندې داحدیث اول تیرشوې دې

دحدیث ترجمة البابسره مطابقت:- ددې حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت د صحابه کرامو رضي الله عنهم قول علی الجهاد ماحیینا ابدا نه ماخوذ دې. ځکه چه ترژونده پورې د جهاد کولوهم دغه معنی ده چه هغه به د جنګ نه هیڅ کله نه تختی. (۳)

احدیث نمبر ۲۸۰۲] (۴) حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ سَمِعَ مُحَمَّدَ بْنَ فُضَيْلٍ عَنْ عَاصِمٍ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ عَنْ مُجَاشِعٍ - رضي الله عنه - قَالَ أَتَيْتُ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - أَنَا وَأَخِي فَقُلْتُ بَايِعْنَا عَلَى الْهِجْرَةِ. فَقَالَ «مَضَتِ الْهِجْرَةُ لأَهْلِهَا». فَقُلْتُ عَلاَمَ تُبَايِعُنَا قَالَ «عَلَى الإِسْلاَمِ وَالْجِهَادِ». [۲۹۱۳، ۴۰۵۴، ۴۰۵۵]

مجاشع بن مسعود رضي الله عنه:- دامجاشع بن مسعود بن ثعلبه بن وهب اسلمي رضي الله عنه دې د دوی نسب د مضربن نزار په واسطه جناب رسول کریم صلی الله علیه وسلم سره ملاویږی. دهغه د رور نوم مجالد بن مسعود رضي الله عنه دې د دوی د موربی بی نوم ملیکة بنت سفیان دې. هغه د نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه دوه احادیث نقل کړی دی. امام بخاری مسلم ابوداؤد اوترمذی رحمهم الله د ده روایات نقل کړی دی. د دوی نه روایت کونکی ابوساسان حصین بن منذر رقاضی، عبدالملک بن عمیر، کلیب بن شهاب جزمی، رافع بن خدیج رضي الله عنه وراره یحیی بن اسحاق او ابوعثمان نهدی رحمهم الله وغیره دی. (۵)

---

(۱) حاشیة اللامع: ۲۵۶/۷.

(۲) قدمر تخریجه فی کتاب الجهاد باب التحریض علی القتال وقول الله عزوجل: ﴿حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ﴾ (الانفال:۶۵) رقم: ۲۸۳٤.

(۳) عمدة القاری: ۲۲۵/۱٤.

(۴) أخرجه البخاری فی کتاب الجهاد باب لا هجرة بعد الفتح، رقم: ۳۰۷۸ وفی کتاب المغازی باب بلاترجمة بعد باب مقام النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بمکة زمن الفتح رقم: ٤۳۰۵ – ٤۳۰۸ ومسلم فی کتاب الامارة باب المبایعة بعد فتح مکة علی الاسلام والجهاد والخیر وبیان معنی لاهجرة بعدالفتح رقم: ۱۸۶۳ ومسنداحمد ۳/٤۶۸ – ٤۶۹.

(۵) تهذیب الکمال فی اسماء الرجال: ۲۱٤/۲۷.

دَ حضرت مجاشع رضی الله عنه اس - علامه کرمانی رحمه الله لیکی دی چه حضرت مجاشع رضی الله عنه به دَ اسونو په مقابله کښې شرکت کولو یوځل دَهغه اس پنځوس زره دینار په انعام کښې حاصل کړل [1] حضرت مجاشع رضی الله عنه په واقعه جمل کښې شهید شوې [2]

دَ حدیث تشریح - حضرت مجاشع رضی الله عنه فرمائی چه زه دَ خپل رور سره دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم دربارته حاضرشوم اوعرض مې اوکړو یارسول الله صلی الله علیه وسلم زمونږ نه په هجرت کولوباندې بیعت واخله نوحضورپاک اوفرمائیل هجرت خو مهاجرینو سره ختم شو نوماعرض اوکړو نوبیابه تاسو زمونږ نه دَ څه څیز بیعت اخلئی؟ نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل په اسلام او جهاد باندې بیعت.....

وأخي - دَحضرت مجاشع رضی الله عنه دَ رور نوم مجالد رضی الله عنه او ابومعبد کنیت دې [3] دَ فتح مکه نه پس مسلمان شوې [4] هغوی دَ نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه صرف یو روایت نقل کړې دې چه ابوعثمان نهدی رحمه الله دهغوی نه نقل کوی [5]

عمرو بن علی فرمائی چه ماته دَهغه دَ یومستقل روایت علم نشته البته کوم روایت چه دهغوی نه مروی دې هغه په اصل کښې دَخپل رور مجاشع رضی الله عنه دَ روایت تصدیق دې [6] دَابوعثمان نهدی رحمه الله مطابق حضرت مجالد رضی الله عنه دَ حضرت مجاشع رضی الله عنه نه په عمرکښې زیات وویعنی مشروو [7]

دَ قصو وئیلومذمت - حافظ ابن حجر رحمه الله دَحضرت حسن بصری رحمه الله په حواله سره دَهغوی یوه واقعه نقل کوی چه کله بصره کښې اسود بن ذریع دَ قصوکولو شروع اوکړه نو یوه هنګامه راوچته شوه حضرت مجالد بن مسعود یوځل دَ قصوکولومجلس ته تشریف راوړو نوخلقو دَ احترام دَ وجه نه هغوی ته ځائی ورکړو بیا حضرت مجالد رضی الله عنه دغه خلقو ته مخاطب شوئی فرمائیل په خدائی زه دلته تاسو له تاسو سره کیناستودپاره نه یم راغلې لیکن زه ګورم چه تاسو خلقو یوداسې کارشروع کړې دې کوم چه مسلمانان ناخوښه کوی زه تاسو ته تنبیه درکوم دَ داسې کارونو نه بچ شئی کوم چه مسلمانان ناخوښه کوی اونفرت ترې کوی [8] ابن حبان رحمه الله فرمائی چه هغوی ۳۶ هجری واقعه جمل کښې شهیدشوې [9] خوحافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی په واقعه جمل کښې شهید کیدونکې دَهغه رور حضرت مجاشع رضی الله عنه دې او

---

[1]) شرح الکرمانیک۱۷/۲۰۰.

[2]) تقریب التهذیب ص: ۵۲۰.

[3]) تهذیب الکمال: ۲۷/۲۲۷..

[4]) عمدة القاری: ۱٤/۲۲۵.

[5]) خلاصه خزرجی ص: ۳۶۹.

[6]) تهذیب التهذیب: ۱۰/٤۱-٤۰.

[7]) تهذیب التهذیب: ۱۰/٤۱.

[8]) الاصابة: ۳/۳۶۳.

[9]) الثقات لابن حبان: ۵/٤٤۸.

مجالد رحمه الله تر ۴۰ هجرى پورې ژوندې وو (۱)

علَام - دا په اصل کښې على ما؟ وو ما استفهاميه اوما خبريه ،موصوله تامه وغيره کښې فرق واضح کولودپاره دلته تخفيف کولوسره علام فيم الامرونيلې شنى، اوقاعده داده چې کلِه ما استفهاميه مجرور وى نو په هغې کښې تخفيف ضرورى دې لکه ﴿عَمَّ يَتَسَآءَلُونَ﴾ (۲)

ترجمة الباب سره مطابقت - د حديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت د حضورپاك ﷺ قول والجهاد کښې دې په دې وجه دصحابه کرامو رضي الله عنهم د جهاد بيعت هم ددې مقصدپاره شوې وو چه هغوى به د ميدان نه تيختـه نه کوى بلکه ترمرګه به جنګيږى. (۳) والله اعلم وعلمه اتم واحکم

باب ۱۱۰ : عزم الامام على الناس فيما يطيقون

د ترجمة الباب مقصد - امام بخارى رحمه الله په دې باب بيانولوسره دابيانول غواړى چه دامام اطاعت په اندازه د طاقت واجب دې. امام له پکاردى چه هغه خپلو ماتحتانوته د حکم ورکولوپه وخت ددې خبرې خيال اوساتى چه دخلقو دپاره هغه حکم قابل عمل هم وى اوهغوى د طاقت نه بهرهم نه وى. (۴)

[حديث نمبر ۲۸۰۳] حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ - رضى الله عنه - لَقَدْ أَتَانِي الْيَوْمَ رَجُلٌ فَسَأَلَنِي عَنْ أَمْرٍ مَا دَرَيْتُ مَا أَرُدُّ عَلَيْهِ، فَقَالَ أَرَأَيْتَ رَجُلاً مُؤْدِيًا نَشِيطًا، يَخْرُجُ مَعَ أُمَرَائِنَا فِي الْمَغَازِي، فَيَعْزِمُ عَلَيْنَا فِي أَشْيَاءَ لاَ نُحْصِيهَا. فَقُلْتُ لَهُ وَاللَّهِ مَا أَدْرِي مَا أَقُولُ لَكَ إِلاَّ أَنَّا كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - فَعَسَى أَنْ لاَ يَعْزِمَ عَلَيْنَا فِي أَمْرٍ إِلاَّ مَرَّةً حَتَّى نَفْعَلَهُ، وَإِنَّ أَحَدَكُمْ لَنْ يَزَالَ بِخَيْرٍ مَا اتَّقَى اللَّهَ، وَإِذَا شَكَّ فِي نَفْسِهِ شَىْءٌ سَأَلَ رَجُلاً فَشَفَاهُ مِنْهُ، وَأَوْشَكَ أَنْ لاَ تَجِدُوهُ، وَالَّذِي لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ مَا أَذْكُرُ مَا غَبَرَ مِنَ الدُّنْيَا إِلاَّ كَالثَّغْبِ شُرِبَ صَفْوُهُ وَبَقِيَ كَدَرُهُ.

رجال الحديث

① **عثمان بن ابى شيبه** - داعثمان بن محمدبن قاضى ابوشيبة ابراهيم بن عثمان عبسى کوفى رحمه الله دې

② **جرير** - داجرير بن عبدالحميد بن قرط ضبى رازى رحمه الله دې

③ **منصور** - دامنصور بن معتمر ابوعتاب سلمى کوفى رحمه الله دې. د دې دريوارو حضراتو

---

(۱) تهذيب التهذيب: ۴۱/۱۰ وتقريب التهذيب ص:۵۲۰.
(۲) عمدة القارى: ۲۲۵/۱۴.
(۳) عمدة القارى: ۲۲۵/۱۴.
(۴) عمدة القارى: ۲۲۵/۱۴.

حالات كتاب العلم باب من جعل لاهل العلم اياما معلومة لاندې تيرشوى دى.[1]

④ **ابووائل** - دا ابووائل شقيق بن سلمه اسدى كوفى رحمه الله دې. دَ دوى حالات كتاب الايمان باب خوف المؤمن من أن يحبط عمله وهولايشعر لاندې تيرشوى دى.[2]

⑤ **عبدالله بن مسعود** رضي الله عنه - دامشهورصحابى حضرت عبدالله بن مسعود هذلى دې دَ دوى تذكره كتاب الايمان باب ظلم دون ظلم لاندې تيره شوې ده.[3]

دَ حديث مفهوم - حضرت عبدالله رضي الله عنه فرمائي چه نن ماله يوسړي راغلو هغه زمانه دَ يوخبرې تپوس اوكړو ماته نه ده معلومه چه زه هغه ته څه جواب وركړم؟ هغه اووئيل چه كه يوتكړه او مسلح سړې دغه امراؤ سره په جنګونو كښې اوځي اوهغوى ده ته دَ داسې كارونوحكم وركوى چه هغه ئې نه شي كولې نوتاسو ماته اووايئى چه په دغه سړي باندې دَ داسې احكامو پوره كول ضرورى دى؟ نوما هغه ته اووئيل په الله قسم چه ماته نه ده معلومه چه زه تاته څه جواب دركړم. مونږ خو به نبى كريم صلى الله عليه وسلم سره وو ډيركم به حضورپاك مونږ ته دَ يوځيز حكم راكولو چرته كله كله به ئې فرمائيل نوهغه به ئې هم يوځل فرمائيل اومونږ به زر هغه پوره كړو. يادساتئى په تاسو خلقو كښې به ترهغه وخته پورې خير وى تركوم وخته پورې چه تاسودَ الله تعالى نه ويريږئى. اوكله چه ستاسو په زړه كښې دَ يوځيزباره كښې شك پيداشي (چه كول پكاردى كه نه) نوچرته دَداسې سړى نه تپوس اوكړئى چه ستاسو تسلى اوشى. اوهغه وخت هم راتلونكې دې چه څوك داسې سړې هم (چه صحيح صحيح مسئلې اوښائى) به تاسو ته نه ملاويږي. دَهغه ذات قسم دَ چانه بغيرچه بل معبود نشته څومره دنياچه باقى پاتې ده هغه دَ وادئ دهغه اوبوپه شان ده دَ كومې ښه اوصفا حصه خو څكلې شوې ده اوخيرنې اوبه پاتې دى. علامه مهلب رحمه الله فرمائي چه داحديث دَ امام او هغه مقرركړې شوى كسانو په اطاعت باندې دلالت كوى اودَ هغې اهميت بيانوى. دلته دَ سائل داپښتنه كول چه آيا چرته څه داسې صورت راوتلې شى په كوم كښې چه ګنجائش وى چه هغه دې امير اطاعت نه كوى اودَ امراء داحالت وى چه هغوى دې خپل ماتحتان تكليف مالايطاق باندې مجبور كړى. اودَحضرت ابن مسعود رضي الله عنه په فتوىٰ وركولو كښې احتياط كول دَدې خبرې دليل دې چه دَامام اطاعت ډيراهم دى.

په ناجائزكارونوكښې دَ امام دَ اطاعت حكم - په داسې حالاتوكښې چه كله مامور دَ حكم په ځائې راوړلو باندې قادرنه وى نودَدې څه حكم دې؟ دا رسول الله صلى الله عليه وسلم بيان كړې دې. په كتاب المغازى كښې حديث راروان دې په كوم كښې چه عبدالله بن حذافه انصارى رضي الله عنه خپلو مامورينوته په اور كښې دَ وردانګلو حكم وركړې وو.[4]

كله چه داحضرات واپس حضورپاك له راغلل اوهغوى واقعه واورېده نو په دې باندې ئې نكير

---

[1]) كشف البارى: ۲۲۹/۳ – ۲۳٤.

[2]) كشف البارى: ۵۵۹/۲.

[3]) كشف البارى: ۲۵۷/۲.

[4]) صحيح البخارى ۲۷۲/۲ كتاب المغازى باب سرية عبدالله بن حذافة السهمى رقم الحديث: ٤۳٤۰.

فرمائیلو سره او فرمائیل لو دخلتموها ما خرجتم منها أبدا أنما الطاعة في المعروف یعنی که چرې تاسو اورته ورداننګلې وې نو کله به هم د دې نه راوتلې نه وې اطاعت خو صرف په نیکو کارونو کښې دې بل د الله تعالی ارشاد ﴿ لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ﴾ [1] هم په دې باره کښې واضح دې انسان خو صرف د هغه خبرو مکلف دې د کوم چه هغه طاقت لرې. [2]

د حضرت عبدالله د توقف وجه:- حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ په جواب ورکولو کښې د اشارې نه کار اخستې دې لکه څنګه چه هغوی فرمائی مونږ ته خو به رسول الله ﷺ کله کله د حکم راکولو ضرورت محسوس کولو نو مونږ به زر د حکم تعمیل کولو او سستی به مونه کوله.

د دې خبرې نه اشاره ملاویږی چه د امیر اطاعت کول پکاردی خو په صورت مسؤله کښې څه کول پکاردی؟ د دې صراحت نه ملاویږی. آخر ابن مسعود ﷺ په صراحت سره ولې جواب ورنه کړو؟

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی کله چه امیر یولښکر د جهاد یا بل څه اهم مهم د پاره تشکیل کوی نو هغه لښکر والا د دې مهم د پاره متعین کیږی او هغه ذمه واری د هغوی د پاره د فرض عین په شان درجه اختیاره وی. اوس که په سپاهیانو کښې یوسړې داسې کیله کوی چه امیر مونږ هسې بې خایه د احکاماتو پوره کولو پابندې مجبوره وی نو د مفتي د پاره یوه لار اختیارول مشکل کیږی که مفتی د وجوب طاعت فتوی ورکوی نو د زمانې د فساد د وجه نه مسئله جوړیږی خکه چه اکثر حکمرانان هم ظالمان وې او که د عدم وجوب طاعت فتوی ئې ورکړه نو دا هم د فتنه سبب دې. د چا زړه چه نه غواړی د مشکل مهماتو نه پاتې کیدو د پاره به زر بهانه کوی چه زه دا نه شم برداشت کولې او دا زما د طاقت نه بهر دې. او په تکلیف مالایطاق کښې د امیر اطاعت واجب نه دې د غه شان به د ډیر زیات معاملات د خواهشاتو تابع کیدو سره هم د غه شان پاتې شي. په دې وجه حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ په جواب ورکولو کښې توقف نه کار واخستلو او د خاص صورت مسؤله د جواب ورکولو په خائې عمومی جواب ورکړو که د امیر حکم د تقوی موافق وو نو اطاعت ضروری دې. [3]

یوه فقهی قاعده:- د دې حدیث شریف نه یوه فقیهی قاعده هم مستنبط کیږی هغه دا چه که د یوې مسئلې مختلف اړخونو او د یو اړخ ترجیح ورکول مشکل وی نو مفتی له پکاردی چه هغه په د غه مسئله کښې توقف اختیار کړی لکه څنګه چه دلته عبدالله ابن مسعود ﷺ توقف نه کار اخستې دې. [4]

د حدیث د بعض اړخونو تشریح: أتاني اليوم رجل. دا سړې څوك وو؟ د دې تعین اونه کړې شو.

ما دريت ما أراد عليه:- زما په خیال کښې نه راځی چه زه ده ته څه جواب ورکړم؟

---

[1]) سورة البقرة: ۲۸۶.

[2]) شربح ابن بطال: ۵/ ۱۳۲ – ۱۳۳.

[3]) فتح الباري: ۵/ ۱۲۰ ملخصًا وأرشاد الساري: ۱۲۲/۵.

[4]) فتح الباري: ۵/ ۱۲۰ ملخصًا وأرشاد الساري: ۱۲۲/۵.

دري: دراية ودرية پيژندل پوهيدل دَ باب رى ونيل شى **لاأدري** زه نه پوهيږم **ماأرد عليه**:- داموصوله دې پوره جمله محل نصب کښې مفعول به واقع کيږى **دريت** دَ فعل دَپاره دې [1] **رجلامؤديا** **أى ذا أداة للحرب** يعنى مسلح وو علامه کرمانى رحمه الله **قويا متمكنا** يعنى طاقت ور او په دښمن باندې قابوبياموندونکې بيان کړې دې [2] رومبې مطلب زيات واضحه دې اودويم تفسير باللازم دې څوک چه په وسله باندې پوره وى هغه به طاقتور او قابو بياموندونکې هم وى [3] دا مهموز دې دَ دې همزه حذف کول ناجائزدى څکه چه بيا به **موديا** نه التباس لازم راځى دَ کوم معنى چه هلاك کيدونکې ده [4]

يخرج مع أمرائنا:- يعنى هغه په جنگونوکښې زمونږ حاکمانو سره اوځى. علامه کرمانى رحمه الله فرمائى دَ قياس تقاضا خوداده چه **يخرج مع أمرائه** وى څکه چه دې نه وړاندې فعل **رجلا** ذکردې نو **أمرائه** ضمير **رجلا** طرف ته به راجع وى. خو دلته دَالتفات نه کاراخستې شوې دې دَ **رجلا** معنى **أحدنا** دې يا **رجلا** صفت محذوف دې تقديرعبارت داسې دې **رجلا منا يخرج منا أمرائنا** [5] حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه بعض رواياتوکښې **يخرج مع أمرئنا** واردشوې دې په دې صورت کښې **التفات عن الغائب الى المتكلم** به وى [6]

دَالتفات مطلب:- درې صيغې دى متكلم مخاطب او غائب. اوس خبرې کونکې دَ دريواړو صيغونه يوه تعبيرکولو سره دَ دويمې صيغې طرف ته خلاف ظاهر دَخپلې خبرې رخ تاؤکړى نودې ته به التفات وئيلې شى. لکه دَالله تعالى ارشاد ﴿ وَمَا لِيَ لَآ أَعۡبُدُ ٱلَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيۡهِ تُرۡجَعُونَ ۝ ﴾[7] نودلته دَ ماقبل په مناسبت سره **وإليه أرجع** کيدل پکاردى. خو خلاف ظاهر صيغه متكلم نه صيغه دَ خطاب طرف ته التفات کړې شوې دې. التفات دَعلم بديع يوقسم دې دَ کوم مقصد چه اوريدونکې بيدارول دى. او په هغه کښې نشاط پيداکول وى څکه چه هم په يوه طريقه سره خبره کولوسره اوريدونکې ستړې کيږى. [8]

لانحصيها:- دَ دې جملې دوه مطلبونه بيان کړې شوى دى. ① **لانطيقها** يعنى مونږ دَدې طاقت

---

[1]) عمدة القاري:۱۴/ ۲۲۶ وفتح الباري:۶/ ۱۱۹.
[2]) شرح الكرمانى ۱۲/ ۲۰۰.
[3]) فتح الباري:۶/ ۱۱۹.
[4]) فتح الباري:۶/ ۱۱۹.
[5]) شرح الكرمانى ۱۲/ ۲۲۰.
[6]) فتح الباري:۶/ ۱۱۹.
[7]) سورة يس: ۲۲.
[8]) مختصر المعانى بحث الالتفات ص: ۱۵۴ قديمى.

او قدرت نه لرو د دې معنی تائید فرمان الهی ﴿ عَلِمَ أَن لَّن تُحْصُوهُ ﴾ [1] سره هم کیږی

② دویمه معنی دا بیان کړې شوې ده چه مونږ دا تعین نه شو کولې چه په داسې کارونو کښې د حکمرانانو خبره منل نیکی ده که بدی په دې کښې ثواب دې که گناه؟

د دواړو مطلبونو توجیه- حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی ړومبې مطلب د امام بخاری رحمه الله ترجمة الباب سره مطابق دې د کوم الفاظ چه دادی **فیما یطیقون** چنانچه **لا نحصیها** معنی **لا نطیقها** شوه. او دویم مطلب د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه قول **إذا شك فی نفسه شیئ سال رجلا فشفاه منه** موافق دې یعنی دا د تقوی تنبه ده چه کومه خبره زړه ته نه لګی او شک پیدا کوی نو په هغه خبره باندې تر هغه وخته پورې عمل مه کوه ترکومې چه د یو عالم نه په تپوس کولو سره تسلی اونه کړی [2]

إذا شك فی نفسه شیئ- د **شك** په معنی کښې دلته دوه احتماله دی ① **شك** په معنی د حق ولزم. اینختل لیګیدل د یو څیز بل څیز سره کیدل. [3]

② **شك** یعنی شبه پیدا کیدل. د دې احتمال په صورت کښې په عبارت کښې قلب یعنی تقدیم او تاخیر شوې دې. اصل عبارت داسې دې **إذا شك نفسه فی شیئ**. یعنی که د هغه زړه په څه خبره کښې شك شبه محسوس کړی..... [4]

فشفاه منه-دا جزاء شرط دې یعنی که په زړه کښې د یوې خبرې باره کښې شك پیدا شی چه دا کار کول پکار دی که نه؟ نو هغه له پکار دی چه د یو عالم نه تپوس اوکړی چه د ده شك او تردد لرې کولو سره دې مطمئن کړی. [5]

داد اضدادنه دې الزمان الغابر یعنی هغه زمانه چه تیره شوې یا هغه زمانه کومه چه باقی ده. په دواړو معنو کښې استعمالیږی. [6] په دې عبارت کښې د دواړو معنو احتمال دې یعنی ابن مسعود رضی الله عنه د زمانه ماضی تشبیه **ثغب** سره ورکوی یا د باقی زمانې تشبیه بیانوی. علامه ابن جوزی رحمه الله د ماضی معنی راجح ګرځولې ده ځکه چه دې نه وړاندې ما أذکر راغلې دې د کوم معنې چه ماته نه یادیږی کومه زمانه چه تیره شوې ده مګر د دې مثال داسې دې لکه هغه اوبه چه د کومې صفا حصه څکلې شوې ده او خیرنه حصه نې پاتې ده. [7] لکه چه د تیرې شوې زمانې تشبیه نې صفا اوبو سره ورکړې ده او د موجوده زمانې تشبیه نې ګنده او خیرنو اوبو سره ورکړې ده.

---

[1]) سورة المزملک ۲۰.
[2]) فتح الباری: ۱۱۹/۶.
[3]) لسان العرب ۴۵۲/۱۰ فصل الشین المعجمة.
[4]) عمدة القاری: ۲۲۶/۱۴
[5]) عمدة القاری: ۲۲۶/۱۴
[6]) شرح الکرمانی ۲۰۱/۱۲.
[7]) عمدة القاری: ۱۴/۲۲۷

کالثغب:- بفتح الثاء المثلثة وسکون الغین المعجمة ویجوز فتحها یعنی غین فتح سره لوستل هم جائزدی دَدې جمع ثُغاب په وزن دَ کتاب او اُثغاب په وزن دَ اَصحاب راځی اوچه غین مفتوح وی نودَدې جمع ثغبان وثُغبان بکسر الثاء وضمها دواړه شان راځی. ثغب: هغه تالاب ته وائی چه دَ غره لمن یعنی سوری کښې وی اونمر هلته نه لګی او په دغه وجه باندې دَهغې اوبه صفا یخې او ښکلې وی (۱)

قوله: ذهب صفوه وبقي کدره:- یعنی حضرت ابن مسعود رضی الله عنه دَ باقی پاتې دنیاژوندله دغه تالاب سره تشبیه ورکړې ده دَ کوم صفا اوبه چه ختمې شوی دی اوګنده اوبه ئې باقی پاتې شوی دی.

دَ غورقابل خبره:- اوس دلته داخبره دَ غور قابله ده که دَحضرت عبدالله اندازه دَخپل وخت باره کښې داسې وه چه دَهغه انتقال دَحضرت عثمان رضی الله عنه دَ شهادت او عظیم فتنو واقع کیدو نه وړاندې شوې دې نوزمونږ دَدې زمانو اوحالاتو باره کښې به دَهغوی څه اندازه وه اودهغوی به څه رائې وه......؟ (۲) بل ابن مسعود رضی الله عنه په دې حدیث کښې دَعلماء حق قلت اودَخلقو دَ طریقې نه په کوم چه هغوی رسول الله ﷺ پریخودې وودَانحراف شکوه کوی. (۳) الله تعالی دې مونږ سره دَخپل عافیت اودَخپل خصوصی فضل اوکرم معامله اوکړی. آمین.

ترجمة الباب سره مطابقت:- دَحضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه دَدې اثر ترجمة الباب سره مطابقت دَدې جملې نه ماخوذ دې فیعزم علینا في أشیاء لانحصیها (۴) اوشاته مونږ بیان کړې دې چه دَلانحصیها مطلب دلته لانطیقها دې. لکه څنګه چه په ترجمة الباب کښې هم فیمالایطیقون استعمال شوې دې. والله اعلم بالصواب.

باب ۱۱۱: کان النبي ﷺ إذا لم یقاتل أول النهار أخر القتال حتی تزول الشمس

دَ ترجمة الباب مقصد:- امام بخاری رحمه الله دلته دابیان کول غواړی چه که حضوراکرم ﷺ به دَ ورځ په شروع کښې دَ جنګ نه شروع کولو نو رسول الله ﷺ به جنګ روستوکولو. بیا دَ آفتاب دَ زوال نه پس به حضورپاک جنګ کولو. دې نه معلومه شوه چه دواړه اوقات ټیک دی دَ موقع مناسبت سره چه څنګه هم وی. که اول نهاروی، بیا په اول نهارکښې دَ صبح صادق دَ طلوع کیدو وخت ډیر اولی او غوره دې. ځکه چه دادَ دښمن دَغفلت وخت وی اودغه وخت دَ یخو یخو هواګانووی. اوکه دَڅه عارض دَ وجې نه دَ سحروخت دَ جنګ شروع اونه کړې شی نودَ

---

۱) مصباح اللغات ص:۹۳وعمدة القاری: ۱۴/۲۲۷.
۲) عمدة القاری:۱۴/۲۲۷ وفتح الباری:۶/۱۲۰.
۳) شرح ابن بطال: ۵/۱۳۳.
۴) عمدة القاری ۱۴/۲۲۶.

زوال نه پس شروع کیدل پکاردی بهرحال په دې معامله کښې وسعت دې په دواړو وختونوکښې چه کوم مناسب وی په هغې کښې جنگ شروع کولې شی

دَ افتاب دَ زوال پورې دَ جنګ روسته کولوحکمتونه ① چونکه اکثرهواګانې دَ زوال دَنمر نه پس چلیږی نوجنګ کونکی ډیرسترېوالې نه محسوس کوی اونه هغوی له زیات مشقت کول وی ځکه چه هغه وخت دَوسلې اودمیدان دَ ګرموالی نه هغوی بچ وی اوبدنی چست او سپک وی اوداقسم صورت حال په جنګ کښې ډیره فائده ورکوی. (۱)

② علامه مهلب رحمه الله فرمائی په اصل کښې دَ رسول الله ﷺ داعمل دَحضورپاك دَ قول تفسیردې په کوم کښې چه حضورپاك خپل امتیازی صفات بیان کړی دی ارشاد نبوی ﷺ دې نصرت بالصباء وأهلك عاد بالدبور (۲) یعنی دَ بادصبا په ذریعه زما امدادفرمائیلې دې اودَ عاد قوم دَبورد وجه نه تباه شو.

نبی کریم ﷺ دَ نیك فالئی په توګه په دې اوقاتوکښې جنګ شروع کول خوښول دې دَپاره چه د حدیث مطابق دهواګانو په ذریعه دَ هغوی امدادوی او دښمن ته ماتې وی. (۳) ددې خبرې تائیددَحضرت نعمان بن مقرن مزنی رضی الله عنه روایت سره هم کیږی دَ کوم الفاظ چه دادی. فقال النعمان: ربما أشهدك مثلها مع النبي صلى الله عليه وسلم فلم يندمك ولم يخزك، ولكني شهدت القتال مع رسول الله صلى الله عليه وسلم، كان إذا لم يقاتل في أول النهار انتظرحتى تهب الارواح وتحضر الصلوات. (۴)

یعنی نعمان اووئیل الله تعالی تاسو له په داسې جنګونوکښې دَ رسول الله ﷺ سره دَ شرکت توفیق درکړې دې کوم چه نه تاسو شرمنده کړنی اونه ذلیل. زه رسول الله ﷺ سره په جنګ کښې شریك ووم (طریقه داوه) که حضورپاك به سحر وختی دَ جنګ شروع اونه کړه نو (دَنمر دزوال پورې) انتظارکولو. تردې چه هواګانې چلیږی او مونځونو (ماسپښین اومازیګر) وخت به راؤرسیدو.

ددې حدیث نه معلومیږی چه نبی کریم ﷺ به دَ مونځونودَوختونو هم انتظارکولو اوښکاره خبره ده چه دَمونځونو وختونه غوره وختونه دی په کوموکښې چه دعاګانې قبلیږی چه خلق مونځونه کوی نودَ لښکردَ فتح دَپاره به دعاګانې هم کوی.

[حدیث نمبر ۲۸۰۴] (۵) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنْ سَالِمٍ أَبِي النَّضْرِ مَوْلَى عُمَرَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ وَكَانَ كَاتِبًا لَهُ

---

(۱) عمدة القاری ۲۲۶/۱٤.

(۲) صحیح البخاری:۱٤۱/۱ أبواب الاستسقاء باب قول النبی صلی الله تعالی علیه وسلم: نصرت بالصبا رقم الحدیث: ۱۰۳۵.

(۳) شرح ابن بطال: ۵/۱۳٤.

(٤) صحیح البخاری: ٤٤٦/۱ کتاب الجزیة والموادعة باب الجزیة والموادعة أهل الذمة والحرب رقم:۳۱۶.

(۵) قد مر تخریجه فی کتاب الجهاد باب الجنة تحت بارقة السیوف رقم:۲۸۱۸.

قَالَ كَتَبَ إِلَيْهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي أَوْفَى - رضى الله عنهما - فَقَرَأْتُهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فِي بَعْضِ أَيَّامِهِ الَّتِي لَقِيَ فِيهَا انْتَظَرَ حَتَّى مَالَتِ الشَّمْسُ. ثُمَّ قَامَ فِي النَّاسِ قَالَ «أَيُّهَا النَّاسُ، لاَ تَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ، وَسَلُوا اللَّهَ الْعَافِيَةَ، فَإِذَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاصْبِرُوا، وَاعْلَمُوا أَنَّ الْجَنَّةَ تَحْتَ ظِلاَلِ السُّيُوفِ، ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ مُنْزِلَ الْكِتَابِ وَمُجْرِيَ السَّحَابِ وَهَازِمَ الأَحْزَابِ، اهْزِمْهُمْ وَانْصُرْنَا عَلَيْهِمْ». [ر: ۲۶۶۳]

رجال الحديث

① **عبدالله بن محمد**:- دا ابوجعفربن محمدبن عبدالله بن جعفربن يمان بن اخنس جُعفي بخاري مسندي دي. ددوی حالات کتاب الايمان باب امورالايمان کښې تيرشوی دی. (۱)

② **معاويه بن عمرو**:- داابوعمرو معاويه بن عمرو بن مهلب ازدی کوفی رحمه الله دی. دَ ده تذکره تيره شوې ده. (۲)

③ **ابواسحاق**:- دا ابواسحاق ابراهيم بن محمدبن حارث بن اسماء بن خارجه فزاری رحمه الله دی. د ده تذکره تيره شوې ده. (۳)

④ **موسیٰ بن عقبه**:- داموسیٰ بن عقبه اسدی مدنی رحمه الله دی. دَ ده تذکره تيره شوې ده. (۴)

⑤ **سالم**:- دا ابوالنصرسالم مدنی تيمی رحمه الله دی دَ ده تذکره تيره شوې ده. (۵)

⑥ **عبدالله بن ابی اوفی رضی الله عنه**:- دا صحابی رسول حضرت عبدالله بن ابی اوفی علقمه اسلمي رضی الله عنه دی. د دوی حالات وړاندې تيرشوی دی. (۶)

دَدې روايت سره متعلق تفصيلی بحثونه **باب الجنة تحت بارقة السيوف** او **باب الدعاء على المشركين بالهزيمة والزلزلة** لاندې تيرشوی دی.

دَ حديث ترجمة الباب سره مطابقت:- دَدې حديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله کښې دې انتظرحتی مالت الشمس يعنی حضورپاک ﷺ به دَزوال شمس انتظار فرمائيلو. (۷) واضحه دې وی چه دلته په حديث کښې **إذالم يقاتل أول النهار** تصريح نه ده ځکه چه دا دَ ترجمة الباب يوه حصه ده. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله په دې جمله

---

(۱) کشف الباری: ۱/۶۵۷.

(۲) صحيح بخاری کتاب الاذان باب إقبال الامام على الناس عند تسوية الصفوف رقم: ۷۱۹.

(۳) صحيح البخاری کتاب الجمعة باب القائلة بعد الجمعة رقم: ۹٤.

(۴) صحيح البخاری کتاب الوضو باب إسباغ الوضوء رقم: ۱۳۹.

(۵) صحيح البخاری کتاب الوضوء.

(۶) کتاب الوضوء باب من لم يرالوضوء إلا من المخرجين من القبل والدبر.

(۷) عمدة القاری: ۱٤/۲۲۷.

سره د کتاب الجزیه والا روایت طرف ته اشاره کوی کوم چه د حضرت نعمان بن مقرن نه مروی دي. د کوم الفاظ چه دادی: کان اذالم یقاتل اول النهار انتظرحتی تهب الارواح وتحضر الصلوات[1]

باب-۱۱۲ باب استئذان الرجل الامام

د ترجمة الباب مقصد:- امام بخاری رحمه الله د دې باب قایمولوسره داخودل غواړی که یوسړې د ضرورت د لاندې یاد څه مجبورئی په وجه د امام نه اجازت واخلی او په جنګ کښې شریك نه شی یا د شرکت کولونه پس زر د خپل کوروالاته واپس کیدل غواړی نو په دې کښې څه حرج نشته.[2]

لِقَوْلِهِ (إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَى أَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّى يَسْتَأْذِنُوهُ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ) إِلَى آخِرِ الْآيَةِ. /النور: ۶۲/.

وړاندې دی ﴿ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ۚ فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأْذَن لِّمَن شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴾[3]

د ایت مطلب:- ایمان والاخوهغه دی چه په الله تعالی باندې یقین دې او د هغه په رسول باندې واجب کیږی هغوی سره خو په یواجتماعی کارکښې ځی خونه ترکومې چه د هغوی نه اجازت وانخلی. کوم خلق چه تاسونه اجازت اخلی هم دغه خودی چه منونکی دی الله تعالی او د هغه رسول. بیا چه کله اجازت اوغواړی تاسونه د خپل څه کارنوورکړه اجازت په هغوی کښې چاته چه غواړې. او د هغوی د پاره معافی غواړه د الله تعالی نه الله تعالی بخښونکې اومهربان دې.

د نزول سبب:- امام مقاتل رحمه الله فرمائی چه دا آیت د حضرت عمر رضی الله عنه باره کښې نازل شوې دې کوم وخت چه د غزوه تبوك نه د واپسئ د پاره هغوی اجازت اغوښتلو نو نبی کریم صلی الله علیه وسلم هغوی ته اجازت ورکولو سره اوفرمائیل انطلق، فوالله ماانت بمنافق یعنی زه په خدائی ته منافق نه یئی مقصد منافقانوته اوړول وو.

اوحضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی چه حضرت عمر رضی الله عنه د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د عمرې اجازت غوښتلې وو اجازت ورکولو سره نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل یااباحفص، لاتنسنا فی صالح دعائك یعنی اې ابوحفص په خپلو نیکو دعاګانو کښې مونږ مه هیره وه.[4]

د امرجامع مطلب:- د امرجامع نه مراد هغه کاردې په کوم کښې چه حاکم ته د خلقوراجمع کولوضرورت وی که هغه چرته د عمومی فائدې معامله وی یا بل څه دینی مسئله وی یا د دښمن د مقابله د پاره یا ویرولو د پاره د خلقو راجمع کول وی. داټول صورتونه د امرجامع معنی

---

[1]) فتح الباری: ۱۲۰/۶ والروایة فی صحیح البخاری فی کتاب الجزیة، باب الجزیه والموادعة مع اهل الذمة والحرب. رقم: ۳۱۶۰.

[2]) عمدة القاری: ۲۲۸/۱۴.

[3]) سورة النور: ۶۲.

[4]) تفسیر القرطبی: ۳۲۱/۱۲.

کښې شامل دی اودې اجتماع ضرورت ولې دې؟ ځکه چه دالله تعالی په فرمان کښې رسول الله ﷺ ته خطاب دې ﴿ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ ﴾ [1] يعنی په معاملاتو کښې خلقوسره مشوره کوه نوچه څۀ داسې معامله به پيښنه شوه دَ کومې نفع اونقصان چه تړولو خلقو سره متعلق وی نو ټول خلق دَ مشورې دپاره راجمع کول پکاردی اود چا دَمشورې دَمجلس نه بغيردَ څه عذر نه پاسيدل مناسب نه دی بل په اجازت غوښتلوسره تتلو کښې څه بدګمانی هم نه پيداکيږی. امام مکحول رحمه الله او علامه زهری رحمه الله فرمائی جمعه دَ امرجامع نه ده. [2] نور جنګ هم امرجامع دې اوهرهغه کارچه دَ خلقوبه شريکه دکولووی. [3]

علامه مهلب رحمه الله فرمائي چه دا آيت په دې باره کښې دَ قاعدې اوقانون حيثيت لری چه کله حاکم خلق دَمسلمانانو دمعاملاتو دَ مشورې او دَ دښمن دَ دفاع دپاره جمع کړی نويوکس دې هم دَ حاکم دَ اجازت نه بغيرنه ځی ځکه چه دالله تعالی فرمان دې ﴿ فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ ﴾ [4]

ددې آيت نه معلومه شوه چه حاکم اجازت ورکولويا منع کولواختيارلری. هغه دَ اجازت غوښتونکی په معامله کښې سوچ کولوسره خوبه يا اجازت ورکوی يابه ئی منع کوی هغه ته دَ دواړو صورتونو اختياردې. ځکه چه که خلق داسې په خپله مرضئی پريخودې شی نوخلقو به حضورپاك پريخودې وې اوتللې به وو دکوم په وجه به چه په امت کښې کمزوری پيداکيده مجمع به خوريده او دښمن ته به موقع ملاويدله نوهغوی به په مسلمانانوباندې حمله کوله او مسلمانانوته به ئی زيات نقصان رسولو. [5]

[حديث ۲۸۰۵] [6] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَخْبَرَنَا جَرِيرٌ عَنِ الْمُغِيرَةِ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ - رضى الله عنهما - قَالَ غَزَوْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ فَتَلاَحَقَ بِي النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - وَأَنَا عَلَى نَاضِحٍ لَنَا قَدْ أَعْيَا فَلاَ يَكَادُ يَسِيرُ فَقَالَ لِي «مَا لِبَعِيرِكَ». قَالَ قُلْتُ عَيِيَ. قَالَ فَتَخَلَّفَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَزَجَرَهُ وَدَعَا لَهُ، فَمَا زَالَ بَيْنَ يَدَىِ الإِبِلِ قُدَّامَهَا يَسِيرُ. فَقَالَ لِي «كَيْفَ تَرَى بَعِيرَكَ». قَالَ قُلْتُ بِخَيْرٍ قَدْ أَصَابَتْهُ بَرَكَتُكَ. قَالَ «أَفَتَبِيعُنِيهِ». قَالَ فَاسْتَحْيَيْتُ، وَلَمْ يَكُنْ لَنَا نَاضِحٌ غَيْرُهُ، قَالَ فَقُلْتُ نَعَمْ. قَالَ «فَبِعْنِيهِ». فَبِعْتُهُ إِيَّاهُ عَلَى أَنَّ لِي فَقَارَ ظَهْرِهِ حَتَّى أَبْلُغَ الْمَدِينَةَ. قَالَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي عَرُوسٌ، فَاسْتَأْذَنْتُهُ فَأَذِنَ لِي، فَتَقَدَّمْتُ النَّاسَ إِلَى الْمَدِينَةِ حَتَّى

---

[1] سورة آل عمران: ۱۵۹.

[2] تفسير القرطبی: ۳۲۱/۱۲.

[3] تفسير الطبری: ۱۹/۱۳۳.

[4] سورة النور: ۶۲.

[5] شرح ابن بطال: ۱۳۵/۵.

[6] قوله: عن جابر.... قدمر تخرجه فی کتاب الصلوة باب الصلوة اذا قام من سفر، رقم: ۱۸۰۱.

أَتَيْتُ الْمَدِينَةَ، فَلَقِيَنِي خَالِي فَسَأَلَنِي عَنِ الْبَعِيرِ، فَأَخْبَرْتُهُ بِمَا صَنَعْتُ فِيهِ فَلاَمَنِي، قَالَ وَقَدْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ لِي حِينَ اسْتَأْذَنْتُهُ «هَلْ تَزَوَّجْتَ بِكْرًا أَمْ ثَيِّبًا». فَقُلْتُ تَزَوَّجْتُ ثَيِّبًا. فَقَالَ «هَلاَّ تَزَوَّجْتَ بِكْرًا تُلاَعِبُهَا وَتُلاَعِبُكَ». قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ تُوُفِّيَ وَالِدِي - أَوِ اسْتُشْهِدَ - وَلِي أَخَوَاتٌ صِغَارٌ، فَكَرِهْتُ أَنْ أَتَزَوَّجَ مِثْلَهُنَّ، فَلاَ تُؤَدِّبُهُنَّ، وَلاَ تَقُومُ عَلَيْهِنَّ، فَتَزَوَّجْتُ ثَيِّبًا لِتَقُومَ عَلَيْهِنَّ وَتُؤَدِّبَهُنَّ. قَالَ فَلَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - الْمَدِينَةَ غَدَوْتُ عَلَيْهِ بِالْبَعِيرِ، فَأَعْطَانِي ثَمَنَهُ، وَرَدَّهُ عَلَيَّ. قَالَ الْمُغِيرَةُ هَذَا فِي قَضَائِنَا حَسَنٌ لاَ نَرَى بِهِ بَأْسًا. [ر: ۴۳۲]

رجال الحدیث

① **اسحاق بن ابراهیم:-** دااسحاق بن ابراهیم بن مخلد حنظلی مروزی رحمه الله دي دابن راهویه په نوم سره مشهوردي. دَ دوی تذکره دکتاب العلم لاندې تیره شوې ده. [1]

② **جریر:-** داجریربن عبدالحمید قرط ضبی رازی رحمه الله دي. دَ دوی حالات هم کتاب العلم لاندې تیرشوی دی. [2]

③ **مغیره:-** دامغیره بن مقسم ابوهشام ضبی کوفی رحمه الله دي دَدوی تذکره کتاب الایمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده لاندې تیره شوې ده. [3]

⑤ **جابربن عبدالله:-** داجلیل القدرصحابی حضرت جابربن عبدالله رضي الله عنهما دي. دَ دوی تفصیلی حالات شاته تیرشوی دی. [4]

دَحدیث دَالفاظوتشریح:- ناضح:- هغه اوښ چه دَاوبو راوړلو او اوړلودپاره استعمالیږی. [5]

فِقَارظهره:- دَ فاء زیرسره شاته دَملا مهروته وئیلې شي. مطلب دادې چه حضرت جابر رضي الله عنه دَ رسول الله ﷺ نه په دغه خرڅ کړې شوی اوښ باندې دَمدینې پورې دَ سفرکولواجازت اوغوښتلو. [6]

عَيِيَ:- دَ ابوذر او کشمیهنی په نسخه کښې اعیي دي [7] دَ دواړه معنی ستړیوالې ناچاقی او عاجزی ده مطلب داچه هغه اوښ دَ تګ نه عاجزوو اوستړې شوې وو. [8]

---

[1]) کشف الباری: کتاب العلم:۳۷/۳.
[2]) کشف الباری کتاب العلم باب من جعل العلم ایامامعلومة:۲۳/۳.
[3]) کشف الباری:۶۷۹/۱.
[4]) کتاب الوضوء باب صب النبی صلی الله علیه وسلم الوضوء علی المغمی علیه.
[5]) مختار الصحاح مادة: نضح.
[6]) عمدة القاری:۲۲۹/۱۴.
[7]) ارشاد الساری: ۱۲٤/۵.
[8]) عمدة القاری:۲۲۹/۱۴.

عروس:-واده کړې دا لفظ دَ ښځې اوسړی دواړو دَپاره استعمالیږی لکه رجل عروس وامراة عروس، البته دَمذکرجمع عرس ده اود مؤنث جمع عرائس ده. (۱)

فلامنی:- یعنی زما ماما زه په اوښ خرڅولوباندې ملامته کړم. څکه حضرت جابر رضی الله عنه سره هم دغه یو اوښ وو. دَدې توجیه تاویل دَحضرت جابر رضی الله عنه دَ قول نه هم کیږی. فاستحبت، ولم تکن لنا ناصح غیره. (۲) دَحضرت جابربن عبدالله رضی الله عنه دوه ماماګان وو ① ثعلبه بن عنمه بن عدی ② عمرو بن عنمه رضی الله عنه. ملامت کونکې ثعلبه وو. (۳)

دَحدیث نه مستنبط شوې فائدې:-علامه مهلب رحمه الله فرمائی چه دَدې حدیث نه معلومیږی که دَ یوسړی نوې نوې واده شوې وی اویا دَهغه زړه په کوراوبچو پورې اینختې وی نودَهغه دَپاره زر واپس کیدودَپاره اجازت اخستلوکښې څه حرج نشته. (۴)

یوه نحوی مسئله:-علامه ابنِ مالك رحمه الله فرمائی لکه چه دَهمزه استفهام نه پس ام متصلة راوړل جائزدی هم دغه شان دَهل نه پس هم ام متصله راوړل جائزدی. هغه دَ الفاظ حدیث هل تزوجت بکرا ام ثیبا نه استدلال او استشهادکوی. څکه چه دَواده باره کښې خوهغوی ته معلومه وه لیکن حضورپاك صلی الله علیه وسلم دَ باکره یا ثیبه دَتعین باره کښې معلومات کولو. اوهم دغه مقصد دَ همزه استفهام نه پس دَام راوړلووی کوم ته چه ام متصله وئیلې شی.
چنانچه دَهل نه پس هم ام متصله راوړل تیك دی څکه چه دَحدیث رسول صلی الله علیه وسلم نه هم په کلام عرب کښې استشهاد کولې شی. خودادابن مالك رحمه الله تفرددې جمهوریه دې رائې کښې دَهغوی مخالف دی. دَهغوی موقف د ادې چه دا ام منقطعة هم کیدې شیِ متصلة کیدل څه ضروری نه دی اوکله چه په یوه مسئله کښې دَتاویل ګنجائش وی نودَ جمهورو مذهب پریخودوسره تفرداختیارول مناسب نه دی. اوس به تقدیر عبارت داسې شی **هل تزوجت بکرا ام اتزوجت ثیبا**.لکه چه دلته دَام نه پس دوباره استفهام دې نوثیبا فعل محذوف تزوجت مفعول به دې. نواوس به هره جمله مستقل وی او ام منقطعه به وی. (۵)

قوله: قَالَ المغیرة: هذا فی قضائنا حسن، لانری به بأسا:-داعبارت مذکوره سندسره موصول دې. دامغیره بن مقسم کوفی دې. دَکوفې اهم فقهاؤ کښې دَهغوی شمیر کیدلې شو. (۶)

دَ عبارت مقصد:- دَدې عبارت نه دَحضرت مغیره رحمه الله مراد دادې چه په بیع کښې داسې معلوم

---

(۱) مختار الصحاح مادة ع ر س.
(۲) ارشاد الساری: ۱۲٤/۵.
(۳) راجع للتفصیل ارشاد الساری: ۱۲٤/۵.
(٤) شرح ابن بطال:۱۳۵/۵.
(۵) عمدة القاری:۲۲۹/۱٤ وفتح الباری:۱۲۲/۶.
(۶) فتح الباری:۱۲۲/۶.

شرط لګول چه د جګړې سبب نه وي او په هغې کښې دهوکه نه وي نو صحیح دې او په دې کښې هیڅ بدي نشته لکه چه حضرت جابر رضی الله عنه چه اوښ خرڅولو دپاره دمدینې پورې د سفر کولو شرط لګولې وو اورسول الله ﷺ داقبول کړې هم وو (۱)

ددې حدیث تفصیلي تشریح او مسئله اشتراط في البیع تحقیق کتاب الشروط کښې تیره شوې ده (۲)

باب-۱۱۳ من غزاوهوحدیث عهدبعرسه

فیه جابر،عن النبی ﷺ .ار ۲۸۰۵]

دترجمة الباب مقصد امام بخاري رحمه الله یوحکم بیانولو غواړي دکوم چه دوه صورتونه کیدې شي.

① یوصورت خو دادې چه د یوسړي رخصتي کیدونکې ده اوهغه جهاد ته تلل غواړي. که هغه ددغه رخصتئي دپاره حصارشي او څلور ورځې خپلې بي بي سره پاتې شي اوبیاجهادته لاړشي نودهغه په نفس کښې به یوه تسلي وي اوکه هغه رخصتي پریږدی لاړشي نو طبیعت به ئې ګډوډ اوخفه وي. په دې وجه د رخصتئي نه پس چه واده نیزدې وي جهادته نه دی تلل پکار. مناسب هم دغه دی خوکه لاړشي نو بیاهم څه بدیت نشته.

② دویم صورت دادې چه دیوسړي نوې نوې واده شوې دې اوهغه خپلې بي بي سره یوڅو ورځې تیرې کړې دی اود نور اوسیدو خواهش ئې دې خود جهاد داهمیت په وړاندې هغه خپله نوې ناوې ښځه پریږدی اوجهاد ته لاړشي نودا ډیربښه دی.(۳) دحضرت جابر رضی الله عنه هم نوې واده شوې وو اوهغه لږ وخت په کور کښې تیرولونه پس نبی کریم ﷺ سره جهادته تللې وو.

بعرسه:- دا په دوه قسمه لوستلې شوې دې ① په ضمه د عین یعنی چه د واده زمانه نیزدې وي او رخصتي کیدونکې وي. ② په کسره دعین سره یعنی چه ښځې سره ئې څه وخت تیر کړې وي. د کشمیهني په نسخه کښې بعرس بغیرد اضافت نه راغلې دې دې نه وړاندې د احتمال تائید کیږي یعنی چه د رخصتئي زمانه نیزدې وي. (۴)

قوله: فیه جابرعن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم:- دې نه مراد دحضرت جابر مذکوره روایت دې چه اوس په وړاندینئي خبره کښې تیرشو په روایت کښې دی یارسول الله، اني عروس. (۵)

ترجمة الباب سره مطابقت:- دحدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت باب سابق روایت په دې جمله کښې دې. یارسول الله اني عروس نوره توضیح کتاب النکاح په روایت (۶) سره

---

۱) عمدة القاری: ۱۴/ ۲۲۹ وفتح الباری: ۶/ ۱۲۲.

۲) صحیح البخاری کتاب الشروط. باب اذا اشترط البائع ظهر الدابة الی مکان مسمی جاز رقم: ۷۷۱۸.

۳) فتح الباری: ۶/ ۱۲۲ وعمدة القاری: ۱۴/ ۲۲۹.

۴) حواله بالا.

۵) تغلیق التعلیق: ۳/ ۴۵۰ وفتح الباری: ۶/ ۱۲۲.

۶) صحیح البخاری کتاب النکاح باب تزویج الشباب رقم: ۵۰۷۹.

کیږي. دکوم الفاظ چه دادي: فقال مایعجلك؟ قلت: کنت حدیث عهد بعرس. [1] یعنی رسول اکرم ﷺ فرمائیلی جابر په تا دومره تادی ولې ده؟ ما وئیل زما نوې واده شوې دې.

باب-۱۱۴ من اختار الغزو بعد البناء.

دَ ترجمة الباب مقصد:- دَدې باب مقصد داخودل دی که یوسړې جهاد ته تلل غواړی نوهغه له پکاردی چه خپل زړه پوره دَ جهاددپاره فارغ کړی بیا پوره تندنې او تازګئی سره دې دَخپل کارطرف ته توجه اوکړی اوهم په هغې کښې دې اخته شی. که دَ چا نوې نوې واده شوې وی نوهغه دې یوڅو ورځې خپلې ښځې سره تیرې کړی اوبیادې دَ جهاد سفراوکړی ځکه چه کله دَ چانکاح کیږي نودهغه زړه خپلې بی بی سره لګیدلې وی خو که بی بی سره څه وخت تیر کړی او لاړشی نو ذهنی ګډوډوالې به هم نه وی او غم به ئی هم سپك شی. ددې مثال داسې دې لکه چه د مانځه وخت کښې خوراك مخې ته وی اواولګه هم ښه لګیدلې وی نواول خوراك کول مناسب دی ګنی که مونځ کول دې شروع کړه نو ټول مونځ کښې به دې دَخوراك په خیالونو کښې تیرشی او خشوع به حاصله نه وی. [2]

فِيهِ أَبُوهُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم-. ﷺ [ر: ۲۹۵۶]

په دې عبارت سره امام بخاری رحمه الله کتاب الخمس کښې راتلونکی روایت طرف ته اشاره فرمائی. دَ کوم الفاظ چه دادی: غزا نبی من الانبیاء، فقال لقومه لایتبعنی رجل ملك بضع امرأة، وهو یرید أن یبنی بها ولما یبن بها. [3] یعنی یونبی علیه السلام چه کله جنګ له تللو نوهغوی دااعلان کړې وو چه دَ چانوې واده شوې وی اوهغه د واده شپه نه وی تیره کړې اودَهغه زړه غواړی چه هغه دې یوڅو ورځې خپلې بی بی سره تیرې کړی نوداسې سړې دې مونږ سره نه ځی.

ترجمة الباب سره دحدیث مناسبت باندې اشکال اودهغې جواب:- **رومبې خبره:** علامه داؤدی رحمه الله ته دلته یواشکال مخې ته شوې دې هغه فرمائی په حدیث کښې خواختیار بناء بالزوجة قبل الغزو ذکردې او ترجمة قایم کړې شوه دَ اختار الغزو وقبل البناء. نو په حدیث او ترجمة الباب کښې انطباق نشته دې.

حافظ ابن حجر رحمه الله ددې اعتراض دوه جوابونه ورکړی دی: ① یوجواب دادې چه دَ دې اعتراض منشاء په ترجمة الباب کښې تحریف دې کوم چه دَعلامه داؤدی په نسخه کښې موجوددې. ځکه چه ترجمة الباب من اختار الغزو بعد البناء اودَ علامه داؤدی په نسخه کښې باب من اختار الغزووقبل البناء چه محرف دې. ② دویم جواب تسلیمی دې یعنی که چرته دَعلامه

---

[1]) فتح الباري:۶/۱۲۲.

[2]) فتح الباري:۶/۱۲۲.

[3]) صحیح البخاری کتاب فرض الخمس باب قول النبی صلی الله علیه وسلم أحلت لکم الغنائم، رقم:۳۱۲٤ وکذا فی کتاب النکاح، باب من أجب البناء بعدالغزو رقم:۵۱۵۷.

داؤدی اعتراض صحیح اوګڼرلې شی نودابه وئیلې شی چه دلته استفهام مقدردې نوتقدیر د عبارت به داسې شی. ماحکم من اختارالغزو وقبل البناء؟ آیا دَمذکوره حدیث شریف مطابق د نکاح نه پس د رخصتی نه وړاندې جهادته تلل جائزدی که ناجائز؟
اوس په وړاندینی باب کښې تیرشو چه په دې کښې هیڅ مضائقه نشته په دواړو صورتونو کښې جائزدی. البته مناسب دادی چه رخصتی کولوسره یوځو ورځې تیرې کړی دې دپاره چه په جهادکښې د زړه په شوق او تسلسل سره جهاد او شی. د حدیث باب هم دغه محمل او مطلب دې چه افضل اواولی صورت هم دغه دې چه رخصتی دې اوکړی بیادې خی. (۱)
دَ روایت نه ذکرکولووجه:- علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه دلته امام بخاری رحمه الله **فیه أبوهریرة** فرمائیلوسره دَ روایت طرف ته اشاره خواوکړه لیکن روایت ئی ذکرنه کړو څکه چه کیدې شی دا روایت دَهغه په شرائطوپوره نه وی. (۲)
واضحه دې وی چه دَعلامه کرمانی رحمه الله داخبره ټیك نه ده څکه چه دا روایت موصولاً وړاندې کتاب الخمس کښې راځی. اودخبره فیصله شوې ده که چرې داروایت دَهغه دَ شرط برابرنه دې نوهغه به دا روایت په خپل صحیح کښې نه نقل کولو څکه چه دَ شرائطورعایت په پوره کتاب کښې ضروری وی. صحیح جواب دادې چه دَ امام صاحب غالب عادت هم دغه دې که چرته دَ یوحدیث سند په دواړو ځایونوکښې مشترك وی نواکثردَتکرارنه دَ بچ کیدلوکوشش کوی اودَ اختصاریا اشاره نه کاراخلی چرته یوځائی کښې ئی ذکرکوی. (۳)
دلته دَدې خبرې وضاحت مناسب معلومیږی چه دا سوال اوجواب په تیرباب کښې هم کیدل پکاروو څکه چه روایت خو هلته هم نه دې ذکرشوې. دَدې جواب دادې چه په دواړو ابوابو کښې یوواضح فرق دې هغه دا چه په تیرشوی باب کښې دَروایت طرف ته اشاره کیدله اوپه دې باب کښې دَراتلونکی روایت طرف ته اشاره کیږی. والله اعلم بالصواب.
دَ حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت:- دَحدیث ترجمة الباب سره مطابقت بالکل واضحه دې. په روایت کښې دی **لایتبعنی رجل ملك بضع امرأة، وهویرید أن یبنی بها ولما یبن بها** ددې مقصد داخودل دی چه په غزوه کښې بناء نه پس تلل پکاردی.
تنبیه:- دَ دې حدیث شریف نوروضاحت وړاندې **کتاب الخمس باب قول النبی صلی الله علیه تعالی علیه وسلم: أحلت لکم الغنائم** لاندې راځی.

باب-۱۱۵ مبادرة الامام عند الفزع

دَ ترجمة الباب مقصد:- دَدې ترجمة الباب مقصد دابیانول دی چه دویرې په حالت کښې ډیر په تیزئی سره تلل اودَ حالاتوجائزه اخستل به دَامام دپاره مناسب وی اودحالاتونه ځان خبرول به

---

۱) فتح الباری: ۱۲۲/۶ وعمدة القاری: ۲۲۹/۱۴.
۲) شرح الکرمانی: ۲۰۴/۱۲.
۳) فتح الباری: ۱۲۳/۶.

ډیر ضروری وی دې دپاره چه د خطراتو د مقابلې دپاره دوخت نه وړاندې منصوبه بندی اوکړې شی. (۱)

[حدیث ۲۸۰۶] (۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ شُعْبَةَ حَدَّثَنِي قَتَادَةُ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ- رضي الله عنه- قَالَ كَانَ بِالْمَدِينَةِ فَزَعٌ، فَرَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ- صلى الله عليه وسلم- فَرَسًا لأَبِي طَلْحَةَ، فَقَالَ «مَا رَأَيْنَا مِنْ شَيْءٍ، وَإِنْ وَجَدْنَاهُ لَبَحْرًا». [ر: ۲۴۸۴]

رجال الحدیث

①**مسدد**: دا مسدد بن مسرهد اسدی دې. د ده تذکره تیره شوې ده. (۳)

②**یحیی**:- دا یحیی بن سعید القطان دې. د دوی حالات وړاندې تیره شوې دی. (۴)

③**شعبه**:- دا امیرالمؤمنین فی الحدیث شعبه بن حجاج عتکی ازدی دې. د دوی حالات وړاندې تیره شوې دی. (۵)

④**قتاده**: دا قتاده بن دعامه قتاده سدوسی بصری دې. د دوی حالات وړاندې تیره شوې دی. (۶)

⑤**انس** رضی الله عنه:- دا حضرت انس بن مالك خزرجی انصاری رضی الله عنه دې. د دوی حالات **باب من الایمان أن یحب لاخیه مایحب لنفسه**. لاندې تیر شوی دی. (۷)

دا حدیث ډیر ځلې تیر شوې دې دلته به د بعض امورو ذکروی. فزع:- د فزع اصل معنی ویره ده اودلته لازم معنی مراد ده یعنی امداد اونصرت کله چه څوك اوویریږی اود دهشت حادثه اوشی. (۸)

فرس لابی طلحة: د هغه اس نوم مندوب وو لکه چه په روایت کښې د دې تصریح راغلې ده. یقال له: المندوب (۹) او ابوطلحه د حضرت انس رضی الله عنه میرنې پلار دې د ده نوم زید بن سهل انصاری دې. (۱۰)

وإن وجدناه لبحرا: دا أن مخففه دې. او بحر کښې لام د تاکید دپاره دې. (۱۱)

---

(۱) عمدة القاری: ۱۴/۲۲۹.
(۲) قدمر تخرجه فی کتاب الهبة باب استعار من الناس الفرس.
(۳) کشف الباری: ۲/۲.
(۴) کشف الباری: ۲/۲.
(۵) کشف الباری: ۱/۶۷۸.
(۶) کشف الباری: ۲/۳.
(۷) پورتنی حواله ص: ٤.
(۸) النهایة لابن الاثیر: ۳/٤٤۳.
(۹) صحیح البخاری کتاب الهبة باب من استعار من الناس الفرق: رقم: ۲۶۲۷.
(۱۰) عمدة القاری: ۱۴/۲۳۰.
(۱۱) عمدة القاری: ۱۴/۲۳۰.

ترجمة الباب سره مطابقت:- دحدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت د حدیث دمعنی نه ماخوذ دې چه کوم وخت ویره او دهشت محسوس شی نوامام الانبیاء حضرت محمد مصطفی ﷺ به زر د حالاتوجائزه اخستلودپاره بهرراوتلو او حضورپاک ﷺ د مبادرت او سبقت نه کار اخستلو (۱)

باب-۱۱۶ السرعة والرکض فی الفزع

د ترجمة الباب مقصد:- ددې ترجمة الباب مقصد د وړاندینی سره یوشان دې البته په دې ترجمه کښې ددې خبرې وضاحت کیږی چه امام له د سورلئی بندوبست کولوسره زر نه زر اس له پونده ورکول یا ګاډې تیزولو سره د حادثه ځائی رسیدل او د حالاتوتجزیه کولوسره مناسب اقدامات کول پکاردی (۲)

[حدیث ۲۸۰۷] (۳) حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ سَهْلٍ حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ - رضي الله عنه - قَالَ فَزِعَ النَّاسُ فَرَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَرَسًا لأَبِي طَلْحَةَ بَطِيئًا، ثُمَّ خَرَجَ يَرْكُضُ وَحْدَهُ، فَرَكِبَ النَّاسُ يَرْكُضُونَ خَلْفَهُ، فَقَالَ «لَمْ تُرَاعُوا، إِنَّهُ لَبَحْرٌ». فَمَا سُبِقَ بَعْدَ ذَلِكَ الْيَوْمِ. [ر: ۲۴۸۴]

رجال الحدیث

① **فضل بن سهل:** داحافظ فضل بن سهل الاعرج ابوالعباس بغدادی رحمه الله دې. ددوی حالاتو وړاندې تیرشوی دی. (۴)

② **حسین بن محمدالمعلم:-** داحسین بن محمدبهرام تمیمی دې. د دوی تذکره هم په کتاب الجهاد کښې شاته تیره شوې ده. (۵)

③ **جریربن حازم:-** دا ابوالنضر جریر بن حازم بن زید بصری رحمه الله دې. ددوی تذکره وړاندې تیره شوې ده. (۶)

④ **محمد بن سیرین:-** دامشهورتابعی تعبیررؤیا امام شیخ الاسلام ابوبکرمحمدبن سیرین انصاری بصری دې. د دوی تفصیلی حالات کتاب الایمان باب اتباع الجنائزمن الایمان لاندې تیرشوی دی. (۷)

---

۱) عمدة القاری: ۱۴/۲۳۰.
۲) عمدة القاری: ۱۴/۲۳۰.
۳) قدمر تخرجه فی کتاب الهبة باب من استعار من الناس الفرس رقم: ۲۶۲۷.
۴) کتاب الاذان باب إذا لم یتم الامام وأتم من خلفه رقم: ۶۹۴.
۵) کتاب الجهاد والسیرباب من أتاه سهم غرب فقتله، رقم: ۲۸۰۹.
۶) کتاب الصلوة باب الخوخة والممر فی المسجد، رقم: ۴۶۶.
۷) کشف الباری: ۲/۵۲۴.

⑤**انس بن مالک**:- حضرت انس خادم رسول انصاری رضی الله عنه حالات کتاب الایمان کښې تیرشوی دی. [1]

يركض وحده:- يعنى رسول الله ﷺ مبارك به ځان له په ځان له په اس باندې سوریدوسره پونده ورکوله او تللوبه. دَ ركض ركضا معنى ده منډه وهل په خپه وهل. [2] لكه چه په قرآن كريم كښې دى ﴿ ارْكُضْ بِرِجْلِكَ ﴾ [3] ركض الفرس: اس له پونده وركول.

لم تراعو:- لم دلته دَ ناهية په معنى كښې دې يعنى ته مه ويريږه.

ترجمة الباب سره مطابقت:- ترجمة الباب سره دَ حديث مطابقت ثم خرج يركض وحده كښې دى. چه حضوراكرم زر اس له پونده وركړه اوپه تيزئى سره دَ ويرې ځائى ته لاړو اودَتندئى داحال وو چه تن تنها روان شو. صحابه كرام رضی الله عنهم روستو رسول الله ﷺ پسې لاړل.

باب الخروج في الفزع وحده

ترجمة الباب مقصد:- په دې باب كښې دابيانولې شى چه ضرورت پيښ شى نو امام اوحاكم به ځان له په ځان له هم دَ دهشت اوويرې په حالاتو كښې بهرراځى اودَحالاتوواوقعاتو تپوس پښتنه به كوى لكه چه امام الانبياء ﷺ فرمائيلى.

دَ باب لاندې حديث نه ذكركولووجه:- امام بخارى رحمه الله دَدې باب لاندې يوروايت يا اثرنه دې نقل كړې. دَدې علامه كرمانى رحمه الله مختلف توجيهات بيان كړى دى: ① كيدې شى چه هغه ته دَخپل شرط مطابق څه روايت نه وى ملاؤشوې. ② ياكيدې شى چه ترجمه ئى قايم كولوسره يوحديث ذكركول غوښتل ليكن موقع نه وى ملاؤشوى. ③ يائى دَ ماقبل حديث كافى ګڼړلې وى ځكه چه دَهغې الفاظ ثم خرج يركض وحده نه دَ ترجمة الباب اثبات واضح دى. [4]

حافظ ابن حجر رحمه الله دويمه توجيه راجح ګرځولې ده. [5] بل علامه قسطلانى رحمه الله دَ حافظ صاحب متابعت كولوسره فرمائى چه كيدې شى امام بخارى رحمه الله دَ حضرت انس رضی الله عنه څه بل طرق دلته ذكركول غوښتل خو موقع نه وى ملاؤشوې. [6]

دَ حديث نه مستنبط فوائد:- علامه ابن بطال رحمه الله فرمائى چه دَدې احاديثو حاصل دادې چه امام دې بغيردَ څه وجې هسې خپل ځان په خطراتو كښې نه اچوى بلكه خپل ځان دې قيمتى اوګڼړى ځكه چه هم دَهغه په وجه خودَ حكومت نظام موجود دې اومسلمانان دَ يوې جهنډې لاندې راجمع دى. اودا ده چه حاكم ډير طاقتور او دَ بې پرواه طبيعت مالك وى لكه چه نبى

---

[1]) كشف البارى:۲/٤.

[2]) النهاية: ۲/۲۵۹.

[3]) سورة ص:٤۲.

[4]) شرح الكرمانى:۱۲/۲۰۵.

[5]) فتح البارى:۶/۱۲۳.

[6]) إرشاد السارى:۵/۱۲۶.

کریم ﷺ به یقینا پوهیدلو چه الله تعالیٰ به دهغوی حفاظت او تائید فرمائی اود خپل نصرت او امدادنه به نی نه محروم کوی (۱) نود داسې بهادر نه ویریدونکی او مردمیدان دپاره په داسې خطراتوکښې ځان له په ځان له وردانګلو کښې هیڅ حرج نشته دې دپاره چه نورخلق هم دامام په اتباع کښې د خپلو ځانونو بازی اولګوی (۲) خو هرسړې د نبی کریم ﷺ په شان دمردانه صفاتو څنګه حامل کیدې شی. په دې وجه امیرله پکاردی چه هغه دې خپل ځان په خطراتو کښې نه اچوی ځکه چه په دې سره امیرته نقصان کیدې شی دکوم په وجه چه دامت د ګډوډ کیدو خدشه اواندیښنه ده.

۱۱۷ :باب- الجعائل والحملان فی السبیل

وَقَالَ مُجَاهِدٌ قُلْتُ لِابْنِ عُمَرَ الْغَزْوَ. قَالَ إِنِّي أُحِبُّ أَنْ أُعِينَكَ بِطَائِفَةٍ مِنْ مَالِي. قُلْتُ أَوْسَعَ اللَّهُ عَلَيَّ. قَالَ إِنَّ غِنَاكَ لَكَ، وَإِنِّي أُحِبُّ أَنْ يَكُونَ مِنْ مَالِي فِي هَذَا الْوَجْهِ. [ر: ۴۰۵۶]

د جعائل اوحملان معنی:- جعائل: دا جعیلة یا جعالة (بالحرکات الثلث) جمع ده. جعل په فتح د جیم مصدر او په ضمه سره اسم دې. وئیلې شی وذلك جَعلا وجُعلا یعنی ماستاد څه خبرې یا کار دا امزدوی درکړې ده. اوشرعاً هغه مال ته وئیلې شی چه مجاهدته دالله تعالی په لارکښې د لارې دتوښې په توګه ورکولې شی دې دپاره چه هغه خپل کار په ښه طریقه سره سرته اورسولې شی. (۳) حملان: دامصدردې. د حمل په شان لکه چه د یحمل دوه مصادر دی الحمل والحملان (۴)

السبیل: دې نه مراد جهاددې.

د ترجمة الباب مقصد:- علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی دامام بخاری رحمه الله مقصد دلته دا بیانول دی که یوسړې خپل مال دالله تعالی په لارکښې تطوعاً د ثواب په نیت خرچ کول غواړی لکه چه حضرت ابن عمر رضی الله عنهما کړی. چاسره چه مال نه وی اوهغه د نورو آلاتو او اسبابود جهاد په ذریعه دمجاهدامدادکول غواړی لکه چه حضرت عمر رضی الله عنه اس ورکولوسره مجاهدله سورلی ورکړه نودا یوډیرښه عمل دې اوقابل تقلیدنمونه ده. اوداهغه جعل نه دې کوم چه مختلف فیه دې (۵)

خو حافظ ابن حجر رحمه الله د ترجمة الباب یوبل مقصد بیانوی. دهغوی خیال دې چه امام صاحب دلته په اصل کښې د یواختلاف طرف ته اشاره کول غواړی. ددې تفصیل دادې چه غازی کوم دلارې توښه او خرچ اخلی آیا هغه د دې سفر د خرچ جهاد د وجه نه مستحق دې تردې چه هغه د

---

۱) کما فی قوله تعالی: ﴿وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ﴾ (سورة المائدة:۶۷).
۲) شرح ابن بطال:۱۳۶/۵.
۳) المغرب:۱۴۸/۱ (جعل) وعمدة القاری:۲۳۰/۱۴.
۴) النهایه: ۴۴۲/۱ (رحمن).
۵) شرح ابن بطال: ۱۳۷/۵.

جهاد نه بغیربل چرته دغه مال نه شي خرچ کولې یاهغه دغه مال مالك کیږي چرته چه ئې زړه غواړي خرچ کولې شي.(۱)

په نورو لفظونوکښې مونږ داسې وئیلې شو چه مجاهدته کومې پیسې د لارې دتوښې دپاره ورکولې شي دا په صورت د اباحت دي یا په صورت د تملیك؟ د دې مسئلې تفصیل وړاندې باب إذاحمل علی فرس فرآها تباع لاندې راځي.

د مسئله جعل تفصیل:- د جعل دوه صورتونه دي: ① چه یوسړې پخپله جهادته نه ځي خودتلونکي مجاهدسره تعاون کوي هغه ته د سفرخرچه ورکوي او سورلي ورته ورکوي نوداعمل اوصورت ښکلې کاردې. ② په تشکیل کښې خوئې نوم راغلې دې خوهغه خپل ځان پټوي اوبل څوك دخپل ځان په ځائې لیګي اودخپل طرف نه مزدوري او سورلي هم ورکوي نو په دې مسئله کښې اختلاف دې.

دمالکیه مذهب:- د مالکیه په نیزکه چرته رضاکاروي نوهغه جهاد د بل چا په بدله کښې جعل یعنې مزدوري اخستلو سره کوي نودامکروه دي اوکه چرې تنخواه دار وي اوهغه دخپل ځان په ځائې بل چاته جعل ورکړي وئې لیګي نو په دې هیڅ قباحت نشته. ځکه چه مقصد خود سرحداتو ساتنه او حفاظت کول دي اوهغه په دغه صورت کښې هم پوره کیږي. دامام مالك رحمه الله دلیل تعامل اهل مدینه دې.(۲)

د احنافو مذهب:- که په بیت المال کښې د مجاهدینودپاره د لارې دتوښې ګنجائش وي نود خلقونه جعل اخستل مکروه دي په دې وجه دبیت المال مقصد ناڅاپي آفات او په مسلمانانو باندې پریوتونکي مشکلاتو بندوبست کول دي او مجاهدین دا عظیم مقصد په ډیر ښه شان سره پوره کوي په دې وجه هغوی ددې ډیر حقداردي. خوکه چرې په بیت المال کښې ګنجائش نه وي نومسلمانانوله پکاردي چه هغوی دې مجاهدینوته د لارې توښه او سورلي ورکړي واضحه دې وي چه دا تعاون یوشکل دې نه چه د بدلې دې.(۳)

د شافعیه مذهب:- امام شافعي رحمه الله د جهاددپاره جعل اخستل بالکل ناجائزګرځولې دي البته دحاکم وخت نه که مجاهدجعل اخلي نودې ګنجائش شته په دې وجه چه هغه حاکم سره تعاون کوي. دامام شافعي رحمه الله دلیل دادې چه جهاد فرض کفایه دې څوك چه کوي هغه خپله ذمه واري پوره کوي نودبل چانه به هغه ددې مزدوري اومعاوضه اخستلو مستحق نه وي. بل دحضرت ابن عمر رضي الله عنهما روایت دې کان القاعد یمنح الغازي، فأما أن یبیع الرجل غزوه، فلا أدري ماهو؟(۴) فاعدبه غازي ته هدیه ورکوله خوبیاهم که یوسړې خپله غزوه(د نه شریك کیدو په وجه)خرڅوي نوددې حکم ماته معلومات نشته.

(۱) فتح الباري:۱۲٤/٦.

(۲) شرح صحیح البخاري لابن بطال:۱۳۷/۵ والمدونة الکبری:٤۲/۲.

(۳) ردالمختار:۲٤۳/۳.

(٤) شرح ابن بطال:۱۳۷/۵.

قوله: وقال مجاهد: قلت لابن عمر: الغزو - الغزو دلته منصوبه ده تقدیرعبارت دادي أريد الغزو حافظ ابن حجر رحمه الله یوبل احتمال هم ذکرکړي دي یعنی دا منصوب علی الاغراء دي.[1] اوتقدیرعبارت دادي عليك الغزو [2]

علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دا احتمال غلط دې په دې سره په معنی کښې فساد راځي ځکه چه مجاهد رحمه الله پخپله دځپل خان باره کښې اطلاع ورکوی چه زه جهاد کول غواړم نه چه هغه ابن عمر رضي الله عنهما ته ترغیب ورکوی چه هغه دې جهاد ته لاړشی. ددې تائید دحضرت ابن عمر رضي الله عنهما په دې قول سره کیږي. إني أحب أن أعينك بطائفة من مالي. یعنی ستاسو امدادکول غواړم دځپل مال په ذریعه سره [3] او اغراء خوبل ته ترغیب ورکولوته وائی. دکشمیهنی په نسخه کښې أنغزو بالنون استفهام سره راغلې دې. [4]

قوله: إن غناك لك، وإني أحب أن يكون من مالي في هذا الوجه - مطلب دا چه که مالدار دې خودځپل خان دپاره دې، زما داخواهش دې چه زما څه مال په جهاد کښې خرچ شی. دحضرت ابن عمر رضي الله عنهما داقول په دې خبره باندې دلالت کوی که یوسړې دثواب په نیت سره یومجاهدسره مالی امدادکوی یا سورلی ورکوی نو په دې کښې هیڅ حرج نشته [5] اودا په هغه جعل اومزدورنی کښې نه راځی کوم چه مختلف فیه دی.

دمذکوره تعلیق تخریج:- دااثر دلته تعلیقا نقل شوې دې اوامام بخاری رحمه الله ددې اثر معنی کتاب المغازی باب غزوة الفتح کښې موصولاً نقل کړې دې. [6]

وَقَالَ عُمَرُ إِنَّ نَاسًا يَأْخُذُونَ مِنْ هَذَا الْمَالِ لِيُجَاهِدُوا، ثُمَّ لَا يُجَاهِدُونَ، فَمَنْ فَعَلَهُ فَنَحْنُ أَحَقُّ بِمَالِهِ، حَتَّى نَأْخُذَ مِنْهُ مَا أَخَذَ.

دا تعلیق ابن ابی شیبه رحمه الله په مصنف [7] اوامام بخاری رحمه الله التاریخ الکبیرکښې موصولاً ذکرکړې دې. [8] حافظ رحمه الله فرمائی وهوإسناد صحیح. [9]

دحضرت عمر رضي الله عنه د اثرنه مستنبط فوائد:- ① ړومبئی فائده خوداده که یوسړی دبیت المال نه

---

[1]) الاغراء: هوتنبيه المخاطب على أمر محبوب ليفعله. مثل: الزكاة الزكاة وانظر للبسط موسوعة النحو والصرف: مادة: الاغراء، ص:۱۲۱ وجمع الجوامع للسيوطى، ص:۱۷۰.

[2]) فتح البارى:۶/۱۲۴.

[3]) عمدة القارى: ۱۴/۲۳۱.

[4]) عمدة القارى: ۱۴/۲۳۱.

[5]) عمدة القارى: ۱۴/۲۳۱.

[6]) فتح البارى: ۶/۱۵۴ قديمى.

[7]) المصنف۶/۴۵۱ كتاب السير باب ماقالو فى الرجل ياخذ المال للجهاد ولايخرج رقم:۳۲۸۱۶.

[8]) التاريخ الكبير:۶/۳۶۴ ترجمة رقم:۲۶۵۱ وتغليق التعليق: ۳/۳۵۲.

[9]) فتح البارى:۶/۱۱۴.

دځه کارډپاره پیسې واخستې اوهغه دغه کارنه پوره کوی نوبه هغه باندې لازم دی چه د بیت المال پیسې واپس کړی

② دویمه فائده داده چه یوسړې دبیت المال نه دځه ذمه دارئی تنخواه اخلی اوهغه د دغه ذمه دارئی د اداکولو هډو قابل نه دې نوددہ نه به هغه تنخواه اخستې شی اوهغه به د دغه مال مستحق نه وی. (۱)

یوه بله شبه اودهغې ازاله:- علامه ابن المنیر رحمه الله فرمائي په دې خبره سره داشك نه دی کیدل پکار چه د بیت المال دمال اصل حکم خو دمسلمانانودپاره اباحت دې نودا په مذکوره دواړو صورتونوکښې اخستې شوې مال دواپس کولوڅه مطلب؟ ددې جواب دادې چه د بیت المال نه د مال دحصول دوه صورتونه دی: ① یوخوداد چه هغه مسلمان دې اوهم په دې حیثیت سره مطالبه کوی. نود ضابطه مطابق به هغه ته خپله حصه خامخا ملاویږی. ② دویم صورت دادې چه هغه د یوکاردکولواجرت اخلی نو په دې صورت کښې هغه کار یا ذمه واری پوره کول ضروری دی ګنی هغه به د بیت المال د مال مستحق نه وی. (۲)

وَقَالَ طَاوُسٌ وَمُجَاهِدٌ إِذَا دُفِعَ إِلَيْكَ شَيْءٌ تَخْرُجُ بِهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَاصْنَعْ بِهِ مَا شِئْتَ، وَضَعْهُ عِنْدَ أَهْلِكَ.

یعنی حضرت طاؤس رحمه الله او مجاهد رحمه الله فرمائی که تاسو ته د جهاد دپاره څه ځیزدرکړې شی نوهغې سره چه څه غواړئی کوئی (تردې چه) خپل کوروالاسره ئی هم کیخودې شې.

حضرت طاؤس رحمه الله اوحضرت مجاهد رحمه الله قول په دې باندې دلالت کوی چه هغوی د جهاد دپاره څه اخستل نه ناخوښه کوی. نوکه یومجاهدته مال ورکړې شی نوهغه په ضروریااو متعلقات جهاد کښې څنګه چه غواړی خرچ کولې شی که د کور والا په خرڅ خوراك باندې خرچ کوی ځکه چه دهغوی د ضرورتونوخیال ساتل هم د مجاهد د جهاد سره متعلق دی دې دپاره چه دخپل بال بچ د طرف نه مطمئن وی. (۳)

حضرت سعیدبن مسیب، امام لیث اوامام ابوسفیان ثوری رحمهم الله هم دغه مذهب دې. (۴)

دحضرت ابن عمر رضي الله عنهما یواثر موطا امام مالك کښې نقل کړې شوی دی **إذا بلغت وادی القری،** **نشانك به** یعنی چه کله وادی قری ته اورسئی (که جنګ وی اوکه نه وی) په دغه مال کښې چه څنګه تصرف کول غواړئی اوکړئی. (۵) دې نه معلومه شوه چه کوم مال مجاهد ته ورکولې شی که هغه د جنګ میدان پورې لاړشی نوکه جنګ شوې وی اوکه نه وی شوې په دواړو صورتونوکښې هغه مال دمجاهددې هغه په دې کښې هرقسم تصرف کولې شی.

---

[1]) عمدة القاری: ۲۳۱/۱۴ نقلا عن ابن المنیر.
[2]) المتواری لابن المنیر. ص: ۱۶۲.
[3]) عمدة القاری: ۱۳۱/۱۴.
[4]) فتح الباری: ۱۲۵/۴.
[5]) الموطاللامام مالک.

خود حضرت ابن عباس او حضرت زبیر رضی الله عنهما قول د حضرت طاؤس رحمه الله او حضرت مجاهد رحمه الله خلاف نقل دي. حضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی أنفقها فی الکراع والسلاح یعنی مال د سورلنی او وسلې په مدکښې خرچ کړنی او د حضرت ابن زبیر رضی الله عنهما قول دي أنفقها فی سبیل الله. بل امام ابرهیم نخعی رحمه الله فرمائیل چه خلقو به جهاد کښې د مال اخستلو په ځائی ورکول ډیر خوښول. (1)

د دې مسئلې په اعتبار د مذاهبو تفصیل او جزئیات باب إذا حمل علی فرس، فرآها تباع لاندې راځی.

[حدیث ۲۸۰۸] (2) حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ سَمِعْتُ مَالِكَ بْنَ أَنَسٍ سَأَلَ زَيْدَ بْنَ أَسْلَمَ، فَقَالَ زَيْدٌ سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ - رضى الله عنه - حَمَلْتُ عَلَى فَرَسٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَرَأَيْتُهُ يُبَاعُ، فَسَأَلْتُ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - أَشْتَرِيهِ فَقَالَ «لاَ تَشْتَرِهِ، وَلاَ تَعُدْ فِي صَدَقَتِكَ». [ر: ۱۴۱۹]

رجال الحدیث

① **الحمیدی**: دا ابوبکر عبدالله بن زبیر حمیدی رحمه الله دي. د دوی حالات روستو تیر شوی دی. (3)

② **سفیان**: دا سفیان بن عیینه بن میمون ابومحمد کوفی رحمه الله دي. د دوی تذکره تیره شوې ده. (4)

③ **مالک**: دا مشهور امام مالک بن انس بن مالک مدنی رحمه الله دي. د دوی تذکره هم تیره شوې ده. (5)

④ **زید بن اسلم**:- دا ابواسامه زید بن اسلم قرشی مدنی رحمه الله دي د دوی تذکره په کتاب الایمان کښې تیره شوې ده. (6)

⑤ **اسلم** رضی الله عنه:- دا د حضرت عمر رضی الله عنه خادم خاص او مولی اسلم عدوی مخضرمی رضی الله عنه دي. (7)

⑥ **عمر بن خطاب** رضی الله عنه :- دا حضرت امیرالمؤمنین عمر بن الخطاب رضی الله عنه دي د دوی حالات بدء الوحی کښې راغلی دی. (8)

د حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت:- د دې حدیث ترجمة الباب سره مطابقت دا سې دې چه حضرت عمر رضی الله عنه کوم اس هغه مجاهد ته ورکړې وو هغه د حملان قبیل نه وو او هغه وقف نه وو ځکه که هغه اس د وقف وې نو هغه خرڅول به جائزنه وو. د دې خبرې تائید د رسول الله صلی الله علیه وسلم د دې فرمان نه کیږی: لاتعد فی صدقتک. دا قول په دې خبره دلالت کوی چه هغه اس حملان یعنی د

---

(1) شرح ابن بطال: ۱۳۸/۵.

(2) تقدم تخریجه فی کتاب الزکوة باب هل یشتری صدقته؟ رقم: ۱۴۹۰.

(3) کشف الباری: ۲۳۷/۱.

(4) کشف الباری: ۱/۲۳۸.

(5) کشف الباری: ۲۹۰/۱.

(6) کشف الباری: ۲۰۳/۲.

(7) تقدم تخریجه فی کتاب الزکوة باب هل یشتری صدقته؟ رقم: ۱۴۹۰.

(8) کشف الباری: ۲۳۹/۱.

صدقه په توګه ورکړې شوې وو. هغه وقف یا سرکاری اس نه وو.[1]

[حدیث ۲۸۰۹] [2] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رضی الله عنهما أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ حَمَلَ عَلَى فَرَسٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَوَجَدَهُ يُبَاعُ، فَأَرَادَ أَنْ يَبْتَاعَهُ، فَسَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَقَالَ «لاَ تَبْتَعْهُ، وَلاَ تَعُدْ فِي صَدَقَتِكَ». [ر: ۱۴۱۸]

رجال الحدیث

① **اسماعیل**:- دا ابوعبدالله اسماعیل بن ابی اویس مدنی دې. دَ امام مالک رحمه الله خورئې دې دَدوی حالات کتاب الایمان کښې تیرشوی دی.[3]

② **مالک**:- دا امام دارالهجرة حضرت مالک بن انس رحمه الله دې.[4]

③ **نافع**:-دا ابوسهیل حضرت نافع بن مالک مدنی رحمه الله دې. په کتاب الایمان کښې دَدوی تذکره تیره شوې ده.[5]

④ **عبدالله بن عمر**:- دادَحضرت عمر رضی الله عنه خوئی عبدالله رضی الله عنه دې. دَدوی حالات شاته تیرشوی دی.[6]

⑤ **عمربن الخطاب**:- دا امیرالمؤمنین حضرت عمر بن خطاب رضی الله عنه دې.[7]

په ړومبی روایت او دې روایت کښې صرف دَ رواة معمولی شان فرق دې. یباع:- دا په ترکیب کښې وجد دَپاره مفعول ثانی واقع کیږی. أن یبتاعه، لاتبتعه: دَ باب افتعال نه دَدې معنی دَ لفظ شراء راځی.[8]

[حدیث ۲۸۱۰] [9] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الأَنْصَارِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو صَالِحٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ - رضى الله عنه - قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «لَوْلاَ أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي مَا تَخَلَّفْتُ عَنْ سَرِيَّةٍ، وَلَكِنْ لاَ أَجِدُ حَمُولَةً، وَلاَ أَجِدُ مَا

---

[1]) شرح ابن بطال: ۱۳۸/۵ وعمدة القاری: ۲۳۲/۱۴.
[2]) تقدم تخریجه فی کتاب الزکوة باب هل یشتری صدقته؟ رقم: ۱۴۹۰.
[3]) کشف الباری: ۱۱۳/۲.
[4]) کشف الباری: ۲۹۰/۱.
[5]) کشف الباری: ۲۷۱/۲.
[6]) کشف الباری: ۶۳۷/۱.
[7]) کشف الباری: ۲۳۹/۱.
[8]) عمدة القاری: ۲۳۲/۱۴.
[9]) تقدم تخریجه فی کشف الباری: ۳۰۵/۲.

أَحْمِلُهُمْ عَلَيْهِ، وَيَشُقُّ عَلَيَّ أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنِّي، وَلَوَدِدْتُ أَنِّي قَاتَلْتُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَقُتِلْتُ، ثُمَّ أُحْيِيتُ ثُمَّ قُتِلْتُ، ثُمَّ أُحْيِيتُ». [ر: ۲۶۴۴]

قوله: ولكن لا أجد حمولة ولا أجد ما أحملهم عليه:- علامه رشيد احمد گنگوهي رحمه الله فرمائي چه ددې دواړو جملو جدا جدا مراد متعين کول ضرور دی دې دپاره چه تکرار لازم رانه شی. هغوی دوه احتمالات ذکر کړی دی: ① يوخودا چه ړومبۍ جمله لا احد حموله نه هغه سورلی مراده چه په ذاتی ملکيت کښې وی نومطلب به داشی زما سره خپله هيڅ زياتی ذاتی سورلی نشته ګنی هم مجاهدته به مې ورکوله. دويمه جمله ما احملهم نه هغه سورلی مراده چه ملکيت اوسبب مثلاً په عاريت وغيره کښې حاصله کړې شی په عاريت کښې مې هم څه سورلی نه ده اخستې ګنی هم هغه به مې ورکوله.

② دويم احتمال دادې چه د ړومبۍ جملې نه مراد نفس حموله يعنی د سورلئی حصول دې دويمې جملې نه مراد هغه وسائل دی په کوم سره چه سورلی اخستې شی لکه سره زر روپئی پيسې وغيره. يعنی نه سورلی موجود ده اونه ئې وسائل شته (۱)

نکته:- هم دغه روايت کتاب الايمان اوائل کښې هم راغلی دی په کوم کښې چه د شهادت دا خواهش په قتلت باندې ختميږی. او دلته په دې روايت کښې أحييت باندې ختميږی. علامه کرمانی رحمه الله دلته د يونکته طرف ته اشاره فرمائيلې ده. د کوم حاصل چه دادې چه دکوم روايت په آخره کښې أقتل واردشوې دې په دې کښې د اصل حقيقی سعادت اونيك بختئی سبق ذکرکړې شوې دې. حقيقتاً د سعاد حاصليدو ذريعه شهادت دې او په کوم روايت کښې چه أحيا يا أحييت لفظ واردشوې دې په هغې کښې د واقع او حقيقت ذکردې چه د دنيا د ژوند اومرګ نه پس په آخره کښې راتلونکې څيزهم حيات دې چه الله تعالی به تول په آخره کښې راژوندی کوی اوهغه ژوندون ابدی دې. اوس حاصل دادې چه رسول اکرم صلی الله عليه وسلم بار بار د شهادت او د بيا ژوندون حاصلولو تمنااوکړه لکه چه رسول الله صلی الله عليه وسلم داخواهش کولو چه ماته شهادت ملاؤشی بيا ژوند ملاؤشی اودوباره بيا شهادت ملاؤشی اوبيا ژوندحاصل شی. تردې چه په آخرت کښې کوم حيات ماته حاصل وی هغه دې دشهادت نه پس حاصل وی. والله اعلم (۲)

باب-۱۱۸ ما قيل في لواء النبي صلی الله عليه وسلم

د ترجمة الباب مقصد:- دلته امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې د لواء ذکرکړې دې. خو په مذکوره رواياتوکښې لواء او رايه دواړو ذکرراغلې دې. غالبًا امام صاحب لواء، رايه او عَلَم کښې فرق نه کوی او لغوی حضرات هم دا کلمات مترادفات شميری. حافظ ابن حجر رحمه الله ليکی **اللواء: بکسر اللام والمد هی الراية ويسمى أيضًا العلم** (۳)

---

(۱) لامع الدراری:۷/۲۶۰.

(۲) شرح الکرمانی:۱۲/۲۰۷.

(۳) فتح الباری:۶/۱۲۶.

امام ترمذی رحمه الله لواء او رایة کښې د فرق قائل دې. هغه د هریو دپاره جدا جدا باب قایم کړې دې. باب الالویة ترجمه قایم کولوسره هغوی د حضرت جابر رضی الله عنه روایت نقل کړې دې. أن رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم دخل مکة ولواءه أبیض [۱]

او بیا باب فی الرایات ترجمه قایم کولوسره د حضرت براء رضی الله عنه حدیث ذکر کړې دې. أن رایة رسول الله صلی الله علیه وسلم کانت سوداء مربعة من نمرة. [۲]

او په حدیث ابن عباس رضی الله عنهما سره ئې نور فرق واضحه کړو کانت رایته سوداء ولواءه أبیض. [۳]
قاضی ابوبکرابن العربی وائی چه لواء هغه جهنډې ته وائی چه په نیزه باندې اوتړلې شی اوراغونډه کړې شی. او رایه هغه جهنډې ته وائی چه اوتړلې شی اوچته کړې شی اوهغه په هواکښې خوزیږی. [۴] بعض خلق وائی چه رایه غټې جهنډې ته وائی او لواء وړې جهنډې ته وائی. بعض حضرات وائی چه رایه هغه ده چه سپه سالارسره وی اولواء هغه ده چه فوجی دستوسره وی اوبعضو د دې عکس وئیلې دې. [۵]

بهرحال که دواړه جدا اومنلې شی نو وئیلې به شی چه سره د دې چه جدا جدا دی خو دواړه هم جهنډې دی اودواړه د علامت او شعارپه توګه استعمالیږی. اود غټې وړې فرق کیدې شی اود استعمال د مواقع په اعتبارسره فرق هم کیدې شی. [۶] په دې وجه امام بخاری رحمه الله د لواء ترجمه کولوسره که رایه او لواء دواړه روایتونه ذکر کړی نو په دې کښې هیڅ مضائقه نشته.

[حدیث ۲۸۱۱] [۷] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ أَخْبَرَنِي عُقَيْلٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي ثَعْلَبَةُ بْنُ أَبِي مَالِكٍ الْقُرَظِيُّ أَنَّ قَيْسَ بْنَ سَعْدٍ الْأَنْصَارِيَّ -رضی الله عنه- وَكَانَ صَاحِبَ لِوَاءِ رَسُولِ اللَّهِ -صلی الله علیه وسلم- أَرَادَ الْحَجَّ فَرَجَّلَ.

رجال الحدیث

① **سعیدبن ابی مریم:-** سعیدبن حکم بن محمد ابومحمدابن ابی مریم مصری رحمه الله دې د هغوی حالات کتاب العلم کښې تیرشوی دی. [۸]

② **لیس بن سعد:-** لیث بن سعد رحمه الله دې د ده حالات شاته تیرشوی دی. [۹]

---

[۱]) الجامع للترمذی:۲۹۷/۱ أبواب الجهاد باب ماجاء فی الالویة رقم:۱۶۷۹.
[۲]) الجامع للترمذی:۲۹۷/۱ أبواب الجهاد باب ماجاء فی الرایات رقم:۱۶۸۰.
[۳]) ایضارقم:۱۶۸۱.
[۴]) فتح الباری:۱۲۶/۶.
[۵]) فتح الباری:۱۲۶/۶.
[۶]) عمدة القاری:۲۳۲/۱۴.
[۷]) أخرجه الاسماعیلی نقلا عن فتح الباری:۱۲۷/۶ وعمدة القاری:۱۳۳/۱۴.
[۸]) کتاب العلم:٤ باب من سمع شیئا فراجع حتی یعرفه.
[۹]) کشف الباری:۳۲٤/۱.

④**عقیل**: - دا ققیل بن خالد بن عقیل رحمه الله دې په کتاب العلم کښې د دوی حالات راغلی دی.[1]
④**ابن شهاب**: - دامشهور محدث ابن شهاب زهری رحمه الله دې د دوی حالات تیرشوی دی.[2]
⑤ **ثعلبة بن ابی مالک قرظی**: - د دوی حالات په کتاب الجهاد کښې تیرشوی دی.[3]
⑥**قیس بن سعد بن عبادة**: - دا صحابی رسول حضرت قیس بن سعد رضی الله عنه دې. د دوی حالات کتاب الجنائز کښې تیر شوی دی.[4]

د حدیث مقصد: - دا روایت دلته د ذکرکولو مقصد صرف دا جمله ذکرکول دی چه حضرت قیس بن سعد انصاری رضی الله عنه د رسول کریم صلی الله علیه وسلم علم بردار او جهنډا نیوونکې به وو. او دلته د لواء ذکر راغلي دې.

ان قیس بن سعد....: -دا اسم ان دې او اراد الحج فرجل جمله خبر د ان ده. او وکان صاحب لواء.... جمله معترضه ده.[5] مکمل روایت داسې دې فرجل احد شقی راسه فقام غلام له فقلد هدیه فنظر قیس فاذا هدیه قد قلد، فاهل بالحج ولم یرجل شق راسه الاخر.[6] یعنی قیس د خپل سر د یوې حصې ګمنزه اوکړه د هغه یو غلام وو او د هدی یعنی قربانی قلاده اوتړلې شوه کله چه قیس رضی الله عنه اولیدلو چه د هغه هدی یعنی د قربانئی څاروې قلاده تړلې شوې دې نو زر ئې د حج تلبیه اووئیله او د خپل سر د دویمې حصې ګمنزه ئې اونه کړه.
امام بخاری رحمه الله په دې مقام د حضرت قیس بن سعد رضی الله عنه پوره اثر نقل کولو په ځائې په لږه شانحصه باندې اکتفاکړې ده. د دې وجه داده چه دا اثر په صحابی باندې موقوف دې او امام بخاری په عام توګه باندې خپل کتاب کښې مرفوع احادیث راوړی. البته دلته کان صاحب لواء النبي صلی الله تعالی علیه وسلم دې حصې ته به مرفوع وئیلې شی ځکه چه د لواء هم د حضوراکرم صلی الله علیه وسلم د طرف نه به وی.[7]
د روایت ترجمة الباب سره مناسبت: - د دې اثر ترجمة الباب سره مطابقت بالکل واضحه دې ځکه چه دلته د لواء ذکر په صراحت سره موجود دې.[8]

....

[1]) کشف الباری: ۳/.
[2]) کشف الباری: ۱/۳۲۶.
[3]) باب حمل النساء القرب الی الناس فی الغزو.
[4]) باب من قام لجنازة یهودی.
[5]) عمدة القاری: ۱٤/۲۳۳.
[6]) ارشادالساری: ۵/۱۲۸.
[7]) شرح القسطلانی: ۵/۱۲۸.
[8]) عمدة القاری: ۱٤/۲۳۳.

[حديث ۲۸۱۲](1) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الأَكْوَعِ -رضى الله عنه- قَالَ كَانَ عَلِيٌّ -رضى الله عنه- تَخَلَّفَ عَنِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- فِي خَيْبَرَ، وَكَانَ بِهِ رَمَدٌ، فَقَالَ أَنَا أَتَخَلَّفُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فَخَرَجَ عَلِيٌّ فَلَحِقَ بِالنَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم-، فَلَمَّا كَانَ مَسَاءُ اللَّيْلَةِ الَّتِي فَتَحَهَا فِي صَبَاحِهَا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- «لأُعْطِيَنَّ الرَّايَةَ -أَوْ قَالَ لَيَأْخُذَنَّ- غَدًا رَجُلٌ يُحِبُّهُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ -أَوْ قَالَ يُحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ- يَفْتَحُ اللَّهُ عَلَيْهِ». فَإِذَا نَحْنُ بِعَلِيٍّ، وَمَا نَرْجُوهُ، فَقَالُوا هَذَا عَلِيٌّ، فَأَعْطَاهُ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-، فَفَتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِ.[۲۹۷۲، ۳۴۹۹، ۳۹۷۲]

رجال الحديث

① **قتيبه:-** دا قتيبه بن سعيد رحمه الله دي. كتاب الايمان كښې د دوى تذكره تيره شوې ده. (2)

② **حاتم بن اسماعيل:-** دا حاتم بن اسماعيل كوفى مدنى رحمه الله دي د دوى تذكره اول تيره شوې ده. (3)

③ **يزيدبن ابى عبيد:-** د دوى حالات كتاب العلم كښې تيرشوى دى. (4)

④ **سلمه بن اكوع:-** دا معروف صحابى رسول حضرت سلمه بن اكوع رضي الله عنه دي. د دوى حالات هم كتاب العلم كښې وړاندې تيرشوى دى. (5)

⑤ **على بن ابى طالب:-** دا امير المؤمنين حضرت على رضي الله عنه دي د دوى حالات هم په كتاب العلم كښې په تفصيل سره تيرشوى دى. (6) د دې حديث تشريح كتاب الجهاد كښې باب دعاء النبي عليه السلام الاسلام والنبوة كښې تيره شوې ده. (7)

ترجمة الباب سره مطابقت:- د دې روايت ترجمة الباب سره مطابقت لاعطين الراية.... نه مستفاددې. (8) دې نه دا هم معلوميږى چه امام بخارى رحمه الله راية او لواء كښې فرق نه كوى لكه چه واضحه ده چه امام صاحب خو باب په لواء عنوان سره قايم كړې دې خو روايت نې د راية والا

---

(1) الحديث أخرجه البخارى فى كتاب فضائل اصحه باب النبى صلى الله عليه وسلم ومسلم فى باب من فضائل على ابى طالب رضي الله عنه رقم: ۶۲۲۴.

(2) كشف البارى:۲/۱۸۹.

(3) كتاب الوضوء باب بلاترجمه قبل باب من مضمض واستنشق من غرفة واحدة.

(4) كشف البارى: ۴/۱۸۲.

(5) كشف البارى: ۴/۱۸۳.

(6) كشف البارى: ۴/۱۴۹.

(7) رقم الحديث: ۲۹۴۲.

(8) عمدة القارى: ۱۴/۲۳۳ والقسطلانى:۵/۱۲۸.

نقل کړې دې لکه چه هغه د امام ترمذی رحمه الله په شان په دواړو کښې امتیاز اوفرق نه کوی هم دغه خبره به د راتلونکی روایت باره کښې کولې شی بل هم دغه روایت مسنداحمد کښې دحضرت بریده رضی الله عنه په واسطه سره نقل دې دکوم الفاظ چه دادی **یا دافع الواء الی رجل یحبه الله ورسوله** [1] دا روایت هم په دې دلالت کوی چه لواء او رایة دواړو کښې هیڅ فرق نشته [2]

فائده - امام طبری رحمه الله فرمائی چه د حضرت علی رضی الله عنه ددې روایت نه دافائده حاصلیږی چه امام له پکاردی چه د لښکر امیر داسې سړې جوړکړی چه دهغه د طاقت قوت بصیرت هوښیارتوب او پوهه باندې اعتماد کولې شی [3]

[حدیث ۲۸۱۳] [4] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ نَافِعِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ سَمِعْتُ الْعَبَّاسَ يَقُولُ لِلزُّبَيْرِ رضی الله عنهما هَا هُنَا أَمَرَكَ النَّبِيُّ -صلی الله علیه وسلم- أَنْ تَرْكُزَ الرَّايَةَ. [۴۰۳۰]

رجال الحدیث

① **محمدبن علاء**: دا محمدبن علاء ابوکریب همدانی کوفی رحمه الله دې. ددوی حالات کتاب العلم کښې تیرشوی دی. [5]

② **ابواسامة**:- دا ابواسامه حماد بن اسامه بن زید قرشی کوفی رحمه الله دې دده تذکره تیره شوې ده. [6]

③ **هشام بن عروه**:-دا دعروه بن زبیربن عوام رحمه الله خوئی دې

④ **عن ابیه**:- داحضرت عروه بن زبیر رحمه الله دې ددې دواړو حضراتو ذکریه بدء الوحی کښې تیرشوې دې. [7]

⑤ **نافع بن جبیر**:- دانافع بن جبیر مطعم رحمه الله دې. دده تذکره په کتاب الوضوء کښې تیره شوې ده. [8]

د حدیث مفهوم:- حضرت نافع رحمه الله فرمائی چه ما دحضرت عباس بن عبدالمطلب دحضرت زبیربن عوام رضی الله عنه نه په مقام حجون کښې پښتنه کونکې واؤریدو چه آیا هم دغه هغه ځائی دې چرته چه رسول الله صلی الله علیه وسلم تاته د جهنډې ښخولوحکم درکړې وو؟ نوحضرت زبیر رضی الله عنه اوفرمائیل

---

[1]) فتح الباری: ۱۵۷/۶ قدیمی.

[2]) فتح الباری: ۱۲۷/۶.

[3]) ایضاً.

[4]) أخرجه البخاری فی کتاب المغازی باب ابن رکزالنبی صلی الله علیه وسلم الرایة یوم الفتح.

[5]) کشف الباری:۳۵۷/۳.

[6]) کشف الباری:۴۱٤/۳.

[7]) کشف الباری:۱۱/۱.

[8]) باب الرجل یوضیٔ صاحبه رقم:۱۸۲.

اوجی کتاب المغازی کښې دا روایت په تفصیل سره راروان دې (۱)

فائده: - علامه مهلب رحمه الله فرمائی چه حدیث زبیر رضی الله عنه په دې خبره دلالت کوی چه جهنډا دامام دحکم او اجازت نه بغیرنه شي خښولې. ځکه چه دغه جهنډا دامام اودهغه دحکم نشاندهی کوی. نوپه داسې اهم معامله کښې به د امام د اجازت او دهغه د حکم نه بغیر جنهډا لګول مناسب نه وی.

د دې خبرې دلیل چه جهنډا خښولوکښې هم دامام د احازت ضرورت شته هغه حدیث دې په کوم کښې غزوه موته کښې حضرت جعفر بن ابی طالب او عبدالله بن رواحه رضی الله عنهما د شهادت نه پس جهنډا زید بن حارثه رضی الله عنه نیولې وه او هغه شهیدشو او بیا حضرت خالدبن ولید رضی الله عنه بغیر د اجازت اوحکم نه جهنډا اونیوله الله تعالی دهغوی په لاس باندې مسلمانانوته فتح ورکړه.

اخذالرایة زید فاصیب ثم اخذها خالد من غیر امرة ففتح له. (۲) نودا روایت په دې خبره دنص صریح درجه لری چه دعلم او جهنډې نیولوذمه واری پخپله دامام ده اوهغه ته مکمل اختیاردې چه هغه جنهډا چاله غواړی ورکړی اودعلم بردارئی چاله چه غواړی اجازت ورکولې شی. (۳)

باب-۱۱۹: الاجیر

دَ ترجمة الباب مقصد: - دې باب قایمولوسره امام بخاری رحمه الله یوحکم خودل غواړی چه اجیر في الغزو ته به مال غنیمت نه حصه ملاویږی که نه؟ (۴)

دَ اجیرفي الغزو دوه حالتونه دی: ① یاخو به **اجیرفی الخدمت** وی ② یابه **اجیرللقتال** وی.

① **دَ اجیرفي الخدمت حکم**: - اجیر خدمت هغه کس وی چه دَ یومجاهدذاتی خدمت دپاره یادهغه دَ اس وغیره دَ خیال ساتلودپاره ورسره شوې وی. دا په اتفاق سره جائزدې. خو دمال غنیمت نه به هغه ته حصه ملاویږی که نه؟ په دې اختلاف دې. دَ احنافوپه نیز به ده ته سهم نه ملاویږی صرف اجرت به ملاویږی ځکه چه هغه دَ جنګ په اراده سره نه دې تلې. اوکه هغه خدمت پریخودواوپه جنګ کښې شامل شو نوهغه به هم دَ لښکرنه شمیرلې شی اوهغه ته به هم سهم غنیمت ملاویږی. دې نه علاوه په بل صورت کښې به هغه هیڅ کله مستحق نه وی ځکه چه دهغه په جنګ کښې شرکت نه کولوسره داخبره واضحه شوه چه هغه دَ جنګ په اراده سره نه دې راغلې. (۵)

امام مالک رحمه الله (۶) ابن المنذر، لیث بن سعد، سفیان ثوری رحمهم الله نه دَ حنفیه موافق قول

---

(۱) کشف الباری: ص ۵۰۸ کتاب المغازی.

(۲) کشف الباری، ص: ۴۸۱ کتاب المغازی باب غزوة مؤته من ارض الشام.

(۳) شرح ابن بطال: ۱۴۱/۵.

(۴) عمدة القاری: ۲۳۴/۱۴.

(۵) بدائع الصنائع: ۱۲۶/۷ کتاب السیر مطلب فی بیان من یتنفع بالغنائم.

(۶) المدونة الکبری: ۲۳/۲ بتب سهما النساء والتجار والعبید.

نقل دي (۱) اود امام احمد رحمه الله نه دوه اقوال نقل دي. یوروایت د احنافو موافق دې خودویم روایت مطابق اجیرخدمت ته به سهم غنیمت مطلقا نه ملاویږی. دامام اوزاعی او اسحاق رحمهم الله هم دغه مذهب دې چه په ذاتی خدمت باندې مقرراجیرته به دغنیمت نه حصه نه ملاویږی. (۲)

د اجیرقتال حکم: - دحنفیه په نیز اجیرقتال ته به په مال غنیمت کښې حصه ملاویږی مزدوری به نه ملاویږی. امام محمد رحمه الله په سیرکبیرکښې لیکلی دی که یوسړې دبل سړی په بدله کښې جنګ دپاره لاړشی نوهغه ته به مزدوری نه ملاویږی ځکه چه داد طاعات نه دی دکوم اجرچه به الله تعالی ورکوی اوکوم سړې چه په طاعات باندې عمل کوی هغه دالله تعالی په دربارکښې نیزدیکت حاصلوی اودخپلې نفع اوفائدې دپاره عمل کوی نودهغه مزدوری به په بل انسان باندې ځنګه وی؟

دغه شان د مال غنیمت حاصلیدو په صورت کښې دې سړی ته به حصه ملاویږی چه په جنګ کښې شریك شوې وی نه چه دهغه سړی کوم چه دې په مزدورئی او اجرت باندې جنګ له راوستې دې. (۳) د احنافو دلیل دحضرت عمر رضي الله عنه روایت الغنیمة لمن شهدالوقعة دکوم حاصل چه دادې که یوسړې په میدان جنګ کښې موجود وی او په جنګ کښې هم شریك شوې وی نوهغه ته به په مال غنیمت کښې حصه ملاویږی. (۴)

د شوافع هم دغه مذهب دې د کوم تفصیل چه دادې که مسلمان آزاد بالغ د جنګ په صفونو کښې موجود وو نوهغه ته به سهم غنیمت ملاویږی ځکه چه په هغه باندې جهادفرض دې. دکوم د اجرت چه استحقاق نه وی او که هغه غلام وی یانابالغ وی یا کافروی نودمزدورئی اواجرت استحقاق به ئی وی. (۵)

په نقل مذهب کښې د حافظ ابن حجر رحمه الله تسامح: - دلته د حافظ صاحب د احنافو مذهب نقل کولوکښې تسامح شوې دې. داحنافو مذهب په دې مسئله کښې د شوافع موافق دې. (۶) د مالکیه او حنابله موقف دادې چه اجیرللقتال ته به صرف دهغه اجرت ملاویږی. ددې حضراتو استدلال حدیث باب نه دې په کوم کښې چه حضرت یعلی بن امیر رضي الله عنه یوسړې په درې دیناره د اجیر جوړولوذکر موجوددې. اودا چه هغه سړی ته ئی هم درې دیناره ورکړل. (۷)

حنفیه داسې روایات په کوم کښې چه داجرت ورکولوذکر دې هغې ته اجیرللخدمة باندې

---

(۱) المغنی:۹/٤٤الفصل رقم: ۷۶۰۰ کتاب الجهاد حکم ملوا استاجر الامیر قوما یغزون مع المسلین وحکم الاجیر للخدمة.

(۲) پورتنئی حواله .

(۳) السیر الکبیر:۲/۱۶۶ نقلا عن اعلاءالسنن:۱۲/۲۲۳.

(۴) راجع للتفصیل: اعلاء السنن:۱۲/۱۳۸، ۲۲۵.

(۵) فتح الباری: ۶/۱۲۵.

(۶) اعلاء السنن:۱۲/۲۲۳.

(۷) المغنی: ۹/۲٤٤ مساله رقم:۷۵۹۹حکم ماله اسناجر الا مام قوما یغزون مع المسلمین.

محمول کوی.[۱] قال الحسن وابن سیرین: یقسم للاجیر من المغنم.

د تعلیق تخریج:- دا تعلیق په مصنف عبدالرزاق کښې او مصنف ابن ابی شیبه کښې موصولاً ذکر کړې شوې دې.[۲] واخذ عطیة بن قیس فرسا علی النصف، فبلغ سهم الفرس اربعمائة دینار، فاخذ مائتینك واعطی صاحبه مائتین

عطیه بن قیس:- دا جلیل القدر تابعي او مجاهد عطیه بن قیس کلاعي یا کلابي ابویحیی احمصی دمشقی دې. دنبی کریم ﷺ په زمانه ۷هجری کښې پیدا شوې. هغه علوم قرآن د ام درداء رضی الله عنها نه حاصل کړل ام درداء رضی الله عنها د قرآن عالمه وه. هغې د قرآن تعلیم دخپل خاوند ابودرداء رضی الله عنه نه حاصل کړې وو. عطیه بن قیس د امیرمعاویه رضی الله عنه په زمانه کښې د اسلامی فوج قاری وو. هغه به خلقو ته قرآن خودلو او خلقو به هغه سره دخپلو لیکلوشوو قرآنی نسخو تصحیح کوله. هغوی به تلاوت کولو اوخلقو به اصلاح کوله. هغه د قسطنطنیه په جهاد کښې هم شرکت کړې چرته چه دحضرت ابوایوب انصاری رضی الله عنه انتقال اوشو او هم هلته دفن شو

سعیدبن عبدالعزیزوائی چه دعطیه رحمه الله په مجلس کښې به د دنیا دخبرو هیڅ ذکرنه وو اوئه به موئږ ددې امیدلرلو چه د دنیاوی خبرو تذکره دهغوی په محفل کښې اوچیرلی شی. هغوی د حضرت ابی بن کعب عبدالله بن عمرو ابن عمر نعمان بن بشیر معاویه بن سفیان نورو صحابه کرامو رضی الله عنهم نه حدیث روایت کړې دې. دهغوی نه روایت کونکو کښې دهغوی خامن سعدابوبکر بن ابی مریم عبدالله بن علاء بن زبیر عبدالرحمن بن یزید بن جابروغیره دی. د حضرت عطیه وفات یوسل ځلورکاله په عمرکښې ۱۰۴ هجری کښې شوې یوقول د ۱۲۱ هجری هم نقل دې.[۳]

د عطیه رحمه الله د اثرمفهوم:- حضرت عطیه رحمه الله یواس د جهاد دپاره په اجرت باندې اخستې وو. فیصله داشوې وه چه مال غنیمت کښې به نیمه حصه داس اجرت وی. هغوی ته ځلور سوه دینار ملاؤشو دوه سوه دینارئې خپل ځان سره کړل او دوه سوه ئې داس والاته ورکړل. اوس د عطیه بن قیس ددې عمل په حکم کښې د فقهاؤ اختلاف دې. ائمه ثلاثه دې قسم اجاره ته ناجائزوائی. ځکه چه دا اجاره مجهوله ده اوداځکه چه دغنیمت مال حاصلول څه یقینی او فیصله شوې خبره نه ده.

البته امام اوزاعی رحمه الله او امام احمد بن حنبل رحمه الله دا جائزګرځوی.[۴] که چرې داسې اجاره اوکړې شی نو صاحب فرس ته به مثل اجرت ملاویږی اوغنیمت به ټول په ټوله د مجاهدوی.

---

[۱]) انظراعلاء السنن:۱۲/ ۲۲۴.

[۲]) مصنف عبدالرزاق ۲۲۹/۵ کتاب الجهاد باب هل یسهم للاجیر رقم:۹۴۵۶ وتغلیق التعلق ۴۵۱/۳.

[۳]) راجع: تهذیب الکمال:۲۰/ ۱۵۳ وسیراعلام النبلاء ۳۲۴/۵.

[۴]) فتح الباری:۱۲۵/۶ وشرح ابن بطال:۱۴۰/۵.

احدیث ۲۸۱۴[1] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ عَطَاءٍ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَعْلَى عَنْ أَبِيهِ - رضی الله عنه - قَالَ غَزَوْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ - صلی الله علیه وسلم - غَزْوَةَ تَبُوكَ، فَحَمَلْتُ عَلَى بَكْرٍ، فَهُوَ أَوْثَقُ أَعْمَالِي فِي نَفْسِي، فَاسْتَأْجَرْتُ أَجِيرًا، فَقَاتَلَ رَجُلًا، فَعَضَّ أَحَدُهُمَا الآخَرَ فَانْتَزَعَ يَدَهُ مِنْ فِيهِ، وَنَزَعَ ثَنِيَّتَهُ، فَأَتَى النَّبِيَّ - صلی الله علیه وسلم - فَأَهْدَرَهَا فَقَالَ «أَيَدْفَعُ يَدَهُ إِلَيْكَ فَتَقْضَمُهَا كَمَا يَقْضَمُ الْفَحْلُ».

رجال الحدیث

① **عبدالله بن محمد**:- داابوجعفر عبدالله بن محمد بن جعفی بخاری مسندی دې دَ دوی حالات شاته تیرشوی دی. [2]

② **سفیان** -دامشهورمحدث ابومحمدسفیان بن عیینه بن میمون کوفی رحمه الله دې دَ تفصیلی حالات کتاب العلم کښې راغلی دی.[3]

③ **ابن جریج**:- داعبدالملک بن عبدالعزیزابن جریج رحمه الله دی. کتاب الحیض کښې دَدوی حالات تیرشوی دی.[4]

④ **عطاء**:- دا عطاء بن ابی رباح فرشی ابومحمدجندی یمانی رحمه الله دې. دَدوی حالات کتاب العلم کښې راغلی دی.[5]

⑤ **صفوان بن یعلی**:- دا صفوان بن یعلی بن امیه یمیمی رحمه الله دې

⑥ **یعلی بن امیه**:- حضرت یعلی بن امیه صحابی رسول ﷺ دې دَ صفوان پلاردې رضی الله عنه. دَدې دواړو حالات کتاب الحج کښې تیرشوی دی.[6]

علامه مهلب رحمه الله فرمائی چه په حدیث یعلی کښې دَدې خبرې ثبوت خونشته چه نبی کریم ﷺ اجیرته سهم ورکړې وی لیکن امام بخاری رحمه الله داحدیث دَ سهم اجیردپاره په توګه دَدلیل پیش کړې دې. خکه چه دَحدیث نه دامعلومیږی چه دَ جهاددپاره آزادسړې اجیرجوړولې شي اوالله تعالی جل شانه آزادو مسلمانانوته خطاب کولوسره فرمانیلی دی. ﴿ وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ﴾ [7] اجیرهم په دغه خطاب اوحکم کښې داخل دې نوده ته به هم دَ یو مجاهد په شان دَمال غنیمت نه حصه ملاویږی. اجرت به ورته نه ملاویږی. [8]

---

[1]) مر أخرجه

[2]) کشف الباری:۱/ ۶۵۷.

[3]) کشف الباری:۱/ ۲۳۸.

[4]) کتاب الحیض باب غسل الحائض رأس زوجها وترجیله.

[5]) کتاب العلم باب عظة الامام النساء وتعلیمهن.

[6]) کتاب الحج باب غسل الخلوق ثلاث مرات من الثیاب.

[7]) الانفال:٤١.

[8]) شرح ابن بطال:۵/۱۳۹.

واضحه دې وی چه دلته د اجیرنه مراد اجیرقتال دې اجیرخدمت چه د چادخدمت دپاره میدان جنګ ته راغلې وی او په جنګ کښې شریك شوې نه وی هغه ته به دمال غنیمت نه حصه نه ملاویږی اجرت به ورته ملاویږی د حنفیه چه کوم مشهورمذهب په کتابونوکښې ذکردې چه لایسهم للاجیر ددې هم دغه مطلب دې علی الاطلاق سهم د اجیرنفی مقصودنه ده. ددې مسئلې تفصیل دامام محمد رحمه الله کتاب السیرالکبیر په حواله سره بیان شوې دې.[1]

د حدیث دبعض الفاظوتشریح:- داحدیث وړاندې تیرشوې دې البته د یوڅو الفاظومطالب دلته بیانولې شی. بکر: ځوان اوښ ته وائی او اوښې ته بکره وائی.

أوثق أعمالي:- زما په عمل کښې دټولونه زیات قابل اعتماد عمل دغزوه تبوك شرکت دې. دحموی نسخه کښې أوثق أحمالی دې. یعنی هغه اوښ د سوزلئی او بوج وغیره اچولو په اعتبارسره زما په اوښانوکښې د ټولونه زیات مناسب وو اود مستملی په نسخه کښې أوثق أجمالی راغلې دې. یعنی قابل اعتمادلاوښ، أجمال: دجمل جمع ده. علامه برماوی رحمه الله رومبې قول صحیح ګرځولې دې.[2]

فقاتل رجلا:- ددې قاتل مصداق پخپله حضرت یعلی رضی الله عنه دې. یعنی هغه خپل اجیرسره په جنګ شو.[3]

فتقضمها: قضم، قضما: یوځیزباندې شخوندوهل. یعنی آیا هغه هم خپل لاس ستا په خله کښې واچوی بیاته هغه باندې چکونه اولګوه لکه چه اوښ شخوندوهی.

دحدیث باب ترجمة الباب سره مطابقت:- د حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت فاستاجرت أجیرا کښې دې. والله اعلم وعلمه اتم واحکم

باب– ۱۲۰ قول النبی صلی الله علیه وسلم (نصرت بالرعب مسیرة شهر)

وقوله جل وعز: سنلقی فی قلوب الذین کفروا الرعب بما أشرکوا بالله/آل عمران: ۱۵۱

قاله جابر، عن النبی صلی الله علیه وسلم [ر: ۳۲۸]

د ترجمة الباب مقصد:- د ترجمة الباب مقصد خوبالکل ښکاره دې چه دلته نبی کریم صلی الله علیه وسلم دمنجمله خصائص نه رعب اودبدبې خصوصیت ذکرکولې شی چه د دښمنانو زړونه ترلرې لرې پورې دړسول الله صلی الله علیه وسلم د ویرې نه لړزیدل او درزیدل.

علامه مهلب رحمه الله فرمائی چه مونږ د دغه خصوصی رعب پخپله مشاهده کړې ده. ابومحمد اصیلی بیان کوی چه مونږ د ابن أبی عامرپه قیادت کښې برشلونه[4] فتح کړو بیا مونږ ته

---

[1] راجع للتفصیل إعلاء السنن: ۱۲/۲۲۳ – ۲۲۴ باب لایسهم للاجیر......یقاتلا.
[2] شرح القسطلانی: ۵/۱۲۷.
[3] صحیح مسلم کتاب القسامة والمحاربین باب الصائل علی نفس الانسان وعضوه رقم: ۱۶۷۳.
[4] معجم البلدان: ۱/۳۸٤.

باوثوق ذرائع سره معلومه شوه چه کله اهل قسطنطنیه ته زمونږ په برشلونه د فتح خبر اوشو نوهغوی د ښار دروازې بندې کړې او نورو علاقوته منتقل شو او برشلونه او قسطنطنیه کښې د دوو میاشتو مسافت وو (۱)

په روایاتوکښې تعارض اودهغې حل:- په طبرانی کښې دحضرت ابوامامه ﷜ په روایت کښې **شهرا أو شهرین** (۲) الفاظ دی. بل هم په طبرانی کښې دحضرت صائب بن یزید ﷜ په روایت کښې **شهرا أمامی وشهراخلفی** (۳) نقل دی. په ظاهره په حدیث باب او دغه دواړو روایتونوکښې تعارض دې لیکن په حقیقت کښې داسې نه ده خکه چه مقصد لریوالې اومسافت بیانول دی اودا چه د دنیا په ټولو اطرافوکښې زما رعب قایم شی لکه چه حدیث صائب بن یزید الفاظ **أمامی وخلفی** په دې دلیل دې. که هغه د شهرمسافت وی اوکه د شهرین (۴) معلومه شوه چه د شهر قید احترازی نه دی.

نکته:- دحضرت جابر ﷜ په روایت کښې مسیرة شهر وئیلوکښې نکته ده په هغه زمانه کښې چه کوم لوئی طاقتونه او غټې ملکونه وو د مدینې نه دهغې مسافت د میاشت یا دې نه کم جوړیدلو لکه مصر شام عراق یمن وغیره. (۵) هم دغه خلق ووچه د رسول الله ﷺ د بعثت نه ویریدل. د حضرت ابوسفیان مقوله وړاندې راغې **إنه یخافه ملك بنی الاصفر**.

وقول الله عزوجل: ﴿سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ﴾ (۶) دا آیت امام بخاری ﷫ د روایت دتائید دپاره پیش کړې دې. دآیت حاصل دادې چه دکافرانو په زړونوکښې کوم خوف او اضطراب کیفیت د نبی کریم ﷺ د بعثت نه پس پیداشوې دې هغه د شرك د وجې نه دی او په دې کښې هیڅ شك نشته چه شرك د بزدلئی او ایمان اوعقیده توحید د قوت سبب دې (۷)

یوفقهی مسئله:- اوس دلته په دې مسئله باندې خان پوهه کول پکاردی چه کوم مال په جهاد کښې بغیرد جنګ نه حاصلیږی هغه فئ یادیږی. چونکه دنبی کریم ﷺ په زمانه کښې چه بیا کوم مال د دښمن تسلیم کیدو سره حاصلیدلو هغه به د حضورپاك د رعب د وجه نه حاصلیدلو په دې وجه به نبی کریم ﷺ ته په هغه مال کښې مکمل اختیاروو چه چرته غواړی استعمال دې کړی. (۸)

---

(۱) شرح ابن بطال: ۱٤۲/۵.
(۲) مجمع الزوائد:۲۵۹/۸.
(۳) مجمع الزوائد:۲۵۶/۸.
(۴) فتح الباری:۱۲۷/۶.
(۵) فتح الباری:۱۲۸/۶.
(۶) (آل عمران:۱۵۱).
(۷) عمدة القاری: ۲۳۵/۱٤.
(۸) عمدة القاری: ۲۳۵/۱٤.

قوله قاله جابر عن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم - دا تعلیق امام بخاری رحمه الله د یزید الفقیر رحمه الله په واسطه سره کتاب الطهارة او کتاب الصلة او کتاب الخمس کښې موصولاً نقل کړې دې. [1]

احدیث ۲۸۱۵] [2] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رضى الله عنه - أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ «بُعِثْتُ بِجَوَامِعِ الْكَلِمِ، وَنُصِرْتُ بِالرُّعْبِ، فَبَيْنَا أَنَا نَائِمٌ أُتِيتُ بِمَفَاتِيحِ خَزَائِنِ الأَرْضِ، فَوُضِعَتْ فِي يَدِى». قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ وَقَدْ ذَهَبَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - وَأَنْتُمْ تَنْتَثِلُونَهَا. [۶۸۴۵، ۶۶۱۱، ۶۵۹۷]

رجال الحدیث

① **یحیی بن بکیر**: - دا ابوزکریا یحیی بن کبیر قرشی سخروی مصری رحمه الله دې.

② **لیث بن سعد**: - دا ابوالحارث لیث بن سعد بن عبد الرحمن فهمی رحمه الله د.

③ **عقیل**: - دا عقیل بن خالد بن عقیل رحمه الله دې.

④ **ابن شهاب**: - دا ابوبکر محمد بن مسلم بن عبیدالله بن شهاب زهری رحمه الله دې. د دې څلورو واړو حضراتو تذکره بدء الوحی کښې راغلې ده. [3]

⑤ **سعید بن مسیب**: - دا سعید بن مسیب بن حزن رحمه الله دې د دوی تذکره کتاب الایمان کښې تیره شوې ده. [4]

⑥ **ابوهریره**: - دا سید المحدثین حضرت ابوهریره رضی الله عنه دې. د دوی تفصیلی حالات شانه تیرشوی دی. [5] جوامع الکلم: دا اضافة الصفة الی الموصوف د قبیل نه دې. یعنی الکلم الجوامع دې علامه خطابی رحمه الله فرمائی معناه: أیجاز الکلام فی إشباع للمعانی، یقول الکلمة القلیلة الحروف، فتنتظم الکثیر من المعنی، وتتضمن أنواعا من الاحکام. یعنی مختصر او جامع خبرې دکوم الفاظ چه کم وی او مطالب او فوائدئی زیات وی ښکاره کړې شی. [6]

---

[1]) تغلیق التعلیق:۳/٤٥٢.

[2]) أخرجه البخاری فی کتاب التعبیر باب رؤیا اللیل رقم:۶۹۹۸ وباب المفاتیح فی الید رقم: ۹۰۱۳ وکتاب الاعتصام بالکتاب ولسنة باب قول النبی صلی الله تعالی علیه وسلم: بعثت به جوامع الکلم رقم:۷۳۷۳ ومسلم فی کتاب المساجد ومواضع الصولة رقم:۱۷۵۷ ولترمذی فی کتاب السیر باب ماجاء فی الغنیمة رقم:۱۵۵۳ والنسانی فی کتاب الجهاد باب وجوب الجهاد رقم:۳۰۸۹.

[3]) کشف الباری:۱/۲۲۳ – ۲۲۶ بل عقیل د حالات دپاره اوګورئی کشف الباری:۳/۳۹۳.

[4]) کشف الباری:۲/۱۵۹.

[5]) کشف الباری:۱/۶۶۹.

[6]) أعلام الحدیث للخطابی:۲/۱٤۲۲.

دجوامع الکلم مصداق:- ابن شهاب زهری ابن التین اواکثرمحدثین ددې په مصداق کښې د عموم قائل دی په کوم کښې چه قرآن اوحدیث دواړه شامل دی یعنی څنګه چه د قرآن کریم مختصرمختصر آیاتونه په خپل ځان کښې ډیرې زیاتې معناګانې لری بالکل هم دغه شان د احادیث نبوی یوه لویه ذخیره د جوامع الکلام مصداق جوړیدې شی [1] البته علامه مهلب رحمه الله ددې مصداق صرف هم قرآن کریم ګرځولې دې ځکه چه د قرآن کریم د یویوآیت مختلف معانې اوتاویلات وی اوهغه د قول بارتعالی ﴿مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتٰبِ مِنْ شَيْءٍ﴾ [2] نه استدلال کوی چه په قرآن کریم کښې هیڅ څیززیاتې نه دې بیان شوې دادې خبرې دلیل دې چه جوامع الکلم مصداق هم قرآن دې بل د قرآن کریم صرف یوآیت ﴿خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجٰهِلِيْنَ﴾ [3] کښې دومره جامعیت دې چه د دنیا اوآخرت د ټولو اموړودپاره کافی دې [4] خود قرآن کریم په دې صفاتوسره دا لازم نه راځی چه احادیث نبویه ته جوامع الکلم وئیل غلط دی یا نامناسب دی. دحدیث نبوی څومره مثالونه داسې دی چه دهغې الفاظ ډیرمختصر اومعانی لکه د سمندر په شان [5]

چنانچه علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی وهذا شامل للقرآن والسنة فقد کان رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم یتکلم بالمعاني اکثیره في الالفاظ القلیلة [6]

ونصرت بالرعب:- د نبی کریم ﷺ خصوصیت صرف رعب اودبدبه نه وه بلکه د رعب سره سره په دښمنانو باندې غلبه اوفتح هم مراددې. ګنې صرف رعب داصرف د نبی کریم ﷺ خصوصیت نه دې ځکه چه ویره خودعامو بادشاهانو هم ترلرې لرې پورې دخلقو په زړونوکښې وی. [7]

فبینا أنا نائم:- دراصل بین دې په آخیره کښې الف اشباع دې. دادَ جمله طرف ته مضافات وی. [8] یعنی په دغه وخت زه اوده ووم......

قوله: أوتیت بمفاتیح خزائن الارض فوضعت في یدي:

دَ خزائن نه څه مراددې؟:-د خزائن الارض دمراد په تعیین کښې دوه اقواله ذکرکړې شوی دی ① دې نه مرادکسری او قیصر اود مفتوح قومونو خزانې دی چه د عربوپه شان فقیراو تنګدست قوم ته د رسول الله ﷺ د وجې نه ملاؤشوې اوهغوی ته داسې داسې خزانې

---

[1]) عمدة القاري:۲۳۵/۱۴.
[2]) الانعام:۳۷.
[3]) الاعراف: ۱۹۹.
[4]) شرح ابن بطال.
[5]) دلائل النبوة للبیهقی روایة عقبة بن عامر الجهنی رضی الله عنه.
[6]) إرشاد الساری:۱۲۹/۵.
[7]) شرح الکرمانی:۴/۱۳.
[8]) عمدة القاري:۲۳/۱۴.

ملاؤشوې چه سترګې ورته کولاؤ پاتې شوې. تردې چه د کسری اوقیصر دتاج اوتخت پورې الله رب العزت د مسلمانانو په قدمونو کښې راوچول.[۱]

② اوداهم ممکن دی چه دې نه مراد دزمکې معدنیات سره زر سپین زر او اوسپنې وغیره وی اوداصرف په معدنیاتو کښې منحصرنه دی بلکه د رزق اوخوراکونو تولې ذرائع دې نه مراد کیدې شي. نوچه څومره وسائل ښکاری داټول د نبی کریم ﷺ د برکته ورکړې کیدې شی خکه چه د خزانو کنجیانې هم حضورپاک ﷺ ته ورکړې شوې دی.[۲]

نکته - علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی دلته دالله تعالی اودهغه د حبیب ﷺ په مینځ کښې یومناسبت طرف ته اشاره ملاویږی اوهغه دا لکه چه دمفاتیح الغیب اختصاص الله تعالی دخپل ځان دپاره کړې دې.[۳] هسې خو مفاتیح خزائن الارض اختصاص د خپل حبیب ﷺ دپاره کړې دې.[۴] **وقال حسان بن ثابت: وشق له من اسمه لیجله فذوالعرش محمود وهذا محمد.** یعنی اوالله تعالی دهغوی د اکرام دپاره خپل نوم سره دهغه نوم مشتق کړې چنانچه دعرش والا محمود دې او تاسو محمد ﷺ ئی.

فوضعت فی یدی - دا د الله تعالی وعدې سره کنایه ده چه د حضورپاک ﷺ امت ته به داهرڅه ورکولې شی. اود الله تعالی رب العزت دغه وعده پوره شوه مسلمانانوته فتوحات حاصل شو اود خزانو انبارونه اولګیدل.[۵] خوددې سره مسلمانان د اول په شان جهادسره شوق نه لری الله تعالی دخپلې وعدې مطابق بلاد اسلامیه د هرقسم وسائلونه ډك کړل.

قال أبوهريرة رضی الله عنه: وقد ذهب رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم وأنتم تنتثلونها یعنی نبی کریم ﷺ خوددې دنیا نه رخصت شو اوتاسوخلق دغه خزانې راوباسئی حالانکه پخپله نبی پاك ﷺ په دنیاوی معاملوکښې دومره پرهیزګاره او بې پرواه وو چه هغوی دخپل ذات دپاره دې نه هیڅ هم وانخستل اوچه څه ورته ملاؤشوی هغه ئی تقسیم کړی.

د حضرت مصعب بن عمیر رضی الله عنه باره کښې هم دا مضمون تیرشوې دې چه هغه د دنیا نه په داسې حالت کښې رخصت شوې چه پوره کفن ئی هم نه وو یووړوکې غوندې څادروو چه سربه ئی پټولونوخپې به ئی ښکاره کیدې اوچه خپې به ئی پټولې نو سربه ئی ښکاره کیدو.[۶]

راوی حدیث حضرت خباب بن الارت رضی الله عنه فرمائی چه هغه خلق.خو په داسې حال کښې د دنیانه رخصت شو اوس په مونږ کښې څه خلق هغه دی چه دهغوی میوه دهغوی دپاره په دنیاکښې پخه شوې ده اوهغوی دغه میوې راغونده وی.[۷]

---

[۱] شرح ابن بطال: ۵/۱٤۲ – ۱٤۳ وأعلام الحدیث: ۱٤۲۲/۲.

[۲] أعلام الحدیث للخطابیک ۱٤۲۳/۲ وإرشادالساری: ۱۲۹/۵.

[۳] قال الله تعالی ﴿وَعِنْدَهٗ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَآ اِلَّا هُوَ﴾

[٤] شرح القسطلانی: ۱۲۹/۵.

[۵] إرشاد الساری: ۱۲۹/۵.

[۶] کتاب الجنائز باب إذالم یجد کفنا إلا مایواری رأسه أوقدمیه غطی رأسه.

[۷] شرح ابن بطلال: ۱٤۳/۵.

تنتثلونها - نثل (ن، ض): نثلت البئر وانتثلتها دَ کوهی نه خاوره راویستل. [1]

ترجمة الباب سره مطابقت: دحدیث ترجمة الباب سره مطابقت نصرت بالرعب نه مستفاد دی. [2]

[حدیث ۲۸۱۶] [3] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ - رضي الله عنهما - أَخْبَرَهُ أَنَّ أَبَا سُفْيَانَ أَخْبَرَهُ أَنَّ هِرَقْلَ أَرْسَلَ إِلَيْهِ وَهُمْ بِإِيلِيَاءَ، ثُمَّ دَعَا بِكِتَابِ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم -، فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ قِرَاءَةِ الْكِتَابِ كَثُرَ عِنْدَهُ الصَّخَبُ، فَارْتَفَعَتِ الأَصْوَاتُ، وَأُخْرِجْنَا، فَقُلْتُ لأَصْحَابِي حِينَ أُخْرِجْنَا لَقَدْ أَمِرَ أَمْرُ ابْنِ أَبِي كَبْشَةَ، إِنَّهُ يَخَافُهُ مَلِكُ بَنِي الأَصْفَرِ. [ر: ۷]

په مذکوره سند سره ددې حدیث تفصیلی تشریح تیره شوې ده. [4]

ترجمة الباب سره مطابقت:- دلته ددې روایت دَ راوړلومقصد دا ټکړه ده إنه یخافه ملك بنی الاصفر یعنی دَ رومیانو بادشاه قیصر هم دَ نبی کریم ﷺ دَ رعب او ویرې نه رېیدلو. نو مطابقت داسې کیږی چه داتولې خبرې دَ قیصر حضرت ابوسفیان رضی الله عنه سره دَ شام په ملك کښې اوشوې اودَ شام اوحجاز په مینځ کښې دَ یوې میاشت یا دې نه زیات مسافت دې. [5] او قیصر دومره لرې ناست وو دَ ویرې د وجه نه ئې داسې وئیل فان کان ماتقول حقا، فسیملك موضع قدمي هاتین یعنی اې ابوسفیان! که چرې ستادا بیان رښتونې دې نوهغه (نبی کریم ﷺ) خو به ډیرزر زما په تخت باندې قبضه اوکړی. والله اعلم اتم واحکم

باب - ۱۲۱ حمل الزاد فی الغزو

وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى. /البقرة: ۱۹۷/

دَ ترجمة الباب مقصد:- دامام بخاری رحمه الله مقصودددې ترجمة الباب نه یاخوداخودل دی چه جهاد ته دَ تلودپاره دَ توښې انتظام اوکړې شی نودا دَتوکل منافی نه ده. [6] یاداخودل غواړی چه دَ توښې اهتمام کول پکاردی ځکه چه په دې سره دَ جهاد په قوت کښې زیاتوالې کیږی. [7]

وقول الله تعالی: ﴿ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى ﴾:- حضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی چه یمن والا به کله حج کولودپاره راتلل نو توښه به ئې ځان سره نه راوړله اوخیربه ئې غوښتلو او وئیل به ئې چه مونږ متوکلین یو. نودا آیت نازل شو چه دَ سفرتوښه تیارکړئی او بهترین توښه خو

---

[1] أعلام الحدیث: ۱۴۷۳/۲.

[2] عمدة القاری: ۲۳۵/۱۴.

[3] قدمر تخریجه البخاری فی بدءالوحی کشف الباری: ۴۷۷/۱ بهذا الاسناد.

[4] کشف الباری: ۴۷۸/۱.

[5] عمدة القاری: ۲۳۶/۱۴.

[6] عمدة القاری: ۲۳۶/۱۴.

[7] عمدة القاری: ۲۳۶/۱۴.

پرهیزګاری ده. [1]
نو بیا چه کله د دنیاد سفر د پاره توښه تیارولو حکم ورکړې شوې دې نو هم په دغه مناسبت سره د آخرت د سفر د پاره هم د توښې تیار ساتلو حکم ورکړې شوې دې او خودلې شوې دی چه بهترین توښه تقوی او پرهیزګاری ده. [2]

[حدیث ۲۸۱۷] [3] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبِي وَحَدَّثَتْنِي أَيْضًا فَاطِمَةُ عَنْ أَسْمَاءَ - رضی الله عنها - قَالَتْ صَنَعْتُ سُفْرَةَ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فِي بَيْتِ أَبِي بَكْرٍ حِينَ أَرَادَ أَنْ يُهَاجِرَ إِلَى الْمَدِينَةِ، قَالَتْ فَلَمْ نَجِدْ لِسُفْرَتِهِ وَلاَ لِسِقَائِهِ مَا نَرْبِطُهُمَا بِهِ، فَقُلْتُ لأَبِي بَكْرٍ وَاللَّهِ مَا أَجِدُ شَيْئًا أَرْبِطُ بِهِ إِلاَّ نِطَاقِي. قَالَ فَشُقِّيهِ بِاثْنَيْنِ ، فَارْبِطِيهِ بِوَاحِدٍ السِّقَاءَ وَبِالآخَرِ السُّفْرَةَ . فَفَعَلْتُ ، فَلِذَلِكَ سُمِّيَتْ ذَاتَ النِّطَاقَيْنِ. [۳۶۹۵، ۵۰۷۳]

رجال الحدیث

① **عبیدبن اسماعیل:**- د دوی اصل نوم عبدالله ابومحمدهباری قرشی کوفی رحمه الله دې د دوی تذکره کتاب الحیض کښې تیره شوې ده. [4]
② **ابواسامه:**- داحمار بن اسامه بن زیدقرشی رحمه الله د. د دوی تذکره کتاب العلم کښې تیره شوې ده. [5]
③ **هشام:**- داهشام بن عروه رحمه الله دې بدء الوحی کې د دوی حالات تیرشوی دی. [6]
④ **ابی:**-داد هشام والد حضرت عروه بن زبیربن عوام رحمه الله دې. بدء الوحی کښې د دوی تذکره تیره شوې ده. [7] فاطمة: داد هشام بی بی فاطمه بنت المنذرده. او اسماء: دا اسماء بنت ابی بکر صدیق رضی الله عنها ده. د دې د دواړو حالات کتاب العلم کښې تیرشوی دی. [8]
دحدیث مفهوم:- حضرت اسماء رضی الله عنها فرمائی چه نبی کریم ﷺ کله د مدینې طرف ته هجرت کولو تشریف نی اوړلو نوهغې د نبی کریم ﷺ د سفرسامان تیارکړې وو. د مشکیزې او دسترخوان تړلو د پاره څه څیزنه ملاویدلو نوهغې خپل پلار حضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه ته

---

[1] روح المعانی: ۸۶/۲.
[2] عمدة القاری: ۲۳۶/۱۴.
[3] أخرجه البخاری فی کتاب مناقب الانصار باب هجرة النبی صلی الله تعالی علیه وسلم وأصحابه إلی المدینة رقم:۳۹۰۷ و کتاب اطعمة باب الخبز المرقق والاکل علی الخوان والسفرة رقم:۵۷۸۸.
[4] باب نقض المرأة سعرها عندغسل المحیض.
[5] کشف الباری:۲۵۸/۳.
[6] کشف الباری:۲۹۱/۱.
[7] کشف الباری:۲۹۱/۱.
[8] کشف الباری:۴۲۱/۳، ۴۲۲.

اوونیل بغیرزماد کمربندنه بل داسې څه څیز پاتې نه شوچه داسامان پرې اوتړلې شی نوهغوی اوفرمانیل کمربند دوه ټکړې کړه یوې سره مشکیزه او بلې سره دسترخوان اوتړه هغې هم داسې اوکړل حضرت اسماء رضی الله عنها ته د دې خدمت د وجه نه ذات النطاقین اوونیلې شو.

سفرة - په ضمه دسین مسافرچه کوم خوراك خپل ځان سره په سفرکښې اوړی بیا مطلقًا د دسترخوان دپاره استعمالیدو ددې جمع سُفَر ده.

سقاء - په کسره د سین مشکیزې ته ونیلې شی ددې جمع أسقية ده. او سقاية بتاء التانيث د اوبوڅکلوپیاله ته وائی.

نطاق - په کسره دنون کمربند اوپیټئی ته ونیلې شی داد کپړې یوه ټکړه وی کومه چه ښځې په ملاتړی اوددې پورتنئی حصه په لاندینئی حصه اولاندینئی حصه ئی ترزمکې پورې زوړند وی د کور کارروزګارکولووخت کښې دا راکاړی چه خپې په زمکه باندې اونه نخلی ددې جمع نُطُق (بضم النون والطاء) ده. [1]

حضرت اسماء رضی الله عنها ته ذات النطاقین ونیلووجه: اوس سوال داپیداکیږی چه حضرت اسماء رضی الله عنها ته د دوو کمربندوالولې وئیلې شوې ده؟ په دې کښې د محدثینو مختلف اقوال دی.

① یوه وجه خو پخپله حدیث باب کښې ذکرده چه هغې خپل کمربند په دووټکړو کښې تقسیم کولوسره جناب نبی کریم ﷺ د سفرسامان تړلې وو اوهم دغه قول راجح معلومیږی. [2]

② دویمه وجه دابیان کړې شوه چه دهغوی عادت وو چه هغې به دوه کمربند تړل او په دې کښې دهغې د فعت اوپاکدامنئی طرف ته اشاره معلومیږی. [3]

③ دریمه وجه داده چه د حضرت اسماء رضی الله عنها دوه کمربندوو یوبه ئی تړلو او دویم کښې نبی کریم ﷺ اودحضرت ابوبکر رضی الله عنه دپاره خوراك اوړلو کوم وخت چه هغوی دواړه په غارثور کښې پټ شوی وو. [4]

فقه الحدیث: - علامه مهلب رحمه الله فرمائی چه ددې حدیث شریف نه معلومیږی چه د لرې په سفرونوتللووخت کښې د لارې توښه ځان سره اخستل پکاردی اودا بوج نه دی ګڼړل پکار. ځکه چه نبی کریم ﷺ چه په مخلوق خداکښې د ټولو زیات ښه او د الله تعالی اود هغه په بندیګانو کښې د ټولونه زیات عزت والااود قیامت په ورځ به شفیع الامم وی هغوی به ددې خبرونه بې پرواه کیدل نه نوداد نن صبا اوچوجاهلانو صوفیانو څه ټکانه ده چه د لارې توښه ځان سره اوړل د توکل نه خلاف ګڼړی اودخلقو نه سوالونه کوی غواړی. [5]

---

[1]) عمدة القاری: ۲۳۷/۱٤.

[2]) إرشاد الساری: ۱۳/۵.

[3]) لامع الدراری: ۲٦۲/۷.

[4]) حاشیه لامع الدراری: ۷/ ۲٦۱ — ۲٦٤، وانظر کتاب المغازی فی کشف الباری، ص: ۹۲۰.

[5]) شرح ابن بطال: ۱٤٤/۵.

ترجمة الباب سره مطابقت:- دلته دااشكال پيداكيږي چه په حديث كښې خو حمل الزاد في الغزو ذكرنشته ځكه چه دلته خود سفرهجرت د لارې د توښه ذكركيږي. نوترجمة الباب سره به ئې څنګه مطابقت وي؟

علامه كرماني رحمه الله فرمائي چه په سفرهجرت باندې سفرغزوه قياس كړې شوې دې يعني چه څنګه په سفرهجرت كښې د لارې د توښه ضرورت وي اوحضورپاك به ددې اهتمام كولو هم هغه شان به د جهاد په سفركښې هم كيدل.[1]

[حديث ۲۸۱۸] [2] حَدَّثَنَا عَلِيُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو قَالَ أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ-رضي الله عنهما- قَالَ كُنَّا نَتَزَوَّدُ لُحُومَ الأَضَاحِي عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ-صلى الله عليه وسلم- إِلَى الْمَدِينَةِ. أطرافه [ر: ۱٦٣٢]

رجال الحديث

① **على بن عبدالله:**- دا ابوالحسن على ابن المديني رحمه الله دې. كتاب العلم كښې د دوى تفصيلي حالات تيرشوى دى.[3]

② **سفيان:** دا ابومحمد بن عيينه كوفي رحمه الله دې. بدء الوحي كښې د دوى تذكره تيره شوې ده.[4]

③ **عمرو:** دا ابومحمد عمرو بن دينار مكى رحمه الله دې. كتاب العلم كښې د دوى ذكرتيرشوې دې.[5]

④ **عطاء:**- دا عطاء بن ابى رباح يمانى رحمه الله دې. كتاب العلم كښې د دوى ذكرتيرشوې دې.[6]

⑤ **جابربن عبدالله:**- دامشهورصحابى حضرت جابر رضي الله عنه د دوى تذكره كتاب الوضوء كښې تيره شوې ده.[7]

د حديث نه مستنبط فوائد:- د دې حديث شريف نه يوڅو فائدې مستنبط كيږي. ① يوخودا چه سفركه د هرقسم نه وى د سفرسامان ځان سره اوړل مشروع دى اود توكل په نوم باندې د لارې توښه نه اخستل لكه چه د خشك اوجاهلانو صوفيانو طريقه ده غلطه خبره ده.

② بل دا چه د قربانئ غوښه ځان سره په سفركښې اوړلوكښې هيڅ خرابى نشته. په حديث شريف كښې دى چه رسول الله صلى الله عليه وسلم به په شروع كښې درې ورځې پس د قربانئ غوښه خوړلو نه منع فرمائيله بيانبى كريم صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل كلوا وتزودوا وادخروا يعنى خورئ او سفركښې ځان

---

[1]) شرح الكرمانى: ۵/۱۳.

[2]) قوله جابربن عبدالله مرتخرى فى كتاب الحج باب ماياكل من البدن ومايتصدق رقم: ۱۷۱۹.

[3]) كشف البارى: ۲۵٦/۳.

[4]) كشف البارى: ۲۳۸/۱.

[5]) كشف البارى: ۳۰۹/٤.

[6]) باب عزظة الامام النساء وتعليمهن.

[7]) كتاب الوضوء باب صب النبى صلى الله تعالى عليه وسلم الوضوء على المغمى عليه.

سره اوړنی او محفوظ کونی (۱)

③ د قربانئی غوښنه ټول خلق خوړلې شی که هغه قربانی کونکې مالدار ولې نه وی. اوچه کله په سفر کښې خان سره اوړلې شی نودې نه خوړل هم ثابتیږی (۲)

ترجمة الباب سره مطابقت:- د دې حدیث ترجمة الباب سره مطابقت کنا نتزود لحوم الاحضاحي کښې دې. په مطابقت کښې کوم اشکال پیداکیږی د هغې جواب د روستونی حدیث لاندې تیرشوې دې (۳)

[حدیث ۲۸۱۹] (۴) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ قَالَ سَمِعْتُ يَحْيَى قَالَ أَخْبَرَنِي بُشَيْرُ بْنُ يَسَارٍ أَنَّ سُوَيْدَ بْنَ النُّعْمَانِ - رضى الله عنه - أَخْبَرَهُ أَنَّهُ خَرَجَ مَعَ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - عَامَ خَيْبَرَ، حَتَّى إِذَا كَانُوا بِالصَّهْبَاءِ - وَهْىَ مِنْ خَيْبَرَ وَهْىَ أَدْنَى خَيْبَرَ - فَصَلَّوُا الْعَصْرَ، فَدَعَا النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - بِالأَطْعِمَةِ، فَلَمْ يُؤْتَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - إِلاَّ بِسَوِيقٍ، فَلُكْنَا فَأَكَلْنَا وَشَرِبْنَا، ثُمَّ قَامَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - فَمَضْمَضَ وَمَضْمَضْنَا، وَصَلَّيْنَا. [ر: ۲۰۶]

رجال الحدیث

① **محمدبن المثنی**:- داابوموسی محمدبن مثنی بصری عنزی رحمه الله دې د دوی تذکره په کتاب الایمان کښې تیره شوې ده. (۵)

② **عبدالوهاب**:- داابومحمد عبدالوهاب بن عبدالمجید ثقفی رحمه الله دې. شاته د دوی حالات تیرشوی دی. (۶)

③ **یحیی**:- دایحیی بن سعید مدنی رحمه الله دې. کتاب الایمان کښې د دوی تذکره تیره شوې ده. (۷)

④ **بشیربن یسارژسویدبن نعمان**:- اول الذکرابوکیسان انصاری رحمه الله دې اودویم حضرت سویدبن نعمان انصاری رحمه الله دې د دواړو حضراتو تذکره تیره شوې ده. (۸)

فلکنا:- لاك یلوك لوکاً السویق: ستوان صفاکول او په اوبو کښې ورګډول اوڅکل.

---

(۱) صحیح مسلم کتاب الاضاحی باب بیان ماکان من النهی عن أکل لحوم الاضاحی بعد ثلاث فی أول الاسلام وبیان نسخه وإباحته إلى متى شاء رقم: ۵۱۰٤.

(۲) عمدة القاری: ۲۳۷/۱٤.

(۳) عمدة القاری: ۲۳۷/۱٤.

(۴) قدمر تخریجه فی کتاب الوضوء باب من مضمض من السویق ولم یتوضا.

(۵) کشف الباری: ۲۵/۲.

(۶) کشف الباری: ۲۶/۲.

(۷) کشف الباری: ۳۲۱/۲.

(۸) کتاب الضوء باب من مضمض من السویق ولم یتوضا.

ترجمة الباب سره مطابقت:- دحدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت په دوو ځایونوکښې دې ① فدعا النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بالاطعمة ② فلم یؤت النبی صلی الله تعالی علیه وسلم إلا بسویق دادواړه جملې په دې خبره باندې دلالت کوی چه نبی کریم ﷺ اوصحابه کرامو ﷺ به په جهاد کښې د لارې توښه ځان سره اوړله دخوراك مختلف څیزونه به وو دلته د ستوانو ذکردې (۱)

[حدیث ۲۸۲۰] (۲) حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مَرْحُومٍ حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ - رضي الله عنه قَالَ خَفَّتْ أَزْوَادُ النَّاسِ وَأَمْلَقُوا، فَأَتَوُا النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - فِي نَحْرِ إِبِلِهِمْ، فَأَذِنَ لَهُمْ، فَلَقِيَهُمْ عُمَرُ فَأَخْبَرُوهُ فَقَالَ مَا بَقَاؤُكُمْ بَعْدَ إِبِلِكُمْ فَدَخَلَ عُمَرُ عَلَى النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا بَقَاؤُهُمْ بَعْدَ إِبِلِهِمْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «نَادِ فِي النَّاسِ يَأْتُونَ بِفَضْلِ أَزْوَادِهِمْ». فَدَعَا وَبَرَّكَ عَلَيْهِ، ثُمَّ دَعَاهُمْ بِأَوْعِيَتِهِمْ، فَاحْتَثَى النَّاسُ حَتَّى فَرَغُوا، ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، وَأَنِّي رَسُولُ اللَّهِ». [ر: ۲۳۵۲]

رجال الحدیث

داحدیث بعینه هم په دې سندسره شاته تیرشوې دې د رجال د مفصل حالاتودپاره حواله جات هم هلته اوګورئی. (۳)

د حدیث مفهوم:- حضرات صحابه کرامو ﷺ د په جنګ دخوراك مشکلات راپیښ شو نوهغوی حضورپاك ﷺ ته د یوڅو اوښانود ذبح کولو درخواست اوکړو چه منظورکړې شو. حضرت عمر فاروق ﷺ ته ددې خبرې خبراوشونو د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضرشو اوعرض ئې اوکړو یارسول الله! چه اوښان ذبح کولې شی نوددوی ګذاره به څنګه کیږی؟ رسول کریم ﷺ د حضرت عمر ﷺ مشوره قبوله کړه او وئې فرمائیل خلقواعلان اوکړئی چاسره چه څه باقې پاتې وی هغه دې راوړې رادې شی. کوم څه چه راجمع شو رسول الله ﷺ په هغې باندې د برکت دعااوفرمائیله بیاخلقو ته د خپلو خپلو لوښوراوړلو حکم اوشو او هغوی به موټې ډکولاو لوښی به ئی ترې ډکول تردې چه هغوی فارغ شو. (چونکه دا یوه معجزه وه څکه) نبی کریم ﷺ اوفرمائیل أشهدأن لاإله إلا الله وأنی رسول الله

د حدیث د بعض الفاظو تحقیق:- خفت أزوادالناس وأملقوا یعنی خلقو سره د خوراك کمې شو اوهغوی محتاج شو دلته حافظ ابن حجر ﷺ علامه عینی ﷺ علامه زرکشی ﷺ علامه برماوی ﷺ ددې مطلب دااخستې دې چه د لارې توښه بالکل ختمه شوې وه. خود

---

(۱) عمدة القاری: ۱٤/۲۳۷.

(۲) مرتخریجه فی کتاب الشرکة باب الشرکة فی الطعام والنهد والعروض رقم: ۲٤۷٤.

(۳) مرتخریجه فی کتاب الشرکة باب الشرکة فی الطعام والنهد والعروض رقم: ۲٤۷٤.

صاحب مصابیح وینا ده چه حقیقت دانه دي لکه چه خفت نه معلومیږي چه خوراك کم شوي ووبالکل ختم شوي نه وو او واقعتا هم داسې وه ځکه چه کوم خوراك باقي پاتې شوي وو هغه صحابه کرامو رضي الله عنهم د حضورپاك ﷺ په وړاندې راجمع کړو په کوم چه رسول الله ﷺ د برکت دعا اوونیله (۱)

مـابقاءكم بعد إبلكم - یعنی د اوښانو ذبح کولونه پس به ستاسو گذاره څنګه کیږي؟

دحدیث نه مستنبط فوائد - ① دحضرت عمر رضي الله عنه ددې قول نه دا فائده مستنبط کیږي چه نائب وزیرله پکاردی چه هغه دې خپل امیرته صحیح او صائب مشوره ورکړي که امیر دهغه نه په دغه معامله کښې مشوره غواړي اوکه نه. ځکه چه د هغه منصب دهغه نه دخیرخواهئ تقاضاکوي اوهغه ته دمداخلت اختیار ورکوی.

② دویمه خبره دامعلومیږي چه دمسافردپاره اهم ترین څیز دهغه سورلی ده خاص کرد حجاز په ګرم او شګلنه علاقه کښې چرته چه سورلی نه وی نو په ظاهره هم مرګ دهغه مقدردې. دهغه خائی په صحراګانوکښې پیدل تګ څه آسان کارنه دې (۲) په دې وجه د سورلئی د حفاظت اهتمام او خیال ساتل پکاردی.

③ دلته دحضرت عمر رضي الله عنه منقبت اوفضیلت ښکاره کیږي چه دهغه د نبی کریم ﷺ د دعاد قبلیدو یقین وو. (۳)

④ په دې قول سره دحضرت عمر رضي الله عنه دمسلمانانودپاره د شفقت اوهمدردئی د جزبې ښه اندازه کیږي. (۴)

قوله: نادى في الناس يأتون - حافظ ابن حجر رحمه الله د یاتون نه وړاندې فهم مقدرمنی (۵) په دې صورت کښې جمله مستانفه ده اوعلامه عینی رحمه الله په دې ردکوی اودا حال ګرځوی د الناس نه. (۶) په دې صورت کښې به دا هم یوه جمله شي.

علامه مهلب رحمه الله فرمائی چه ددې حدیث نه بعض فقهاؤ دااستنباط کړې دې که چرې قحط اود خوراك کمې پیداشي نود حاکم دپاره جائزدی چه د ضرورت نه چاسره زیاتی خوراك وی هغه دې په غله خرڅولوباندې مجبورکړي ځکه چه دعام انسانانو بهتری هم په دې کښې ده البته امام مالك رحمه الله ددې اجازت نه ورکوی چه یوکس چه هغه د یوڅیزمالك وی دهغې په خرڅولوباندې مجبورکړي. (۷)

---

(۱) إرشاد الساري:۱۳۱/۵.
(۲) شرح ابن بطال: ۱۴۵/۵.
(۳) شرح ابن بطال: ۱۴۵/۵.
(۴) عمدة القاري:۲۳۸/۱۴.
(۵) فتح الباري:۱۳۰/۶.
(۶) عمدة القاري: ۲۳۸/۱۴.
(۷) شرح ابن بطال:۴۴/۵.

فأحتثي الناس - خلقوډك ډك موټى واخستل يعنى هغه جمع كړې شوې خوراك دَنبى كريم ﷺ د دعاپه بركت دومره زيات شوې ووچه خلقو ډك ډك موټى يوړل داد نبى كريم ﷺ معجزه وه لږ شان خوراك دَ ټولو خلقوډپاره كافى شو .(۱)

قوله: ثم قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم: أشهد أن ......:- دَ نبى كريم ﷺ دمعجزې ښكاره كيدونه پس زر شهادتين لوستل ددې خبرې دليل دې چه په معجزاتوسره دَ رسالت تائيد كيږى.(۲)

فائده:- ددې حديث شريف نه دَ نبى كريم ﷺ ښكلې اخلاق ډيرښه واضحه كيږى چه هغوى عليه السلام به دَخپلو ملګرو دَضرورتونوخيال ساتلو ترديې چه كله هغوى دَاوښانو دَ ذبح كولو درخواست اوكړو نودهغوى دَ ضرورتونوخيال كولو سره ئى دا درخواست هم قبول كړو. اوبيا چه حضورپاك دَحضرت عمر په مشوره كښې دَمسلمانانو بهترى اوكتله نو زر ئى دَهغه مشوره قبوله كړه.(۳)

ترجمة الباب سره مطابقت:- دَحديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت خفت ازوادالناس او بفضل ازوادهم كښې دې. (۴) والله اعلم وعلمه اتم واحكم.

باب-۱۲۲ حمل الزاد على الرقاب

دَ ترجمة الباب مقصد:- امام بخارى رحمه الله ښائى چه چاسره سورلى نه وى نوهغه له خپل سامان په اوږه اوچتول پكاردى.(۵)

حضرت شيخ الحديث زكريا رحمه الله فرمائى دَامام صاحب مقصد داخودل دى چه مسافرله زيات سامان اوړل نه دى پكار. بس چه دومره سامان وى چه كله ضرورت پيښ شى چه سړې پخپله هم هغه اوچت كړې شى.(۶)

[حديث ۲۸۲۱](۷) حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْفَضْلِ أَخْبَرَنَا عَبْدَةُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ وَهْبِ بْنِ كَيْسَانَ عَنْ جَابِرٍ-رضى الله عنه- قَالَ خَرَجْنَا وَنَحْنُ ثَلاَثُمِائَةٍ نَحْمِلُ زَادَنَا عَلَى رِقَابِنَا، فَفَنِيَ زَادُنَا، حَتَّى كَانَ الرَّجُلُ مِنَّا يَأْكُلُ فِي كُلِّ يَوْمٍ تَمْرَةً. قَالَ رَجُلٌ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ، وَأَيْنَ كَانَتِ التَّمْرَةُ تَقَعُ مِنَ الرَّجُلِ قَالَ لَقَدْ وَجَدْنَا فَقْدَهَا حِينَ فَقَدْنَاهَا، حَتَّى أَتَيْنَا الْبَحْرَ فَإِذَا حُوتٌ قَدْ قَذَفَهُ الْبَحْرُ، فَأَكَلْنَا مِنْهَا ثَمَانِيَةَ عَشَرَ يَوْمًا مَا أَحْبَبْنَا .[ر: ۲۳۵۱]

---

(۱) إرشاد السارى:۱۳۱/۵.

(۲) إرشاد السارى:۱۲۱/۵ وعمدة القارى: ۲۳۸/۱۴.

(۳) إرشاد السارى:۱۲۱/۵ وعمدة القارى: ۲۳۸/۱۴.

(۴) إرشاد السارى:۱۲۱/۵ وعمدة القارى: ۲۳۸/۱۴.

(۵) فتح البارى:۱۳/۶.

(۶) الابواب والتراجم للشيخ زكريا ص:۱۰.

(۷) مرتخريجه فى كتاب الشركة باب الشركة فى الطعام والنهد والعروض الخ رقم: ۲۴۷۴.

رجال الحديث

① **صدقه بن الفضل**- دا ابوالفضل صدقة بن فضل مروزی رحمه الله دې دَدوی تذکره کتاب الصلوة کښې تیره شوې ده.[1]

② **عبده**- دا عبده بن سلیمان کلابی کوفی رحمه الله دې دَدوی حالات کتاب الایمان کښې تیرشوی دی.[2]

③ **هشام**:-دا ابوالمنذریا ابوعبدالله هشام بن عروه رحمه الله دې بدء الوحی کښې دَدوی تذکره تیره شوې ده.[3]

④ **وهب بن کیسان**:- داابوالزبیراسدی رحمه الله دې کتاب البیوع کښې دَدوی حالات تیرشوی دی.[4]

جابربن عبدالله:-مشهورصحابی حضرت جابر رضی الله عنه دې. دَدوی تذکره تیره شوې ده.[5]

دَحدیث دَ بعض الفاظوتشریح:- قال رجل: دَدې نه مراد راوی حدیث وهب بن کیسان دې چه دَ حضرت جابر رضی الله عنه نه ئی سوال کړې وو.[6]

قوله:وأين كانت التمرة تقع من الرجل؟:-يعنى دكهجورې په يوه دانه باندې به دَ يوسړي څه اوشي؟

قوله:لقدوجدنافقدها حين فقدنا:-يعنى دَ دغه يوې كهجورې نه ملاويدو پريشانى هغه وخت محسوس كړه چه كله دَدې ملاويدل هم بندشو. وجدنا: وجد يجد وجداً وموجدة: پريشانه كيدل خفه كيدل. داحديث غزوه سيف البحرسره متعلق دې دكوم تفصيل چه كتاب المغازى كښې راروان دې.[7]

ترجمة الباب سره مطابقت:- دَحديث مبارك ترجمة الباب سره مطابقت بالكل واضحه دې كوم چه په دې جمله كښې دې **ونحن ثلاث مائة نحمل زادنا على رقابنا** مونږ درې سوه كسان وو او دَ لارې توښه موبه خپلو اوږوباندې اوچته كړې وه.[8]

فائده:- ددې دواړو ابوابونه داهم معلوميږى چه اميرلښكر مجاهدين په سختئى او تكليفونو برداشت كولو باندې مجبوركولې شى. اودَ اولګې او دَلارې دَتوښې دَنشت والى باوجود

---

[1]) باب الصلوة فى مواضع الابل.
[2]) كشف البارى:۲/۹٤.
[3]) كشف البارى:۱/۲۹۱.
[4]) باب الشراء الدواب والحمير باب من لم يرالوضوء الامن المخرجين من القبل والذكروالدبر.
[5]) كتاب الوضوء باب صب النبى صلى الله عليه وسلم الوضوء على المغمى عليه.
[6]) كتاب المغازى باب غزة سيف البحر رقم:٤٣٦٠.
[7]) كتاب المغازى باب غزة سيف البحر رقم ٤٣٦٠.
[8]) عمدة القارى: ١٤/٢٣٨.

هغوی په میدان نه پریخودو باندې پابند کولې شی (١)
تنبیه - دلته د ترجمة الباب د اثبات دپاره علامه مهلب رحمه الله فرمائی صحابه کرامو د لارې توښه خپل خان سره اخستې وه خوچه کله هغه ختمه شوه نوهغوی دکهجورې په یوه یوه دانه باندې په گذاره کولوباندې مجبورشو بیا چه کله کهجورې هم ختمې شوې نو خبره په اولگه راغله سره ددې چه الله تعالی جل شانه په دې باندې قادردې چه د کانړو نه مالوچ او غرونو نه میوې راپیداکړی خوداسې هیڅ یوه خبره خلاف عادت مخې ته رانغله ددې نه دا سبق ملاویږی چه د لارې دتوښې انتظام کول پکاردی اود کرامتونو انتظارنه دی کول پکار (٢)

باب- ۱۲۳ ارداف المرأة خلف أخيها

ربط اومناسبت:- چونکه په جهاد کښې په عام توگه باندې هم سفرکیږی په دې وجه امام بخاری رحمه الله وړاندې بابونو کښې د سفرمسائل بیانوی.
د ترجمة الباب مقصد:- حضرت مولانارشیداحمد گنگوهی رحمه الله فرمائی چه خور رور پسې په سورلئی شاته کینول داسې معامله ده چه ددې ضرورت په سفرکښې پیښیږی. خصوصاً په جهاد کښې د مشقت نه ډك سفرونوکښې په کوم کښې چه هرطرف ته خطرې اومشکلات وی داسې ضرورتونه ډیر پیښیدې شی. په دې وجه امام بخاری رحمه الله ددې صورت جواز دلته بیان کړو که خور رور پسې شاته په سورلئی کینولې شی نو په دې کښې هیڅ بدی نشته. (٣) البته احتیاط کول پکاردی.
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی امام بخاری رحمه الله ددې ځائی نه بیان کول غواړی چه د ښځو جهاد حج دې. لکه چه د حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها په روایت کښې چه راغلی دی جهادکن الحج (٤) امام بخاری رحمه الله هم په کتاب الجهاد کښې دا روایت نقل کړې دې. (٥) خوظاهره ده چه دحضرت گنگوهی رحمه الله توجیهه ډیره جامع ده ځکه چه دې سره دترجمة الباب مقصد او دکتاب الجهاد نه ددې روایتونو مناسبت هم واضحه کیږی. خودحافظ رحمه الله توجیهه کتاب الجهادسره مناسبت خوپه ذهن کښې راځی لیکن دترجمة الباب مقصد دې نه واضح کیږی نه.
[حدیث ۲۸۲۲- ۲۸۲۳] (٦) حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ الأَسْوَدِ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ عَائِشَةَ - رضي الله عنها - أَنَّهَا قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ، يَرْجِعُ أَصْحَابُكَ بِأَجْرِ حَجٍّ وَعُمْرَةٍ، وَلَمْ أَزِدْ عَلَى الْحَجِّ. فَقَالَ لَهَا «اذْهَبِي وَلْيُرْدِفْكِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ». فَأَمَرَ

---
[1]) شرح ابن بطال: ١٤٥/٥.
[2]) حواله بالا ص:١٤٦.
[3]) لامع الدراری:٢٦٥/٧.
[4]) فتح الباری: ١٣١/٢.
[5]) وفی حاشیة الامع افاده الشیخ مقدس سره أجود مما قاله الحافظ:٢٦٥/٧.
[6]) قوله عن عائشة....مر تخریج فی کتاب الحیض باب الامر بالنفساء إذاتنفس رقم: ٢٩٤.

عَبْدَ الرَّحْمَنِ أَنْ يُعْمِرَهَا مِنَ التَّنْعِيمِ، فَانْتَظَرَهَا رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - بِأَعْلَى مَكَّةَ حَتَّى جَاءَتْ.

رجال الحديث

①**ابوحفص عمرو بن علی:-** داعمرو بن علی بن بحرباهلی رحمه الله دي دَدوی حالات کتاب الوضوء کښې تیرشوی دی. (۱)

② **ابوعاصم:-** دده نوم ضحاک بن مخلدبني ضحاک بن مسلم شیبانی رحمه الله دي کتاب العلم کښې دَدوی تذکره شوې ده. (۲)

③**عثمان بن اسود:-**عثمان بن اسود جمحی رحمه الله حالات تیرشوی دی. (۳)

④ **ابن ابی ملیکه:-** داابوبکر عبدالله بن عبیدالله بن ملیکه زهیر رحمه الله دي کتاب الایمان کښې ددوی تذکره تیره شوې ده. (۴)

⑤**عائشه:-**دا سیده ام المؤمنین حضرت عائشه صدیقه رضي الله عنها ده. بدء الوحی کښې دَدې تذکره تیره شوې ده. (۵)

ترجمة الباب سره مطابقت:- دَحدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله کښې دې إذهبي وليردفك عبدالرحمن کوم چه بالکل واضح دې. (۶)

[حديث ۲۸۲۳](۷) حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ أَوْسٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ - رضي الله عنهما - قَالَ أَمَرَنِي النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - أَنْ أُرْدِفَ عَائِشَةَ وَأُعْمِرَهَا مِنَ التَّنْعِيمِ. [ر: ۱۶۹۲]

رجال الحديث

①**عبدالله:-** دا عبدالله بن محمدابوجعفرمسندی رحمه الله دي. کتاب الایمان کښې ددوی تذکره تیره شوې ده. (۸)

②**ابن عیینه:-**دا ابومحمدسفیان بن عیینه دي. بدء الوحی کښې دَ دوی تذکره تیره شوې ده. (۹)

---

[۱] باب الرجل یوضئ صاحبه.

[۲] کتاب العلم: ۱۲۲/۳.

[۳] کتاب الشرکة باب الشتراک فی الذهب والفضة وما یکون فیه الصرف.

[۴] کشف الباری: ۲۴۸/۲.

[۵] کشف الباری: ۲۹۱/۱.

[۶] عمدة القاری: ۲۳۹/۱۴.

[۷] .مر تخریج فی کتاب العمرة باب عمرة النعیم.

[۸] کشف الباری: ۶۵۷/۱.

[۹] کشف الباری: ۲۳۸/۱.

④عمروبن دینار:- داعمروبن دینارجرمی رحمه الله دې. کتاب العلم کښې دَدوی تذکره تیره شوې ده.(۱)

④عمروبن اوس:- داعمرو بن اوس سقفی رحمه الله دې. کتاب التهجد کښې دَدوی حالات تیرشوی دی.(۲)

⑤ **عبدالرحمن بن ابی بکرصدیق:-** داصحابی رسول حضرت عبدالرحمن بن ابی بکر صدیق رضی الله عنهما دې. دَدوی حالات تیرشوی دی.(۳)

ترجمة الباب سره مطابقت:- دَ حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت أمرني النبي صلی الله علیه تعالی علیه وسلم أن أردف عائشة وأعمرهامن التنعیم نه واضح کیږی (۴) والله اعلم وعلمه اتم واحکم.

فقه الحدیث:- علامه مهلب رحمه الله فرمائی چه دَدې حدیث نه معلومیږی چه په یوه سورلئی (که هغه څاروې وی یا موټر یا موټرسائیکل وغیره وی) دوه کسان سوریدې شی اودَ سورلئی دَ طاقت اوبرداشت خیال ساتل پکاردی خاص په هغه وخت چه کله سورلی بې زبانه څناوروی اوښځې په سورلئی باندې دَ سړو مخې ته نه دی کینول پکار. که هغه محرم ولې نه وی. سنت هم دادی چه هغه دې شاته کینولې شی اوهم دغه ادب او دَ وقار تقاضاهم ده. لکه څنګه چه دَحضرت موسیٰ علیه السلام دَحضرت شعیب علیه السلام لور هغوی ته لارخودنه کولوسره وړاندې وړاندې تلله او په هواسره دَهغې کپړې اوچتیدلې نو خپل شاته دَ تللو او په اشاره سره دَلارخودلوئی ورته اووئیل. حضرت شعیب علیه السلام لوربی بی په واپسئی کښې خپل پلارته اووئیل ﴿ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ ﴾ (۵) یعنی هغې خپل پلارته دَ موسیٰ علیه السلام دَ طاقت پاکبازئی اوامانت باره کښې خبرورکړو.(۶)

باب-۱۲۴ الارتداف في الغزووالحج

دَ ترجمة الباب مقصد:- مناسبت خو بیان شو چه دَ سفردَمسائلوپه جهادکښې ضرورت پیښیږی. روستونی باب کښې داخودلی وو چه خور رور پسې شاته په سورلئی کیناستل جائزدی اوس داښائی چه په غزوه کښې روان وی که په حج کښې هلته هم دویم کس خپل ردیف جوړلوکښې څه حرج نشته.(۷)

---

(۱) کتاب العلم باب العلم والعظة باللیل.

(۲) کتاب التهجدباب من نام عندالسحر.

(۳) کتاب الحیض باب نقض المرأة شعرهاعندغسل المحیض.

(۴) عمدة القاری: ۱۴/۲۳۹.

(۵) القصص: ۲۶.

(۶) شرح ابن بطال: ۵/۱۴۷.

(۷) عمدة القاری: ۱۴/۲۳۹.

احديث ٢٨٢٤] (١) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسٍ -رضى الله عنه- قَالَ كُنْتُ رَدِيفَ أَبِي طَلْحَةَ، وَإِنَّهُمْ لَيَصْرُخُونَ بِهِمَا جَمِيعًا الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ.[ر ١٠٣٩]

رجال الحديث

① **قتيبه:**- داقتيبه بن سعيد ثقفى رحمه الله دي کتاب الايمان کښې دَدوى تذکره تيره شوې ده.(٢)

② **عبدالوهاب:**- دا ابومحمد عبدالوهاب ثقفى رحمه الله دي.

③ **ايوب:**-داابوبكرايوب سختيانى رحمه الله دي.

④ **ابوقلابة:**-دا ابوقلابة عبدالله بن زيد جرمى رحمه الله دي. دَدې دريواړو حضراتو حالات کتاب الايمان کښې تيرشوى دى.(٣)

⑤ **انس:**- داخادم رسول حضرت انس رضي الله عنه دي دَدوى تذکره هم کتاب الايمان کښې تيره شوې ده.(٤)

قوله:كنت رديف أبي طلحة، وإنهم ليصرخون بهما جميعاً: الحج والعمرة:-حضرت انس رضي الله عنه فرمائى چه دَحج په سفرکښې حضرت ابوطلحه رضي الله عنه صرف هم په يوخاروې باندې سوروو اوخلقو (تلبيه کښې)حج اوعمرې دواړو چغې وهلې. دا واقعه دَ حج سفرسره متعلق ده خوجهادهم دَحج په شان عبادت دې په دې وجه دا روايت دَ جهاد په ابواب کښې ذکرکړې شو.

فقه الحديث:- ددې حديث شريف نه يو څو فوائد مستنبط کيږى.

① په حج او جهادکښې يوبل سره تعاون کول پکاردى. ② ارداف سنت دې اوډَ سلف صالحين طريقه ده دې نه دَعاجزئى اظهارکيږى.

ترجمة الباب سره مطابقت:-دَمذکوره حديث ترجمة الباب سره مطابقت كنت رديف أبي طلحة کښې دې. اودَ جهاد سفرئى دَ حج په سفرباندې قياس کړې دې.(٥)

باب-١٢٥ الردف على الحمار

دَ ترجمة الباب مقصد:- خردَ اس په مقابله کښې يو وړوکې شان څناور دې په دې وجه شك کيدې شو چه په دې باندې به دَ دوو کسانو کيناستل حائزنه وى. نو امام بخارى رحمه الله اوخودل چه په دې کښې هيڅ حرج نشته.

باقى دا شرط خو په هرڅناورکښې دې چه هغه دَ سور بوج اوچتولې شى ګنى څناورته بې ځايه

---

(١) .مر تخريج فى كتاب تقصير الصلوة باب يقصر إذا اخرج من موضعه: ١٠٨٩.

(٢) كشف البارى:١٨٩/٢.

(٣) كشف آلبارى:٢٦/٢.

(٤) كشف البارى:٤/٢.

(٥) عمدة القارى:٢٣٩/١٤.

تکلیف ورکول جائزنه دی چه د څومره سورلو بوج دغه څناور اوچتولې شي په هغې باندې هم هغه هومره بوج اچول پکاردي. که اوښ وی که اس وی اوکه بل څناور. [1]

[حدیث ۲۸۲۵] [2] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا أَبُو صَفْوَانَ عَنْ يُونُسَ بْنِ يَزِيدَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ - رضي الله عنهما - أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - رَكِبَ عَلَى حِمَارٍ، عَلَى إِكَافٍ عَلَيْهِ قَطِيفَةٌ، وَأَرْدَفَ أُسَامَةَ وَرَاءَهُ. [۴۲۹۰، ۳۵۳۹، ۵۶۱۹، ۵۶۶۵، ۵۸۵۴، ۵۸۹۹]

رجال الحدیث

① **قتیبه**:- دا قتیبه بن سعید ثقفی رحمه الله دي کتاب الایمان کښې د دوی تذکره تیره شوې ده. [3]

② **ابوصفوان**:- د دوی نوم عبدالله بن سعید رحمه الله دې کتاب الاذان کښې د دوی حالات تیرشوی دی. [4]

③ **یونس بن یزید**:- دا ابوالنجار ایلی رحمه الله دې بدء الوحی کښې تذکره راغلې ده. [5]

④ **ابن شهاب**:- دا ابوبکر محمدبن سلم ابن شهاب زهری رحمه الله دې. د دوی حالات بدء الوحی کښې تیر شوی دی. [6]

تحقیق کلمات حدیث:- **أکاف**: په کسره د همزه او کاف بالواؤهم مستعمل دې. د دې جمع اُکُف او آکفة ده. د خرلمسی ته وئیلې شي.

قطیفة: د دې جمع قطائف ده مالوچې څادرته وائی. یعنی نبی کریم ﷺ په خرباندې سوروو او په لمسی اوکته باندې څادرخورشوې وو اوحضرت اسامه رضی الله عنه حضورپاك پسې شاته ناست وو.

فقه الحدیث:- د دې حدیث نه د نبی کریم ﷺ ډیر متواضع کیدل ثابتیږی. رسول الله ﷺ به د خرغوندې څاروی باندې هم سورلی کوله او خپل ځان پسې به ئی شاته څوك کینولوکښې هم شرم نه محسوس کولو. [7]

---

[1]) لامع الدراری: ۲۶۵/۷ وعمدة القاری: ۲۳۹/۱۴.

[2]) .الحدیث أخرجه البخاری فی کتاب التفسیر باب ولتسمعن من الذین أوتوا الکتاب رقم: ۴۵۶۶ وکتاب المرضی باب عیادة المریض راکبا وماشیا وردفا علی الحمار رقم: ۵۶۶۳ وکتاباللباس باب الارتداف علی الدابة: ۵۸۶۴ وکتاب الادب باب کنیة المشرک رقم: ۶۲۰۷ وکتاباالاستدذان باب التسلیم فی مجلس فیه أخلاط من المسلمین والمشرکین رقم: ۶۲۵۴ ومسلم کتاب الجهاد باب دعاء النبی صلی الله علیه وسلم وصبره علی أذی المنافقین. ۶۴۵۹.

[3]) کشف الباری: ۱۸۹/۲.

[4]) باب الانفتال والانصراف عن الیمین والشمال.

[5]) کشف الباری: ۴۶۳/۱..

[6]) کشف الباری: ۳۳۰/۱.

[7]) شرح ابن بطال: ۱۴۸/۵.

علامه طبری رحمه الله فرمائی چه رسول الله ﷺ به دخپل لوئی شان اوعظمت باوجود خپل امت ته دتعلیم ورکولو دپاره داهرڅه کول دي دپاره چه خلق دخوسورلی معیوب اونه ګنړي اوخپل ځان پسې شاته څوك سورول د ذلت سبب اونه ګنړي لکه چه دکبرژنوخلقو طریقه اوعادت وی. (۱)

بل دا چه حضرت اسامه بن زید رضی الله عنهما د رسول الله ﷺ د محبت اوتعلق اندازه هم ددې واقعه نه دوړاندینی روایت نه ښه لګولې شی. (۲)

دلته د روایت صرف هغه حصه ذکرکړې شوه دکومې چه ترجمة الباب سره تعلق دې تفصیلی واقعه وړاندې کتاب التفسیر کښې راروانه ده. (۳)

ترجمة الباب سره مطابقت:- دحدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت أن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم رکب علی حمار.....وأردف أسامة وراء. نه واضح دې.

[حدیث ۲۸۲۶] (۴) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ يُونُسُ أَخْبَرَنِي نَافِعٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ - رضی الله عنه أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - أَقْبَلَ يَوْمَ الْفَتْحِ مِنْ أَعْلَى مَكَّةَ عَلَى رَاحِلَتِهِ، مُرْدِفًا أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ وَمَعَهُ بِلاَلٌ وَمَعَهُ عُثْمَانُ بْنُ طَلْحَةَ مِنَ الْحَجَبَةِ، حَتَّى أَنَاخَ فِي الْمَسْجِدِ، فَأَمَرَهُ أَنْ يَأْتِيَ بِمِفْتَاحِ الْبَيْتِ، فَفَتَحَ وَدَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - وَمَعَهُ أُسَامَةُ وَبِلاَلٌ وَعُثْمَانُ، فَمَكَثَ فِيهَا نَهَارًا طَوِيلاً ثُمَّ خَرَجَ، فَاسْتَبَقَ النَّاسُ، وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ أَوَّلَ مَنْ دَخَلَ، فَوَجَدَ بِلاَلاً وَرَاءَ الْبَابِ قَائِمًا، فَسَأَلَهُ أَيْنَ صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَأَشَارَ لَهُ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي صَلَّى فِيهِ، قَالَ عَبْدُ اللَّهِ فَنَسِيتُ أَنْ أَسْأَلَهُ كَمْ صَلَّى مِنْ سَجْدَةٍ. [ر: ۳۸۸]

رجال الحدیث

① **یحیی بن بکیر:-** ددوی کنیت ابوزکریا دې. ② **لیث:-** دا ابوالحارث لیث بن سعد فهمی رحمه الله دې. ددې دواړو حالات بدء الوحی کښې تیرشوی دی. (۵)

③ **یونس:-** دا یونس بن یزید ایلی رحمه الله دې. د دوی حالات بدء الوحی کښې تیرشوی دی. (۶)

④ **نافع:-** دا ابوسهیل نافع بن مالك اصحبی رحمه الله دې. ددوی حالات تیرشوی دی. (۷)

⑤ **عبدالله** - دا عبدالله بن عمر رضی الله عنهما دې. کتاب الایمان کښې ئی تذکره تیره شوې ده. (۸)

---

(۱) شرح ابن بطال:۱۴۸/۵.

(۲) عمدة القاری:۱۴/۲۴۰.

(۳) کشف الباری کتاب التفسیر ص: ۱۲۶.

(۴) قدمر تخریجه فی کتاب الصلوة باب قوله تعالی ﴿وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى﴾ رقم: ۳۹۷.

(۵) کشف الباری:۱/۳۲۳ – ۳۲۴.

(۶) کشف الباری:۱/۴۶۳.

(۷) کشف الباری:۲/۲۷۱.

(۸) کشف الباری:۱/۶۳۷.

ترجمة الباب سره مطابقت - دلته دمطابقت په سلسله کښې یو اشکال پیدا کیږی چه باب خو ردف علی الحمار قایم کړې اوپه مذکوره حدیث کښې د نبی کریم ﷺ په اوښ باندې سوریدو ذکردې اوداښکاره خبره ده چه نبی کریم ﷺ د فتح مکه په ورځ په خرباندې سورلی نه ده کړې (۱) علامه عینی رحمه الله فرمائی رتداف خو په دواړوصورتونوکښې هم یوشان دې او په خناورکښې فرق دې. په دې سره د حدیث شریف د ترجمة الباب په انطباق باندې هیڅ اثر نه پریوځی. (۲)

الحجبة: دا د حاجب جمع ده دې معنی ده دربان څوکیدار. دلته د دې نه مراد د بیت الله شریف چابیانې ساتونکې دې.

قوله: قال عبدالله: فنسیت أن أساله کم صلی من سجدة - دلته خو حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما دافرمائی چه هغه داخبره هیره کړې ده چه حضوریاک ﷺ څورکعته کړې وو. خود کتاب الصلوة والاروایت (۳) کښې تصریح موجود ده چه نبی کریم ﷺ په خانه کعبه کښې دننه دوه رکعته کړی نو په دې دواړو روایتونوکښې په ظاهر تعارض ښکاری؟
د دې اشکالاتوجوابونه کتاب المغازی کښې مونږ په تفصیل سره بیان کړی دی (۴) دلته د هغې خلاصه بیانولې شی. ① یوجواب خودا ورکړې شو چه صلی رکعتین والا روایت وهم دې خودا جواب ضعیف دې. ② حضرت ابن عمر رضی الله عنهما صراحتاً د دې خبرې پښتنه نه وه کړې البته حضرت بلال رضی الله عنه اشارة خودلې وه چه دوه رکعته ئې کړی. لکه چه د دې روایت د سیاق نه معلومیږی کوم چه په کتاب الصلوة کښې ذکردې. ③ صلی رکعتین په اقل متیقن باندې محمول دې. یعنی په یقینی توګه باندې کم نه کم مونځ هم دوه رکعته وی. والله اعلم وعلمه اتم واحکم

باب-۱۲۶ من أخذ بالركاب ونحوه

د ترجمة الباب مقصد: دلته امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی چه د سور رکاب نیول اوپه سوریدو کښې امداد کول دا یونیك او د فضیلت علم دې خاص کر په هغه وخت چه سوریدونکی د جهاد د پاره خپه په رکاب کښې وی نو د دې په فضیلت کښې نورهم زیاتوالې کیږی. (۵)
حضرت ابن عباس رضی الله عنهما یوځل دحضرت زید بن ثابت رضی الله عنه رکاب اونیولو نوهغه اووئیل اې د نبی د تره ځویه داسې مه کوه. ابن عباس رضی الله عنهما اوفرمائیل مونږ ته د خپلو علماؤ سره هم د داسې سلوك کولوحکم راکړې شوې دې. دې اوریدو سره حضرت زید رضی الله عنه د ابن عباس رضی الله عنهما لاس

---

۱) فتح الباری: ۶/۱۳۲.
۲) عمدة القاری: ۱۴/۲۴۰.
۳) باب قوله تعالی ﴿وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى﴾
۴) کشف الباری کتاب المغازی ص:۵۱۵.
۵) شرح ابن بطال:۵/۴۸ وعمدة القاری:۱۴/۲۴۰.

اونیولواو بنکل نې کړو نوهغه اوونیل داسې مه کوه نو حضرت زید رضی الله عنه اوونیل مونږ ته د آل رسول ﷺ سره د داسې مینې کولو حکم راکړې شوې دې (۱)

اوداخبره هم په ذهن کښې ساتل پکاردی چه په دې کښې د رکاب نیونکی تذلیل کیږی نه د سوریدونکی دپاره دا د څه فخرخبره ده په سفرکښې هم داسې کیږی اودې ضرورت راځی چه څوک راکوز کړې شی او یا سورکړې شی

احدیث ۲۸۲۷] (۲) حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ هَمَّامٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رضى الله عنه - قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - « كُلُّ سُلاَمَى مِنَ النَّاسِ عَلَيْهِ صَدَقَةٌ كُلَّ يَوْمٍ تَطْلُعُ فِيهِ الشَّمْسُ ، يَعْدِلُ بَيْنَ الاِثْنَيْنِ صَدَقَةٌ ، وَيُعِينُ الرَّجُلَ عَلَى دَابَّتِهِ ، فَيَحْمِلُ عَلَيْهَا ، أَوْ يَرْفَعُ عَلَيْهَا مَتَاعَهُ صَدَقَةٌ ، وَالْكَلِمَةُ الطَّيِّبَةُ صَدَقَةٌ ، وَكُلُّ خَطْوَةٍ يَخْطُوهَا إِلَى الصَّلاَةِ صَدَقَةٌ ، وَيُمِيطُ الأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ صَدَقَةٌ ». [ر: ۲۵۶۰]

رجال الحدیث

① **اسحاق**:- دااسحاق بلانسبت ذکرشوې دې. او باب فضل من حمل متاع صاحبه في السفر (۳) کښې دا روایت داسحاق بن نصر او کتاب الصلح (۴) کښې اسحق بن منصور نه مروی دې. اوس دلته سوال داپیداکیږی چه دلته دابن نصر اوابن منصورنه کوم یوراوی مراددې اودا دواړه هم دعبدلرزاق نه روایت کوی.

حافظ ابن حجر اوعلامه عینی رحمه الله فرمائی چه دا ابویعقوب اسحاق بن منصور بن بهرام کوسج مروزی رحمه الله دې. ځکه چه د ابوذر په نسخه کښې هم اسنحاق بن منصورراغلې دې. اودویمه خبره داده چه کتاب الصلح والاروایت (کوم چه د ابن منصورنه مروی دې) اود روایت باب الفاظ بالکل یوشان دی. خوداابن نصرد روایت سیاق څه قدرې مختلف دې کوم چه په کتاب الجهاد کښې تیرشوې دې. (۵) د اسحاق بن منصور تفصیلی حالات کتاب الایمان کښې راغلی دی. (۶)

② **عبدالرزاق**:- داابوبکرعبدالرزاق صنعانی رحمه الله دې ددوی حالات بدء الوحی لاندې تیرشوی دی. (۷)

---

۱) شرح ابن بطال:۴۸/۵ وعمدة القاری:۲۴۰/۱۴.

۲) مر تخریجه فی کتاب الصلح باب فضل الاصلاح بین الناس والعدل بینهم:۲۷۰۷.

۳) کتاب الجهاد رقم الحدیث : ۲۸۹۱.

۴) انظرحاشیة الثالثة.

۵) فتح الباری:۳۰۹/۵و ۱۳۲/۶، وعمدة القاری:۲۸۶/۱۳، ۱۴۱/۱۴.

۶) کشف الباری:۴۲۰/۲ - ۴۲۱.

۷) کشف الباری: ۴۶۵/۱.

③ **معمر**- دا ابوعروه معمر بن راشد بصرى رحمه الله دې بدء الوحى كښې د دوى تذكره تيره شوې ده. [1]

④ **همام**- دا ابوعقبه همام بن منبه رحمه الله دې د دوى حالات كتاب الايمان كښې تيرشوى دى

⑤ **ابوهريرة**- دا حضرت ابوهريره رضى الله عنه دې د دوى حالات كتاب الايمان كښې تيرشوى دى [2]

د حضرت ابوهريره رضى الله عنه په دې روايت كښې نبى كريم صلى الله عليه وسلم فرمائيلى د انسان د بدن په هريو جوړباندې نمر راختلو سره يوه صدقه واجب كيږى په دوو كسانو كښې انصاف كول صدقه ده. يوسړى له په سوريدو كښې امداد كول صديقه ده د هغه په سورلئى باندې د هغه سامان وغيره بار كول صدقه ده. ښه خبره كول صدقه ده او هرهغه قدم چه د مانخه د پاره اوچت شى صدقه ده. اودلارې نه تكليف وركونكې څيز اخوا كول صدقه ده.

د سلامى معنى:- د دې مفرد سلامية دې. بعض حضرات وائى چه دا جنس دې يعنى د دې واحد جمع برابر دې او د دې جمع سلاميات دې. په ړونكو هډوكو كښې هرجوړ والا هډوكې لكه د ګوتو هډوكى بيا د دې اطلاق په هريو هډوكى او هډوكى په جوړ باندې كيدلو.

علامه ابوعبيد رحمه الله فرمائى چه سلامى هغه هډوكى ته وائى چه د اوښ د نوكې په غاړه باندې وى. [3] بهرحال حاصل دا دې چه د انسان په هرهډوكى باندې روزانه يوه صدقه لازم ده. د الله تعالى ټول نعمتونه دا سې دى چه د هغې شكر اداكول د انسان د وس كارنه دې خود هډوكو په خاص توګه د ذكر كولو وجه داده چه د انسان حركت او سكون د خوزيدو راخوزيدو مدار اكثرهم په دغه هډوكودې. [4]

په صحيح مسلم كښې دى سلامى د انسانى بدن جوړونو ته وائى د كوم شميرچه درې سوه شپيته جوړيږى. [5] امام قرطبى رحمه الله فرمائى د دې حديث د ظاهرنه معلوميږى چه دا صدقه اداكول واجب دى خود الله تعالى شان كريمى اوګوره په معمولى معمولى مستحب اعمالو سره هم دا ذمه وارى اداكيږى. [6]

عليه صدقة:- چونكه سلامى مؤنث دې په دې وجه اعتراض كيږى چه عليه په ځائى عنيها ذكر كيدل پكاردى. د صاحب الفيه ابن مالك رحمه الله وينا ده **كل** چه كله مضاف وى د يونكره طرف ته نود مضاف اليه اعتبار كيږى لكه آيت ﴿ كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ ﴾ كښې **نفس** مضاف اليه اعتباردې. نود دې د پاره **ذائقة** خبر مؤنث راوړلې شوځكه چه **نفس** هم مؤنث دې. خودلته داسې نه دى بلكه دلته د مضاف **كل** اعتبار كړې شوې دې او د دې طرف ته عليه ضمير مذكر راجع دې.

---

[1]) كشف البارى:۲/٤۲۸.
[2]) كشف البارى:۱/٦٥٩.
[3]) النهاية: ۲/۹٦.
[4]) فتح البارى:۲/۱۳٦.
[5]) صحيح مسلم:۱/۲۳٥كتاب الزكوة باب بيان أن اسم الصنقة يقع على كل نوع من المعروف.
[6]) عمدة القارى:۱۳/۲۸۷.

قاعده خو هم دغه ده کومه چه ابن مالک رحمه الله ذکر کړې ده اوددې تقاضا هم دغه ده چه علیها وی ځکه چه سلامی مؤنث دې. یا سلامی په ضمن کښې موجود معنی عظم یا مفصل طرف ته ضمیر مذکر راجع دې [۱]

قوله یعدل بین الاثنین صدقة -دلته ان مقدر دې. بیادا تاویل مصدر مبتدا جوړیږی ومثله وتسمع بالمعیدی خیر من أن تراه. [۲]

قوله کل خطوة یخطوها إلی الصلوة- یعنی هرقدم کوم چه جمات او مانځه دپاره اوچتیږی هغه صدقه ده. په دې کښې ددې خبرې ترغیب ورکولې شی چه څومره قدمونه زیات وی هم هغه هومره به اجرزیات وی. بل په دې کښې ددې خبرې تنبیه هم ده چه جمات طرف ته تللو سره منډې یا تادی کول ښه خبره نه ده بلکه وقار او تسلی په خیال کښې ساتل پکاردی. [۳]

ترجمة الباب سره مطابقت:- دحدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت ویعین الرجل علی دابته فیحمل علیها نه مستنبط دې. ځکه چه د سوریدونکی اعانت اوامداد عموماً په رکاب نیولو سره او سامان وغیره بار کولو سره کیږی. [۴]

باب-۱۲۷ کراهیة السفر بالمصاحب إلی إرض العدو

د نسخو اختلاف:- په ترجمة الباب کښې لفظ کراهیة اضافه صرف دمستملی په نسخه کښې ده. د کوم د وجې نه چه ابن بطال رحمه الله فرمائی وکذلك یروی... دلته غلط دې. ددې دپاره دې نه وړاندې څه څیزیه ماقبل کښې مذکورنه دې دکوم طرف ته چه دکذلك سره اشاره اوکړې شی. ترتیب داکیدل پکاروو چه اول روایت مالک رحمه الله ئی ذکرکولو بیا د وکذلك سره دې طرف ته اشاره کوله. [۵]

لیکن حافظ ابن حجر رحمه الله دهغوی داګرفت غلط ګرځولوسره وئیلی دی چه دا باب السفر.... نه دې بلکه باب کراهیة السفر... دې. لکه څنګه چه دمستملی په نسخه کښې دې. د وکذلك.... مشار الیه هغه کراهیة السفر دې کوم چه د محمدبن بسر په روایت کښې دې. کره رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم... [۶]

د ترجمة الباب مقصد:- امام بخاری رحمه الله دلته خودل غواړی چه د دښمن ملك ته تلوسره قرآن کریم ځان سره اوړل مکروه دی که چرې حفاظت اونه کړې شی اوکه چرې حفاظت او تسلی وی

---

[۱]) فتح الباری:۱/۱۳۲.
[۲]) عمدة القاری:۱٤/۲٤۱.
[۳]) عمدة القاری:۱٤/۲٤۱.
[۴]) شرح ابن بطال:۵/۱٤۸.
[۵]) شرح ابن بطال:۵/۱٤۹.
[۶]) فتح الباری:۶/۱۳۳.

نو جائزدی. (۱)

دَ دښمن زمکې اوملک ته مصحف اوړلوحکم: په دې مسئله کښې دَعلماء کرامو درې اقوال دی. ① مطلقاً ناجائز دی دا دَامام مالک رحمه الله مذهب دې ② مطلقاً جائزدی. علامه ابن المنذروائی چه دادَ امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله مذهب دې (۲) ③ چه دَ قرآن کریم دَاهانت خطره وی نوبیاخوناجائزدی اوکه داسې څه خطره نه وی نو څه حرج نشته قرآن کریم ځان سره اوړلې شی. دا دَامام شافعی امام احمد اکثراحنافو اوبعض مالکیه مذهب دې. ځکه چه ددې حکم مدار په دې علت باندې دې مخالفة أن يناله العدو.

نوچرته چه قرآن کریم ته دَ دښمن دَ لاس لګیدو یادَدې دَ بې عزتئی اندیښنه وی نوهلته مصاحف ځان سره اوړل نه دی پکار. لکه چه چهاپه مار لښکروی چه اکثربه کم شمیرکښې وی هلته داخطره ډیره موجود وی. امام نووی رحمه الله فرمائی هذا هوالصحيح وبه قال أبوحنيفة والبخاري وآخرون...(۳)

علامه شامی رحمه الله فرمائی چه هرهغه واجب احترام څیز دَ کوم سپکاوې اوبې ادبی کول چه حرام وی داسې څیزونه دکافرانو ملکونوته اوړل منع دې. لکه قرآن فقه اوحدیث کتابونه وغیره. حاصل دا چه امام مالک رحمه الله سفربالمصحف مطلقاً ناجائزګرځوی ځکه چه په حدیث کښې هیڅ داسې قید نشته چه لښکر غټ وی که وړوکې بهرحال په غفلت کښې دَمصحف دَ دښمن په لاس دَلګیدو اندیښنه خووی. (۴) او جمهور فقهاء ددې جواز قائل دی چه کله لښکر غټ وی مامون وی ځکه چه مدار دَ دښمن په لاس دَ لګیدو ویره ده اوچه کله ویره نه وی نوجائزدې. (۵) دې نه معلومه شوه چه اختلاف دَ لوئی لښکر او وړو چهاپه مار ټولګودَپاره په اتفاق دَائمه مصحف ځان سره اوړل جائزنه دی. (۶)

دَمالکیه استدلال:- مالکیه دَحدیث باب نه استدلال کوی دکوم الفاظ چه دی: أن رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم نهى أن يسافر بالقرآن إلى أرض العدو په دې روایت کښې مطلقاً ممانعت وارددې که لښکرغټ وی اوکه وړوکې. (۷)

دَ جمهورواستدلال:- جمهورخوک چه دَ تفصیل قائل دی هغوی دَ صحیح مسلم دَ روایت نه استدلال کوی دکوم په یو طریق کښې مخافة أن يناله العدو او په دویم طریق کښې فاني لا آمن أن

---

(۱) عمدة القاري: ۲٤١/١٤ لامع الدراري: ٢٦٥/٧.
(۲) شرح النووي على صحيح مسلم: ١٣٢/٢. طبع قديمی كتب خانه.
(۳) پورتنئ حواله. نور اوګورئی أوجزالمسالک: ٢١٨/٨، وإعلاء السنن: ٢٦/١٢.
(۴) المنتقى نقلا عن أوجزالمسالک: ٢١٨/٨.
(۵) راجع للتفصيل أوجزالمسالک: ٢١٨/٨.
(۶) التمهيد لابن عبدالبر ٢٥٤/١٥.
(۷) التمهيد لابن عبدالبر ٢٥٤/١٥.

یناله العدو اضافه ده اوښکاره خبره ده چه ویره په لویولښکرونوکښې نه وی بلکه وړو ټولګوکښې وی (۱) بل امام بخاری رحمه الله چه کوم متابعت ذکرکړې دې دهغې نه هم د جمهورو تائید کیږی. ځکه چه د قرآن تعلیم دې خبرې ته مستلزم دې چه هغوی به خان سره لیکلې شوې قرآن اوړلو ځکه چه ټول صحابه کرام خود قرآن کریم حافظان نه وو (۲)

علامه مهلب رحمه الله فرمائی چه دا نهی تحریمی نه ده بلکه نهی استحباب ده. یعنی د قرآن کریم اکرام د دې خبرې تقاضاکوی چه د دې د داسې ځایونو او خلقو نه حفاظت اوکړې شی چرته چه د توهین او بې ادبئ خطره وی. ځکه چه پخپله نبی کریم ﷺ قیصرروم ته کوم خط لیګلې وو په هغې کښې پوره یوآیت موجود وو اونبی کریم ﷺ ښه پوهیدلو چه داکافران ناپاك دی او هغوی به دالولی او دې ته به لاس لګوی. نومعلومه شوه چه دا نهی مطلق نه ده اونه د محفوظ اومامون لښکروسره د دې څه تعلق دې. (۳) علامه نووی رحمه الله په دې خبره باندې د فقهاؤ اجماع نقل کړې ده چه کافرانوته د دعوت د مقصد د پاره داسې خطونه لیګلې شی په کوم کښې چه یویا د یونه زیات آیاتونه درج وی. او د حضرت مصطفی سرورکائنات ﷺ هرقل او قیصرروم ته خط لیکل د دې دلیل دې. (۴)

د مخافة أن یناله العدو اضافه ثابته ده که نه؟:- مونږ اول ذکرکړې دې چه مدار اختلاف هغه دامذکوره الصدر جمله ده. اوس دلته د مالکیه دعویٰ داده چه دا اضافه ثابته نه ده بلکه دامدرج دې. علامه ابن بطال مالکی رحمه الله فرمائی **ولم تصح هذه الزیادة عند مالك ولاعند البخاری إنما هی من قول مالك.** (۵) د مالکیه دا دعویٰ صحیح نه ده ځکه چه صحیح مسلم (۶) سنن نسائی (۷) اوسنن ابن ماجه (۸) داروایت د لث عن نافع په طریق سره نقل کړې دې په هغې کښې دا اضافه موجودده. بل امام مسلم (۹) د ایوب په طریق سره هم دا روایت نقل کړې دې. داد دې خبرې دلیل دې چه داروایت مرفوع دې مدرج نه دې او دې نه د جمهورو استدلال صحیح دې.

یواشکال اود هغې جواب:-اوس دلته دا یواشکال پیداکیږی چه پخپله د امام مالك رحمه الله نه ابن وهب رحمه الله کوم روایت نقل کړې دې په هغې کښې خو خشیة أن یناله العدو د حدیث په توګه ذکرکړې دې لکه چه ابن عبدالبر رحمه الله په التمهید کښې دا ذکرکړې دې (۱۰) خو په موطاکښې دا

---

(۱) الصحیح مسلم:۱۳۱/۲ قدیمی.

(۲) شرح ابن بطال:۱۵۰/۵.

(۳) شرح ابن بطال:۱۵۰/۵.

(۴) شرح النووی علی صحیح مسلم:۱۳۲/۲ قدیمی.

(۵) شرح ابن بطال:۱۵۱/۵.

(۶) صحیح مسلم:۱۳۱/۲کتاب الامارة باب النهی أن یسافربالمصحف إلی أرض الکفارإذاخیف وقوعه بادیهم

(۷) سنن النسائی الکبری: ۲۴۳/۵.

(۸) کتاب الجهادباب النهی أن یسافر بالقرآن إلی أرض العدو رقم:۲۷۸۹ – ۲۷۸۰.

(۹) کتاب الامارة باب النهی أن یسافر بالمصحف إلی أرض الکفارإذا خیف وقوعه بایدیهم.

(۱۰) التمهیدلابن عبدالبر: ۲۵۳/۱۵.

اضافه دحدیث په توګه نه ده ذکر کړې بلکه دامام مالك رحمه الله قول جوړلوسره ئی ذکر کړې دې[1] دغه شان په ابوداؤد کښې هم دي.[2]

حافظ ابن حجر رحمه الله دَدې جواب ورکولوسره فرمائی **لعل مالکا کان یجزم به ثم صار یشك فی رفعه فجعله من تفسیر نفسه**[3] یعنی اول خو به امام صاحب شاید دامرفوع خیال کولو روستو دَهغوی په مرفوع کیدو باندې شك پیداشو نوهغه دا اضافه خپل قول جوړکړو. پاتې شوه داخبره چه دا دابن وهب رحمه الله تفرد دې نودَدې تفصیل مونږ پورته بیان کړې دې امام مسلم امام نسائی اوامام ابن ماجه رحمهم الله دعن نافع په طریق سره دا اضافه مرفوعاً نقل کړې ده. بل سنن ابن ماجه کښې عبدالرحمن بن مهدی عن مالك په طریق هم دا اضافه مرفوعا نقل کړې ده.[4]

دمحمدبن بشر کوم روایت طرف ته چه دلته اشاره کړې شوې ده په هغې کښې هم دا اضافه ثابته ده. مسنداسحاق بن راهویه کښې دا روایت موصولاً ذکر کړې شوې دې دکوم چه دادی: **کره رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم أن یسافر بالقرآن إلی أرض العدو، مخافة أن یناله العدو**[5] **قوله: وکذلك یروی عن محمدبن بشر.....**[6] **قوله: وتابعه ابن اسحاق عن نافع عن ابن عمر......**[7]

دمتابعت تخریج:- مسنداحمد کښې دَدې روایت تخریج یزید بن هارون عن ابن اسحاق په طریق سره کړې دې.[8]

دَدې متابعت دذکرکولومقصد:- حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی دِدې متابعت ذکر کولو مقصد دَمحمد بن بشیر په روایت کښې وارد کراهیت **سفربالمصحف** تائید کول دی واضحه دې وی چه دا متابعت لفظی نه دې بلکه معنوی متابعت دې. ځکه چه دَابن اسحاق په روایت کښې کره لفظ نه دې راغلې بلکه **نهی أن یسافربالمصحف إلی أرض العدو** راغلې دې.[9] بل څه څیزنه نهی ممانعت، کراهت تقاضاکوی ځکه چه نهی دکراهت تنزیهی یا تحریمی نه خالی نه وی.[10]

علامه ابن بطال رحمه الله دَ متابعت مقصدداسې بیان کړې دې چه امام صاحب په اصل کښې داخودل غواړی چه مخافة أن یناله العدو چه کومه اضافه بعض حضراتو کړې ده هغه صحیح

---

[1]) الموطا للامام مالك: ۲/٤٤٦ کتاب الجهاد باب النهی عن أن یسفار بالقرآن إلی أرض العدو

[2]) سنن أبی داؤد کتاب الجهاد باب فی المصحف یسافر به إلی أرض العدو: ۳٦۱۰. بیروت.

[3]) فتح الباری: ٦/۱۳٤.

[4]) ابن ماجه کتاب الجهاد بابالنهی أن یسافر بالقرآن إلی أرض العدو: ۲۸۷۹.

[5]) فتح الباری: ٦/۱۳۳.

[6]) انظر لروایة فی المصدر السابق وتغلیق التعلیق: ۳/٤٥۳.

[7]) انظر لروایة فی المصدر السابق وتغلیق التعلیق: ۳/٤٥۳.

[8]) المسندللامام أحمد: ۲/۷٦.

[9]) المسندللاحمد: ۲/۷٦..

[10]) فتح الباری: ٦/۱۳۳.

نه ده. لکه چه دمحمدابن اسحاق په روايت کښې دا اضافه موجودنه ده. [1] ددې مسئلې تفصيل ماقبل کښې مونږ بيان کړې دې.

حاصل داچه حافظ رحمه الله دمتابعت مقصد کراهة السفر تائيد گرځوى اوداخبره واضحه ده ځکه چه دمحمد بن بشيريه روايت کښې کړه... راغلې اود محمدبن اسحاق په روايت کښې نهى... او په نهى کښې خوکراهت وى. اوابن بطال رحمه الله ددې متابعت مقصد ددې اضافه عدم صحت تائيدگرځولې دې. خودمحمدبن بشيريه روايت کښې دااضافه موجود ده او دمحمد ابن اسحاق په روايت کښې دا اضافه موجودنه ده.

وقد سافر النبى صلى الله تعالى عليه وسلم وأصحابه فى أرض العدو وهم يعلمون القرآن

علامه مهلب رحمه الله فرمائى ددې عبارت مقصد په دې باندې خبردارې کول دى چه نهى عمومى نه ده بلکه ددې ممانعت تعلق دغه وړو لښکرو اوټولگوسره دې دکوموحفاظت چه غيريقينى وى اوکه لښکرلوئى وى نو په هغې کښې قرآن پاك ځان سره اوړلوکښې څه حرج نشته. ځکه چه صحابه کرام رضى الله عنهم به ددښمن په ملکونوکښې هم د قرآن په زده کړه او خودلوکښې مشغول وو. اوښکاره خبره ده چه ټول خو به حافظ قرآن نه وو. ددې نه د امام بخارى رحمه الله ميلان دامام اعظم ابوحنيفه رحمه الله قول طرف ته معلوميږى. [2]

حافظ رحمه الله فرمائى چه ددې عبارت مقصددادې چه دانهى د قرآن کريم متعلق ده حامل قرآن سره نه ده. [3] چنانچه قراء سبعين نبى کريم صلى الله عليه وسلم د جهاددپاره ليگلې وو اوهغوى د بئر معونه په مقام باندې د شهادت جام نوش کړو. نور هم دغه شان ډيرواقعات دى په کوم کښې چه دقرآن پاك د حافظان جهادته تلل ثابت دى.

[حديث ۲۸۲۸] [4] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ - رضى الله عنهما - أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - نَهَى أَنْ يُسَافَرَ بِالْقُرْآنِ إِلَى أَرْضِ الْعَدُوِّ.

رجال الحديث

① عبدالله بن مسلمه:- داابوعبدالرحمن عبدالله بن مسلمه بصرى رحمه الله دې. ددوى حالات کتاب الايمان کښې تيرشوى دى. [5]

---

[1]) شرح ابن بطال:۵/۱۴۹.

[2]) شرح ابن بطال:۵/۱۵۰.

[3]) فتح البارى: ۶/۱۳۳.

[4]) الحديث أ خرجه فى كتاب الامارة باب النهى لمن يسافر بالمصحف إلى أرض الكفار إذا خيف وقوعه بايديهم رقم:۴۰۴۱ — ۲۹ وأبوداؤد فى كتاب الجهاد باب فى المصحف يسافر به إلى أرض العدو :۲۶۱۰ وابن ماجة فى كتاب الجهاد باب النهى أن يسافر بالقرآن إلى أرض العدو: ۲۸۸۰- ۷۹.

[5]) كشف البارى:۷/۷۰.

① **مالك**:- دامشهور امام ابوعبدالله بن انس مدنى رحمه الله دې. دَدوى تفصيلى تذكره تيره شوې ده.[1]

② **نافع**:- دا ابوسهيل نافع بن مالك اصجى رحمه الله دې. دَدوى حالات هم كتاب الايمان كښې تيرشوى دى.[2]

③ **عبدالله بن عمر**:- دا صحابى رسول حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما دې. دَدوى حالات شانته تيرشوى دى.[3]

ترجمة الباب سره مطابقت:- دَحديث مبارك ترجمة الباب سره مطابقت واضح دې. خكه چه دلته دَقرآن نه مصحف مراد دې نه چه نفس قرآن كوم چه دَحافظانو په سينوكښې وى.[4] والله تعالى اعلم وعلمه اتم واحكم.

باب-۱۲۸ التكبير عند الحرب

دَ ترجمة الباب مقصد:- دلته داخودل غواړى چه په جنګ كښې تكبيرونيل مشروع او جائزدى.[5] دَحضرت على رضي الله عنه نه نقل دى چه كله به ئى توره وهله نوتكبيربه ئى وئيلو. په ليلة الهرير كښې هغوى څلورنيم سوه تكبيرونه وئيلى. دَليلة الهريرنه مراد دَ جنګ صفين شپه ده دَمسلم په يوروايت كښې نبى كريم ﷺ پيشنګوئى فرمائيلې ده چه تاسوخلق به ښارته حتى دَهغې يوهحصه په اوچه او يوه حصه په اوبوكښې ده. هلته لاإله إلاالله. الله اكبر وايئى نتيجتاً به دَدې يوه حصه پريوځى.[6] دې نه مراد قسطنطنيه ده.[7] دغه شان دَابن ماجه په روايت كښې راغلى دى القسطنطنية بالتسبيح والتكبير...[8]

[حديث ۲۸۲۹][9] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَنَسٍ -رضى الله عنه- قَالَ صَبَّحَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- خَيْبَرَ وَقَدْ خَرَجُوا بِالْمَسَاحِي عَلَى أَعْنَاقِهِمْ، فَلَمَّا رَأَوْهُ قَالُوا هَذَا مُحَمَّدٌ وَالْخَمِيسُ، مُحَمَّدٌ وَالْخَمِيسُ. فَلَجَئُوا إِلَى الْحِصْنِ، فَرَفَعَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- يَدَيْهِ وَقَالَ «اللَّهُ أَكْبَرُ، خَرِبَتْ خَيْبَرُ، إِنَّا إِذَا نَزَلْنَا بِسَاحَةِ قَوْمٍ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ». وَأَصَبْنَا حُمُرًا فَطَبَخْنَاهَا، فَنَادَى مُنَادِي النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- إِنَّ اللَّهَ

---

[1]) كشف البارى:۲/ ۸۰.

[2]) كشف البارى:۲/ ۲۷۱.

[3]) كشف البارى:۱/ ۶۳۷.

[4]) عمدة القارى:۱/ ۷٤۲.

[5]) عمدة القارى:۱٤/ ۲٤۳.

[6]) صحيح مسلم :۲/ ۳۹۶

[7]) شرح النووى على مسلم: ۲/ ۳۹۶.كتاب الفتن باب فتح بلدة جانبها فى البر وجانبها فى لبحر رقم: ۷۳۳۳.

[8]) سنن ابن ماجة كتاب الفتن باب الملاحم : ٤۰۹٤.

[9]) امر تخريجه فى كتاب الصلوة باب مايذكرفى الفخذ رقم:۳۸۱.

وَرَسُولَهُ يَنْهَيَانِكُمْ عَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ، فَأُكْفِئَتِ الْقُدُورُ بِمَا فِيهَا. تَابَعَهُ عَلِي عَنْ سُفْيَانَ رَفَعَ النَّبِي -صلى الله عليه وسلم- يَدَيْهِ. [ر: ٣٦٤]

رجال الحدیث

① **عبدالله بن محمد**:- داعبدالله بن محمد مسندی رحمه الله دي د دوی حالات کتاب الایمان کښې تیرشوی دی. (1)

② **سفیان**: دا سفیان بن عیینه رحمه الله دي ، د دهٔ تذکره په بدء الوحی کښې شوې ده (2)

③ **ایوب**: دا ایوب سختیانی رحمه الله دي ، د دهٔ تذکره په کتاب الایمان کښې تیره شوې ده . (3)

④ **محمد**: دامحمد بن سیرین رحمه الله دي د دهٔ تذکره په کتاب الایمان کښې تیره شوې ده. (4)

⑤ **انس**: دا خادم رسول حضرت انس رضي الله عنه دي ، د دوی حالات هم په کتاب الایمان کښې تیر شوی دی (5)

دا حدیث مبارک ډیرځل په ماقبل کښې تیرشوې دې، دې سره متعلقه مباحث په متعلقه ابوابو کښې کتلې شئ ، اود خر دغوښې حکم په کتاب الصیدوالذبائح کښې راروان دې۔

فائده: په جنګونو کښې تکبیر وئیل د دې امت خصوصیت دې ،دې سره د الله تعالی د کبریائ اود عظمت اظهار کیږی. (6)

دترجمة الباب سره مطابقت: دحدیث شریف دترجمة الباب سره مطابقت د نبی کریم ﷺ په دې قول کښې دې : „ الله اکبر ،خربت خیبر..(7)

قوله: تَابَعَهُ عَلِي عَنْ سُفْيَانَ رَفَعَ النَّبِي -صلى الله عليه وسلم- يَدَيْهِ:

یعنی علی بن المدینی رحمه الله دعبدالله بن محمد مسندی متابعت کړې دې ـ دې متابعت لره امام بخاری رحمه الله په کتاب المناقب کښې موصولاً ذکر کړې دې (8)

متابعت لره دذکرکولو مقصد: رفع النبی صلی الله تعالی علیه وسلم یدیه ،، اضافه چونکه د دې روایت په دویم طریق کښې نشته (9) دې وجې نه ئې د دې متابعت په ذریعه وضاحت اوکړوچې علی بن المدینی هم دا اضافه نقل کړې ده د کوم نه چې د روایت باب تائید کیږی ـ والله اعلم بالصواب

---

1) کشف الباری کتاب الایمان:۱/۶۵۷.

2) کشف الباری : (ج۱ص۲۳۸) ـ

3) کشف الباری : (ج۲ص۲۶) ـ

4) کشف الباری : (ج۲ص ٤)ـ

5) کشف الباری : (ج۲ص ٤)ـ

6) شرح ابن بطال (ج۵ص۱۵۱) ـ

7) عمدة القاری (ج١٤ص٢٤٣)ـ

8) اوګورئ صحیح البخاری ،کتاب المناقب ،باب ،رقم (۳۶۴۷) ـ

9) فیض الباری :ج۳ص٤٤٣)ـ

۱۲۹_ بَاب مَا يُكْرَهُ مِنْ رَفْعِ الصَّوْتِ فِي التَّكْبِيرِ.

دترجمة الباب مقصد: امام بخاری رحمه الله دا فرمائی چې دجنګ دننه تکبیروائیل مشروع خودی لیکن ډیرې زیاتې چغې وهل اودضرورت نه زیات آواز اوچتول مکروه دی [1] ځکه چې ډیرو چغوسره دانسان په قوت کښې کمزوری پیدا کیږی.

دعلامه انورشاه کشمیری رحمه الله رائې دا ده چې رفع الصوت بالتکبیر دکراهت څې هغه دجهاد نه سوادې ،دجهاد دننه که چرته رفع الصوت بالتکبیر اوشی نودې کښې څه خبره نشته [2]

شاه صاحب دروایت په ظاهرباندې اعتماد کړې دې لیکن دبخاری دترجمې اطلاق ئې نه دې ملحوظ ساتلې ،دامام بخاری دترجمې داطلاق هم دا تقاضاکوی چې په جهاد کښې هم د ضرورت نه زیات آوازاوچتول ښه نه ده.

(۲۸۳۰)[3] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَاصِمٍ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ-رضى الله عنه- قَالَ كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-، فَكُنَّا إِذَا أَشْرَفْنَا عَلَى وَادٍ هَلَّلْنَا وَكَبَّرْنَا ارْتَفَعَتْ أَصْوَاتُنَا، فَقَالَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- «يَا أَيُّهَا النَّاسُ، ارْبَعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ، فَإِنَّكُمْ لاَ تَدْعُونَ أَصَمَّ وَلاَ غَائِبًا، إِنَّهُ مَعَكُمْ، إِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ، تَبَارَكَ اسْمُهُ وَتَعَالَى جَدُّهُ». [۳۹۶۸، ۶۰۲۱، ۶۰۴۶، ۶۲۳۶، ۶۹۵۲]

تراجم رجال

① **محمد بن یوسف:** داابومحمدبن یوسف بیکندی رحمه الله دې ،ددوی حالات تیرشوی دی [4]

مسئله دذکربالجهر: ددې حدیث نه استدلال کولوسره بعضې علماء دجهری ذکرنه منع کوی [5] دویم طرف ته کوم حضرات چې دجهری ذکر دجوازقائل دی نوهغوی دداسې روایاتومختلف توجیه کوی.

---

[1] لامع الدراری :ج ۷ص۲۶۸)_

[2] فیض الباری (ج ۳ص۴٤۳) _

[3] الحدیث اخرجه البخاری فی کتاب المغازی،باب غزوة خیبر. (رقم :٤۲۰۲) وکتاب الدعاء ،باب الدعاء اذاعلاعقبه (٦٣٨٤) وباب قول لاحول ولاقوة الابالله (٦٤٠٩) وکتاب القدر،باب لاحول ولاقوة الابالله (٦٦١٠) . وکتاب التوحید ،باب وکان الله سمیعا بصیرا (٨٦٧٣) .ومسلم فی کتاب الذکر،باب استحاب خفض الصوت بالذکرالا فی المواضع التی وردالشرع برفعه فیها کالتلبیة وغیرها (٦٨٦٢) . والترمذی فی کتاب الدعاء باب کون الذکرخیراعمالکم واذکاها عندملیککم ((٣٣٧٤) .وباب ماجاء فی فضل التسبیح والتکبیر والتهلیل والتحمید (٣٤٦١) .وابوداود فی کتاب الوتر،باب فی الاستغفار (ج٢٦ص١٥٢٧) _. وانسائی فی کتاب النعوت ،باب السمیع القریب (٧٦٧٩) .وفی کتاب السیر،باب شده رفع الصوت بالتهلیل والتکبیر(٨٨١٤). وابن ماجة فی کتاب الادب ،باب ماجاء فی.. لاحول ولاقوة الابالله (٣٨٢٤)_

[4] کشف الباری :(۳ ج۳ص۳۳۵) _

[5] ارشادالساری :(ج۵ ص ۱۳۵) _

① په حدیث کښې دچغوسورو اودشور جوړولو نه منع کړې شوې ده اوددې خبرې تائیدپه ښیله دحدیث دالفاظونه کیږی ،، اربعوا علی انفسکم،، یعنی دخپل ځان سره دنرمې معامله اوکړئ: اوظاهرده چې ذکربالجهرکوم چې دمشایخوپه نیززانج دې په هغې کښې نه چغې سورې وی اونه سختی وی [1]

حضرت مولانارشیداحمدګنګوهی رحمه الله فرمائی چې په دې حدیث کښې کوم ممانعت راغلې دې ددې تعلق ذکرسره نه دې ځکه چې دذکریوقسم هم ممنوع نه دې بلکه دلته دآواز اوچتولونه ځکه منع شوې ده چې هغه دښمنانوعلاقه وه، اودشورشغړپ سره به هغوی بیدار شوی وو

بس چرته چې دجهرنه د تکلیف اوداِیذاء امکان وی نوهلته داجهرمکروه دې ګڼې نه ـ نودا ممانعت دکوم امرخارج دوجې نه کیدې شی .ځکه چې د ذکرالهی یوقسم هم منهی عنه نه دې [2] اوداحتلاف دا احوالو اواشخاصودوجې نه هم حکم بدلیدې شی ـ [3]

دمذکورالصدر توجیهاتونه داخبره بلکل واضحه کیږی چې هغه ذکرد کوم کیفت چې د (قوالی او دهمال) پشان وی چې ښه شورشغړپ اودرز غوبل اود ،، وجد ،، په نوم باندې توپونه وهل وی،نوداسې اموروسره دشریعت دلرې نه هم تعلق نشته دې،جائزاومشروع خولا پریګده ـ

حضرت علامه عبدالحی لکهنوی دذکربالجهرپه مسئله کښې ،، سبحة الفکر فی الجهربالذکر،، نومې کتاب مرتب کړې دې په کوم کښې چې هغه دذکربالجهرجوازد اته څلویښ روایتونونه ثابت کړې دې [4]

دبعضې الفاظ حدیث تشریح :

اشرفنا: داشراف په معنی کښې دې :دپاس نه کتل یعنی چې کله مونږپه یوکندې ته راشو ..

قوله: ارْتَفَعَتْ أَصْوَاتُنَا : داجمله فعلیه حال واقع کیږی، دلته قد ،،مقدردې کما فی قوله تعالی (اوجآءکم حصرت صدورهم) ای قدحصرت.

قوله : ارْبَعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ: ربع (ف) ربعا : توقف کرنا ،انتظارکرنا ، وائیلې کیږی ،، ربع الرجال بالمکان،، سفرختمیدونه پس په یوځې کښې پړاؤ اچول ـ علامه خطابی رحمه الله فرمائی چې ددې جملې مطلب دې :شورمه کوئ آواز مه اوچتوئ ـ اوابن قرقول وینا ده چې دخپل ځان سره دنرمئ معامله کوئ اوسختی پریګدئ ـ [5]

دترجمة الباب سره مطابقت دحدیث شریف دترجمةالباب سره مطابقت دحدیث نه حاصل شده معنی نه مستنبط دې . ځکه چې جناب نبی کریم ﷺ دلته درفع صوت لره ناخوښه کړې ده ـ

---

[1] لامع الدراری :ج۷ص۲۶۸)ـ

[2] الکوکب الدری :ج ٤ص ۳٤٦) ـ

[3] سباحة الفکر.ص: ١٤. فی المجلد الثالث من مجموعة رسائل العلامة اللکنوی) ـ

[4] مجموعة رسائل اللکنوی :ج۳ص ٤۹٦ـ ٤٦٥. ادارة القرآن کراچی .

[5] عمدة القاری :ج ١٤ص٢٤٥و اعلام الحدیث للخطابی(ج٢ص ١٤٢٤) ـ

۱۳۰_ بَاب التَّسْبِيحِ إِذَا هَبَطَ وَادِيًا.

دترجمة الباب مقصد: دلته امام بخاری رحمه الله دا وائیل غواړي چې صحابه کرام (عنهم) به چې کله یوې وادی ته کوزېدل نوتسبیح به ئې لوستل. دتسبیح معنی دتنزیه وی، مطلب دادې چې دښکته طرف ته کوزیږی نو داخیال ساتل پکار دی چې الله تعالی مقدس اومنزه دې، څنګه چې نشیب لره په فرازباندې اولوړه دجوړې په مقابله کښې کمه ګڼړلې شی، کوم چې عیب دې نوښکته کوزېدوکښې داخیال کول پکاردی چې الله تبارک وتعالی دهرقسمه ښکته والی اوهرقسمه عیب نه پاک دې_([1])

[۲۸۳۱] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ حُصَيْنِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ - رضی الله عنهما - قَالَ كُنَّا إِذَا صَعِدْنَا كَبَّرْنَا، وَإِذَا نَزَلْنَا سَبَّحْنَا. [۲۸۳۲]

تراجم رجال

① **محمدبن یوسف**: دا ابواحمد محمدبن یوسف بیکندی رحمه الله دې، په کتاب العلم کښې ددوی تذکره تیره شوې ده ([2])

② **سفیان**: دا سفیان بن عیینه رحمه الله، په بدء الوحی،، کښې ددوی تذکره تیره شوې ده ([3])

③ **حصین بن عبد الرحمن**: دحصین بن عبدالرحمن رحمه الله تذکره تیره شوې ده_([4])

④ **سالم بن ابی الجعد**: دسالم بن ابی الجعد رحمه الله تذکره تیره شوې ده _([5])

⑤ **جابربن عبدالله**: دصحابی رسول حضرت جابربن عبدالله رضی الله عنه دې. ددوی حالات مخکښې تیرشوی دی.([6])

قوله: كُنَّا إِذَا صَعِدْنَا كَبَّرْنَا، وَإِذَا نَزَلْنَا سَبَّحْنَا: ،،چې کله به مونږ پورته ختلونومونږبه الله اکبروائیل اوچې کله به مونږ ښکته کوزیدلونومونږبه سبحان الله وائیل_

دلته دآداب سفر نه یوادب بیان شوې دې چې پورته ختولو په وخت ،، الله اکبر اود کوزیدلو په وخت سبحان الله وائیل پکاردی_

نکته: علامه مهلب رحمه الله فرمائی چې په لوړغورونوباندې ختلوپه وخت کښې تکبیر، دعظمت باری تعالی داظهاردپاره دې چې دټولونه بلنداوبالااودټولونه ارفع اواعلی دالله رب العزت ذات دې_

---

[1]) شرح ابن بطال :(ج۵ص۱۵۳) _ (۲۸۳۱) اخرجه البخاری فی کتاب الاتی :باب التکبیراذاعلامشرفا والنسائ فی الکبری فی کتاب عمل الیوم واللیة ،باب مایقول اذاانحدرمن ثنیة (۱۰۳۷۵) _

[2])کشف الباری :ج۳ص۳۸۷)_

[3])کشف الباری :ج۳ص۳۳۸)_

[4]) اوګورئ کتاب المواقیت الصلوة باب الاذان بعد ذهاب ا لوقت

[5]) اوګورئ کتاب الوضوء باب التسمیة علی کل حال وعند الوقوع (رقم :۱٤۱)

[6])کتاب الوضوء، باب من لم یرالوضوء الامن المخرجین ،من القبل والذکروالد بر_

او د وادیانو په لوړه جوړه کښې تسبیح دحضرت یونس علیه السلام دعمل نه مستنبط ده چې هغوی
دکب په ګیډه کښې الله تعالی تسبیح بیان کړې ده، څنګه چې دالله جل شانه قول دې ﴿فلولا انه
کان من المسبحین ○ للبث فی بطنه الی یوم یبعثون﴾ (۱) بس دتسبیح په دولت الله جل شانه هغوی ته
دکب دګیډې دتیارو نه نجات عطاء کړونوجناب نبی کریم ﷺ دحضرت یونس علیه السلام په اتباع
کښې دوادیانو دننه تسبیحات لوستلو چې الله جل شانه دوی لره ددښمن دشرنه اوددغه خې
دشرنه په حفاظت سره اوباسی۔ (۲)

دترجمة الباب سره مطابقت: دحدیث شریف دترجمة الباب سره مطابقت په .. واذا نزلنا سبحنا
..کښې دې .دنزول اودهبوط دواړو معنی دکوزیدو ده . (۳)

باب ۱۳۱: التکبیر إذا علا شرفًا

دَ ترجمة الباب مقصد:- امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی چه صحابه کرام رضی الله عنهم به دَ حج او
غزواتو په سفرکښې په اوچت ځائی ختل نوالله اکبرالله اکبربه ئې وئیل. مطلب دا چه اوچتوالی
ته دَ ختو په وخت دزمکې او آسمان هغه خالق نه دی هیرول پکار چه دَ ټولو اوچتو اولوړ والونه
اودَټولو رفعتونونه اعلی دې.
دَمجاهدینو دَپاره ضروری دی چه دَ شورشرپه ځائی دَالله تعالی په ذکرکښې مشغول شی. دَدې
طریقه داده چه دَ اوچت ځائی دَ ختوپه وخت دَالله اکبرورد په ژبه باندې کوئی او دَ راکوزیدو په
وخت سبحان الله وئیل. (۴)

[۲۸۳۲] (۵) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ حُصَيْنٍ عَنْ سَالِمٍ
عَنْ جَابِرٍ-رضی الله عنه- قَالَ كُنَّا إِذَا صَعِدْنَا كَبَّرْنَا، وَإِذَا تَصَوَّبْنَا سَبَّحْنَا. [ر: ۲۸۳۱]

رجال الحدیث

① **محمد بن بشار**:- دامحمدبشار بن عثمان بصری رحمه الله دې. دَدوی تذکره تیره شوې ده. (۶)
② **ابن ابی عدی**:- دامحمدبن ابراهیم بن ابی عدی السلمی التیمی ابوعمرو بصری رحمه الله دې.
کتاب الغسل کښې دَدوی تذکره تیره شوې ده. (۷)
③ **حصین**:- داحصین بن عمران رحمه الله دې ددوی تذکره شاته تیره شوې ده. (۸)

---

(۱) الصافات: ج۱٤۳،۱٤۲)
(۲) شرح ابن بطال (ج۵ص۱۳۵)
(۳) عمدة القاری: ج ۱٤ص۱٤۵)
(٤) عمدة القاری: ۲٤۵/۱٤ وشرح ابن بطال: ۱۵۳/۵.
(۵) قدمر تخریجه فی الباب سابق ذکرالان.
(٦) کشف الباری: ۲۵۸/۳.
(۷) باب إذا جامع ثم عادومن دارعلی نسائه فی غسل واجب: ۲٦۷.
(۸) کتاب مواقیت الصلوة باب الاذان بعد ذهاب الرقت: ۵۹۵.

④ **سالم** ذا سالم بن ابی الجعد رحمه الله دی. دده وی تذکره تیره شوی ده. [1]

⑤ **جابر** - داصحابی رسول حضرت جابربن عبدالله انصاری رضی الله عنه دی. د دوی حالات تیرشوی دی. [2]

ترجمة الباب سره مطابقت:- ددې حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله کښې دې کنا إذا صعدنا کبرنا یعنی چه کله به مونږ پورته ختلونو تکبیر به مو ونیلو. [3]

[حدیث نمبر ۲۸۳۳] [4] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ صَالِحِ بْنِ كَيْسَانَ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ - رضي الله عنهما - قَالَ كَانَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - إِذَا قَفَلَ مِنَ الْحَجِّ أَوِ الْعُمْرَةِ - وَلاَ أَعْلَمُهُ إِلاَّ قَالَ الْغَزْوِ - يَقُولُ كُلَّمَا أَوْفَى عَلَى ثَنِيَّةٍ أَوْ فَدْفَدٍ كَبَّرَ ثَلاَثًا ثُمَّ قَالَ «لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، آيِبُونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ سَاجِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ، صَدَقَ اللَّهُ وَعْدَهُ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَهَزَمَ الأَحْزَابَ وَحْدَهُ». قَالَ صَالِحٌ فَقُلْتُ لَهُ أَلَمْ يَقُلْ عَبْدُ اللَّهِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ قَالَ لاَ. [ر: ۱۷۰۳]

رجال الحدیث

① **عبدالله**:- دا ابن یوسف دې. یا ابن صالح دې. یاابن رجاء العدانی دې په دې کښې اختلاف دې ابو علي جیلانی رومبې قول معتمد گرځولې دې. [5] ددوی تذکره بدء الوحی کښې تیره شوې ده. [6]

② **عبدالعزیزبن ابی سلمه**:- داعبدالعزیزبن عبدالله بن ابی سلمه رحمه الله دې. کتاب العلم کښې ددوی تذکره تیره شوې ده. [7]

③ **صالح بن کیسان**:- داابومحمد یاابوالحارث صالح بن کیسان دې. ددوی تذکره کتاب الایمان لاندې روانډې تیره شوې ده. [8]

④ **سالم بن عبدالله**:- دا د حضرت ابن عمر ځوئې دې ددوی تذکره هم کتاب الایمان کښې تیره شوې ده. [9]

---

[1] کتاب الوضوء باب التسمیة علی کل حال وعند الوقاع: رقم:۱٤۱.

[2] کتاب الوضوء باب من لم یرالوضوء إلا من المخرجین من القبل والدبر. رقم:۱۷٦۵.

[3] عمدة القاری:۲٤۵/۱٤.

[4] الحدیث قدمر تخریجه فی الباب العمرة باب مایقول إذا رجع من الحج أو العمرة أوالغزو. رقم:۱۷۹۷.

[5] إرشاد الساری:۱۳٦/۵.

[6] کشف الباری:۲۸۹/۱.

[7] کشف الباری: ۵۱۸/٤.

[8] کشف الباری: ۱۲۱/۲.

[9] کشف الباری: ۱۲۸/۲.

⑤ **عبدالله بن عمر**:- داحضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما دي ددوی حالات کتاب الایمان کښې تیرشوی دی.[۱]

دَ حدیث دَبعض الفاظوتشریح:- **قفل**: په معنی رجع یعنی چه کله به حضورپاك دَ حج نه واپس کیدلو

قوله: ولا أعلمه إلا قال الغزو:- یعنی چه کله به ابن عمر رضی الله عنهما دا روایت ذکرکولونوحج اوعمرې سره به نی دَ غزوه ذکرضرور کولو.

یقول: کلما أوفی:-دَ یقول ضمیرحضرت ابن عمر رضی الله عنهما طرف ته اود أوفی ضمیر جناب رسول الله ﷺ طرف ته راجع دې. أوفی معنی ده ختل مطلب دا چه حضرت ابن عمر رضی الله عنهما وائی چه کله به نبی کریم ﷺ وادئی ته ورختلو نو دغه مذکوره دعا به نی لوستله.

فَدْفَدْ:- کانړیجنه سخته زمکه چه اوچته وی. **آیبون**:- دلته مبتدا محذوف ده تقدیرعبارت دې نحن آیبون..... آب یؤب أوبا معنی ده. راګرځیدل، واپس کیدل یعنی مونږ خلق دَالله تعالی طرف ته راوپس کیدونکی یو. **لربنا**: دَدې متعلق پنځه احتماله دی. ① ماقبل ساجدون سره متعلق دې ② مابعد حامدون سره متعلق دې ③ دې دواړوسره متعلق دې ④ دَماقبل صفات اربعه سره متعلق دې ⑤ پنځوواړو صفتونوسره علی سبیل التنازع متعلق دې یعنی هریو سره متعلق دې. لکه آیبون لربنا، تائبون لربنا.......[۲]

قوله: قال صالح: فقلت له: ألم يقل عبدالله إن شاء الله؟ قال: لا:- صالح بن کیسان رحمه الله راوی وائی چه ما دَحضرت ابن عمر رضی الله عنهما خوئی سالم ته اوونیل ایا ستا پلار عبدالله رضی الله عنه ان شاء الله نه دې وئیلې؟ نوسالم جواب اوکړو نه. یعنی هغوی **وهزم الاحزاب وحده إن شاء الله** نه دې وئیلې.[۳]

تنبیه:- دَ ابوداؤد په روایت کښې دا اضافه هم نقل ده. **کان النبی صلی الله تعالی علیه وسلم وجیوشه إذا علوا الثنایا کبروا، وإذا هبطوا سبحوا، فوضعت الصلوة علی ذلك**.[۴] دا اضافه مدرج ده مسندنه ده ځکه چه امام ابوداؤد رحمه الله دا روایت دَعبدالرزاق په طریق سره نقل کړې دې او امام عبدالرزاق دا په خپل کتاب کښې دَ ابن جریج قول ګرځولې دې.[۵] لکه چه داقول دَابن جریج دَ مراسیل

---

[۱] کشف الباری:۱/۶۳۷.

[۲] عمدة القاری:۱۴/۲۴۶.

[۳] عمدة القاری:۱۴/۲۴۶.

[۴] بذل المجهود:۱۲/۱۰۰وعون المعبود:۷/۲۵۹ وسنن إبی داوٗد کتاب الجهاد باب مایقول الرجل إذا سافر. رقم: ۲۵۹۹.

[۵] مصنف عبدالرزاق: ۵/۱۶۰ رقم:۹۲۴۵.

نه دي خو امام ابوداؤد رحمه الله دا موصولاً نقل کوی. په دې باندې شراح ابوداؤد نه چا تنبیه کړې او نه شراح د بخاری شریف نه چا نیول کړی دی (١)

ترجمة الباب سره مطابقت: - دحدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله کښې دې کلما أوفى على ثنية أو فدفد كبر ثلاث یعنی کله چه به نبی کریم ﷺ چرته د غرېه څوکه ختلو نو درې ځل به نې تکبیرونیلو (٢) والله اعلم وعلمه اتم واحکم.

باب ۱۳۲: يكتب للمسافر مثل ما كان يعمل في الاقامة

د ترجمة الباب مقصد: - امام بخاری رحمه الله دلته دا بیانوی چه کوم سړې په حالت اقامت کښې په کومو نفلی اعمالو باندې همیشه والې اوپابندی کوی او د هغه هم دغه نیت وی چه زه به همیشه دغه شان اعمال کوم. نوکه چرې هغه سفرته ځی او د سفر د وجې نه هغه دغه اعمال نه شی اداکولې نوهغه ته به ثواب ملاویږی. دعمل منقطع کیدوسره ثواب نه منقطع کیږی خو په دې شرط چه سفر د گناه په نیت سره نه وی. لکه چه څوك الله تعالى دې نه کړی د چا ناحقه قتل کولو د پاره په سفر ځی نو دا فضیلت به هغه ته حاصل نه وی. (٣)

[حدیث نمبر ۲۸۳۴] (٤) حَدَّثَنَا مَطَرُ بْنُ الْفَضْلِ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ حَدَّثَنَا الْعَوَّامُ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ أَبُو إِسْمَاعِيلَ السَّكْسَكِيُّ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا بُرْدَةَ وَاصْطَحَبَ هُوَ وَيَزِيدُ بْنُ أَبِي كَبْشَةَ فِي سَفَرٍ، فَكَانَ يَزِيدُ يَصُومُ فِي السَّفَرِ فَقَالَ لَهُ أَبُو بُرْدَةَ سَمِعْتُ أَبَا مُوسَى مِرَارًا يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «إِذَا مَرِضَ الْعَبْدُ أَوْ سَافَرَ، كُتِبَ لَهُ مِثْلُ مَا كَانَ يَعْمَلُ مُقِيمًا صَحِيحًا».

رجال الحديث

① **مطربن الفضل:** - دا مطربن فضل مروزی رحمه الله دې. ددوی حالات تیرشوی دی. (٥)

② **یزیدبن هارون:** - دا یزیدبن هارون زادان السلمی ابوخالدواسطی رحمه الله دې د دوی تذکره تیره شوې ده. (٦)

③ **عوام:** - دا ابوالحارث عوام بن حوشب شیبانی ربعی دې. د دوی حالات تیرشوی دی.

④ **ابراهیم:** - داابوابراهیم بن عبدالرحمن بن اسماعیل سکسکی رحمه الله دې. ددوی تذکره هم

---

(١) وقد تنبه له الحافظ ابن حجرفی تخریج الاذکارالنوویة کما فی الفتوحات الربانية لابن علان:٥/ ١٤٠.

(٢) عمدة القاری: ١٤/ ٢٤٦.

(٣) عمدة القاری: ١٤/ ٢٤٦.

(٤) احدیث اخرجه ابوداود فی کتاب الجنائز باب إذا کان الرجل یعمل عملا صالحا فشغله عنه مرض او سفر. رقم: ٣٠٩١ وأحمد فی مسنده: رقم: ٣٦٤.

(٥) کتاب الصلوة باب کراهية التعری فی الصلوة رقم: ٣٤٦.

(٦) کتاب الوضوء باب التبرزفی البیوت رقم: ١٤٩

وړاندې تیره شوې ده.[1]

⑤ **ابوبرده/ابوموسیٰ اشعری** رضي الله عنه:- دَدې دواړو حضراتو تذکره **کتاب الایمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده** کښې تیره شوې ده.[2]

⑥ **یزید بن ابی کبشه**:- دا تابعی دې دَ دوی دَپلارنوم یَحویل یا جبریل بن یسار دې. هغه دَخپل پلار ابوکبشه، مروان بن الحکم او دَ یوصحابي نه روایت حدیث کړې دې. امام حاکم رحمه الله دَ صحابی نوم شرجیل بن اوس نقل کړې دې.[3] دَدوی نه روایت کونکی ابوبشرجعفربن ابی وحشیة حکم بن عتیبه علی بن الاقمر معاویة بن قرة مزنی او ابراهیم بن عبدالرحمن سکسکی رحمه الله وغیره دی.

په اموی دورحکومت کښې دې په مختلفواوچتوعهدوباندې پاتې دې دَعراق گورنر جوړشو اودَ سند ه نه دَخراج وصول کولوذمه واری هم هغوی پوره کړې. دَ عبدالملك بن مروان په زمانه کښې دَ پولیس او مجاهدینو مشر جوړشو. اهل شام به دهغوی ډیرعزت اودرناوې کولو. ډیرکم روایت به ئی کول. په صحیح بخاری کښې دَهغوی تذکره صرف هم دغه راغلې ده چه هغه به په سفرکښې روژې ساتلې نوحضرت ابوبرده بن ابی موسیٰ اشعری دَهغه نه دا حدیث اوریدلې دې.

حافظ ابن حجر رحمه الله تقریب التهذیب[4] کښې هغه مقبول او فتح الباری[5] کښې ثقة گرځولې. ابن حبان رحمه الله هغه په کتاب الثقات کښې ذکرکړې دې.[6] حافظ ذهبی رحمه الله فرمائی وکان کبیرالشان رحمه الله.[7] دَ هجری کال په ړومبی صدئې آخره کښې دَ سلیمان بن عبدالملك په دور کښې په سند ه کښې وفات شو.[8]

دَ ابراهیم سکسکی وینا ده چه مادَابوبرده نه اوریدلی دی چه هغه اویزیدبن ابوکبشه په سفرکښې وو اویزیدبه په سفر کښې روژې ساتلې. نو ابوبرده اوونیل چه ما دَ (خپل پلار) حضرت ابوموسیٰ اشعری رضي الله عنه نه ځوځل اوریدلی دی چه جناب نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمائیلی دی که یوسړې بیمارشي یا په سفرکښې اوځي نودَهغه په اعمل نامه کښې هم هغه شان اعمال لیکلې کیږی لکه څنګه چه دَ هغه په اقامت او دَ صحت په حالت کښې عادت وو.

---

[1]) دَ دواړو راویانودَ تذکره دَپاره اوگورئی کتاب البیوع باب مایکره من الحلف فی البیع. رقم:۲۰۸۸.

[2]) کشف الباری:۱/۶۹۰.

[3]) تهذیب التهذیب: ۱۱/۳۵۴.

[4]) تقریب التهذیب ص: ۶۰۴ رقم الترجمة: ۷۷۶۵.

[5]) فتح الباری:۶/۱۳۶.

[6]) کتاب الثقات: ۵/۵٤٤.

[7]) سیرأعلام النبلاء: ٤/٤٤۳.

[8]) حواله بالا دَنوروتفصیل دَپاره اوگورئی تهذیب الکمال:۳۲/۲۲۸.

علامه مهلب رحمه الله فرمائي چه د قرآن کريم آيت ﴿ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّلِحٰتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴾[1] کښې هم دغه مضمون راغلې دې که د صحت د خرابئ او د سفر د وجه نه يوسړې خپل معمولات پوره نه کړې شي نوهغه ته به اجر ملاويږی.[2]

دلته د دې خبرې خيال ساتنې چه د دې حديث تعلق نوافل سره دې ځکه چه فرائض خو يه دې دواړو صورتونو کښې نه ساقط کيږی. بيمار که په قيام باندې قادرنه وی نو په ناسته به مونځ کوی اومسافربه قصر کوی. په حديث شريف کښې راځی چه کوم سړې تهجد کوی او د تهجد په وخت د هغه ستړګې ورغلې نوهغه ته به ثواب ملاويږی او دغه خوب د هغه د پاره صدقه ده. د حديث الفاظ دادی. مامن امرئ تكون له صلوة في الليل يغلبه عليها نوم أو وجع إلا كتب له أجر صلاته، وكان نومه صدقة عليه [3] بل د دې حديث نه داهم معلومه شوه چه دا اجر اوثواب د دې سړی د پاره دې چه په صحت اواقامت کښې د يونيك عمل عادت وی. صرف بيماريدو يا په سفر تللوسره څوك د دې فضيلت مستحق نه شی جوړيدې ځکه چه دغه مرض ياسفر دې د خپلو معمولاتونه منع کړې نه دې. چه د معمولاتو او نيكو اعمالو د هغه عادت نه وونو د هغه د پاره به څه ليکلې شی؟[4] د ابوداؤد په روايت کښې د دې تصريح موجود ده.[5]

قوله: کتب له مثل ماکان يعمل مقيما صحيحا - دلته لف اونشر غيرمرتب دې ځکه چه د حديث په شروع کښې لفظ مرض مقدم دې او سافر مؤخر دې. اودلته د مرض مقابل صحيحا مؤخر دې او سافر مقابل مقدم دې.[6]

ترجمة الباب سره مطابقت:- د حديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت د حديث نه بالکل واضح دې او کتاب الجهاد سره مناسبت دادې چه اکثرپه جهاد کښې اسفار او امراض خو پيښيږی نو دې وجه نه چه کوم نيك اعمال او معمولات پاتې کيږی په هغې باندې خفه کيدل نه دی پکار بلکه هغه ثواب جاری وی.

باب ۱۳۳: السير وحده

د ترجمة الباب مقصد:- امام بخاری رحمه الله د خان له سفرکولوحکم بيانول غواړی چه داعمل جائزدې که ناجائز؟ دلته دوه احاديث ذکردی په يوکښې د حضرت زبير رضي الله عنه خان له د سفرکولوذکردې او په دويم روايت کښې خان له د سفرکولونه منع کړې شوې ده. په دې وجه امام بخاری رحمه الله ترجمة الباب مبهم پرېخودې دې او څه واضحه حکم ئې نه دې لکولې[7]

---

[1]) التين: ٦.
[2]) شرح ابن بطال: ٥/١٥٤.
[3]) عمدة القاري: ٣٥٣/١٤ دارالکتب العلمية بيروت.
[4]) شرح ابن بطال: ٥/١٥٤ – ١٥٥.
[5]) أبوداؤد کتاب الجنائز رقم: ٣٠٩١.
[6]) فتح الباري: ٦/١٣٦.
[7]) عمدة القاري: ٢٤٧/١٤.

خان له د سفر كولوحكم: مهلب رحمه الله فرمائی چه د شپې خان له سفر كولونه منع كولوكښې حكمت دادې چه د شپې وخت كښې د شيطانانو بهرخوريدوكښې تكليف رسولو اودخلقو په زړونوكښې وسوسې اچولووخت وی په دې وجه جناب نبی كريم ﷺ د شپې ماشومان بهر ويستلونه منع فرمائيلې وو. ليكن داحرام نه دی كه څه عذرنه وی نو مكروه دی اوكه د سفرڅوك ملګرې وی نودا افضل اوبهتردی. (۱)

حديث نمبر ۲۸۳۵ (۲) حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْكَدِرِ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ -رضى الله عنهما- يَقُولُ نَدَبَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- النَّاسَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ، فَانْتَدَبَ الزُّبَيْرُ، ثُمَّ نَدَبَهُمْ فَانْتَدَبَ الزُّبَيْرُ، ثُمَّ نَدَبَهُمْ فَانْتَدَبَ الزُّبَيْرُ، قَالَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- «إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ حَوَارِيًّا، وَحَوَارِيَّ الزُّبَيْرُ». قَالَ سُفْيَانُ الْحَوَارِيُّ النَّاصِرُ.[ر: ۲۶۹۱]

رجال الحديث

① **حميدی**: داعبدالله بن زبيرحميدی رحمه الله دې. د دوی حالات بدء الوحی كښې تيرشوی دی. (۳)

② **سفيان**:- داسفيان بن عيينه رحمه الله دې د ده تذكره ماقبل كښې تيره شوې ده. (۴)

③ **محمدبن المنكدر**:-دامحمدبن المنكدر رحمه الله دې د دوی حالات شاته تيرشو. (۵)

④ **جابربن عبدالله** رضي الله عنهما:- دا صحابی رسول حضرت جابربن عبدالله رضي الله عنهما دې د دوی تذكره وړاندې تيره شوې ده. (۶)

ترجمة الباب سره د حديث په مناسبت باندې اشكال اودهغې جواب:- داحديث د دې باب لاندې ذكركولوباندې امام اسماعيلی رحمه الله ته دا شبه شوې ده چه داحديث دې باب سره مناسبت نه لرې ځكه چه دلته د حضرت زبير رضي الله عنه د خان له سفركولوهيڅ ذكرموجودنه دې. كيدې شی چه څوك بل هم هغوی پسې شاشاته تلې وی. علامه ابن المنير رحمه الله هم د دې تائيدكړې دې. حافظ ابن حجر رحمه الله د دې شبه د ختمولودپاره فرمائی چه دلته د دې ذكر خو نشته ليكن هم دغه واقعه مناقب زبير كښې راځی (۷) دكوم نه چه معلوميږی چه هغوی دا سفرخان له كړې وو هلته حضرت عبدالله بن زبير رضي الله عنهما فرمائی: ماخپل پلارڅو ځل بنوقريظه طرف ته په تلو راتلوليدلې دې. ماد هغوی نه تپوس اوكړو ياأبي رأيتك تختلف يعنی باباجانه تاسو باربار بنوقريظه طرف ته

(۱) شرح ابن بطال: ۱۵۵/۵.

(۲) احديث قد مر تخريجه ابوداود فی كتاب الجهاد باب فضل الطليعة: ۲۸٤۶.

(۳) كشف الباری: ۲۳۷/۱.

(۴) كشف الباری: ۲۳۸/۱.

(۵) كتاب الوضوء باب صب النبی صلی الله عليه وسلم وضوءه علی المغمی عليه رقم: ۱۹۶.

(۶) كتاب الوضوء باب من لم يرالوضوء إلا من المخرجين من القبل والدبر: ۱۷۶.

(۷) كتاب فضائل أصحاب النبی صلی الله تعالی عليه وسلم باب مناقب الزبيربن العوام رضي الله عنه رقم: ۳۷۱۹.

ځنې راځنې اخر څه خبره ده؟ هغوی اوونيل جناب نبی کريم ﷺ مونږ ته فرمائيلی دی چه د بنوقريظه خبربه څوك راوړی؟ نوزه لاړم (١)

نورد سنن النسائی روايت خو بالكل واضحه اوبې ګرده دې په کوم کښې چه وهب بن کيسان رحمه الله په دې الفاظوسره دغه واقعه ذکرکوی: أشهدلسمعت جابربن عبدالله........ فلم يذهب أحد، فذهب الزبير (٢) لکه چه دتاکيددپاسه تاکيد دې اودغه شان درې ځل اوشو اودريواړه ځل هم حضرت زبير رضی الله عنه لاړو. په دومره صفاالفاظوسره داواقعه ذکرکولې شی بياهم دا احتمال راويستل چه کيدې شی بل څوك هم دوی سره وی. نودې ته به هم بې ځايه تکلف ونيلی شی

قوله: قال سفيان: الحوازی الناصر:- دالفظ مفرددې اومنصرف دې اود حواء طرفته منصوب دې. دا په کراسی يا جواری باندې نه دی قياس کول پکار خکه چه دا الفاظ جمع دی مفردنه دی. (٣)

حديث نمبر ٢٨٣٦] (٤) حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا عَاصِمُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنِ ابْنِ عُمَرَ - رضى الله عنهما - عَنِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم -.

حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا عَاصِمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ:

«لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِي الْوَحْدَةِ مَا أَعْلَمُ مَا سَارَ رَاكِبٌ بِلَيْلٍ وَحْدَهُ.«

رجال الحديث

رومبې سند: ① **ابوالوليد:-** داهشام بن عبدالملك رحمه الله دې ددوی حالات کتاب الايمان کښې تيرشوی دی. (٥)

② **عاصم بن محمد:-** دا عاصم بن محمدبن عبدالله بن عمر رحمه الله دې کتاب الايمان کښې ددوی تذکره راغلې ده. (٦)

③ **ابی:-** داد حضرت عاصم پلارمحمدبن زيد رحمه الله دې. کتاب الايمان کښې ددوی تذکره راغلې ده. (٧)

---

(١) فتح الباری:١٣٨/٦ وعمدة القاری:٢٣٧/١٤.

(٢) سنن النسائی الکبری:٢٦٤/٥ کتاب السير باب ذهاب الطليعة وحده: رقم:٣/٨٨٤٣.

(٣) إرشادالساری:١٣٧/٥.

(٤) اخرجه الترمذی فی کتاب الجهاد باب ماجاء فی کراهية أن يسافر الرجل وحده: رقم: ٦٧٣ والنسائی فی الکبری:٥/ کتاب الجهاد باب النهی عن سيرالراکب وحده رقم: ٨٥٠.

(٥) کشف الباری:٣٨/٢.

(٦) باب عقدالازارعلی القفافی الصلوة رقم:٣٥٢.

(٧) کشف الباری: ١٣٥/٢.

④ **ابن عمر**- داصحابی رسول حضرت عبدالله بن عمر بن الخطاب رضی الله عنهما دي ددوی حالات شاته تیرشوی دی. [1]

دویم سند- ① **ابونعیم**- دافضل بن دکین رحمه الله دي ددوی حالات کتاب الایمان کښې تیرشوی دی [2] باقی رجال سند بعینه د پورتنی رومبی سند مطابق دی. دحضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما نه روایت دي چه نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی که خلقو د خان له سفرکولونقصانات زما په شان پیژندل نوهیڅ یومسافربه د شپې یوازې سفرنه کولو.

قوله: مافي الوحدة ماأعلم ماسار راكب- مافي الوحدة کښې ماء خو یا زانده ده او ظرف في الوحدة محل نصب کښې ده. یا ما مصدریه ده تقدیرعبارت داسې دې لويعلم الناس أي شئ في الواحدة؟ اوداهم په محل نصب کښې دې. [3] ماأعلم کښې ماموصوله ده اوجمله مفعول کیدوسره محل نصب کښې واقع ده. ماسار راکباکښې ما نافیه ده اوجمله جزاء ده.

په دواړو روایتونوکښې تعارض اودهغې ازاله:-په رومبی روایت کښې د حضرت زبیر رضی الله عنه د خان له سفرذکردې خو په دې روایت سره ددې ممانعت معلومیږی. بل الراكب شيطان والراكبان شيطانان والثلاث ركب. [4] په دې روایت کښې د خان له سفرکولونه صراحةً ممانعت واردشوې دې. چنانچه په دواړو روایتونو کښې په ظاهره تعارض معلومیږی. په دې کښې مختلف تطبیقات ورکړې شوی دی.

① د څه ضرورت یا مصلحت دخاطره خان له سفرکول جائزدی اوممانعت د عاموحالاتو په اعتبار سره دې. په جاسوس وغیره کښې ضرورت اوحکمت هم دغه دې چه هغه یوازې وی.

② که چرته امن وی اود خان له سفرکولوضرورت پیښ شی نوجائزدی. د ویرې په حالت کښې ناجائزدی. [5]

③ بعض حضرات وائی چه دممانعت تعلق اوږدوسفرونوسره دې په کوم کښې چه د مونځ قصرکیږی په مختصراوکم مسافت والاسفرونوکښې هیڅ بدیت نشته. [6]

④ داممانعت نهی تادیبی دې نهی تحریمی نه دې. یعنی دآدابواومستحباتونه دې چه سړې دې خان له سفرنه کوی ځکه چه په دې سره وحشت کیږی لکه څنګه چه رسول کریم ﷺ د لوښی د مینځ نه خوراك کول، مشکیزه باندې خله کیخودوسره اوبه څکل او په ډاګه چهت باندې د شپې سملاستونه منع فرمائیلې ده اودې نه علاوه هم نور ډیرمثالونه دی د کوموتعلق

---

[1] کشف الباری: ۶۳۷/۱.

[2] کشف الباری: ۶۶۹/۲.

[3] إرشاد الساری:۱۳۸/۵.

[4] إرشاد الساری:۱۳۸/۵.

[5] إرشاد الساری:۱۳۸/۵.

[6] عمدة القاری:۱۴۲/۱۴.

چه آدابو سره دې د جواز اوعدم جواز سره نه دې
په دې کښې دخلقو حالات اوطبائع ته هم کتل وی. چه یو سړې بزدل دې اوده هرمنظرنه ویرېږی دهر سړی نه خوف خوری او په هرکش کړپ باندې توپ وهی نو ښکاره خبره ده چه دداسې سړی ځان له سفرکول دخطرې نه خالي نه دی. د بهادرو اوتکړه خلقو حکم ددې نه بالکل مختلف دې (١) هم په دې تناظرکښې دحضرت عمر رضی الله عنه داقول دې که سړې ځان له سفرکوی او هغه مړشی یا په هغه باندې څه اوشی نو زه به دچانه تپوس پوښتنه کولو دپاره ګرځم؟

د حدیث ترجمة الباب سره مطابقت:- د ړومبی روایت مطابقت په سلسله کښې مونږ خودلی دی چه حضرت زبیر رضی الله عنه به په دې مهم باندې ځان له تشریف اوړلو. د دویم روایت مطابقت په دې اعتبارسره دې چه ترجمه مبهم قائمه کړې شوه څه حتمی حکم نی د ځان له سفرکولوباره کښې اونه لګولو چه جائزدی که ناجائز؟ نو په دې روایت کښې دابیان کړې شو چه بغیر ضرورت نه ځان له سفرنه دی کول پکار (٢)

فائده:- دحضرت جابر رضی الله عنه د روایت نه معلومېږی چه امیرله څوك په خطرناك مهم باندې جبراً نه دی لیګل پکار سره ددې چه هغه ته اختیارحاصل دې. بلکه د ترغیب اوشوق په ذریعه سره دخلقو جذبات راؤچتول پکاردی. چه کوم سړې په خپله خوشحالئی سره د دغه کارذمه په خپل سراخلی نودخپل صلاحیتونوپه خاطر هغه داسې وی اوهغه د بهترکارکردګئی سبب جوړېږی د رسول الله صلی الله علیه وسلم دا عمل یوه بهترینه نمونه ده کنی هغه ته اختیاردې چه هغه چاته هم حکم ورکړی چه اې فلانکی لاړ شه او خبر راوړه اوددې حکم نه دانکار د چا هیڅ مجال نه وو. لقوله تعالی ﴿ اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ ﴾ (٣) یعنی چه کله هم نبی کریم صلی الله علیه وسلم تاسو غواړی نو زر لبیك وایئی. (٤) والله اعلم بالصواب.

باب ۱۳۴: السرعة فی السیر

د ترجمة الباب مقصد:- دلته دافرمائی چه هسې خو په تسلئی اووقارسره تګ پکاردې اصل هم دغه دې. خوکله کله د تیزتللوضرورت هم پیښېږی نود ضرورت په وخت په دې کښې هیڅ بدیت نشته. دلته شراح رحمهم الله رجوع الی الوطن قیدلګولې دې. په باب کښې ذکرشوو احادیثونه هم دغه په ذهن کښې راځی چه دوطن طرف ته واپس کیدو کښې تندی پکارده.
لیکن ترجمة الباب مطلق دې په دې وجه د ضرورت په وخت تیز تګ جائزدې. که د وطن طرف ته واپس کیدل وی او که ددښمن طرف ته تیزئی سره ورتګ وی یابل څه موقع وی. بهرحال په تیزتګ کښې د ضرورت په وخت هیڅ بدی نشته.

---

[1]) شرح ابن بطال: ۵/۵۵ – ۵۶.
[2]) عمدة القاری: ۱۴/۱۴۲.
[3]) الانفال: ۲۴.
[4]) شرح ابن بطال: ۵/۵۴.

قَالَ أَبُو حُمَيْدٍ قَالَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- «إِنِّي مُتَعَجِّلٌ إِلَى الْمَدِينَةِ، فَمَنْ أَرَادَ أَنْ يَتَعَجَّلَ مَعِي فَلْيُعَجِّلْ». [ر ۱۴۱۱]

ابوحمید: یعنی ابوحمید دا عبدالرحمن ساعدی انصاری رضی الله عنه دې د دوی تذکره په کتاب الصلوة کښې تیره شوې ده. (۱) نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی زه د مدینې طرف ته زر خم څوک چه ماسره زر تلل غواړی نوزر دې تیارې اوکړی

دا روایت مصنف رحمه الله کتاب الزکوة باب خرص التمر کښې موصولاً ذکرکړې دې (۲)

حدیث نمبر ۲۸۳۷ (۳) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ هِشَامٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبِي قَالَ سُئِلَ أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ -رضى الله عنهما- كَانَ يَحْيَى يَقُولُ وَأَنَا أَسْمَعُ فَسَقَطَ عَنِّي - عَنْ مَسِيرِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ، قَالَ فَكَانَ يَسِيرُ الْعَنَقَ، فَإِذَا وَجَدَ فَجْوَةً نَصَّ. وَالنَّصُّ فَوْقَ الْعَنَقِ. [ر ۱۵۸۳]

رجال الحدیث

① **محمدبن المثنی**:- دا د امام بخاری رحمه الله شیخ محمدبن مثنی رحمه الله دې د دوی تذکره کتاب الایمان کښې تیره شوې ده. (۴)

② **یحیی**:- دا یحیی بن سعید قطان رحمه الله دې د دوی تذکره هم کتاب الایمان کښې تیره شوې ده. (۵)

③ **هشام**:- دا هشام بن عروه رحمه الله دې د دوی حالات بدء الوحی کښې تیرشوی دی. (۶)

④ **أبی**:- دا عروه بن زبیر رحمه الله دې. د دوی حالات بدء الوحی کښې تیرشوی دی (۷)

⑤ **اسامة بن زید**: دا صحابی رسول حضرت اسمه بن زید رضی الله عنهما دې د دوی تذکره تیره شوې ده. (۸)

قوله: وكان يحيى يقول وأنا أسمع فسقط عني:- دا د یحیی بن سعید القطان قول دې او جمله معترضه ده. په دې کښې د امام بخاری رحمه الله شیخ محمدبن المثنی دا وضاحت فرمائی

---

۱) باب فضل استقبال القبلة: رقم:۳۹۱.

۲) تنبية: قد تسامح فى تخريج هذا التعليق محقق تغليق التعليق حيث أشار إلى أن المؤلف رحمه الله ذكره موصولاً فى كتاب العمرة فى باب من أسر ناقته إذا بلغ المدينة، رقم: ۱۸۰۲ وكتاب فضائل المدينة فى باب بلاترجمة بعد باب المدينة تنفى الخبث، رقم: ۱۸۸۶وقد خلط حميد وأبوحميد انظر حاشية تغليق التعليق: ۳۵٤/۳ والله اعلم بالصواب.

۳) قد مر تخريجه فى كتاب الحج باب السير إذا رجع من عرفة، رقم: ۱۶۶۶.

۴) كشف البارى:۲۵/۳.

۵) كشف البارى:۲/۲.

۶) كشف البارى:۲۹۱/۱.

۷) كشف البارى:۲۹۱/۱.

۸) كتاب الوضوء باب إسباغ الوضوء: رقم:۱۳۹.

چه زمونږ شیخ دا روایت دَعروه نه تعلیقًا یا مسندًا نقل کولو اودَ حضرت عروه قول وأنا أسمع دَهغه نه پاتې شوې وو نویحیی دَهغې تصریح اوکړه. دَ دې تائید دَ مسلم شریف دَ روایت نه هم کیږی دَ کوم الفاظ چه دادی: سئل أسامة وأنا شاهد کیف کان مسیر النبی صلی الله تعالی علیه وسلم. (۱)
بل هم دَ صحیح بخاری روایت کوم چه کتاب الحج کښې تیرشوې دې په هغې کښې دی: سئل أسامة وأنا جالس..... (۲)
حاصل دادې چه کوم وخت رسول الله ﷺ دَعرفه نه دَ واپسئ سره متعلق داخبره حضرت اسامه رضی الله عنه نه معلومولو نوهغه وخت حضرت عروه رحمه الله هم هلته تشریف ایخودې وو تقدیر عبارت داسې دې. قال البخاری: قال ابن المثنی: کان یحیی یقول تعلیقًا عن عروة أو مسندًا إلیه. قال: سئل أسامة وأنا أسمع السؤال......

قوله: عن مسیر النبی صلی الله تعالی علیه وسلم:- داعبارت دَ سئل متعلق دې یعنی دحضرت اسامه رضی الله عنه نه د مسیر نبی علیه السلام باره کښې پوښتنه اوکړه. (۳)

فجوة:- خالی ځائی یادَ دوو څیزونو په مینځ کښې کولاؤ ځائی، سورت کهف کښې دی: ﴿وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِّنْهُ﴾ (۴) یعنی په غار کښې دننه اصحاب کهف په ارت اوکولاؤ ځائی کښې پراته دی.

النص فوق العنق:- نص: ډیر په تیزئی سره سورلی شړل. عنق: په تیزئی سره تلل. په دواړو کښې دَ رفتار فرق دې او نص عنق نه زیات تیز تللوته وائی. (۵) یعنی جناب نبی کریم ﷺ دَ عرفه نه په واپسئ باندې تیز روان وو اوکله چه ارت ځائی ملاؤ شو نوحضور پاک به نور هم رفتار تیزولو.

ترجمة الباب نه انطباق:- دَحدیث شریف ترجمة الباب سره مناسبت نص نه واضح دې. دلته دَ نبی کریم ﷺ دَ تیز تلل اختیارولو ذکر دې. (۶)

حدیث نمبر ۲۸۳۸] (۷) حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ قَالَ أَخْبَرَنِي زَيْدٌ- هُوَ ابْنُ أَسْلَمَ- عَنْ أَبِيهِ قَالَ كُنْتُ مَعَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ- رضي الله عنهما- بِطَرِيقِ مَكَّةَ، فَبَلَغَهُ عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ أَبِي عُبَيْدٍ شِدَّةُ وَجَعٍ، فَأَسْرَعَ السَّيْرَ حَتَّى إِذَا كَانَ بَعْدَ غُرُوبِ الشَّفَقِ، ثُمَّ نَزَلَ

---

۱) صحیح مسلم: ۴۱۷/۱ کتاب الحج باب الافاضة من عرفات إلی المزدلفة.
۲) کتاب الحج باب السیر إذا دفع من عرفة رقم: ۱۶۶۶.
۳) عمدة القاری: ۲۴۹/۱۴.
۴) الکهف: ۱۷.
۵) النهایة: ۳۱۰/۳ و: ۶۴/۵.
۶) عمدة القاری: ۲۴۹/۱۴.
۷) قد مر تخریجه فی تقصیر الصلوة باب تصلی المغرب ثلاثا فی السفر رقم: ۱۰۹۱.

فَصَلَّى الْمَغْرِبَ وَالْعَتَمَةَ، يَجْمَعُ بَيْنَهُمَا، وَقَالَ إِنِّي رَأَيْتُ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - إِذَا جَدَّ بِهِ السَّيْرُ أَخَّرَ الْمَغْرِبَ وَجَمَعَ بَيْنَهُمَا. [ر: ۱۰۴۱]

دا حدیث بعینه هم په دې سند اومتن سره کتاب العمرة کښې تیرشوې دې (۱)

ترجمة الباب سره مطابقت: - دحدیث شریف ترجمة الباب سره مناسبت إذا جدبه السیر کښې دې یعنې چه کله رسول الله ﷺ ته دتیز تللو ضرورت پیښ شو نودمابنام مونځ ئې روستوکړو او د ماسخوتن هغې سره ئې یوځائې کړو. (۲)

حدیث نمبر ۲۸۳۹ (۳) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ سُمَيٍّ مَوْلَى أَبِي بَكْرٍ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رضى الله عنه - أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ «السَّفَرُ قِطْعَةٌ مِنَ الْعَذَابِ، يَمْنَعُ أَحَدَكُمْ نَوْمَهُ وَطَعَامَهُ وَشَرَابَهُ، فَإِذَا قَضَى أَحَدُكُمْ نَهْمَتَهُ فَلْيُعَجِّلْ إِلَى أَهْلِهِ». [ر: ۱۷۱۰]

دا حدیث بعینه هم په دې سند اومتن سره کتاب العمرة کښې تیرشوې دې

قوله نومه وطعامه وشرابه: - دامنصوبه بنزع الخافض ده تقدیرعبارت دادې یمنع أحدکم من نومه....... یا مفعول ثانی دې د یمنع ځکه چه منع هم د اعطی په شان د دواړو مفعولو تقاضا کوی. مطلب دا چه په سفرکښې د خوراك څښاك سهولت خوحاصل وی ولې په مکمل توګه سکون او راحت سره نه وی لکه چه په کورکښې داقامت په وخت وی. په دې وجه د زر نه زر خپل ضرورت پوره کولوسره خپل کورطرف ته راواپس کیدل پکاردی. دې دپاره چه پخپله هم راحت حاصل کړی او بال بچ هم مطمئن شی.

نهمته: - دنون زیرسره لوستلې شی ددې معنی ده شوق اورغبت. یعنې چه کله رغبت پوره شی اودسفرنه ئې زړه موړشی نو زردې د خپل کورطرف ته د واپسئی سفرشروع کړی. (۴)

ترجمة الباب سره مناسبت: - د حدیث شریف ترجمة الباب سره مناسبت فلیعجل إلی أهله نه ښکاره دې. (۵)

د احادیث باب نه مستنبط شوې فوائد: - علامه مهلب رحمه الله فرمائی چه په ړومبی او آخری حدیث کښې دوه فائدې دی. ① د سفرد مشقت نه به زر خلاصې ملاؤشی. ② اهل اوعیال او اهل مدینه، خصوصاً دحضورپاك په زرواپسئی باندې به خوشحاله شی. په دې وجه به نبی کریم ﷺ د وطن مدینې طرف ته د زر نه زر د واپس راتلو کوشش کولو. اودې به ئې نورو ته هم ترغیب ورکولو. د دویم حدیث نه دافائده حاصلیږی که دعرفه نه په تیزئی سره زر اووتلې نو

---

(۱) باب فی المسافر إذا جدبه السیر وتعجل إلی أهله رقم:۱۸۰۵.

(۲) عمدة القاری: ۱۴/۴۹.

(۳) باب السفر سقطعة من العذاب رقم: ۱۸۰۴.

(۴) عمدة القاری:۱/۲۴۹ وفتح الباری:۱/۱۳۹.

(۵) عمدة القاری: ۱۴/۲۴۹.

مزدلفه ته په رسیدو به دعا اود الله تعالی سره دَ راز اونیاز دپاره وَخت ډیر ملاؤشی خکه چه په مزدلفه کښې دَ دعا وَخت ډیرکم وی اوهغه هم په کال کښې یوځل په دې شرط چه دَ حج سعادت هم درنصیب شی

په دریم حدیث کښې دَ حضرت ابن عمر رضی الله عنهما دَ عمل نه دافوائدحاصلیږی. ① دَ صفیه رضی الله عنها په ژوندکښې هغې سره ملاقات اوشی چه دَخپل مینځ خبرې چه دَ ښځې خاوند په مینځ کښې راز وی هغه اوشی

② صفیه رضی الله عنها بیماره وه اوخاوندنی په سفروو زر رسیدو سره هغه خوشحالول مقصد وو په کوم سره چه په بیمارئی کښې دَ افاقه کیدو امکان وی.

③ دَدې نه دَهغوی دَتواضع اودَ تکبرنه دَ ویزاره کیدو هم اظهارکیږی؟ (۱)

باب ۱۳۵: إذا حمل علی فرسٍ فرآها تباع

دَ ترجمة الباب مقصد:- دَعلامه قسطلانی رحمه الله په نیزدَ ترجمة الباب مقصد دادې چه په جهادکښې دَ استعمال په غرض هبه کړې شوې اس باره کښې که صدقه کونکی ته معلومه شی چه داخرڅوی نوآیا صدقه کونکې پخپله دا اخستې شی؟ (۲) دَدې جواب دَ باب لاندې ورکړې شوی حدیث کښې راغلې دې. په دې وجه امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې دَ جواب تصریح نه ده کړې.

لیکن حضرت شیخ الحدیث رحمه الله فرمائی چه علامه قسطلانی رحمه الله دَ کومې مسئلې طرف ته اشاره کړې ده هغه مختلف فیها ده اودَ صحیح بخاری کتاب الزکوة کښې باب هل یشتری صدقته لاندې تیرشوی دی. په دې وجه که چرې ترجمة الباب رجوع فی الهبه په معنی باندې محمول کړې شی (اوډیره قرین قیاس هم دغه ده) نومستبعدنه ده. په دې صورت کښې به دَ ترجمة الباب مقصد داشی که چادالله تعالی په لارکښې دَ جهادپه غرض سره اس صدقه کړو روستوورته معلومه شوه چه هغه دا دَده دَ رضا نه خلاف خرڅوی نو په دې صورت کښې صدقه کونکی ته دَخپلې هبه دَ رجوع کولواختیارشته که نه؟(۳)

حدیث نمبر ۲۸۴۰] (۴) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ- رضی الله عنهما أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ حَمَلَ عَلَى فَرَسٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَوَجَدَهُ يُبَاعُ، فَأَرَادَ

---

(۱) شرح ابن بطال: ۱۵۶/۵.

(۲) إرشاد الساری: ۴۷۳/۵.

(۳) قال المحدیث الکاندهلوی رحمه الله (الابواب والتراجم ص:۲۰۱) قلت والمسئلة التی أشار إلیها القسطلانی خلافیة تقدمت فی باب هل یشتری صدقته من کتاب الزکوة. ولایبعد عندی أن یحمل الترجمة علی معنی الرجوع ی الهبة. فالمغنی إذا تصدق رجل فرسا لیجاهد علیه فی سبیل الله ثم رأی المتصدق أنها تباع علی خلاف ما أراد من التصدق، فهل یرجع فی تلک الصدقة أم لا؟

(۴) مرتخریجه فی کتاب الزکوة، باب هل یشتری صدقته؟ ... رقم:۱۴۹۰.

أَنْ يَبْتَاعَهُ، فَسَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَقَالَ «لاَ تَبْتَعْهُ، وَلاَ تَعُدْ فِى صَدَقَتِكَ.[ر ۱۴۱۸]

رجال الحدیث

① **عبدالله بن یوسف**:- دا عبدالله بن یوسف تنیسی دمشقی رحمه الله دي. دَدوی حالات بدء الوحی کښې تیرشوی دی. [1]

② **مالک**:- دا امام دارالهجرة ابوعبدالله مالک بن انس بن مالک اصجی مدنی دي. دَدوی حالات کتاب الایمان کښې تیرشوی دی. [2]

③ **نافع**:- دا ابوسهیل نافع بن مالک اصجی تمیمی دي. دَدوی حالات هم دکتاب الایمان لاندې وړاندې تیرشوی دی. [3]

④ **عبدالله بن عمر** رضی الله عنهما:- دا مشهورصحابی رسول عبدالله بن عمر رضی الله عنهما دي. دَ دوی حالات کتاب الایمان لاندې تیر شوی دی. [4]

⑤ **عمربن الخطاب** رضی الله عنه:- دا حضرت عمر بن الخطاب رضی الله عنه دي دَدوی حالات هم کتاب الایمان لاندې تیرشوی دی. [5]

أن عمربن الخطاب رضی الله عنه حمل على فرس له فى سبيل الله، فوجده يباع، فاراد أن يبتاعه. حضرت عمر رضی الله عنه دَ الله تعالى په لارکښې یواس دَ سورلئی دَپاره ورکړو بیا(هغه دا خرڅول) اولیدل نو دانی غوښتل چه پخپله ئی واخلی.

په طبقات ابن سعد کښې دی چه دَدغه اس نوم ورد وو کوم چه تمیم داری رضی الله عنه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته دَهدیه په توګه ورکړې وو. روستوبیاحضورپاک حضرت عمر رضی الله عنه ته هدیه کړو. [6]

حضرت عمر رضی الله عنه دا اس دوباره ولې اخستل غوښتل؟ دَدې دوه وجوهات دی. ① یودا چه هغه ښکلی ښائسته او تیزوو. دَحضرت عمر رضی الله عنه په استعمال کښې پاتې وو اوهغوی ته دَده خوبیانې معلومې وې. په دې وجه ئی غوښتل دا دوباره واخلی. دَ صحیح مسلم دَ روایت نه هم دغه معلومیږی چه حضرت عمر رضی الله عنه دَدې اس دَ ښکلې والی معترف وو. دَ روایت الفاظ دی: حملت على فرس عتيق في سبيل الله [7]امام نووی رحمه الله وائی چه عتیق ښکلې مزیدار او تیزرفتاراس ته وئیلې شی. [8]

---

[1] کشف الباریک ۲۸۹/۱.

[2] کشف الباری:۸۰/۲.

[3] کشف الباری:۲۷۱/۳.

[4] کشف الباری:۶۳۷/۱.

[5] کشف الباری:۴۷۴/۲.

[6] طبقات ابن سعد:۴۹۰/۱.

[7] صحیح مسلم: ۲/ کتاب الهبات باب کراهية الانسان ماتصدق به ممن تصدق عليه.

[8] قال النووی رحمه الله: العتيق: الفرس النفيس الجواد السابق انظرشرح النووی على صحيح مسلم:۳۶/۲.

(۲) دويمه وجه داكيدې شي چه دا اس رسول الله ﷺ هغه ته هبه كړې وو د كوم ذات سره چه دحضرت عمر رضي الله عنه ډيره زياته مينه اوعقيدت وو. ممكن ده چه ددغه عقيدت د وجه نه ئې دااخستلوسره د دوباره حاصلولوخواهش ئې پيدا شوې وى. (والله اعلم)

قوله: فسأل رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم فقال: لاتبتعه ولاتعد في صدقتك:- حضرت عمر رضي الله عنه د رسول الله ﷺ نه تپوس اوكړو هغوى اوفرمائيل دامه اخله او په خپله صدقه كښې دوباره واپس كړه. حضرت عمر رضي الله عنه هغه اس په بيع اخستلوسره حاصلول غوښتل. بيا رسول الله ﷺ دا معامله عودفي الصدقة فرمائيلو سره حضرت عمر رضي الله عنه د بيع نه ولې منع كړو؟ ددې جواب دادې چه هغه اس حضرت عمر رضي الله عنه هديه كړې وو كه هغه ده اخستې وې نومتصدق عليه به دهغوى داحسان لاندې راتلودوجه نه مروتاً قيمت كښې كمې كولو. ښكاره خبره ده چه كله يوسړې چاته بغير قيمت نه هبه يا هديه كړى اوبياهغه واهب يا متصدق هغه څيز موهوب له ياد متصدق عليه نه اخلى نوهغه موهوب له اومتصدق عليه په قيمت كښې كمې كوى. لهذا هغه سړې چه په قيمت كښې كمې كوى په دې اعتبارسره به حضرت عمر رضي الله عنه عودفى الصدقة كونكې كيدو. (۱)

ترجمة الباب سره مناسبت:- حضرت شيخ الحديث رحمه الله چه دترجمة الباب كومه توجيهه كړې ده دهغې پيش نظر ترجمة الباب سره به د روايت تطبيق داسې كيږى چه حضرت عمر رضي الله عنه واهب اومتصدق وو دهغوى د احسان لاندې د راتلود وجه نه موهوب له اومتصدق عليه په قيمت كښې كمې كوى نوحضرت عمر رضي الله عنه عودفى الصدقة مرتكب كيدو په دې وجه نبى كريم ﷺ هغه ته داس داخستلو اجازت ورنه كړو او وئې فرمائيل لاتبتعه ولاتعدفى صدقتك اود ترجمة الباب سره د دې مناسبت ښكاره دې.

په فرس باندې متصدق عليه دملكيت مسئله:- كله چه صدقه كونكې د جهادپه نيت اس هديه كړى نو چه په چاباندې صدقه كړې دې هغه له په دې باندې د ذاتى مال په شان تصرف حاصل دې. اوهغه به د ده ملكيت وى يابه هغه اس وقف وى. دا په جهاد كښې داستعمالولونه پس به بيت المال ته واپس كول ضرورى وى؟ په دې كښې اختلاف دې.

امام مالك رحمه الله په دې مسئله كښې دمتصدق دالفاظو اعتباركړې دې. هغه فرمائى كه متصدق د صدقه په وخت وهولك في سبيل الله اووئيل نود متصدق عليه ملكيت به په دغه اس باندې تام شى. او په دې باندې به هغه ته د ذاتى مال په شان د تصرف حق حاصل شى. اوكه چرې متصدق د صدقه كولوپه وخت هو في سبيل الله اووئيل نوبيا به د دغه اس حيثيت د وقف وى. (۲) لهذا په جهاد كښې داستعمال نه پس به متصدق عليه باندې دغه اس په بيت

---

۱) إرشادالسارى ۴۷۳/۶ قال القسطلانى: سمى الشراء عوداً فى الصدقة، لان العادة جرت بانسامحة مهن البايع فى مثل ذلك للمشترى فاطنق على القدر الذى يسامح به رجوعاً.

۲) شرح ابن بطال: ۱۵۷/۵.

المال کښې حواله کول واجب وي.

دَ متصدق په اول اودويم قول کښې فرق دې. په قول اول کښې دَمتصدق عليه دَ ملکيت تصريح ده. په کوم چه هولك الفاظ دال دی. او په قول ثانی کښې على الطلاق هوفي سبيل الله سره دَوقف حيثيت مستفاد کيږي. لهذا دَامام مالك رحمه الله په نيزدواړو صورتونوکښې به دَ صدقه حيثيت جدا جدا وي. په اول صورت کښې دَمتصدق عليه ملکيت او دويم صورت کښې وقف يا بيت المال حصه جوړيدو سره دَ مجاهدين اسلام عمومی ملکيت.

امام اعظم رحمه الله او امام شافعی رحمه الله فرمائی چه هغه اس به دَ متصدق عليه ذاتی ملکيت جوړيږي او په دې به هغه ته هم هغه شان دَتصرف حق حاصل وی کوم چه په ذاتی اموالوباندې حاصل وی. (۱) په دې وجه په جهاد کښې دَ استعمال نه پس به هغه اس په بيت المال کښې جمع کول واجب نه وی.

چنانچه حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دَ رروايت الفاظ په ظاهره هم په دې باندې دلالت کوی چه حضرت عمر رضي الله عنه هغه اس دَ تمليك په توګه صدقه کړې وو. نودَ وقف شوې څيزبيع جائز نه ده په دې وجه که دغه اس وقف وې نو حضرت عمر رضي الله عنه به هغه هيڅ کله نه اخستلو. دَباب په دويم روايت کښې العائدفی صدقته نه هم معلوميږي چه دا صدقه دَ تمليك وه که وقف وې نو هغوی العائدفی حبسه يا العائدفی وقفه فرمائيل. (۲) والله اعلم.

حديث نمبر ۲۸۴۱ (۳) حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ - رضى الله عنه - يَقُولُ حَمَلْتُ عَلَى فَرَسٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَابْتَاعَهُ - أَوْ فَأَضَاعَهُ - الَّذِي كَانَ عِنْدَهُ، فَأَرَدْتُ أَنْ أَشْتَرِيَهُ، وَظَنَنْتُ أَنَّهُ بَائِعُهُ بِرُخْصٍ، فَسَأَلْتُ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - فَقَالَ «لاَ تَشْتَرِهِ وَإِنْ بِدِرْهَمٍ، فَإِنَّ الْعَائِدَ فِي هِبَتِهِ كَالْكَلْبِ يَعُودُ فِي قَيْئِهِ». [ر: ۱۴۱۹]

رجال الحديث

① **اسماعيل**:- دا ابوعبدالله بن ابی اويس اصبحی مدنی رحمه الله دې. دَ دوی تذکره کتاب الايمان کښې تيره شوې ده. (۴)

② **مالك**: دا امام مالك بن انس رحمه الله دې. دَ دوی تذکره هم کتاب الايمان کښې تيره شوې ده. (۵)

---

(۱) شرح ابن ابطال:۵/۱۵۷.

(۲) فتح الباري:۳/٤٤٥ ويدل على أنه حمل تمليك قوله ولاتعد فی صدقتک ولوکان حبسا لعلله به. کتاب الزکوة باب هل يشتری صدقته؟

(۳) قد مرتخريجه فی کتاب الزکوة، باب هل يشتری صدقته؟ولاباس بان يشتری صدقة غيره. لان النبی صلى الله تعالى عليه وسلم إنما نهى المتصدق خاصة عن الشراء ولم ينه غيره. رقم:۱۴۹۰.

(۴) کشف الباری:۲/۱۱۳.

(۵) کشف الباری:۲/۸۰.

③ **زیدبن اسلم** :- داابواسامه یا ابوعبدالله زیدبن اسلم قرشی عدوی مدنی رحمه الله دې. دَ دوی تذکره هم کتاب الایمان کښې تیره شوې ده.[1]

④ **ابیه** :- دې نه دَعمر بن الخطاب رضی الله عنه آزاد کړې شوې غلام اسلم العدوی مرادې. دَدوی تذکره کتاب الزکوة کښې تیره شوې ده.[2]

⑤ **عمر بن الخطاب رضی الله عنه** :- دادویم خلیفه حضرت عمربن خطاب رضی الله عنه دې. دَ دوی تذکره کتاب الایمان کښې تیره شوې ده.[3]

سمعت عمربن الخطاب رضی الله عنه یقول: حملت علی فرس فی سبیل الله، فابتاعه أو فاضاعه الذی کان عنده، فاردت أن أشتریه راوی وائی چه ماحضرت عمربن خطاب رضی الله عنه داسې فرمائیلوسره واوریدو چه ما فی سبیل الله دَ سورلئی دپاره یواس ورکړو (کوم سړی ته چه ئی ورکړې وو) هغه خرخول غوښتل (یائی اوفرمائیل چه) هغه ئی ضایع کړو. په دې وجه ماپه بیع دَاخستلو اراده اوکړه ما اوونیل چه هغه به دا په ارزان قیمت باندې خرڅه وی.

فابتاعه مطلب :- دا دَ باعه په معنی کښې ده.[4] علامه عینی رحمه الله وائی که دا دَ باعه په معنی کښې وانخستې شوه نو ابتاعه به یوبې معنی لفظ شی. په ظاهره هم دامعلومیږی چه ابتیاع دلته دَ بیع په معنی کښې دې.[5] دویم قول دادې چه دا دَ راوی تصحیف دې. په اصل کښې دا اباعه دې. او عرضه للبیع په معنی کښې دې.[6]

علامه رشیداحمد گنگوهی رحمه الله دلته یوه منفردتوجیه کړې ده هغه فرمائی چه فابتاعه دَ متکلم صیغه فابتاعه هم کیدې شی. دکوم معنی چه ده أردت ابتیاعه لکه چه دلته دَماضی یوه قریبی واقعه په صیغه دَ استقبال بیان کړې شوه.[7] دویمه خبره هغه دافرمائیلې چه که چرې فابتاعه دَماضی غائب صیغه وی نوبیا دا الالتفات من المتکلم إلی الغائب دَ قبیل نه به وی.[8] چه په عربوکښې یوبلیغ اسلوب دې. مطلب دادې چه معنی به بیاهم دَمتکلم وی. والله اعلم

أوفاضاعه :- أومفید شك دې.[9]

دَضایع کولوڅه مطلب دې؟ : شراح حدیث دَدې جملې په تشریح کښې درې اقوال نقل کړی دی.

---

[1]) کشف الباری: ۲/۲۰۳.

[2]) کتاب الزکوة باب هل یشتری صدقته؟ ولاباس أن یشتری صدقة غیره. لان النبی صلی الله تعالی علیه وسلم إنما نهی المتصدق خاصة عن الشراء ولم ینه غیره. رقم: ۱۴۹۰.

[3]) کشف الباری: ۲/۴۷۴.

[4]) عمدة القاری: ۱۴/۲۴۷ وإرشاد الساری: ۵/۱۳۹.

[5]) عمدة القاری: ۱۴/۲۴۷ وإرشاد الساری: ۵/۱۳۹.

[6]) عمدة القاری: ۱۴/۲۴۷ وإرشاد الساری: ۵/۱۳۹.

[7]) لامع الدراری: ۷/۲۷۱.

[8]) لامع الدراری: ۷/۲۷۱.

[9]) فتح الباری: ۶/۱۷۲ وعمدة القاری ۱۴/۳۴۷.

① رومبې قول دادې چه هغه سړې به د اس خدمت او خیال کولوکښې کوتاهی کوله خوراک اوکیابه نی هم ورته صحیح نه ورکوله [۱]

② بعض حضرات وائی چه د اس د قدراوقیمت نه ناخبره وو اوهغه نی په کم قیمت باندې خرڅولو [۲]

③ یوقول دادې چه حضرت عمر ﷺ د کوم مقصد د پاره دغه اس هدیه کړې وو هغه د مقصد د پاره نه استعمالیدلو [۳]

رومبې قول راجح دې او ددې تائید د صحیح مسلم د روایت نه کیږی په کوم کښې چه دی: فوجده قد أضاعه وکان قلیل المال [۴] او د وکان قلیل المال د الفاظونه د ضیاع علت معلوم شو چه د متصدق علیه د غربت د وجه نه به اس ته ښه ګیانه ملاویدله یابه ورته په وخت نه شوه ورکولې د څه په نتیجه کښې چه هغه ناکاره شو.

قوله وظننت أنه بائعه برخص - حضرت عمر ﷺ فرمائی چه زما خیال ووچه هغه به دااس په ارزان قیمت باندې خرڅه وی. رخص: (د راء په ضمه اوخا په سکون سره) د دې معنی ده ارزان کم قیمت او غلاء ددې ضد دې. [۵]

فسألت رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم فقال: لاتشتره وإن بدرهم فان العائد فی هبة کالکلب یعود فی قیئه. ما د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو نوحضورپاك اوفرمائیل چه په یودرهم کښې نی هم مه اخله ځکه چه صدقه ورکول اوواپس اخستل د سپی په شان دی چه قې اوکړی اوواپس ئی اوڅټی. علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی چه لاتشتره کښې نهی تنزیهی ده او په مبالغه باندې محمول دی. وإن بدرهم الفاظ هم مبالغتا استعمال شوی. مطلب دادې چه که دومره ارزان نرخ باندې ملاؤشی نوبیاهم دا مه اخله. [۶]

په روایت کښې د صدقه یا هبه متعلق دا تعلیم ورکړې شوې دې چه په دې کښې رجوع کول ډیر زیات ناخوښه او قبیح عمل ګرځولې شوې دې. ددې مثال ئی د سپی سره ورکړې دې چه قې اوکړی اوهغه بیا اوڅټی. مطلب دا چه په صدقه یا هبه کښې رجوع کول داسې ناخوښه عمل دې لکه چه سړې قې اوکړی او بیائی اوڅټی. علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی چه دلته صدقه کښې رجوع کونکې سپی سره او صدقه او هبه قی سره او رجوع فی الصدقه د رجوع الکلب

---

[۱]) شرح صحیح مسلم للنووی: ۳۶/۲ کتاب الهبات باب کراهة شراء الانسان ماتصدق به ممن تصدق علیه، فتح الباری:۴۴۵/۳ کتاب الزکوة باب هل یشتری صدقته؟

[۲]) تکملة فتح الملهم:۵۱/۲.

[۳]) تکملة فتح الملهم:۵۱/۲.

[۴]) صحیح مسلم للنووی: ۳۶/۲ کتاب الهبات باب کراهة شراء الانسان ماتصدق به ممن تصدق علیه،

[۵]) مجمع البحار:۳۱۰/۷.

[۶]) إرشاد الساری:۱۳۹/۵.

فی قیئه سره تشبیه ورکړې شوې ده. خلاصه دا ده چه په دې تشبیه سره رجوع فی الصدقه قباحت بیانول مقصود دی [1]

ترجمة الباب سره مناسبت:- په حدیث باب کښې دی لاتشتره........ فان العائد فی هبته کالکلب یعود فی قیئه. په دې کښې دعود في الصدقة کراهت بیان کړې شوې دې. حضرت شیخ الهند رحمه الله چه د ترجمة الباب کومه توجیه کړې ده دهغې په رڼا کښې د ترجمة الباب سره د روایت ددې جملې مناسبت واضحه دې.

باب ۱۳۶: الجهاد باذن الابوین

د ترجمة الباب مقصد:- د امام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه د جهاد د پاره د والدین نه اجازت اخستل ضروری دی. علامه عینی رحمه الله فرمائي چه د جهاد احکام په مختلفو احوالو اوظروفو کښې بدلیږي. او په دې کښې د ائمه د اختلاف تفصیل هم دې. په دې وجه امام بخاری رحمه الله ترجمه مطلق اوساتله او د تفصیل مذاهب طرف ته ئی اشاره اونه فرمائیله [2]

[حدیث نمبر ۲۸۴۲] [3] حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا حَبِيبُ بْنُ أَبِي ثَابِتٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا الْعَبَّاسِ الشَّاعِرَ - وَكَانَ لاَ يُتَّهَمُ فِي حَدِيثِهِ - قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو - رضي الله عنهما - يَقُولُ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - فَاسْتَأْذَنَهُ فِي الْجِهَادِ فَقَالَ «أَحَيٌّ وَالِدَاكَ». قَالَ نَعَمْ. قَالَ «فَفِيهِمَا فَجَاهِدْ». [۵۶۲۷]

رجال الحديث

① **ادم:-** دا ابوالحسن آدم بن ابی ایاس عبدالرحمن العسقلانی رحمه الله دې. ددوی تذکره کتاب الایمان کښې تیره شوې ده. [4]

② **شعبة:-** دا امیرالمؤمنین شعبة بن الحجاج بصری رحمه الله دې. ددوی تذکره هم کتاب الایمان کښې تیره شوې ده. [5]

---

[1]) إرشاد الساری:۱۳۹/۵.

[2]) عمدة القاری: ۲۵۱/۱۴ کذاأطلق ولکن فیه خلاف وتفصیل، فلذلک أبهم.

[3]) وعندالبخاری ایضًا (۸۸۳/۲) فی الادب باب لایجاهدإلا باذن الابوین رقم: ۵۹۷۲، وعند مسلم فی صحیحه (۳۱۳/۲) قد مرتخریجه فی کتاب الزکوة، باب هل یشتری صدقته؟ولاباس بان یشتری صدقة غیره، لان النبی صلی فی کتاب البروالصلة والادب، باب بروالوالدین وأیهما أحق به رقم: ۶۵۰۴، وعند الترمذی فی جامعه (۲۹۶/۱)فی الجهاد باب ماجاء فیمن خرج إلی الغزو وترک أبویه رقمک ۱۶۷۱، وعندأبی داؤد فی سننه (۳۴۹/۱) فی الجهفاد باب فی الرجل یغزو وأبراه کارهان رقم: ۲۵۲۹وعند السنائی فی سننه (۵۳/۲) فی الجهاد باب الرخصة فی التخلف لمن له والدان رقم:۳۱۰۵.

[4]) کشف الباری: کتاب الایمان ۶۷۸/۱.

[5]) کشف الباری: کتاب الایمان ۶۷۸/۱.

④ **حبیب بن ابی ثابت:-** دا ابویحیی قیس بن دیناراسدی کوفی رحمه الله دی. د دوی تذکره کتاب الصوم کښې تیره شوې ده. [1]

④ **ابوعباس الشاعر:-** دا سائب بن فروخ شاعرمکی رحمه الله دې د دوی تذکره کتاب التهجد کښې تیره شوې ده. [2]

قوله وکان لایتهم فی حدیثه:- یعنی د سندراوی ابوالعباس باندې به په روایت حدیث کښې تهمت نه شولګولې. شاعران اکثرمبالغه آرائی کوی. دلته په سندکښې دحبیب بن ابی ثابت شیخ ابوالعباس سائب بن فروخ محدث کیدو سره شاعرهم وو. وکان لایتهم في حدیثه نه د امام بخاری رحمه الله مقصددادې چه ابوالعباس رښتونې وو شاعرخووو لیکن دهغه شاعرانه کلام د عربودعاموشاعرانو په شان د مبالغه او افتراپردازنی نه پاك وو. [3] په خپل دې وصف باندې هغه د حدیث په روایت کښې یولوړمقام لرلو اومتهم بالکذب نه وو. مختصردا چه د وکان لایتهم في حدیثه قیدلګولوسره امام بخاری رحمه الله د ابوالعباس رحمه الله توثیق کړې دې چه د دوی روایات مقبول دی اوهغه د عامو مبالغه کونکوشاعرانو په شان مه ګڼرئی.

⑤ **عبدالله بن عمرو رضی الله عنهما:-** د دوی حالات هم په کتاب الایمان کښې تیرشوی دی. [4]

جاء رجل إلى النبی صلی الله تعالی علیه وسلم فاستاذنه فی الجهاد فقال أحی والداك؟ قال: نعم، قال: ففیهما فجاهد. یعنی عبدالله بن عمر رضی الله عنهما فرمائی د رسول الله ﷺ په خدمت کښې یوسړې حاضرشو اود هغوی نه جهادته د تللو اجازت اوغوښتلو. حضورپاك اوفرمائیل ستا مورپلارژوندی دی؟ هغه وئیل اوجی حضورپاك اوفرمائیل نوبیا هم په هغه دواړوکښې جهاداوکړه.

د رجل نه څوک مراددې؟:- د باب په روایت کښې د نوم تصریح نشته چه داڅوك وو البته د نورو روایاتونه ثابتیږی چه دا جاهمه بن عباس وو چه په جهادکښې د شرکت د اجازت د پاره د رسول الله ﷺ خدمت کښې حاضرشوې وو. چنانچه امام احمد او امام نسائی رحمهم الله د معاویه بن جاهمه په طریق یوروایت نقل کړې دې په هغې کښې دی: **أن جاهمة جاء إلى النبی صلی الله تعالی علیه وسلم فقال یارسول الله ! أردت الغزو وجئت لاستشیرك، فقال: هل لك من أم؟ قال: نعم: قال: الزمها.** [5] یعنی جاهمه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضرشو عرض ئی اوکړو یارسول الله! زماجهاد ته د تللو خواهش دې تاسو سره د مشورې د پاره حاضرشوې یم. حضور پاك اوفرمائیل آیاستامورژوندی ده؟ هغه وئیل اوجی حضورپاك اوفرمائیل هم هغې سره اوسیږه.

---

[1]) کتاب الصوم باب صوم داوٗد علیه السلام رقم:۱۹۷۹.

[2]) کتاب التهجد باب بعدمایکره من ترک قیام اللیل لمن کان یقومه رقمک۱۱۵۳.

[3]) عمدة القاری:۲۴۸/۱۴ وإرشادالساری: ۱۳۹/۵ وتحفة الباری:۴۸۶/۳.

[4]) کشف الباری: کتاب الایمان: ۶۷۹/۱.

[5]) رواه النسائی فی سننه:۵۳/۲ فی کتاب الجهاد باب الرخصة فی التخلف لمن له والدة، وأحمد فی مسنده:۴۲۹/۳ وفتح الباری:۱۷۳/۶.

په دې روايت كښې تصريح ده چه جهادته د تللودپاره د رسول الله ﷺ په خدمت كښې حاضريدونكې سړې هم جاهمه وو. دغه شان امام بيهقي رحمه الله عن ابن جريج عن محمدبن طلحة بن ركانه عن معاوية بن جاهمه السلمى عن ابيه په طريق سره روايت نقل كړې دې. د كوم راوى چه پخپله هم جاهمه دې هغه وائى: أتيت النبى صلى الله تعالى عليه وسلم أستاذنه فى الجهاد (١) زه د رسول الله ﷺ په خدمت كښې د جهاد د اجازت اخستلودپاره حاضرشوم.

قوله: ففيهما فجاهد: د مفهوم د ادائيگئى دپاره خو فجاهد فيهما تعبيرهم صحيح وو خو ففيهما جارمجرور د اختصاص دپاره د امر نه مقدم كړو. د كوم نه چه د موريلار اهميت اودهغوى خدمت مقدم كولوتاكيدمقصوددې. حافظ ابن حجرعلامه عينى او علامه قسطلانى رحمهم الله فرمائى چه دلته فجاهد ظاهرى معنى مرادنه ده كوم چه په اضرار يعنى چاته د ضرراوتكليف رسولويه معنى كښې استعماليږى. بلكه دالفظ د مشاكلت په توګه واردشوې دې جاهمه د جهاد د اجازت دپاره راغلىوو نوحضورپاك په دغه مناسبت سره اخدمهما په ځائى د مشاكلت د پاره فجاهد اوفرمائيل. په نورو الفاظوكښې داسې وئيلې شى چه دلته قدرمشترك مراد دې. په جهادكښې مال خرچ كيږى او بدن سترې كيږى. نولكه چه حضورپاك جاهمه ته د موريلار خدمت كولوسره دنفس اودمال د جهاد حكم وركړو. فجاهد تعبيريه دې مناسبت سره داسې شى أبذل مالك وأتعب بدنك فى رضا والديك (٢) يعنى ته دموريلارد رضادپاره خپل مال خرچ كړه او خپل بدن سترې كړه.

خوعلامه شوكانى رحمه الله په دې باندې رد كولوسره فرمائى: لايخفى أن كون المفهوم من تلك الصيغة إيصال الضرر بالابوين إنما يصح قبل دخول لفظ فى عليها، وأما بعد دخولها، كما هوالواقع فى الحديث، فليس ذلك المعنى هوالمفهوم منها، فانه لايقال جاهد فى الكفار بمعنى جاهدهم كما يقول جاهد فى الله، فالجهاد الذى يرادمنه إيصال الضرر لمن وقعت المجاهدة له هو. جاهده لاجاهد فيه وله. (٣)

يعنى د صيغه فجاهد استعمال إيصال الضرربالابوين په معنى كښې به هله صحيح وى كله چه په دې باندې في حرف جرداخل وى. مطلب دا چه مطلقا صيغه فجاهد خود إيصال الضرر والا په معنى باندې دلالت كوى خوكه په دې باندې في حرف جرداخل كړې شى لكه چه په حديث باب كښې وارد دې نوبيابه ددې معنى ايصال ضررنه وى. جاهد الكفار (چه د ايصال ضرر په معنى كښې مستعمل دې) په ځائى جاهدفى الكفاروئيل به صحيح نه وى. مختصردا چه مطلقا صيغه جاهد نه ايصال ضرر معنى مراد وى ليكن جاهد فيه يا جاهدله د محنت اومشقت په معنى كښې استعماليږى. نولكه چه د علامه شوكانى رحمه الله په نيز ففيهما فجاهد نه ايصال ضرر معنى مرادنه ده بلكه دا د محنت اوكوشش په معنى كښې دې. په رواياتوكښې دغه شان

---

(١) السنن الكبرى للبيهقى: ٢٦/٩ كتاب السير باب الرجل يكون له أبوان مسلمان أوأحدهما فلا يغزوإلا باذنها.
(٢) عمدة القارى: ٣٤٨/١٤ وفتح البارى: ١٧٣/٦ وإرشاد السارى: ١٣٩/٥.
(٣) نيل الاوطار للشوكانى: ٤٠/٩.

نور واقعات هم نقل دی چه د جهاد اجازت دپاره څوك راغلل نوحضورپاك هغوی ته د جهاد په ځائی د موربلارد خدمت حکم ورکړو.

صحیح مسلم کښې عن ناعم مولی ام سلمة عن عبدالله بن عمرو په طریق سره روایت مروی دی چه یوسړی د رسول الله ﷺ په لاس مبارك باندې د هجرت او جهاد بیعت کولوخواهش ښکاره کړو حضورپاك د هغه نه تپوس اوکړو فهل من والدیك أحدحی؟ آیا ستاوالدین کښې څوك ژوندی شته؟ هغه عرض اوکړو اوجی دواړه ژوندی دی. حضور پاك اوفرمائیل ارجع إلی والدیك فاحسن صحبتهما (۱) خپل موربلارله لاړشه اوهغوی سره اوسیدو کښې ښه سلوك کوه.

په بل طریق سره هم دغه روایت سنن ابوداؤد کښې هم نقل دې. په هغې کښې دی یوسړې د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضرشو عرض ئی اوکړو. جئت أبایعك علی الهجرة وترکت أبوی یبکیان یعنی زه تاسونه په جهاد باندې بیعت کولوته راغلې یم اوخپل موربلارمې په داسې حال کښې پریخودی راغلې یم چه هغوی ژړل. رسول الله ﷺ اوفرمائیل ارجع فاضحکهما کما أبکیتهما (۲) خپل موربلارله لاړشه خنگه چه دې هغوی ژړولی هم هغه شان ئی اوخنده وه.

په مذکوره رواياتو کښې رسول الله ﷺ سائل ته د جهاد په ځائی د والدین د خدمت حکم ورکړو.

خو په صحیح ابن حبان کښې د حضرت عبدالله بن عمرو ﷺ یو روایت دې: جاء رجل إلی رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم فساله عن أفضل الاعمال، قال: الصلوة. قال ثم مه؟ قال الجهاد. قال فان لی والدین، قال آمرك بوالدیك خیرا. فقال والذی بعثك بالحق نبیاً لاجاهدن ولاترکنهما. قال: فانت أعلم. (۳)

د رسول الله ﷺ په خدمت کښې یوسړې حاضرشو هغه د حضورپاك نه سوال اوکړو چه د ټولونه بهترعمل کوم یودې؟ حضورپاك اوفرمائیل مونځ. هغه عرض اوکړو بیاکوم یوعمل غوره دې؟ حضورپاك اوفرمائیل جهاد. هغه عرض اوکړو زما مور پلار ژوندی دی. حضورپاك اوفرمائیل زه تاته موربلارسره د ښه سلوك کولوحکم درکوم. هغه عرض اوکړو په خدائی چاچه ته په حقه سره نبی جوړکړې رالیږلې. زه به ضرور جهاد کوم اوموربلاربه پریږدم اوځم به. حضورپاك اوفرمائیل ته ډیرپوهیږې.

د وړاندې ذکرشوو رواياتوسره ددې روایت تطبیق ورکولوسره د حدیث شارحین فرمائی چه دا روایت فرض عین جهاد باندې محمول دې. کله چه د جهادنفیرعام وی او فرض عین شی نودموربلارد خدمت حکم ساقط کیږی. (۴) په دې وجه په دې روایت کښې د والدین د خدمت د حکم نه باوجودچه سائل جهادته د تللو خواهش ښکاره کړو نوحضورپاك نکیر اونه فرمائیلو. په

---

(۱) صحیح مسلم:۳۱۳/۲ کتاب البر والصلة باب برالوالدین وأیهما أحق به رقم:۲۵٤۹.

(۲) سنن أبی داؤد:۳٤۲/۱ کتاب الجهاد باب فی الرجل یغزو لغیره وأبواه کارهان رقم: ۲۵۳۰.

(۳) صحیح بخاری ابن حبان باب فضل الصلوات الخمس رقم:۱۷۱۹.

(٤) فتح الباری:۱۷۳/٦ وعمدة القاری: ۲٤۸/۱٤ وفتح القدیر:۱۹۱/۵ وتکملة فتح الملهم:۳۳۰/۵.

کومو روایتونو کښې رسول الله ﷺ د والدین د خدمت حکم ورکړې وو هغه وخت جهاد فرض عین نه وو فرض کفایه وو نفیر عام نه کیدو په صورت کښې د یوځوکسانو تللو سره فرض کفایه اداکیږی. او د خدمت محتاج والدین پریخودل او جهاد ته تلل جائز کیږی نه په دې وجه حضور پاك د والدین د خدمت حکم ورکړو.

په جهاد کښې د مورپلار د اجازت حیثیت: - جمهور فقهاء امام ابوحنیفه، امام مالك امام شافعی امام احمد او سفیان ثوری رحمهم الله فرمائی که نفیر عام نه وی او جهاد فرض کفایه وی نو د مورپلار د اجازت نه بغیر جهاد ته تلل جائز نه دی. د والدین خدمت فرض عین او جهاد فرض کفایه دې. فرض عین پریخودل او فرض کفایه اداکول گناه ده. [1] د دوی استدلال د حدیث باب صحیح مسلم او سنن ابوداؤد مذکوره روایاتونه دې چه رسول الله ﷺ سائل نه د جهاد په ځائی د والدین د خدمت حکم ورکړو.

البته که نفیر عام وی او جهاد فرض عین وی نو په دغه صورت کښې په ټولو مسلمانانو باندې وتل واجب دی د والدین اختیار باقی نه پاتې کیږی د هغوی د اجازت نه بغیر تلل واجب دی. [2] علامه ابن حزم مراتب الاجماع کښې فرمائی که په جهاد کښې د شرکت په وجه د والدین د هلاکت یا ضیاع اندیښنه وی نو بالاجماع د جهاد فرضیت ساقط کیږی خو که د ځان د هلاکت اندیښنه نه وی نو بیا هم وتل د جمهورو په نیز د والدین په اجازت باندې موقوف دی. [3] علامه ابن حزم ﷫ چه د جمهورو طرف ته د کوم مذهب نسبت کړې دې په هغې کښې د ده نه تسامح شوې ده. صحیح دادې چه د جمهورو په نیز که د والدین د ضیاع اندیښنه وی نو د جهاد فرضیت نه ساقطیږی د هغوی د اجازت نه بغیر جهاد ته تلل جائز دی. مسند احمد او مستدرك حاکم کښې د عمرو الغفاری مرفوع روایت دې. لاطاعة لمخلوق في معصية خال. [4]

علامه ظفر احمد عثمانی ﷫ د دې نه استدلال کولو سره فرمائی: **فيه دلالة على أنه لاحاجة إلى إذن الوالدين، إذا كان الجهاد فرض عين، وإن منعاه عنه فلا طاعة لهما.** [5] یعنی دا روایت په دې باندې استدلال کوی چه کله جهاد فرض عین وی نو د والدین اجازت ضروری نه دې که چرې هغوی د وتلو نه منع کوی نو د هغوی اطاعت جائز نه دې.

د احنافو او شوافع په نیز جد او جده یعنی نیاا او نیکه دواړه د والدین په حکم کښې دی. [6] یعنی د جهاد فرض کفایه کیدو په صورت کښې د هغوی خدمت به واجب وی او که فرض عین وی نو خروج به واجب وی او د هغوی اطاعت به جائز نه وی.

که چرې والدین مسلمانان نه وی؟: - د جمهور فقهاؤ په نیز که چرې والدین غیر مسلم وی نو

---

[1]) فتح الباري:۶/۱۷۳ وعمدة القاري: ۱۴/ ۲۴۸ وفتح القدير:۵/ ۱۹۱ وتكملة فتح الملهم:۵/ ۳۳۰.
[2]) فتح الباري:۶/۱۷۳ وعمدة القاري: ۱۴/ ۳۴۷.
[3]) عمدة القاري:۱۴/ ۳۴۷.
[4]) مسندأحمد۵/ ۶۶. ومستدرک حاکم:۳/ ۴۴۳ مناقب الحكم بن عمر الغفاري.
[5]) إعلاء السنن: ۱۲/ ۱۳.
[6]) فتح الباري:۶/ ۱۷۳ وإعلاء السُنن: ۱۲/ ۱۱.

هغوی نه د فرض کفایه جهاد په صورت کښې هم د اجازت اخستلو ضرورت نشته.[1]
سفیان ثوري رحمه الله فرمائي چه د غیرمسلم والدین هم هغه حکم دې کوم چه د مسلمان والدین حکم دې لهذا د غیر مسلم والدین نه هم اجازت اخستل ضروري دی. د هغوی دلیل دا دې چه په کوموروایاتو کښې رسول الله ﷺ سائل ته د جهادپه ځائې د والدین د خدمت حکم ورکړې. په دې کښې عموم دې چه والدین کافروی یا مسلمان د هغوی د خدمت مطلقا حکم دې. په کوم کښې چه کافراومسلمان والدین دواړه شامل دی. لهذا چه څنګه د مسلمان والدین نه اجازت اخستې شي هغه شان به د کافر والدین نه اجازت هم اخستل ضروري وي.[2]
د جمهورو استدلال دا دې چه د صحابه کرام رضي الله عنهم یولوئی تعداد په جهاد کښې شرکت کړې دي د کومو والدین چه کافران اومشرکان وو. لکه ابوبکر صدیق، ابوحذیفه بن عتبه او ابوعبیده رضي الله عنهم ابوحذیفه بن عتبه د رسول الله ﷺ سره په جنګ بدرکښې شریك وو. د دوی پلار رئیس المشرکین وو دغه شان د ابوعبید رضي الله عنه د پلارهم د هغه د توري په وار باندې مرګ واقع شو.[3]
جمهورو د سفیان ثوري رحمه الله استدلال جواب دا ورکړې دې چه د کوم روایاتو سره د عموم حکم ثابتیږی د مذکوره واقعاتو د وجه نه هغه عموم باقي پاتې نه شو په دې وجه فرض کفایه د جهاد په صورت کښې د مشرك والدین د اجازت څه حیثیت پاتې نه شو.[4]
ترجمة الباب سره مطابقت:- په روایت باب کښې د والدین نه د اجازت اخستلو څه ذکرنشته په دې وجه ترجمة الباب سره په ظاهره د دې مناسبت نشته. علامه عیني او زکریا انصاري رحمهم الله فرمائي چه په طریق استنباط ففیهما فجاهد ترجمه سره مناسبت دې. رسول الله ﷺ په روایت د والدین د خدمت حکم ورکړې دې. د دې حکم تقاضا داده چه د والدینو رضاحاصله کړئی اوچه کله رضاحاصله شي نولکه چه اجازت ملاؤ شو.[5]

باب ۱۳۷: ماقیل في الجرس ونحوه في أعناق الابل

د ترجمة الباب مقصد:- د اوښ په غاړه کښې جرس وغیره زوړندول د عربو په معاشره کښې یوعام رواج وو. د دې ترجمه نه د امام بخاري رحمه الله مقصد دادې چه د اوښانو په غاړه کښې جرس وغیره زوړندول مکروه دی.[6]

الجرس:- د جیم اوراء په فتحه سره ټلئی ته وائی کوم چه د څناورو په غاړه کښې تړلې شي. البته د راء په سکون سره الجرس د ټلئی غږیدو نه پیدا کیدونکی آواز ته وئیلې شي.[7]

---

[1]) المغني لابن قدامة:۳۷۸/۱ والمجموع شرح المهذب: ۲۷/۲۱.
[2]) المغني لابن قدامة: ۳۷۸/۱۰.
[3]) المغني لابن قدامة: ۳۷۸/۱.
[4]) المغني لابن قدامة: ۳۷۸/۱.
[5]) عمدة القاري: ۳۴۷/۱۴ وتحفة الباري:۴۸۶/۳.
[6]) عمدة القاري: ۳۴۷/۱۴ وتحفة الباري:۴۸۶/۳.
[7]) عمدة القاري: ۳۴۹/۱۴ وتحفة الباري:۱۷۴/۶.

ونحوه - دې نه مراد مرو نه جوړشوې هار يا اميل مراد دې دَامام بخاري رحمه الله مقصد دا دې چه داكراهت صرف په جرس كښې نه دې بلكه دَ مرو نه جوړشوې اميل كښې هم دې چه دَ بدنظرنه دَ حفاظت په توګه دَ اوښ په غاړه كښې زوړندولې شي.

په ترجمة الباب كښې امام بخاري رحمه الله صرف دَ اوښ ذكر كړې دې حالانكه دغه څيزونه دَ نورو خناورو په غاړو كښې هم زوړندولې شي. دَ دې تخصيص وجه داده چه په حديث كښې دَ ابل ذكرشوې دې دَامام صاحب عادت دې چه دَ حديث يو لفظ يا جمله نه ترجمة الباب ثابتيږي نو هغه دَ ترجمه جز جوړه وى. دويمه وجه دَ ابل دَ تخصيص دا هم كيدې شي چه په عربو كښې به غالب استعمال هم دَ اوښانو كيدلو او دَهغې په غاړو كښې به اميلونه اچولې شو.

[حديث نمبر ۲۸۴۳] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ عَنْ عَبَّادِ بْنِ تَمِيمٍ أَنَّ أَبَا بَشِيرٍ الأَنْصَارِيَّ- رضي الله عنه- أَخْبَرَهُ أَنَّهُ كَانَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ- صلى الله عليه وسلم- فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ- قَالَ عَبْدُ اللَّهِ حَسِبْتُ أَنَّهُ قَالَ- وَالنَّاسُ فِي مَبِيتِهِمْ، فَأَرْسَلَ رَسُولُ اللَّهِ- صلى الله عليه وسلم- رَسُولاً أَنْ لاَ يَبْقَيَنَّ فِي رَقَبَةِ بَعِيرٍ قِلاَدَةٌ مِنْ وَتَرٍ أَوْ قِلاَدَةٌ إِلاَّ قُطِعَتْ.

رجال الحديث

① **عبدالله بن يوسف**:- دا عبدالله بن يوسف تنيسى دمشقى رحمه الله دې. دَ دوى حالات بدء الوحى كښې تيرشوى دى. (۲)

② **مالک**:- دا ابوعبدالله بن مالك بن انس بن مالك اصجى مدنى رحمه الله دې دَدوى حالات هم تيرشوى دى. (۳)

③ **عبدالله بن ابى بكر**:- دا عبدالله بن ابى بكر بن محمدبن عمرو بن حزم انصارى مدنى رحمه الله دې. دَ دوى تذكره كتاب الوضوء كښې تيره شوې ده. (۴)

④ **عباد بن تميم**:- دا عباد بن تميم بن زيد المازنى رحمه الله دې. دَ دوى تذكره هم كتاب الوضوء كښې تيره شوې ده. (۵)

⑤ **ابوبشير انصارى** رضي الله عنه:- دا صحابى رسول ابوبشير الانصارى الساعدى الحارثى المدنى رضي الله عنه دې. جمهور مؤرخين او شراح حديث فرمائى چه دَدوى صحيح نوم معلوم نه دې. دَ يوقول

---

[1]) الحديث أخرجه مسلم: ۲۰۲/۲ فى اللباس باب كراهة قلادة الوترفى رقبة البعير رقم: ۵۵۴۹ وأبوداؤد فى الجهاد باب تقليد الخيل بالاوتار رقم: ۲۵۵۲.

[2]) كشف البارى: ۲۸۹/۱.

[3]) كشف البارى: ۸۰/۲.

[4]) كتاب الوضوء باب الوضوء مرتين مرتين.

[5]) كتاب الوضوء باب لايتوضامن الشک حتى يتيقن.

مطابق د دوی نوم قیس بن عبید الله بن الحریر بن عمرو بن الجعد خودلی شوی دی.[۱] لیکن داقول ضعیف دی حقیقت دادی چه د دوی نوم پټ دی په دی وجه حافظ ابن عبدالبر رحمه الله فرمانیلی دی: لایوقف له علی اسم صحیح وقیل اسمه قیس بن عبید ولایصح.[۲] د ده صحیح نوم معلوم نه کړی شو چه د ده نوم قیس بن عبید دی دا صحیح نه دی

دغه شان ابواحمد حاکم رحمه الله د ده تذکره د هغه صحابه کرامو په فهرست کښې کړی ده د چانو مونه چه معلوم نه دی.[۳] علامه واقدی رحمه الله فرمانی چه د واقعه حره نه پس د دوی انتقال شوی دی او اوږد عمر نی وو.[۴] واقعه حره په ۶۳ هجری کښې پیښه شوې یو قول دادی چه په ۶۰ هجری کښې د دوی انتقال شوی.[۵] حافظ ابن حجر رحمه الله د واقدی رحمه الله قول ته ترجیح ورکړی ده چه د هغوی وفات ۶۳ هجری کښې شوی.[۶]

هغوی د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه درې احادیث روایت کړی دی یو د صحیح بخاری هم دغه ترجمة الباب روایت دی او باقی دوه احادیث صحیح مسلم او سنن ابوداؤد کښې نقل دی.[۷] علامه عینی رحمه الله د دې سند مختلف خصوصیات بیان کړی دی هغوی فرمائی: فيه التحديث بصيغة الجمع في موضع، وبصيغة الاخبار كذلك في موضع، وبصيغة الافراد في موضع، وفيه ثلاثة مدنيون مالك وشيخه وشيخ شيخه، وثلاثة أنصاريونه وهم عبدالله وعباد وأبوبشير. وفيه تابعيان وهما عبدالله وعباد. وفيه أنه ليس لأبي بشير في البخاري غير هذا الحديث الواحد

د روایت په سند کښې په یوځائی کښې تحدیث د جمع په صیغه سره دی یوځائی صیغه اخبار سره او یوځائی عنعنه ده. او په دې کښې درې راویان مدنی دی امام مالك او د هغه شیخ او د شیخ شیخ دغه شان په دې کښې درې انصار دی یعنی عبدالله عباد او ابوبشیر او دوه تابعی دی عبدالله او عباد. یو خصوصیت دادی چه په پوره صحیح بخاری کښې د حضرت ابوبشیر رضی الله عنه نه د دې روایت نه علاوه بل روایت نقل نه دی.[۸]

قوله: أنه كان مع رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم في بعض أسفاره.

ابوبشیر انصاری رضی الله عنه فرمائی چه هغه رسول الله صلی الله علیه وسلم سره په یو سفر کښې وو. شراح حدیث کښې چاته هم معلومه نه شوه چه د دې نه کوم یو سفر مراد دی.[۹]

---

[۱]) تهذيب الكمال: ۷۹/۳۳ وتهذيب التهذيب لابن حجر: ۲۲/۱۲.
[۲]) الاستيعاب لابن عبدالبر على هامش الاصابة: ۲۴/۴.
[۳]) الاصابة في تمييز الصحابة: ۲۰/۴ وتهذيب الكمال: ۲۲/۱۲.
[۴]) تهذيب الكمال: ۸۰/۳۳ وتهذيب التهذيب: ۲۲/۱۲.
[۵]) الاصابة في تمييز الصحابة: ۲۱/۴.
[۶]) تهذيب التهذيب: ۲۲/۱۲.
[۷]) تهذيب الكمال: ۸۰/۳۳.
[۸]) عمدة القاری: ۲۵۲/۱۴.
[۹]) فتح الباری: ۱۴۱/۶ عمدة القاری: ۳۵۰/۱۴.

قوله قال عبدالله، حسبت أنه قال: والناس في مبيتهم- عبدالله وائی زما خیال دې چه هغوی دا (هم) وئیلی دی چه هغه وخت خلق د خپل خوب ځایونوکښې وو. دعبدالله نه مراد پخپله راوی حدیث عبدالله بن ابی بکر دې. هغوی ته د والناس في مبيتهم باره کښې شک دې چه دا جمله دهغه شیخ عبادبن تمیم وئیلې وه که نه. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دا روایت د عبدالله په طریق چرته هم مروی دې په هغې کښې د شک دا الفاظ موجود دی. ([1])

فارسل رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم رسولا: لايبقين في رقبة بعير قلادة من وتر- أو قلادة- إلا قطعت رسول اکرم ﷺ د یوقاصدپه ذریعه پیغام اولیګلو چه د یواوښ په غاړه کښې امیل یا (اوفرمائیل) امیل پاتې نه شی هغه پرې کړئی. حافظ ابن عبدالبر رحمه الله فرمائی چه دا قاصد د رسول الله ﷺ آزاد کړې شوې غلام حضرت زیدبن حارثه رضی الله عنه وو. ([2]) دلته لفظ أو د شک یا تنویع دپاره ذې، ([3])

د ابوداؤد په روایت کښې أوقلادة په ځائی ولاقلادة ذکردې. داعطف د عام علی الخاص د قبیل نه دې. ([4]) راجح أو قلادة دې. علامه مهلب رحمه الله هم ددې تائید کړې دې. ([5])

قلادة:- د قاف کسره سره ددې معنی ده امیل د څاروی د غاړې پټئی، انعامی تمغه کومه چه په غاړه کښې اچولې شی. په هغې باندې هم د قلادة اطلاق کیږی. ([6])

وتر:- د واؤ اوتاز برسره د لندې پټې ته وائی. ([7]) ددې جمع اوتار او وتار راځی. ([8]) وتربه تولو روایاتو کښې تاء مثناة سره منقول دې. ([9]) بعض حضرات د تاء په ځائی باء سره وبر روایت کړې دې. علامه ابن التین وائی داؤدی په دې باندې جزم کړې دې چه دا لفظ هم وبردې. وبر د اوښ نه ویستلې شوې ویښتوته وائی کوم چه د وړئی په شان وی. علامه ابن التین وائی چه دا د داؤدی تصحیف دې. صحیح هم وتر دې. ([10]) علامه ابن جوزی رحمه الله دخپل مزاج مطابق دلته

---

[1]) فتح الباری:۱٤۱/۶.

[2]) التمهیدلابن عبدالبر:۱۶۱/۱۷.

[3]) فتح الباری:۱٤۱/۶ وعمدة القاری: ۳۵۰/۱٤.

[4]) فتح باری: ۱٤۱/۶وعمدة القاری:۳۵۰/۱٤.

[5]) فتح باری: ۱٤۱/۶وعمدة القاری:۳۵۰/۱٤.

[6]) قال العلامة الفیروز آبادی القلادة ما جعل فی العنق انرر القاموس المحیط ص: ۲۸۲ باب الدال فصل القاف وفی المعجم المحیط (القلادة): ما جعل فی العنق من خلی ونحوه ووسام یجعل فی العنق نمسحه الدولة لمن تشاء تقدیر أله ص: ۷۵٤و ماده (قلد)

[7]) فتح الباری:۱۷۵/۶.

[8]) فتح الباری:۱۷۵/۶.

[9]) فتح الباری:۱۷۵/۶ وعمدة القاری:۳۵۰/۱٤.

[10]) فتح الباری:۱۷۵/۶ وعمدة القاری:۳۵۰/۱٤.

هم سخت الفاظ استعمال كړى دى هغه فرمائى ربما صحف من لا علم له بالحديث فقال: وبر يعنى چاته چه علم حديث سره مناسبت نه وى هغه تصحيف كولوسره وتر وبر لولى.[1]

قلاده تړلونه دممانعت وجه:- په حديث باب او نورو رواياتوكښې د څاروو په غاړه كښې قلاده تړلو چه كوم ممانعت واردشوې دې شراح حديث ددې ممانعت مختلف توجيهات كړى دى:

① امام مالك رحمه الله فرمائى چه د جاهلت په زمانه كښې د خلقو داعقيده وه چه د تانت قلاده د بدنظرنه محفوظ ساتى په دې وجه به هغوى اوښان د بد نظر اوبيمارو وغيره نه د بچ كيدو دپاره په غاړه كښې قلاده تړله اودا به ئى مؤثربالذات ګڼړله. په دې وجه رسول الله ﷺ دامنع اوګرځوله چه قلاده قطعاً مؤثرنه ده هغه دالله تعالى هيڅ يوحكم نه شى روستوكولې.[2] الله تعالى چه په تقدير كښې څه ليكلى وى په قلاده كښې داسې هيڅ اثرنشته چه هغه بدل كړى.

ددې تائيد دعقبه بن عامر د مرفوع حديث نه كيږى د كوم الفاظ چه دادى: من علق تميمة فلا أتم الله له.[3] تعويذ په قلاده كښې تړلوسره په عام توګه د بد نظر نه د بچ كيدودپاره په غاړه كښې زوړندولې شى. ددې روايت نه معلوميږى چه قلاده د څناور وغيره نظر بدنه بچ كولو دپاره غاړوكښې زوړنديدلو.

حافظ ابن عبدالبر رحمه الله فرمائى: إذا اعتقد الذى قلدها أنها ترد العين فقد ظن أنها ترد القدر وذلك لايجوز اعتقاده.[4] يعنى چه كوم سړى قلاده په دې عقيده د څناور په غاړه كښې زوړندكړه چه هغه د بدنظرنه محفوظ شى نودهغه به ضرور داعقيده هم وى چه قلاده تقديرلړه وى اوښكاره خبره ده چه داعقيده جائزنه ده چه قلاده تقدير بدلوى.

② امام محمد رحمه الله فرمائى چه د قلاده تړلونه څكه منع كړې شوې ده چه كله څاروې تيزې منډې وهى نودقلاده د وجه نه دهغه مرئى خفه وى.[5] حافظ ابن حجر رحمه الله اوعينى رحمه الله فرمائى چه د امام محمد رحمه الله ددې توجيه تائيد د ابوعبيده رحمه الله په قول سره هم كيږى. ابوعبيده رحمه الله فرمائى قلاده تړلونه څكه منع شوې ده چه په دې سره د څناورو مرئى خفه كيږى او په څرن كښې ورته تكليف محسوس كيږى. اوچه كله دا څرته ونې پورې اوتړلې شى نو مرئى خفه كيږى يا په تنګ كښې ورته بنديزپيدا كيږى.[6]

③ دريم قول د علامه خطابى رحمه الله دې هغه فرمائى رسول اكرم ﷺ د قلاده تړلوممانعت څكه

---

[1] فتح البارى:۱۷۵/۶ وعمدة القارى: ۳۵۰/۱۴.

[2] موطا امام مالک:۹۳۷/۷ والتمهيد لابن عبدالبر: ۶۰/۱۷ وفتح البارى: ۱۷۵/۶.

[3] رواه أحمد فى مسنده: ۱۵۴/۴ والحاكم فى المستدرک: ۲۱۶ والطبرانى فى معجمه:۸۲۰/۱۷ من حديث عقبة بن عام رضى الله عنه وماقال الحافظ فى الفتح:۱۷۵/۶ أخرجه أبوداؤد أيضاً فقد أخطا. لم نعز عليه فى سنن أبى داؤد ولا فى الصحاح.

[4] فتح البارى:۱۷۵/۶.

[5] عمدة القارى:۳۵۰/۱۴ فتح البارى:۱۷۵/۶.

[6] فتح البارى:۱۷۵/۶ وعمدة القارى: ۳۵۰/۱۴.

کړې دې چه په دې کښې جرس زوړندولې شی (۱) د امام بخاری رحمه الله ترجمة الباب هم ددې قول تائیدکوی ځکه چه په حدیث باب کښې د جرس لفظ نه دې وارد شوې صرف د قلاده ذکردې. خو امام بخاری رحمه الله په ترجمه کښې د جرس تصریح کړې ده. دعلامه خطابی رحمه الله چه کومه توجیه ده چه په حدیث کښې قلاده ځکه منع کړې شوې ده چه په دې کښې به جرس زوړندولې شو. ددې تائید سنن نسائی او سنن ابوداؤد کښې د ام المؤمنین حضرت ام حبیبه رضی الله عنها د دې مرفوع روایت نه کیږی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمائیلی دی: لاتصحب الملائکة رفقة فیها جرس (۲) هم دغه حدیث امام نسائی رحمه الله د ام سلمه رضی الله عنها نه هم روایت کړې دې. (۳)
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه په ظاهره دامعلومیږی چه په ترجمة الباب کښې لفظ جرس نه امام بخاری رحمه الله د حدیث باب د دویم طریق طرف ته اشاره کړې ده په کوم کښې چه د جرس تصریح ده. داروایت امام دارقطنی رحمه الله د عثمان بن عمر په طریق باندې نقل کړې دې. د کوم الفاظ چه دادی: لاتبقین قلادة من وتر ولا جرس فی عنق بعیر الا قطع. (۴)
د قلاده ممانعت تحریمی دې که تنزیهی؟:- علامه نووی رحمه الله فرمائی چه جمهورو علماؤ په نیز دا نهی کراهت تنزیهی باندې محمول ده. (۵) یوقول دادې چه دا نهی تحریمی ده. (۶) دریم قول دادې چه ضرورت وی نوقلاده تړل جائز دی. د ضرورت نه کیدو په وخت کښې ناجائزدی. (۷) امام مالک رحمه الله فرمائی چه داکراهت صرف د تانت نه جوړې شوې قلاده دې کومه قلاده چه د تانت نه وی جوړه په هغې کښې کراهت نشته. خودا جواز هم په دې شرط دې چه کله په دې کښې د بدنظر نه د بچ کیدلو نیت نه وی. د بدنظر نه د بچ کیدو د پاره خو د هغه قلاده استعمالول هم ناجائزدی کومه چه د تانت نه نه وی جوړه. (۸)
په حقیقت کښې دا نهی د هغه قلادو اوتعویذونو سره متعلق ده په کوم کښې چه د قرآن کریم وغیره آیاتونه نه وی لیکلې شوې. خو چه په کومو قلادو او تعویذونوکښې قرانی ایاتونه او مسنون دعاګانې لیکلې شوی وی هغه د څاروو په غاړوکښې زوړندول بلاکراهت جائزدی ځکه چه ددې نه د الله تعالی پناه اودبرکت حاصلول وی. (۹) دغه شان قلاده د ښائست دپاره زوړندولوکښې هم څه حرج نشته په دې شرط چه په دې کښې اسراف او تبذیرنه وی اوځان

---

۱) فتح الباری: ۶/۱۷۵.
۲) سنن أبی داؤد ۱/۲۴۶ کتاب الجهاد باب فی تعلیق الاجراس رقم: ۵۲۵۴.
۳) سنن نسائی: ۲/۲۹۰ کتاب الزینة باب الجلاجل.
۴) فتح الباری: ۶/۱۷۵.
۵) شرح صحیح مسلم للنووی: ۲/۲۰۲ کتاب اللباس باب کراهة قلادة الوتر فی رقبة البعیر.
۶) عمدة القاری: ۱۴/۳۵۰ فتح الباری: ۶/۱۷۵.
۷) عمدة القاری: ۱۴/۳۵۰ فتح الباری: ۶/۱۷۵.
۸) عمدة القاری: ۱۴/۳۵۰ - ۳۵۱ فتح الباری: ۶/۱۷۵.
۹) عمدة القاری: ۱۴/۳۵۱ فتح الباری: ۶/۱۷۶.

خودل په مقصود نه وی.[1]

دَ جرس زوړندولو حکم:- په دې کښې مختلف اقوال نقل دي: ① يو قول دادې چه تعليق جرس مطلقاً ناجائزدې.[2]

② بعض حضراتو وئيلی دی چه بغيردَ ضرورت نه تعليق جرس ناجائزدې البته دَ ضرورت په وخت جائزدې.[3]

③ دريم قول دادې چه وړوکې جرس زوړندول جائزدی خو لوئی جرس يعنی غټه ټلئی زوړندول جائزنه دی.[4] والله اعلم.

دَ جرس دَ ناخوښه کيدووجه:- جرس ولې ناخوښه ګرځولې شوې دې؟ دَ دې دوه توجيهات دی:

① په صحيح مسلم کښې علاء ابن عبدالرحمن عن ابی هريره په طريق سره مرفوعاً داروايت نقل دې چه رسول الله ﷺ فرمائيلی دی: **الجرس من مزامير الشيطان**.[5] يعنی ټلئی دَ شيطان شپيلئی ده. شارحين حديث دَدې نه استدلال کولوسره وائی: هذا يدل على أن الكراهة فيه لصوته، لان فيه شبها بصوت الناقوس وشكله.[6] يعنی دَ صحيح مسلم مذکوره روايت په دې خبره باندې دلالت کوی چه داکراهت دَ جرس دَ آوازدَ وجه نه دې ځکه چه دَجرس آواز او ظاهری صورت دواړه دَ ناقوس دَ آواز او صورت په شان دی.

②جرس په عام توګه دَ اوښ او اس په غاړه کښې زوړندولې شی. په هغه زمانه کښې په جهاد کښې دَ اس او اوښ نه دَ سورلئې کار اخستې شو. په دې وجه بعض حضراتوفرمائيلی چه دَ سورلئې په تګ سره دَ ټلئی غړيدو آواز پيداکيږی نو په دې سره به دښمن ته دَ مجاهدينو دَ راتلو پته لګی. په دې وجه رسول اکرم ﷺ دَ تعليق جرس نه منع اوفرمائيله.[7]

ترجمة الباب نه تطبيق:- په باب کښې امام صاحب رحمه الله لفظ جرس ذکرکړې دې خو په حديث باب کښې دَ جرس تصريح نشته. په دې وجه دلته اشکال کيدې شی چه په ترجمه کښې دَجرس تصريح شته او په حديث باب کښې هيڅ يو لفظ داسې نشته چه دَ ترجمه په دې لفظ باندې دلالت اوکړی؟

دَعلامه خطابی رحمه الله قول شاته تيرشو چه جرس به په قلاده وغيره کښې زوړندولې شو په دې وجه تعليق قلائدباره کښې چه کومه نهی په حديث کښې راغلې ده دغه نهی په حقيقت کښې هم دَ دغه جرس دَ وجه نه راغلې ده. علامه عينی رحمه الله دې قول ته ترجيح ورکړې ده اود مذکوره اشکال جواب ورکولوسره ئی فرمائيلی دی: **وما قيل في وجه المطابقة بقول الخطابي أوجه،**

---

[1]) عمدة القاري:۳۵۱/۶ فتح الباري:۱۷۶/۶.

[2]) عمدة القاري:۳۵۱/۶ فتح الباري:۱۷۶/۶.

[3]) عمدة القاري:۳۵۱/۶ فتح الباري:۱۷۶/۶.

[4]) عمدة القاري:۳۵۱/۶ فتح الباري:۱۷۶/۶.

[5]) صحيح مسلم: ۲۰۲/۲ كتاب اللباس باب كراهة الكلب والجرس.

[6]) فتح الباري: ۱۷۵/۶ وعمدة القاري: ۳۵۰/۱۴.

[7]) إعلاء السنن:۶۸۵/۱۲.

لان الجرس لایعلق فی أعناق الابل إلا بعلاقة، وهی الوتر ونحوه، فذكر البخاری الجرس الذی یعلق بالقلادة، فاذا ورد النهی عن تعلیق القلائد فی أعناق الابل یدخل فیه النهی عن الجرس بالضرورة، والاصل هو النهی عن الجرس ألاتری أنه ورد، أن الملائكة لاتصحب رفقة فیها جرس. (۱)

یعنی جرس دَاوښ په غاړه کښې دَ څه واسطې نه بغیرنه شي زوړندولې اوهغه واسطه ښکاره خبره ده چه دَ تانت قلاده وغیره وی. په دې وجه امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې دَجرس ذکرکړې دې کوم چه دَ قلاده په ذریعه زوړندولې شی. لهذا دَ اوښ په غاړه کښې چه دَ قلاده تړلومتعلق کومه نهی په حدیث کښې راغلې ده هغه نهی بهرصورت هم د جرس متعلق هم ده اوحقیقت دادې چه دانهی هم دَجرس باره کښې ده. په حدیث شریف کښې دی چه فرښتې دَداسې جماعت ملګرتیانه کوی کوم کښې چه جرس وی.

باب ۱۳۸: من اکتتب فی جیش فخرجت امرأته حاجة، وکان له عذر، هل یؤذن له

اکتتب:- باب افتعال نه معروف ومجهول دواړه شان لوستل صحیح دی.

حاجة:- دا فخرجت امرأته نه حال واقع کیدودَ وجه منصوب دې. (۲)

أوکان:- دَابوذر په نسخه کښې هم دغه شان ضبط شوې دې. (۳) بعض نسخوکښې دَ أو په ځائې واو مذکوردې. (۴)

دَ ترجمة الباب مقصد:- مطلب داچه دَ یوسړی نوم دَ جهادپه لښکرکښې لیکلې شوی وی اوبل طرف ته دَهغه بی بی دَ حج په سفرباندې ځی یاهغه ته بل څه عذر پیښ شو. آیا داسې سړی ته به په جهادکښې دَ شرکت اجازت ورکولې شی؟

علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دَ باب لاندې امام بخاری رحمه الله کوم روایت نقل کړې دې په هغې کښې دَدې جواب راغلې دې. (۵)

[حدیث نمبر ۲۸۴۴] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو عَنْ أَبِي مَعْبَدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ - رضی الله عنهما - أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِیَّ - صلى الله عليه وسلم - يَقُولُ «لاَ يَخْلُوَنَّ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ، وَلاَ تُسَافِرَنَّ امْرَأَةٌ إِلاَّ وَمَعَهَا مَحْرَمٌ». فَقَامَ رَجُلٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، اكْتُتِبْتُ فِي غَزْوَةِ كَذَا وَكَذَا، وَخَرَجَتِ امْرَأَتِي حَاجَّةً. قَالَ «اذْهَبْ فَحُجَّ مَعَ امْرَأَتِكَ». [ر: ۱۷۶۳]

---

(۱) عمدة القاری: ۳۴۹/۱۴.
(۲) عمدة القاری: ۳۵۱/۱۴.
(۳) إرشاد الساری: ۴۷۶/۶.
(۴) إرشاد الساری: ۴۷۶/۶.
(۵) عمدة القاری: ۳۵۱/۱۴.

په روايت کښې دي چه رسول اکرم ﷺ اوفرمانيل سړې دې يواجنبي ښځې سره خلوت نه کوی نه دې يوه ښځه د محرم نه بغيرسفرکوی دې اوريدوسره يوسړي اودريدوونې وئيل فلانکی جهاد کښې زما نوم ليکلې شوې دې خوزما ښځه حج له روانه ده.

قوله قال: إذهب، فحج مع امرأتك: حضورپاك ﷺ اوفرمائيل زه خپلې ښځې سره حج اوکره. **فحج** په دې کښې ادغام دې بعض نسخوکښې احجج فك ادغام سره مذکوردې. (1) مطلب دا که په ښځه باندې حج فرض وی اوجهادفرض عين نه وی نوښځې سره د حج د سفردپاره د خاوند تلل ضرور دی. اوهغه ته به په جهاد کښې دتللو اجازت نه شی ورکولې خکه چه په جهاد کښې بل سړې دهغه په ځاني کيدې شی.

په روايت کښې رسول اکرم ﷺ خاوندته ښځې سره د حج کولوحکم ورکړو اود جهادنه ئې منع کړو خکه چه په ښځه باندې حج فرض وو او د حج په سفرکښې دهغې دپاره محرم ضروری وو خوجهاد دغه وخت فرض عين نه وو. لکه چه د جهادپه مقابله کښې حج ډير اهم وو په دې وجه رسول اکرم ﷺ اوفرمائيل ته جهادپريږده او ښځې سره حج ته لاړشه. (2)

ترجمة الباب سره مناسبت:- علامه عينى رحمه الله فرمائى **مطابقة للترجمة تؤخذ من قوله: إذهب فحج امرأتك، لانه اكتتب فى جيش وأرادت امرأته أن تحج الفرض، فاذن له صلى الله تعالى عليه وسلم، أن يحج مع امرأته، لانه اجتمع له مع حج التوع فى حقه تحصيل حج الفرض لامرأته، فكان اجتماع ذلك له أفضل من مجرد الجهاد الذى يحصل المقصود منه بغيره.** (3)

يعنى ترجمة الباب سره دحديث داجمله مطابقت لرى. إذهب فحج مع امرأتك د کوم خلاصه چه داده چه دې سړی خپل نوم د جهاد په لښکرکښې ليکلې وو اودهغه بى بى فرض حج اداکول غوښتل نورسول الله ﷺ هغه ته د ښځې سره د حج کولو حکم په دې وجه ورکړو چه هغه ته به په يووخت کښې دوه فائدې حاصليدلې د ښځې فرض حج اداکيدل او ښځې سره دخپل ځان دپاره نفلې حج اداکول. دا دواړه فائدې جمع کول دهغه دپاره يوازې د جهاد د تللونه غوره وې. خکه چه د جهاد مقصد خو دهغه نه علاوه د بل چا په تللوسره هم حاصليدې شو.

دحديث نه مستنبط فوائد:- د حديث باب نه دوه فائدې معلوميږی. ① يودا چه د جهادپه لښکرکښې شامل د ټولو کسانونومونه دې اوليکلې شی. (4) ② بل دا چه حاکم وخت ياامیروغيره دخپل رعايا په مصالح او ضروريات باندې نظر اوساتی. (5)

---

(1) حواله بالا وإرشاد السارى: ۶/۳۷۶.

(2) فتح البارى: ۶/۱۷۶ وإرشاد السارى: ۶/۳۷۶.

(3) عمدة القارى: ۱۴/۳۵۱.

(4) فتح البارى: ۶/۱۷۶.

(5) فتح البارى: ۶/۱۷۶.

باب ۱۳۹: الجاسوس

وقول الله تعالى: ﴿لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ﴾ (الممتحنة) اَلتَّجَسُّسُ: اَلتَّبَحُّثُ

د ترجمة الباب مقصد: د جاسوس دوه قسمونه دی يودا چه د کافرانو د طرف نه وی او دويم دا چه د مسلمانانو د طرفه وی. په دې ترجمة الباب سره امام بخاری رحمه الله د دواړه احکام خودل غواړی

الجاسوس: دا د فاعول په وزن باندې دې او د تجسس نه دې. د تجسس معنی ده د پټو کارونو پته لګول، تفتيش کول. يو قول دادې چه تجسس (جيم سره) معنی ده د بل چا د پاره سراغ اوپته لګول او تحسس (حاسره) معنی ده خپل ځان د پاره پته لګول. (۱)

ترجمهة الباب کښې امام بخاری رحمه الله د ابوعبيده قول نقل کولو سره د تجسس تشريح تبحث سره کړې ده. تبحث د باب تفعل نه دې د دې معنی ده پته لګول او تفتيش کول. بحث الفقيه هم د دې نه اخستې شوې دې ځکه چه فقيه هم د مسائلو تفتيش کوی د هغې پته لګوی. (۲)

وقول الله تعالى ﴿لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ﴾ وقول جاسوس باندې عطف کيدو د وجه مجرور دې.

علامه عينی رحمه الله فرمائی دلته د آيت ذکرکولو مناسبت دادې چه د دې نه د جاسوس حکم مستنبط شوې دې. دا حکم د حاطب بن ابی بلتعه رضی الله عنه د قصه نه معلوميږی. (۳) حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائيلی دی چه په حديث باب کښې کومه قصه ذکرشوې ده هم دغه د دې آيت سبب نزول دې. په دې وجه د آيت د ذکرکولو يو مناسبت دا هم کيدې شی. (۴)

د جاسوس حکم: - د جاسوس مختلف قسمونه دی مثلاً کافرحربی، معاهد، ذمی، مسلمان او مستامن. علامه نووی رحمه الله وائی چه کافرحربی جاسوس قتل کول په اجماع سره جائزدی. (۵) معاهد او ذمی که چرې د مسلمانانو خلاف جاسوسی اوکړی نو د جمهورفقهاؤ په نيزجاسوسی کولو د وجه د هغه عهد نه ختميږی. شرح السير الکبير کښې علامه سرخسی رحمه الله د دې دا وجه بيان کړې ده لکه چه د جاسوسئ کولو د وجه نه د مسلمان جاسوس ايمان نه ځی دغه شان د ذمی عهد هم نه ختميږی. (۶)

احناف او شوافع وائی دا سره د دې چه نقض عهد نه دې ليکن حاکم وخت له پکاردی چه ده ته سخته سزا ورکړی او قيد کښې اوساتی. (۷) شوافع وائی چه د ذمی يا معاهد نه د جاسوسئ نه

---

(۱) النهاية لابن الاثير: ۲۶۶/۱.

(۲) عمدة القاری: ۳۵۲/۱٤.

(۳) عمدة القاری: ۳۵۲/۱٤.

(٤) فتح الباری: ۱۷۷/۶.

(۵) شرح للنووی علی صحيح مسلم: ۳۰۲/۲ کتاب الفضائل باب فضائل أهل بدر. وفتح الباری: ۲۹۰۷/۶ وإعلاء السنن: ۵۶/۱٤.

(۶) وإعلاء السنن ۵۷/۱٤.

(۷) وإعلاء السنن: ۵۶/۱٤.

کولو په شرط باندې معاهده شوې وی نو بیا دا نقض عهد دې او دې قتل کول جائزدی. [۱] امام مالک رحمه الله او امام اوزاعی رحمه الله وائی چه د جاسوسئی د وجه نه معاهد او ذمی عهد باقی نه پاتې کیږی نو دې قتل کول جائزدی. [۲]

که چرې د اهل اسلام خلاف جاسوسی کونکې مسلمان وی نو د احنافو شوافع او جمهور فقهاؤ په نیز به هغه ته سزا (تعزیر) ورکولې شي قتل کول ئې جائزنه دی. [۳] بیا په تعزیر کښې دې حضراتو تفصیل کړې دې. امام شافعی رحمه الله د روایت الباب نه استدلال کولو سره فرمائی که چرې مسلمان جاسوس صاحب حیثیت وی نو هغې دې معاف کړې شی [۴] امام ابوحنیفه رحمه الله او امام اوزاعی رحمه الله فرمائی چه یعزر ویطال حبسه هغه ته دې سزا ورکړې شي او د اوږدې مودې پورې دې قید کښې او ساتلې شی. [۵] امام مالک رحمه الله فرمائی یجتهد فیه الامام [۶] حاکم وخت دې د هغه باره کښې اجتهاد اوکړی. مطلب دا چه هغه ته د تعزیر او قتل کولو دواړو اختیار دې که غواړی نو سزا دې ورکړی پریږدې دی یا دې قتل کړی. د دې نه معلومه شوه چه د امام مالک رحمه الله په نیزد مسلمان جاسوس قتل کول جائزدی.

علامه سرخسی رحمه الله فرمائی که مستامن سره د معاهدې په وخت دا شرط کیخودې شی چه هغه به د مسلمانانو جاسوسی نه کوی خو که د دې باوجود هغه جاسوسی اوکړه نو د هغه په قتل کولو کښې هیڅ حرج نشته. بلکه بهتره دا ده چه هغه قتل کړې شی دې د پاره چه د نورو د پاره د عبرت نشان او ننبه جوړ شی. [۷]

[حدیث نمبر ۲۸۴۵] [۸] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ سَمِعْتُهُ مِنْهُ مَرَّتَيْنِ قَالَ أَخْبَرَنِي حَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي رَافِعٍ قَالَ سَمِعْتُ عَلِيًّا - رضى الله عنه - يَقُولُ بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - أَنَا وَالزُّبَيْرَ

---

[۱] شرح للنوی علی صحیح مسلم:۳۰۲/۲ کتاب الفضائل باب فضائل أهل بدر.

[۲] فتح الباری:۲۰۷/۶ إعلاء السنن:۵۶/۱۴.

[۳] شرح صحیح مسلم للنووی: ۳۰۲/۲ وعمدة القاری:۳۵۶/۶.

[۴] شرح صحیح مسلم للنووی: ۳۰۲/۲ وعمدة القاری:۳۵۶/۶.

[۵] شرح صحیح مسلم للنووی: ۳۰۲/۲ وعمدة القاری:۳۵۶/۶.

[۶] شرح صحیح مسلم للنووی: ۳۰۲/۲ وعمدة القاری:۳۵۶/۶.

[۷] وإعلاء السنن:۵۷/۱۴.

[۸] الحدیث أخرجه البخاری فی الجهاد باب إذا اضطر الرجل إلی النظر فی شعور أهل الذمة والمؤمنات إذا عصین الله وتجریدهن رقم:۳۰۸۱ وفی المغازی. باب فضل من شهد بدراً رقم:۳۹۸۳ وباب غزوة الفتح رقم:۴۲۷۴ وفی التفسیر سورة الممتحنة. باب لاتتخذوا عدوی وعدوکم أولیاء رقم ۴۷۹۰. وفی الاستئذان باب من نظر فی کتاب یحذ علی المسلمین لیستبین أمره رقم:۶۲۵۹ وفی استتابة المرتدین والمعاندین وقتالهم. باب ماجاء فی المتاولین رقم ۶۹۲۹ ومسلم فی فضائل الصحابة. باب من فضائل حاطب بن أبی بلتعة وأهل بدر رضی الله عنهم رقم ۶۳۰۱ والترمذی فی التفسیر. باب ومن سورة الممتحنة رقم:۳۳۰۵ وأبوداؤد فی الجهاد. باب فی حکم الجاسوس إذا کان مسلما رقم:۲۶۵۰، ۲۶۵۱.

وَالْمِقْدَادَ بْنَ الأَسْوَدِ قَالَ « انْطَلِقُوا حَتَّى تَأْتُوا رَوْضَةَ خَاخٍ، فَإِنَّ بِهَا ظَعِينَةً وَمَعَهَا كِتَابٌ، فَخُذُوهُ مِنْهَا ». فَانْطَلَقْنَا تَعَادَى بِنَا خَيْلُنَا حَتَّى انْتَهَيْنَا إِلَى الرَّوْضَةِ، فَإِذَا نَحْنُ بِالظَّعِينَةِ فَقُلْنَا أَخْرِجِي الْكِتَابَ. فَقَالَتْ مَا مَعِي مِنْ كِتَابٍ. فَقُلْنَا لَتُخْرِجِنَّ الْكِتَابَ أَوْ لَنُلْقِيَنَّ الثِّيَابَ. فَأَخْرَجَتْهُ مِنْ عِقَاصِهَا، فَأَتَيْنَا بِهِ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-، فَإِذَا فِيهِ مِنْ حَاطِبِ بْنِ أَبِي بَلْتَعَةَ إِلَى أُنَاسٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ، يُخْبِرُهُمْ بِبَعْضِ أَمْرِ رَسُولِ اللَّهِ. صلى الله عليه وسلم-، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- « يَا حَاطِبُ، مَا هَذَا ». قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، لاَ تَعْجَلْ عَلَيَّ، إِنِّي كُنْتُ امْرَأً مُلْصَقًا فِي قُرَيْشٍ، وَلَمْ أَكُنْ مِنْ أَنْفُسِهَا، وَكَانَ مَنْ مَعَكَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ لَهُمْ قَرَابَاتٌ بِمَكَّةَ، يَحْمُونَ بِهَا أَهْلِيهِمْ وَأَمْوَالَهُمْ، فَأَحْبَبْتُ إِذْ فَاتَنِي ذَلِكَ مِنَ النَّسَبِ فِيهِمْ أَنْ أَتَّخِذَ عِنْدَهُمْ يَدًا يَحْمُونَ بِهَا قَرَابَتِي، وَمَا فَعَلْتُ كُفْرًا وَلاَ ارْتِدَادًا وَلاَ رِضًا بِالْكُفْرِ بَعْدَ الإِسْلاَمِ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- « لَقَدْ صَدَقَكُمْ ». قَالَ عُمَرُ يَا رَسُولَ اللَّهِ دَعْنِي أَضْرِبْ عُنُقَ هَذَا الْمُنَافِقِ. قَالَ « إِنَّهُ قَدْ شَهِدَ بَدْرًا، وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يَكُونَ قَدِ اطَّلَعَ عَلَى أَهْلِ بَدْرٍ فَقَالَ اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ، فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ ». قَالَ سُفْيَانُ وَأَيُّ إِسْنَادٍ هَذَا. [٢٩١٥، ٣٧٦٢، ٤٠٢٥، ٤٦٠٨، ٥٩٠٤، ٦٥٤٠]

رجال الحديث

① **على ابن عبدالله**:- داامیرالمؤمنین فی الحدیث ابوالحسن علی ابن عبدالله بن جعفر رحمه الله دي چه دَ ابن المدینی په نوم سره مشهوردي. دَدوی تذکره تیره شوې ده. (١)

② **سفیان**:- دا ابومحمدسفیان بن عیینه کوفی رحمه الله دي. دَدوی تذکره دکتاب العلم لاندې تیره شوې ده. (٢)

③ **عمرو بن دینار**:- داعمرو بن دینار مکی رحمه الله دي. دَدوی تذکره هم کتاب العلم کښې تیره شوې ده. (٣)

④ **حسن بن محمد**:-داحسن بن محمد رحمه الله دي دَدوی حالات هم تیرشوی دی.

⑤ **عبیدالله بن ابی رافع**:- دادَ رسول اکرم صلى الله عليه وسلم آزادکړې شوي غلام ابورافع اسلم څوئی دي. دحضرت علی رضي الله عنه کاتب وو (٤) دَهغوی خطونه وغیره به ئی لیکل. ابن سعد دَدوی شمیر په مکثرین فی الحدیث کښې کړې دي (٥) دَ جرح او تعدیل تولو ائمه حضراتو دَدوی توثیق کړې

---

(١) کشف الباری: ٢٩٧/٣.

(٢) کشف الباری: ١٠٢/٣.

(٣) کشف الباری: ٣٠٩/٤.

(٤) تهذیب الکمال: ٣٤/١٩.

(٥) طبقات: ٦٨١/٥.

دي. [1] هغه دخپلې مور ام رافع سلمی او د رسول اکرم ﷺ آزادکړې شوی غلام شقران حضرت علی اوحضرت ابوهریره رضی الله عنهما نه احادیث روایت کړی دی. [2] اودهغوی نه ابراهیم بن عبیدالله بن ابی رافع، بسر بن ابی رافع، بسربن سعد جعفربن محمدبن علی الحسین، حسن بن محمد بن الحنیفة، حکم بن عتبه، سالم ابوالنضر، عاصم بن عبیدالله، عبدالله بن الفضل الهاشمی، علی بن الحسین زین العابدین، ابوجعفر محمدبن علی بن الحسین، محمدبن المنکدر، معاویه بن عبدالله بن جعفربن ابی طالب. [3]

⑥ علی رضی الله عنه: - داعلی بن ابی طالب رضی الله عنه دي. دَدوی حالات دکتاب العلم لاندې تفصیل سره تیرشوی دی. سمعت علیا رضی الله عنه یقول بعثنی رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم أنا والزبیر والمقداد بن الاسود، قال: انطلقوا حتی تأتوا روضة خاخ، فان بها ظعینة، ومعها کتاب فخذوه منها.....الخ.

راوی وائی چه ما حضرت علی رضی الله عنه په دې ویناکولوسره واؤریدو چه رسول الله ﷺ زه زبیراومقدادبن اسود اولیګلو. وئې فرمائیل چه روضه خاخ ته لاړشئی هلته به تاسو ته په اوښ باندې سوره یوه ښځه ملاؤشی هغې سره خط دې هغه دې نه واخلئی.

روضة خاخ: - دادَمکې اومدینې ترمینځه دَ یوځائی نوم دې اودَمدینې نه دولس میله لرې واقع دې. [4] علامه سهیلی رحمه الله فرمائی چه هشیم تصحیف کولوسره به خاخ خاج لوستلو. دَهشیم په شان دَ ابوعوانه نه هم دغه تلفظ نقل دې. [5]

ظعینة: - دَدې معنی ده دَ اوښ په کجاوه کښې ناسته سفرکونکې ښځه. دادَ ظعن نه مشتق دې د کوم معنی چه تګ او دَ سفرکولوده. بیادَدې اطلاق هودج یعنی دَ اوښ کجاوه اوپه دې کښې ناستې مسافرې ښځې دواړو باندې کیدلې شو. [6] یوقول دادې چه دَهغې نوم ساره وو [7] دویم قول دادې چه دَهغې نوم کنود وو. [8] رومبې قول راجح دې. [9] علامه نووی علامه کرمانی اوعلامه نسفی وغیره دې ته ترجیح ورکړې ده. [10]

ساره مسلمانه وه که مشرکه؟: حافظ ابونعیم رحمه الله، ابن منده رحمه الله [11] او حافظ ابن حجر رحمه الله [12]

---

[1]) ثقات ابن حبان:۶۸/۵ تهذیب الکمال:۳۵/۱۹ طبقات:۲۸۲/۵.
[2]) تهذیب الکمال:۳٤/۱۹.
[3]) تهذیب الکمال:۳۵/۱۹.
[4]) إرشاد الساری:٤۷۸/۶.
[5]) عمدة القاری:۳۵۳/۱٤.
[6]) القاموس المحیط باب النون، فصل الطاء وشرح النووی علی صحیح مسلمک۳۰۲/۲.
[7]) عمدةالقاری:۳۵۳/۱٤ وإرشاد الساری:٤۷۸/۶.
[8]) عمدة القاری:۳۵۳/۱٤ وإرشاد الساری:٤۷۸/۶.
[9]) إرشاد الساری:٤۷۸/۶.
[10]) إرشاد الساری:٤۷۸/۶.
[11]) شرح صحیح مسلم للنووی:۳۰۲/۲ فی فضائل أهل بدر.وعمدةالقاری:۳۵۳/۱٤وشرح الکرمانی:۱۹/۱۳
[12]) الاصابة فی تمییز الصحابة:۳۲۳/٤.

دا په جمله صحابیات کښې شامل کړې ده. قاضی اسماعیل رحمه الله کتاب الاحکام کښې حاطب بن ابی بلتعه دَ قصه په ضمن کښې کوم روایت نقل کړې دې په هغې کښې دی قال الذین أرسلهم: إن بها امرأة منه المسلمین معها کتاب إلی المشرکین، وأنهم لما أرادوا ان یخلعوا ثیابها. قالت: أولستم مسلمین؟ [1] یعنی رسول الله ﷺ چه دَ ساره دَ گرفتارولودَ پاره کوم صحابه کرام لیګلي وو هغوی ته نی فرمائیلی وو چه روضه خاخ سره یوه مسلمانه ښځه ده کومې سره چه دمشرکانو په نوم خط دې. کله چه صحابه کرامودساره لباس کوزول غوښتل نوهغې دوی ته غیرت ورکولو سره اووئیل آیاتاسو مسلمانان یئی؟ خو علامه عینی رحمه الله چه کوم تاریخی شهادتونه پیش کړی دی دهغې نه معلومیږی چه ساره مسلمانه نه وه. نوبیاهغه دَ صحابیاتو په فهرست کښې شامل کول عجیبه خبره ده. مثلاً علامه عینی رحمه الله وائی چه حاکم رحمه الله په خپل کتاب الاکلیل کښې لیکی دی: وکانت مغنیة نواحة تغنی بهجاء رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم فامربها یوم الفتح، فقتلت. [2] یعنی ساره مغنیه (سندرغاړې) اونوحه کونکې وه. دَ رسول الله ﷺ په سپکاوی کښې به ئی اشعاروئیل په دې وجه حضورپاك دَفتح مکه په ورځ دَهغې دَقتل حکم ورکړې وو نوهغه قتل کړې شوه.

دغه شان ابوعبیده البکری په روایت کښې دی فان بها امرأة من المشرکین. الفاظ وارذدی. په دې روایت کښې پخپله دَ رسول الله ﷺ په مبارکه ژبه تصریح ده چه هغه مشرکه وه. [3] دَحاطب ابن ابی بلتعه دَ مذکوره واقعه باره کښې دا آیت نازل شوې وو ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَتَّخِذُواْ عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمۡ أَوۡلِيَآءَ ﴾ علامه واحدی رحمه الله فرمائی:

إن هذه الایة نزلت فی حاطب ابن بلتعة، وذلك أن سارة مولاة أبی عمرو بن صیفی بن هاشم بن عبد مناف أتت رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم إلی المدینة من مکة وهو یتجهز لفتح مکة، فقال: ماجاء بك؟ قالت: الحاجة. قال: أفأین أنت عن شباب أهل المکة؟ وکانت مغنیة، قالت: ماطلب منی شئ بعد وقعة بدر، فکساها وحملها، وأتاها حاطب بن أبی بلتعة کتب معها کتابا إلی أهل مکة، وأعطاها عشرة دنانیر، وکتب فی الکتاب إلی أهل مکة: إن رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم یرید کم فخذوا حذرکم. فنزل جبریل علیه السلام بخبرها، فبعث علیا وعمارا وعمر والزبیر وطلحة والمقداد بن الاسود وأبامرثد، وکانوا کلهم فرسانا، وقال: انطلقوا حتی تاتوا روضة خاخ، فان بها ظعینة معها کتب إلی المشرکین فخذوه وخلوا سبیلها فان لم تدفعه إلیکم فاضربوا عنقها. [4]

---

[1] عمدة القاری: ١٤/ ٣٥٣.

[2] عمدة القاری: ١٤/ ٣٥٣.

[3] عمدة القاری: ١٤/ ٣٥٣.

[4] عمدة القاری: ١٤/ ٣٥٣.

داآيت د حاطب بن بلتعه باره کښې نازل شوې د دې واقعه سبب داوو چه عمرو بن صيفي بن هاشم آزده کړې شوې وينځه ساره دمکې نه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې دحاضريدودپاره مدينې ته راغله. هغه وخت حضورپاك د فتح مکه تيارى کوله حضورپاك ساره ته اوفرمائيل ولې راغلې؟ د څه ضرورت د وجه نه راغلې يم. حضورپاك اوفرمائيل مکې خوانان چرته دې اوته چرته؟ ساره سندرغاړې وه څه حضورپاك داسې الفاظ استعمال کړل. ساره جواب ورکړو د بدر د واقعه نه پس مانه چاد (ګانې وغيره) مطالبه نه ده کړې. دې نه پس حضورپاك ساره ته د تن د پاره لباس اود سورلئى دپاره اس ورکړو. بياهغې له حاطب بن بلتعه راغلو حاطب بن بلتعه هغې له د اهل مکې په نوم باندې خط ورکړو دې نه علاوه ئى لس ديناره هم ورکړل. خط کښې ئى ليکلې وو رسول الله ﷺ ستاسو خلاف د جنګ اراده لرى نوتاسو د بچاؤ اسباب اوکړئى. په دې موقعه باندې حضرت جبرائيل عليه السلام راغلو اود واقعه متعلق خبر ئې ورکړو. دې اوريدو سره رسول الله ﷺ حضرت علي عمار عمر زبير طلحه او مقداد بن اسود اوابومرثد چه دعربو ښه د اس سورلى کونکى وو ساره پسې شاته وراوليګل. وئى فرمائيل چه روضه خاخ ته لاړشئ هلته په اوښ په يوه ښځه سوره وى هغې سره دمشرکانو په نوم يوخط دې خط واخلئى اوهغه بغيرد مزاحمت نه پريږدئى اوکه دخط ورکولونه انکار اوکړى نو قتل ئى کړئى.
دغه شان په تفسيرنسفى کښې يوروايت دې: أنت ساره من مكة إلى المدينة بعد بدر بسنين ورسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم يتجهز لفتح مكة، فقال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم أمسلمة جئت؟ قالت: لا، قال: أمهاجرة جئت؟ قالت: لا. يعنى د جنګ بدرنه څو کاله پس ساره دمکې نه مدينې منورې ته راغله د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه هغه وخت حضورپاك د فتح مکه په تيارى کښې مصروف وو. حضورپاك د ساره نه تپوس اوکړو چه آيا ته مسلمانه شوې راغلې؟ ساره وئيل نه. حضورپاك اوفرمائيل آيا هجرت دې کړې راغلې؟ هغې وئيل نه.
د علامه واحدى او علامه نسفى مذکوره دواړه روايات اکثرمفسرينو نقل کړى دى.(١) د دې روايتونونه هم دغه معلوميږى چه ساره مسلمانه نه وه. علامه عينى رحمه الله هم دا روايات نقل کړى دى دهغه دصنيع نه معلوميږى چه پخپله دهغه رحجان هم دغه دې چه ساره مسلمانه نه وه. والله اعلم.

قوله: فانطلقنا تعادي بنا خيلنا، حتى انتهينا إلى الروضة، فإذا نحن بالظعينة:
راوى وائى اسونوپه منډه مونږ ترلرې پورې يوړو. کله موچه اوکتل نو واقعى مونږ په اوښه باندې سوره يوې ښځې سره وو. مونږ هغې ته اووئيل خط راوباسه هغې وئيل ماسره څوڅه خط نشته. مونږ ورته اووئيل چه خط راوباسې که کپړې درنه اوباسو هغې مجبوراً د خپلې جوړې نه خط رااوويستلو هغه مونږ واخستو اود رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضرشو نوپه هغې کښې تحريروو. د حاطب بن بلتعه د طرف نه د اهل مکه د يوڅومشرکانو په نوم کوم کښې چه حاطب خپل متعلقينوته د رسول الله ﷺ بعض ارادو خبرورکړې وو. رسول الله

١) تفسير القرطبى: ٥١/١٨ والتفسير الكبير للامام الرازى: ٢٩/٢٩٦.

ﷺ تپوس اوکړو حاطب داڅه قصه ده؟ حاطب اوونیل تاسو تندی مه کوئی زه یوداسې سړی یم چه قریشوله راغلم ملاؤشوم حالانکه زه اصلاً د قریشونه نه ووم دا تاسوسره چه کوم مهاجرین دی ددوی ټولومکې والاسره خپلولئی دی دهغوی دوجه نه دهغوی بال بچ او مالونه محفوظ دی زمادوسره څو خپلولی ده نه ما نه داکار د کفرد وجه کړې اونه د ارتداد د وجه یا د اسلام راوړلونه پس د کفرد خوښولود وجه نه رسول الله ﷺ اوفرمائیل حاطب تاسو خلقوته رښتیااووئیل حضرت عمر رضی الله عنه عرض اوکړو یارسول الله! ماپریږده یعنی ماته اجازت راکړه چه زه خوددې منافق کارخلاص کړم حضور پاك اوفرمائیل دې د بدرپه جنګ کښې شریك شوې تاته معلومه نه ده چه الله تعالی د بدرخلقوته کتلوسره اوفرمائیل چه څنګه هم عمل کوئی ماستاسو بخښنه کړې ده.

قوله إلى أناس من المشركين :- راوی دمکتوب الیهم نوم ذکرکولوپه ځائی إلی أناس مشرکین اووئیل علامه کرمانی رحمه الله فرمائی هوکلام الراوی وضع موضع: إلی فلان وفلان المذکورین فی الکتاب. (۱) دادَ راوی کلام دې هغه په خط کښې ذکر فلانکې اوفلانکې یعنی دنومونود تصریح په ځائی إلی أناس من المشرکین اووئیل او علامه عینی رحمه الله په دې باندې تعریض کولوسره وائی: لم یطلع الکرمانی علی أسماء المکتوب إلیهم، فلذلك قال هکذا، والذین کتب إلیهم هم: صفوان بن أمیة، وسهل بن عمرو، وعکرمة بن أبی جهل. (۲) مطلب دادې چه پخپله علامه کرمانی رحمه الله ته هم دمکتوب الیهم نومونه معلوم نه شو په دې وجه هغه فلانکې فلانکې اووئیل اوکه چرې معلوم وو نو تصریح به ئې کړې وه. علامه عینی رحمه الله وائی چه حاطب بن بلتعه د چاپه نوم خط لیکلې وو هغه صفوان بن امیه، سهل بن عمرو او عکرمه بن ابوجهل وو

قوله قال سفیان : وأی إسناد هذا :- سفیان اووئیل څه ښکلې اوښائسته سند دې دا سفیان بن عیینه رحمه الله د روایت باب په صحت سند او ثقاهت باندې د رشك اظهارکړې دې ځکه چه د روایت ټول راویان اکابر ثقات عدول اوحفاظ دی. او په سند کښې چرته هم انقطاع نشته. (۳)

دحدیث نه مستنبط فوائد:- ① حاطب بن ابی بلتعه واقعه نه د رسول الله ﷺ د نبوت تصدیق شوې دې. د دې خفیه واقعې ټول تفصیلات رسول الله ﷺ ته د وحې په ذریعه معلوم شو. (۴)
② جاسوس که ښځه وی اوکه سړې د راز ښکاره کولوډپاره دهغه نه خط وغیره اسختل ضروری دی. (۵)

---

۱) شرح الکرمانی: ۱۳/۲.
۲) عمدة القاری: ۱۴/۳۵۳.
۳) شرح الکرمانی: ۱۳/۲۱ وفتح الباری: ۶/۱۷۷ وعمدة القاری: ۱۴/۳۵۶.
۴) عمدة القاری: ۱۴/۳۵۶ شرح مسلم للنووی: ۱۴/۳۰۲.
۵) شرح مسلم للنووی: ۱۴/۳۰۲.

④ دحدیث باب نه یوه خبره دامعلومه شوه چه جاسوسی کولوسره مسلمان د ایمان د دائرې نه نه اوځی.[1]

③ د ضرورت په وخت ښځه بې لباس کول جائزدی.[2]

⑤ حضرت عمر رضی الله عنه حاطب بن ابی بلتعه رضی الله عنه د قتل کولواراده اوکړه نو حضور پاک منع کړو ددې نه معلومه شوه چه د امام د اجازت نه بغیر څوك نه دی قتل کول پکار.[3]

⑥ دحاکم وخت په مخکې ګناهګارسره په سخته لهجه کښې خبره کول اودهغه د قتل اجازت غوښتل جائزدی.[4]

⑦ الله تعالی د اهل بدرد ګناهونو بخشش کړې دې. ددې نه معلومیږی چه الله تعالی خپل وعیدونه نافذ کول اونه نافذ کولواختیاردې.[5]

ترجمة الباب سره مطابقت:- په حدیث باب کښې لفظ ظعینه مناسبت ترجمة الباب سره ښکاره دې امام بخاری رحمه الله باب د جاسوس قایم کړې دې د حاطب بن ابی بلتعه داخط اوړونکې ښځه هم جاسوسه وه.[6]

باب ۱۴۰: الکسوة للاساری

د ترجمة الباب مقصد:- ددې ترجمة الباب نه امام بخاری رحمه الله دقیدیانوحکم خودل غواړی که د قیدی په بدن باندې لباس نه وی نوهغه دې په کپړه باندې پټ کړې شی. هغه بې لباس بوتلل صحیح نه دی. د ستریه حکم کښې مسلم اوغیرمسلم برابردی. لکه څنګه چه د مسلمان سترته کتل جائزنه دی دغه شان د غیرمسلم سترته کتل هم جائزنه دی.[7]

[حدیث نمبر ۲۸۴۶][8] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ عَمْرٍو سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ - رضى الله عنهما - قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمَ بَدْرٍ أُتِيَ بِأُسَارَى، وَأُتِيَ بِالْعَبَّاسِ وَلَمْ يَكُنْ عَلَيْهِ ثَوْبٌ، فَنَظَرَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - لَهُ قَمِيصًا فَوَجَدُوا قَمِيصَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أُبَيٍّ يَقْدُرُ عَلَيْهِ، فَكَسَاهُ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - إِيَّاهُ، فَلِذَلِكَ نَزَعَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - قَمِيصَهُ الَّذِي أَلْبَسَهُ. قَالَ ابْنُ عُيَيْنَةَ كَانَتْ لَهُ عِنْدَ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - يَدٌ فَأَحَبَّ أَنْ يُكَافِئَهُ. [ر: ۱۲۱۱]

---

[1]) شرح مسلم للنووی:۲/۳۰۲ وعمدة القاری:۱۴/۴۵۶.

[2]) شرح مسلم للنووی:۲/۳۰۲ وعمدة القاری:۱۴/۴۵۶.

[3]) شرح مسلم للنووی:۲/۳۰۲ وعمدة القاری:۱۴/۴۵۶.

[4]) شرح ابن بطال:۵/۱۶۳.

[5]) شرح ابن بطال:۵/۱۶۳.

[6]) عمدة القاری:۱۴/۲۵۴.

[7]) فیض الباری:۳/۴۴۲.

[8]) مر تخرجه فی الجنائز باب الکفن فی القمیص یکف أولایکف.

رجال الحدیث

① **عبدالله بن محمد**:- داابوجعفر عبدالله بن محمد جعفی رحمه الله دې. دَدوی تذکره وړاندې تیره شوې ده.[1]

② **ابن عیینه**:- دا سفیان بن عیینه ابومحمدالکوفی رحمه الله دې. دَ دوی حالات وړاندې تیرشوی دی.[2]

③ **عمرو**:- دا عمرو بن دینار رحمه الله دې. دَدوی تذکره وړاندې تیره شوې ده.

④ **جابربن عبدالله** رضی الله عنه:- دَدوی حالات هم تیرشوی دی.[3]

لما کان یوم بدر، أتی بأساری، وأتی بالعباس، ولم یکن علیه ثوب، فنظر النبی صلی الله تعالی علیه وسلم قمیصًا فوجدوا له قمیص عبدالله بن أبی یقدر علیه فکساه النبی صلی الله تعالی علیه وسلم إیاه.

حضرت جابربن عبدالله رضی الله عنه وائی چه دَ بدر ورځ وه اودَ کافرانو قیدیان راوستلې شو او حضرت عباس رضی الله عنه هم راوستلې شو دَهغوی په بدن باندې هیڅ لباس نه وو. رسول الله صلی الله علیه وسلم دَ هغوی دپاره قمیص اولټولو. صحابه کرامو رضی الله عنهم دَ عبدالله بن ابی قمیص دَهغه دَ بدن برابرکړو حضورپاک هغوی ته هم هغه قمیص واچولو.

یقدرعلیه......:- دَحضرت عباس رضی الله عنه باره کښې راځي چه هغه دَ اوچتې خیمې په شان اوږدقدوالا وو. په قدکښې هغه دَ خپل پلارپه شان وو. دَهغوی پلار عبدالمطلب دَهغوی نه زیات اوږدوو. پخپله دَحضرت عباس ځوئی عبدالله رضی الله عنه هم اوږدقدوالا وو. کله چه به هغه نورو خلقو سره تللو نوکتونکی به داسې محسوس کوله چه لکه عبدالله رضی الله عنه سور وی او نور خلق پیاده روان وی.[4] حضرت عباس رضی الله عنه خودَهغوی نه هم دَ اوږد قدوالا وو.[5] هم دغه وجه وه چه دَهغوی دَ قدبرابر قیمص نه ملاویدلو. عبدالله بن ابی بن سلول دَ اوږد قد والا وو په دې وجه دَهغوی قمیص برابرشو نورسول الله صلی الله علیه وسلم هغه واخستو او حضرت عباس رضی الله عنه ته ئی واغوستلو.

قوله: فلذلك نزع النبی صلی الله تعالی علیه وسلم قمیصه الذی ألبسه:- هم په دې وجه رسول اکرم صلی الله علیه وسلم خپل قمیص کوز کړو او عبدالله بن ابی ته ئی واغوستلو. مطلب دا چه کله عبدالله بن ابی بن سلول وفات شو نورسول الله صلی الله علیه وسلم خپل قمیص کوز کړو اوهغه ته ئی واغوستلو ځکه چه په جنګ بدرکښې کله حضرت عباس رضی الله عنه قیدیانوسره اونیولې شو نودَهغه په بدن باندې دَهغه قمیص ناکافی وو په دې وجه دَعبدالله بن ابی نه قمیص واخستلې شو او

---

[1]) کشف الباری:۱/۶۵۷.

[2]) کشف الباری:۱/۲۳۸.

[3]) کتاب الوضوء باب صب النبی الوضوء علی المغمی علیه.

[4]) عمدة القاري:۱۴/۴۵۷.

[5]) عمدة القاري: ۱۴/۳۵۷.

هغه ته ورواغوستلې شو دا په رسول الله ﷺ د عبدالله بن ابی احسان وو. د دې بدله حضورپاك داسې ورکړه. کله چه عبدالله بن ابی مړشو نوحضورپاك خپل قمیص هغه ته واغوستو. ددې روایت متعلق څه تفصیل کتاب الجنائزکښې هم تیرشوې دې.

د حدیث نه مستنبط فوائد:- ① علامه مهلب رحمه الله فرمائی چه د روایت باب نه معلومه شوه چه قیدیانوسره په ښه سلوك سره مخ کیدل پکاردی. کله هغه بې لباس وی یا دهغه په تن باندې لباس ناکافی وی نوهغوی ته لباس ورکول پکاردی. بربنډدې نه شی پریخودې ځکه چه دمسلمان په شان د غیرمسلم سترته کتل هم ګناه ده. [1]

② لکه څنګه چه په ژوند کښې د چاداحسان بدله په احسان سره ورکولې شی. په روایت باب کښې درسول الله ﷺ د طرزعمل نه ثابته شوه چه دمرګ نه پس هم د احسان بدله ورکولې شی. [2]

باب ۱۴۱: فضل من أسلم علی یدیه رجل

د ترجمة الباب مقصد:- ددې ترجمة الباب نه امام بخاری رحمه الله دهغه سړی فضیلت بیانول غواړی د چاپه لاس چه څوك اسلام قبول کړی. [3]

[حدیث نمبر ۲۸۴۷] [4] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدٍ الْقَارِیِّ عَنْ أَبِي حَازِمٍ قَالَ أَخْبَرَنِي سَهْلٌ - رضی الله عنه يَعْنِي ابْنَ سَعْدٍ - قَالَ قَالَ النَّبِيُّ - صلی الله علیه وسلم - يَوْمَ خَيْبَرَ «لأُعْطِيَنَّ الرَّايَةَ غَدًا رَجُلاً يُفْتَحُ عَلَى يَدَيْهِ، يُحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، وَيُحِبُّهُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ».

فَبَاتَ النَّاسُ لَيْلَتَهُمْ أَيُّهُمْ يُعْطَى فَغَدَوْا كُلُّهُمْ يَرْجُوهُ فَقَالَ «أَيْنَ عَلِيٌّ». فَقِيلَ يَشْتَكِي عَيْنَيْهِ، فَبَصَقَ فِي عَيْنَيْهِ وَدَعَا لَهُ، فَبَرَأَ كَأَنْ لَمْ يَكُنْ بِهِ وَجَعٌ، فَأَعْطَاهُ فَقَالَ أُقَاتِلُهُمْ حَتَّى يَكُونُوا مِثْلَنَا. فَقَالَ «انْفُذْ عَلَى رِسْلِكَ حَتَّى تَنْزِلَ بِسَاحَتِهِمْ، ثُمَّ ادْعُهُمْ إِلَى الإِسْلاَمِ، وَأَخْبِرْهُمْ بِمَا يَجِبُ عَلَيْهِمْ، فَوَاللَّهِ لأَنْ يَهْدِيَ اللَّهُ بِكَ رَجُلاً خَيْرٌ لَكَ مِنْ أَنْ يَكُونَ لَكَ حُمْرُ النَّعَمِ». [ر: ۲۷۸۳]

رجال الحدیث

① **قتیبه بن سعید:-** دا ابورجاء قتیبه بن سعید ثقفی رحمه الله دې. د دوی حالات کتاب الایمان کښې تیرشوی دی. [5]

---

[1]) شرح ابن بطال:۱۶۶/۵ عمدة القاری: ۳۵۷/۱۴.

[2]) شرح ابن بطال:۱۶۶/۵ عمدة القاری: ۳۵۷/۱۴.

[3]) عمدة القاری: ۳۵۷/۱۴.

[4]) الحدیث أخرجه البخاری فی التفسیر باب کنتم خیر أمة أخرجت للناس رقم: ۷۵۵۷ وأبوداؤد فی الجهاد باب الاسیر یوثق رقم:۲۶۷۷.

[5]) کشف الباری:۱۸۹/۲.

② **يعقوب بن عبدالرحمن** - دايعقوب بن عبدالرحمن بن محمدبن عبدالله بن عبدالقاري القرشي الاسكندراني رحمه الله دي د دوى حالات وړاندې تيرشوى دى. (١)

③ **ابوحازم** - داابوحازم سلمة بن دينار رحمه الله دي. ددوى تذكره هم وړاندې تيره شوې ده.

④ **سهيل ابن سعد** رضي الله عنه - ددوى حالات هم وړاندې تيرشوى دى. (٢) دا روايت هم كتاب الجهاد كښې باب دعاء الرسول صلى الله تعالى عليه وسلم إلى الاسلام والنبوة لاندې په تفصيل سره تيرشوى دى

ترجمة الباب سره مناسبت - په حديث باب كښې دى. **لان يهدى الله بك رجلا خيرلك من أن يكون لك حمرالنعم** په خدائى كه ستاسو د وجه نه الله تعالى يوسړى ته هدايت (ايمان) نصيب كړى نودا ستاسو د پاره د سرو اوښانو نه زيات بهتردى. ترجمة الباب سره ددې مناسبت واضح دې.

باب ١٤٢: ألاسارى فى السلاسل

د ترجمة الباب مقصد - شرعًا تعذيب خلق الله حرام دې ځكه چه دا وهم كيدې شو چه قيدى په زنځيرونوكښې تړل د دغه قاعدې لاندې حرام كيدل پكاردى. شيخ الحديث مولانا محمدزكريا رحمه الله فرمائيلى امام بخارى رحمه الله ددې وهم ترديدفرمائيلې دې. اودائى ثابت كړى دى چه قيديان په زنځيرونو تړل جائزدى اوداد خلق الله تعذيب نه دې. (٣) هم دغه رائې د امام ابوداؤد رحمه الله هم ده. هغه كتاب الجهاد باب الاسيريوثق لاندې ثمامه بن اثال او حارث بن برصاء واقعات نه استدلال كړې دې. د حارث بن برصاء د واقعه متعلق د سنن ابى داؤد روايت د حضرت جندب بن مكيث رضي الله عنه نه مروى دې. روايت داسې دې. **بعث رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم عبدالله بن غالب الليثى فى سرية، وكنت فيهم، وأمرهم أن يشنوا الغارة على بنى الملوح بالكديد فخرجنا، حتى إذا كنا بالكديد، لقينا الحارث إلى رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم، فقلنا: إن تك مسلما لم يضرك رباطنا يوما وليلة، وأن تكن غيرذلك نستوثق منك، فشددناه وثاقا** (٤)

حضرت جندب بن مكيث رضي الله عنه وائي رسول الله صلى الله عليه وسلم عبدالله بن غالب رضي الله عنه د ټولګى اميرجوړكړو د بنوالملوح سره د جنګ د پاره اوكديدمقام طرف ته ئى اوليګلو. كله چه مونږ سفرله اووتلو او كديدمقام ته اورسيدو نوهلته زمونږ ملاقات حارث بن برصاء ليثى سره اوشو مونږ هغه راؤنيولو نوهغه اوونيل چه زه خو هم د اسلام په اراده سره راغلې يم اوپه حقيقت كښې هم د رسول الله صلى الله عليه وسلم په خدمت كښې د حاضريدو د پاره راوتلې يم. مونږ هغه ته اوونيل چه كه ته مسلمان شوې ئى نو زمونږ ستاد يوې ورځې اويوې شپې د پاره تړل به تاته هيڅ نقصان درنه

---

(١) كتاب الجهاد باب الخطبة على المنبر رقم:٩١٧.

(٢) ابوحازم او سهيل بن سعيد دواړو تذكره د پاره اوګورئى كتاب الوضوء باب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه رقم:٢٤٣.

(٣) الابواب والتراجم للمحدث زكريا الكاندهلوى ص:٢٠١.

(٤) سنن أبى داؤد:٢/٧ امداديه.

کړې اوکه ته اسلام نه وی راوړې نو بیامونږ تانه اطمینان غواړو نومونږ هغه اوتړلو اود ثمامه بن اثال رضی الله عنه سره متعلق د سنن ابوداؤد د روایت راوی حضرت ابوهریره رضی الله عنه دې روایت دادې: بعث رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم خیلا قبل نجد، فجاءت برجل من بني حنيفة يقال له ثمامة بن أثال سيد أهل اليمامة فربطوه بسارية من سواري المسجد، فخرج إليه رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم، فقال: ماذا عندك يا ثمامة؟ قال: عندي يا محمد خير، إن تقتل تقتل ذا دم، وان تنعم تنعم على شاكر، وإن كنت تريد المال فسل تعط منه ماشئت، فتركه رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم حتى إذا كان الغد، ثم قال له: ما عندك يا ثمامة؟ فاعاد مثل هذا الكلام فتركه رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم، حتى إذا كان بعد الغد، فذكر مثل هذا، فقال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم: أطلقوا ثمامة، فانطلق الى نخل قريب من المسجد، فاغتسل فيه ثم دخل المسجد، فقال: أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أن محمداً عبده ورسوله [1]

حضرت ابوهریره رضی الله عنه فرمائی رسول الله صلی الله علیه وسلم یوتولکې د نجد طرف ته اولیګلو نوهغه سریه د قبیله بنوحنفیه یوسړې اونیولور اوستلو دهغه نوم ثمامه بن اثال وو چه د اهل یمامه سردارروو دې خلقو هغه مدینې ته راوستلو او په مسجدنبوی کښې یوستنې پورې اوتړلو رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه سره تیرشو نوحضورپاک اوفرمائیل ثمامه ستا په ذهن کې څه دی؟ ثمامه عرض اوکړو اې محمد! ماسره خیردې (یعنی د اسلام راوړلواراده ده) که چرې تاسو ماقتل کړې نو تاسو به یوداسې سړې قتل کړنې چه ذودم دې که تاسو په ما باندې انعام کونې نو تاسو به په یوداسې سړې باندې انعام اوفرمایئې چه ستاسو شکرګذار به وی. که تاسو مال غواړنې نو چه څومره غواړئ درکولې به شی حضورپاک هغه پریخودو اولاړو په صباله هم دغه سوال جواب اوشو نو حضورپاک اوفرمائیل ثمامه پریږدئې. ثمامه د هتکړو نه خلاصیدو سره جمات سره نیزدې یو باغ ته لاړو چرته چه اوبه وې هلته ئې غسل اوکړواوبیاجمات ته راغلوکله شهادت ئې اوونیله.

امام ابوداؤد رحمه الله د دې دواړو روایاتونه ربط الاسیر په جواز باندې استدلال کړې دې.

[حديث نمبر ۲۸۴۸] [2] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رضى الله عنه - عَنِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ «عَجِبَ اللَّهُ مِنْ قَوْمٍ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ فِي السَّلاَسِلِ».

رجال الحديث

① **محمدبن بشار**: دا محمدبن بشار عبدی بصری رحمه الله دې د دوی تذکره کتاب العلم باب العلم قبل القول والعمل لاندې تیره شوې ده [3]

---

[1]) سنن أبي داؤد: ۱/۷ — ۸ باب الاثير يوثق.

[2]) أخرجه البخاري أيضًا: ۶۵۷/۲ في كتاب تفسير باب كنتم خير أمة أخرجت للناس رقم: ۵۸۸۷ وعند أبي داؤد في سننه: ۷/۲ في كتاب الجهاد باب الاسير يوثق رقم: ۲۶۷۷.

[3]) كشف الباري: ۲۵۸/۳.

② **غندر**:- دا ابوعبدالله محمد بن جعفر هذلي دې د غندر په لقب سره مشهوردې ددوی حالات کتاب الایمان باب ظلم دون ظلم لاندې تیرشوی دی. [1]

③ **شعبه**:- دا شعبه بن الحجاج واسطی بصري رحمه الله دې. د دوی حالات کتاب الایمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده لاندې وړاندې تیرشوی دی. [2]

④ **محمدبن زیاد**:- دا ابوالحرث محمدبن زیاد حجمی مدني رحمه الله دې. ددوی تذکره وړاندې تیره شوې ده. [3]

⑤ **ابوهریرة** رضي الله عنه:- د دوی تفصیلي حالات کتاب الایمان باب امورالایمان لاندې تیرشوی دی کشف الباري: ۶۵۹/۱.

قوله: عجب الله من قوم یدخلون الجنة فی السلاسل:- الله تعالی په داسې قوم باندې تعجب اوفرمائیلو چه په زنځیرونو کښې تړلې به جنت کښې داخلیږی. تعجب دلته د رضا اوخوشحالئی په معنی کښې دې اومطلب دادې چه د داسې خلقو نه به الله تعالی راضی اوخوشحاله وی چه په زنځیرونوکښې تړلې شوی جنت ته داخلیږی. د حدیث اکثر شارحینو وئیلی دی چه دې نه هغه کافران مراد دی کوم چه مسلمانانو قیدیان جوړکړی په زنځیرونوتړلې دارالاسلام ته راوستې دی اوهم په دغه حال کښې هغوی مسلمانان شوی دی. د جنت نه مراد بعض خلقو اسلام مراد اخستې دې. ځکه چه اسلام د جنت د داخلیدو سبب دې په دې وجه علی سبیل المجاز سبب وئیلوسره مسبب مرادواخستلې شو. [4]

علامه ابن جوزي رحمه الله وضع سلاسل په مجازباندې محمول کولوسره وئیلی دی- یدخلون الجنة فی السلاسل -مطلب دا نه دې چه هغه خلق به په زنځیرونوکښې تړلې شوې اسلام کښې داخلیږی بلکه دا د اکراه نه کنایه ده اومطلب دادې چه هغه خلق قیدی جوړیدوسره دارالاسلام ته راوستې شی خوچه کله د اسلام د حقانیت معترف کیږی نو په خپله خوشحالئی به په اسلام کښې داخلیږی. [5]

علامه کرماني رحمه الله او د هغوی په اتباع کښې علامه برماوی رحمه الله فرمائیلی چه د قوم نه دلته هغه مسلمانان قیدیان هم مراد کیدې شی چه کافرانوسره په زنځیرونوکښې تړلې وی او بیا په تړلوکښې وفات شی یاقتل کړې شی نو د حشر په ورځ به هغوی هم دغه شان راوچتولې شی. د داسې خلقو جنت کښې داخلیدل یقیني دی په دې وجه په حدیث کښې د حشر په ورځ راوچتیدلو تعبیر دخول جنت سره اوکړې شو. [6]

---

[1]) کشف الباري: ۲/۲۵۰ — ۲۵۱.

[2]) کشف الباري: ۶۷۸/۱.

[3]) کتاب الوضوء باب غسل الاعقاب.

[4]) عمدة القاري: ۴۸۲/۶ إرشاد الساري: ۴۸۲/۶.

[5]) فتح الباري: ۱۷۹/۶ وإرشاد الساري: ۴۸۲/۶.

[6]) شرح الکرماني: ۲۲/۱۳ عمدة القاري: ۳۵۸/۱۵ إرشاد الساري: ۴۸۲/۶.

خلاصه دا چه ددې حضراتو په نيز "يدخلون الجنة في السلاسل" حشرنه کنايه ده.
ليکن علامه عينى رحمه الله فرمائيلى دى چه دکرمانى داتوجيه دمجازد قبيل نه ده. کله چه لفظ جنت دهغې په حقيقى معنى محمول کولې شى نودا په مجاز باندې د محمول کولوڅه ضرورت دې اوڅه مانع هم نشته چه د جنت نه دلته مصداق حقيقى مراد وى او يدخلون الجنة في السلاسل تقدير وى. يدخلون الجنة، وكانوا في الدنيا في السلاسل. (۱)
علامه طيبى رحمه الله فرمائى دلته د سلاسل نه مراد د جذب هغه کيفيت دې چه د الله تعالى منتخب بنديګان د ضلالت نه هدايت طرف ته راکاږى اود قعرمذلت نه ښکته پريوتلو نه درجات عاليه طرف پورته راکاږى. ښکاره خبره ده چه ددې توجيه په صورت کښې دحديث الفاظ په حقيقت باندې محمول نه دى. په دې وجه حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عينى رحمه الله فرمائيلى دى چه دعلامه طيبى رحمه الله دا توجيه هم د مجازد قبيل نه ده. (۲) حقيقت دادې چه لفظ جنت نه دلته حقيقى معنى مراد اخستل راجح دى لکه چه دعلامه عينى رحمه الله رائې ده اودې جملې مطلب دادې چه کله کافران مسلمانان په ميدان جهادکښې راګيرکړى او په زنځيرونو کښې اوتړى او قتل ئې کړى نوهغوى به هم په هغه حال کښې جنت ته داخلولې شى دابه دهغوى دپاره داعزاز سبب وى چه هغوى داسې تکليفونه او سختئى برداشت کولوسره دالله تعالى په لارکښې خپل ځان قربانى کړو. والله اعلم.
دغه شان وضع سلاسل هم په حقيقت باندې محمول دې. هم دغه رائې د حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه قسطلانى رحمه الله هم ده. د حافظ ابن جوزى رحمه الله په نيزددې نه اکراه اوعلامه طيبى رحمه الله په نيزددې نه د جذب کيفيت مراددې. دا صحيح نه ده. حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه قسطلانى رحمه الله فرمائيلى دى چه وړاندې په کتاب التفسيرکښې حضرت ابوهريره رضي الله عنه روايت نه ددې تائيدکيږى چه وضع سلاسل په حقيقت باندې محمول دې. حضرت ابوهريره رضي الله عنه د ﴿ كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ ﴾ تفسير داسې کړې دې. خيرالناس للناس ياتون بهم في السلاسل في أعناقهم حتى يدخلوا في الاسلام. (۳)
حافظ ابن حجر رحمه الله د يوبل روايت نه هم استدلال کړې دې چه د ابوالطفيل رضي الله عنه د طريق نه امام بخارى رحمه الله مرفوعاً نقل کړې دې. روايت دادې: رايت ناسا من امتى يساقون إلى الجنة في السلاسل كرها، قلت يارسول الله من هم؟ قال: قوم من العجم يسبيهم المهاجرون فيدخلونهم في الاسلام مكرهين. (۴)
ترجمة الباب سره مناسبت:- علامه ابن منير رحمه الله فرمائى که د روايت نه حقيقتاً وضع سلاسل مرادوى نوبيا خو ترجمة الباب سره ددې مناسبت ښکاره دې. خوکه دا په حقيقت باندې

---

۱) عمدة القارى ۱۵/۳۵۸.
۲) فتح البارى:۶/۱۷۹ عمدة القارى:۱۵/۳۵۸.
۳) صحيح بخارى:۲/۶۵۴ کتاب التفسير باب کنتم خيرأمة أخرجت للناس رقم:۵۸۸۷.
۴) فتح البارى:۶/۱۷۱.

محمول نه وى بلكه دَ اكراه نه كنايه وى نو بيابه په دواړو كښې هيڅ مناسبت نه وى إن كان المراد حقيقة وضع السلاسل فى الاعناق فالترجمة مطابقة، وان كان المراد المجاز عن الاكراه فليست مطابقة (۱) خوعلامه قسطلانى رحمه الله فرمائيلى دى چه دا هم په حقيقت باندې محمول دې اودې تائيد دَ سورت آل عمران آيت ﴿كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ﴾ لاندې دَ حضرت ابوهريره رضي الله عنه دَدې قول نه كيږى: خيرالناس للناس يأتون بهم فى السلاسل مكرهين. (۲) لهذا په ترجمة الباب اوحديث كښې مناسبت موجود دې

باب ۱۴۳: فضل من أسلم من أهل الكتابين

دَ ترجمة الباب مقصد:- اهل كتابين يعنى يهود اونصارى كتابين تثنيه ده اودَدې نه تورات او انجيل مراددې دَ ترجمة الباب مقصد دادې كه چرې يهود اونصارى ايمان راوړى نودوى ته به دوچنده ثواب ملاويږى.

احديث نمبر ۲۸۴۹] (۳) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ حَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ حَيٍّ أَبُو حَسَنٍ قَالَ سَمِعْتُ الشَّعْبِيَّ يَقُولُ حَدَّثَنِي أَبُو بُرْدَةَ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَاهُ عَنِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ « ثَلاَثَةٌ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ الرَّجُلُ تَكُونُ لَهُ الأَمَةُ فَيُعَلِّمُهَا فَيُحْسِنُ تَعْلِيمَهَا، وَيُؤَدِّبُهَا فَيُحْسِنُ أَدَبَهَا، ثُمَّ يُعْتِقُهَا فَيَتَزَوَّجُهَا، فَلَهُ أَجْرَانِ، وَمُؤْمِنُ أَهْلِ الْكِتَابِ الَّذِي كَانَ مُؤْمِنًا، ثُمَّ آمَنَ بِالنَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - فَلَهُ أَجْرَانِ، وَالْعَبْدُ الَّذِي يُؤَدِّي حَقَّ اللَّهِ وَيَنْصَحُ لِسَيِّدِهِ ». ثُمَّ قَالَ الشَّعْبِيُّ وَأَعْطَيْتُكَهَا بِغَيْرِ شَىْءٍ وَقَدْ كَانَ الرَّجُلُ يَرْحَلُ فِي أَهْوَنَ مِنْهَا إِلَى الْمَدِينَةِ. [ر: ۹۷]

رجال الحديث

① **على بن عبدالله:-** داعلى بن عبدالله بن جعفرابن المدينى رحمه الله دې. دَدوى حالات كتاب العلم باب الفهم فى العلم لاندې مخكښې تيرشوى دى. (۴)

② **سفيان:-** داابو محمد سفيان بن عيينه الكوفى دې. دَدوى حالات كتاب العلم باب قول المحدث حدثنا أو أخبرنا وأنبانا لاندې تيرشوى دى. (۵)

③ **صالح بن حي ابوالحسن:-** داصالح بن صالح بن حيان ثورى همدانى رحمه الله دې. دَدوى حالات كتاب العلم باب تعليم الرجل أمته وأهله لاندې مخكښې تيرشوى دى. (۶)

---

۱) فتح البارى: ۶/۱۷۹/ إرشاد السارى: ۶/۴۸۲.
۲) إرشاد السارى: ۶/۴۸۲.
۳) قدمر تخرجه الحديث فى كتاب العلم باب تعليم الرجل أمته وأهله.
۴) كشف البارى: ۳/۲۹۷.
۵) كشف البارى: ۳/۱۰۲ - ۱۰۶.
۶) كشف البارى: ۳/۵۹۳.

④ **شعبى**:- دا ابوعمرو عامر بن شراحيل شعبى كوفى رحمه الله دې. ددوى حالات كتاب الايمان باب امور الايمان لاندې تيرشوى دى. (١)

⑤ **ابوبرده**:- داعامر ياحارث بن موسى اشعرى رضي الله عنه دې. ددوى حالات كتاب الايمان باب أي الاسلام أفضل لاندې تيرشوى دى. (٢)

⑥ **انه سمع اباه**:- ددې نه د ابوبرده پلار حضرت ابوموسى اشعرى رضي الله عنه مراد دې. د دوى حالات بدء الوحى لاندې تيرشوى دى. (٣)

ثلثة يؤتون أجرهم مرتين: الرجل تكون له الامة، فيعلمها فيحسن تعليمها، ويؤد بها فيحسن أدبها، ثم يعتقها فيتزوجها، فله أجران. د ثلاثه تقديرعبارت دې ثلاثة من الرجال دا مبتداء دې يؤتون أجرهم مرتين د دې خبردې. الرجل: دا د مرفوع لوستلو په حالت كښې دوه صورتونه دى ياخو د ثلاثة نه بدل واقع وى يا بيا مبتداء محذوف خبروى او تقديرعبارت وى أولهم الرجل. (٤) په روايت كښې دى چه دريو سړوته به دوه چنده ثواب ملاويږى يوهغه سړې چه دهغه وينځه وى اوهغه دې ته تعليم وركړو اوپه ښه شان سره ئى ورته تعليم وركړو. هغه دې ته ادب اوخودلو او په ښه شان سره ئى ورته اوخودلو بيائى هغه آزاده كړه اوبيائى هغې سره نكاح اوكړه نوده ته به دوچنده اجرملاويږى.

علامه كرمانى رحمه الله فرمائيلى چه دتعليم تعلق شرعى امورو سره دې اودتاديب تعلق د دنيا امورو سره دې. (٥) مطلب دادې چه داحكام آخرت تعليم ئى هم وركړو او د دنيا د اوسيدو تګ راتګ اوتهذيب اوتمدن طور طريقې ئى ورته هم اوخودلې اوبيائى آزاده كړه اوهغې سره نكاح اوكړه نوده ته به ډبل ثواب ملاويږى. رق اوحريت دوه متنافى امور دى د هرو دواړو جدا جدا تقاضې دى په دې لحاظ به دغه سړى ته ډبل اجرملاويږى. (٦) علامه قسطلانى رحمه الله فرمائى د اجران نه اعتاق او تزويج مراد دې يعنى يواجر د وينځې په آزادولو او دويم اجرهغې سره په نكاح كولو. (٧)

ومومن أهل الكتاب الذى، كان مؤمنا، ثم آمن بالنبى صلى الله تعالى عليه وسلم فله أجران: دويم مومن اهل كتاب چه د اول نه (په خپل پيغمبرباندې) ايمان لرلو بيائى په رسول الله صلى الله عليه وسلم باندې ايمان راوړلو نوده ته به هم دوچنده اجرملاويږى.

د اهل كتاب مصداق:- اهل كتاب نه عموما يهود اونصارى مراددى خودلته ابوعبدالملك رحمه الله

---

(١) كشف البارى: ١/ ٦٧٩.

(٢) كشف البارى: ١/ ٦٩٠.

(٣) كشف البارى: ١/ ٢٩٠.

(٤) إرشاد السارى: ٦/ ٤٨٣.

(٥) شرح الكرمانى: ٢/ ٨٩.

(٦) شرح الكرمانى: ٢/ ٨٩.

(٧) إرشا السارى: ٦/ ٤٨٦.

او علامه توریشتی رحمه الله فرمائی چه دې نه صرف عیسایان مراد دی. هم دغه روایت په دویم طریق سره وړاندې امام بخاری رحمه الله کتاب احادیث الانبیاء لاندې هم نقل کړې دې په هغې کښې دا الفاظ هم وارد دی: وإذا آمن بعیسیٰ ثم آمن بی (١) دَ دغه حضراتو استدلال دَ روایت هم دغه الفاظ دی په کوم کښې چه په عیسیٰ علیه السلام او بیا په رسول اکرم صلی الله علیه وسلم باندې دَ ایمان راوړلو تصریح ده. دویم دلیل دادې چه یهودیت دَعیسائیت دَ وجه نه منسوخ شوې دې په منسوخ دین باندې ایمان راوړل نافع نه دی لهذا په روایت باب کښې دَ اهل کتاب نه هم عیسایان مراد دی. (٢)

علامه طیبی علامه کرمانی حافظ ابن حجر او ملاعلی قاری رحمهم الله فرمائی دَ اهل کتاب نه دلته یهود او نصاریٰ دواړه مراد دی. (٣) ځکه چه په کتاب او سنت کښې دَاهل کتاب اطلاق په یهودو او نصاریٰ دواړو باندې کیږی. پخپله دَ امام بخاری رحمه الله رحجان هم دغه دې. په کتاب الباب کښې کتابین تثنیه واردشوې ده دَ باب لاندې چه کوم روایت امام صاحب نقل کړې دې "ومؤمن أهل الکتاب الذی کان مؤمنا ثم آمن بالنبی فله أجران". دَدې نه معلومیږی چه پخپله هم دَهغوی په نیز هم روایت باب کښې دَ اهل کتاب مصداق یهود او نصاریٰ دواړه دی او هم په دې وجه په ترجمة الباب کښې دَ تثنیه صیغه راوړلې شوه. که چرې په روایت کښې دَاهل کتاب نه دَهغوی په نیزصرف عیسایان مرادوې نو په ځائی دَ تثنیه به دَ مفردصیغه ذکرکولې شوه. والله اعلم.

دَفله أجران مطلب:- دادې چه دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم دَ بعثت نه وړاندې یابیا دَ بعثت نه روستو اهل کتاب ته چه ترکومې پورې دَ رسالت پیغام نه وو ملاؤشوې په حضرت عیسیٰ علیه السلام باندې ایمان لرلو اود یونبی تکذیب ئې نه دې کړې. چه کله رسول الله صلی الله علیه وسلم مبعوث کړې شو نو په هغوی باندې ئې ایمان راوړو. په دې وجه اوفرمائیلې شوچه دوی ته به ډبل ثواب ملاویږی.

ثم قال الشعبی: وأعطیتکها بغیرشیئ وقدکان الرجل یرحل فی أهون منها إلی المدینة: بیا شعبی رحمه الله اوفرمائیل چه مونږ تاسو ته دا روایت مفت درکړې دې. سره دَدې چه وړاندې به سړی ددې نه هم دَ کم دپاره دَ مدینې سفرکولو. په یوروایت کښې واعطیتکها په ځائی صیغه دَ استقبال سره وأعطیکها وارد شوې دې. (٤) دلته په ظاهره دَ عامرشعبی رحمه الله دَخبرې انداز (خطاب) دَ صالح طرف ته دې علامه کرمانی رحمه الله هم صالح دَ شعبی شاګرد ګرځولوسره هم په هغه باندې جزم کړې دې. (٥)

لیکن حقیقت دادې چه دلته خطاب دَ صالح طرف ته نه دې بلکه دَ یوخراسانی سړی طرف ته دې. هم دَ صحیح بخاری یو روایت کښې پخپله صالح تصریح کړې ده.

---

[١]) صحیح بخاری: ١/٤٩٠ کتاب أحادیث الانبیاء باب واذکر فی الکتاب مریم..... رقم:٣٤٤٦.

[٢]) فتح الباری: ١/١٩١.

[٣]) شرح للطیبی: ١/١٢٦ شرح الکرمانی: ٢/٨٨ فتح الباری: ١/١٩١ المرقاة: ١/٧٨.

[٤]) عمدة القاری: ١٤/٣٥٩.

[٥]) شرح الکرمانی: ٢/٩٠.

أن رجلا من أهل خراسان قال للشعبي فقال الشعبي أخبرنا أبو بردة عن أبي موسى رضي الله عنه (۱)

فائده - علامه عيني رحمه الله فرمائي چه په دې كلام سره دامام شعبي رحمه الله غرض طلب علم حرص اوجذبه پيدا كول مقصود دى خصوصا چه معلم حاضر وى. (۲) مطلب دا چه كله معلم موجود وى نو دغه موقع غنيمت اوګڼړلو سره دمعلم نه استفاده كول پكار دى.

باب ۱۴۴: أهل الدار يبيتون، فيصاب الولدان والذراري

بَيَاتًا (الاعراف: ۴) لَيلاً (لَنُبَيِّتَنَّهُ) النمل: ۴۹ / لَيلاً، (يُبَيِّتُ) النساء: ۸۱ / لَيلاً.

حل لغات: أهل الدار:- دې نه اهل حرب مراد دى. **يبيتون**: دا تبييت باب تفعيل نه د مجهول صيغه ده. بيت العدو معنى ده په دښمن باندې دغفلت په وخت ناڅاپى حمله كول يلغاركول. د تبييت معنى دنيت كولو د شپې غوراوفكركول هم راځى. (۳) د سنن نسائى په يو روايت كښې دى لاصيام لمن لم يبيت الصيام (۴) **الولدان**: د فعيل په ځائى د وليد جمع ده. د دې معنى ده نوې پيداشوې ماشوم يا غلام (۵) د مؤنث دپاره ولدة استعماليږى. د دې جمع ولائد ده. (۶) علامه ابن اثير رحمه الله فرمائى وقد تطلق الوليدة على الجارية والامة، وإن كانت كبيرة. (۷) د وليده اطلاق په نوكره او وينځه باندې كيږى سره د دې كه هغه د زيات عمر وى. **الذراري**: د يا په تشديد سره د ذرية جمع ده په معنى د انسانى نسل ښځې اوسړى دواړه شامل دى. د دې اصل ذرئة دې. عربويه دا هم غيرمهموز استعمالولو. په دې وجه د تخفيف د وجه نه همزه حذف كړې شو. (۸) يوقول دادې چه د دې اصل ذر دې د دې معنى د تفريق اوخوريدوده. انسانى نسل هم الله تعالى په مخ د زمكې خوركړو په دې وجه دې ته ذرية وائى. (۹)

د ترجمة الباب مقصد:- د امام بخارى رحمه الله مقصد دادې چه په كافرانو باندې د شپې په وخت په بې خبرئې كښې ناڅاپى حمله كول جائزدى. كه تبعًا ښځې اوماشومان قتل شى نودامعفو عنه دى. خو قصداً د دوى قتل كول جائزنه دى. امام بخارى رحمه الله باب قايم كړې دې أهل الدار يبيتون

---

۱) صحيح البخاري: ۱/۴۹۰ كتاب أحاديث الانبياء باب واذكر في الكتاب مريم.... رقم: ۳۴۴۶.

۲) عمدة القاري: ۱۴/۳۵۹.

۳) النهاية لابن الاثير: ۱/۱۷۲.

۴) سنن النسائى كتاب الصيام باب ذكر اختلاف الناقلين رقم: ۲۳۳ وأخرجه الدارمى فى كتاب الصوم باب من لم يجمع الصيام: حديث: ۲/۷.

۵) النهاية لابن الاثير: ۲/۸۷۸ والقاموس الوحيد ص: ۱۷۹۷ مادة: ولد.

۶) النهاية لابن الاثير: ۲/۷۸۹.

۷) النهاية لابن اثير: ۲/۷۸۹.

۸) النهاية: ۱/۶۰۲ قال ابن الاثير رحمه الله الذرية اسم يجمع نسل الانسان من ذكر وأنثى. وأصلها الهمز. وتجمع على ذريات وذرارى مشددًا.

۹) النهاية: ۱/۶۰۲.

فیصاب الولدان والذراری. شارحینو ونیلی چه دلته عبارت محذوف دی. تقدیرعبارت دی **هل یجوز ذلک أم لا؟** یعنی په اهل حرب باندې اچانك حمله اوکړې شی اوددې په نتیجه کښې ماشومان اوښځې هلاك شی نودا جائزدی که نه؟ ددې مسئلې حکم په حدیث باب کښې تصریح سره راغلې دې په دې وجه امام بخاری رحمه الله ترجمة الباب کښې تصریح نه ده کړې (۱)

بیاتا لیلا دَ امام بخاری رحمه الله عادت دې چه دَحدیث څه لفظ دَ قرآن مجیدپه آیت کښې واردشوی لفظ سره دَ یوې معنې وی نودهغې تفسیر هم په هغه آیت کښې واردشوی لفظ سره کوی. (۲) دَ خپل عادت مطابق دلته هم امام بخاری رحمه الله هم داسې کړی دی چه دَ **بیاتا** تفسیر لیلا سره کړې. ددې دپاره چه دَ قرآن مجید په کومو آیاتونو کښې دا ماده وارده ده هغه هم دَ لیل په معنی کښې استعمال شوې ده. په حدیث باب کښې لفظ **ییپتون** واردشوې دې. دلته امام بخاری رحمه الله دَ قرآن مجیددې آیاتونه نقل کړې دی چه لفظ **ییپتون** کښې دَ حدیث باب موافق دی. بیاتا نه دَ سورت اعراف آیت ﴿ وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا فَجَاءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا أَوْ هُمْ قَائِلُونَ ﴾ (۳) مراد دې. (۴) دَ آیت ترجمه ده څومره کلې مونږ هلاك کړی دی په کومو چه زمونږ عذاب دَ شپې راغلو یاپه داسې حالت کښې چه دَ غرمې اوده کیدونکی وو.

دَعلامه ابن منیر رحمه الله تسامح: علامه ابن منیر رحمه الله بیاتا په ځائی نیاما نقل کړې دې. ددوی په نیز دَترجمة الباب عبارت داسې دې. **فیصاب الولدان والذراری نیاما لیلا.** ددوی خیال دې چه **نیاما لیلا** الفاظ هم دَ ترجمة الباب حصه ده. په امام بخاری رحمه الله باندې اعتراض کولوسره علامه ابن منیر رحمه الله وائی داعجیبه خبره ده چه امام بخاری رحمه الله په ترجمه کښې نیاما اضافه کړې ده حالانکه په حدیث باب کښې دَ نیاما تصریح نشته. سره ددې چه ضمناً ذکرئی راغلې دې ښکاره خبره ده چه **تبییت** یعنی دَ شپې دَ حملې په وخت اکثرخلق اوده وی نولکه چه دَ نیاما ذکردَ **ییپتون** په ضمن کښې راغلو. خودَ نوم قیدلګولو آخرڅه ضرورت وو؟ مشرکان که نیام یعنی اوده کیږی یا **أیقاظ** یعنی ویښیږی په دواړو صورتونو کښې په هغوی باندې دَ حمله کولو هم یوحکم دې. نودَ **تقیید بالنوم** هڅ ضرورت نشته.

خلاصه دا چه علامه ابن منیر رحمه الله نه دلته دوه هیرې شوی. یودا چه هغه دَ **بیاتا** په ځائی نیاما نقل کړې دې. حالانکه صحیح هم بیاتا دې. یاخوداپخپله دَهغه تصحیف دې یا بیادا چه هغه سره دَ صحیح بخاری کومه نسخه وه هغه مصحف وو. دویمه هیره دَهغه نه داشوې چه هغه

---

(۱) فتح الباری:۶/۱۸۱ وعمدة القاری:۱۴/۳۵۹ وإرشاد الساری:۶/۴۸۵.

(۲) فتح الباری:۶/۱۸۱.

(۳) سورة اعراف:۴.

(۴) ارشادالساری:۶/۴۸۵.

بیاتا لیلا د ترجمه جز گنړلې حالانکه دا د ترجمة الباب جز نه دې بلکه د قرآن آیت دې (۱)
علامه ابن منیر رحمه الله د دې دا جواب ورکړې دې چه د په ویښه مقابله کښې د خوب په حالت کښې حمله کول او ناڅاپي حمله کول په دهوکه او فریب کښې راځي په دې وجه د نیاما نه امام بخاری رحمه الله د دې د جواز طرف ته اشاره کړې ده چه د خوب په حالت کښې خو حمله کول د دهوکې په ذیل کښې راځي ولې داسې کول و کښې هیڅ حرج او بدیت نشته (۲)

لنبیتنه دې نه د سورت نمل آیت ﴿ قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَأَهْلَهُ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ أَهْلِهِ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴾ (۳) مراد دې د آیت ترجمه ده هغوی اوونیل په خپل مینځ کښې په الله باندې قسم اوخورئې چه صالح او د هغه په کورو الا باندې حمله اوکړنې بیا د هغه وارث ته اووائی چه مونږ د هغې د خاندان د هلاکت په وخت موجود نه وو او بیشکه مونږ رښتونی یو.
د ابوذر په روایت کښې دالفظ دغه شان بغیرد اضافه دې خو بیا هم په نورو نسخو کښې دی لنبیتنه لیلاً په دې کښې د لیلا اضافه هم ده. (۴)

بیت. دې نه د سورت نساء آیت ﴿ بَيَّتَ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ ﴾ (۵) مراد دې (۶) د آیت ترجمه ده نو د هغوی نه یوه ډله د شپې راجمع کیدو سره ستا د خبرو خلاف مشوره کوی.

[حدیث نمبر ۲۸۵۰] (۷) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا الزُّهْرِيُّ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ الصَّعْبِ بْنِ جَثَّامَةَ رضي الله عنهم قَالَ مَرَّ بِي النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم بِالأَبْوَاءِ - أَوْ بِوَدَّانَ - وَسُئِلَ عَنْ أَهْلِ الدَّارِ يُبَيَّتُونَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ، فَيُصَابُ مِنْ نِسَائِهِمْ وَذَرَارِيِّهِمْ قَالَ «هُمْ مِنْهُمْ» وَسَمِعْتُهُ يَقُولُ «لاَ حِمَى إِلاَّ لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ صلى الله عليه وسلم».

---

۱) عمدة القاری: ۱۴/ ۳۶۰.

۲) قال العینی رحمه الله وقال بعض الشراح، موضع بیاتا، نیاما، بنون ومیم، من النوم وجعل هذه اللفظه من الترجمة، فقال: والعجب لزیادته فی الترجمة نیاما، وماهو فی الحدیث إلاضمنا، لان الغالب أنهم إذا أوقع بهم فی اللیل لم یخلوا من نائم، وما الحاجة إلی کونهم نیاما أو أیقاظ وهما سواء؟ وکان هذا القائل وقعت له نسخة مصحفة أو تحصف علیه: بیا بنیامًا. عمدة القاری: ۱۴/ ۳۶۰.
وقال الحافظ ابن حجر رحمه الله وأغرب ابن المنیر فصحف بیاتًا فجعلها نیاما بنون ومیم ن النوم فصارت هکذا: فیصاب الولدان والذراری نیامالیلا، ثم تعقبه فقال: الجعب من زیادته فی الترجمة نیاما وما هو فی الحدیث إلا ضمنا، إلا أن الغالب أنهم إذا وقع بهم لیلا کان أکثر هم نیامًا، ولکن ماالحاجة إلی التقیید بالنوم، والحکم سواء نیاما کانوا أو أیقاظًا؟ إلا أن یقال: إن قتلهم نیامًا أدخل فی الاغتیال من کونهم أیقاظا، فنبه علی جواز ذلک غانتهی، وقدصحف ثم تکلف. فتح الباری: ۶/ ۱۸۱.

۳) سورة النمل: ۴۹.

۴) فتح الباری: ۶/ ۱۸۱.

۵) سورة النساء: ۸۱.

۶) فتح الباری: ۶/ ۱۸۱.

۷) مرتخرجه الحدیث فی کتاب المساقاة، باب لایحمی إلا الله ولرسوله صلی الله تعالی عیه وسلم رقم: ۲۳۷۰

وَعَنِ الزُّهْرِيِّ أَنَّهُ سَمِعَ عُبَيْدَ اللَّهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ حَدَّثَنَا الصَّعْبُ فِي الذَّرَارِيِّ كَانَ عَمْرٌو يُحَدِّثُنَا عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - فَسَمِعْنَاهُ مِنَ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ الصَّعْبِ قَالَ «هُمْ مِنْهُمْ» وَلَمْ يَقُلْ كَمَا قَالَ عَمْرٌو «هُمْ مِنْ آبَائِهِمْ». [ر: ۲۲٤۱]

رجال الحديث

① **على بن عبدالله**:- داعلى بن عبدالله بن جعفربن نجيح سعدى بصرى رحمه الله دي. دَدوى حالات كتاب العلم باب الفهم فى العلم لاندې مخكښې تيرشوى دى. [۱]

② **سفيان**:- دا ابومحمدسفيان بن عيينه الكوفى دي. دَدوى حالات كتاب العلم باب قول المحدث حدثنا أو أخبرنا وأنبانا لاندې تيرشوى دى. [۲]

③ **زهرى**:- دامشهورمحدث عبدالله بن شهاب زهرى رحمه الله دي. دَدوى حالات بدء الوحى لاندې تيرشوى دى. [۳]

④ **عبيدالله**:- دا عبيدالله بن عبدالله بن عتبه بن مسعود رحمه الله دي. دَدوى حالات هم بدء الوحى لاندې تيرشوى دى. [٤]

⑤ **ابن عباس رضى الله عنهما**:- دامشهورصحابى رسول صلى الله عليه وسلم حضرت عبدالله بن عباس رضى الله عنهما دي. دَدوى حالات هم بدء الوحى لاندې تيرشوى دى. [۵]

⑥ **صعب بن جثامه**:- داصحابى رسول صلى الله عليه وسلم حضرت صعب بن جثامه ليثى رضى الله عنه دي. دَدوى حالات وړاندې تيرشوى دى. [٦]

قوله: مربى النبى صلى الله تعالى عليه وسلم بالابواء-أوودان. - لفظ او دلته دَ شك دپاره دې. راوى ته ياد نه دى په دې وجه ئې دَ شك اظهاركړې دې چه رسول الله صلى الله عليه وسلم ابواء يا ودان كښې ماسره تيرشو.

__أبواء__:- ابواء فُرع (دَ فاء ضمه او راء سكون سره) زيرانتظام يوه علاقه وه. [۷] لكه چه دَ ضلع تحصيل وى اوهغه په انتظامى توګه باندې دَ ضلع ماتحت وى. دا دَ مدينې منورې مضافات

---

[۱]) كشف البارى: ۳۰۲/۳.
[۲]) كشف البارى: ۳/۱۰۲.
[۳]) كشف البارى: ۳۲٦/۱.
[٤]) كشف البارى: ٤٦٦/۱.
[۵]) كشف البارى: ٤۳۵/۱.
[٦]) كتاب جزاء الصيد، باب إذا أهدى للمحرم حمارا وحشيالم يقبل.
[۷]) معجم البلدان للحموى: ۲۵۲/٤.

کښې يوه کولاؤ او مالدار کلې وو. انصارقريش اومزينه دلته آبادوو. (۱) فرع کښې ربض او نجف په نوم باندې دوه چينې وې ياقوت حموی ليکی په دې سره به شل زره ډ کهجورو ونې خړوب کيدې (۲)

ډ تبوأ المکان وبه:- معنی ده حصاريدل، مقيم کيدل ځائې جوړول. (۳) چونکه په دې مقام باندې به ډ سيلاب اوبه حصاريدې او جمع کيدې په دې وجه ددې نوم ابواء شو. (۴) ډ رسول الله ﷺ ډ موربی بی انتقال هم په دې مقام شوې وو. (۵)

ودان:- ودان ډ يولوئی کلی نوم دې چه ډ ابواء نه اته ميله فاصله باندې واقع دې. داهم ډ فرع زيرانتظام وو. (۶)

قوله: فسئل عن أهل الدار يبيتون من المشركين فيصاب من نسائهم وذراريهم، قال: هم منهم:- ډ رسول الله ﷺ نه ډ اهل حرب ډ مشرکينو باره کښې تپوس اوکړې شو چه په هغوی باندې حمله اوکړې شی نوډهغوی ماشومان اوښځې به هم هلاک شی. مطلب ئې دا وو چه ددې څه حکم دې. رسول الله ﷺ اوفرمائيل ښځې اوماشومان هم ډهغوی نه دی.

فسئل:- ډ رسول اکرم ﷺ نه سوال کونکې څوك وو؟ حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه اول زه ډهغه ډ نوم نه واقف نه ووم. بيا په صحيح ابن حبان کښې ماته ډ محمدبن عمرو بن الزهری په طريق سره ډصعب بن جثامه دا روايت ملاؤشو په کوم کښې چه هغه وائی: سئلت رسول الله صلی الله تعالی عليه وسلم عن أولاد المشرکين أنقتلهم معهم؟ قال نعم. (۷) ما ډ رسول اکرم ﷺ نه ډمشرکانوډ بچو باره کښې پوښتنه اوکړه چه مشرکانوسره ډهغوی بچې هم مونږ قتل کولې شو؟ حضورپاك اوفرمائيل اوقتل کولې شئی. ددې روايت نه معلومه شوه چه راوی پخپله سوال کونکې دې.(۸)

هم منهم مطلب:- رسول الله ﷺ اوفرمائيل ښځې اوماشومان هم ډهغوی نه دی. ددې مطلب هيڅ کله دانه دې چه ښځې اوماشومان په طريقه ډ قصد سره قتل کول مباح او جائزدی. بلکه مطلب دادې چه ډ بچوډپاسه ختلونه بغيرډهغوی پلارانوته رسيد ممکن نه وی اوکه ډ اختلاط

---

[۱]) معجم البلدان للحموی: ۲۵۲/۴.
[۲]) معجم البلدان للحموی: ۲۵۲/۴.
[۳]) القاموس الوحيد ص:۱۸۵.
[۴]) عمدة القاری: ۳۶۱/۱۴ وإرشاد الساری:۴۸۵/۶ – ۴۸۶.
[۵]) عمدة القاری: ۳۶۱/۱۴.
[۶]) عمدة القاری: ۳۶۱/۱۴ وإرشاد الساری:۴۸۵/۶ – ۴۸۶.
[۷]) مجمع الزائدللهيثمی:۳۱۵/۵.
[۸]) فتح الباری: ۱۸۱/۶ وإرشاد الساری:۴۸۶/۶.

د وجه نه ماشومان هم وژلی شی نو تبعا دهغوی بچی قتل کول جائزدی. [1] کنی اصالتا د قدرت نه باوجود ماشومان اوښځې په طریقه د قصدسره قتل کول جائزنه دی ځکه چه په نورو صریح روایاتوکښې د ماشومانواوښځود قتل کولوممانعت راغلې دې.

دحدیث باب او دې سره معارض روایاتو کښې تطبیق - دابحث د اشکال او جواب په شکل کښې اوګورئ: که د چا دا اشکال وی چه د صعب بن جثامه روایت باب نه د ښځو او ماشومانو قتل جائزکیدل ثابتیږی خود دې نه وړاندې باب یعنی **باب قتل النساء فی الحرب** کښې د حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما په روایت کښې دی **نهی رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم عن قتل النساء والصبیان.** رسول الله ﷺ د ښځو اوبچود قتل نه منع فرمائیلې ده. دغه شان په صحیح مسلم کښې د حضرت بریده نه نقل شوی حدیث کښې دی: **اغزوافلا تقتلوا ولیدا، وسیروا ولا تمثلوا** [2]

جامع ترمذی کښې د حضرت سمرة رضی الله عنه روایت دې چه رسول اکرم ﷺ فرمائیلی دی **اقتلوا شیوخ المشرکین واستبقوا شرخهم.** [3]

یعنی د مشرکانو لوئی یعنی خوانان قتل کړئی اوماشومان پریږدئی. د لفظ شیخ استعمال د شاب اوصبی دواړو په مقابله کښې وی. یعنی چه دا د صبی په مقابله کښې استعمال وی نودې نه هم شاب یعنی خوان مراد وی لکه چه په دې روایت کښې لفظ شیخ صبی په مقابله کښې وارد شوې دې. شرخ د شارخ جمع ده شارخ معنی صبی او صغیرده. [4]

د رباح بن ربیع رضی الله عنه په روایت کښې دی په یوه غزوه کښې رسول الله ﷺ خالدبن ولید ته یوسړې اولیګلو اووئی فرمائیل **قل لخالد: لاتقتلن امرأة ولاعسفا** [5]

عسیف هغه اجیر اوخادم چه د مجاهدخدمت کوی. یعنی خالدته اووایه چه نه یوه ښځه اونه د مجاهد څوک خادم دې هیڅ کله قتل نه کړی.

د حضرت ابوسعیدخدری رضی الله عنه په روایت کښې دی **نهی رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم عن قتل النساء والصبیان.** [6] دغه شان د حضرت انس رضی الله عنه په روایت کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی **لاتقتلوا شیخافانیا، ولاطفلاً، ولاصغیرا، ولاامرأة.** [7]

---

[1]) قال الحافظ ابن حجر رحمه الله هم منهم أی فی حکم تلک الحالة. ولیس المراد إباحة قتلهم بطریق القصدإلیهم، بل المراد إذا لم یمکن الوصول إلی الاباء إلا بوط الذریة فاذا أصیبوا لاختلاطهم بهم جاز قتلهم. فتح الباری:۱۸۱/۶.

[2]) صحیح مسلم ۸۲/۲ کتاب الجهاد. باب تامیرالامام الاخراء علی البعوث رقم:۱۷۳۱.

[3]) جامع الترمذی:۲۸۵/۱ کتاب السیر باب ماجاء فی النزول علی الحکم. وقال حدیث حسن صحیح غریب. رقم:۱۵۸۳ وسنن أبی داؤد:۶۶/۲ کتاب الجهاد باب: فی قتل النساء رقم:۲۶۷۰.

[4]) النهانیة لابن الاثیر:۸۵۳/۱ دارالمعرفة.

[5]) أخرجه أبوداؤد فی سننه:۶/۲ فی الجهاد باب فی قتل النساء رقم:۲۶۶۹.

[6]) مجمع الزوائد للحافظ نور الدین الهیثمی:۳۱۸/۵. باب مانهی عن قتله من النساء وغیر ذلک.

[7]) أبوداؤد کتاب الجهاد باب دعاء المشرکین رقم:۲۶۱۴.

په دې ټولو رواياتو کښې د ښځو اوماشومانو دقتل کولوممانعت راغلې دې خود روايت باب الفاظ "هم منهم" نه جواز ثابتيږی

علامه خطابي رحمه الله ددې اشکال جواب ورکولوسره فرمائيلی دی هم منهم مطلب دادې ښځې اوماشومان د دين او مذهب په اعتبارسره د مشرکانود سړو په حکم کښې دی. ځکه چه د کافر خونی د دين اومذهب په لحاظ حکما دځپل پلار تابع وی په دې قول سره د رسول الله ﷺ منشاء ښځې اوماشومان مباح الدم علي طريق القصد دهغوی قتل کول جائزګرځول نه وو بلکه منشاء ئې داوه چه کله د مشرکانودسړو پورې رسيدو کښې د ښځو او ماشومانو د قتل کولونه بل څه لارنه وی نوتبعا ښځې اوماشومان قتل کولوکښې څه حرج نشته په دې وجه که اختلاط بالاباء د وجه نه ماشومان اووژلې شی نودمجاهدينو په شرعا څه مواخذه نه کيږی د نهی والاروايتونه اصالةً بالقصد دهغوی د وژلومتعلق دی (۱) لهذا د هم منهم مطلب دې چه دمشرکانو ښځې او ماشومان په دې صورت کښې هم د مشرکانود سړو په حکم کښې دی اودا ممانعت دنهی والارواياتو د وجه نه اوس هم موجود دې خودامما نعت بالقصد دهغوی دقتل سره متعلق دې نه چه دحمله سره متعلق بلکه په دې صورت کښې تبعا دهغوی وژل معفوعنه دی.

دحملې کولوحکم:- يودی حمله کول ددې په جوازکښې د چاهم اختلاف نشته امام احمد رحمه الله فرمائی **لاباس بالبيات ولا أعلم أحدًا يكرهه** (۲) يعنی په حمله کولوکښې هيڅ خرابی نشته دې ته مکروه ويونکی زما په علم کښې نشته. بل دی په حمله کولوکښې ښځې اوماشومان وژل په دې مسئله کښې د فقهاؤ اختلاف دې. امام مالك رحمه الله او امام اوزاعی رحمه الله فرمائی د ښځو اوماشومانو قتل کول مطلقًا ناجائزدی. تردې چه جنګ کونکی سړی هغوی ډهال جوړولوسره استعمال کړی يا په قلعه کښې پناه واخلی يا په کشتئی کښې سواره وی اوهغوی سره ښځې اوبچې هم وی نوبياهم هغوی په غشی سره وژل جائزدی اونه ئې تحريق جائزدې (۳) ددوی استدلال دا حاديث نهی نه دې کوم چه شاته په تفصيل سره تيرشو

ابن حبيب مالکی رحمه الله فرمائيلی **لايجوز القصد إلى قتلها إذا قاتلت، إلا إن باشرت القتل وقصدت إليه، وكذلك الصبى المراهق.** (۴) مطلب دادې که چرته ښځه جنګيږی نودهغې د قتل قصد او اراده کول

---

(۱) قال الخطابي: قوله ((هم عنهم)) يريد فی حكم الدين. فان ولدالكافر محكوم له باكفرو ولم ثيرد بهذا القول إباحة دمائهم تعمدا لها. وقصداً إليهاو وإنما هوإذا لم يمكن الوصول إلى الاباء إلا بهم. فاذا أصيبوا لاختلاطهم بالاباء لم يكن عليهم فى قتلهم شئ. اوګورئی عمدة القاری: ۳۶۳/۱۴.

(۲) المغنی لابن قدامه: ۴۹۵/۱۰ رقم الفصل: ۷۵۷۵.

(۳) قال مالک والاوزاعی: لايجوز قتل النساء والصيبان بحال حتى لوتترس أمن المغرب بالنساء والصيبان أو تحصنوا بحصن أو سفينه وجعلوا معهم النساء والصيبان لم يجزرميهم وتحريقهم. انظر فتح البارى: ۱۸۲/۶. وعمدة القارى: ۳۶۲/۱۴ وأوجزالمسالک ۶۲/۹۰.

(۴) وقال ابن حبيب من المالكة: لايجوز القصدإلى قتلها إذا قاتلت. إلا إن باشرت القتل وقصدت إليه انظر فتح البارى: ۱۸۲/۶.

جائز نه دی البته که چرته اقدام قتل کوی نو جائز دی او هم دغه حکم د صبی مراهق هم دې.
جمهور فقهاء امام اعظم ابوحنیفه، امام شافعي، ثوري وغیره رحمهم الله فرمائی که د ښځواو ماشومانو د قتل نه بغیر سرو ته رسیدل ممکن نه وي نو د دوی قتل جائز دې.(۱)
د دوی رومبې استدلال د حدیث باب نه دې چه کله د رسول الله ﷺ نه د حملې کولو دوران کښې د ښځو او ماشومانو د قتل د حکم پوښتنه اوکړې شوه نو حضورپاک هم منهم فرمائیلو سره د هغوی د قتل اجازت ورکړو. د هغوی دویم استدلال سنن ابوداؤد کښې د رباح بن الربیع رضی الله عنه د روایت نه دې: کنا مع رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم فی غزوة أی الناس مجتمعین علی شئ فبعث رجلا فقال انظر علی ما اجتمع هؤلا؟ فجاء فقال علی امرأة قتیل فقال ما کانت هذه لتقاتل. (۲)
رباح بن ربیع رضی الله عنه وائی چه مونږ رسول الله ﷺ سره په غزوه کښې شریك وو (دې نه غزوة الفتح مراد ده) نو حضورپاک د خلقو یوه ګنړه اولیدله. یوسړې ئی اولیګلو چه اوګوره داخلق ولې راجمع دی. هغه راغلو جواب ئی اوکړو چه یوه ښځه قتل شوې پرته ده. رسول الله ﷺ اوفرمائیل دې خو جنګ نه کولو.
شراح حدیث د دې جملې دا مفهوم بیان کړې دې چه د حضورپاک منشاء داوه چه ښځه خو جنګ نه کوی خو که جنګ کوی نو بیائی وژل جائز دی. (۳)
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه جمهور فقهاؤ جمع بین الحدیثین باندې عمل کړې دې.(۴) د ترجمة الباب او سنن ابوداؤد د دې دواړو روایاتونه استدلال کولو سره جمهور فرمائی چه د حملې په دوران کښې که د ښځو د قتل کولو نه بغیر سروته رسیدل ممکن نه وی نو بیا د دوی قتل جائز دې. خو بیا هم چه په کومو روایاتو کښې د ښځو او ماشومانو د قتل ممانعت راغلې دې د هغې په رڼا کښې د جمهور فقهاؤ په نیز هم جهاد کښې ښځې او ماشومان قتل کول قصداً ناجائز دی. خو که ښځې او ماشومان د مشرکانو سره د مسلمانانو خلاف وسله راواچته کړی نو بیا ترجمة الباب او سنن ابوداؤد کښې د رباح بن ربیع رضی الله عنه د روایت په رڼا کښې دا ممانعت باقی نه پاتې کیږی او د هغوی د قتل کولو قصد به جائز شی.
علامه باجی رحمه الله فرمائی إن قاتلوا فانهن یقتلن، لان العلة التی منعت من قتلهن عدم القتال منهن، فاذا وجد منهن وجدت علة إباحة قتلهن. (۵) مطلب دادې چه که چرې ښځې جنګ کوی نو د هغوی قتل به جائز وی. ځکه چه د ښځو د قتل نه کوم ممانعت راغلې دې د دغه ممانعت علت د ښځو د طرف نه جنګ نه کول دی خو که د ښځو د طرف نه جنګ لیدلې شو نو بیا به د هغوی د قتل کول مباح کیدلو علت هم موجود شی.

---

۱) عمدة القاری: ۱۴/ ۳۶۲ وفتح الباری: ۶/ ۱۸۲ وبذل المجهود: ۱۲/ ۲۰۰ وأوجز المسالک: ۹/ ۶۳.
۲) سنن أبی داؤد: ۲/ ۶ کتاب الجهاد باب فی قتل النساء.
۳) فتح الباری: ۲/ ۱۸۲ وبذل المجهود: ۱۲/ ۲۰۰ وأوجز المسالک: ۹/ ۶۳.
۴) فتح الباری: ۶/ ۱۸۲ والمغنی لابن قدامة: ۱۰/ ۴۹۵ رقم الفصل: ۵۷۵.
۵) أوجز المسالک: ۹/ ۶۳.

قوله: وسمعته يقول: لا حمى إلا الله ولرسوله صلى الله تعالى عليه وسلم- دامستقل حديث دې او كتاب الشرب كښې وړاندې په تفصيل سره تيرشوې دې. چاته اشكال كيدې شي چه د حديث داجمله ددې باب لاندې په كوم مناسبت سره روايت كړې شوې ده؟ علامه عيني اوعلامه قسطلاني ددې دا جواب وركړې دې چه د محدثينوعادت ووچه هغوى به د خپل شيخ نه څنګه روايت اوريدو بعينه هم هغه شان به ئې نوروته هم روايت كولو. [1] دلته هم راوى چه د خپل شيخ نه څنګه روايت اوريدلې دې هم هغه شان ئې نقل كړې دې.

قوله: وعن الزهري أنه سمع عبيدالله عن ابن عباس....- داروايت د باب ړومبى سندسره متصل دې

قوله: وكان عمرو يحدثنا عن الزهري.....- علامه كرماني رحمه الله فرمائي ددې جملې نه د سفيان بن عيينه رحمه الله مقصددا خودل دى چه داروايت به مونږته عمرو بن دينار د امام زهرى رحمه الله نه مرسلاً روايت كولو. [2] روستو مونږ دا روايت د عمرو بن دينارپه واسطه سره پريخودو اونيغ په نيغه د امام زهرى رحمه الله نه واؤريدو نوهغوى عن عبدالله عن ابن عباس عن الصعب په طريق سره متصلاً روايت كړو. عمرو بن دينارهم ددوى نه روايت كولوسره هم من آبائهم چه كوم الفاظ نقل كړى وو دهغې په ځائې زهرى رحمه الله هم منهم الفاظ روايت كړل. دلته په روايت كښې د الفاظوفرق بيان كړې شو مطلب ددواړو الفاظوهم يودې.

حافظ ابن حجر رحمه الله د علامه كرماني رحمه الله رائې وهم ګرځولوسره فرمائي عمرو بن دينارد عن زهرى په طريق د سفيان بن عيينه دې روايت ته مرسل وئيل صحيح نه دى. نورو شراحوهم دې ته مرسل وئيلى دې ته مرسل وئيل غلط دى. [3] حافظ ابن حجر رحمه الله د عمرو بن دينار ددې روايت په يوبل طريق سره استدلال كړې دې. دا روايت علامه اسماعيلي رحمه الله د عباس بن يزيدعن سفيان په طريق سره تخريج كړې دې سفيان بن عيينه وائي: كان عمرو يحدثنا قبل أن يقدم المدينة الزهري عن الزهري عن عبيدالله عن ابن عباس عن الصعب ابن جثامة. [4] يعنى د ابن شهاب زهرى رحمه الله د مدينې د راتلونه وړاندې عمروبن ديناربه دا روايت مونږ عن الزهري عن ابن عباس عن الصعب ابن جثامة په طريق سره روايت كولو.

---

[1]) عمدة القاري: ۳۶۳/۱٤ وإرشاد الساري: ۴۸۶/۶.

[2]) شرح الكرماني: ۲۴/۱۳.

[3]) قال الحافظ ابن حجر: قوله في سياق هذا الباب: عن الزهري عن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم يوهم أن رواية عمروبن دينار عن الزهري هكذا بطريق الارسال. وبذلك جزم بعض الشراح وليس كذلك فقد أخرج الاسماعيلي من طريق العباس بن يزيدحدثنا سفيان قال: كان عمرو يحدثنا قبل أن يقدم المدينة الزهري عن الزهري عن عبيدالله عن ابن عباس عن الصعب. قال سفيان فقدم علينا الزهري فسمعته يعيده ويبديه . فتح الباري: ۱۸۲/۶.

[4]) فتح الباري: ۱۸۲/۶.

دَ حافظ ابن حجر رحمه الله مقصد داخودل دی چه دَ عمرو دینار دا روایت هم په یو طریق سره موصولاً مروی دي لهذا په ترجمة الباب کښې دَ عمروبن دینار داروایت هم موصول دې اودې ته مرسل ونیل غلط دی. په دې باندې رد کولوسره علامه عینی فرمائی چه دَ کرمانی رحمه الله رائې صحیح ده دلته دَ عمروبن دینار روایت مرسل دې خکه چه ددې دا صورت هم دَ ارسال دې کله چه روایت دلته صورتاً مرسل دې نوبیا دَ علامه اسماعیلی تخریج کړې شوې طریق سره دَ ارسال صورت نه شی ختمیدې (۱)

ترجمة الباب سره مطابقت:- حدیث باب کښې دی **وسئل عن أهل الدار يبيتون من المشركين فيصاب من نسائهم وذراريهم، قال هم منهم** ترجمة الباب سره ددې مناسبت ظاهر دې (۲)

باب ۱۴۵: قتل الصبيان في الحرب

باب سابق سره مناسبت او دَ ترجمة الباب مقصد:- باب سابق کښې حمله کولودوران کښې دَ ماشومانو دَ قتل کولو حکم بیان کړې شوې وو دلته دَ جنګ په دوران کښې دَهغوی دَ قتل حکم بیانولې شی.

ددې ترجمة الباب نه دَامام بخاری رحمه الله مقصددادې چه دَ جنګ دوران کښې ماشومان قتل کول منع دی. دَ دې مختلف وجوهات دی. یوخودا چه دَ هغوی وړوکوالی دَ وجه نه دَ کفر دَ ارتکاب نه عاجزدی دویم دا چه ماشومان ژوندی پریخودو په صورت کښې دَهغوی غلامان جوړولو فائده ده. دریم دا چه کوم حضرات دَ ماشومانو په بدله کښې دَ فدیه اخستلو قائل دی نو دَهغوی دَ قول مطابق دَ ماشومانو په عوض فدیه اخستلو کښې هم فائده ده (۳)

[حدیث نمبر ۲۸۵۱] (۴) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ أَخْبَرَنَا اللَّيْثُ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ-رضي الله عنه- أَخْبَرَهُ أَنَّ امْرَأَةً وُجِدَتْ فِي بَعْضِ مَغَازِي النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- مَقْتُولَةً، فَأَنْكَرَ رَسُولُ اللَّهِ-صلى الله عليه وسلم- قَتْلَ النِّسَاءِ وَالصِّبْيَانِ. [۲۸۵۲]

---

[۱]) عمدة القاري: ۱۴/۳۶۴ وقد تبعه القسطلاني أيضاً. انظر إرشاد الساري ک ۶/۴۸۶ – ۴۸۷.

[۲]) عمدة القاري: ۱۴/۳۶۱.

[۳]) عمدة القاري: ۱۴/۳۶۴ قال العيني رحمه الله هذا باب في بيان النهي عن قتل الصبيان في الحرب لقصورهم عن فعل الكفر. ولان في استيقانهم انتفاعا بالرقبية أو بالفداء عند من يجوز أن يفادى بهم. (وتبعه القسطلاني أيضاً. انظر إرشاد الساري: ۶/۴۸۷)

[۴]) أخرجه البخاري أيضاً (۱/۴۲۳) حديث في كتاب المساقاة، باب لايحمى إلا الله ولرسوله صلى الله تعالى في الجهاد باب قتل النساء في الحرب رقم ۳۰۱۵ وعند مسلم في صحيحه (۲/۸۷) في كتاب الجهاد باب تحريم قتل النساء والصبيان في الحرب رقمک ۴۵۴۷ وعنده أبي داؤد في سننه (۲/۶) في كتاب الجهاد باب في قتل النساء رقم: ۲۳۶۶۸ وعندابن ماجة في سننه ص: ۲۰۳ في كتاب الجهادباب الغارة والبيات وقتل النساء

رجال الحديث

① **احمدبن یونس**:- دا احمدبن یونس بن یونس یربوعی کوفی رحمه الله دي. دَدوی حالات کتاب الایمان باب من قال ان الایمان هوالعمل لاندې وړاندې تیرشوی دی.[1]

② **لیث**:- داابوالحارث لیث بن سعد بن عبدالرحمن فهمی رحمه الله دې. دَدوی حالات بدء الوحی لاندې تیرشوی دی.[2]

③ **نافع**:- داد حضرت ابن عمر رضی الله عنهما آزاد کړې شوې غلام ابوعبدالله نافع عدوی مدنی رحمه الله دي. دَدوی دَ حالاتودپاره اوګورئی کتاب العلم باب ذکر العلم والفتیا فی المسجد.

④ **عبدالله** رضی الله عنه:- دا صحابی رسول صلی الله علیه وسلم حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما دي. دَدوی حالات کتاب الایمان باب قول النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بنی الاسلام علی خمس لاندې تیرشوی دی.[3]

أن امرءة وجدت فی بعض مغازی النبی صلی الله تعالی علیه وسلم مقتولة فانکر رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم قتل النساء والصبیان. حضرت ابن عمر رضی الله عنهما وائی چه دَ رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په یوه غزوه کښې یوه قتل شوې ښځه اولیدلې شوه نو رسول الله صلی الله علیه وسلم دَ ښځواو ماشومانودَ قتل کولونه منع اوفرمائیله.

امرءة:- شارحین حدیث وائی چه دَ دغه ښځې نوم معلوم نه شو.[4]

قوله: في بعض مغازي النبي صلى الله تعالى عليه وسلم:- دَ امام طبرانی رحمه الله په أوسط کښې تصریح ده چه دَدې غزوه نه فتح مکه مراده ده.[5] مراسیل ابوداؤدکښې عن عکرمة په طریق سره یو روایت کښې هم دغه شان یوه واقعه نقل ده. روایت دا دې: **إن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم رأی امرأة مقتولة بالطائف، فقال: ألم أنه عن قتل النساء؟ من صاحبها؟ فقال رجل: أنا یارسول الله أردفتُها، فارادت أن تصرعنی، فتقتلنی فقتلتها، فامربها أن تواری.**[6] یعنی رسول الله صلی الله علیه وسلم په طائف کښې یوه قتل شوې ښځه اولیدله نوئی فرمائیل چه ماتاسو دَ ښځودَقتل نه منع کړې نه وئی؟ دَدې قاتل څوک دې؟ یوسړی اووئیل یارسول الله! ما دا په سورلئی باندې شاته کینوله هغې زه دَ سورلئی نه راګذارکړم قتل کول ئی غوښتلم نوما دا قتل کړه. دې أوریدوسره رسول الله صلی الله علیه وسلم دَ قتل شوې ښځې دَ دفن کولوحکم ورکړو. په دې

---

[1]) کشف الباری:۲/۱۵۹.
[2]) کشف الباری:۱/۳۲۴ — ۳۲۵.
[3]) کشف الباری: ۱/۶۳۷.
[4]) إرشادالساری:۶/۴۸۷.
[5]) إرشادالساری: ۶/۴۸۷ وأوجزالمسالک:۹/۶۰.
[6]) فتح الباری:۶/۱۸۲.

روایت کښې تصریح ده چه د ښځود قتل کولونه ممانعت رسول الله ﷺ د طائف په موقع فرمائیلې وو خو په حدیث باب کښې دی چه دا ممانعت د فتح مکه په موقع باندې واردشوې وو. شارحین حدیث تطبیق ورکولوسره وائی چه دا دواړه جدا جدا واقعات کیدې شی. (۱)
د تیرشوی باب لاندې د حضرت صعب بن جثامه رضی الله عنه روایت تیرشوې دې هم دغه روایت په صحیح ابن حبان کښې نقل دې او په هغې کښې دا اضافه هم ده ثم نهی عنهم یوم حنین. (۲) په هغې کښې تصریح ده چه دا ممانعت د غزوه حنین په موقع شوې وو. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دا جمله مدرج من الراوی ده. (۳)

ایاپه جنګ کښې د ښځواوماشومانو قتل کول جائزدی؟:- د جنګ په دوران کښې د ښځو اوماشومانوقتل کول جائزنه دی علامه ابن بطال رحمه الله په دې باندې اجماع نقل کړې ده (۴) خوپه دې کښې څه قدرې تفصیل دې. د امام مالک رحمه الله اوامام اوزاعی رحمه الله په نیز د ښځو او ماشومانو قتل مطلقًا ناجائزدې ترديې چه که سرې هغوی د ډهال په توګه استعمال کړی یا جنګ کونکی سرې په قلعه کښې پناه واخلی یا کشتئی کښې سواره شی او هغوی سره ښځې او ماشومان وی نوبیاهم د دې حضراتو په نیز ښځې اوماشومان په غشو ویشتل جائزدی نه تحریق جائزدې. (۵) د هغوی استدلال د دغه روایاتونه دې په کوم کښې چه د ښځو اوماشومانو د قتل ممانعت وارددې. دا ټول روایات تیرشوی باب کښې تفصیلاً تیرشوی دی.
د جمهورفقهاؤ په نیز هم په جنګ کښې د ښځو اوماشومانوقتل ناجائزدې. خوداحضرات فرمائی که ښځې اوماشومان سرو سره وسله راوچته کړی اود مسلمانانو خلاف جنګ کوی نوبیادا ممانعت باقی نه پاتې کیږی اودهغوی قتل جائزدې. (۶) د دوی اول استدلال د سورت بقره د دې آیاتونونه دې. ﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ﴾، ﴿وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ﴾ په دې آیاتونو کښې عموم دې چه مسلمانانوسره څوك هم جنګ کوی هغه دې قتل کړې شی. ښکاره خبره ده چه په دې عموم کښې ښځې اوماشومان دواړه شامل دی. (۷)
د جمهورو دویم دلیل په سنن ابی داؤد کښې د رباح بن الربیع رضی الله عنه روایت دې. دا روایت سابقه باب کښې تیرشوې دې چه رسول الله ﷺ یوه قتل شوې ښځه اولیده نو وئی فرمائیل **ماكانت هذه لتقاتل**. (۸) شراح حدیث فرمائی د دې جملې نه د حضورپاك منشاء دا وه چه ښځې خو جنګ

---

[۱]) فتح الباری:۱۸۲/۶ وأوجزالمسالک:۸۰/۹.
[۲]) فتح الباری:۱۸۲/۶.
[۳]) فتح الباری: ۱۸۲/۶.
[۴]) شرح ابن بطال:۱۷۰/۵.
[۵]) فتح الباری:۱۸۶/۶ وعمدة القاری:۳۶۲/۱٤ وأوجزالمسالک:۶۲/۹.
[۶]) فتح الباری:۱۸۶/۶ وعمدة القاری:۳۶۲/۱٤ وبذل المجهود:۲۰۰/۱۲ وأوجزالمسالک: ۶۳/۹.
[۷]) أحکام القرآن لابی بکرمحمدبن عبدالله المعروف بابن عربی:۱۰٤/۱.
[۸]) سنن أبی داؤد:۶/۲ کتاب ا لجهاد باب فی قتل النساء.

نه کوی خو که جنگ کوی نو بیا دَهغوی قتل جائز دې.(۱)

دریم دلیل دادې چه رسول الله ﷺ په غزوه بنوقریظه او غزوه خندق کښې دَ ښځو او ماشومانو دَقتل حکم فرمائیلې وو دغه شان دَ فتح مکه په ورځ دَ دوو سندرغاړو ښځو چه دَ رسول الله ﷺ په سپکاوی مشتمل شعرونه به نې وئیل قتل کړې وې.(۲)

علامه ابن عربی رحمه الله فرمائی: وللمرءة آثار عظیمة في القتال، منها الامداد بالاموال، ومنها التحریض علی القتال، فقد کن یخرجن ناشرات شعور هن، نادبات، مثیرات، للثار، معیرات بالفرار، وذلك یبیح قلتهن.(۳) مطلب دادې چه په جنگ کښې دَ ښځې کردار ډیرمؤثر وی لکه مالی امدادکول خپل سړی دَ دښمن خلاف په جنگ باندې راپارول دَ کافرانو ښځې به دَ میدان جنگ طرف ته کولاؤ ویښته راوتلې. په خپلو مړوباندې به نې ژړاګانې اومرثیې کولې اودَهغوی دَ وینه بدله اخستلو مطالبې به نې کولې او دَ جنګ نه په تیختېه به نې شرم ورکولو هم دغه امور دَ ښځودَقتل کولودَپاره دمباح کیدو سبب دې.

ترجمة الباب سره مطابقت:- امام بخاری رحمه الله داترجمة الباب دَ جنګ په دوران کښې دَ ماشومانو دَ قتل ممانعت بیانولو دَپاره قایم کړې دې. دَ حدیث باب لفظ **والصبیان** مطابقت ترجمة الباب سره ښکاره دې.(۴)

باب ۱۴۶: قتل النساء فی الحرب

دَ ترجمة الباب مقصد:- دَامام بخاری رحمه الله مقصددادې چه په جنګ کښې دَ ښځوقتل کول جائزنه دی.

[حدیث نمبر ۲۸۵۲] (۵) حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ قُلْتُ لأَبِي أُسَامَةَ حَدَّثَكُمْ عُبَيْدُ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ - رضى الله عنهما - قَالَ وُجِدَتِ امْرَأَةٌ مَقْتُولَةً فِي بَعْضِ مَغَازِي رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم -، فَنَهَى رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - عَنْ قَتْلِ النِّسَاءِ وَالصِّبْيَانِ. [ر: ۲۸۵۱]

رجال الحدیث

① **اسحاق بن ابراهیم:-** دا مشهورامام فقه او حدیث اسحاق بن ابراهیم بن مخلد حنظلی رحمه الله دې. دَ ابن راهویه په نوم باندې مشهوردې. **کتاب العلم باب فضل من علِم وعلّم** لاندې دَدوی حالات تیرشوی دی.(۶)

---

۱) فتح الباری:۶/۱۸۶ وبذل المجهود:۱۲/۲۰۰وأوجزالمسالک ۹/۶۳.

۲) شرح ابن بطال:۵/۱۷۰.

۳) أحکام القرآن لابی بکرمحمدبن عبدالله المعروف بابن عربی:۱/۱۰۵.

۴) عمدة القاری:۱۴/۳۲۴.

۵) مرتخریجه فی الباب السابق.

۶) کشف الباری: ۳/۴۲۸.

③ **ابواسامة** دا ابواسامه حماد بن اسامه بن زید قرشی رحمه الله دې. دَ دوی حالات هم کتاب العلم باب فضل من علِم وعلّم لاندې تیرشوی دی. [1]

④ **عبیدالله** - دا عبیدالله بن عبدالله بن عمر رحمه الله دې. دَدوی تذکره وړاندې تیره شوې ده. [2]

⑤ **نافع** - دا دَ ابن عمر رضي الله عنهما آزاد کړې شوې غلام ابوعبدالله نافع عدوی رحمه الله دې. دَدوی تذکره وړاندې تیره شوې ده. [3]

⑥ **ابن عمر** رضي الله عنهما - دَدوی حالات کتاب الایمان لاندې تیرشوی دی. [4]

قوله قلت لابی أسامة: حدثکم عبیدالله عن نافع...... - دلته اسحاق بن ابراهیم رحمه الله وائی چه ما دَ ابواسامه حمادبن اسامه نه تپوس اوکړو چه ایا عبیدالله ابن عبدالله دَ عن نافع په طریق باندې دَ ابن عمر رضي الله عنهما هغه روایت تاسو ته بیان کړې دې په کوم کښې چه هغه فرمائی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم په یوه غزوه کښې یوه قتل شوې ښځه اولیدله نوحضورپاك دَ ښځو اوماشومانو دَ قتل نه منع اوفرمائیله؟ په دې روایت کښې ابواسامه دَ اسحاق بن ابراهیم نه دَ سوال جواب ورکولو په ځائې خاموشی اختیار کړې ده.

ایا دَ شیخ خاموشی دَ اجازت په حکم کښې ده؟: -علامه کرمانی رحمه الله فرمائی وفیه أنه إذا قال لشیخه حدثکم أوأخبرکم فلان، وقال نعم، أو سکت فی جوابه مع قرینة الاجابة جاز الروایة عنه. [5] یعنی ددې نه معلومه شوه چه که چرې شاګرد دَ خپل شیخ نه تپوس اوکړی چه فلانکی داحدیث تاسوته روایت کړې؟ ددې په جواب کښې شیخ اقراراوکړی یا دَ اقرار قرینه موجود کیدو دَ وجه نه خاموشی اختیار کړی نو په داسې صورت کښې به شاګردته دَ شیخ دَ روایت اجازت وی.

په علامه کرمانی رحمه الله باندې دَ حافظ ابن حجر رحمه الله رد: - حافظ ابن حجر رحمه الله په علامه کرمانی رحمه الله باندې ردکولو سره فرمائی چه اسحاق بن ابراهیم دا روایت خپل مسند کښې نقل کړې دې. دَ کوم په آخره کښې چه دا اضافه هم ده **فاقربه أبوأسامه وقال: نعم.** چونکه په دې روایت کښې دَ اقرار تصریح ده په دې وجه حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائیلی دی چه روایت باب دَ علامه کرمانی رحمه الله دَ رائې دپاره دلیل نه شی جوړیدې چه دَ اقرار دَ قرینه په موجود ګئی کښې دَ شیخ خاموشې په اجازت باندې محمول وی ځکه چه دص روایت په دویم طریق کښې دَ اسحاق بن ابراهیم دَ سوال په جواب کښې دَهغه شیخ ابوسلمه رحمه الله دَ اقرار تصریح ده. [6]

ترجمة الباب سره مطابقت: - ترجمة الباب سره عن قتل النساء مطابقت ښکاره دې.

---

[1]) کشف الباری:۳/ ٤١٤.

[2]) کتاب الصلوة باب الحلق والجلوس فی المسجد.

[3]) باب العلم والفتیافی المسجد.

[4]) کشف الباری:۱/ ٦٣٧.

[5]) شرح الکرمانی:۱۳/۹۳/۲۵.

[6]) فتح الباری: ٦/ ١٨٣.

باب ۱۴۷: لایعذب بعذاب الله

احدیث نمبر ۲۸۵۳] (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ بُكَيْرٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رضي الله عنه - أَنَّهُ قَالَ بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فِي بَعْثٍ فَقَالَ «إِنْ وَجَدْتُمْ فُلاَنًا وَفُلاَنًا فَأَحْرِقُوهُمَا بِالنَّارِ» ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - حِينَ أَرَدْنَا الْخُرُوجَ «إِنِّي أَمَرْتُكُمْ أَنْ تُحْرِقُوا فُلاَنًا وَفُلاَنًا، وَإِنَّ النَّارَ لاَ يُعَذِّبُ بِهَا إِلاَّ اللَّهُ، فَإِنْ وَجَدْتُمُوهُمَا فَاقْتُلُوهُمَا».

رجال الحديث

① **قتيبه بن سعيد**:- دا ابو رجاء بن سعيدبن جميل بن طريف ثقفی رحمه الله دي. دَدوی حالات کتاب الایمان باب أفشاء السلام من الاسلام لاندې تیرشو ی دی. (۲)

② **ليث**:- دا ابوالحارث بن سعد فهمی رحمه الله دي دَ دوی حالات بدء الوحی لاندې تیرشوی دی (۳)

③ **بكير**:- دابکیربن عبدالله بن الاشج دي. دَدوی حالات وړاندې تیرشوی دی. (۴)

④ **سليمان بن يسار**:- دادَحضرت میمونه رضي الله عنها آزادکړې شوې غلام سليمان بن يسار رحمه الله دې دَدوی حالات وړاندې تیرشوی دی. (۵)

⑤ **ابوهريره** رضي الله عنه:- دَدوی حالات هم کتاب الایمان باب أمور الایمان لاندې تفصیل سره تیرشوی دی. (۶)

قوله: بعثنا رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم فى بعث فقال: إن وجدتم فلانا وفلانا فاحرقوهما بالنار......

حضرت ابوهریره رضي الله عنه وائی چه مونږ رسول الله ﷺ یولښکرکښې اولیګلو اووئی فرمائیل چه که تاسو ته فلانکې فلانکې ملاؤ شی نوهغوی په اور کښې واچوئی وئی سوزوئی. بیاچه کله مونږ اووتلو نو حضورپاك اوفرمائیل چه ما تاسو ته حکم درکړې وو چه فلانکې اوفلانکې اوسوزوئی خو په اورسره صرف الله تعالی عذاب ورکوی که تاسو دغه دواړو اوليدل نو هغوی قتل کړئی. دَدې واقعه یوراوی حمزه بن عمرو الاسلمی رضي الله عنه هم دې. حضرت ابوهریره رضي الله عنه چه دَ کوم لښکرذکرکړې دې حمزه اسلمی رضي الله عنه دَهغې امیروو. په سنن ابی داؤد کښې دا روایت

---

(۱) مرتخريجه فى كتاب الجهاد باب التوديع.
(۲) كشف البارى:۲/۱۸۹.
(۳) كشف البارى:۱/۳۲٤.
(۴) كتاب الوضوء باب من مضمض من السويق ولم يتوضا.
(۵) كتاب الوضوء باب غسل المنى وفركه.....
(۶) كشف البارى:۱/۶۵۹.

نقل دي: عن محمد بن حمزة الاسلمي، عن أبيه أن رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم أمره على سرية، قال: فخرجت فيها، وقال: ان وجدتم فلانا فاحرقوه بالنار. فوليت فناداني فرجعت إليه، فقال: إن وجدتم فلانا فاقتلوه، ولاتحرقوه فانه لايعذب بالنار إلا رب النار (۱) حمزه بن عمرو اسلمی رضی الله عنه وائی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم زه دَ يولښكر اميرجوړكړم وني ليګلو. دَ تګ په وخت حضورپاك اوفرمائيل كه فلانكې سړې مواوليدونو په اور كښې اوسوزوئې. كله چه زه روان شوم نو حضورپاك آواز كولوسره راؤغوښتم. چه زه واپس راؤګرځيدم نو حضورپاك اوفرمائيل كه تاهغه سړې اوليدلو نو قتل ئې كړه په اوركښې مه سوه زوه ځكه چه دَاورعذاب هم هغه وركوى چه دَ اور خالق دې.
دحضرت ابوهريره رضی الله عنه حديث حضرت امام بخارى رحمه الله كتاب الجهاد باب التوديع كښې هم ذكركړې دې په دې روايت كښې چه كومه واقعه بيان كړې شوې ده په هغې باندې تفصيلي بحث په باب التوديع كښې تيرشوې دې. دلته مختصرداأوګڼړئى چه دَ حضرت ابوهريره رضی الله عنه په روايت كښې دَ دوو سړو دَ قتل حكم دې دَ يونوم هباربن اسود او دَ بل نوم نافع عبدقيس دې. رسول الله صلی الله علیه وسلم دَدوى دَ قتل حكم ځكه وركړې وو چه دحضورپاك لوربى بى حضرت زينب رضی الله عنها په اوښه باندې سوره دَ مكې نه مدينې منورې طرف ته په سفرباندې وه نودې دواړو دَ حضرت زينب سورلى په نيزه وهلې وه او هغه ئې ترې راغورزولې وه. په كوم سره چه دَهغې حمل هم ساقط شوې وو. (۲)

په روايت باب باندې يواشكال اودَهغې جواب:- دلته دا اشكال كيدې شى چه حديث باب كښې فلانا وفلانا الفاظ ذكردى او په دې كښې دَ دوو سړو دَ قتل حكم وركړې شوې دې خوسنن ابى داؤد كښې حمزه اسلمى رضی الله عنه په روايت كښې صرف دَ يوسړى دَ قتل حكم وارددې؟
حافظ ابن حجر رحمه الله په دواړو روايتونوكښې تطبيق كولوسره فرمائى چه دَ سنن ابى داؤد په روايت كښې فلانا نه هباربن اسودمراد دې اوصرف دَهبارذكرئى ځكه اوكړو چه اصل حمله كونكې هم دغه وونافع عبدقيس خوتابع وو. (۳)

قوله: وإن النار لايعذب بها إلا الله، فإن وجدتموهما فاقتلوهما:- داخبر په معنى دَ نهى دَ قبيل نه دې. (۴) په نورو رواياتوكښې دَ لاينبغى الفاظ تصريح ده. دَ ابن اسحاق په روايت كښې دى: ثم رأيت، أنه لاينبغى أن يعذب بالنار إلا الله. (۵) دغه شان په سنن ابى داؤد كښې دَعبدالله بن مسعود رضی الله عنه په مرفوع روايت كښې دى: إنه لاينبغي أن يعذب بالنار إلا رب النار. (۶)

(۱) سنن أبى داؤدو: ۷۰۶/۲ كتاب الجهاد باب فى كراهية حرق العدو بالنار.
(۲) نصب الراية للزيلعى: ۴۰۷/۳.
(۳) فتح البارى: ۱۸۵/۶.
(۴) فتح البارى: ۱۸۵/۶.
(۵) السيرة النبوية لابن هشام: ۲۹۸/۲ وفتح البارى: ۱۸۵/۶.
(۶) سنن أبى داؤد: ۷۰۶/۲.

اول رسول الله ﷺ د سوزولو حکم ورکړې وو بیا د سوزولو په ځائې د قتل کولو حکم ورکړو. حافظ ابن حجر رحمه الله ددې دویم حکم باره کښې فرمائی چه دا حکم به حضورپاک د وحی په ذریعه سره ورکړې وی یا به نې په خپل اجتهاد سره ورکړې وی بهرحال په دواړو صورتونو کښې د رومبی حکم دپاره ناسخ دې.[1]

د حدیث فوائد - حافظ ابن حجر رحمه الله د روایت باب نه مختلف فوائد مستنبط کړی دی. ① رسول اکرم ﷺ اول د هبار بن اسود او نافع عبدقیس د سوزولو حکم ورکړو روستو حضورپاک دغه فیصله منسوخ کړه او دهغوی د قتل کولو حکم نې اوکړو. د دې نه دا معلومه شوه چه د اجتهادی فیصله نه رجوع کول جائزدی.[2]

② رسول کریم ﷺ په اورسره د عذاب د حکم نه د رجوع کولو دلیل دا بیان کړو چه په اور سره عذاب ورکول صرف الله تعالی سره ښائی. د دې نه معلومه شوه چه حکم صادر کولو وخت کښې د رفع الباس د پاره دلیل پیش کول مستحب دی.[3]

③ هباربن اسود او د هغه ملګرې نافع عبدقیس د حضرت زینب رضی الله عنها سورلی په نیزه اووهله نوهغه په زمکه راپریوتله. په دې واقعه باندې ډیره موده تیریدونه پس حضورپاک د هغوی د قتل حکم ورکړو. د دې نه معلومه شوه چه د سزا مستحق سړی په جرم باندې که ډیره موده تیره شی نو دې سره هغه سزا کالعدم کیږی نه.[4]

④ کتمل او نور حشرات الارض په اور کښې سیزل مکروه دی.[5] د مسندبزار په روایت کښې عثمان بن حبان وائی چه زه ام درداء رضی الله عنها سره ووم. ما یو کتمل اونیولو او په اور کښې مې واچولو په دې باندې هغې اوفرمائیل د ابودرداء رضی الله عنه نه ما اوریدلی چه رسول الله ﷺ فرمائیلی: لایعذب بالنار إلا رب النار.[6] ابن ابی شیبه هم خپل مصنف کښې دا روایت ذکر کړې.[7]

⑤ یوسنت د بل سنت د پاره ناسخ کیدې شی.

⑥ د مسافر د خپل ښارمشرانو له تلل او رخصت کیدل او د دوستانو ملګرو په سفرباندې تلل او ملګری ته الوداع وئیل جائزدی.[8]

---

[1]) فتح الباری:۶/۱۸۶.
[2]) فتح الباری:۶/۱۸۶.
[3]) فتح الباری:۶/۱۸۶.
[4]) فتح الباری:۶/۱۸۶.
[5]) فتح الباری:۶/۱۸۶.
[6]) نصب الرایة للزیلعی:۳/۴۰۸.
[7]) مصنف ابن أبی شیبه:۱۷/۵۸۶ – ۵۸۷.
[8]) فتح الباری: ۶/۱۸۶.

احدیث نمبر ۲۸۵۴[1] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ عِكْرِمَةَ أَنَّ عَلِيًّا - رضى الله عنه - حَرَّقَ قَوْمًا، فَبَلَغَ ابْنَ عَبَّاسٍ فَقَالَ لَوْ كُنْتُ أَنَا لَمْ أُحَرِّقْهُمْ، لأَنَّ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ «لاَ تُعَذِّبُوا بِعَذَابِ اللَّهِ». وَلَقَتَلْتُهُمْ كَمَا قَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ فَاقْتُلُوهُ».

رجال الحدیث

①**علی بن عبدالله**:- داعلی بن عبدالله بن جعفربن نجیح سعدی رحمه الله دې. دَ ابن المدینی په نوم سره مشهوردې. دَ دوی حالات کتاب العلم باب الفهم فی العلم لاندې تیرشوی دی.[2]

②**سفیان**:- دا ابومحمدسفیان بن عیینه الکوفی رحمه الله دې. دَدوی حالات کتاب العلم باب قول المحدث: حدثنا أو أخبرنا وأنبأنا، لاندې تیرشوی دی.[3]

③**ایوب**:- داایوب بن ابی تمیمه کیسان سختیانی رحمه الله دې. دَ دوی حالات کتاب الایمان باب حلاوة الایمان لاندې تیرشوی دی.[4]

④**عکرمه**:- دا دَ حدیث اوتفسیر مشهورامام ابوعبدالله عکرمه مولی عبدالله بن عباس رضی الله عنهما دې. دَدوی حالات کتاب العلم باب قول النبي صلی الله تعالی علیه وسلم: اللهم علمه الکتاب لاندې تیرشوی دی.[5]

قوله: أن عليا حرق قوما:- هم دغه روایت په مسند حمیدی کښې هم نقل دې. په دې کښې دی: أن عليا رضى الله عنه حرق المرتدين.[6] په دې کښې دَقوم په ځائې دَ مرتدین تصریح ده. ددې نه عبدالله بن سبا اودَهغه منونکې مراددی کوم چه حضرت علی رضی الله عنه دَهغوی دَ باطل او ډیرزیات خطرناك عقائدودَ وجه په اورکښې دَ اچولوحکم ورکړې وو.
عبدالله بن سبا په اصل کښې یهودی وو[7] تاریخ دانانولیکلی دی چه عبدالله بن سبا په اسلامی تاریخ کښې هغه ړومبې سړې دې چه دَحضرت علی رضی الله عنه امامت فرض کیدو اودَهغوی

---

[1]) أخرجه البخاری أيضًا:۱۰۲۳/۲ في استتابة المرتدين والمعاندين وقتالهم. باب حكم المرتد والمرتدة واستتابتهم رقم:۶۹۲۲ وعند الترمذی فی جامعه (۲۷۰/۱). فی الحدود. باب ماجاء فی المرتد رقم: ۱۴۵۸ وعندأبی داؤد فی سننه:۲۵۰/۲ فی الحدود. باب الحكم فيمن ارتد رقم:۴۳۱۵ وعند النسائی فی سننه: ۱۶۳/۷ فی الحاربة. باب الحكم فی المرتدرقم:۴۰۶۵.

[2]) كشف الباری:۲۹۷/۳.

[3]) كشف الباری:۱۰۲/۳.

[4]) كشف الباری:۲۶/۲.

[5]) كشف الباری:۳۶۳/۳.

[6]) فتح الباری:۱۸۶/۶ وعمدة القاری:۳۶۶/۱۴.

[7]) البداية والنهاية لابن الكثير:۱۶۲/۷ دارالكتب العلمية بيروت.

د دښمنانو نه د خلاصي اعلان کولوسره هغوی کافرکړخولی (۱) عبدالله بن سبا دخپلو غلطوعقیدو په ښکاره باندې تبلیغ کولوسره د متبعینو یولویه ډله جوړه کړې وه چه د سبائیه فرقې په نوم باندې مشهوره شوه عبدالله بن سبا اودهغه پیروکار په حب علي رضي الله عنه کښې دغلونه کاراخستلوسره هغه نبي اومنلواو بیا په محبت کښې دومره ورتیرشو چه هغه ئې خپل معبود اواله جوړکړو (۲) ددې ګمراهئ خورونکې عقیدې هغه دومره په زور سره تبلیغ اوکړو چه حضرت علي رضي الله عنه ته دهغه ددې خبرو معلومات اوشو نوهغوی داخلق په دوو کوهیانوکښې په اورکښې د اچولوحکم ورکړو د عبدالله بن سبا په اورکښې داچولویه نتیجه کښې یوشور او غوغا شروع شوه او د حالاتونورو خرابیدو اندیښنه وه په دې وجه هغه ئې جلاوطن کړو او ساباط المدائن ته ئې اولیګلو (۳) د بعض حضراتو وینا ده چه حضرت علي رضي الله عنه دعبدالله بن سبا پیروکار په اورکښې نه وو اچولی.

چنانچه اسماعیلي د ابن أبي عمرعن سفیان او محمدبن عباد عن سفیان په دوو طریقوسره یوروایت نقل کړې دې په کوم کښې چه سفیان بن عیینه رحمه الله وائي چه ما عمروبن دینار ایوب او عمار الدهنی په یومجلس کښې ددغه خلقو تذکره کولوسره اولیدل کوم چه حضرت علي رضي الله عنه په اور کښې اچولی وو بلکه کندې کړې وې او په هغوی باندې د اور لوګی ورپریخی وو په دې باندې عمروبن دینار دا اشعار اووئیل

لترمني المنايا حيث شاءت	إذا لم ترم بي في الحفرتين
إذا ما أججوا حطبا و نارا	هناك الموت نقدا غيردين (۴)

یعني مرګ چه ما کوم ځائی غواړي اودې غورزوي خو په دوو کندوکښې مې دې نه غورزوي ځکه (هغه دوه کندې دومره وحشت ناکې دی) چه کله لرګي بل کړې شي او اور اولګی نوهلته مرګ قرض نه بلکه نقد وي. شاعرد مذکوره واقعه طرف ته اشاره کړې ده چه کله په کندوکښې لرګي واچولې شو او اور سورکړې شو نوهغوی هم هغه وخت د مرګ خلې ته لاړل.

امام بخاري رحمه الله حماد بن زید عن أیوب عن عکرمه په طریق کتاب الحدود کښې کوم روایت نقل کړې دې په هغې کښې هم دتحریق تصریح ده. دروایت الفاظ دادی: أتي علي بزنادقة فاحرقهم.(۵)

---

۱) المرتضی ص:۲۶۲.

۲) المرتضی ص:۲۶۲.

۳) المرتضی ص:۲۶۳.

۴) فتح الباري:۱۸۶/۶ قال الحافظ: وفی روایة ابن أبی عمرومحمدبن عباد عندالاسماعیلی جمیعا عن سفیان قال: رأیت عمروبن دینا وأیوب وعمار الدهنی أجتمعوا فتذاکروالذین حرقهم علی. فقال أیوب فذکر الحدیث فقال عمارلم یحرقهم. ولکن حفرلهم حفائروخرق بعضهاألی بعض ثم دخن علیهم. فقال عمر ابن دینار: وقال الشاعر:(لترم بی المنایا حیث شاءت) وکان عمرو بن دینار.... أراد بذلک الرد علی عمار الدهنی فی إنکاره أصل التحریق.

۵) صحیح البخاري:۱۰۲۳/۲ کتاب استتابة المرتدین والمعاندین باب حکم المرتد والمرتدة واستتابتهم رقم:۶۹۲۲.

دغه شان دَ مسند احمد بن حنبل روايت دې: أن عليا أتى بقوم من هؤلاء الزنادقة ومعهم كتب، فامر بنار فاججت ثم أحرقهم وكتبهم. (۱) يعنى حضرت على رضي الله عنه بعض زِنادقه (مرتدين) اونيول چاسره چه كتابونه وو هغوى دَ اور بلولوحكم وركړو اوبيائى هغوى دَ كتابونوسره په اور كښې واچول دغه شان په مصنف ابن ابى شيبه كښې عبدالرحمن بن عبيد عن أبيه په طريق سره چه كوم روايت نقل دې په هغې كښې هم دَ تحريق تصريح ده. روايت دادې:

كان أناس يعبدون الاسنام فى السر ويأخذون العطاء فأتى بهم على رضي الله عنه فوضعهم فى السجن، واستشار الناس، فقالوا: اقتلهم، فقال: لا، ولكن أصنع بهم كما صنعوا بابينا إبراهيم، فحرقهم بالنار (۲) يعنى څه خلقو به په پټه باندې دَ بتانوعبادت كولو او هدايات به ئى وصول كول، حضرت على رضي الله عنه هغوى اونيول په جيل كښې ئى واچول دَهغوى باره كښې ئى دَ خلقو نه رائې اوغوښتله نوهغوى دا رائې وركړه چه ټول قتل كړئى هغوى اوفرمائيل نه. بلكه زه به دوى سره هغه عمل كوم كوم چه دوى زمونږ پلار حضرت ابراهيم عليه السلام سره كړې وو نوهغه ټول ئى اور كښې واچول.

ابوطاهر المخلص رحمه الله يواوږد روايت عبدالله بن شريك العامرى عن أبيه په طريق سره نقل كړې دې. په دې كښې مذكوره واقعه دَ نورو رواياتو په نسبت ډيره په تفصيل سره روايت كړې شوې ده.

قيل لعلى إن هنا قوما على باب المسجد يدعون أنك ربهم! فدعاهم، فقال لهم: ويلكم ما تقولون؟ قالوا: أنت ربنا وخالقنا ورازقنا، فقال: ويلكم! إنما أنا عبد مثلكم اكل الطعام كما تاكلون، وأشرب كما تشربون، إن أطعت الله أثابنى إن شاء، وإن عصيته خشيت أن يعذبنى، فاتقوالله وارجعوا، فابوا، فلما كان الغد غدوا عليه، فجاء قنبر فقال: قدوالله رجعوا يقولون ذلك الكلام! فقال: أدخلهم فقالوا: كذلك، فلما كان الثالث قال: لئن قلتم ذلك لاقتلنكم باخبث قتلة، فابوا إلا ذلك فقال: ياقنبر! ائتنى بفعلة معهم مرورهم فخذلهم أخدودا بين باب المسجد والقصر، وقال: احفروا فابعدوا فى الارض، وجاء بالحطب فطرحه بالنار فى الاخدود قال: إنى طارحكم فيها أو ترجعون؟ فابوا أن يرجعوا فقذف بهم فيها حتى إذا احترقوا قال:

إنى إذا رأيت أمرا منكرا أوقدت نارى، ودعوت قنبرا (۳)

په روايت كښې دى چه حضرت على رضي الله عنه ته اوخودلې شوچه دَ جمات په دروازه كښې څه خلق تاسو خپل رب او اله وئيلو سره رابللى حضرت على رضي الله عنه ټول راؤغوښتل ورته ئى اووئيل تاسو تباه شئى دا تاسو څه وايئى؟ هغوى وئيل تاسو زمونږ رب زمونږ خالق او زمونږ رازق ئى

---

۱) فتح البارى:۱۸۶/۶.

۲) مصنف ابن أبى شيبة:۵۸۹/۱۷ كتاب السير باب من رخص فى التحريق فى أرض العدو وغيرها رقم:۳۳۸۲۱.

۳) فتح البارى:۱۲/۲۶۹ — ۲۷۰ كتاب المرتدين والمعاندين وقتالهم باب حكم المرت. ط: دارالفكر وبذل المجهود:۲۸٤/۱۷ كتاب الحدود باب الحكم فيمن ارتد.

حضرت على ﷺ اوفرمائیل تاسو تباه شنی زه خوستاسو په شان یوبنده یم لکه څنګه چه تاسوخلق خوراك څښاك کونی هغه شان زه هم خوراك څښاك کوم که زه دالله تعالى اطاعت اوکړم نو دالله تعالى مرضى ده چه ما اوبخښى اوکه دهغه نافرمانى اوکړم نواندیښنه ده چه هغه ماته عذاب راکړى لهذا تاسو هم دالله تعالى نه اوویریږئى او دې ځائى واپس شئى. خوهغوى د هغه خبره منلونه انکاراوکړو. صباله سحر هغوى دوباره راغلل قنبرحضرت على ﷺ له راغلو عرض ئى اوکړو په خدائى چه هغه خلق خوبیا راواپس شوى دى اوهم هغه خبرې کوى هغوى اوفرمائیل دوى دننه راوله کله چه نى هغوى دننه راوستل نوهم هغه خبرې واپس راؤګرځولې. خو چه په دریم ځل هغوى هغه خپله زړه قصه کول شروع کړه نوحضرت على ﷺ اوفرمائیل که تاسو خلقو هغه زړه خبره اوکړه نوزه به تاسو ډیر په خرابه طریقه سره قتل کړم. خودې خلقو اونه منل او په خپل موقف باندې کلك ولاړ ووو. حضرت على ﷺ اوفرمائیل قنبر داسې مزدوران راوله چه هغوى سره بیلچې وى. نو د جمات او کور په مینځ کښې کندې اوکنستلې شوې بیائى حکم اوکړو چه دغه کندې بنې ډیرې ژورې کړئى. لرګى راوړل او په بل کړې شوى اور کښې ورغوزارکړل. حضرت على ﷺ اوفرمائیل واپس کیږئى که نه تاسو ټول دې اور کښې واچوم؟ هغوى د تللونه انکاراوکړو نوهغوى دا ټول په هغه کندو کښې په سورشوى اورکښې واچول. کله چه هغوى اوسوزیدل او سکاره شو نوحضرت على ﷺ دا شعراولوستلو: کله چه یوه ناخوښه معامله اووینم نو اور بلولوسره قنبر راغواړم
خلاصه داشوه چه دعبدالله بن سبا پیروکار (راجح هم دغه دى) په اورکښې سوزولې شوى وو. خوبیاهم د عبدالله بن سبا په اورکښې اچولوسره فتنه خورونکوته د چغو صورو موقع ملاویدله د دې خطرې دوجه حضرت على ﷺ هغه جلاوطن کړواو ساباط المدائن ته ئى اولیګلو.(۱)

فبلغ ابن عباس فقال لوكنت أنالم أحرقهم لان النبى صلى الله تعالى عليه وسلم قال لاتعذبوا بعذاب الله. چه حضرت ابن عباس ﷺ ته د دې واقعه خبر اوشو نو هغوى اوفرمائیل که دعلى په ځائى زه ووم نو هغوى به مې کله هم په اورکښې نه وو اچولې. ځکه چه رسول الله ﷺ فرمائیلى دى دالله تعالى په عذاب باندې چاته عذاب مه ورکوه.

لوكنت أنا:- دلته خبرمحذوف دې اوتقدیرعبارداسې دې: لوكنت أنا بدله لقتلتهم جواب شرط دې او په دې کښې لام د تاکیددپاره دې.(۲) یعنى که زه دهغه په ځائى ووم یادهغه په ځائى خلیفه ووم نودوى به مې په اورکښې نه اچول البته قتل کول به مې ضرور. حضرت ابن عباس ﷺ د حضرت على ﷺ د طرف نه د بصره والى وو اوهم هلته هغوى ته د تحریق یعنى سوزولو د واقعه خبر رسیدلې وو.(۳)
په سنن ابوداؤد کښې دا روایت تفصیل سره نقل دې. د تحریق په واقعه باندې ابن عباس ﷺ د

(۱) المرتضى ص:۲۶۲.
(۲) شرح الکرمانى:۲۶/۱۳وعمدة القارى:۳۶۶/۱٤ – ۳۶۷ وإرشاد السارى:٤۸۹/٦.
(۳) بذل المجهود:۲۸٤/۱۷.

رسول اکرم ﷺ نه روایت کړې شوې حدیث پیش کولوسره خپل خفګان ښکاره کړې وو حضرت علی رضی الله عنه چه د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما په خبره باندې خبرشو نوونی فرمائیل ویح ابن عباس یوروایت کښې ویح أم ابن عباس الفاظ وارددی. (۱)

د اهل لغت په نیز لفظ ویح بعض مواقعوکښې د مدح اوتعریف په معنی کښې هم استعمالیږی. دلته هم په دغه معنی کښې استعمال دې. بعض روایاتوکښې صدق ابن عباس الفاظ هم منقول دی. (۲) لکه چه حضرت علی رضی الله عنه ته دَدې خبرې علم نه ووچه رسول الله ﷺ د تحریق نه منع فرمائیلې. هغه په خپله رائې او اجتهاد سره سبایان په اور کښې اچولی وو. په دې وجه چه کله هغه ته د ابن عباس رضی الله عنهما په ذریعه دَدې د ممانعت علم اوشو نود ابن عباس رضی الله عنهما تائیداوتصویب ئې اوکړو. (۳)

په مسئله تحریق بالنار کښې د مذاهبوتفصیل:- علامه موفق الدین ابن قدامه رحمه الله فرمائی چه په دښمن باندې قابو موندلونه پس هغوی په اورکښې اچول په اتفاق سره ناجائزدی. که دغه شان د تحریق نه بغیرپه دښمن باندې قابوموندل ناممکن وی نوبیاهم تحریق جائزنه دې. خوکه دَتحریق نه بغیرقابوموندل ناممکن وی نو په دغه صورت کښې دَاکثرو علماؤ په نیزتحریق جائزدې. (۴)

په صحابه کرامو کښې دَحضرت عمر رضی الله عنه او حضرت ابن عباس رضی الله عنهما په نیزتحریق مطلقاً ناجائزدې. که دَدې سبب کفروی که قصاص وی یاحالت جنګ کښې کیدل وی. (۵) حضرت علی اوخالد بن ولید رضی الله عنهما په نیزتحریق جائزدې. هم دغه رائې د معاذبن جبل او ابوموسی اشعری رضی الله عنهما هم ده.

علامه مهلب رحمه الله فرمائی چه په حدیث کښې نهی عن التحریق تحریمی نه ده بلکه دا نهی علی سبیل التواضع ده. مطلب دادې چه تعذیب بالنار چونکه دَالله تعالی خصوصیت دې په دې وجه تواضعاًلله دَدې ممانعت شو. دَدې دلیل دا دې چه رسول اکرم ﷺ دعرنین په سترګوکښې ګرم سلایان راښکلې. دغه شان حضرت ابوبکر رضی الله عنه د صحابه کرامو په موجودګئ کښې زناکارې ښځې په اورکښې اچولې وې اوخالدبن ولید رضی الله عنه دَ بعض مرتدینو تحریق کړې وو. اکثرفقهاء مدینه د قلعه بند دښمنانو تحریق جائزګرځوی اودَ دښمن د سورلئی د سوزولو هم قائل دی. دَدې تفصیل نه معلومه شوه چه په حدیث کښې نهی عن التعذیب بالنار تحریمی او وجوبی نه دې بلکه دَ ندب او استحباب په درجه کښې دې. (۶)

---

(۱) بذل المجهود:۱۷/۲۸۴.

(۲) بذل المجهود:۱۷/۲۸۵.

(۳) إرشاد الساری:۶/۴۸۹ وشرح الکرمانی:۳/۲۶.

(۴) الدرالمنضود:۴/۴۰۲ بحواله تراجم بخاری:۱۴/۱۶.

(۵) فتح الباری:۶/۱۸۵ وإرشادالساری:۶/۴۸۱.

(۶) شرح ابن بطال:۵/۱۷۲قال المهلب: لیس نهیه علیه السلام عن التحریق بالنار علی معنی التحریم، وإنما هوعلی سبیل التواضع لله، وأن لایتشبه غضبه بغضبه فی تعذیب الخلق، إذا... [بقیه برصفحه آئنده...

باب ۱۴۸: فإما منا بعد وإما فداء/ محمد: ۴/

فیه حدیث ثمامة: [ر: ۴۵۰]

وَقَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ (مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ تَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ (یعنی: یغلب فی الارض) تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا) الآيَةَ. [الانفال: ۶۷/

امام بخاری رحمه الله د خپل عادت مطابق اکثرد قرآن مجید آیت یاحدیث دباب عنوان جوړه وی. دلته هم امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې د سورت محمد د ایت یوه حصه دباب عنوان جوړکړې دې. پوره آیت دې ﴿ فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّى إِذَا أَثْخَنْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ذَلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَكِنْ لِيَبْلُوَ بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ ﴾ (۱)

یعنی چه کله تاسو د کافرانو په مقابله کښې راشئی نودهغوی ستونه وهئې ترڅو چه کله دهغوی ښه وینې اوبهیوئی نوکافران قید کړئی اوښه کلك ئې اوتړئی بیاددې نه پس یا خواحسان اوکړئی معاوضه اخستلوسره پرېږدئی ترکومې چه جنګ کونکی خپله وسله اونه غورزوی.

د ترجمة الباب مقصد:- ددې ترجمة الباب نه د امام بخاری رحمه الله مقصددادې چه دکافرانو قیدیانو نه فدیه واخلئې پرېږدئی اوفدیه اخستلونه بغیرپرېخودل دواړه صورتونه جائزدی. (۲)

د سورت محمدپه دې آیت کښې داخودلی شوی دی چه کله اثخان یعنی ښه وینې بهیولونه پس د کافرانو همت مات شی اودهغوی شان اوشوکت باقی پاتې نه شې نو (ښکاره خبره ده چه په هغوی کښې به د جنګ حوصله یخه شی په دې وجه) به اوس د جنګ لازاختیارولونه بغیرهغوی په رسوباندې کلك اوتړئی اوقیدئی کړئی. بیامسلمانانوته د دوو خبرو اختیاردې یاخودې احسان اوکړې پرېږدې دی اودهغوی نه دې څه مالی معاوضه نه وصول کوی یا دې مالی معاوضه واخلی یعنی فدیه سره دې پرېږدی.

د غزوه بدر په موقع مسلمانانوته غیرمعمولی فتح حاصله شوه د مسلمانانولاس ته ډیر مال غنیمت راغلو اود کافرانو اویا سردران ګرفتارکړې شو صحابه کرامو دهغوی نه فدیه اخستلوسره آزادول غوښتل نو په دې باندې د الله تعالی عتاب نازل شو. په دغه موقع چه د سورت انفال کوم آیت نازل شو ﴿ مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ ﴾ په دې کښې

.....بقیه ازحاشیه گذشته] القتل یاتی علی مایاتی علیه الاحراق.والدلیل علی أنه لیس بحرام سمل الرسلو، أعین العرنین بالنار فی مصلی المدینه بحضرة الصحابة، وتحریق علی بن أبی طالب الخوارج بالنار، وأکثر علماء المدینة یجزون تحریق الححصون علی أهلها بالنار، وقول أکثرهم بتحریق المراکب، وهذا کله یدل أن معنی الحدیث علی الحض والندب لا علی الایجاب والفرض. والله أعلم. دې نه علاوه اوګورئی فتح الباری:۶/ ۱۸۵ وإرشادالساری:۶/ ۴۸۹.

(۱) سورة محمد: ٤.

(۲) عمدة القاری: ۱٤/ ۳۶۷ وإرشا الساری: ۶/ ۴۸۹.

فرمائیلی شوی دی چه د اسلام په دښمنانو باندې غلبه بیاموندلونه پس دهغوی په شان شوکت او قوت باندې ګذارونه مه کوئی اوقیدیا آزاد پریخودل د یونبی د شان سره برابرنه دی. بهر حال دسورت انفال په دې آیت کښې د دښمن قیدیانونه فدیه اخستلوسره دپریخودلو ممانعت راغلې دې. اود سورت محمد په آیت کښې داجائزګرځولې شوی دی. په ظاهره دواړه حکمونه معارض دی.

په دې کښې اختلاف دې چه کوم یوآیت ناسخ اوکوم منسوخ دې. عطاء بن ابی رباح شعبی، حسن بصری، ضحاك او امام ثوری رحمهم الله په نیزد سورت محمد په آیت سره د انفال ایت منسوخ دې. [1] دحضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما نه هم دغه قول مروی دې [2] ددې حضراتو په نیزدمسلمانانوامام ته اختیاردې چه مالی معاوضه یعنی فدیه اخستلوسره پریږدی اویا احسانًا بغیرد فدیه اومعاوضه اخستلو دې پریږدی یاهغه مسلمانان چه د دښمن په قیدکښې دی دهغوی بدلون اوکړی. البته قتل ئی جائزنه دې. خو عبدالله بن عباس قتاده مجاهدسدی ابن جریج عوفی اواکثر اهل کوفه په نیزد سورت محمد آیت د سورت انفال د آیت ﴿ اقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ ﴾ او ﴿ فَإِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِمْ مَنْ خَلْفَهُمْ ﴾ سره منسوخ دې. [3]
د صاحبین اوپه یوروایت کښې د امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله قول مشهورهم دغه دې. [4] ددې حضراتو په نیزد سورت محمدآیت د منسوخ کیدو وجه نه جنګی قیدیان احسانًا یا فدیه اخستلوسره آزادول جائزنه دی خومشهورحنفی فقهی مفسر ثناء الله پانی پتی رحمه الله فرمائی:

فهذه الاية ناسخة لقوله تعالى ﴿ مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَىٰ حَتَّىٰ يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ ۚ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴾ فانها نزلت فى غزوة بدر سنة اثنين، وقد من رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم على الاسرى بعد ذلك فى الحديبية سنة ست، وغيرذلك. [5]

یعنی د سورت انفال آیت منسوخ دې اود سورت محمد آیت ناسخ دی. ځکه چه د سورت انفال آیت دبدر په موقع سن هجری دویم کال نه پس نازل شوې اورسول اکرم صلی الله علیه وسلم د حدیبیه په موقع ۶هجری باندې بعض قیدیان بغیرد معاوضه احسانًا آزادکړی وو. صحیح مسلم کښې د حضرت انس رضی الله عنه روایت دې چه وسله بند د دښمن اتیاکسان د کوه تنعیم نه راکوزشواو په رسول الله صلی الله علیه وسلم او صحابه کرامو رضی الله عنهم باندې ئی ناڅاپی حمله کول غوښتل. رسول اکرم صلی الله علیه وسلم هغه ټول ګرفتارکړل او آزادئی کړل. په دې موقع باندې د سورت فتح آیت ﴿ وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ ۚ ﴾ [6]

---

[1]) الجامع الاحكام القرآن للقرطبی:۲۲۷/۱۶، وعمدة القاری:۳۶۷/۱٤.
[2]) عمدة القاری:۳۶۷/۱٤.
[3]) الجامع الاحكام القرآن للقرطبی: ۲۲۷/۲۱۶.
[4]) فتح القدیر:۵/۲۱۹ – ۲۲۰کتاب السیر.
[5]) التفسیر المظهری:۳۳٤/۶.
[6]) صحیح مسلم ۱۱٤/۲ کتاب الجهاد باب قول الله تعالی:﴿وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ﴾ رقم:٤٤٤۳.

د قاضي ثناء الله پانی پتی رحمه الله او بعض مفسرينو په نيزد سورت انفال آيت اول اوسورت محمد آيت پس نازل شوې چونکه متاخرد متقدم دپاره ناسخ وی په دې وجه دسورت محمد آيت ناسخ اود سورت انفال آيت منسوخ دې اوهم دغه د امام اعظم ابوحنيفه رحمه الله مختار مسلك هم دې د امام اعظم رحمه الله نه دوه قوله نقل دی يودا چه قيديانونه فديه اخستل او آزادول جائزنه دی اودويم قول امام محمد رحمه الله سيركبيركښې د جواز نقل کړې دې اوهم دغه قول راجح اواظهردې (۱) اود امام طحاوی رحمه الله رائې هم دغه ده اوهغوی په ډير ښکلې طرز د استدلال سره هم دا مذهب راجح ګرځولې دې. (۲)

حقيقت دادې چه دمضمون اومفهوم په اعتبارسره په دواړو آياتونوکښې تعارض نشته او دواړوکښې يوايت هم ناسخ اومنسوخ نه شی ګرځولې کيدې. ابن زيد او ابوعبيدبن سلام رحمه الله فرمائيلی دا دواړه آياتونه محکم دی اوهم دغه قول د امام مالك امام شافعی امام احمدابوثور او امام اوزاعی رحمهم الله هم دې. (۳) حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنهما فرمائی په غزوه بدرکښې د مسلمانانوتعدادکم ووهغه وخت د من وفداء ممانعت راغلو دهغې نه پس چه کله دمسلمانانو شميرزيات شو اودهغوی په شوکت او سلطنت کښې اضافه اوشوه نودمن وفدا اجازت ورکړې شو. (۴) ددې روايت نه معلومه شوه چه په غزوه بدرکښې من وفداء د ممانعت او اثخان حکم سره د کفرشان اوشوکت ختمول مقصودوو. په دې وجه الله تعالى ته دامنظورنه شوه چه کافران دې د فديه په عوض ژوندی پريخودې شی. خوچه کله د کفرشان اوشوکت ختم شو اواهل اسلام ته غلبه حاصله شوه اودهغوی شوکت او سرلوړی قايمه شوه نوداثخان ضرورت باقی نه پاتې کيدودوجه نه دمن اوفديه اجازت ورکړې شو. نولکه چه دواړه آياتونه محکم دی. کوم وخت چه داهل اسلام مفاد په اثخان او وينې تويولوکښې مضمروو اود حالاتوتقاضاهم دغه وه نود من اوفداء ممانعت اوشو اوداثخان حکم راغلو. خوچه کله اقتضاء حال بدله شوه اود اثخان ضرورت پاتې نه شو نودمن اوفداء اجازت ورکړې شو په دې وجه دلته يوآيت ته هم منسوخ وئيلوضرورت نشته. د نسخ ضرورت هغه وخت وی کله چه په آيات اوجمع کښې تطبيق ممکن نه وی. (۵)

هم په دې وجه جمهورفقهاؤ فرمائيلی دی چه دوخت امام ته د وخت او مصلحت لاندې په احسان فداء او ترقيق کښې په يوباندې د فيصله عمل کولواختيار حاصل دې. پخپله د رسول

---

[۱]) السيرالكبيرمع شرحه لمحمدبن أحمد السرخسى رحمه الله :۲۹۶/٤ باب: من الفداء. دارالكتب العلمية بيروت الطبعة الاولى:۱٤۱۷هجرى.

[۲]) دَ تفصيل دپاره اوګورئی شرح مشكل الاثار للامام طحاوى:۳۸٦/۱۰ – ۳۸۸باب بيان مشكلمراوى عن رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم من قوله ((ولو كان مطعم ابن عدى حيا وكلمنى فى هولاء النتنى يعنى أسرى بدر لاطلقتهم له)) و:۳۹۹/۱۰باب بيان مشكل ماورى عن رسول الله صلى الله تعالى عليهخ وسلم فى الاوسارى هل جائزأن يقتلوا أم لا؟

[۳]) تفسير الامام البغوى:۱۷۸/٤ وعمدة القارى:۳٦۸/۱٤.

[٤]) تفسيرالامام الطبرى: ۲٦/۲۷ وتفسيرالبغوى: ۱۷۸/٤ والجامع الاحكام القرآللقرطبى:۲۲۸/۱٦.

[۵]) جامع البيان فى تفسير القرآن للامام الطبرى:۱۷۸/٤. والجامع الاحكام القرآن للقرطبى:۲۲۸/۱٦.

الله ﷺ په مبارکه زمانه کښې ددې ټولو مثالونه موجوددي. ابوعبيدبن سلام رحمه الله فرمائی:

والقول فی ذلک عندنا أن الآیات جمیعا محکمات لامنسوخ فیهن، وذلک أنه –صلی الله تعالی علیه وسلم– عمل بالآیات کلها من القتل والأسر والفداء حتی توفاه الله تعالی علی ذلک، فکان أول أحکامه فیهم یوم بدر، فعمل بها کلها یومئذ، بدأ بالقتل فقتل عقبة بن أبی معیط والنضر بن الحارث فی قفوله، ثم قدم المدینة فحکم فی سائر هم بالفداء، ثم حکم یوم بنی قریظة سعد ابن معاذ رضی الله عنه، فقتل المقاتلة وسبی الذریة، فنفذه رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم وأمضاه، ثم کانت غزاة بنی المصطلق رهط جویریة بنت الحارث –فاستحیاهم جمیعا وأعتقهم، ثم کان فتح مکة فامر بقتل ابن خطل والقینتین وأطلق الباقین، ثم کانت حنین فنسبی هوازن ومن علیهم وقتل أباغرة الجمحی یوم أحد وقد کان من علیه یوم بدر، وأطلق ثمامة بن أثال. فهذه کانت أحکامه –علیه السلام– بالمن والفداء، والقتل، فلیس شئ منها منسوخا، والامر فیهم الی الامام وهو مخیر بین القتل والمن والفداء، یفعل الافضل فی ذلک للاسلام وأهله. (۱)

زمونږ په نیزصحیح قول دادې چه دا ټول آیاتونه محکم دی اوپه دې کښې یوهم منسوخ نه دې. ځکه چه رسول اکرم ﷺ د خپل وفات پورې د قتل فدیه او قیدد احکاموولا ټولو آیاتونوباندې عمل کړې دې. اودمشرکانو باره کښې په دې احکامو باندې د عمل کولوشروع رسول الله ﷺد بدرپه موقع اوکړه. د غزوه بدر د (اویاؤ قیدیانونه) حضورپاك صرف عقبه بن ابی معیط او نضربن حارث قتل کړو. بیامدینې ته په رسیدوباندې ئی د مشرکانو ټول قیدیان د فدیه په عوض خلاص کړل. بیا رسول الله ﷺ په غزوه بنی قریظه کښې حضرت سعدبن معاذ رضی الله عنه ته د فیصله اختیار ورکړو. سعد رضی الله عنه جنګی سړی قتل او ماشومان اوښځې ئی د قید کولوفیصله اوکړه نوحضورپاك دهغوی فیصله نافذکړه. دې نه پس غزوه بنی مصطلق پیښه شوه بنومصطلق د جویریه بنت الحارث قبیله وه حضورپاك هغه ژوندئی پریخوده او آزاده ئی کړه. دې نه پس فتح مکه پیښه شوه نوحضورپاك د ابن خطل او ددوو وینځو دقتل حکم اوکړواو باقی ټول ئی آزادکړل. بیاد حنین معرکه مخې ته شوه رسول الله ﷺ د هوازن خلق د قیدکولونه پس احسانا آزاد کړل. د احد په ورځ رسول الله ﷺ ابوغره جمحی (ځوك چه په بدرکښې احسانا آزادکړې شوې وو) قتل کړو او ثمامه بن اثال رضی الله عنه ئی آزادکړې وو. بهرحال د من فداء ترقیق اوقتل ټول احکام حضورپاك جاری کړی په دې کښې یوحکم هم منسوخ نه دې. دا احکام دامام په رائې باندې موقوف دی هغه ته د قتل من فداء نه په هریوباندې دعمل کولواختیاردې چه داسلام او اهل اسلام په مفادکښې وی اوکوم حکم هغه زیات بهترګڼړی په هغې باندې عمل کولې شی.

هم دغه رائې د شیخ الاسلام علامه شبیراحمدعثمانی رحمه الله هم ده. د سورت محمد د مذکوره آیت په ذیل کښې هغوی فرمائی:

د حق اوباطل معرکه خو به وی خوچه کوم وخت هم د مسلمانانو اوکافرانو په مینځ کښې

---

۱) فتح الباری: ۱۸۸/٦.

جنګ اوشی نومسلمانانو له پوره طاقت او بهادرئی نه کاراخستل پکاردی. کله چه د باطل زور مات شی نولوئی لوئی شیطانان به مړه شی اودهغوی دلې به ماتې کړې شی. په دې وجه په میدان جنګ کښې سستی بزدلی شاته کیدل او تردد ته لازمه ورکوه اود الله تعالی د دښمنانو په سټ وهلوکښې هیڅ باك مه کوه. د پوره جنګ نه پس چه کله ستاسو رعب قایم شی اودهغوی زور مات شی هغه وخت قیدکول هم کافی کیږی. قال تعالی ﴿مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَىٰ حَتَّىٰ يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ﴾ داقیداوبند ممکن دی دهغوی دپاره به دعبرت اوسبق کارورکوی اومسلمانانوسره اوسیدوسره به ستاد حالت نه د خبریدو او په اسلامی تعلیماتوکښې د غورکولو موقع به ورته ملاوشی. ډیرخلق به په کښې د حق لاراختیارکړی یاکه مصلحت اوګڼړی نو بغیرد معاوضه په هغوی باندې احسان کولوسره دقیدنه خلاصې ورکړه. په دې صورت کښې ډیرکسان ممکن دی چه ستاسو د احسان اوښه سلوك نه متاثرشی اوستاسو طرف ته راغب شی اوستاسو دین سره محبت اوکړی اودا هم کولې شنی چه دولت فدیه اخستلوسره د مسلمانانوقیدیانو په تبادله کښې دهغوی قیدیان پریږدنی. په دې کښې مختلف قسم فائدې دی. بهرحال که دا جنګی قیدیان دهغوی د وطن طرف واپس کړئی نوهم دوه صورتونه دی: په معاوضه کښې پریخودل یا بغیرمعاوضه پریخودل. په دې کښې چه کوم صورت هم د امام په نیز صحیح وی اختیارولې شی. د احنافو په نیزهم فتح القدیر اوشامی وغیره کښې داسې روایات موجود دی. (۱)

فیه حدیث ثمامة بن أثال:- حضرت ثمامه بن اثال رضی الله عنه صحابه کرامو ګرفتارکړو او جمات کښې یوې ستنې پورې اوتړلو بیایوڅو ورځې پس رسول اکرم ﷺ هغه آزادکړو. په روایت کښې دې چه حضورپاك اوفرمائیل أطلقوا ثمامه ثمامه پرانیزئی خلاص ئی کړئی. امام بخارې رحمه الله هم ددې واقعه طرف ته اشاره کړې ده چه ثمامه رضی الله عنه قیدی وو. رسول الله ﷺ هغه احسانا آزادکړو. ترجمة الباب سره ددې الفاظو مطابقت هم ښکاره دې. د ثمامه بن اثال رضی الله عنه دا واقعه وړاندې کتاب المغازی کښې تفصیلاً راروانه ده.

ماکان لنبی أن یکون له أسری حتی یثخن فی الارض – حتی یغلب فی الارض – تریدون عرض الدنیا:- امام بخاری رحمه الله د ابوعبیده رحمه الله قول نقل کړې دې. (۲) ابوعبیده یثخن تفسیر په یغلب سره کړې دې. یعنی اهل اسلام چه ترکومې دښمن سره د جنګ او په کثرت قتل سره په ملك کښې غلبه حاصله نه کړی ترهغه وخته پورې قیدی کافران باقی ساتل مناسب نه دی. مجاهد رحمه الله د اثخان معنی قتل سره کړې ده. (۳) یعنی ترکومې چه په زمکه کښې قتل اونه کړې شی. بعض حضراتوونیلی چه داثخان معنی په قتل کښې دمبالغه ده. په غزوه بدرکښې الله تعالی مسلمانانوته غیرمعمولی فتح ورنصیب کړه. د قریشو ډیرزیات مال مسلمانانوته په غنیمت

---

۱) تفسیرعثمانی ص:۶۷۲.

۲) فتح الباری:۱۸۸/۶ وإرشاد الساری:۴۹۰/۶.

۳) فتح الباری:۱۸۸/۶ وإرشاد الساری:۴۹۰/۶.

كښې ملاؤشو اودهغوى اوياسرداران قيدكړې شو. هم دَدغه قيديانو باره كښې سوال پيداشوچه دوى سره څه سلوك اوكړې شى. رسول الله ﷺ صحابه كرامو سره مشوره اوكړه.

حضرت عمر رضي الله عنه رائې وركړه: **هم أئمة الكفر، والله أغناك عن الفداء فاضرب أعناقهم.** داد كفرمشران دى الله تعالى ته دَ فديه نه موړكړې نى نوبس تاسو دَدوى ستونه والوزوئى. حضرت

ابوبكر رضي الله عنه رائې وركړه: **هم قومك وأهلك، لعل الله أن يتوب عليهم، خذمنهم فدية تقوى بها أصحابك** يعنى دا ستاسودَ قوم اوخاندان خلق دى كيدې شى چه الله تعالى دوى ته دَ توبه توفيق وركړې تاسو دَدوى نه فديه وصول كړئى په كوم سره چه به ستاسو ملګروته طاقت ملاؤشى. رسول الله ﷺ دَ حضرت ابوبكر رضي الله عنه رائې قبوله كړه اودَټولونه ئى فديه وصول كړه اومعاف ئى كړل په دې باندې دَ سورت انفال مذكوره آيت دَ عتاب په توګه نازل شو چه دَ يونبى دَ شان لائق نه ده چه هغه سره كافران قيديان وى اوهغه پرېږدى بلكه دَهغوى طاقت ختمولودَپاره وينه تويول پكاردى دې دَ پاره چه په اهل اسلام باندې دَ حمله كولو په دوى كښې حوصله پاتې نه شى. (١)

دَ سورت انفال ايت ذكركولومقصد:- حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه دَ سورت انفال آيت ذكركولوسره امام بخارى رحمه الله دَ امام مجاهد رحمه الله مذهب طرف ته اشاره كړې ده. دَهغوى په نيزدَ كافرانوقيديانونه فديه اخستل جائزنه دى. (٢) دَدې جواب سورت محمد او سورت انفال په آياتونوكښې تطبيق او مذاهبو تفصيل په ضمن كښې مونږ تفصيلاً ذكركړې دې.

باب ١٤٩: هل للاسيرأن يقتل ويخدع الذين أسروه حتى ينجومن الكفرة

فيه المسور، عن النبى صلى الله عليه وسلم. [ر: ٢٥٨١]

دَ ترجمة الباب مقصد:- مقصددادې چه آيا دَ مسلمانانودَ قيديانو دَ راخلاصولو اوكافرانونه نجات حاصلولودَ پاره قتل يا دهوكه اوفريب كولې شى؟ شراح فرمائيلى دى چونكه دا اختلافى مسئله ده په دې وجه امام بخارى رحمه الله په ترجمه كښې دَ حكم تصريح نه ده كړې. (٣)

كافران چه كله يومسلمان ګرفتارولوسره قيدكړى نولكه چه دا معاهده كيږى چه اوس به ستاسو خلاف وسله نه راوچتوو نوآيا په دې صورت كښې دَمسلمان قيدى دَپاره دَ دغه معاهده خلاف ورزى كول جائزدى؟ امام مالك رحمه الله فرمائى دَهغه دَپاره دَ كافرانودَ قيد نه تختيدل جائزنه دى. (٤) هم دغه قول دَ سحنون او ابن مواز هم دې. (٥) خودَمالكيه نه اشهب مالكى رحمه الله فرمائى كه چرې كافرانويومسلمان په دې غرض سره قيدكړې وى چه دَهغه په بدله كښې هغوى يوكافرقيدى خلاص كړى نو په دې صورت كښې مسلمان قيدى دَ كافرد

---

(١) إرشاد السارى: ٤٩٠/٦.

(٢) فتح البارى: ١٨٨/٦.

(٣) فتح البارى: ١٨٨/٦ وعمدة القارى: ٣٦٩/١٤ وإرشاد السارى: ٤٩١/٦.

(٤) فتح البارى: ١٨٨/٦ وشرح ابن بطال: ١٧٨/٥.

(٥) شرح ابن بطال: ١٧٨/٥.

قیدنه خلاصی حاصلولو دپاره قتل هم جائزدی. (۱)
امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله او امام طبری رحمه الله فرمائی که یومسلمان قیدی دَ څه قسم عهدوپیمان کړې وی او تسلی ئی ورکړې وی چه ستاسو په وینا به څم نودامعاهده باطل ده اوده دپاره دغه وعده ماتول جائزدی. (۲) مطلب دا چه قتل اودهوکه دواړه جائزدی. دَامام بخاری رحمه الله مسلك هم دغه معلومیږی. دَ باب لاندې هغوی دَ مسور بن مخرمه دَ روایت حواله ورکولوسره دَ حضرت ابو بصیر رضی الله عنه دَواقعه طرف ته اشاره کړې ده چه دَمشرکانو دَقید نه راتختیدلې مدینې ته راغلې وو او رسول الله ﷺ په هغه باندې هیڅ نکیرنه وو فرمائیلې. دَامام بخاری رحجان دې طرف ته دې چه دَ قیدنه دَخلاصی دَپاره دهوکه وغیره ورکول جائزدی. والله اعلم.
امام شافعی رحمه الله فرمائیلی دی چه عهداوپیمان په صورت کښې تختیدل خوجائزدی خودَ کافرانو ځان اومال سره سره تعارض جائزنه دې. خوکه څه عهدنه وی شوې نوبیا ده له دَ کافرانونه دَ خلاصی دَپاره قتل تحریق او اخذ مال نه یولار اختیارولواجازت دې. دَ مسوربن مخرمه روایت والا واقعه کښې دَ ابوبصیر رضی الله عنه اومشرکین مکه په مینځ کښې دَ هیڅ یومعاهدې تصریح نشته. په دې وجه ابوبصیر رضی الله عنه اقدام قتل اوکړو دَمشرکانو یوسړې هغه قتل کړو او دویم په تختیدوکښې کامیاب شو. (۳)
ابن قاسم او ابن مواز وغیره فرمائیلی دی مسلمان دَ کافرانو په قید کښې راتلونه پس مکره کیږی په حالت اکراه کښې عهدوپیمان باطل دې. نوکه هغه کافرانو سره عهدوپیمان اوکړی اوهغوی له تسلی ورکړی چه ستاسودَ مرضئي نه خلاف به هیڅ کارنه کوم یاقسم ئی خوړلې وی نو هغه به باطل وی که هغه کافرانو دَامن په حالت کښې ساتلې وی اوکه دَویرې. اوداعهداوحلف ځکه باطل دې چه الله تعالی په مسلمانانوباندې دَ کافرانودَ احکامو اطاعت نه کول فرض ګرځولوسره په داسې حالاتوکښې په هغوی باندې هجرت واجب کړې دې. نومسلمان قیدی له دَ تیختې دَپاره هرقسم حربه ا ستعمالولواجازت دې. دې حضراتو دَ حضرت ابوبصیر رضی الله عنه دَ واقعه نه استدلال کړې دې چه هغه دَ مکې دکافرانود قیدنه اوتختیدو اومدینې ته راغلو نو رسول الله ﷺ دَهغه تصویب اوفرمائیلو اودَهغه په دې عمل باندې دَ رضامندئی اظهاراوکړو. (۴)
دَ ابوبصیر رضی الله عنه واقعه:- دَ حدیبیه په موقع چه دَمکې مشرکانو سره په کوموشرائطو صلح شوې وه په هغې کښې یودا هم ووکه دَ قریشو نه څوك سړې دَخپل آقا او ولی دَ اجازت نه بغیر مدینې ته لاړشی نوهغه به واپس کولې شی که هغه مسلمان وی اوکه کافر. ابوبصیر رضی الله عنه اسلام راوړو دَمکې نه مدینې ته راغلو. دَ اهل مکه دَ طرف نه دوه کسان دَهغه دَ بوتلودَپاره راغلل.

---

۱) شرح ابن بطال:۵/۱۷۸ فتح الباری:۶/۱۸۸ وعمدة القاری:۱٤/۳۶۹.
۲) شرح ابن بطال:۵/۱۷۸ فتح الباری:۶/۱۸۸ وعمدة القاری:۱٤/۳۶۹.
۳) فتح الباری:۶/۱۸۸ وعمدة القاری:۱٤/۳۶۹.
۴) شرح ابن بطال: ۵/ ۱۸۸ وعمدة القاری:۱٤/۳۶۹.

رسول الله ﷺ دَ شرط مطابق هغه واپس كړو. په واپسئ كښې په مقام ذوالحليفه كښې ابوبصير رضي الله عنه هغه دواړوكښې يوكس قتل كړو اودويم تختيدوسره بچ اووتلو او مدينې ته راغلو دَ رسول الله ﷺ په خدمت كښې حاضرشو. حضورپاك چه هغه اوليدو نو وئې فرمائيل چه ضرور څه خطرناكه خبره شوې ده. هغه وئيل چه زما ملګرې خوقتل شوې دې زه هم قتل كيدونكې يم. دې نه پس ابوبصير رضي الله عنه اورسيدو اوعرض ئې اوكړويارسول الله ﷺ ستاسو چه كومه ذمه واري وه هغه خوالله تعالى پوره كړه تاسو زه واپس كړم بياالله تعالى ماته دَهغوى نه خلاصې راكړو. حضورپاك اوفرمائيل چه دا خودَ جنګ تيزولو والاكاردې افسوس چه دَده پوهه كونكې څوك وې. دې اوريدوسره ابوبصير رضي الله عنه پوهه شو چه حضورپاك به ما واپس كوى په دې وجه هغه دَ مدينې منورې نه اووتلو او سمندر سره ئې ډيره واچوله. ابوجندل رضي الله عنه ته معلومه شوه نوهغه هم ابوبصير رضي الله عنه له لاړو. دَ قريش مكه نه چه به څوك مسلمان كيدو ابوبصير رضي الله عنه ته به ئې ځان رسولو. تردې چه دَ سمندريه غاړه يوه ډله جوړه شوه. دَ قريشو كومه قافله چه به دَ شام طرف ته تلله دې خلقو به هغه رامنع كوله دَ قافله والا به ئې مړه كړل او مال به ئې ترې واخستو. كله چه دامعامله مخې ته شوه نو قريش مكه حضورپاك ته پيغام اوليګلو چه تاسو دغه خلق خپل ځان له راوغواړئې مونږ دغه شرط واپس اخلو چه زمونږ كوم سړې تاسوله درشى نوهغه به واپس كوئې. كوم سړې هم چه زمونږ نه تاسو ته درشى دهغوى دَ واپس كولوذمه وارى به په تاسو نه وى. په دې خبره رسول الله ﷺ هغه ټولو ته پيغام اوليګلو چه واپس راشئى.[1] خوابوبصير رضي الله عنه ته چه دَ حضورپاك پيغام رسيدلونوهغه دَ دې دنيا نه رخصت كيدلو په دې وجه مدينې ته رانغللې شو.[2]

باب ١٥٠: إذا حرق المشرك المسلم هل يحرق

دَ ترجمة الباب مقصد:- حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى دا باب باب لايعذب بعذاب الله نه پس متصلاً ذكركول زيات مناسب وو كيدې شى چه دا دَناقلينو تصرف وى چه دا باب ئې لايعذب بعذاب الله نه دوه ابواب روستو ذكركړې دې. دَدې تائيددَ نسفى دَ نسخې نه هم كيږى په كوم كښې چه زيرنظر باب، باب لايعذب بعذاب الله متصلاً روستودې. او په مينځ كښې دواړه ابواب ساقط دى. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى دَدې باب نه دَامام بخارى رحمه الله مقصددادې چه په ماقبل باب كښې تعذيب بالنار كوم ممانعت واردشوې دې هغه دې صورت سره خاص دې. كله چه تحريق بالنار على سبيل القصاص نه وى خو كه بياهم على سبيل القصاص دَتحريق

---

[1]) صحيح بخارى:١/٣٨٠كتاب الشروط باب الشروط فى الجهاد مع أهل الحرب.

[2]) رسول اكرم ﷺ دَ ابوبصير رضي الله عنه په نوم خط ليكلې وو چه مدينې ته راشه كله چه خط مبارك اورسيدو نو هغه وخت هغه دَ دنيا نه رخصت كيدو. روح ئې په داسې حال كښې لاړوچه دَ رسول الله ﷺ مبارك خط ئې په لاس كښې وو. ابوجندل رضي الله عنه دهغوى تدفين اوكړو اوهلته ئې يوجمات هم جوړ كړو. فتح البارى:٥/٣٥١.

نوبت راشی نو په دې کښې څه بدی نشته (۱) لیکن علامه عینی رحمه الله په دې باندې رد کولو سره وائي چه دا باب باب لايعذب بعذاب الله سره متصلاً ذکر څه مهم امر نه دې لهذا موجوده ترتیب د ناقلینِ تصرف طرف ته منسوب کولوهیڅ ضرورت نشته. حافظ ابن حجر رحمه الله د علامه نسفی د نسخې ترتیب په توګه دتائیدحواله ورکړې ده. علامه عینی رحمه الله وائی ددې نسخه د ترتیب نه د حافظ رحمه الله د رائې تائیدنه کیږی ځکه چه ساقط څیزدمعدوم په درجه کښې وی اویومعدوم څیز د تائید په توګه نه شی پیش کولې. (۲)

خوحقیقت دادې چه هم د حافظ ابن حجر رحمه الله رائې صحیح ده اود علامه عینی رحمه الله رد دتکلف او تعصف نه خالی نه ده. والله اعلم

[حدیث نمبر ۲۸۵۵] (۳) حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ أَسَدٍ حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ -رضی الله عنه- أَنَّ رَهْطًا مِنْ عُكْلٍ ثَمَانِيَةً قَدِمُوا عَلَى النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- فَاجْتَوَوُا الْمَدِينَةَ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ، ابْغِنَا رِسْلاً. قَالَ «مَا أَجِدُ لَكُمْ إِلاَّ أَنْ تَلْحَقُوا بِالذَّوْدِ». فَانْطَلَقُوا فَشَرِبُوا مِنْ أَبْوَالِهَا وَأَلْبَانِهَا حَتَّى صَحُّوا وَسَمِنُوا، وَقَتَلُوا الرَّاعِيَ، وَاسْتَاقُوا الذَّوْدَ، وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلاَمِهِمْ، فَأَتَى الصَّرِيخُ النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم-، فَبَعَثَ الطَّلَبَ، فَمَا تَرَجَّلَ النَّهَارُ حَتَّى أُتِيَ بِهِمْ، فَقَطَّعَ أَيْدِيَهُمْ وَأَرْجُلَهُمْ، ثُمَّ أَمَرَ بِمَسَامِيرَ فَأُحْمِيَتْ فَكَحَلَهُمْ بِهَا، وَطَرَحَهُمْ بِالْحَرَّةِ، يَسْتَسْقُونَ فَمَا يُسْقَوْنَ حَتَّى مَاتُوا. قَالَ أَبُو قِلاَبَةَ قَتَلُوا وَسَرَقُوا وَحَارَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ -صلى الله عليه وسلم- وَسَعَوْا فِي الأَرْضِ فَسَادًا. [ر: ۲۳۱]

رجال الحدیث

① **معلی**:- دامعلی اسد رحمه الله دې. ددوی تذکره وړاندې تیره شوې ده. (۴)

② **وهیب**:- دا وهیب بن خالد بن عجلان باهلی بصری رحمه الله دې. ددوی تذکره کتاب الایمان باب تفاضل أهل الايمان فى الاعمال لاندې تیره شوې ده. (۵)

③ **ایوب**:- داایوب بن ابی تمیمه کیسان سختیانی رحمه الله دې. د دوی حالات کتاب الایمان باب حلاوة الایمان لاندې تیرشوی دی. (۶)

④ **ابوقلابه**:- دامشهورتابعی عبدالله بن زید جرمی رحمه الله دې. اوهم په دې کنیت سره مشهوردې.

---

[۱]) فتح الباری:۱۸۹/۶.

[۲]) عمدة القاری:۳۷۰/۱۴.

[۳]) مرتخریجه فی کتاب الوضوء باب أبوال الابل ولدواب والغنم ومرابضها رقم:۲۳۳.

[۴]) کتاب الحیض باب المرأة تحیض بعدالافاضة.

[۵]) کشف الباری:۱۱۸/۲ – ۱۱۹.

[۶]) کشف الباری:۲۶/۲.

دَدوى تذكره هم مذكوره كتاب اوباب لاندې تيره شوې ده.[1]

⑤ **انس بن مالک**:- دَ انس بن مالك رضي الله عنه تذكره كتاب الايمان باب من الايمان أن يحب لأخيه مايحب لنفسه لاندې تيره شوې ده.

دَاهل عرينه واقعه:- د باب لاندې امام بخارى رحمه الله چه كوم روايت نقل كړې دې په دې كښې دَعرنيين مشهوره واقعه ذكرده. دا روايت امام بخارى رحمه الله د مختلفو بابونو لاندې ذكركړې دې. واقعه دا اوشوه چه دَ قبيله عرينه څه كسان مدينې ته راغلل او اسلام ئې قبول كړو اوهم هلته اوسيدل. دَمدينې آب وهوا برابرنه راتلو په وجه ټول بيماران شو. رسول الله ﷺ هغوى نه دَمدينې نه بهرخپلو اوښانوسره دَتللوهدايت اوكړو اووئى فرمائيل چه دَ اوښانو پيئى اومتيازې اوڅكئى نو ټيك به شئى. دَ پيئواومتيازو په څكلوسره هغه ټول روغ جوړشو. هغوى دَ اوښانو ساتونكې دَ رسول الله ﷺ راعى حضرت يسار رضي الله عنه قتل كړو. رسول الله ﷺ ته دَدې واقعه خبراوشو نوهغوى يوڅوكسان صحابه دَهغوى دَ گرفتارولودپاره اوليگل كله چه هغوى گرفتاركړې شو او راوستلې شو نوحضورپاك دَهغوى دَ قتل كولو حكم وركړو. اودهغوى په سترگوكښې په اور سوركړې شوى سلايان راښكلې شو اودهغوى خپې لاسونه پرې كولوسره حره (كانړيزه زمكه) باندې اوغورزولې شو.[2] دَدې واقعه نه استدلال كولوسره امام بخارى رحمه الله دا ثابت كول غواړى چه على سبيل القصاص تحريق بالنار جائزدې.

دَامام بخارى رحمه الله په استدلال باندې اشكال:- ليكن په دې استدلال باندې اشكال كيدې شى چه په حديث باب كښې خودَدې خبرې تصريح نشته چه عرنين دَ رسول الله ﷺ دَ راعى په سترگوكښې سلائى راښكلې وه دَ كوم په نتيجه كښې چه قصاصاً هغوى سره هم دغه عمل اوكړې شو.

دَ حافظ ابن حجر رحمه الله جواب:- حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى (ۜ)[3] چه امام بخارى رحمه الله دَدې روايت دويم طرق طرف ته اشاره كړې ده په كوم كښې چه دَ دې خبرې تصريح ده چه عرنيين دَ راعى په سترگوكښې سلائى راښكلې وو. دَ صحيح مسلم په روايت كښې حضرت انس رضي الله عنه فرمائى: إنما سمل النبى صلى الله تعالى عليه وسلم أعين العرنيين لانهم سملوا أعين الرعاة.[4] يعنى رسول الله ﷺ دَعرنيين په سترگوكښې سلائى څكه راښكلوچه عرنين دَ راعيانو په سترگوكښې سلائى راښكلې وو.

دَ علامه ابن بطال رحمه الله جواب:- علامه ابن بطال رحمه الله فرمائى كه دَ روايت په دويم طريق كښې دَدې خبرې صراحت نه وى چه عرنين دَ راعى رسول ﷺ په سترگوكښې سلائى راشكلې وو نوبياهم دې نه تحريق بالنار جواز ثابتيږى. مطلب دادې چه اهل عرينه دَ راعى رسول ﷺ په

---

[1]) كشف البارى:۲/۲۶.
[2]) دَتفصيل دَپاره اوگورئى فتح البارى:۱/۳۳۷.
[3]) دَ تفصيل دَپاره اوگورئى فتح البارى:۱/۳۳۷.
[4]) صحيح مسلم:۲/۵۸ كتاب القسامة باب حكم المحاربين والمرتدين.

سترګوکښې سلائی نه وو راښکلې نوددې باوجود حضورپاک د اهل عرینه په سترګوکښې ګرم سلائی راښکل جائزاوګرځول که واقعتا اهل عرینه د دغه شقاوت مظاهره کړې وې نو په دې صورت کښې په طریق اولی دهغوی په سترګوکښې ګرم سلائی راښکل جائز کیدل.(۱)

د قصاصا تحریق بالنار حکم:- د شوافع او مالکیه په نیزپه قصاص کښې مساوات ضروری دې هغوی فرمائی چه قاتل د کوم فعل په ذریعه دمقتول قتل کړې وی که چرې هغه مشروع وی اومنهی عنه نه وی نوقاتل هم قصاصاً هم په هغه فعل سره وژلې شی. البته که د قاتل عمل چرې غیرمشروع وی نو په هغې کښې مساوات جائزنه دې مثلاً که قاتل په کانړی ویشتلوسره څوك مړه کړې نوقاتل به هم په کانړی ویشتلوسره مړکولې شی. که قاتل څوك په اوبو کښې ډوب کړو نوهغه به هم ډوبولې شی. خوکه دقاتل عمل غیرمشروع وی یعنی هغه په چاباندې جادوکولوسره یا شراب څکلوسره یا زنا سره یا لواطت سره مړې کړې وی نود قاتل نه به هم په دغه فعل سره قصاص اوبدله نه شی اخستې بلکه په دغه صورت کښې به قصاص صرف په توره سره اخستې شی. (۲) د یوروایت مطابق دامام احمدبن حنبل رحمه الله هم دغه مسلك دې (۳) دَ هغوی استدلال د قرآن مجیددې آیت نه دې: ﴿ وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ ﴾ (۴) ﴿ فَمَنِ اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ ﴾ (۵) ﴿ جَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا ﴾ (۶) په دې آیاتونو کښې دا تعلیم ورکړې شوې دې چه د ظلم اوزیاتی بدله هم په هغه اندازه باندې اخستل جائزدی څومره چه بل فریق کړې وی.

د امام ابوحنیفه رحمه الله په نیزقصاص صرف په وسله سره اخستل جائزدی. دهغوی استدلال د ابن ماجه د روایت نه دې. لاقود إلابالسیف. (۷) یعنی قصاص دې صرف په توره باندې واخستې شی. دامام اعظم ابوحنیفه رحمه الله په نیز د سیف نه هرقسم وسله مراد ده لهذا دهغوی په نیزدتورې نه علاوه توپك وغیره سره هم قصاص اخستل جائزدی.(۸)

شوافع او مالکیه چه د کوموآیاتونونه استدلال کړې دې هم دغه آیاتونه د احنافوهم مستدل دی په آیاتونوکښې دا حکم ورکړې شوې دې چه په چاباندې ظلم اوزیاتې شوې وی نودهغې بدله دې هم هغه هومره واخستې شی دهغې نه دې تجاوز کول حرام دی. که په قصاص کښې په مماثلت او برابروالی باندې عمل اوکړې شی نو په دې کښې په انصاف باندې عمل کول

---

(۱) شرح ابن بطال:۱۷۹/۵ وفتح الباری:۱۸۹/۶.
(۲) المغنی لابن قدامة:۹/۳۹۰ – ۳۹۱ وفتح القدیر: ۱۵۶/۹.
(۳) العدة شرح العمدة فی مذهب الامام أحمدبن حنبل رحمه الله ص:۵۰۱باب شروط وجوب القصاص واستیفاء والمغنی لابن قدامة:۳۹۱/۹ رقم الفصل:۶۶۵۴.
(۴) سورة النحل:۱۲۶
(۵) سورة البقره:۱۹۴
(۶) سورةالشوری:۴۰.
(۷) سنن ابن ماجه ص:۱۹۱کتاب الدیات باب لاقوة إلا بالسیف رقم:۲۶۶۷ – ۲۶۶۸.
(۸) المغنی لابن قدامة:۳۱۹/۱۹ وفتح القدیر:۱۵۶/۹ وتکلمة فتح الملهم:۳۳۹/۲.

ممکن نه دی. مثلاً اکثروختونوکښې یوسړې د کانړې په یوګذارباندې هلاك شي خوکله داسې هم کیږی چه په یوسړی باندې د کانړو ډیروګذارونوسره هم دهغه مرګ نه واقع کیږی اوس که د قاتل د کانړی په یوګذار سره د چامرګ واقع شي خود قصاص په دوران کښې پخپله د قاتل مرګ که چرې په یوګذارسره واقع نه شي نو په هغه باندې به ډیرکانړی ورولې کیږی نوښکاره خبره ده چه دا ظلم دې ځکه چه قاتل خو صرف هم یوکانړې ویشتې وو د کمیت په اعتبارسره قصاص د قاتل د فعل نه زیات اخستلې شي. په دې وجه د امام ابوحنیفه رحمه الله په نیزقصاص بالمثل جائزنه دې بلکه قصاص دې صرف په وسله سره واخستې شي.(۱) هم دغه مذهب د عطاء بن ابی رباح رحمه الله امام ثوری رحمه الله او صاحبین رحمهم الله دې. (۲) په یوروایت کښې امام احمد رحمه الله نه هم دغه قول مروی دې. (۳)

قصاصاً تحریق بالنار د امام ابوحنیفه رحمه الله په نیزجائزنه دې دهغوی په نیزبه قصاص صرف په وسله سره اخستې شي. تحریق بالنار ناجائزګرځولوسره امام اعظم رحمه الله د دې حدیث نه استدلال کړې دې. لایعذب بالنار إلا رب النار.(۴) د هغوی په نیزد دې حدیث په عموم کښې قصاصاً تحریق بالنار هم شامل دې. (۵)

د امام احمد رحمه الله نه دوه اقوال نقل دی د یوقول مطابق دهغوی په نیزقصاصاً تحریق جائزنه دې. دهغوی دلیل هم د امام اعظم رحمه الله مستدل روایت دې. (۶) دویم قول دادې چه تحریق قصاصاً جائزدې. (۷) هم دغه مسلك د امام شافعی رحمه الله هم دې. (۸) من حرق حرقناه ومن غرق غرقناه. (۹) ددوی په نیز لایعذب بالنار إلا رب النار په عموم سره تحریق علی سبیل القصاص مستثنی دې.(۱۰) خود امام ابوحنیفه رحمه الله په نیزددې په عموم کښې تحریق علی سبیل القصاص هم شامل کیدود وجه نه ناجائزدې. اوحدیث لاقود إلا بالسیف په رڼاکښې قصاص صرف په وسله سره اخستې شي

ترجمة الباب سره مطابقت:- په حدیث باب کښې دا صراحت نشته چه رسول الله ﷺ د عرنیین سترګې ځکه داغلې وې چه هم دغه عمل عرنیین د رسول الله ﷺ راعیانوسره کړې وو. په دې

---

(۱) الشرح الکبیر لشمس الدین ابن قدامة:۱۹/۴۰۰ – ۴۰۱وتکلمة فتح الملهم: ۳۳۹/۲.

(۲) الشرح الکبیر لشمس الدین ابن قدامة:۱۹/ ۴۰۱.

(۳) الشرح الکبیر لشمس الدین ابن قدامة:۱۹/ ۴۰۱ والعدة شرح العمدة فی مذهب الامام أحمدبن حنبل:۵۰۱ باب شروط وجوب القصاص واستیفاءه.

(۴) سنن ابی داؤد۸/۲کتاب الجهاد باب کراهیة حرق العدوبالنار.

(۵) المغنی لابن قدامة:۳۹۲/۱۹ رقم الفصل:۶۶۵۵.

(۶) المغنی لابن قدامة:۳۹۲/۱۹ رقم الفصل۶۶۵۵ والعدة شرح العمدة فی مذهب الامام أحمد بن حنبل:۵۰۱.

(۷) العدة شرح العمدة:۵۰۱ والمغنی لابن قدامة:۳۹۲/۱۹.

(۸) المغنی لابن قدامة:۳۹۲/۱۹ والشرح الکبیر:۴۰۲/۱۹.

(۹) المغنی لابن قدامة:۳۹۲/۱۹و العدة شرح العمدة:۵۰۱.

(۱۰) المغنی لابن قدامة:۳۹۲/۱۹

وجه د ترجمة الباب سره د حديث باب مطابقت نشته.
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي په اصل کښې امام بخاری رحمه الله د روايت باب د بل طريق طرف ته اشاره کړې ده په کوم کښې چه تصريح ده چه رسول الله ﷺ د عرنيين سترګې خکه داغلې وې چه عرنين د رسول الله ﷺ د راعيانو سترګې داغلې وې.(۱)
چنانچه صحيح مسلم کښې د حضرت انس رضي الله عنه روايت کښې دی إنما سمل النبی صلی الله تعالیٰ عليه وسلم أعين العرنيين لانهم سملوا أعين الرعاة.(۲)

باب

د ترجمة الباب مقصد اود باب سابق سره مناسبت:- حافظ ابن حجر علامه عينی اوعلامه قسطلانی رحمهم الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله داباب بلاترجمه قايم کړې دې اودا باب هم د سابق تتمه ده.(۳) باب سابق کښې د تحريق ذکروو په دې باب کښې داخودل مقصود دې چه په تحريق کښې تجاوز جائزنه دې. يعنی چه څوك د تحريق مستحق نه وی د هغه تحريق د حد نه تجاوز او ګناه ده.(۴)

[حديث نمبر ۲۸۵۶](۵) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يُونُسَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ وَأَبِي سَلَمَةَ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ - رضی الله عنه - قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - يَقُولُ «قَرَصَتْ نَمْلَةٌ نَبِيًّا مِنَ الأَنْبِيَاءِ، فَأَمَرَ بِقَرْيَةِ النَّمْلِ فَأُحْرِقَتْ، فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ أَنْ قَرَصَتْكَ نَمْلَةٌ أَحْرَقْتَ أُمَّةً مِنَ الأُمَمِ تُسَبِّحُ». [۳۱۴۱]

رجال الحديث

① **يحيى بن بكير**:- داابوزکريا يحيى بن عبدالله بن بکير القرشی رحمه الله دې. د دوی تذکره بدء الوحی لاندې تيره شوې ده.(۶)
② **ليث**:- دا امام ابوالحارث ليث بن سعد بن عبدالرحمن فهمی رحمه الله دې. د دوی حالات بدء الوحی لاندې تيرشوی دی.(۷)

---

(۱) فتح الباری:۶/۱۸۹.
(۲) صحيح مسلم ۲/۵۸ کتاب القسامة باب حکم المحاربين والمرتدين.
(۳) فتح الباری:۶/۱۹۰ وعمدة القاری: ۱۴/۳۷۱ وإرشادالساری:۶/۴۹۳.
(۴) فتح الباری:۶/۱۹۰.
(۵) رواه البخاری ايضاً:۱/۴۲۷ فی بدء الخلق. باب إذا وقع الذباب فی شراب أحدکم فليغمسه فان فی أحد جناحيه داء وفی الاخر شفاء. وخمس من الدواب فواسق يقتلن فی الحرم رقم:۳۳۱۹ وعند مسلم فی صحيحه: ۲/۲۳۶والغنم ومرابضها رقم:۲۳۳. فی قتل الحيات وغيرها. باب النهی عن قتل النمل رقم:۵۸۴۹ وعند أبی داؤد فی سننه:۲/۳۶۲ باب فی قتل الذر رقم:۵۲۶۵ وعندالنسائی فی سننه: ۲/۱۹۸فی الصيد. باب قتل النمل رقم:۴۳۶۳ — ۴۳۶۴ وعندابن ماجه فی سننه ص:۲۳۲فی الصيدبابماينهی عن قتله رقم:۳۲۲۵.
(۶) کشف الباری:۱/۲۳۲.
(۷) کشف الباری:۱/۳۲۴ — ۳۲۵.

③ **یونس:** - دا یونس بن یزید دې. دَدوی تذکره هم بدءالوحی کښې تیره شوې ده. [1]

④ **ابن شهاب:** - مشهورمحدث عبدالله بن شهاب زهری دې. دَدوی حالات هم بدء الوحی لاندې تیرشوی دی. [2]

⑤ **سعیدبن المسیب:** - داامام التابعین سعیدبن المسیب بن حزن بن ابی وهب قرشی رحمه الله دې دَدوی تفصیلی تذکره کتاب الایمان باب من قال ان الایمان هوا‌عمل لاندې تیره شوې ده. [3]

⑥ **ابوسلمه:** -دا ابوسلمه بن عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه دې. دَدوی تذکره کتاب الایمان باب صوم رمضان احتسابًا من الایمان لاندې تیره شوې ده. [4]

⑦ **ابوهریره** رضي الله عنه: - دَدوی حالات هم کتاب الایمان باب أمور الایمان لاندې تفصیل سره تیرشوی دی. [5]

قرصت نملة نبیا من الانبیاء، فامربقریة النمل فاحرقت، فاوحی الله إلیه: أن قرصتك نملة أحرقت امة من الامم تسبح. په یوروایت کښې دی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمائیلی دی یومیږی یونبی اوچیچلو هغه دَ میږود سوړو سوزولوحکم ورکړو چه اوسوزولې شوې. الله تعالی هغه ته وحی راولیګله چه ته یومیږی اوچیچلې ولې تایو پوره مخلوق اوسیزلو چه دَ الله تعالی تسبیح کوی.

نبیا: - شراح په دې کښې دوه اقوال نقل کړی دی چه دې نه کوم یونبی مراددې؟

① علامه کرمانی رحمه الله یوداقول نقل کړې دې چه دې نه موسی علیه السلام مراد دې. [6] په نوادرکښې حکیم ترمذی هم دغه قول نقل کړې دې. [7]

② علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی چه دې نه عزیر علیه السلام مراد دې. [8]

یوخواشکالات اودهغې جوابات: - علامه کرمانی رحمه الله اشکال کړې دې چه میږې خو غیرمکلف دې نودَده سوزول قصاصًا څنګه جائزکیدې شی؟ علامه کرمانی رحمه الله جواب ورکولوسره وائی چه کیدې شی دَهغه نبی په شریعت کښې داسې کول جائززوو. [9] دویم جواب ئی داورکړې دې چه په ماراو اژدهاباندې قیاس کولوسره طبعًا هرموذی ځناور قتل کول جائزدی. [10]

---

[1] کشف الباری: ۴۶۳/۱.
[2] کشف الباری: ۳۲۶/۱.
[3] کشف الباری: ۱۵۹/۲ – ۱۶۱.
[4] کشف الباری: ۳۲۳/۲.
[5] کشف الباری: ۶۵۹/۱- ۶۶۳.
[6] شرح الکرمانی: ۲۸/۱۳وعمدة القاری: ۳۷۱/۱۴ – ۳۷۲.
[7] إرشادالساری: ۴۹۳/۶.
[8] إرشادالساری: ۴۹۳/۶.
[9] شرح الکرمانی: ۲۸/۱۳.
[10] شرح الکرمانی: ۲۸/۱۳.

په دې باندې اشکال کيدې شي چه کله دهغوی په شريعت کښې دا عمل جائزوو نو بيا دَ الله تعالی دَ طرف نه عتاب ولې نازل شو؟ دَدې جواب دادې چه ممکن دی داکار جائزوو خو اولی نه وو اودا عتاب په ترک اولی باندې نازل شوې دی (۱) په دې باندې علامه عيني رحمه الله اشکال کړې دې چه دا جواب محل نظر دې چه داکار دَ هغه وخت په شريعت کښې جائزوو خکه چه دا جواب صرف دَ ظن او تخمين په بنياد باندې ورکړې شوې دې. صحيح جواب دادې چه مذکوره نبی کوم وخت تحريق کړې هغه وخت هغه ته دَهغې دَ ناجائزکيدو علم نه وو. (۲)

علامه قسطلانی رحمه الله دَدې يو ښکلې جواب ورکړې هغه فرمائي: وقد روی لهذه القصة سببا وهو أن هذا النبي مر على قرية أهلكها الله بذنوب أهلها فوقف متعجبا فقال: يارب كان فيهم صبيان، ودواب ومن لم يقترف ذنبا، ثم نزل تحت شجرة فجرت له هذه القصة، فنبهه الله على أن الجنس المؤذي يقتل وإن لم يؤذ، وتقتل أولاده وإن لم يبلغ الاذى، والحاصل أنه لم يعاتبه إنكارا لما فعل بل جوابا له وإيضاحا لحكمة شمول الاهلاك لجميع أهل تلك القرية، فضرب له المثل بذلك أى إذا اختلط من يستحق الاهلاك بغيره وتعين إهلاك الجميع طريقا إلى إهلاك المستحق جاز إهلاك الجميع. (۳)

يعنی دَ دې واقعه سبب داوو چه مذکوره نبی په يوداسې کلی باندې تيرشو دکوم اوسيدونکی چه الله تعالی دَهغوی دَ گناهونو دَ وجه نه هلاک کړې وو. هغه دلته اودريدو اوپه حيرانتيا سره ئی دَ الله تعالی نه گيله اوکړه چه په دې کلی ماشومان خناور او داسې خلق هم وو چه دَ گناه ارتکاب ئی نه ووکړې. بيا هغه دَ يوې ونې لاندې اودريدو. په حديث باب کښې چه کومه واقعه بيان کړې شوې ده هغه هم دلته پيښه شوه چه هغه دَ يوميږی په چيچلو سره قصاصاً دَ ميږو سوړې اوسيزلې ټول ئی هلاک کړل. دا يوه تکويني واقعه وه الله تعالی دَدې واقعه په ذريعه هغه خبردار کړو چه کوم جنس بالطبع موذی وی سره دَدې چه هغه (بالفعل) تکليف ورنه کړی دَهغه قتل جائزدې اودَهغه دَ بچوقتل هم جائزدې. سره دَدې چه په هغوی کښې دَتکليف رسولو صلاحيت پيداشوې نه وی. دَ کلام حاصل دادې چه دَ نبی دَ فعل دَ وجه نه عتاب نه دې شوې چه تاله داسې نه ووکول پکار بلکه په دغه عتاب سره دَهغه دَ سوال جواب ورکړې شو او کوم هلاکت چه دَ کلی والو احاطه اوکړه دَهغې حکمت واضح کول مقصودوو الله تعالی دا واقعه دَ مثال په توگه پيش کړه چه کله دَ هلاکت مستحق او غيرمستحق يوځائی وی اودا فيصله اوشی چه دَ هلاکت مستحق برباد کولو دَپاره دَ ټولو دَ هلاکولو نه بغير بل څه لارنشته نو په داسې صورت کښې ټول هلاک کول جائزکيږی

---

۱) شرح الکرماني: ۱۳/ ۲۸.

۲) عمدة القاري: ۱۴/ ۳۷۲.

۳) إرشاد الساري: ۶/ ۴۹۴.

باب ۱۵۱: حرق الدور والنخیل

دَ ترجمة الباب مقصد - امام بخاری رحمه الله دلته داخودل غواړی چه دَ ضرورت په وخت کورونه او دَ کهجورو ونې سوزول جائزدی. (۱)

حرق - دَ حازبراوراء سکون سره، حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی دَ صحیح بخاری په ټولو نسخو کښې دالفظ هم دغه شان ضبط کړې شوې دې. خوداضبط محل نظردې خکه چه دَدې مادې مصدر حرق نه راځی چونکه دا رباعی ده په دې وجه به دَدې مصدرتحریق یا احراق راځی. ممکن دی چه په اصل کښې دَ راء په تشدیدسره دَ ماضی صیغه وه او په دې صورت کښې دَ حدیث باب مطابق هم جوړیږی. په دې صورت کښې به دَ حرق فاعل محذوف وی. دور او نخیل دَ مفعول کیدو دَ وجه نه منصوب وی او تقدیرعبارت به شی: حرق النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بفعله أو باذنه. (۲)

علامه عینی رحمه الله په دې باندې رد کولوسره فرمائی چه مذکوره ضبط ته دَ حافظ ابن حجر رحمه الله محل نظر وئیلو په ځائی پخپله محل نظردې. حافظ ابن حجر رحمه الله دا تصریح نه ده کړې چه دا لفظ داسې نساخ ضبط کړې دې یامشائخ فن؟ که چرې نساخ ضبط کړې دې نودهغوی دَ ضبط څه اعتبارنشته اوکه چرې مشائخ فن ضبط کړې وی نوبیا دا ضبط صحیح دې چه حرق به په دې صورت کښې دَ احراق نه اسم مصدروی نه چه مصدر. (۳)

بله خبره داده چه حافظ صاحب تحریق ته رباعی وئیلې حالانکه دَ فن صرف په اصطلاح کښې دَ رباعی اطلاق په داسې لفظ باندې کیږی دَ کوم چه څلور حروف اصلی وی. صحیح خبره داده چه تحریق ثلاثی مزیدفیه دې. (۴)

[حدیث نمبر ۲۸۵۷] (۵) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ إِسْمَاعِيلَ قَالَ حَدَّثَنِي قَيْسُ بْنُ أَبِي حَازِمٍ قَالَ قَالَ لِي جَرِيرٌ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «أَلاَ تُرِيحُنِي مِنْ ذِي الْخَلَصَةِ». وَكَانَ بَيْتًا فِي خَثْعَمَ يُسَمَّى كَعْبَةَ الْيَمَانِيَةَ قَالَ فَانْطَلَقْتُ فِي خَمْسِينَ وَمِائَةِ فَارِسٍ مِنْ أَحْمَسَ، وَكَانُوا أَصْحَابَ خَيْلٍ - قَالَ - وَكُنْتُ لاَ أَثْبُتُ عَلَى الْخَيْلِ،

---

۱) عمدة القاری: ۱۴/۴۷۲.

۲) فتح الباری: ۶/۱۹۰.

۳) عمدة القاری: ۱۴/۴۷۲.

۴) عمدة القاری: ۱۴/۴۷۲.

۵) أخرجه البخاری أیضاً: ۱/۲۷۶في الجهاد باب من لایثبت علی الخیل رقم: ۳۰۳۶ باب البشارة فی الفتوح رقم: ۳۰۷۶و ۱/۵۳۹فی مناقب الانصار. باب ذکر جریر بن عبدالله الجلی رضی الله عنه رقم: ۳۸۲۳ و ۲/۶۶۴ فی المغازی باب غزوة ذی الخلصة رقم: ۴۳۵۵ – ۴۳۵۷ و ۲/۸۹۸ فی الادب، باب التبسم والضحک رقم: ۶۰۸۹ وفی الدعوات باب قول الله تبارک وتعالی ﴿وصل علیهم﴾ ومن خص بالدعاء دون نفسه رقم: ۶۳۳۳ وعندأبی داؤد: ۲/۲۶ فی الجهاد باب فی بعثة البشراء رقم: ۲۷۷۲.

فَضَرَبَ فِي صَدْرِي حَتَّى رَأَيْتُ أَثَرَ أَصَابِعِهِ فِي صَدْرِي وَقَالَ «اللَّهُمَّ ثَبِّتْهُ وَاجْعَلْهُ هَادِيًا مَهْدِيًّا». فَانْطَلَقَ إِلَيْهَا فَكَسَرَهَا وَحَرَّقَهَا، ثُمَّ بَعَثَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يُخْبِرُهُ فَقَالَ رَسُولُ جَرِيرٍ وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ، مَا جِئْتُكَ حَتَّى تَرَكْتُهَا كَأَنَّهَا جَمَلٌ أَجْوَفُ أَوْ أَجْرَبُ. قَالَ فَبَارَكَ فِي خَيْلِ أَحْمَسَ وَرِجَالِهَا خَمْسَ مَرَّاتٍ. [۲۸۷۱، ۲۹۱۱، ۳۶۱۱، ۳۶۱۱، ۳۰۹۷_ ۵۰۹۷، ۴۰۹۹، ۵۷۳۸، ۵۹۷۴]

رجال الحديث

① **مسدد:-** دامسدد بن مسرهد بن مسربل اسدى رحمه الله دي. دَدوى حالات كتاب الايمان باب من الايمان أن يحب لاخيه مايحب لنفسه لاندې تيرشوى دى. ([1])

② **يحيٰى:** دايحيٰى بن سعيد قطان رحمه الله دي دَدوى تذكره هم كتاب الايمان كښې تيره شوې ده. ([2])

③ **اسماعيل:-** دا اسماعيل بن ابى خالد احمسى بجلى رحمه الله دي. دَدوى حالات كتاب الايمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده لاندې تيرشوى دى. ([3])

④ **قيس بن ابى حازم:-** دامشهورتابعى قيس بن ابى حازم احمسى بجلى رحمه الله دي. دَ دوى حالات كتاب الايمان باب قول النبى صلى الله تعالى عليه وسلم الدين النصيحة لله ولرسوله ولائمة المسلمين وعامتهم لاندې تيرشوى دى. ([4])

⑤ **جرير:-** دا حضرت جرير بن عبد الله احمسى بجلى رضي الله عنه دي. دَدوى حالات هم مذكوره كتاب اوباب لاندې تيرشوى دى. ([5]) دا روايت وړاندې كتاب الجهاد كښې باب البشارة فى الفتوح لاندې اوكتاب المغازى كښې په تفصيل سره راروان دي. ([6]) په دې روايت كښې دَ ذوالخلصة ذكردې چه دَ قبيله دوس او خثعم بت وو اودغې ته به ئې كعبه يمانيه وئيل. رسول الله ﷺ دَدې دَ نړولودپاره جرير بن عبد الله رضي الله عنه اوليګلو اوهغه دا مات كړو او وئې سوزولو.

ترجمة الباب سره مطابقت:- په روايت كښې دَفانطلق إليها فكسرها وحرقها ترجمة الباب سره دَدې مناسبت ښكاره دې.

---

[1] كشف البارى: ۲/۲.

[2] كشف البارى: ۲/۲.

[3] كشف البارى: ۱/۲۷۹.

[4] كشف البارى: ۲/۷۶۱.

[5] كشف البارى: ۲/۷۶۱.

[6] كشف البارى: كتاب المغازى باب غزوة ذى الخلصة ص: ۵۷۳ – ۵۷۷.

[حديث نمبر ٢٨٥٨] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ - رضى الله عنهما - قَالَ: حَرَّقَ النَّبِي - صلى الله عليه وسلم - نَخْلَ بَنِي النَّضِيرِ. [ر: ٢٢٠١]

رجال الحديث

① **محمدبن كثير**:- دامحمدبن كثير عبدى بصرى رحمه الله دي. دَدوى حالات كتاب العلم باب الغضب في الموعظة والتعليم إذا رأى مايكره لاندې تيرشوي دى. (٢)

② **سفيان**:- دا ابومحمدسفيان بن عيينه كوفى رحمه الله دي. دَدوى تذكره كتاب العلم باب قول المحدث حدثنا... لاندې تيره شوې ده. (٣)

③ **موسى بن عقبه**:- دا موسىٰ بن عقبه اسدى مدنى رحمه الله دي. دَدوى حالات وړاندې تيرى شوى دى. (٤)

④ **ابن عمر** رضي الله عنهما:- دَدوى حالات كتاب الايمان باب قول النبى صلى الله تعالى عليه وسلم بنى الاسلام على خمس لاندې تيرشوى دى. (٥)

قوله: حرق النبى صلى الله تعالى عليه وسلم نخل بنى النضير:- حضرت ابن عمر رضي الله عنهما فرمائى رسول اكرم صلى الله عليه وسلم د بنونضير د كهجورو ونې اوسوزولې.

دَ دښمن دَ كورونواو ونو دَ تحريق مسئله:- علامه خرقى فرمائى چه دَدښمن دَ ونو او فصلونو سوزول جائزنه دى اوكه چرې دښمن دَ مسلمانانو په زمكوكښې دَدې تحريق كوى نو دَ تنبيه په توګه دَهغوى په زمكه كښې داسې كول جائزدى. دې دَپاره چه بيادښمن هم دَتحريق نه منع شى. (٦) موفق الدين ابن قدامة رحمه الله دَ فصلونو او ونو مختلف قسمونه بيانولوسره دَهرقسم حكم بيان كړې دې. هغه فرمائى چه دَ فصل اوونودرې قسمونه دى:

① دَ دښمن دَ قلعه ګانونه چاپيره ونې اوفصلونه چه دَهغوى په قتل كښې بنديز جوړيږى يا دښمن دَ ونو په شا دَ مسلمانانونه پټيږى يادَ لارو ارتولودَپاره دَ ونو پرې كولو ضرورت وى يا دښمنان دَ مسلمانانو فصلونه او ونې تباه كوى نو په دې ټولو صورتونو كښې بغيردَ اختلاف دَ فقهاؤ دَدښمن ونې او فصلونه ختمول جائزدى.

---

(١) مرتخريجه فى كتاب الحرث والمزارعة باب قطع الشجرة والنخل:٢٣٢٦.

(٢) كشف البارى:٥٣٦/٣.

(٣) كشف البارى: ١٠٢/٣.

(٤) كتاب العلم باب العلم والفتيافى المسجد.

(٥) كشف البارى:٦٣٧/١.

(٦) المغنى لابن قدامة:٥٠١/١٠ (٧٥٨٤) وأوجزالمسالک: ٨٠/٩ كتاب الجهاد دارالقلم.

② که د ونو اوفصلونو په پریخودوکښې دمسلمانانو فائده او په تلف کولوکښې نقصان وي نودفائدې مطلب دادې چه په دښمن باندې د غلبه موندلونه پس مسلمانان دهغوی د ونود سوزو نه خوندونه واخلي اودهغوی ځاروو ته به ګیا حاصله شي نوپه دې صورت کښې د ونو او فصلونو ختمول جائزنه دي. دغه شان که چرې اهل اسلام اودښمنانو په مینځ کښې د جنګ دوران کښې دې ځیزونوته دنقصان رسیدو رواج نه وی نو په داسې صورت کښې هم ونو او فصلونوته نقصان رسول جائزنه دي. ښکاره خبره ده چه د ردعمل په توګه به دښمن هم دمسلمانانو په علاقوباندې د حمله کولونه پس دهغوی ونو اوفصلونوته نقصان رسوی

③ دریم او آخری صورت دادې چه د ونو او فصلونو په تباه کولوکښې د مسلمانانو څه فائده نه وی اونه څه نقصان وی اومقصدئې صرف دښمن ته نقصان او دهوکه ورکول وی نو په دې صورت کښې اختلاف دې. [1]

د جمهورفقهاء مسلک اودهغوی استدلال: - جمهورفقهاء امام شافعي امام مالك امام احمد اسحاق ثوري اوامام ابوحنيفه رحمهم الله په نيز د دښمن د ونو فصلونو او کورونوتحريق جائزدې. [2] ددوی استدلال د احاديث باب نه دې. په رومبی روايت کښې دی چه جرير بن عبدالله رضي الله عنه ذوالخلصة ورانولوسره اوسوزله. په دویم روایت کښې تصریح ده چه رسول الله ﷺ د بنونضير د کهجورو ونې سوزولې وې. د ابن عمر رضي الله عنهما د روايت نه استدلال کولو جمهور وائی چه دا روايت په دې خبره دلالت کوی چه د دښمن شوکت ختمولواو په هغوی غلبه موندلو دپاره مسلمانانوله دهغوی ونې پرې کول اوبه خرابول د هرطرف نه هغوی راګیرول او هرهغه تدبیراختیارولواجازت دې په کوم سره چه دهغوی ملاماته شي. [3]

د امام اوزاعي ليث بن سعد اوابوثورمسلک او دهغوی استدلال: - امام اوزاعي ليث بن سعد او ابوثور رحمهم الله په نيزد دښمن ونې اوکورونوسوزول اوخرابول مکروه دی. [4] ددوی استدلال په موطا امام مالك کښې د یحیی بن سعيدروايت دې. په هغې کښې تصریح ده چه ابوبکر رضي الله عنه د شام طرف ته مختلف لښکرې لیګلې وې په هغوی کښې یزیدبن ابوسفیان د یولښکر امیر جوړولوسره هغه ته وصیت کړې وو **ولاتقطعن شجرا مثمرا ولا تخربن عامرا.** [5] یعنی د میوو والا ونې قطعًا مه کټ کوئی او آبادی کله هم مه ورانه وئی.

د امام اوزاعي وغيره د استدلال جواب: - ① علامه طبری رحمه الله ددې استدلال داجواب ورکړې دې چه ابوبکر رضي الله عنه اصالتًا او قصدًا د تحریق نه منع کړې وو. که دوران جنګ کښې د دښمن

---

[1]) المغنى لابن قدامة: ۱۰/۵۰۱، ۵۰۲ (۷۵۸٤) وأوجزالمسالک: ۹/۸۰ – ۸۱

[2]) الام للامام الشافعي: ۷/۳۵٦وشرح ابن بطال: ۵/۱۸۱.

[3]) عمدة القاري: ۱٤/۳۷۵.

[4]) المغنى لابن قدامة: ۱۰/۵۰۲ وشرح ابن بطال: ۵/۱۸۱ وعمدة القاري: ۱٤/۳۷۵.

[5]) موطاامام مالک رحمه الله ص: ۳٦۵ – ۳٦٦ کتاب الجهاد باب النهى عن قتل النساء والولدان فى الغزو. نور اوګورئ: المغنى لابن قدامة: ۱۰/۵۰۲ وفتح الباري: ٦/۱۹۱ وعمدة القاري: ۱٤/۳۷٤.

مغلوب كولواو بنكته كولو دپاره اتفاقا د تحريق ضرورت پيښ شي نو هيڅ بدى نشته [1]

④ امام شافعى دا جواب وركړې دې چه حضرت ابوبكر ﷺ رسول الله ﷺ داسې فرمائيلوسره اوريدلې ووچه د شام په ملك باندې به د مسلمانانوفتح وى په دې وجه هغوى د مسلمانانود فائدې دخاطره يزيدبن ابوسفيان د تحريق او ونو پرې كولونه منع كړې وه. [2] مطلب دادې چه ابوبكرصديق ﷺ ته په دغه پيشنگوئى باندې يقين وو چه په شام باندې به د اسلام لښكرغلبه بيامومى او دهغه خائى ونې اوفصلونه به د مسلمانانو په قبضه كښې راځى نوكه ونې پرې كړې شوې او اوسوزولې شوې نو په راتلونكى وخت كښې به هم د مسلمانانو نقصان وى په دې وجه هغوى د تخريب او تحريق نه منع اوفرمائيله.

ترجمة الباب سره مطابقت:- د ابن عمر ﷺ په حديث باب كښې د بنونضير د باغونو دتحريق ذكردې. ترجمة الباب سره ددې مطابقت واضح دې.

باب ۱۵۲ : قتل النائم المشرك

د ترجمة الباب مقصد:- امام بخارى ﷺ دلته داخودل غواړى چه د اوده شوى مشرك قتل جائزدې.

[حديث نمبر ۲۸۵۹- ۲۸۶۰] [3] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْلِمٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ زَكَرِيَّاءَ بْنِ أَبِي زَائِدَةَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ-رضى الله عنهما- قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ- صلى الله عليه وسلم- رَهْطًا مِنَ الأَنْصَارِ إِلَى أَبِي رَافِعٍ لِيَقْتُلُوهُ، فَانْطَلَقَ رَجُلٌ مِنْهُمْ فَدَخَلَ حِصْنَهُمْ قَالَ فَدَخَلْتُ فِي مَرْبِطِ دَوَابَّ لَهُمْ، قَالَ وَأَغْلَقُوا بَابَ الْحِصْنِ، ثُمَّ إِنَّهُمْ فَقَدُوا حِمَارًا لَهُمْ، فَخَرَجُوا يَطْلُبُونَهُ، فَخَرَجْتُ فِيمَنْ خَرَجَ أُرِيهِمْ أَنَّنِي أَطْلُبُهُ مَعَهُمْ، فَوَجَدُوا الْحِمَارَ، فَدَخَلُوا وَدَخَلْتُ، وَأَغْلَقُوا بَابَ الْحِصْنِ لَيْلاً، فَوَضَعُوا الْمَفَاتِيحَ فِي كَوَّةٍ حَيْثُ أَرَاهَا، فَلَمَّا نَامُوا أَخَذْتُ الْمَفَاتِيحَ، فَفَتَحْتُ بَابَ الْحِصْنِ ثُمَّ دَخَلْتُ عَلَيْهِ فَقُلْتُ يَا أَبَا رَافِعٍ. فَأَجَابَنِي، فَتَعَمَّدْتُ الصَّوْتَ، فَضَرَبْتُهُ فَصَاحَ، فَخَرَجْتُ ثُمَّ جِئْتُ، ثُمَّ رَجَعْتُ كَأَنِّي مُغِيثٌ فَقُلْتُ يَا أَبَا رَافِعٍ، وَغَيَّرْتُ صَوْتِي، فَقَالَ مَا لَكَ لأُمِّكَ الْوَيْلُ قُلْتُ مَا شَأْنُكَ قَالَ لاَ أَدْرِي مَنْ دَخَلَ عَلَىَّ فَضَرَبَنِي. قَالَ فَوَضَعْتُ سَيْفِي فِي بَطْنِهِ، ثُمَّ تَحَامَلْتُ عَلَيْهِ حَتَّى قَرَعَ الْعَظْمَ، ثُمَّ خَرَجْتُ وَأَنَا دَهِشٌ، فَأَتَيْتُ سُلَّمًا لَهُمْ لأَنْزِلَ مِنْهُ فَوَقَعْتُ فَوُثِئَتْ رِجْلِي، فَخَرَجْتُ إِلَى أَصْحَابِي فَقُلْتُ مَا أَنَا بِبَارِحٍ حَتَّى أَسْمَعَ النَّاعِيَةَ، فَمَا بَرِحْتُ حَتَّى سَمِعْتُ نَعَايَا أَبِي رَافِعٍ تَاجِرِ أَهْلِ الْحِجَازِ. قَالَ فَقُمْتُ وَمَا بِي قَلَبَةٌ حَتَّى أَتَيْنَا النَّبِيَّ- صلى الله عليه وسلم- فَأَخْبَرْنَاهُ.

---

[1]) شرح ابن بطال:۱۸۱/۵ وفتح البارى:۱۹۱/۶ وعمدة القارى: ۱۴/۳۷۴ – ۳۷۵.

[2]) الام للامام الشافعى:۳۵۷/۷.

[3]) اخرجه البخارى أيضًا فى الجهاد متصلا بعدهذا الحديث رقم:۶۰۲۳ وفى المغازى باب قتل أبى رافع عبدالله بن أبى حقيق رقم:۴۰۳۸ - ۴۰۴۰ وقد تفرد به البخارى رحمه الله.

رجال الحدیث

① **علی بن مسلم**:- دایحیی بن مسلم بن سعیدابوالحسن الطوسی رحمه الله دې. دَدوی تذکره وړاندې تیره شوې ده. (1)

② **یحیی بن زکریا**:- دا ابوزانده یحیی بن زکریا کوفی رحمه الله دې. دَدوی تذکره هم وړاندې تیره شوې ده. (2)

③ **ابی**:- دَدې نه دَ یحیی پلار زکریابن ابی زائده مراددې. دَدوی حالات کتاب الایمان باب فضل من استبرألدینه لاندې تیرشوی دی. (3)

④ **ابواسحاق**:- دا ابواسحاق عمرو بن عبدالله بن عبید سبیعی دې. دَ دوی تذکره کتاب الایمان باب الصلوة من الایمان لاندې تیره شوې ده. (4)

⑤ **براء بن عازب** رضی الله عنه:- دا مشهورصحابی حضرت براء بن عازب بن الحارث حارثی دوسی رضی الله عنه دې. دَدوی تذکره په مذکوره کتاب اوباب کښې تیره شوې ده. (5)

کتاب المغازی کښې دا روایت په تفصیل سره راروان دې په هغې کښې ابورافع عبدالله بن ابی حقیق دَ قتل بیان دې. عبدالله بن عتیک رضی الله عنه دَ ابورافع په کورکښې ورننوتلو دَ شپې په تیاره کښې ئې په بستره باندې قتل کړې وو. دَ قتل دامنصوبه هغه دَ رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په اجازت سره جوړه کړې وه. امام بخاری رحمه الله هم دې واقعه کښې دَ خوب په حالت کښې دَ مشرك دَ قتل په جواز باندې استدلال کړې دې.

[حدیث نمبر ۲۸۶۰] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي زَائِدَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ - رضی الله عنهما - قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ - صلی الله علیه وسلم - رَهْطًا مِنَ الأَنْصَارِ إِلَى أَبِي رَافِعٍ فَدَخَلَ عَلَيْهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَتِيكٍ بَيْتَهُ لَيْلاً، فَقَتَلَهُ وَهُوَ نَائِمٌ. [۳۸۱۲، ۳۸۱۴]

رجال الحدیث

① **عبدالله بن محمد**:- داابوجعفر عبدالله بن محمدبن عبدالله بن جعفربن الیمان جعفی بخاری رحمه الله دې. دَدوی تذکره کتاب الایمان باب امور الایمان لاندې تیره شوې ده. (6)

---

1) کتاب الحج باب ذات عرق لاهل العراق.
2) کتاب الوصایا باب قول الله تعالی ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ ﴾.
3) کشف الباری:۲/۶۷۳.
4) کشف الباری:۲/۳۷۰.
5) کشف الباری:۲/۳۷۵.
6) کشف الباری:۱/۶۵۷.

② **یحیی بنادم** - دایحیی بن آدم بن سلیمان الاقوی رحمه الله دې. ددوی تذکره تیره شوې ده. [1]
د باقي رجال د سند تذکره دباب په ړومبی روایت کښې راغلې ده.

بعث رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم رهطا من الانصار إلی أبي رافع فدخل علیه عبدالله بن عتیك بیته لیلا فقتله وهونائم

روایت کښې دی چه رسول اکرم ﷺ یوځو صحابه کرام ابورافع ته اولیګل. حضرت عبدالله بن عتیك رضی الله عنه د شپې دهغه په کورکښې داخل شو او په اودو باندې ئی هغه قتل کړو. په دې روایت کښې تصریح ده چه عبدالله بن عتیك رضی الله عنه ابورافع په اودوقتل کړو.

بیته: - دباء فتحه او یاء په سکون سره، ددې معني ده کور منزل، مطلب دادې چه عبدالله بن عتیك رضی الله عنه د شپې د ابورافع کورکښې ننوتلو. دحموی اومستملی په روایت کښې دا یاء تشدیدسره بیّته دې. په دې صورت کښې به دا لفظ د تبیت نه وی اود تبییت معنی د شپې په وخت په دښمن باندې حمله کول دی. [2] مطلب دا چه عبدالله بن عتیك رضی الله عنه ابورافع د شپې په وخت قتل کړې وو.

د باب په دواړو روایتونوکښې د ابورافع د قتل قصه بیان کړې شوې ده. امام بخاری رحمه الله ړومبې روایت اوږد او دویم مختصرذکرکړې دې. ړومبې روایت دعلی بن مسلم په طریق او دویم دعبدالله بن محمد په طریق سره. په دواړوکښې فرق دې چه په ړومبې روایت کښې امام بخاری رحمه الله اودهغوی شیخ یحیی بن زکریا رحمه الله په مینځ کښې علی بن مسلم صرف هم یوه واسطه ده او په دویم کښې عبدالله بن محمد او یحیی بن آدم دوه واسطې دی.

دحدیث باب نه مستنبط فوائد: - شراح حدیث ددې روایت نه مختلف فوائد مستنبط کړی دی:

① دمشرکانو جاسوسی کول اودهغوی د غفلت نه فائده اوچتول او تکلیف ورکونکوباندې په بخبرئی کښې حمله کول جائزدی. [3]

② ابورافع به رسول الله ﷺ سره دښمنی لرله او نورخلق به ئی هم په دې باندې تیارول. هم په دې وجه هغه قتل کړې شو. ددې نه معلومه شوه چه که یوداسې مشرك ته د اسلام دعوت وړاندې رسیدې وی نوهغه ته بیا دعوت ورکولونه وړاندې هغه قتل کول جائزدی. خو په اودو باندې دمشرك قتل هغه وخت جائز کیږی چه کله د وحی یا قرائن یا آثارنه دا معلومه شی چه هغه په خپل کفرباندې په سختنی سره کلك ولاړدې او دده خو هډو دمسلمانیدو امیدنه وو. [4]

③ دریمه خبره ددې روایت نه دا معلومه شوه چه په جنګ کښې سختی اختیارول د دښمن د انبوه کثیره نه تعارض کول اودالله تعالی په لارکښې خپل خان په هلاکت کښې اچول جائزدی. [5]

---

[1]) کتاب الغسل باب الغسل بالصائع ونحوه.

[2]) إرشادالساری:۴۹۸/٦ وعمدة القاری: ۳۷۹/١٤.

[3]) شرح ابن بطال:۱۸۳/۵ وفتح الباری:۱۹۲/٦ وعمدة القاری: ۳۷۸/١٤.

[4]) فتح الباری:۱۹۲/٦.

[5]) شرح ابن بطال:۱۸۳/۵.

ترجمة الباب سره مطابقت: - حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي: وهي ظاهرة فيما ترجم له، لان الصحابي طلب قتل أبي رافع وهو نائم، وإنما ناداه ليتحقق أنه هو، لئلا يقتل غيره ممن لاغرض له إذ ذاك في قتله وبعد أن أجابه كان في حكم النائم، لانه حينئذ استمر على خيال نومه. بدليل أنه بعد أن ضربه لم يفر من مكانه، ولاتحول من مضجعه حتى عاد إليه فقتله. (١)

يعني ترجمة الباب سره د حديث مطابقت ظاهردي. ځکه چه عبدالله بن عتيك رضي الله عنه ابورافع په اودو قتل کول غوښتل ابورافع ته هغه آوازونه ځکه ورکړې وودې دپاره چه دا يقين اوشي چه داهم ابورافع دې. دده په ځائی بل څوك قتل نه کړې شی د کوم په قتل سره چه دهغه دغه وخت کښې هيڅ غرض نه وو. د عبدالله بن عتيك رضي الله عنه د آواز جواب ورکولو نه پس ابورافع د نائم په حکم کښې وو. هغه وخت دې دوباره پوخ خوب کښې لاړو. ددې دليل دادې چه د عبدالله بن عتيك رضي الله عنه د توري ړومبې ګذار خوړلونه پس ابورافع نه خودځپل ځائی نه اوتختيدو اونه د خپلې بسترې نه اخوا ديخوا اوخوزيدو تردې چه ابن عتيك رضي الله عنه په دويم ځل راغلو قتل ئې کړو.

باب ١٥٣: لاتمنوا لقاء العدو

د ترجمة الباب مقصد: -ددې باب لاندې امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی چه د دښمن د مقابله خواهش او تمنا کول جائزنه دی. (٢)

[حديث نمبر ٢٨٦١ - ٢٨٦٢] (٣) حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا عَاصِمُ بْنُ يُوسُفَ الْيَرْبُوعِي حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ الْفَزَارِي عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ قَالَ حَدَّثَنِي سَالِمٌ أَبُو النَّضْرِ مَوْلَى عُمَرَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ كُنْتُ كَاتِبًا لَهُ قَالَ كَتَبَ إِلَيْهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي أَوْفَى حِينَ خَرَجَ إِلَى الْحَرُورِيَّةِ فَقَرَأْتُهُ فَإِذَا فِيهِ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فِي بَعْضِ أَيَّامِهِ الَّتِي لَقِيَ فِيهَا الْعَدُوَّ انْتَظَرَ حَتَّى مَالَتِ الشَّمْسُ . ثُمَّ قَامَ فِي النَّاسِ فَقَالَ « أَيُّهَا النَّاسُ لاَ تَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ وَسَلُوا اللَّهَ الْعَافِيَةَ، فَإِذَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاصْبِرُوا وَاعْلَمُوا أَنَّ الْجَنَّةَ تَحْتَ ظِلاَلِ السُّيُوفِ - ثُمَّ قَالَ - اللَّهُمَّ مُنْزِلَ الْكِتَابِ وَمُجْرِيَ السَّحَابِ وَهَازِمَ الأَحْزَابِ اهْزِمْهُمْ وَانْصُرْنَا عَلَيْهِمْ ».

رجال الحديث

① **يوسف بن موسیٰ**: - داابويعقوب بن موسیٰ بن عيسیٰ المروزی رحمه الله دي. ددوی تذکره تيره شوې ده. (٤)

---

(١) فتح الباری: ٦/١٩٢.

(٢) عمدة القاری: ١٤/٢٧٩.

(٣) قد مر تخريجه فی الجهاد باب الجنة تحت بارقة السيوف رقم: ٢٨١٨.

(٤) کتاب الجمة باب هل على من لم يشهد الجمة غسل من النساء والصبيان وغيرهم.

۲ **عاصم بن یوسف الیربوعی**:- دا ابوعمرو عاصم بن یوسف الیربوعی رحمه الله دی. (۱) دوی د دې محدثینونه د حدیث روایت کړې دې: ابواسحاق ،ابراهیم بن محمدالفزاری، اسرائیل بن یونس، حسن بن عیاش، حماد بن شعیب الحمانی، ابوالاحوص سلام بن سلیم او فضیل بن عیاض رحمهم الله. دَدوی نه روایت کونکی تلامذه کښې ابوشیبه ابراهیم بن ابی بکر بن ابی شیبه ابراهیم بن القعقاع ابراهیم بن یعقوب الجوزجانی ابوعمرو احمدبن حازم ابوبکر احمدبن ابی خیثمه ابوبکر احمدبن محمدالبغدادی احمدبن منصور اواحمد بن یوسف السلمی غوندې اعلام حدیث شامل دی. (۲)

امام بخاری رحمه الله اودَدوی نه علاوه امام نسائی او امام ترمذی رحمهما الله هم دَدوی نه روایات اخستی دی. (۳) ټولوائمه دَ جرح اوتعدیل دَدوی توثیق کړې دې. (۴)

۳ **ابواسحاق الفزاری**:- دا ابراهیم بن محمد الفزاری رحمه الله دې دَدوی تذکره وړاندې تیره شوې ده. (۵)

۴ **موسیٰ بن عقبه**:- داموسیٰ بن عقبه الاسدی المدنی رحمه الله دې. دَدوی تذکره وړاندې تیره شوې ده. (۶)

۵ **سالم ابوالنضر**:- دا ابوالنضرسالم بن امیه المدنی القرشی التمیمی رحمه الله دې. دَدوی تذکره وړاندې تیره شوې ده. (۷)

۶ **عبدالله بن ابی اوفی** رضی الله عنه:- دامشهورصحابی دې. دَدوی تذکره وړاندې تیره شوې ده. (۸)

کنت کاتباله:- دَ له دَ ضمیرمرجع عمربن عبدالله دې. سالم ابوالنضرداوئیل غواړی چه زه دَ عمربن عبدالله کاتب وو. هم دغه روایت امام بخاری رحمه الله **باب الجنة تحت بارقة السیوف** لاندې نقل کړې دې. اوهلته علامه عینی رحمه الله او حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه "ه" ضمیردَ عبدالله بن ابی اوفی طرف ته راجع دې. علامه قسطلانی رحمه الله دلته فرمائیلی دی چه دَ ترجمة الباب ددې روایت نه دَدغه دواړوحضراتو دَ قول تغلیط کیږی. ځکه چه دلته سالم پخپله تصریح کړې ده چه هغه دَعمربن عبدالله کاتب وو. لهذا داویناکول چه دَ له ضمیرمرجع عبدالله بن ابی اوفی دې صحیح نه ده. (۹)

---

[۱]) الثقات لابن حبان:۵۰۸/۸.

[۲]) دَ شیوخ او تلامذه دَتفصیل دَپاره اوګورئی تهذیب الکمال: ۵۴۹/۱۳.

[۳]) تهذیب الکمال:۵۵۰/۱۳.

[۴]) الثقات لابن حبان:۵۰۸/۸ والجرح والتعدیل رقم الترجمة:۱۹۴۰ وتهذیب التهذیب:۶۰/۵.

[۵]) کتاب الجمعة باب القائلة بعدالجمعة.

[۶]) کتاب الوضوء باب اسباغ الوضوء.

[۷]) کتاب الوضوء باب المسح علی الخفین.

[۸]) کتاب الوضوء باب من لم یری الوضوء إلا من المخرجین.

[۹]) إرشاد الساری:۵۰۰/۶.

أن رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم في بعض أيامه.....
سالم ابوالنضر وائى چه كله هغه عمربن عبدالله سره د خارجيانوسره د جنگ دپاره اووتلو نوعبدالله بن ابى اوفى د طرف نه چه كوم خط راغلو هغه ما لوستلې وو په هغې كښې ليكلى وو رسول الله ﷺ دښمن سره د جنگ په ورځو كښې د زوال آفتاب انتظار كولو. دنمر د زوال نه پس يخه هواچليږى په بدن كښې تازه والې پيدا كيږى په دې وجه رسول الله ﷺ د جنگ شروع دپاره د زوال انتظاراوكړو. (١) شارحينودې نور هم حكمتونه بيان كړى. باب كان النبى صلى الله تعالى عليه وسلم إذالم يقاتل أول النهار أخر القتال حتى تزول الشمس لاندې ددې تفصيل تيرشوې دې.

قوله: ثم قام في الناس فقال: لاتمنوا لقاء العدو وسلوالله العافية: بيا حضورپاك ﷺ خلقوته خطاب فرمائيلوسره اووئيل ايهاالناس! دښمن سره دمقابله كولو خواهش مه كوئى بلكه دالله تعالى د امن اوعافيت دعاكوئى. دلته اشكال پيداكيږى چه دښمن سره د مقابله كولو خواهش كول جهاد دې. اوښكاره خبره ده چه جهادطاعت دې نوحضورپاك بيا د طاعت د خواهش كولونه ولې منع اوفرمائيله؟

ددې جواب دادې چه سړى ته خپل انجام معلوم نه وى اودا امكان يقيناً مسترد كولې نه شى چه هغوى ښه په كلكه دشمن سره د جنگ او كاميابيدوپه اراده سره مقابله دپاره اوځى خو په عين وخت كښې هغوى ته دخپل غزائم او ارادو د پوره كولوموقع ملاؤنه شى اودموانع او شدائد رفع كيدل اود اسباب پيداكيدل دهغوى په اختيار كښې نه وى. بلكه حقيقت خودادې چه خپل اندامونه او جوارح اوپه خپلو ارادو باندې دهغوى هيڅ تصرف نه وى. مشهوره واقعه ده چه په غزوه خيبركښې يوسړې په وينو رنگ ښنگ وو اودزخمونوطاقت نه لرلود وجه نه هغه خودكشى اوكړه. (٢)

دا واقعه د دې خبرې دليل دې چه سړې دخپل انجام نه بې خبره وى هغه ته پته نه لگى چه په سختو اومصيبتونوكښې به هغه تركومې صبركولې شى. هغه ته معلومه نه وى چه په جنگ كښې به هغه ثابت قدم وى كه تختى به؟ د الله تعالى د رضادپاره به جنگيږى كه د ريا اوسمعه دپاره؟ په جنگ كښې به د شريعت د احكامو التزام اوكړې شى اوكه نه؟

دويمه وجه داده چه دښمن سره دمقابله تمناكولو كښې د عجب شائبه ده په دې سره لكه چه په خپل نفس اوقوت باندې يقين اوتوكل اوددښمن د كمزورى ښكاريدو تاثرملاويږى. په دې وجه حضورپاك د دښمن د مقابله خواهش كولونه منع كړې اودعافيت او سلامتئى د دعا تلقين اوكړو. (٣) حضرت ابوبكرصديق ﷺ ښه فرمائيلى لان أعافى فاشكرأحب إلى من ان ابتلى

---

(١) فتح البارى:١٤٩/٦ باب كان النبى صلى الله تعالى عليه وسلم إذا لم يقاتل أول النهار أخر القتال حتى تزول الشمس

(٢) إرشاد السارى:٤٩٩/٦.

(٣) فتح البارى:١٩٣/٦ إرشاد السارى:٦٩٩/٦ وتكملة فتح الملهم:٣٤/٣.

فاصبر (۱) عافیت کښې اوسیدل او په دې شکرادا کول زمادډې نه ډیرخوښ دی چه په څه مصیبت کښې اخته شم او په هغې باندې صبراوکړم حضرت علی رضی الله عنه خپل خوئی ته اووئیل

لاتدع أحدا إلى المبارزة ومن دعاك إليها فاخرج إليه لأنه باغ، والله قد ضمن نصر من بغی علیه. (۲)

یعنی چاته دَ جنګ دعوت مه ورکوه خوکه تاله څوك دَ جنګ دعوت درکړی نوهغوی سره جنګیږه ځکه چه هغه باغی دې اوالله تعالی دَباغیانو دَ جنګ کونکود نصرت او امداد ضمانت ورکړې دې.

دښمن ته دَ جنګ دعوت ورکولوحکم:- حسن بصری رحمه الله دَ حدیث باب نه استدلال کولوسره فرمائیلی چه دښمن ته دَ جنګ دعوت ورکول مکروه دی. (۳) دَ امام ثوری اوزاعی احمدبن حنبل او اسحاق بن راهویه رحمهم الله هم دغه رائې ده. (۴) علامه ابن منذر فرمائیلی دښمن له دَ امیرپه اجازت سره دعوت مبارزت ورکول جائزدی. په دې باندې هغه اجماع نقل کړې ده. (۵) دَامام مالك رحمه الله او امام شافعی رحمه الله په نیز دعوت مبارزت ورکول جائزدی. او په دې کښې دَامیراجازت هم ضروری نه دې. (۶) دَامام مالك رحمه الله نه دَ داسې مجاهد باره کښې تپوس اوکړې شوچه دَ صف دَ مینځ نه "من یبارز" چغه اوچته کړی اودښمن ته دَ مبارزت دعوت ورکړی چه څوك دې چه ماسره مقابله اوکړی؟ نوامام جواب ورکړو ذلك إلى نيته، إن كان يريد بذلك وجه الله تعالى فارجو أن لايكون به باس، قد كان فعل ذلك من مضى.(۷) مطلب دادې چه دَ مجاهدپه نیت باندې موقوف دی که چرې په دعوت مبارزت سره دَهغه مقصد دَالله تعالی رضاحاصلول وی نوزما امیددې چه داسې کولوکښې هیڅ حرج نشته اسلاف هم دا طریقه اختیارکړې وه.

چنانچه انس بن مالك رضی الله عنه روایت دې چه براء بن مالك مرزبان ته دَ مبارزت دعوت ورکړو اوهغه ئی قتل کړو. (۸) دغه شان ابوقتاده رضی الله عنه وائی چه دَ حنین په ورځ ما یوسړی ته دَمقابله دعوت ورکړو اوقتل مې کړو نورسول الله صلی الله علیه وسلم دَهغه مال اسباب ماته راکړل.(۹) علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی دَ ابوقتاده رضی الله عنه په روایت کښې دا تصریح نشته چه هغه دَ مبارزت دعوت دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم نه اجازت اخستې وو. (۱۰)

---

۱) شرح ابن بطال: ۱۸۵/۵ فتح الباری:۱۹۳/۶ إرشادالساری:۴۹۹/۶ وعمدة القاری:۳۸۰/۱۴.
۲) شرح ابن بطال:۱۷۵/۵ إرشاد الساری:۴۹۹/۶ وعمدة القاری:۳۸۰/۱۴.
۳) فتح الباری:۱۹۳/۶.
۴) شرح ابن بطال:۱۸۵/۵ وعمدة القاری:۳۸۰/۱۴.
۵) شرح ابن بطال:۱۸۵/۵ وعمدة القاری:۳۸۰/۱۴.
۶) شرح ابن بطال:۱۸۵/۵ وعمدة القاری:۳۸۰/۱۴.
۷) شرح ابن بطال:۱۸۵/۵ وعمدة القاری:۳۸۰/۱۴.
۸) شرح ابن بطال:۱۸۶/۵ وعمدة القاری:۳۸۰/۱۴ بل اوګورئی الاصابة فی تمییز الصحابة: ۱۴۴/۱.
۹) شرح ابن بطال:۵/۱۸۶ وعمدة القاری:۳۸۰/۱۴.
۱۰) شرح ابن بطال:۱۸۶/۵.

قوله فـاذا لقيتموهم فـاصبروا - كله چه دښمن سره ستاسو مقابله اوشي نو بيا د صبر او ثابت قدمئي نه كار اخله مطلب دا چه اول خود مقابله خواهش مه وه خو چه كله مقابله راشي نو بيا بيه په بهادرئي سره جنګيږه. د دې جمله تشريح وړاندې تيره شوې ده.

قوله أن الجنة تحت ظلال السيوف - جنت د تورو د سورى لاندې دې. د تورو د سورى د لاندې څه مطلب دې؟ په دې باندې تفصيلى بحث وړاندې تيرشوې دې.

قوله ثم قـال: اللهم منزل الكتـاب، ومجرى السحـاب وهـازم الاحزاب اهزمهم وانصرنا عليهم: بيا حضورپاك اوفرمائيل اې د قرآن پاك نازل كونكي ذاته اوريځې شړونكيه اوكافرانو لښكرو ته ماتې وركونكيه دوى ته ماتې وركړه اوددوې په مقابله كښې زمونږ امداد اونصرت اوكړه.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه په دې دعاكښې رسول الله ﷺ د الله تعالى د نصرت د مختلف صورتونو طرف ته اشاره اوكړه. د كتاب نه د قرآن مجيد آيت ﴿ قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ ﴾ طرف ته اشاره ده. مجرى السحاب نه د اوريځو په تسخير كښې د الله تعالى د قدرت طرف ته اشاره ده او هغه هواګانو ته په خپله رضا باندې حركت وركوى خود هوا تيزو چپو چليدو نه باوجود اوريځ كله د خپل ځائى نه بې حركته پاتې وى. كله د باران اوبه راووره وى اوكله نه راوروى. نود اوريځو په حركت سره په جهاد كښې د مجاهدينو په حركت كښې امداد طرف ته اشاره ده. په خپل ځائې باندې حصارې اوريځو سره د اهل اسلام طرف ته وړاندې شوى لاسونه منع كولو طرف ته اشاره ده. د انزال مطر نه د مال غنيمت د حصول طرف ته اشاره ده. د هازم الاحزاب نه دې خبرې طرف ته اشاره ده چه په دعاكښې د مخكينو نعمتونو حواله هم وركول پكاردى. د الله تعالى په ذات باندې پوره توكل كول اوداعقيده لرل پكاردى چه د هر كار پوره كونكې هم هغه يوذات دې. بيا حافظ ابن حجر رحمه الله اوفرمائيل چه په دې دعاسره خبرداركړې شوى دى چه مسلمانانو ته به درې لوئى نعمتونه ملاويږى:

① د انزال كتاب نه اخروى نعمت حاصل شو دې نه مراد اسلام دې. ② اجراء سحاب نه دنيوى نعمت حاصل شوې دې نه مراد رزق دې. ③ هزيمه الاحزاب نه د مذكوره دواړه نعمتونود تحفظ نعمت حاصليدو طرف ته اشاره ده. (١)

[حديث نمبر ٢٨٦٢] وَقَالَ مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ حَدَّثَنِي سَالِمٌ أَبُو النَّضْرِ كُنْتُ كَاتِبًا لِعُمَرَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ فَأَتَاهُ كِتَابُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى - رضى الله عنهما أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ «لاَ تَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ». [ر: ٢٦٦٣]

دا تعليق نه دې بلكه په سابق سند باندې معطوف دې امام بخارى رحمه الله دا خودل غوارى چه دا

---

(١) فتح البارى:٦/١٩٣.

روایت هغوی سره صرف هم په یوسند سره طویل او مختصر دواړه شان مروی دي.[۱] د ابوذر په نسخه کښې طویل او مختصر دواړه روایات ذکر دی. بعض حضراتو صرف مختصر روایت نقل کړې دي.[۲]

[حدیث نمبر ۲۸۶۳] وَقَالَ أَبُو عَامِرٍ حَدَّثَنَا مُغِيرَةُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنِ الأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رضي الله عنه - عَنِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ «لاَ تَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ، فَإِذَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاصْبِرُوا».

رجال الحدیث

① **ابوعامر**:- دا ابوعامر عبدالملک بن عمرو عقدی رحمه الله دي.[۳] علامه کرمانی رحمه الله فرمائیلی چه کیدې شی دا عبدالله بن براد اشعری دي. دا ده‌غه وهم دي.[۴]

② **مغیره بن عبدالرحمن**: دا مغیره بن عبدالرحمن حزامی رحمه الله دي د دوی تذکره تیره شوې ده.[۵]

③ **ابی الزناد**:- دا عبدالله بن ذکوان مدنی رحمه الله دي. د دوی تذکره کتاب الایمان باب حب الرسول من الایمان لاندې تیره شوې ده.[۶]

④ **اعرج**:- دا ابوداؤد عبدالرحمن بن هرمز مدنی رحمه الله دي. د دوی تذکره هم په مذکوره کتاب او باب کښې تیره شوې ده.[۷]

⑤ **ابوهریره** رضی الله عنه:- د دوی تفصیلی تذکره کتاب الایمان باب أمور الایمان لاندې تیره شوې ده.[۸]

باب ۱۵۴: الحرب خدعة

د ترجمة الباب مقصد:- امام بخاری رحمه الله دا خودل غواړی چه جنګ د دهوکې فریب او پټ چل ول نوم دي. دښمن ته ماتې ورکول او ښکته کولو د پاره داسې پټ چلونه کولو کښې هیڅ مضائقه او بدیت نشته. والله اعلم.

[حدیث نمبر ۲۸۶۴-۶۵][۹] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ هَمَّامٍ

---

[۱] فتح الباری:۶/۱۹٤، إرشادالساری:۶/۵۰۰.

[۲] فتح الباری:۶/۱۹٤ وإرشادالساری:۶/۵۰۰.

[۳] فتح الباری:۶/۱۹٤، إرشادالساری:۶/۵۰۰ ابوعامرعقدی تذکره وړاندې تیره شوې ده: کشف الباری:۱/۶۵۱.

[۴] فتح الباری:۶/۱۹٤، إرشادالساری:۶/۵۰۰.

[۵] الاستسقاء باب دعاء النبی صلی الله تعالی علیه وسلم: واجعلها سنین کسنی یوسف.

[۶] کشف الباری:۲/۱۰.

[۷] کشف الباری: ۲/۱۱.

[۸] کشف الباری:۱/۶۵۹.

[۹] أخرجه أیضاً:۱/٤۳۹ فی الخمس باب قول النبی صلی الله تعالی علیه وسلم: أحلت لکم الغنائم، و۱/۵۱۱ فی المناقب باب علامة النبوة فی الاسلام و۲/۹۸۰ فی الایمان والنذور.... [بقیه برصفحه آئنده....

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رضي الله عنه - عَنِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ «هَلَكَ كِسْرَى ثُمَّ لَا يَكُونُ كِسْرَى بَعْدَهُ، وَقَيْصَرٌ لَيَهْلِكَنَّ ثُمَّ لَا يَكُونُ قَيْصَرٌ بَعْدَهُ، وَلَتُقْسَمَنَّ كُنُوزُهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ». وَسَمَّى الْحَرْبَ خُدْعَةً.

[حديث نمبر ۲۸۶۵] حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَصْرَمَ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رضي الله عنه - قَالَ سَمَّى النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - الْحَرْبَ خُدْعَةً [۲۹۵۲، ۳۴۲۲، ۶۲۵۵].

[حديث نمبر ۲۸۶۶] حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْفَضْلِ أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ عَمْرٍو سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ - رضي الله عنهما - قَالَ قَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «الْحَرْبُ خُدْعَةٌ».

رجال الحديث

① **عبدالله بن محمد:** - دا ابوجعفر عبدالله بن محمد جعفی رحمه الله دي. دَدوی تذکره کتاب الایمان باب أمور الایمان کښې وړاندې تیره شوې ده. (۱)

② **عبدالرزاق:** - دا ابوبکر عبدالرزاق بن همام بن نافع صنعانی یمانی رحمه الله دي. دَدوی تذکره کتاب الایمان باب حسن إسلام المرء لاندې تیره شوې ده. (۲)

③ **معمر:** - دا معمر بن راشد ازدی بصری رحمه الله دي. دَدوی تذکره کتاب العلم باب کتابة العلم لاندې تیره شوې ده. (۳)

④ **همام:** - دا همام بن منبه بن کامل بن سیج بن ذی کبار الیمانی البصری رحمه الله دي. دَدوی تذکره کتاب العلم باب السمر في العلم لاندې تیره شوې ده. (۴)

هلك كسرى، ثم لايكون كسرى بعده، وقيصر ليهلكن ثم لايكون قيصر بعده، ولتقسمن كنوزها في سبيل الله

کسری هلاك شو بیا به دَهغه دویم کسری نه وی. او قیصر به ضرور هلاکیږی دَهغه نه پس به بیا دویم قیصر نه وی.

__کسری:__ - په کاف باندې کسره او فتحه دواړه صحیح دی. ابن الاعرابی وائی چه کسره فصیح لغت دې هم دغه رائې دَ ابوحاتم هم ده. کسری دَ فارسیانو په تخت ناستو لقب دې او دَ خسره

...بقیه ازحاشیه گذشته] باب کیف کانت یمین النبی صلی الله تعالی علیه وسلم وعندمسلم فی صحیحه: ۳۹۶/۲فی الفتن. باب هلاک کسری وقیصر رقم:۲۹۱۸وعندالترمذی:۴۵/۲ فی الفتن باب ماجاء إذا ذهب کسری فلا کسری بعده رقم:۲۱۲۷.

(۱) کشف الباری:۶۵۷/۱.

(۲) کشف الباری:۴۲۱/۳.

(۳) کشف الباری:۳۲۱/۴.

(۴) کشف الباری:۳۱۷/۴.

معرب دې. او قیصر د روم د بادشاهانو لقب دې (۱)
په دې روایت کښې رسول الله ﷺ د روم اوفارس ناقابل تسخیر او مستحکم حکومتونه هلاک اوبرباد کیدو پیشنګوئی فرمائیلې ده. روم اوفارس دهغه وخت د ټولو نه مضبوط او طاقتور حکومتونه وو. امریکه چه سپرپاور استیټ دې او په یوه زمانه کښې داحیثیت روس ته هم حاصل وو. دغه شان روم اوفارس د خپل وخت سپرپاور حکومتونه وو. تاریخ مشاهده کړې ده چه د رسول الله ﷺ د دغه پیشنګوئی نه لږه موده پس د روم او فارس سلطنت ته د زوال داسې ګوتې اولګیدو چه د شکست او خواره واره کیدونه پس نه په روم کښې څوك قیصر جوړ شو او نه د فارس اوسیدونکو چرته د یو کسری شکل اولیدلو.

د روایات تعارض اودهغې حل:- دلته اشکال کیږی چه د روایت باب جمله هلك کسری کښې په صیغه د ماضی تصریح ده. چه کسری هلاك شو اوده نه پس به یو کسری پاتې نه شی. دغه شان د صحیح مسلم په روایت کښې **قدمات کسری فلا کسری بعد** (۲) الفاظ واردد ی په دې کښې **قد** حرف تاکیدسره په زمانه ماضی کښې دکسری دهلاکت خبر ورکړې شو خو په جامع ترمذی کښې هم دغه روایت عن سعید بن المسیب عن أبي هریرة په طریق بااندې مروی دې. په هغې کښې دی: **إذا هلك کسری فلا کسری بعد، وإذا هلك قیصر فلاقیصر بعد.** (۳) اذا حرف شرط د مستقبل دپاره راځی. ددې نه معلومه شوه چه هغه وخت کسری اوقیصر دواړه ژوندی وو او رسول اکرم ﷺ په مستقبل کښې دهغوی دهلاکت پیشنګوئی کړې وه. اوتاریخی حقیقت هم دغه دې چه د فارس آخری کسری د حضرت عثمان بن عفان رضی الله عنه په خلافت کښې هلاك شوې وو

علامه قرطبی په دواړو روایتونوکښې تطبیق ورکولوسره وائی چه په کومو روایاتوکښې په صیغه د ماضی قدمات کسری اوهلك کسری الفاظ دی ممکن دی چه داسې روایات ابوهریره رضی الله عنه د کسری د هلاکت نه پس د رسول الله ﷺ نه اوریدلی وی او په کومو روایاتوکښې چه په مستقبل کښې د کسری دهلاکت پیشنګوئی ورکړې شوې ده هغه ئې د کسری دهلاکت نه وړاندې اوریدلی وی. (۴)

علامه قرطبی رحمه الله دا توجیه زمونږ په نیز صحیح نه ده. اشکال خودادې چه د کسری هلاکت د رسول الله ﷺ په زمانه کښې نه دې شوې بلکه دحضرت عثمان رضی الله عنه په دورخلافت کښې شوې بیا داتوجیه څنګه صحیح کیدې شی چه په کوموروایاتوکښې د کسری هلاکیدل ماضی سره تعبیرکړې شوی دی ممکن ده چه هغه روایات راوی د کسری د هلاك کیدو نه وړاندې اوریدلی وی حقیقت خودادې چه دا پیشنګوئی ده اود یقینی کیدو د وجه نه دکسری اودهغه د سلطنت هلاك کیدل ماضی سره تعبیرکړې شوی دی. والله اعلم

(۱) فتح الباری:۶/۷۷۶ کتاب المناقب باب علامة النبوة فی الاسلام.
(۲) صحیح مسلم:۲/۳۹۶ کتاب الفتن.
(۳) جامع الترمذی:۲/۴۵.
(۴) إرشاد الساری:۶/۵۰۰ وفتح الباری:۶/۷۷۷.

علامه قرطبی رحمه الله دویمه تطبیق ورکړې دې چه لفظ هلك او مات کښې معناً تغیر دې. په روایت باب کښې د هلاکت نه مراد د کسری سلطنت د هلاکت طرف ته اشاره ده اود صحیح مسلم په روایت کښې پخپله د کسرئ د مرګ طرف ته اشاره ده. لکه چه په دواړو روایتونو کښې پیشنګوئی ده اود یقینی کیدو د وجه دکسری اودهغه د سلطنت هلاك کیدل ماضی سره تعبیرکړې شوی دی.

د عربو عادت دې چه د کومې واقعه پیښیدل په مستقبل کښې یقینی وی هغه د ماضی په صیغه کښې بیانوی. لکه چه قرآن مجید کښې احوال قیامت د ماضی په صیغو کښې بیانولې شی. د سورت نحل آیت ﴿ اَتٰۤی اَمۡرُ اللّٰهِ فَلَا تَسۡتَعۡجِلُوۡهُ ﴾ کښې پیښه شوې واقعه ماضی سره تعبیرکړې شوې ده. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائیلی چه دویم تطبیق اولی دې څکه چه د روایاتومخرج هم یودې په دې صورت کښې دا په تعددباندې محمول کول به خلاف الاصل اوګرځی. (1)

قوله: وقیصرلیهلکن:- قیصر مبتداء اوعلمیت وعجمة د وجه نه غیرمنصرف دې. لیهلکن د دې خبردې. بعض نسخو کښې ولاقیصر الفاظ دی. په دې صورت کښې قیصرد حرف نفی نه پس واقع دې او په وجه د تنکیرعلمیت زائل کیدود وجه منصرف دې. (2)

قوله: لتقسمن کنوزهما فی سبیل الله:- یعنی د قیصر اوکسری دواړو خزانې به د الله تعالی په لارکښې تقسیم کولې شی. کنوز د کنز جمع ده هغه مال چه په زمکه کښې دفن وی یاچرته هم ذخیره کړې شوې وی هغې ته کنزوئیلې شی. امام شافعی رحمه الله فرمائی دا پیشنګوئی رسول الله ﷺ قریشوته د تسلئی دپاره فرمائیلې وه. د جاهلیت په زمانه کښې د قریشو تجارتی قافلې به عراق اوشام ته تللې. کله چه د قریشو اکثرخلقواسلام قبول کړو نو دهغوی اندیښنه وه چه هسې نه دښمن د عراق اوشام طرف ته تلونکې تجارتی قافلې په لار کښې د هغوی د اسلام راوړلو د وجه نه بندې نه کړی. رسول الله ﷺ د تطبیب قلوب او تسلئی دپاره اوفرمائیل تاسو ته به هیڅ خطره نه وی په روم کښې به نه قیصر پاتې شی اونه په فارس کښې کسری. بلکه دهغوی قیمتی مالونه اوخزانې به په مسلمانانو کښې تقسیمیږی. (3)

قوله: وسمی الحرب خدعة:- یعنی رسول الله ﷺ جنګ ته مکراو فریب اوفرمائیلو.

د خدعه مطلب:- د خدعه په ضبط کښې پنځه صورتونه ذکرکړې شوی دی او په هرصورت کښې د دې معنی مختلف ده: ① خاء په ضمه اودال په سکون سره د دې معنی ده جنګ دهوکه فریب. (4)

② دخاء ضمه اودال فتح سره. په دې صورت کښې همزه او لمزه په شان مبالغه صیغه ده.

---

1) فتح الباری:۶/۷۷۷.

2) فتح الباری:۶/۷۷۷.

3) عمدة القاری:۱۴/۳۸۱ وإرشاد الساری:۶/۵۰۱.

4) إرشاد الساری:۶/۵۰۱.

یعنی جنګ سړی په ډیره دهوکه کښې اچونکې ځیزدې. د یوې لمحې غفلت او بې پرواهئی په نتیجه کښې هغوی یولوئی خطرې سره مخ کولې شی. لهذا په جنګ کښې د هرقسم صورت حال سره مخ کیدوډپاره هروخت بیدار او چست اوسیدل پکاردی او دښمن سپک ګڼړلوسره غافل کیدل نه دی پکار. (۱)

④ د خاء اودال دواړو فتح سره. د خادع جمع ده یعنی دهوکه ورکونکې. په دې صورت کښې به د الحرب خدعة مطلب داوی جنګ کونکی دهوکه بازوی. (۲)

④ د خاء کسره اودال په سکون سره. ددې معنی ده حقیقت پټولوسره دهغې خلاف ښکاره کول. (۳)

⑤ پنځم اوآخری صورت دادې چه خدعة دخاء فتحه او دال سکون سره. اوهم دغه افصح هم دې. ابوذر هروی او قزاز ددې افصح کیدو باندې جزم کړې دې. په دې صورت کښې د فعلة په وزن باندې کوم چه د مرة دپاره راځی یعنی په جنګ کښې یوځل چل ول کولوسره کامیابی حاصلیږی. دخدعة ددې ضبط باره کښې ثعلب وائی بلغنا أنها لغة النبی صلی الله تعالی علیه وسلم یعنی مونږ ته دا روایت رارسیدلې دې اوهم دغه د رسول الله ﷺ لغت دې. د ثعلب ددې قول وضاحت کولوسره ابوبکربن طلحه وائی: أراد ثعلب أن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم کان یستعمل هذه البنية کثیرًا لوجازة لفظها ولکونها تعطی معنی الاخیرتین، ویعطی معناها أیضًا الامر باستعمال الحیلة مهما أمکن ولومرة وإلا فقاتل فکانت مع اختصارها کثیرة المعنی. (۴)

د ثعلب مقصد دادې چه رسول الله ﷺ به اکثرهم دغه صیغه استعمالوله. ددې یوه وجه خوداده چه دا صیغه مختصر مګرجامع او د بلاغت نه ډکه ده. دویمه وجه داده چه دا د باقی دواړو صیغو (خُدعَة اوخُدَعَة) معنی هم ورکوی. دریمه وجه داده چه ددې معنی دې حکم ته هم متضمن ده چه کله هم موقع ملاؤشې چال نه کار اخلئی سره ددې چه یوځل ولې نه وی ګنی جنګیږئی. خلاصه داده چه دا صیغه دمختصرکیدو سره کثیرالمعانی ده.

دخدعة په آخره کښې تاء مدوره وحدت باندې دلالت کولوډپاره ده. مطلب دادې چه رسول الله ﷺ مسلمانانوته په جنګ کښې د چال چلولوترغیب ورکړې دې چه دښمن ته فریب ورکوئی سره ددې چه یوځل ولې نه وی. یا حضورپاك مسلمانانوته دحزم احتیاط او بیدار اوسیدو تلقین فرمائیلې دې چه دښمن کمزورې ګڼړلوسره غفلت نه دی کول پکار سره ددې چه دهغوی د طرف نه د دهوکه اوفریب هم یوه واقعه درپیښه شی په هغې سره مسلمانانوته غیرمعمولی نقصان رسیدلې شی. (۵)

---

[1]) فتح الباری:۱۹۵/۶.

[2]) فتح الباری:۱۹۵/۶.

[3]) فتح الباری:۱۹۵/۶.

[4]) فتح الباری:۱۹۵/۶.

[5]) فتح الباری:۱۹٤/۶ وعمدة القاری:۳۸۲/۱٤.

په جنګ کښې د دهوکه حکم:- په جنګ کښې د دهوکه هریو صورت اختیارول جائزدی علامه نووی رحمه الله په دې باندې جمهورو اتفاق نقل کړې دې [1] البته داسې صورت اختیارکول جائزنه دی په کوم سره چه د عهدوپیمان خلاف ورزی لازم راځی حضرت عمر رضی الله عنه به مختلف بلاد اوامصارته لیکلی شوو لښکرو ته لکل چه کوم سړې عجمی کافر د امان ورکولونه پس قتل کړی د هغې په بدله کښې به هم هغه قتل کوم [2]

دخداع دوه مثالونه:- مشهورمحدث عبدالله بن ابی جمره په جنګ کښې د خداع دوه مثالونه ذکرکړی دی ① یو خودا چه ته کله د دښمن خپل طرف ته په راتلو اووینې نو زر هغوی ته وایه تاسو پسې شاته څوك راروان دی حالانکه شاته هیڅ څوك هم نه وی کله چه هغوی شاته اوګوری نوتاسو حمله اوکړئی اوهغه قتل کړئی [3] ② یابیاهغوی ته دااووایه چه ستاسو د کجاوې دا رسئی ولې سسته ده؟ آیا ته مونږ ته دخپلې شهسوارئی یوه نمونه خودلې شې؟ کله چه کجاوې طرف ته دهغه توجه پیداشی نوته هغه قتل کړه [4]

باب ۱۵۵: الکذب فی الحرب

د ترجمة الباب مقصد:- په باب سابقه کښې د خداع فی الحرب د جواز بیان وو د دې باب لاندې امام بخاری رحمه الله کذب في الحرب حکم خودل غواړی یعنی چه کذب في الحرب جائزدې که نه؟ که چرې جائزدې نو صراحتاً جائزدې که تلویحاً؟ [5]

[حدیث نمبر ۲۸۶۷] [6] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ -رضى الله عنهما- أَنَّ النَّبِىَّ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ «مَنْ لِكَعْبِ بْنِ الأَشْرَفِ، فَإِنَّهُ قَدْ آذَى اللَّهَ وَرَسُولَهُ». قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَةَ أَتُحِبُّ أَنْ أَقْتُلَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ «نَعَمْ». قَالَ فَأَتَاهُ فَقَالَ إِنَّ هَذَا -يَعْنِى النَّبِىَّ -صلى الله عليه وسلم-- قَدْ عَنَّانَا وَسَأَلَنَا الصَّدَقَةَ، قَالَ وَأَيْضًا وَاللَّهِ قَالَ فَإِنَّا قَدِ اتَّبَعْنَاهُ فَنَكْرَهُ أَنْ نَدَعَهُ حَتَّى نَنْظُرَ إِلَى مَا يَصِيرُ أَمْرُهُ قَالَ فَلَمْ يَزَلْ يُكَلِّمُهُ حَتَّى اسْتَمْكَنَ مِنْهُ فَقَتَلَهُ. [ر: ۲۳۷۵]

رجال الحدیث

① **قتیبه بن سعید:-** دا ابورجاء قتیبه بن سعید بن جمیل بن طریف ثقفی رحمه الله دې د هغوی حالات کتاب الایمان باب إفشاء السلام من الاسلام لاندې تیرشوی دی. [7]

---

[1] إرشادالساری: ۶/۵۰۰ – ۵۰۱.
[2] فتح الباری: ۱۹۵/۶.
[3] بهجة النفوس لابن أبی جمرة: ۱۲۱/۲.
[4] بهجة النفوس لابن أبی جمرة: ۱۲۱/۲.
[5] عمدة القاری: ۳۸۳/۱۴ وإرشاد الساری: ۵۰۲/۶.
[6] مرتخریجه فی کتاب الرهن. باب رهن السلاح رقم: ۲۵۱۰.
[7] کشف الباری: ۱۸۹/۲.

④ **سفيان**:- داسفيان بن عيينه بن ابی عمران هلالی کوفی رحمه الله دي دَ ده تفصيلی تذکره کتاب العلم باب قول المحدث حدثنا او أخبرنا أنبانا لاندې تيره شوې ده.[1]

③ **عمروبن دينار**:- دا ابومحمد عمرو بن دينار مکی جمحی دې. دَدوی تذکره کتاب العلم باب کتابة العلم لاندې تيره شوې ده.[2]

④ **جابربن عبدالله**:- دامشهورصحابی دې. دَدوی تذکره تيره شوې ده.[3]

قوله: أن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم قال: من لكعب بن الاشرف، فانه قد آذى الله ورسوله؟ قال محمد بن مسلمة: أتحب أن أقتله يارسول الله؟ قال نعم....: په روايت کښې دی چه رسول الله ﷺ اوفرمائيل څوك دې چه دَ کعب بن اشرف کار تمام کړی. ځکه چه هغه الله تعالى اودَهغه رسول ته تکليف رسولې دې. حضرت محمدبن مسلمه عرض اوکړو آيا تاسو دا خوښوئی چه زه هغه قتل کړم؟ رسول الله ﷺ اوفرمائيل او.

قوله: فأتاه فقال: إن هذا يعني النبي صلى الله تعالى عليه وسلم قد عنانا وسألنا الصدقة قال: وأيضا والله لتملنه....: دوی کعب بن اشرف له راغلو محمدبن مسلمه اووئيل دې سړی (رسول اکرم ﷺ) مونږ په مشقت کښې اچولې يو اوهغه زمونږ نه دَ صدقه مطالبه کوی. کعب بن اشرف اووئيل په الله تعالى قسم دې چه تاسوبه دَده نورتنګ شئ.

قوله: قال: فأنا قد اتبعناه فنكره أن ندعه، حتى ننظر إلى ما يصير أمره: محمدبن مسلمه اووئيل مونږ دَهغه اتباع کړې ده په دې وجه مونږ دا نه غواړو چه هغه پرېږدو تردې چه مونږ هغه سره کيدونکې انجام اووينو. دَمغازی په روايت کښې دی فائذن لی أن أقول شيئًا قال نعم. يعنې په دې موقع باندې محمد بن مسلمه دَ رسول الله ﷺ په خدمت کښې دا هم عرض کړې ووچه تاسو ماته اجازت راکړئی چه څه خبره اوکړم. (مطلب داچه داسې ذومعنی او مبهم خبره اوکړم چه دَدې خيال اوبرابروی اوماته دَهغه قتل آسان شی) نوحضورپاك ﷺ اجازت ورکړو. په مغازی کښې داواقعه په تفصيل سره راروانه ده.[4]

دَ صريح کذب حکم:- په حديث باب کښې محمدبن مسلمه رضي الله عنه کعب بن اشرف سره چه کومه مکالمه اوکړه په هغې کښې دَ صريح کذب تصريح نشته. علامه قسطلانی رحمه الله فرمائيلی چه دا تعريض دې. البته هم دغه روايت دَ وړاندې باب لاندې نقل دې. په دې کښې دَ صريح کذب

---

[1]) کشف الباری:۳/۱۰۲.

[2]) کشف الباری:۴/۳۰۹.

[3]) کتاب الوضوء باب صب النبی صلی الله تعالی علیه وسلم وضوءه علی المغمی علیه.

[4]) کشف الباری کتاب المغازی ص:۱۹۱ – ۱۹۶.

د اجازت تصريح ده د روايت الفاظ دى فاذن لي.فاقول؟ قال قد فعلت دا الفاظ په صريح كذب باندې دلالت كوى دې نه معلومه شوه چه رسول الله ﷺ په بعض موقعوكنبې د كذب صريح اجازت ورکړې دې. د سنن ترمذى روايت ددې نه زيات صريح دې په دې كښې دا هم خودلى شوى دى چه كذب صريح په كومو موقعو كښې جائزدى. د اسماء بنت يزيد رضي الله عنها په مرفوع روايت كښې دى: لايحل الكذب إلا فى ثلاث تحديث الرجل امرأته يرضيها والكذب فى الحرب وفى الاصلاح بين الناس [1]

علامه طبرى رحمه الله فرمائى چه په دې روايت كښې د بعض حضراتو په نيز دكذب مرخص نه تول انواع د كذب مراددى اودا په خپل اطلاق باندې محمول دى. كه چرې په كذب كښې مصلحت وى نو دې گنجائش شته. ددې په نيزمنهى عنه او مذموم كذب هغه دې كوم چه نقصان ده وى اودفائدې نه خالي وى. بعض حضراتو فرمائيلي دى چه د كذب يوقسم هم جائزنه دې. په دې روايت كښې چه د كوم كذب مرخص ذكرراغلي دې دې نه توريه او تعريض مراددې [2]
حقيقت دادې چه دلته كذب خپل حقيقى معنى باندې محمول دې دعلامه رشيداحمد گنگوهى رحمه الله په رائې كښې هم دغه ده.حضرت گنگوهى رحمه الله فرمائى چه په حديث كښې كذب په خپله حقيقى معنى باندې محمول دې ليكن علماؤ احتياطًا فرمائيلي چه دې نه توريه او تعريض مراددې دې دپاره چه عوام د دروغوئيلوپه معامله كښې جرى او بې باك نه شى. [3]

باب ۱۵۶: الفتك بأهل الحرب

فتك:- باب سمع نه د فاء فتحه اوتاء سكون سره په دې معنى كښې دې. په دهوكه ياغفلت سره قتل كول حمله كول يا په بنكاره وژل.[4] دلته ددې معنى دغفلت په حالت كښې قتل كول دى.
د ترجمة الباب مقصد:- دامام بخارى رحمه الله مقصددادې چه د غفلت په حالت كښې په دښمن باندې ناڅاپى حمله كول اوهغه قتل كول جائز دى. [5]

[حديث نمبر ۲۸۶۸] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو عَنْ جَابِرٍ عَنِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ «مَنْ لِكَعْبِ بْنِ الأَشْرَفِ». فَقَالَ مُحَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَةَ أَتُحِبُّ أَنْ أَقْتُلَهُ قَالَ «نَعَمْ». قَالَ فَأْذَنْ لِي فَأَقُولَ. قَالَ «قَدْ فَعَلْتُ». [ر: ۲۳۷۵]

رجال الحديث

① **عبدالله بن محمد:**- داابوجعفر عبدالله بن محمد جعفى رحمه الله دې. ددوى تذكره وړاندې كتاب

---

[1]) سنن الترمذى:۲/۱۵، كتاب البر والصلة، باب ماجاء فى إصلاح ذات البين.
[2]) الكوكب الدرى فى شرح جامع الترمذى:۳/۵۳.
[3]) الكوكب الدرى فى شرح جامع الترمذى:۳/۵۳.
[4]) القاموس الوحيد:۲/۱۲۰.
[5]) عمدة القارى:۱۴/۳۸۵ وإرشاد السارى:۶/۵۰۳.

الایمان باب أمور الایمان کښې تیره شوې ده.[1]

② **سفیان**:- داسفیان بن عیینه بن ابی عمران هلالی الکوفي دې. د دوی حالات کتاب العلم باب قول المحدث حدثنا أو أخبرنا وأنبانا لاندې تیرشوي دي.[2]

③ **جابر** رضی الله عنه:- دامشهور صحابي رسول حضرت جابربن عبدالله انصاري رضی الله عنه دې. د دوی حالات وړاندې تیرشوي دي.[3]

د تیرشوي باب روایت امام بخاري رحمه الله د مناسبت د وجه نه دلته هم مختصراً بیان کړې دې امام بخاري رحمه الله دې روایت نه استدلال کړې دې چه محمدبن مسلمه رضی الله عنه کعب بن اشرف غولولوسره قتل کړو هم دغه فتك دې.

ترجمة الباب سره مناسبت:- د حدیث باب هیڅ یولفظ صراحتاً ترجمة الباب سره مناسبت نه لري. علامه عیني رحمه الله او علامه قسطلاني رحمه الله فرمائیلي دي چه دا روایت معناً د ترجمة الباب مناسب دې.[4]

باب ۱۵۷: مايجوز من الاحتيال والحذر، مع من تخشى معرته

الاحتيال:- د دې معنی دهوکه ورکول مکر اوچال چلولو ده.

الحذر:- حذر يحذر (س) معنی ده بیدارکیدل، تکړه کیدل. حذر الشئ ومنه: ویریدل، بچ کیدل. محتاط کیدل.[5] دلته احتیاط مراد دې.

معرة:- د دې معنی تکلیف اوسزا.[6]

د ترجمة الباب مقصد:- امام بخاري رحمه الله دلته داخودل غواړي که د چانه د شرفساد اونقصان رسیدو خطره وي نو د هغه نه د بچ کیدو د پاره احتیاطي تدابیر اختیارول اوبې چال چلول جائزدي.

[حدیث نمبر ۲۸۶۹][7] قَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ -رضی الله عنهما- أَنَّهُ قَالَ انْطَلَقَ رَسُولُ اللَّهِ -صلی الله علیه وسلم- وَمَعَهُ أُبَيُّ بْنُ كَعْبٍ قِبَلَ ابْنِ صَيَّادٍ، فَحُدِّثَ بِهِ فِي نَخْلٍ، فَلَمَّا دَخَلَ عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ-

---

[1]) کشف الباري:۱/۶۵۷.

[2]) کشف الباري:۳/۱۰۲.

[3]) کتاب الوضوء باب صب النبي صلی الله تعالی علیه وضوءه علی المغمی علیه..

[4]) إرشاد الساري:۶/۵۰۴.

[5]) القاموس الوحید ص:۳۲۱.

[6]) القاموس الوحید:۱۰۶۴.

[7]) قدمر تخریجه فی کتاب الجنائز، باب إذاأسلم فمات، هل یصلی علیه؟وهل یعرض علی الصبي الاسلام؟ رقم:۱۳۵۵.

صلى الله عليه وسلم - النَّخْلَ، طَفِقَ يَتَّقِي بِجُذُوعِ النَّخْلِ، وَابْنُ صَيَّادٍ فِي قَطِيفَةٍ لَهُ فِيهَا رَمْزَمَةٌ، فَرَأَتْ أُمُّ ابْنِ صَيَّادٍ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَقَالَتْ يَا صَافِ، هَذَا مُحَمَّدٌ، فَوَثَبَ ابْنُ صَيَّادٍ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «لَوْ تَرَكَتْهُ بَيَّنَ». [ر: ۱۲۸۹]

حضرت عبدالله بن عمر ﷺ وائى چه رسول الله ﷺ ابى بن كعب ﷺ سره ابن صياد له تشريف يوړو ورته اوخودلې شو چه هغوى د كهجورو په باغ كښې دې كله چه حضورپاك هلته اورسيدو نو خپل ځان ئې د كهجورو د ښاخونوشاته پټ روان كړو «دې د پاره چه ابن صياد ئې اونه ليدلې شى، هغه وخت ابن صياد په څادر كښې وو اود څادر دننه نه د ګونګارى آواز راتللو. دهغه مور دې اوليدواوچغه ئې كړه اې صاف «دا د ابن صياد نوم دې، دا محمد ﷺ رارسيدلې دې. ابن صيادراټوپ كړو. رسول الله ﷺ اوفرمائيل كه دده مور ده ته «زمونږ د راتلو باره كښې، نه وو وئيلې نوهغه به په ښكاره بيان كړې وو يعنى دهغه دخبرونه به اندازه شوې وه چه دې په حقيقت كښې دجال دې يا بل څوك دې. دا روايت په تفصيل سره كتاب الجنائزكښې تيرشوې دې.

د مذكوره تعليق تخريج:- علامه اسماعيلى په مستخرج كښې دا تعليق عن أبي عمران بن هانئ عن الرمادي. عن ابن بكير وأبي صالح عن الليث په طريق باندې موصولاً روايت كړې دې. [1]

د مذكوره تعليق مقصد:- امام بخارى رحمه الله باب قايم كړې دې چه د شر اونقصان نه د بچ كيدو دپاره حذر اوحتياط دواړه جائزدى. ددې تعليق نه امام بخارى رحمه الله د حذر اواحتياط په جواز باندې د رسول الله ﷺ طرزعمل د استدلال په توګه پيش كړې دې. يعنى رسول الله ﷺ د كهجورو د ښاخونو شاته پټ روان ووځكه چه د ام ابن صيادپه ليدوسره د نقصان انديښنه وه.

ترجمة الباب سره مطابقت:- علامه عينى رحمه الله فرمائى چه د تعليق باب جز طفق يتقي بجذوع النخل ترجمة الباب سره مطابقت لرى. ددې جملې مطلب دادې چه رسول الله ﷺ د كهجورو په ښاخونوكښې خپل ځان پټ كړو لاړو دې دپاره چه ام ابن صياد هغوى اونه ګورى. هم دغه حذر اواحتيال دې ځكه چه دام ابن صياد نه د نقصان رسيدو انديښنه وه. [2]

باب ۱۵۸ : الرجز في الحرب ورفع الصوت في حفر الخندق

الرجز:- رجز د شعرونو د مختلف بحرونويومعروف قسم دې. ددې جوړخ سجع سره مماثلت لرى. خودا په وزن كښې د شعر په شان موزون وى. ددې وزنونه نيزدې نيزدې وى اومصرعې مختصر او وړې كومې چه په لوستلواو پوهيدلو كښې دعامو شعرونو په نسبت ډيرې آسانې وى لكه څنګه چه شعرونه لوستونكوته شاعران وائى دغه شان رجزلوستونكوته راجز وائى. [3]

د لسان العرب مؤلف علامه ابن منظور فرمائى چه په لغت كښې رجز معنى تتابع الحركات

[1]) تغليق الاتعليق لابن حجر: رحمه الله ۴۵۶/۳.

[2]) عمدة القارى: ۲۸۶/۱۴.

[3]) لسان العرب لابن منظور الانصارى: ۴۱۰/۵.مادة رجز والنهاية لابن لاثير: ۶۴۶/۱ — ۶۳۷.

ده ومنه قولهم ناقة رجزاء. رجزاء په عربو کښې هغه اوښې ته وائی د کومې خپې چه د اوچتیدو په وخت رپیږی. رجز دا د شعردپاره هم د رجز د اصطلاح په وجه مشهورشو چه ددې مصرعې ورې اولنډې وی. لوستونکې د یوې مصرعې نه بلې ته په تیزئی سره. وراوړی لکه چه دلته تتابع الانتقال کیږی لکه چه داوښې په خپه کښې رپیدلووخت کښې تتابع الحرکات کیږی.[1]

د ترجمة الباب مقصد:- عربوبه عموماً په میدان جنګ کښې تازه والې پیداکولواود حوصلو اوچتولودپاره رجزیه اشعار لوستل. امام بخاری رحمه الله ترجمة الباب سره داخودل غواړی چه میدان جنګ او د خندق د کنستلوپه وخت په اوچت آواز سره رجزیه شعرونه وئیل جائزدی. والله اعلم

په سنن ابوداؤد کښې د قیس بن عباس په طریق سره نقل کړې شوی روایت کښې دی: کان أصحاب رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم يكرهون الصوت عند اللقاء.[2] یعنی صحابه کرامو به په دښمن باندې د حملې کولوپه وخت شور اوچغې وهل ناخوښولې چه دا خودویریدو اودهشت علامت دې اوخاموشی د ثبات یعنی کلکوالی دلیل دې. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی امام بخاری رحمه الله د ترجمة الباب دويم جز ورفع الصوت في حفر الخندق نه دې خبرې طرف ته اشاره کړې ده چه د آواز اوچتوالې په عین د جنګ وخت کښې ناخوښه دې البته د جنګ په نورو موقعو کښې رجزیه شعرونه وئیل جائزدی.[3]

قوله: فِيهِ سَهْلٌ وَأَنَسٌ عَنِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- [ر: ۲۶۷۹، ۳۵۸۶]

دا روایت امام بخاری رحمه الله کتاب المغازی کښې باب غزوة الخندق لاندې موصولاً روایت کړې دی. په دې کښې دی چه رسول الله صلى الله عليه وسلم د ژمی په یخ سحر کښې صحابه په خندق کنستلوسره په اولګه او ستړیوالی سره اوکتل نو وئی فرمائیل:

اللهم لاعیش إلاعیش الآخرة فاغفر الانصار والمهاجرة

صحابه کرامو په جواب کښې اووئیل:

نحن الذین بایعوا محمدًا على الجهاد مابقینا أبدًا[4]

امام بخاری رحمه الله د روایت هم ددې جزطرف ته اشاره کړې ده چه د خندق د کنستلو په وخت حضورپاك اودهغوی صحابه کرامو شعرونه وئیلی.

وأنس:- دا په سهل باندې عطف کیدود وجه نه مرفوع دې. ددې نه دحضرت انس رضي الله عنه ددې روایت طرف ته اشاره ده کوم چه هم په کتاب الجهاد کښې باب حفر الخندق لاندې امام بخاری رحمه الله موصولاً نقل کړې. په دې کښې دی چه مهاجرین اوانصار صحابه رضي الله عنهم د مدینې څلورو

---

[1]) لسان العرب :۴۱۲/۵.

[2]) سنن أبي داؤد:۴/۲ كتاب الجهاد باب فيما يؤمربه من الصمت عنداللقاء.

[3]) فتح الباري:۱۹۸/۶.

[4]) كشف الباری كتاب المغازي ص:۲۸۲ — ۲۸۳.

وارو طرفوته خندق كنستلو وخت كښې دا شعرونه وئيل

نحن الذين بايعوا محمدًا على الجهاد ما بقينا أبدًا

رسول الله ﷺ به د دې په جواب كښې وئيل

اللهم إنه لاخير إلا خير الآخرة فبارك فى الانصار والمهاجرة (١)

قوله وَفِيهِ يَزِيدُ عَنْ سَلَمَةَ. [ر: ٣٩٦٠]

د يزيدنه يزيد بن ابى عبيد او سلمه نه سلمه بن الاكوع رضي الله عنه مراددې. دا روايت امام بخارى رحمه الله كتاب المغازى باب غزوة خيبر (٢) او كتاب الدعوات، باب قول الله تبارك وتعالى ﴿ وَصَلِّ عَلَيْهِمْ ﴾ لاندې موصولاً روايت كړې دې. (٣) چنانچه يزيد بن ابوعبيد عن سلمه ابن الاكوع په طريق سره مروى روايت كښې د عامربن الاكوع واقعه بيان كړې شوې ده. د امام بخارى اشاره دغه واقعه طرف ته ده. عامر بن الاكوع د سلمة بن الاكوع رضي الله عنه د تره ځوئى وو. په روايت كښې دى چه صحابه كرام وسره خيبرطرف ته روان وو. د شپې وخت وو عامربن الاكوع ته چاووئيل ألا تُسمعنامن هنيهاتك؟ آيا تاسو مونږ ته څه رجزيه شعرونه نه اوروئى. نو عامر بن اكوع د سورلئى نه راكوز شو او د قوم مخكښې ئى خوش آوازى شروع كړه:

اللهم لولا أنت ما اهتدينا ولا تصدقنا ولا صلينا

فاغفر فداءً لك ما أبقينا وثبت الاقدام إن لاقينا

وألقين سكينة علينا إنا إذا صيح بنا أتينا

وبالصياح عولوا علينا

[حديث نمبر ٢٨٧٠] (٤) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ - رضى الله عنه - قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - يَوْمَ الْخَنْدَقِ وَهُوَ يَنْقُلُ التُّرَابَ حَتَّى وَارَى التُّرَابُ شَعَرَ صَدْرِهِ، وَكَانَ رَجُلاً كَثِيرَ الشَّعَرِ وَهُوَ يَرْتَجِزُ بِرَجَزِ عَبْدِ اللَّهِ بن رواحة:

اللَّهُمَّ لَوْلاَ أَنْتَ مَا اهْتَدَيْنَا وَلاَ تَصَدَّقْنَا وَلاَ صَلَّيْنَا

فَأَنْزِلَنْ سَكِينَةً عَلَيْنَا وَثَبِّتِ الأَقْدَامَ إِنْ لاَقَيْنَا

إِنَّ الأَعْدَاءَ قَدْ بَغَوْا عَلَيْنَا إِذَا أَرَادُوا فِتْنَةً أَبَيْنَا

يَرْفَعُ بِهَا صَوْتَهُ. [ر: ٢٦٨١]

---

(١) كشف البارى كتاب المغازى ص: ٢٨٣.

(٢) صحيح بخارى: ٦٠٣/٢ كتاب المغازى باب غزوة خيبر رقم: ٤١٦٦.

(٣) صحيح بخارى: ٩٣٧/٢ كتاب الدعوات، باب قول الله تبارك وتعالى ﴿ وَصَلِّ عَلَيْهِمْ ﴾ رقم: ٦٣٣١.

(٤) مرتخريجه فى الجهاد باب حفر الخندق رقم: ٣٨٣٦.

رجال الحدیث

① **مسدد**:- دامسدد بن مسربل بن مرعبل الاسدی البصری رحمه الله دي. دَدوی حالات کتاب الایمان باب من الایمان أن یحب لاخیه مایحب لنفسه لاندې تیرشوی دی. [1]

② **ابوالاحوص**:- دا ابوالاحوص سلام بن سلیم الحنفی الکوفی رحمه الله دي. دَ دوی تذکره وړاندې تیره شوې ده. [2]

③ **ابواسحاق**:- دا ابواسحاق عمرو بن عبدالله بن عبید السبیعی دي. دَ دوی تذکره کتاب الایمان باب الصلوة من الایمان لاندې تیره شوې ده. [3]

④ **البراء**:- دامشهورصحابی حضرت براء بن عازب رضی الله عنه دي. دَدوی تذکره کتاب الایمان باب الصلوة من الایمان لاندې تیره شوې ده. [4]

رأیت رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم یوم الخندق وهوینقل التراب حتی واری التراب شعرصدره وهویرتجز برجزعبدالله.

حضرت براء بن عازب رضی الله عنه وائی چه دَ غزوه خندق په ورځ ما رسول الله صلی الله علیه وسلم اوکتلو هغوی خاوره کنستله تردې چه خاورې دحضورپاک دَ سینې مبارکې ویښته مبارک پټ کړل. په یوروایت کښې بیاض بطنه الفاظ راغلی دی. یعنی خاور دحضورپاک دَ خیټې مبارکې سپینوالې پټ کړو. [5] په دواړو روایتونوکښې هیڅ تعارض نشته خاوره دَ سینې او خیټې دواړو په ویښتو به لګیدلې وی. په یوروایت کښې د سینې او بل کښې دَ خیټې ذکردې. دغه وخت رسول الله صلی الله علیه وسلم مبارک دَ عبدالله ابن رواحه رضی الله عنه رجزیه اشعارلوستل:

اللهم لولا أنت ما اهتدینا	ولا تصدقنا ولا صلینا
فانزلن سکینة علینا	وثبت الاقدام ان لاقینا
إن الاعداء قد بغوا علینا	إذا ارادوا فتنة ابینا

① یاالله که چرې ته نه وې نو مونږبه هدایت نه وو بیاموندې اونه به مونږ صدقه ورکوله اونه به مومونځ کولو.

② په مونږ باندې سکینه نازله کړه او په جنګ کښې مونږ ثابت قدم اوساته.

③ دښمنانوپه مونږباندې ظلم کړې دې. کله چه داخلق مونږبه فتنه کښې دَ اخته کولواراده کوی نومونږ به انکارکوو.

---

[1]) کشف الباری:۲/۲.

[2]) الاذان باب الالتفات فی الصلوة: رقم:۷۵۱.

[3]) کشف الباری:۲/۳۷۰.

[4]) کشف الباری:۲/۳۷۵.

[5]) صحیح بخاری:۱/۳۹۸کتاب الجهاد باب حفرالخندق رقم:۲۸۳۷.

قوله یرفع بهاصوته: - داجمله وهویرتجزنه حال واقع ده او مطلب دادې چه دا شعرونه به حضوریاك په اوچت اواز لوستل.[1]

ترجمة الباب سره مناسبت: - علامه عینی رحمه الله فرمائی چه وهویرتجز برجزعبدالله او یرفع بهاصوته دَ حدیث باب دا دواړه اجزاء ترجمة الباب سره مطابقت لري.[2]

باب ۱۵۹: من لایثبت علی الخیل

دَ ترجمة الباب مقصد: - ① علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دَدې ترجمة الباب نه دَ امام بخاری رحمه الله مقصد دا خودل دی چه رسول الله ﷺ دَ داسې سړي باره کښې دعاء خیر فرمائیلې چه په اس به نه شو سوریدې.[3]

② حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی امام بخاري دا باورکول غواړي چه کوم سړې په اس باندې سورلی نه شي کولې اهل خیرله پکاردی چه دَهغه دپاره دَ ثبات دعااوکړي.[4] ددې نه علاوه امام بخاری رحمه الله په اس باندې سوریدل او کلك کیناستلودَفضیلت طرفته هم اشاره کړې ده.[5]

[حدیث نمبر ۲۸۷۱][6] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا ابْنُ إِدْرِيسَ عَنْ إِسْمَاعِيلَ عَنْ قَيْسٍ عَنْ جَرِيرٍ - رضی الله عنه - قَالَ مَا حَجَبَنِي النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - مُنْذُ أَسْلَمْتُ، وَلاَ رَآنِي إِلاَّ تَبَسَّمَ فِي وَجْهِي.

وَلَقَدْ شَكَوْتُ إِلَيْهِ إِنِّي لاَ أَثْبُتُ عَلَى الْخَيْلِ . فَضَرَبَ بِيَدِهِ فِي صَدْرِي وَقَالَ « اللَّهُمَّ ثَبِّتْهُ وَاجْعَلْهُ هَادِيًا مَهْدِيًّا ». [ر: ۲۸۵۷]

رجال الحدیث

① **محمدبن عبدالله بن نمیر**: -دابوعبدالرحمن محمدبن عبدالله بن نمیر الهمدانی رحمه الله دي. ددوی تذکره وړاندې تیره شوې ده.[7]

② **ابن ادریس**: دابومحمد عبدالله بن ادریس بن یزیدبن عبد الرحمن الاسود الاودی الکوفی رحمه الله

---

[1]) عمدة القاری: ۳۸۷/۱٤.

[2]) عمدة القاری: ۳۸۷/۱٤.

[3]) عمدة القاری: ۳۸۷/۱٤.

[4]) فتح الباری: ۱۹۹/۶.

[5]) فتح الباری: ۱۹۹/۶.

[6]) أخرجه البخاری: ۵۳۹/۱ أيضًا فی کتاب مناقب الانصار باب ذکرجریر بن عبدالله البجلی رضی الله عنه رقم: ۳۸۲۲ وفی: ۸۹۸/۲ کتاب الادب باب التبسم والضحک رقم: ۶۰۹۰ وعندمسلم فی صحیحه: ۲۹۷/۲ فی فضائل الصحابة باب من فضائل جریر بن عبدالله رضی الله عنه رقم: ۲٤۷۵ وعند الترمذی فی جامعه: ۲۶۱/۲ فی المناقب باب مناقب جریر بن عبدالله البجلی رضی الله عنه رقم: ۳۸۲۲.

[7]) کتاب العمل فی الصلوة باب ماینهی من الکلام فی الصلوة: رقم: ۱۱۹۹.

دي. هغه دَ خپل پلار ادریس بن یزید الاودی او ربیعه بن عثمان، سفیان ثوری، سلیمان الاعمش، شعبه بن الحجاج، سهیل بن ابی صالح، عبدالملك بن عزیزبن جریج ،لیث بن ابی سلیم،مالك بن انس،محمدبن اسحاق بن یسار ،هشام بن عروه،یحي بن سعید التیمی، یحي بن سعید الانصاری اویزیدبن ابی زیاد غوندې جلیل القدر ائمه حدیث نه روایت کړې دې اودَهغوی نه حدیث روایت کونکی دی عبدالله بن مبارك، ابراهیم بن مهدی، احمدبن جواس الحنفی، احمدبن حرب الموصلی، احمدبن محمد بن حنبل، اسحاق بن راهویه، ابومعمر، اسماعیل بن ابراهیم، حسن بن ربیع بجلی، زهیربن حرب، عمر بن حفص، قتیبه بن سعد، مالك بن انس، محمدبن سعید، محمدبن سلام البیکندی، یحیی بن آدم، یحیی بن اکثم، یحیی بن معین وغیرهم.

مالك بن انس او عبدالله بن ادریس رحمهما الله دواړو دَ یوبل نه روایت اخستې لکه چه مالك بن انس دَهغه شیخ هم دې او تلمیذهم. [1]

امام احمدبن حنبل رحمه الله دَهغوی باره کښې فرمائیلی کان نسیج وحده. [2] امام ابوحاتم رحمه الله فرمائی حجة یحتج بها، إمام من أئمة المسلمین ثقة. [3] امام نسائی رحمه الله فرمائیلی ثقة، ثبت.

ابن ادریس رحمه الله دَ اوچتې پائې جلیل القدرمحدث وو. دَ جرح اوتعدیل ټولو ائمه حضراتودَهغوی توثیق کړې دې. امام عثمان بن سعیددارمی رحمه الله بیان کوی چه ما دَ یحیی بن معین رحمه الله نه تپوس اوکړو ادریس او ابن نمیر کښې ستاسو چاسره ډیرمحبت دې؟ یحیی بن معین رحمه الله جواب راکړو ثقتان، إلا أن ابن إدریس أرفع، وهو ثقة فی کل شیٔ، یعنی دواړه ثقه دی خو ابن ادریس ډیره اوچته مرتبه ده. هغه خو په هرڅیزکښې ثقه وو. [4] ۱۰ذوالحجه ۱۹۲هجری کښې دَ هارون الرشید دَ خلافت په آخری زمانه کښې وفات شوې. [5]

④ **اسماعیل**:- دا اسماعیل بن ابی خالد احمسی بجلی کوفی رحمه الله دې. دَ دوی تذکره کتاب الایمان باب من سلم المسلمون من لسانه ویده کښې تیره شوې ده. [6]

⑤ **قیس**:- دامشهورتابعی قیس بن ابی حازم احمسی بجلی رحمه الله دې. دَ دوی حالات کتاب الایمان باب قول النبی صلی الله تعالی علیه وسلم الدین النصیحة لله ولرسوله ولائمة المسلمین وعامتهم لاندې تیرشوی دی. [7]

---

[1]) دَ شیوخ اوتلامذه دَ تفصیل دَپاره اوګورئ تهذیب الکمال للحافظ المزی:۱٤/۲۹٤ – ۲۹٦وتهذیب التهذیب لابن حجر:۵/۱٤٤.

[2]) تهذیب الکمال:۱٤/۲۹٦وتهذیب التهذیب:۵/۱٤٤.

[3]) الجرح والتعدیل الترجمة:٤٤ تهذیب الکمال:۱٤/۲۹۹ تهذیب التهذیب:۵/۱٤۵.

[4]) تهذیب الکمال للمزی::۱٤/۲۹۷ وتهذیب التهذیب:۵/۱٤۵.

[5]) طبقات ابن سعد:٦/۳۸۹ وتهذیب الکمال:۱٤/۳۰۰.

[6]) کشف الباری:۱/٦۷۹.

[7]) کشف الباری:۲/۷٦۱.

⑤ **جرير** رضي الله عنه:- دا حضرت جرير بن عبدالله احمسى بجلى رضي الله عنه دي. دَدوى حالات هم مذكوره كتاب اوباب لاندې تيرشوى دى. (۱)

قوله: ماحجبني النبي صلى الله تعالى عليه وسلم منذ أسلمت، ولا رآني إلا تبسم في وجهي: يعني دَ كله نه چه زه مسلمان شوې يم رسول الله ﷺ په خپل كوركښې داخليدونه منع كړې نه يم اوكله نى چه هم زه ليدلې يم مسكې شوې دې.

في وجهي:- دَسرخسى او كشميهنى په نسخوكښې دالفظ داسې ضبط شوې دې خود ابوذر په نسخه كښې وجهه نقل دې. دا التفات من المتكلم إلى الغائب دَ قبيل نه دې. معنى په دواړو صورتونوكښې هم يوه ده. (۲)

قوله: ولقد شكوت إلى لا أثبت على الخيل فضرب بيده في صدري وقال: اللهم ثبته واجعله هاديا مهديا: ما حضورپاك ته شكايت اوكړو چه زه په اس نه شم كلكيدې رسول الله ﷺ خپل لاس زما په سينه باندې اووهلو او وئى فرمائيل اې الله دې په اس باندې كلك كړې او دَنيغې لار والا او دَ هدايت موندونكې ئى جوړ كړې.

في صدري:- دَ ابوذر په روايت كښې دَدې په ځائى صدره واردشوې دې. دا هم دَ رومبى لفظ په شان التفات من المتكلم إلى الغائب دَ قبيل نه دې.

ترجمة الباب سره مطابقت:- ترجمة الباب سره اني لا أثبت على الخيل مناسبت ښكاره دې. (۳)

دَ حديث نه مستنبط فوائد:- علامه عينى رحمه الله دَ حديث باب نه مختلف فوائدمستنبط كړى دى: ① دَ روايت نه معلومه شوه چه په مسكا او رونړ تندى باندې ملاويدل دَ اخلاق نبوت نه دى. په مسكا او رونړتندى سره ملاويدل تكبر ختموى اوالفت اومودت پيدا كوى. (۴)

② په روايت كښې دَ اس دَ سورلئى فضيلت بيان كړې شوې دې. اشراف او رؤساء له پكاردى چه دَ اس دَ سورلئى مشق كوى اودا فن زده كړى. (۵)

③ كه يوعالم دين يا دَ وخت امام ته څوك سړې په خپل بدن باندې دَهغه دَ لاس راښكلو او لاس وهلو درخواست اوكړى نودَهغه درخواست قبلولو كښې هيڅ بديت نشته چه دا عمل خود تواضع دې اوبل خپل طرف ته دَ مائل كولو سبب دې. (۶)

---

(۱) كشف البارى: ۲/ ۷۶٤.
(۲) فتح البارى: ۶/۱۹۹ وعمدة القارى: ۱٤/ ۳۸۸ وإرشادالسارى: ۶/ ۵۰۶.
(۳) فتح البارى: ۶/ ۱۹۹ وعمدة القارى: ۱٤/ ۳۸۸.
(۴) وعمدة القارى: ۱٤/ ۳۸۸.
(۵) وعمدة القارى: ۱٤/ ۳۸۸.
(۶) وعمدة القارى: ۱٤/ ۳۸۸.

باب ۱۶۰: دواء الجرح بأحراق الحصير، وغسل المرأة عن أبيها الدم عن وجهه وحمل الماء في الترس

داباب په دریوجزونوباندې مشتمل دې او په هرجزکښې یوحکم بیان کړې شوې دې.

قوله دواء الجرح بأحراق الحصير:- دا رومبې جزدې په دې کښې امام بخاری داخودل غواړی چه پوزکې سوزول او دهغې ایره په زخم باندې لګول جائزدی.

قوله: وغسل المرءة عن أبيها الدم عن وجهه:- دادویم جزدې په دې کښې داخودل غواړی که چرې ښځه دخپل پلارزخمی شوې مخ اووینځی نو داسې کول جائزدی.

قوله: وحمل الماء في الترس:- ترس ډهال ته وئیلې شی په دې کښې امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی چه ډهال د اوبود لوښی په توګه هم استعمالولې شی.

علامه عینی رحمه الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله ترجمة الباب د حدیث باب نه معنًا اخذکړې دې مرءاة نه مراد حضرت فاطمه رضی الله عنها ده. هم هغې اول د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په مخ باندې لګیدلې وینه وینځلې د پوزکی ټکړه سوزولوسره د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په زخم باندې لګولې وه. او په ډهال کښې اوبه راوړونکې حضرت علی رضی الله عنه وو.(۱)

[حدیث نمبر ۲۸۷۲](۲) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا أَبُو حَازِمٍ قَالَ سَأَلُوا سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ السَّاعِدِيَّ -رضي الله عنه- بِأَيِّ شَيْءٍ دُووِيَ جُرْحُ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- فَقَالَ مَا بَقِيَ مِنَ النَّاسِ أَحَدٌ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي، كَانَ عَلِيٌّ يَجِيءُ بِالْمَاءِ فِي تُرْسِهِ، وَكَانَتْ -يَعْنِي فَاطِمَةَ- تَغْسِلُ الدَّمَ عَنْ وَجْهِهِ، وَأُخِذَ حَصِيرٌ فَأُحْرِقَ، ثُمَّ حُشِيَ بِهِ جُرْحُ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-. [ر: ۲۴۰]

رجال الحديث

① **علی بن عبدالله**:- داامیر المؤمنین فی الحدیث ابوالحسن علی بن عبد الله بن جعفربن نجیح سعدی بصری رحمه الله دې. ددوی تفصیلی حالات کتاب العلم باب الفهم فی العلم لاندې مخکې تیرشوی دی. (۳)

② **سفیان**:- داابومحمدسفیان بن عیینه هلالی الکوفی دې. ددوی حالات کتاب العلم باب قول المحدث حدثنا أو أخبرنا وأنبانا لاندې تیرشوی دی. (۴)

---

(۱) وعمدة القاری: ۱۴/۳۸۸.

(۲) مرتخریجه فی کتاب الوضوء باب غسل المرءة أباها الدم عن وجهه رقم: ۲۳۴.

(۳) کشف الباری: ۳-۲۹۷/۳۰۲.

(۴) کشف الباری: ۳/۱۰۲.

③ **ابوحازم** - دا ابوحازم سلمة بن دینار رحمه الله دی. د دوی تذکره هم وړاندې تیره شوې ده.[1]

④ **سهل بن سعد الساعدي** رضي الله عنه - دا مشهور انصاری صحابی دی. د دوی تذکره هم دې نه وړاندې تیره شوې ده.[2]

قوله: سألوا سهل بن سعد الساعدي رضي الله عنه بأي شئ دووي جرح رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم؟...: خلقو د سهل بن سعد رضي الله عنه نه تپوس اوکړو چه د رسول الله صلى الله عليه وسلم د زخم علاج په څه څیزسره کړې شوې وو؟ دا زخم په جنګ احد کښې لګیدلې وو. سهل اووئیل اوس په خلقو کښې د هغې نه زیات پیژندونکې بل هیڅ نشته. ځکه چه په دغه وخت کښې په مدینه کښې د سهل نه علاوه بل یو صحابی ژوندې بچ نه وو پاتې شوې. ټول وفات شوی وو. حضرت علی رضي الله عنه به په خپل ډهال کښې اوبه راوړلې او فاطمه بی بی رضي الله عنها به نې د مخ نه وینه وینځله. یو پوزکې راوړلې شو اوهغه اوسوزولې شو او په هغې سره د حضور پاک زخم ډك کړې شو. دلته په روایت کښې اخذ او أحرق مجهول صیغې دی. خو د مغازی په روایت کښې تصریح ده چه د پوزکی سوزونکې حضرت فاطمه رضي الله عنها وه.[3] دا روایت بعینه هم په دې الفاظو سره کتاب الوضوء لاندې وړاندې تیر شوې دې او وړاندې کتاب المغازی کښې هم په تفصیل سره راروان دې.

باب ۱۶۱: مایکره من التنازع والاختلاف في الحرب، وعقوبة من عصی إمامه

د ترجمة الباب مقصد: - د دې ترجمة الباب لاندې امام بخاری رحمه الله دوه خبرې خودل غواړی.

① **مایکره من التنازع** کښې دا خودل غواړی چه د جنګ په وخت اختلاف مکروه دې. د مسلمانانو خپل مینځ کښې اختلاف او انتشار ته کتلو سره دښمن جری او بې ویرې کیږی او د هغوی د زړونو نه د مسلمانانو هیبت اوځی. ښکاره خبره ده چه د دې ګربز نتیجه د دښمن په مقابله کښې ماتې د یو ناقابل تلافی نقصان په شکل کښې ښکاره کیدې شی.

② **وعقوبة من عصی إمامه** کښې دا خودل غواړی چه د امیر د نافرمانئی سزا او مال غنیمت نه د محروم کیدل هم په دې دنیا کښې ملاویږی.[4]

په غزوه احد کښې غشو ویشتونکو د حضرت عبیدالله بن جبیر رضي الله عنه خبره اونه منله نو فتح په شکست کښې بدله شوه. چه معاملات په خپل مینځ کښې په اتفاق او مشاورت سره فیصله شی نو په هغې کښې برکت وی. که امیر د چا رائې ته ترجیح ورکړی او هغې سره د چا اختلاف وی نو د خپلې رائې د اختلاف د وجه نه د حدنه بهرنه دی وتل پکار. په داسې موقعو باندې د

---

[1] کتاب الوضوء باب غسل المرءة أباها الدم عن وجهه.

[2] کتاب الوضوء باب غسل المرءة أباها الدم عن وجهه.

[3] کتاب المغازی:ص: ۲۴۷.

[4] فتح الباری:۶/ ۲۰۰ وعمدة القاری:۱۴/ ۳۸۹ وإرشادالساری:۶/ ۵۰۷.

صبر او تحمل نه کار اخستل پکاردی. حضرت عمر رضی الله عنه د حضرت خالدبن ولید رضی الله عنه غوندې عظیم د جنګ فاتح د هغه د عهدې نه معزول کړو. هغه د تصادم او محاذ آرائی کولو په ځائې دا فیصله په خوشحالئی سره قبوله کړه اومسلمانان د ګډوډ کیدونه بچ شو.

قوله: وقال الله تعالى: ﴿وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ﴾ /الانفال: ۴۶/.

امام بخاری رحمه الله د خپل عادت مطابق د باب مناسبت سره ایت نقل کړې دې. پوره ایت ﴿وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾ او د الله تعالى او د هغه د رسول صلی الله علیه وسلم اطاعت کوئې او (خپل مینځ کښې) جګړه مه کوئې ګنی کم همت به شئ او ستاسو هوا به اوچته کړې شی او صبر کوئې بیشکه الله تعالى صبر کونکو سره دې.

د الله تعالى او د هغه د رسول صلی الله علیه وسلم اطاعت خو واجب دې. په سیاق ایت کښې د دې اطاعت د تاکید کولو مطلب دادې چه احکام او د جنګ تدبیرونو کښې د الله تعالى او د هغه د رسول صلی الله علیه وسلم د حکم او د هغوی مرضی او منشاء باندې تلل واجب دی. خپله رائې او د نفس منل او په خپل مینځ اختلاف او جګړې کوئی نو د دې نتیجه به ستاسو همت ښکته کیدو په صورت کښې ښکاره کیږی او د دښمنانو په زړونو چه ستاسو کوم رعب او دبدبه خوره ده هغه به ختمیږی. په دې وجه که د جنګ په حال کښې څه ناخوښه حالات پیداشی نو د صبر او استقامت نه کار واخلئې. صبر کونکو سره خو د الله تعالى ملګرتیا شامل حال وی او هم دغه ملګرتیا د فتح او نصرت د تپولو نه لوئې ضمانت دې.

قوله: قال قتادة: الريح الحرب: امام بخاری رحمه الله د قتاده قول نقل کړې دې هغه د ریح تفسیر حرب سره کړې دې. په دې صورت کښې د آیت مطلب دې که تاسو په خپل مینځ کښې جنګیږئی نو همت به موښکته شی یعنی کم به شی او ستاسو جنګی طاقت به هم ختمیږی. [۱] د قتاده دا اثر عبدالرزاق رحمه الله په خپل تفسیر کښې عن معمر عن قتاده په طرق سره موصولاً نقل کړې دې. [۲] مجاهد رحمه الله د ریح تفسیر نصر سره کړې دې. [۳] یعنی د جګړو په صورت کښې به تاسو د الله تعالى د نصرت نه محروم شئې. یو قول دا هم دې چه ریح نه دولت او سلطنت مراد دې. یعنی د خپل مینځ اختلافات او جګړو د وجه نه به ستاسو حکومت او سلطنت ختم شی. [۴]

[حديث نمبر ۲۸۷۳] [۵] حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا وَكِيعٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ أَنَّ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - بَعَثَ مُعَاذًا وَأَبَا مُوسَى إِلَى الْيَمَنِ قَالَ «يَسِّرَا وَلَا تُعَسِّرَا، وَبَشِّرَا وَلَا تُنَفِّرَا، وَتَطَاوَعَا وَلَا تَخْتَلِفَا». [۴۰۸۶ _ ۴۰۸۸، ۵۷۷۳، ۶۷۵۱]

---

[۱]) فتح الباری: ۶/ ۲۰۰.

[۲]) تغلیق التعلیق لابن حجر: ۳/ ۴۵۷.

[۳]) عمدة القاری: ۲/ ۳۹۰.

[۴]) عمدة القاری: ۲/ ۳۹۰.

[۵]) مرتخریجه فی کتاب الاجارة باب استئجار الرجل الصالح رقم: ۲۲۶۱.

رجال الحديث

① **يحيى** - دا ابوزكريا يحيى بن جعفر ازدى البخارى البيكندى ﷫ دي. دَدوى تذكره وړاندې تيره شوې ده.[1]

② **وكيع** - دامشهورامام محدث ابوسفيان وكيع بن الجراح بن مليح الرواسى الكوفى ﷫ دي. دَ دوى حالات كتاب العلم باب كتابة العلم لاندې تيرشوى دى.[2]

③ **شعبه** - دا شعبه بن الحجاج بن الوردالعسكى واسطى ﷫ دي. دَ دوى حالات كتاب الايمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده لاندې وړاندې تيرشوى دى.[3]

④ **سعيدبن ابى برده:** - دا سعيدبن ابى بردة عامربن موسى الكوفى ﷫ دي. دَدوى تذكره وړاندې تيره شوې ده.[4]

⑤ **عن ابيه:** - دَدې نه دَ سعيدبن ابى برده پلار عامر يا حارث بن موسىٰ الاشعرى ﷫ مراد دي. دَ دوى تذكره كتاب الايمان باب أى الاسلام أفضل لاندې تيره شوې ده.[5]

عن جده: - دَدې نه دَ ابوبرده نيكه مشهورصحابى ابوموسىٰ عبدالله بن قيس الاشعرى ﷛ مراددي دَدوى تذكره هم په مذكوره كتاب اوباب كښې تيره شوې ده.[6]

أن النبى صلى الله تعالى عليه وسلم بعث معاذا وأبا موسىٰ إلى اليمن قال: يسرا ولاتعسرا، وبشرا ولاتنفرا، وتطاوعا ولاتختلفا

رسول الله ﷺ حضرت معاذ او ابوموسىٰ ﷠ دَ يمن طرف ته اوليګل. دادَ حجة الوداع نه دَ وړاندې واقعه ده. يعنى دا دواړه ئى دَ يمن طرف ته حاكمان جوړولوسره اوليګل. حضورپاك ﷺ اوفرمائيل په خلقو اسانى كوئې سختى مه كوئې هغوى ته خوشخبرى اوروئې نفرت مه وركوئى اتفاق كوئې اختلاف مه كوئې. وړاندې كتاب المغازى كښې دا روايت په تفصيل سره راروان دې.[7]

ترجمة الباب سره مطابقت: - په روايت كښې دى ولا تختلفا ترجمة الباب سره دَدې مطابقت ښكاره دې.[8]

---

[1]) كتاب الخوف باب يحزن بعضهم بعضا فى صلاة الخوف رقم:۹٤۵.
[2]) كشف البارى:۲۱۹/٤ — ۲۲۶.
[3]) كشف البارى:۶۷۸/۱.
[4]) كتاب الزكاة باب على كل مسلم صدقة رقم:۱٤٤۵.
[5]) كشف البارى:۲۹۰/۱.
[6]) كشف البارى:۲۹۰/۱.
[7]) كشف البارى: كتاب المغازى:ص:۵۶۵.
[8]) عمدة القارى:۳۹۰/۱٤.

حديث نمبر ۲۸۷۴] (۱) حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ - رضى الله عنهما - يُحَدِّثُ قَالَ جَعَلَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - عَلَى الرَّجَّالَةِ يَوْمَ أُحُدٍ - وَكَانُوا خَمْسِينَ رَجُلاً - عَبْدَ اللَّهِ بْنَ جُبَيْرٍ فَقَالَ « إِنْ رَأَيْتُمُونَا تَخْطَفُنَا الطَّيْرُ، فَلاَ تَبْرَحُوا مَكَانَكُمْ هَذَا حَتَّى أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ، وَإِنْ رَأَيْتُمُونَا هَزَمْنَا الْقَوْمَ وَأَوْطَأْنَاهُمْ فَلاَ تَبْرَحُوا حَتَّى أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ » فَهَزَمُوهُمْ. قَالَ فَأَنَا وَاللَّهِ رَأَيْتُ النِّسَاءَ يَشْتَدِدْنَ قَدْ بَدَتْ خَلاَخِلُهُنَّ وَأَسْوُقُهُنَّ رَافِعَاتٍ ثِيَابَهُنَّ، فَقَالَ أَصْحَابُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جُبَيْرٍ الْغَنِيمَةَ - أَىْ قَوْمِ - الْغَنِيمَةَ، ظَهَرَ أَصْحَابُكُمْ فَمَا تَنْتَظِرُونَ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جُبَيْرٍ أَنَسِيتُمْ مَا قَالَ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - قَالُوا وَاللَّهِ لَنَأْتِيَنَّ النَّاسَ فَلَنُصِيبَنَّ مِنَ الْغَنِيمَةِ. فَلَمَّا أَتَوْهُمْ صُرِفَتْ وُجُوهُهُمْ فَأَقْبَلُوا مُنْهَزِمِينَ، فَذَاكَ إِذْ يَدْعُوهُمُ الرَّسُولُ فِي أُخْرَاهُمْ، فَلَمْ يَبْقَ مَعَ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - غَيْرُ اثْنَىْ عَشَرَ رَجُلاً، فَأَصَابُوا مِنَّا سَبْعِينَ، وَكَانَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - وَأَصْحَابُهُ أَصَابَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ يَوْمَ بَدْرٍ أَرْبَعِينَ وَمِائَةً سَبْعِينَ أَسِيرًا وَسَبْعِينَ قَتِيلاً، فَقَالَ أَبُو سُفْيَانَ أَفِي الْقَوْمِ مُحَمَّدٌ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، فَنَهَاهُمُ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - أَنْ يُجِيبُوهُ ثُمَّ قَالَ أَفِي الْقَوْمِ ابْنُ أَبِي قُحَافَةَ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ قَالَ أَفِي الْقَوْمِ ابْنُ الْخَطَّابِ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى أَصْحَابِهِ فَقَالَ أَمَّا هَؤُلاَءِ فَقَدْ قُتِلُوا. فَمَا مَلَكَ عُمَرُ نَفْسَهُ فَقَالَ كَذَبْتَ وَاللَّهِ يَا عَدُوَّ اللَّهِ، إِنَّ الَّذِينَ عَدَدْتَ لأَحْيَاءٌ كُلُّهُمْ، وَقَدْ بَقِيَ لَكَ مَا يَسُوؤُكَ. قَالَ يَوْمٌ بِيَوْمِ بَدْرٍ، وَالْحَرْبُ سِجَالٌ، إِنَّكُمْ سَتَجِدُونَ فِي الْقَوْمِ مُثْلَةً لَمْ آمُرْ بِهَا وَلَمْ تَسُؤْنِي، ثُمَّ أَخَذَ يَرْتَجِزُ أُعْلُ هُبَلْ، أُعْلُ هُبَلْ. قَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - « أَلاَ تُجِيبُوا لَهُ ». قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا نَقُولُ قَالَ « قُولُوا اللَّهُ أَعْلَى وَأَجَلُّ ». قَالَ إِنَّ لَنَا الْعُزَّى وَلاَ عُزَّى لَكُمْ. فَقَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - « أَلاَ تُجِيبُوا لَهُ ». قَالَ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا نَقُولُ قَالَ « قُولُوا اللَّهُ مَوْلاَنَا وَلاَ مَوْلَى لَكُمْ »

[۳۷۶۴، ۳۸۱۷، ۳۸۴۰، ۴۲۸۵].

رجال الحديث

① **عمرو بن خالد**:- دا ابوالحسن عمروبن خالد بن فروخ بن سعيد التميمى الحرانى رحمه الله دي. د دوى تذكره كتاب الايمان باب الصلوة من الايمان لاندې تيره شوې ده. (۲)

② **زهير**:- دا ابوخيثمه زهير بن معاويه بن حديج بن الرحيل بن زهير بن خيثمه الجعفى الكوفى رحمه الله دي. د دوى تذكره هم په مذكوره باب او كتاب كښې تيره شوې ده. (۳)

---

(۱) إخرجه البخارى أيضًا فى المغازى باب بلاترجمة رقم:۳۹۸۶وباب غزوة أحدرقم:۴۰۴۳ وباب إذتصعدون ولاتلوون على أحد رقم:۴۰۶۷ وفى كتاب التفسير باب قوله تعالى ﴿وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَاكُمْ﴾ رقم:۴۵۶۱.

(۲) كشف البارى:۲/۳۶۶.

(۳) كشف البارى:۲/۳۶۷.

④ابواسحاق- دا ابواسحاق عمرو بن عبدالله بن عبيد السبيعي رحمه الله دې. د دوی تذكره هم په مذكوره كتاب اوباب كښې تيره شوې ده.[1]

④ براء بن عازب رضي الله عنه- دامشهورصحابى براء بن عازب بن الحارث بن عدى الانصارى الحارثى الادوسى رحمه الله دې. د دوی تذكره هم په مذكوره كتاب اوباب كښې تيره شوې ده[2]

قوله جعل النبى صلى الله تعالى عليه وسلم على الرجالة يوم أحد- وكانوا خمسين رجلا- عبدالله بن جبير.: رسول الله ﷺ د احد په ورځ د پنځوسو كسانو امير عبدالله بن جبير رضي الله عنه مقرر كړو.

الرجالة- دا خلاف قياس د راجل جمع ده[3] يعنى پيدل تلونكى.

قوله فقال إن رأيتمونا تخطفنا الطير فلا تبرحوا مكانكم هذا حتى أرسل إليكم، فهزموهم.: رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه كه چرې تاسو مونږ اوګورئ چه مرغئ مونږ اوچته وى نوبيابه هم تاسو خپل ځائى نه پريږدئ ترهغه وخته پورې چه زه تاسو ته پيغام دراوليګم نو مسلمانانو كافرانوته شكست وركړو.

تخطفنا- خَطَفَ يَخْطَفُ د نصر نه د دې معنى ده اوچتول، رابنكل، په زور اخستل. شارحينو د دې جملې تقدير بيان كړې دې. إن قتلنا وأكلت الطير لحومنا فلا تبرحوا مكانكم[4] كه چرې مونږ قتل كړې شو او مرغئ زمونږ غوښه راكاږې خورى نوبياهم تاسو د خپل ځائى نه مه خوزيږئ.

قوله وإن رأيتمونا هزمنا القوم وأوطاناهم فلا تبرحوا حتى أرسل إليكم: كه چرې تاسو مونږ اووينئ چه مونږ كفار قوم ته شكست وركړو او هغوى مو چخنړى كړه نوبياهم د خپل ځائى نه اونه خوزئ ترهغه وخته پورې چه زه تاسو ته پيغام دراوليګم

أوطاناهم- وطا الشئ وطا معنى ده د خپولاندې كول، چخنړى كول. وطئ العدو په دښمن باندې ورختل. علامه كرمانى رحمه الله فرمائى أوطناهم په شروع كښې همزه د تعريض د پاره ده. أى جعلنا هم فى معرض الدوس بالقدم.[5] يعنى چه مونږ هغوى په داسې ځائى كښې واچوى چرته چه د خپو لاندې كولې شى.

د احمد حاكم او طبرانى روايت دې چه ابن عباس رضي الله عنهما فرمائى: أن النبى صلى الله تعالى عليه وسلم

---

[1]) كشف البارى:۲/ ۳۷۰.

[2]) كشف البارى:۲/۳۷۵.

[3]) عمدة القارى: ۱۴/ ۳۹۱ وإرشادالسارى: ۶/۵۰۸ – ۵۰۹.

[4]) عمدة القارى: ۱۴/ ۳۹۲ وإرشادالسارى: ۶/ ۵۰۹.

[5]) شرح الكرمانى:۱۳/ ۳۷.

أقامهم في موضع ثم قال: احموا ظهورنا فإن رأيتمونا نقتل فلاتنصرونا وإن رأيتمونا قد غنمنا فلاتشركونا. (۱)
یعنی رسول اکرم ﷺ د صحابه کرامو دغه ټولې په یوځائی باندې مقررکړو ورته ئې اوفرمائیل تاسو زما شاته خیال کوئې که تاسو مونږ قتل کیدونکی اوګورئی نوزمونږ امدادمه کوئی اوکه تاسو مونږ په مال غنیمت اخستو سره اووینئی نو په هغې کښې مونږ سره شرکت مه کوئی

قوله: قال: فأنا والله رأيت النساء يشددن، قدبدت خلا خلهن وأسوقهن، رافعات ثيابهن..: براء بن عازب ﷺ وائی په خدائی ما (مشرکانې) ښځې په داسې حال کښې منډې وهونکې اولیدلې چه دهغوی پانزیبونه او ښکاره وې او خپلې کپړې ئې اوچتې کړې وې.

يشددن:- أي يسرعن في المشي. (۲) یعنی ښځو منډې وهلې په تیزئی سره روانې وې. یادا د حملې کولوپه معنی کښې دې اومطلب دادې چه هغوی په کافرانو باندې حمله کونکې وې أي: يشتددن على الكفار يقال: شدعليه في الحرب أي حمل عليه. (۳) بعض نسخوکښې يسندن الفاظ هم واردشوی دی. دا د سندنه دې یعنی د غرونودلمن اوچته حصه. په دې صورت کښې مطلب دادې چه ښځې د غره د لمن په اوچته حصه کښې روانې وې دې دپاره چه په غر وراوخیژی. أي يمشين في سند الجبل يردن أن يرقين الجبل. (۴)
د دغه مشرکانو ښځوتعداد پنځلس وو. ابن اسحاق په دوی کښې د بعضو ښځو نومونه هم ذکرکړی دی. ①هندبنت عتبه، دا ابوسفیان سره وه. ② ام حکیم بنت الحرث بن هشام، داخپل خاوندعکرمه بن ابو جهل سره وتلې وه. ③ فاطمه بنت ولیدبن مغیره، داخپل خاوند حرب بن هشام سره وتلې وه. ④برزه بنت مسعود، دا صفوان بن امیه سره تلې وه. ⑤ ریطة بن شیبة، داخپل خاوندعمرو بن عاصی سره تلې وه. ⑥ سلافه بنت سعد، داخپل خاوند طلحه بن ابی طلحه الحجبی سره وتلې وه. (۵)

قوله: فقال أصحاب ابن جبير: الغنيمة أي قوم الغنيمة، ظهر أصحابكم فما تنتظرون؟ فقال: عبدالله بن جبير......: دعبدالله بن جبیر ﷺ ملګرواوویل د غنیمت مال وهئې ستاسو ملګری غالب راغلی دی اوس د څه څیزانتظاردې؟ عبدالله بن جبیر ﷺ اوویل آیا تاسو د رسول الله ﷺ فرمان هیرکړو؟ یعنی رسول الله ﷺ فرمائیلی وو

---

۱) مسندأحمدبن حنبل: ۱/ ۲۸۷.
۲) إرشادالساري: ۶/ ۵۰۹.
۳) عمدة القاري: ۱۴/ ۳۹۲ وإرشاد الساري: ۶/ ۵۰۹.
۴) عمدة القاري: ۱۴/ ۳۹۲ وإرشادالساري: ۶/ ۵۰۹ والنهاية لابن الاثير: ۱/ ۸۵۰.
۵) عمدة القاري: ۱۴/ ۵۰۹ وإرشاد الساري: ۶/ ۵۰۹.

چه دخپل ځائی نه مه خوزنئ آیاتاسو دافرمان هیرکړو؟ د ابن جبیر ﷺ ملګرو اووئیل په خدائی مونږ خوبه دغه خلقو سره د غنیمت مال راغونډوو کله چه دا ټول د مال غنیمت دپاره لاړل نوکافرانودهغوی مخونه واړول او شکست خوړلوسره واپس راغلل رسول الله ﷺ سره د دولسو کسانونه علاوه هیڅ څوك پاتې نه شواوکافرانوزمونږ اویاکسان شهیدان کړل او حضورپاك اودهغوی ملګرو د بدر په ورځ یوسل څلویښت کافرانو نقصان کړې وو اویائی قید کړې وو او اویائی قتل کړې وو

دې نه پس ابوسفیان درې ځل اووئیل أفي القوم محمد؟ آیا په دې خلقو کښې محمدشته؟ رسول اکرم ﷺ د جواب ورکولونه منع اوکړه سوال بې فائدې وو په دې وجه حضورپاك جواب ورکول د مصلحت خلاف اوګڼړلو ابوسفیان بیا درې ځل اووئیل أفي القوم ابن أبي قحافة ایا په دې خلقو کښې ابن ابوقحافه (ابوبکر ﷺ) شته؟ ابوقحافه د ابوبکر ﷺ د پلار عثمان کنیت وو بیاهغه درې ځل اووئیل أفي القوم ابن الخطاب؟ آیا په دې خلقو کښې عمربن الخطاب شته؟ دې وئیلوسره ابوسفیان خپلو ملګروله لاړو وئی وئیل چه دا ټول خوقتل شوی دی. حضرت عمر بن خطاب ﷺ په خپل ځان باندې قابو اونه کړې شوه او بې اختیاره ئی چغه کړه اې دالله دښمنه ته دروغ وې د چانومونه چه تا واخستل هغه ټول ژوندې دی او اوس په تاسو باندې خراب وخت راتلونکې دې ابوسفیان اووئیل د نن ورځ د بدر د ورځې بدله ده جنګ خود ډولچې په شان دې (کله د یوپه لاس کښې اوکله د بل په لاس کښې وی دغه شان فتح کله د یوې ډلې او کله د بلې ډلې وی) ته به په خپل قوم کښې مثله یعنې بوچې کیدل وینې ماددې حکم نه وو ورکړې خو ماته دا خراب هم ښکاره نه شو. ابوسفیان دقریش مکه سرداروو اود مسلمانانو دښمن ددې جملې نه دهغه مقصد داخودل ووچه دمثله غوندې قبیح حرکت حکم مانه وو ورکړې ځکه چه ددې نقصان هم دغه کارکونکی اوچتوی خوچه کله ماته ددې مثله علم اوشو نوماته بد اونه لګیدل ځکه چه تاسو زمونږ دښمنان ئی تاسو ته تکلیف رسیدو سره زه خوشحالیدې شم.

دې نه پس ابوسفیان رجزیه مصرعه اووئیله أُعْلُ هُبَلُ أُعْلُ هُبَلُ اې هبل ته اوچت اوسه، اې هبل ته اوچت اوسه. هبل د قریشود بت نوم وو کوم چه عمرو بن لحی د قریشودپاره راوړلې وو اوکعبه کښې ئی کیخودې وو. رسول اکرم ﷺ صحابه کرامو ته اوفرمائیل آیا تاسو ده ته جواب نه ورکوئی؟ صحابه کرامو عرض اوکړو مونږ څه جواب ورکړو؟ حضورپاك اوفرمائیل جواب ورکړئی الله أعلی وأجل الله تعالی د ټولونه اوچت او لوئی دې.

ابوسفیان اووئیل إن لنا عزی ولا عزی لکم زمونږ دپاره عزی بت دې ستاسو دپاره نه دې. حضورپاك اوفرمائیل تاسو ده ته جواب نه ورکوئی؟ صحابه کرامو عرض اوکړو څه جواب ورکړو؟ حضورپاك اوفرمائیل تاسو داسې وایئی الله مولانا ولامولالکم الله تعالی زمونږ مددګار دې او ستاسو هیڅوك مددګار نشته

ترجمة الباب سره مطابقت:- دا اوږدحدیث امام بخاری رحمه الله ددې خودلودپاره نقل کړې دې چه په جنګ احد کښې د اهل اسلام د شکست سبب دعبدالله بن جبیر ﷺ ملګری وو. رسول الله

ﷺ هغوی ته حکم ورکړې ووچه لاتبرحوامکانکم تاسو دخپل ځائی نه مه خوزئی لیکن هغوی مخالفت اوکړو اودغه مخالفت د وجه نه مسلمانانوته شکست اوشو. علامه عینی رحمه الله فرمائی د ترجمة الباب مناسبت د روایت دي جملې اصحاب عبدالله بن جبیر سره دې. ځکه چه هم ددوی د مخالفت په نتیجه کښې مسلمانانو د شکست مخ لیدلې وو. (۱)

باب ۱۶۲: إذافزعوابالليل

د ترجمة الباب مقصد:-حافظ ابن حجر علامه عینی او علامه قسطلانی رحمهم الله فرمائی ددې ترجمة الباب نه امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی که د شپې داسې واقعه راپیښه شی په کوم سره چه په خلقوکښې ویره پیداشي نو امیرله پکاردی چه یاخودې پخپله دهغې دتحقیق دپاره اوځی اویا چه څوك مناسب ګنړی دتحقیق دپاره دې اولیګی. (۲)

[حدیث نمبر ۲۸۷۵] (۳) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ -رضی الله عنه- قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- أَحْسَنَ النَّاسِ، وَأَجْوَدَ النَّاسِ، وَأَشْجَعَ النَّاسِ، قَالَ وَقَدْ فَزِعَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ لَيْلَةً سَمِعُوا صَوْتًا، قَالَ فَتَلَقَّاهُمُ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- عَلَى فَرَسٍ لأَبِي طَلْحَةَ عُرْيٍ، وَهُوَ مُتَقَلِّدٌ سَيْفَهُ فَقَالَ «لَمْ تُرَاعُوا، لَمْ تُرَاعُوا». ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- «وَجَدْتُهُ بَحْرًا». يَعْنِي الْفَرَسَ. [ر: ۲۴۸۴]

رجال الحدیث

① **قتیبه بن سعید**:- دا ابورجاء قتیبه بن سعید بن جمیل بن طریف الثقفی رحمه الله دې. کتاب الایمان باب أفشا السلام من الاسلام لاندې د دوی تذکره تیره شوې ده. (۴)

② **حماد**:- داحمادبن زید بن درهم الازدی البصری رحمه الله دې. کتاب الایمان باب المعاصی من أمرالجاهلية ولايكفرصاحبها بارتكابها إلا بالشرك لاندې ددوی تذکره تیره شوې ده. (۵)

③ **ثابت**:- داابومحمد ثابت بن اسلم البنانی البصری رحمه الله دې. کتاب العلم باب القراءة والعرض على المحدث لاندې د دوی تذکره تیره شوې ده. (۶)

④ **انس**:- دامشهورصحابی انس بن مالك رضی الله عنه دې. ددوی تذکره کتاب الایمان باب من الایمان أن یحب لاخیه مایحب لنفسه لاندې تیره شوې ده. (۷)

---

(۱) عمدة القاري: ۳۹۱/۱۴.

(۲) فتح الباري: ۲۰۱/۶ عمدة القاري: ۳۹۴/۱۴ إرشادالساري: ۵۱۱/۶.

(۳) مرتخریجه فی کتاب الهبة وفضلها ولتحرض علیها باب من استعار من الناس الفرس رقم: ۲۶۲۷.

(۴) کشف الباري: ۱۸۹/۳.

(۵) کشف الباري: ۲۱۹/۲.

(۶) کشف الباري: ۱۸۳/۳.

(۷) کشف الباري: ۲۱۴/۲.

حضرت انس رضی الله عنه وائی رسول الله ﷺ د ټولونه زیات ښائسته د ټولونه زیات سخی او د ټولونه زیات بهادر وو مدینې والا اوویریدل هغوی څه آواز آوریدلې وو، د خبراخستلو د پاره د کورونه بهر راوتلې وو، رسول اکرم ﷺ (چه د ټولو نه وړاندې رسیدلې وو، د ابوطلحه رضی الله عنه په اس باندې په بربنډه ملاباندې سور توره زوړنده واپسئ کښې هغه سره ملاؤ شو حضورپاک اوفرمائیل لم تراعوا لم تراعوا هیڅ ویره نشته هیڅ ویره نشته بیائې اوفرمائیل مونږ دا اس د سمندر په شان محسوس کړو دا اس د ابوطلحه رضی الله عنه وو رسول الله ﷺ عاریتاً اخستې وو. په ښه رفتار او ښه کولاؤ سل کښې حضورپاک دا سمندر سره تشبیه کړو اوداد حضورپاک د برکت اثر وو دا روایت کتاب الهبه په آخراو مختلف ابواب کښې هم کتاب الجهاد کښې څوځل تیرشوې دې.[1]

ترجمة الباب سره مطابقت:- ترجمة الباب سره فتلقاهم النبی صلی الله تعالی علیه وسلم سره مناسبت ښکاره دې.

باب ۱۶۳: من رأى العدو فنادى بأعلى صوته: ياصباحاه، حتى يسمع الناس

ياصباحاه:- د حاء نه پس الف د استغاثه د پاره دې. او په آخره کښې "ه" ندبه د پاره ده. داجمله د استغاثه د پاره استعمالیږی او عربو به دا حمله کونکی دښمن نه غافل خلق خبرولو د پاره استعمالوله. شراح د دې وجه تسمیه دا تحریر کړې ده چه دښمنان به د شپې د جنګ نه منع کیدل اوبیابه سحر وختې تازه شو دوباره به ئې حمله کوله. لکه چه په یاصباحاه سره به ئې قوم په دې خبردارکولو چه سحرشوې دې د حملې د پاره تیارشئی. **فکانه یرید بقوله یا صباحاه: قد جاء وقت الصباح فتاهبوا للقتال.**[2]

د ترجمة الباب مقصد:- امام بخاری دلته دا وئیل غواړی چه کافرانو به حمله کونکې دښمن اولیدلو نود خپل ملګرو د امداد د پاره به ئې آواز کولو وخت کښې د جاهلیت په زمانه کښې یاصباحاه وئیل. دا جمله به سره د دې چه د جهالت په دورکښې کافرانو استعمالوله ولې د مسلمانانو د پاره د دې په استعمال کښې هیڅ بدی نشته چه دا منهی عنها دعوی د جاهلیت نه نه ده.[3]

[حدیث نمبر ۲۸۷۶][4] حَدَّثَنَا الْمَكِّيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ أَنَّهُ أَخْبَرَهُ قَالَ خَرَجْتُ مِنَ الْمَدِينَةِ ذَاهِبًا نَحْوَ الْغَابَةِ، حَتَّى إِذَا كُنْتُ بِثَنِيَّةِ الْغَابَةِ لَقِيَنِي غُلَامٌ لِعَبْدِ

---

[1]) کشف الباری: کتاب المغازی: ص: ۲۲۰.

[2]) النهاية فی غریب الحدیث والاثر لابن الاثیر: ۸/۲ وعمدة القاری: ۳۹۵/۱۴.

[3]) فتح الباری: ۲۰۲/۶.

[4]) وعند البخاری: ۶۰۳/۲ أیضاً فی المغازی، باب غزوة ذی قرد رقم: ۴۱۹۴ وعندمسلم فی صحیحه: ۱۱۳/۲ فی الجهاد والسیر، باب غزوة ذی قرد وغیرها رقم: ۴۴۴ وعندأبی داؤد فی سننه: ۲۲/۲ فی الجهاد باب فی السریة ترد علی أهل العسکر رقم: ۲۷۵۲.

الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ قُلْتُ وَيْحَكَ، مَا بِكَ قَالَ أُخِذَتْ لِقَاحُ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم -. قُلْتُ مَنْ أَخَذَهَا قَالَ غَطَفَانُ وَفَزَارَةُ. فَصَرَخْتُ ثَلاَثَ صَرَخَاتٍ أَسْمَعْتُ مَا بَيْنَ لاَبَتَيْهَا يَا صَبَاحَاهْ، يَا صَبَاحَاهْ. ثُمَّ انْدَفَعْتُ حَتَّى أَلْقَاهُمْ وَقَدْ أَخَذُوهَا، فَجَعَلْتُ أَرْمِيهِمْ وَأَقُولُ:

أَنَا ابْنُ الأَكْوَعِ وَالْيَوْمُ يَوْمُ الرُّضَّعِ،

فَاسْتَنْقَذْتُهَا مِنْهُمْ قَبْلَ أَنْ يَشْرَبُوا، فَأَقْبَلْتُ بِهَا أَسُوقُهَا، فَلَقِيَنِي النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ الْقَوْمَ عِطَاشٌ، وَإِنِّي أَعْجَلْتُهُمْ أَنْ يَشْرَبُوا سِقْيَهُمْ، فَابْعَثْ فِي إِثْرِهِمْ، فَقَالَ «يَا ابْنَ الأَكْوَعِ، مَلَكْتَ فَأَسْجِحْ. إِنَّ الْقَوْمَ يُقْرَوْنَ فِي قَوْمِهِمْ». [۳۹۵۸]

رجال الحديث

① **المکی بن ابراهیم**:- دامکی بن ابراهیم بن بشیر بن فرقد تمیمی حنظلی بلخی رحمه الله دي کتاب العلم باب من أشار الفتيا باشارة اليد والرأس لاندې دَدوی تذکره تیره شوې ده.(۱)

② **یزیدبن ابی عبید**:- دامشهور تابعی حضرت سلمه بن الاکوع رضي الله عنه آزادکړې شوې غلام ابوخالد یزید بن ابی عبید اسلمی حجازی رحمه الله دي. دَدوی تذکره کتاب العلم باب إثم من كذب على النبي صلى الله تعالى عليه وسلم لاندې تیره شوې ده.(۲)

③ **سلمه**:-دا سلمه بن عمر بن الأکوع الاسلمی المدنی رضي الله عنه دي. دَدوی تذکره هم په مذکوره کتاب اوباب کښې تیره شوې ده.(۳)

قوله: خرجت من المدينة ذاهبًا نحو الغابة حتى إذا كنت بثنية الوداع لقيني غلام...: حضرت سلمه بن الاکوع رضي الله عنه فرمائی زه دَ مدینې نه بهر غابه (صحرا) ته لاړم کله چه زه د غابه غرته اورسیدم نوماته د عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه غلام ملاؤشو. ماونیل ته دلته څنګه؟ هغه ونیل دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم اوښې نیولې شوی دی ما ونیل چا؟ غلام اوونیل دَ غطفان او فزاره خلقو. مادرې خل یاصباحاه په اوچت آواز سره چغه اووهله اودَمدینې دَ دوو کاڼړیجنې زمکو په مینځ کښې پوره آبادئی ته مې خپل آواز واؤرولو بیا زه مخکې لاړم تردې چه هغوی سره ملاؤشوم هغوی اوښې نیولې وې مابه په هغوی باندې غشې ورولو او دابه مې ونیل.

أنا ابن الأكوع والیوم یوم الرضع

یعنی زه دَ اکوع خوئی یم اونن دَ کمینه خلقو دَ بربادئی ورځ ده. مادَهغوی نه هغه اوښې واخستې ددې نه وړاندې چه هغوی اوبه څکلې وې. زه وړاندې لاړم په دې کښې ماسره رسول الله صلی الله علیه وسلم ملاؤشو ما عرض اوکړو: یارسول الله! إن القوم عطاش، وإنی أعجلتهم أن یشربوا سقیهم، فابعث

---

۱) کشف الباری:۳/۴۸۱.

۲) کشف الباری: ٤/۱۸۲.

۳) کشف الباری: ٤/۱۸۳.

فى أثرهم. هغه خلق تكى دى ماذهغوى نه اوښي راخلاصي كړي دهغوى د اوبوڅكلونه وړاندي لهذا تاسو هغوى پسي فوج روان كړئى حضورپاك اوفرمائيل يابن الاكوع! ملكت فاسجح، إن القوم يقرون فى قومهم. اې ابن الاكوع! كله چه تا په قوم باندي غلبه بياموندله نو اوس د نرمنى نه كاروا خله ددې خلقو خو په خپل قوم كښي ميلمستيا كيږى.

يقرون:- دا د قراء نه دمضارع مجهول صيغه ده د قراء معنى ده ميلمستيا ضيافت. ددې جملي مطلب دادې چه اوس هغه خلق خپلې قبيلي غطفان ته اورسيدل هلته دهغوى خاطر تواضع او ميلمستيا كيږى. په دې وجه اوس هغوى پسي فوج ليګلو هيڅ فائده نشته. معناه أنهم وصلوا إلى غطفان وهم يضيفونهم ويساعدونهم فلا فائدة فى الحال فى البعث لانهم لحقوا باصحابهم (١)

د صحيح بخارى په بعض نسخو كښي دالفظ يقرون د ياء په زبر اود راء پيش سره راغلي دې. ددې معنى ده هغوى د ميلمانو ضيافت كوى په دې صورت كښي به د مذكوره جملي مطلب دا شى چه ته هغوى سره د نرمئى معامله اوكړه څكه چه داخلق د ميلمانو ضيافت كوى. رسول الله ﷺ ته دهغه خلقو دتوبې ويستلو اميد وو په دې وجه حضورپاك هغوى سره دارعايت اوكړو (٢)

فائده:- دا حديث دامام بخارى رحمه الله د ثلاثيات نه دې.

ترجمة الباب سره مناسبت:- په حديث باب كښي دى ياصباحاه ياصباحاه ترجمة الباب سره ددې مطابقت ښكاره دې.

باب ١٦٤: من قال: خذها وأنا ابن فلان

قوله: خذها وأنا ابن فلان:- داجمله د فخرد ښكاره كولو دپاره استعماليږى. د حديث شارحينو فرمائيلى دى دغه شان مختلف جملي د عربو بهادر جنګيالي په دښمن باندي دخپلي بهادرئى رعب اچولو او په امورحرب كښي خپل مهارت خودلودپاره د فخريه توګه استعمالولې. خذها وأنا ابن فلان ويونكى به دامقصدهم وو كه په مقابل فريق كښي څوك د بهادرئى دعوى كوى نوهغه دې د مقابلې دپاره بهرراوځى. (٣)

د ترجمة الباب مقصد:- امام بخارى رحمه الله په دې ترجمة الباب سره دا باور وركول غواړى كه څوك په ميدان جنګ كښي دښمن په رعب كښي راوستودپاره خذها وأنا ابن فلان وائى نودا جائزدى. اوكه د فخريه توګه ئى وائى نو جائز نه دى. څكه چه فخرد كبر علامت دې اوتكبر حرام دې. سره ددې چه داجمله اوريدونكوته فخريه معلوميږى خوكه نيت صرف د دښمن په رعب كښي راوستل وى اوزړه ئى د فخرنه خالى وى نوښكاره خبره ده چه داسي وئيلو كښي څه بدى نشته. علامه ابن منير رحمه الله فرمائى د امام بخارى رحمه الله مقصد داخودل دى چه دا جمله

---

(١) عمدة القارى: ١/٣٩٧ وإرشادالسارى: ٦/٥١٣.

(٢) إرشاد السارى: ٦/٥١٣.

(٣) شرح ابن بطال: ٥/١٩٩ وعمدة القارى: ١٤/٣٩٨.

داقتضاء حال د وجه نه دمنهى عنه افتخار په ذيل کښې نه راځي.(۱)

قوله وَقَالَ سَلَمَةُ خُذْهَا وَأَنَا ابْنُ الْأَكْوَعِ .[ر ۲۸۷۶]

حافظ ابن حجر رحمه الله اوعلامه عينى رحمه الله فرمائى چه داتعليق من حيث المعنى د سابقه باب د روايت جزدې (۲)

[حديث نمبر ۲۸۷۷](۳) حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ سَأَلَ رَجُلٌ الْبَرَاءَ-رضى الله عنه-فَقَالَ يَا أَبَا عُمَارَةَ، أَوَلَّيْتُمْ يَوْمَ حُنَيْنٍ قَالَ الْبَرَاءُ وَأَنَا أَسْمَعُ أَمَّا رَسُولُ اللَّهِ-صلى الله عليه وسلم-لَمْ يُوَلِّ يَوْمَئِذٍ، كَانَ أَبُو سُفْيَانَ بْنُ الْحَارِثِ آخِذًا بِعِنَانِ بَغْلَتِهِ، فَلَمَّا غَشِيَهُ الْمُشْرِكُونَ نَزَلَ، فَجَعَلَ يَقُولُ أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبْ، أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبْ قَالَ فَمَا رُئِيَ مِنَ النَّاسِ يَوْمَئِذٍ أَشَدُّ مِنْهُ.[ر: ۲۷۰۹]

رجال الحديث

① **عبيدالله**:- داعبيدالله بن موسىٰ بن باذام عبسى کوفى رحمه الله دې. دَدوى تذکره کتاب الايمان باب قول النبى صلى الله تعالى عليه وسلم بنى الاسلام على خمس لاندې تيرشوې دې.(۴)

② **اسرائيل**:- دااسرائيل بن يونس بن ابى اسحاق همدانى سبيعى کوفى رحمه الله دې. دَدوى تذکره کتاب العلم باب من ترك بعض الاختيار مخافة أن يقصر فهم بعض الناس عنه فيقعوا فى أشدمنه لاندې تيرشوى دى.(۵)

③ **ابواسحاق**:- دا ابواسحاق عمرو بن عبدالله بن عبيد سبيعى دې. دَ دوى تذکره کتاب الايمان باب الصلوة من الايمان لاندې تيره شوې ده.(۶)

په روايت کښې دى چه يوسړى دَ براء بن عازب رضي الله عنه نه تپوس اوکړو اې ابوعماره آيا تاسو خلق د غزوه حنين په ورځ تختيدلى وئى. ابواسحاق وائى ما اوريده چه براء رضي الله عنه دا جواب ورکړو أما رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم فلم يول يومئذ ليکن رسول الله ﷺ خو په هغه ورځ نه وو تختيدلې. ابوسفيان بن حارث بن عبدالمطلب دَ رسول اکرم ﷺ قچر واګه نيولې وه چه مشرکانو رسول الله ﷺ ګيرکړو نو حضورپاك اوفرمائيل:

أنا النبى لاکذب أنا ابن عبد المطلب

---

۱) فتح البارى:۲/۲.

۲) فتح البارى:۲۰۲/۶ وعمدة القارى:۳۹۸/۱۴.

۳) مرتخريجه فى کتاب الجهاد باب من قاد دابة غيره فى الحرب.

۴) کشف البارى:۶۳۶/۱.

۵) کشف البارى: ۵۴۶/۴.

۶) کشف البارى:۳۷۰/۲.

یعنی زه نبی یم په دې کښې دروغ نشته اوزه دَعبدالمطلب خوئې یم

ترجمة الباب سره مطابقت ترجمة الباب سره دَحدیث باب جمله أنا النبی لاکذب مناسبت لری. په دې کښې دَرسول الله ﷺ دَبهادرئ اوپه جنګ کښې دَثابت قدمئ تعریف کړې شوې دې. [1]

باب ۱۶۵: إذا نزل العدو علی حکم رجل

دَ ترجمة الباب مقصد:- علامه عینی رحمه الله فرمائی چه باب کښې دَ إذا حرف شرط جواب محذوف دې اوتقدیری عبارت دادې. ينفذ إذا أجازه الامام [2]

ددې ترجمة الباب نه دَامام بخاری رحمه الله مقصد داخودل دی که چرې کافران یومسلمان ته دااووائی او خپل ثالث ئی جوړکړی چه زمونږ باره کښې هغه کومه فیصله هم کوی مونږ به ئی منو. اوکه امام وخت هغه ته دَ فیصله کولواجازت ورکړو نودَ دغه فیصله نفاذبه جائزوی. [3]

[حدیث نمبر ۲۸۷۸] [4] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ -هُوَ ابْنُ سَهْلِ بْنِ حُنَيْفٍ- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ -رضى الله عنه- قَالَ لَمَّا نَزَلَتْ بَنُو قُرَيْظَةَ عَلَى حُكْمِ سَعْدٍ -هُوَ ابْنُ مُعَاذٍ- بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-، وَكَانَ قَرِيبًا مِنْهُ، فَجَاءَ عَلَى حِمَارٍ، فَلَمَّا دَنَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- «قُومُوا إِلَى سَيِّدِكُمْ». فَجَاءَ فَجَلَسَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فَقَالَ لَهُ «إِنَّ هَؤُلاَءِ نَزَلُوا عَلَى حُكْمِكَ». قَالَ فَإِنِّي أَحْكُمُ أَنْ تُقْتَلَ الْمُقَاتِلَةُ، وَأَنْ تُسْبَى الذُّرِّيَّةُ. قَالَ «لَقَدْ حَكَمْتَ فِيهِمْ بِحُكْمِ الْمَلِكِ». [۳۵۹۳، ۳۸۹۵، ۵۹۰۷]

رجال الحدیث

① **سلیمان بن حرب**:- داابوایوب سلیمان بن حرب بن بجیل ازدی بصری رحمه الله دې. کتاب الایمان باب من کره أن یعود فی الکفر کما یکره أن یلقی فی النار من الایمان لاندې دَدوی تذکره تیره شوې ده. [5]

② **شعبه**:- دا شعبه بن الورد العسکی الواسطی رحمه الله دې. دَ دوی حالات کتاب الایمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده لاندې وړاندې تیرشوی دی. [6]

---

[1]) عمدة القاری: ۳۹۹/۱۴.

[2]) عمدة القاری: ۳۹۹/۱۴.

[3]) فتح الباری: ۲۰۳/۶ وعمدة القاری: ۳۹۹/۱۴ وإرشاد الساری: ۵۱۴/۶.

[4]) وعندالبخاری أیضاً: ۵۹۱/۲ فی المغازی باب مرجع النبی صلی الله تعالی علیه وسلم من الاحزاب رقم: ۴۱۲۱ و ۵۳۶/۱ – ۵۳۷ فی الاستئذان باب قول النبی صلی الله تعالی علیه وسلم: قوموا إلی سیدکم رقم: ۶۲۶۲ وعندأبی داؤد فی سننه: ۳۶۱/۲ – ۳۶۲ فی کتاب الادب باب ماجاء فی القیام رقم: 5215.

[5]) کشف الباری: ۱۰۵/۲.

[6]) کشف الباری: ۶۷۸/۱.

③ **سعدبن ابراهیم**:- دا سعدبن ابراهیم بن عبدالرحمن بن عوف القرشی المدنی رحمه الله دي ددوی تذکره وړاندې تیره شوې ده. [1]

④ **ابوامامه**:- دا ابوامامة اسعدبن سهل بن حنیف الانصاری المدنی رحمه الله دي. ددوی تذکره **کتاب الایمان باب من کره أن یعود فی الکفر کما یکره أن یلقی فی النار من الایمان** لاندې ددوی تذکره تیره شوې ده. [2]

⑤ **ابوسعید الخدری** رضی الله عنه:- دامشهورصحابی سعدبن مالك بن سنان بن عبیدبن ثعلبه الانصاری الخزرجی دي. د دوی تذکره **کتاب الایمان باب من الدین الفرار من الفتن** لاندې تیره شوې ده. [3]

لما نزلت بنوقریظة علی حکم سعد هو ابن معاذ بعث رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم وکان قریبا منه........

په روایت کښې دی چه کله بنوقریظه دحضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه په حکم اوفیصله د قلعه نه راکوزشو نورسول اکرم صلی الله علیه وسلم حضرت سعد راوغوښتلو چه حضورپاك سره نیزدې وو زیات لرې نه وو. حضرت سعد رضی الله عنه په خرباندې سور چه کله نیزدې راغلونورسول الله صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل قوموا الی سیدکم دخپل سردارد تعظیم دپاره اودریږئی. حضرت سعد رضی الله عنه حضورپاك سره نیزدې کیناستو نوحضورپاك اوفرمائیل دا خلق ستاپه فیصله باندې راضی شوی لاندې راکوز شول. حضرت سعد رضی الله عنه عرض اوکړو چه زه دا فیصله کوم چه جنګ کونکی سړی دې قتل کړې شی اودهغوی ښځې او بچی دې قیدیان کړې شی. حضورپاك صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل حکمت فیهم بحکم الملك یعنی تاد الله تعالی د حکم مطابق ددوی فیصله اوکړه. دغزوه بنوقریظه دا واقعه وړاندې کتاب المغازی کښې په تفصیل سره راروانه ده. [4]

حکمت فیهم بحکم الملك:- الملك د لام کسره سره دې اوښکاره خبره ده چه دې نه الله تعالی مراددې. بعض روایاتوکښې دملك په ځائې لفظ الله تصریح ده. [5] قاضی عیاض رحمه الله فرمائی د صحیح بخاری په نسخوکښې ملك دلام کسره او فتحه دواړه شان ضبط کړې شوې دي. که چرې فتحه صحیح اومنلې شی نودې نه به جبرائیل علیه السلام مراد وی اوتقدیرعبارت به داسې شی: **لقد حکمت فیهم بالحکم الذی جاء به الملك عن الله تعالی** یعنی تادهغوی فیصله صحیح دهغه حکم مطابق اوکړه کومه چه جبرائیل علیه السلام د الله تعالی د طرف نه راوړې. [6]

حافظ ابن حجر رحمه الله د قاضی عیاض رحمه الله په دې توجیه باندې ردکړې دې چه د ملك نه حضرت جبرائیل علیه السلام مراد دې دهغوی په نیزملك هم د لام کسره سره صحیح دې اودې نه الله تعالی مراددې. ددې دوه دلیلونه دی.

---

[1]) کتاب الوضوء باب الرجل یوضئ صاحبه.

[2]) کشف الباری:۲/۱۲۲.

[3]) کشف الباری:۲/۸۲.

[4]) کشف الباری. کتاب المغازی: ص:۲۹۶ – ۳۰۷.

[5]) عمدة القاری:۱۴/۴۰۰وإرشاد الساری:۶/۵۱۵.

[6]) عمدة القاری:۱۴/۴۰۰وإرشاد الساری:۶/۵۱۵.

① رومبی دلیل دادې چه په یو روایت کښې دا نه دی ذکرشوی چه په دې معامله کښې حضرت جبرائیل ﷺ د آسمان نه څه حکم راوړې راغلې وی که چرې داسې وې نو حضرت سعد ﷺ نه به د اجتهاد هدو دعوت نه شو ورکولې
② دویم دلیل دادې چه بعض روایات کښې قضیت بحکم الله تصریح ده لهذا د باب په روایت کښې ملك نه جبرئیل ﷺ مراد اخستل صحیح نه دی.(۱)

د حدیث نه مستنبط فوائد: ① د روایت نه معلومه شوه چه که چرې دوه خصم د یو ثالث په فیصله باندې رضامندشی نو د ثالث فیصله به په هرصورت منل واجب شی. علامه عینی ﷺ فرمائی چه د دې روایت سره د خوارج د نظریې تردید کیږی. چه د حضرت علی ﷺ د تحکیم انکارئی کړې وو.(۲)

② که د حکمران په مجلس کښې یومسلمان د قبیلې سرداریا صاحب فضل سړې خوموجود وی نوحکمران له پکاردی چه د هغه دعزت حکم ورکړی او دمجلس نورو حاضرینوته اووائی چه د هغه دتعظیم دپاره اودریږی. علامه عینی ﷺ فرمائی چه دا طرز عمل د حضرت معاویه ﷺ ددې حدیث معارض نه دې په کوم کښې چه رسول الله ﷺ فرمائیلی: من سره أن يتمثل له الرجال فليتبوء مقعده من النار داځکه چه حضوریاك دا وعید دمتکبرینواوداسې خلقو باره کښې ارشاد فرمائیلی چه په خپل تعظیم کښې نه اودریدونکوباندې دغم اوغصې اظهارکوی.(۳)

باب ۱۶۶: قتل الاسیر، وقتل الصبر

الصبر: په لغت کښې د صبرمعنی ده الحبس (۴) منع کول صبراً د قتل کولومطلب داوی چه د قیدی خپې لاسونه اوتړلې شی اودهغې نه پس ئی قتل کړی.(۵)

په پیش نظر نسخوکښې دترجمة الباب دوه جزونه دی قتل الاسیر او قتل الصبر د رومبی جزنه داخودل مقصود دی چه قیدی په مروجه طریقه سره قتل کول جائزدی اود دویم جزمقصد دادې چه د قیدی خپې لاسونه په رسئی تړلو نه پس هم قتل کول جائزدی. خود کشمیهنی په روایت کښې دباب عبارت دادې: باب قتل الاسیر صبراً (۶) په دې روایت کښې دویم جز وقتل الصبر نشته. که دکشمیهنی دروایت اعتبار اوکړې شی نوبیاظاهره ده چه امام بخاری ﷺ دلته هم یوه خبره خودل غواړی چه قیدی دخپو لاسونه نه تړلوسره قتل کول جائزدی.

دعلامه عینی ﷺ د پیش نظر نسخې عبارت داسې دې: باب قتل الاسیر صبراً وقتل الصبر په دې

---

(۱) عمدة القاری:۱۴/۴۰۰وإرشاد الساری:۶/۵۱۵.
(۲) عمدة القاری:۱۴/۴۰۰.
(۳) عمدة القاری:۱۴/۴۰۱-۴۰۰ .
(۴) النهاية في غريب حديث والاثر:۲/۹ وعمدة القاری:۱۴/۴۰۱ وإرشاد الساری:۶/۵۱۵.
(۵) عمدة القاری:۱۴/۴۰۱وإرشاد الساری:۶/۵۱۵.
(۶) عمدة القاری:۱۴/۴۰۱وإرشاد الساری:۶/۵۱۵.

روایت کښې دباب د دواړو جملو هم یومطلب دې چه قیدی دخپو لاسونونه تړلوسره قتل کول جائزدی. په دې وجه علامه عینی رحمه الله فرمائیلی چه د باب دویمه جمله وقتل الصبر لاطائل او بې فائدې ده.[1]

د جمهورو په نیزد قیدیانوباره کښې امام المسلمین ته اختیاردې چه قتل ئی کړي یا فدیه اخستوسره ئی پریږدی یا احساناً بغیرد فدیه اخستلو خلاص کړي یا هغه مسلمانان چه د دښمن په قید کښې دی تبادله اوکړې شي. د دې امورو نه چه کوم دمسلمانانو په فائده کښې وی امام المسلمین ته په دې باندې دعمل کولو اختیاردې. په دې مسئله کښې د مذاهبو تفصیل باب المن والفداء لاندې تیرشوې دې.

[حدیث نمبر ۲۸۷۹][2] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ - رضي الله عنه أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - دَخَلَ عَامَ الْفَتْحِ وَعَلَى رَأْسِهِ الْمِغْفَرُ، فَلَمَّا نَزَعَهُ جَاءَ رَجُلٌ فَقَالَ إِنَّ ابْنَ خَطَلٍ مُتَعَلِّقٌ بِأَسْتَارِ الْكَعْبَةِ، فَقَالَ «اقْتُلُوهُ». [ر: ۱۷۴۹]

رجال الحدیث

① **اسماعیل بن ابی اویس**:- دا ابوعبدالله اسماعیل بن ابی اویس اصبحی مدنی رحمه الله دې. د دوی تذکره کتاب الایمان باب تفاضل أهل الایمان فی الاعمال لاندې تیره شوې ده.[3]

② **مالک**:- دا امام دارالهجر مالک بن انس بن مالک بن ابی عام بن عمرو الاصبحی المدنی رحمه الله دې. د دوی تذکره کتاب الایمان باب من الدین الفرار من الفتن لاندې تیره شوې ده.[4]

③ **ابن شهاب**:- دا محمد بن مسلم بن عبدالله بن شهاب الزهری رحمه الله دې. د دوی تذکره بدء الوحی لاندې تیره شوې ده.[5]

④ **انس بن مالک** رضی الله عنه:- دا مشهور صحابی رسول دې. د دوی تذکره کتاب الایمان باب من الایمان أن یحب لاخیه مایحب لنفسه لاندې تیره شوې ده.[6]

أن رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم دخل عام الفتح وعلی رأسه المغفر، فلما نزعه جاء رجل فقال: ان ابن خطل متعلق باستار الکعبه فقال: اقتلوه.

---

[1]) عمدة القاری:۶/۵۱۵.

[2]) مرتخریجه فی کتاب جزاء الصید، باب دخول الحرم ومکة بغیراحرام.

[3]) کشف الباری:۲/۱۱۳.

[4]) کشف الباری: ۲/۸۰ – ۸۱.

[5]) کشف الباری:۱/۳۲۶.

[6]) کشف الباری:۲/۴.

المغفر: په کسره د میم سکون د غین معجمة وفتح الفاء وفي آخره راء، د توپئی لاندې استر کوم چه زغرې سره یوځائې شوې وی. **زرد ینسج من الدروع علی قدر الرأس یلبس تحت القلنسوة** (١)

په روایت کښې دی چه د فتح مکه په کال رسول الله ﷺ په مکه کښې داخل شو د حضورپاک په سرمبارک باندې هغه د توپئی استر وو. کله چه حضورپاک هغه کوزکړو نو یو سړې راغلو دا ابوبرزه اسلمی وو (٢) هغه اوونیل یارسول الله ﷺ ابن خطل د کعبې کپړه پورې زوړند شوې دې حضورپاک ﷺ اوفرمانیل هغه هم هلته مړ کړئ. نو هغه ئی هم په هغه حالت کښې قتل کړو.

قتل کونکې څوك وو؟ په روایاتو کښې مختلف نومونه راغلی دی. د بیهقی او حاکم په روایت کښې دی **فاما هلال بن خطل فقتله الزبیر** (٣) یعنی هلال ابن خطل حضرت زبیر رضی الله عنه قتل کړو.

مسند بزار او بیهقی په السنن الکبری کښې دی: **فاما عبدالله ابن خطل فادرك وهو متعلق باستار الکعبة فاستبق الیه سعید بن حریث وعمار بن یاسر فسبق سعید عمارا وکان أشب الرجلین فقتله** (٤)

یعنی ابن خطل د کعبه غلاف نیولې زوړند اولیدلې شو. سعید بن حریث او عمار بن ثاسر د هغه طرف ته وړاندې شو خو سعید ځوان وو په دې وجه هغه مخکې شو او ابن خطل ئی د عمار نه وړاندې قتل کړو.

دغه شان ابن ابی شیبه د ابوعثمان الهندی په طریق باندې روایت نقل کړې دې: **أن أبا برزة الاسلمی قتل ابن خطل وهو متعلق باستار الکعبة.** (٥) ابوبرزه اسلمی رضی الله عنه ابن خطل قتل کړو هغه وخت هغه د کعبه غلاف پورې زوړندوو. د دې آخری روایت متابعت کښې عبدالله بن مبارك رحمه الله هم خپله د ابوبرزه اسلمی رضی الله عنه یوروایت نقل کړې دې. (٦) دویمه خبره داده چه د ابن خطل د قاتل د نوم په تعیین کښې کوم روایات نقل دی د هغې په مقابله کښې دا روایت زیات صحیح دې. علامه بلاذری رحمه الله د نورو علماء اخبارنه په دې باندې جزم کړې دی. (٧) ابن هشام جزم سره وئیلی دی چه ابوبرزه اسلمی رضی الله عنه او سعید بن حریث رضی الله عنه دواړو په شریکه د ابن خطل خاتمه اوکړه. (٨) بعض حضراتو وئیلی دی چه سعید بن ذویب ابن خطل قتل کړې. (٩)

---

(١) عمدة القاري: ١٤/٤٠١.

(٢) إرشاد الساري: ٦/٥١٦.

(٣) السنن الکبری للبیهقی: ٩/٢١٢ کتاب الجزیة باب اللحربی إذا لجا إلی الحرم. والمستدرک علی الصحیحین للحاکم الیسابوری: ٢/٥٤.

(٤) السنن الکبری للبیهقی: ٨/٢٠٥ کتاب المرتد باب من قال فی المرتدیستتاب مکانه فان تاب وإلا قتل. والمصنف لابن أبی شیبة: ٢٠/٤٧٤ – ٤٧٥.

(٥) المصنف لابن أبی شیبة: ٢٠/٤٧٦.

(٦) فتح الباري: ٤/٧٩ دار السلام.

(٧) فتح الباري: ٤/٧٩ دار السلام.

(٨) فتح الباري: ٤/٧٩ دار السلام.

(٩) فتح الباري: ٤/٧٩ دار السلام.

علامه طبرى رحمه الله وائى چه زبير بن عوام رضي الله عنه هغه سړے دے چه ابن خطل ئې وژلے دے.(١)
شارحين په دے ټولو رواياتوكښې تطبيق كولوسره وائى چه ممكن ده ابن خطل ټولو په شريكه
قتل كړے وى او ابوبرزه اسلمى رضي الله عنه په دے كښې ړومبے شوے وى.(٢)

ترجمة الباب سره مطابقت:- علامه عينى رحمه الله فرمائى رسول اكرم ﷺ ابن خطل صبراً د قتل
كولوحكم وركړے وو نو ترجمة الباب سره د روايت مطابقت ښكاره دے.(٣)

ترجمة الباب سره د حديث مناسبت باندے اشكال اودهغے جواب:- دلته سوال داپيدا كيږى چه
ابن خطل خو پخپله د كعبه غلاف پورے انختے وو او په دغه حال كښې قتل كړے شوے وو لكه
دا انختل داسے دى لكه چه خپے لاسونه ئې تړلے وى. دغه شان په ده باندے د اسير قتل كيدل
هم صادق شو. ځكه چه هغه وخت مسلمانانو مكه فتح كړے وه اوهغوى ته هرقسم قدرت
اوطاقت حاصل شوے وو لكه چه ابن خطل هغه وخت د يوقيدى په حيثيت سره وو.(٤)

د جاهليت په زمانه كښې د ابن خطل نوم عبدالعزىٰ وو. د اسلام راوړلونه پس رسول الله ﷺ
دهغه نوم عبدالله كيخودے وو. خو روستودا بدبخت مرتد شو. شارحين فرمائى چه رسول الله
ﷺ دا مباح الدم ګرځولوسره د ده دقتل حكم ځكه وركړے وو چه په هغه كښې د قتل مختلف
اسباب جمع شوى وو. يوسبب خود ده مرتدكيدل وو بل د مرتد كيدونه پس به ده په
شعرونوكښې د رسول الله ﷺ سپكاوے كولو. دغه شان دهغه دوه سندرغاړو وينځوبه هم د
حضورپاك سپكاوے كولو. دويم سبب جنايت قتل وو. هغه خپل يومسلمان غلام بې ګناه قتل
كړے وو په دے وجه د پناه غوښتلوسره د كعبه غلاف پورے انختلو باوجود رسول الله ﷺ ابن
خطل قصاصاً د قتل كولو حكم وركړو.(٥)

باب ١٦٧: هل يستأسر الرجل ومن لم يستأسر، ومن ركع ركعتين عند القتل

د ترجمة الباب مقصد:- ددے ترجمة الباب لاندے امام بخارى رحمه الله درے خبرے كول غواړى. هل
يستاسرالرجل لاندے دا وئيل غواړى كه چرے داسے موقع راشى چه يومسلمان خپل ځان د
كافرپه قيدكښې وركول غواړى نوداسے كول جائزدے. دويم جز ومن لم يستاسر كښې دا وئيل
غواړى كه يوسړے په عزيمت باندے عمل كولوسره د كافرانو قيدى جوړيدوباندے تيارنه وى
نوهغه د اباء اوانكار اجازت دے. آخرى جز ومن ركع ركعتين عندالقتل كښې دا خودل غواړى
چه كله ئې كافران قتل كوى نود شهادت په وخت دوه ركعته مونځ كول پكاردى.

---

١) فتح البارى: ٤/ ٧٩ دارالسلام.
٢) فتح البارى: ٤/ ٧٩ دارالسلام وإرشاد السارى: ٦/ ٥١٦.
٣) عمدة القارى: ١٤/ ٤٠١.
٤) فتح البارى: ٤/ ٨١ كتاب جزاء الصيدباب دخول الهرم ومكة بغير إحرام.
٥) فتح البارى: ٤/ ٨١ وعمدة القارى: ١٤/ ٤٠١.

[حدیث نمبر ۲۸۸۰] [1] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ أَبِي سُفْيَانَ بْنِ أَسِيدِ بْنِ جَارِيَةَ الثَّقَفِيُّ - وَهُوَ حَلِيفٌ لِبَنِي زُهْرَةَ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ أَبِي هُرَيْرَةَ - أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ - رضی الله عنه - قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ - صلی الله علیه وسلم - عَشَرَةَ رَهْطٍ سَرِيَّةً عَيْنًا، وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ عَاصِمَ بْنَ ثَابِتٍ الأَنْصَارِيَّ جَدَّ عَاصِمِ بْنِ عُمَرَ، فَانْطَلَقُوا حَتَّى إِذَا كَانُوا بِالْهَدَأَةِ وَهُوَ بَيْنَ عُسْفَانَ وَمَكَّةَ ذُكِرُوا لِحَيٍّ مِنْ هُذَيْلٍ يُقَالُ لَهُمْ بَنُو لَحْيَانَ، فَنَفَرُوا لَهُمْ قَرِيبًا مِنْ مِائَتَيْ رَجُلٍ، كُلُّهُمْ رَامٍ، فَاقْتَصُّوا آثَارَهُمْ حَتَّى وَجَدُوا مَأْكَلَهُمْ تَمْرًا تَزَوَّدُوهُ مِنَ الْمَدِينَةِ فَقَالُوا هَذَا تَمْرُ يَثْرِبَ. فَاقْتَصُّوا آثَارَهُمْ، فَلَمَّا رَآهُمْ عَاصِمٌ وَأَصْحَابُهُ لَجَئُوا إِلَى فَدْفَدٍ، وَأَحَاطَ بِهِمُ الْقَوْمُ فَقَالُوا لَهُمُ انْزِلُوا وَأَعْطُونَا بِأَيْدِيكُمْ، وَلَكُمُ الْعَهْدُ وَالْمِيثَاقُ، وَلاَ نَقْتُلُ مِنْكُمْ أَحَدًا.

قَالَ عَاصِمُ بْنُ ثَابِتٍ أَمِيرُ السَّرِيَّةِ أَمَّا أَنَا فَوَاللَّهِ لاَ أَنْزِلُ الْيَوْمَ فِي ذِمَّةِ كَافِرٍ، اللَّهُمَّ أَخْبِرْ عَنَّا نَبِيَّكَ. فَرَمَوْهُمْ بِالنَّبْلِ، فَقَتَلُوا عَاصِمًا فِي سَبْعَةٍ، فَنَزَلَ إِلَيْهِمْ ثَلاَثَةُ رَهْطٍ بِالْعَهْدِ وَالْمِيثَاقِ، مِنْهُمْ خُبَيْبٌ الأَنْصَارِيُّ وَابْنُ دَثِنَةَ وَرَجُلٌ آخَرُ، فَلَمَّا اسْتَمْكَنُوا مِنْهُمْ أَطْلَقُوا أَوْتَارَ قِسِيِّهِمْ فَأَوْثَقُوهُمْ فَقَالَ الرَّجُلُ الثَّالِثُ هَذَا أَوَّلُ الْغَدْرِ، وَاللَّهِ لاَ أَصْحَبُكُمْ، إِنَّ فِي هَؤُلاَءِ لأُسْوَةً. يُرِيدُ الْقَتْلَى، فَجَرَّرُوهُ وَعَالَجُوهُ عَلَى أَنْ يَصْحَبَهُمْ فَأَبَى فَقَتَلُوهُ، فَانْطَلَقُوا بِخُبَيْبٍ وَابْنِ دَثِنَةَ حَتَّى بَاعُوهُمَا بِمَكَّةَ بَعْدَ وَقْعَةِ بَدْرٍ، فَابْتَاعَ خُبَيْبًا بَنُو الْحَارِثِ بْنِ عَامِرِ بْنِ نَوْفَلِ بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ، وَكَانَ خُبَيْبٌ هُوَ قَتَلَ الْحَارِثَ بْنَ عَامِرٍ يَوْمَ بَدْرٍ، فَلَبِثَ خُبَيْبٌ عِنْدَهُمْ أَسِيرًا، فَأَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عِيَاضٍ أَنَّ بِنْتَ الْحَارِثِ أَخْبَرَتْهُ أَنَّهُمْ حِينَ اجْتَمَعُوا اسْتَعَارَ مِنْهَا مُوسَى يَسْتَحِدُّ بِهَا فَأَعَارَتْهُ، فَأَخَذَ ابْنًا لِي وَأَنَا غَافِلَةٌ حِينَ أَتَاهُ قَالَتْ فَوَجَدْتُهُ مُجْلِسَهُ عَلَى فَخِذِهِ وَالْمُوسَى بِيَدِهِ، فَفَزِعْتُ فَزْعَةً عَرَفَهَا خُبَيْبٌ فِي وَجْهِي فَقَالَ تَخْشَيْنَ أَنْ أَقْتُلَهُ مَا كُنْتُ لأَفْعَلَ ذَلِكَ.

وَاللَّهِ مَا رَأَيْتُ أَسِيرًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ خُبَيْبٍ، وَاللَّهِ لَقَدْ وَجَدْتُهُ يَوْمًا يَأْكُلُ مِنْ قِطْفِ عِنَبٍ فِي يَدِهِ، وَإِنَّهُ لَمُوثَقٌ فِي الْحَدِيدِ، وَمَا بِمَكَّةَ مِنْ ثَمَرٍ وَكَانَتْ تَقُولُ إِنَّهُ لَرِزْقٌ مِنَ اللَّهِ رَزَقَهُ خُبَيْبًا، فَلَمَّا خَرَجُوا مِنَ الْحَرَمِ لِيَقْتُلُوهُ فِي الْحِلِّ، قَالَ لَهُمْ خُبَيْبٌ ذَرُونِي أَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ. فَتَرَكُوهُ، فَرَكَعَ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ قَالَ لَوْلاَ أَنْ تَظُنُّوا أَنَّ مَا بِي جَزَعٌ لَطَوَّلْتُهَا اللَّهُمَّ أَحْصِهِمْ عَدَدًا.

وَلَسْتُ أُبَالِي حِينَ أُقْتَلُ مُسْلِمًا ۔۔۔ عَلَى أَيِّ شِقٍّ كَانَ لِلَّهِ مَصْرَعِي

وَذَلِكَ فِي ذَاتِ الإِلَهِ وَإِنْ يَشَأْ ۔۔۔ يُبَارِكْ عَلَى أَوْصَالِ شِلْوٍ مُمَزَّعِ

فَقَتَلَهُ ابْنُ الْحَارِثِ، فَكَانَ خُبَيْبٌ هُوَ سَنَّ الرَّكْعَتَيْنِ لِكُلِّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ قُتِلَ صَبْرًا،

---

[1] وعندالبخاری فی صحیحه: ۲/۵۸۵ - ۵۸۶ فی المغازی باب غزوة الرجیع رقم: ۴۰۸۶ و ۲/۱۱۰۰ فی التوحید باب مایذکر فی الذات والنعوت وأسامی الله. وعند أبی داؤد فی سننه: ۲/۴ فی الجهاد باب الرجل یستاسر رقم: ۲۶۶۰ - ۲۶۶۱ و ۲/۸۷ فی الجنائز باب المریض یؤخذ من أظفاره وعانته رقم: ۳۱۱۲.

فَاسْتَجَابَ اللّٰهُ لِعَاصِمِ بْنِ ثَابِتٍ يَوْمَ أُصِيبَ، فَأَخْبَرَ النَّبِي -صلى الله عليه وسلم- أَصْحَابَهُ خَبَرَهُمْ وَمَا أُصِيبُوا، وَبَعَثَ نَاسٌ مِنْ كُفَّارِ قُرَيْشٍ إِلَى عَاصِمٍ حِينَ حُدِّثُوا أَنَّهُ قُتِلَ لِيُؤْتَوْا بِشَيْءٍ مِنْهُ يُعْرَفُ، وَكَانَ قَدْ قَتَلَ رَجُلاً مِنْ عُظَمَائِهِمْ يَوْمَ بَدْرٍ، فَبُعِثَ عَلَى عَاصِمٍ مِثْلُ الظُّلَّةِ مِنَ الدَّبْرِ، فَحَمَتْهُ مِنْ رَسُولِهِمْ، فَلَمْ يَقْدِرُوا عَلَى أَنْ يَقْطَعَ مِنْ لَحْمِهِ شَيْئًا. [۳۷۶۷، ۳۸۵۸، ۶۹۶۷]

رجال الحديث

① **ابواليمان**:- دا ابواليمان حكم بن نافع بهرانى حمصى رحمه الله دى. دَ دوى تذكره بدء الوحى كښې تيره شوې ده.[1]

② **شعيب**:- دابوبشر شعيب بن ابى حمزه القرشى الاموى رحمه الله دى. دوى تذكره هم بدء الوحى كښې تيره شوې ده.[2]

③ **زهرى**:- دامشهورمحدث محمدبن مسلم بن عبيدالله بن عبدالله بن شهاب زهرى رحمه الله دى دَدوى حالات بدء الوحى لاندې تيرشوى دى.[3]

④ **عمرو بن ابى سفيان**......-دا دَحضرت ابوهريره رضي الله عنه په مصاحبين كښې وو. بعض حضراتو ددوى نوم عمر (په ضمه دَعين) ليكلې دې.[4] صحيح عمرو (په فتح دَ عين)دې. امام بخارى رحمه الله هم په خپل تاريخ كښې دده نوم عمرو ليكلې دې.[5] هغه دَ عبدالله بن عمر بن خطاب رضي الله عنه عمربن خطاب رضي الله عنه ابوموسى اشعرى رضي الله عنه او ابوهريره رضي الله عنه نه احاديث روايت كړى دى. دَ دوى نه روايت كونكونومونه دادى: الحجاج بن فرافصه، عبدالله بن عبدالرحمن بن ابى حسين، دده وراره عبدالملك بن عبدالله بن ابي سفيان بن اسيدبن جاريه الثقفى،محمدبن مسلم بن شهاب الزهرى او هشام بن سعد رحمهم الله.[6] امام بخارى امام مسلم امام ابوداؤد او امام نسائى رحمهم الله دې تولوحضراتودَ عمرو بن ابى سفيان روايت نقل كړې دې.[7] ابن حبان رحمه الله دَدوى تذكره په ثقات كښې كړې ده.[8] او حافظ ابن حجر په تقريب كښې دې ثقه ګرځولې دې.[9]

⑤ **ابوهريره** رضي الله عنه:دَدوى حالات كتاب الايمان باب أمورالايمان لاندې تفصيل سره تيرشوى دى.[10]

---

[1]) كشف البارى:۱/۴۷۹.

[2]) كشف البارى:۱/۴۸۰.

[3]) كشف البارى:۱/۳۲۶.

[4]) تهذيب الكمال: ۲۲/۴۵.

[5]) التاريخ الكبير:۱/۳۳۶ رقم الترجمة:۶۵۶۷.

[6]) تهذيب الكمال:۲۲/۴۵ تهذيب التهذيب:۸/۴۱.

[7]) تهذيب الكمال:۴۵/۲۲.

[8]) ثقات ابن حبان:۵/۱۸۰.

[9]) تقريب التهذيب:۶/۸۱.

[10]) كشف البارى:۱/۶۵۹.

په دې روايت کښې د غزوه رجيع واقعه بيان کړې شوې ده. دا روايت امام بخاری رحمه الله په مغازی کښې هم د غزوه رجيع لاندې په تفصيل سره نقل کړې دې [1] حضرت ابوهريره رضي الله عنه فرمائی بعث رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم عشرة رهط سرية عينا وأمر عليهم عاصم بن ثابت الانصارى جد عاصم بن عمر بن الخطاب. رسول اکرم ﷺ د لسوکسانو يوټولګې د جاسوسئی په غرض روان کړو او حضرت عاصم بن ثابت رضي الله عنه چه د عاصم بن عمر بن خطاب نيکه وو په هغوی باندې امير مقرر کړو.

رهط:- لس يا د لسونه کم کسانو باندې مشتمل ډله. ارهط او ارهاط د دې جمع ده. [2]

قوله: فانطلقوا حتى كانوا بالهدأة......:- داخلق روان شو اوچه مقام هداة ته اورسيدل کوم چه د مکې او عسفان په مينځ کښې دې. نو چا بنولحيان خبر کړو چه د قبيله هزيل يوڅانګه ده. هغوی دوه سوه غشی ويشتونکی صحابه کرامو پسې راوليګل. دې خلقو د صحابه کرامو د خپو چاپونو پسې روان شو يوځائی صحابه کرامو کهجورې خوړلې وې کومې چه د مدينې نه ځان سره اخستې وې. هغوی د کهجورو ګټکی اوپيژندل چه دا د مدينې کهجورې دی. دا خلق د هغوی د خپو په نښو باندې روان وو کله چه عاصم رضي الله عنه اود هغه ملګرو دوی اوليدل نو هغوی په يوه بله ښکته غونډئی کښې پناه واخستله. کافرانو هغوی راګير کړل او ورته ئی اووئيل راکوز شئی اوخپل ځان مونږ ته حواله کړئی ستاسو د پاره عهدوپيمان دې مونږ به تاسو کښې هيڅوک نه قتل کوو.

په دې باندې د جماعت امير عاصم رضي الله عنه اووئيل أما أنا فوالله لا انزل اليوم فى ذمة كافر اللهم أخبر عنا نبيك. زه په الله تعالى قسم چه د کافر په پناه کښې به راکوز نه شم. اې الله زمونږ د حال نه خپل نبی خبر کړه. بيا کافرانو په هغوی باندې د غشوباران شروع کړو او عاصم رضي الله عنه ئې د اووه ملګرو سره شهيد کړو. خبيب انصاری ابن دثنه او يوبل سړې عبدالله بن طارق د هغوی په عهدوپيمان باندې لاندې راکوز شول. کله چه کافرانو هغوی قابو کړل نو د لندو مزی ئی کولاؤ کړل او په هغه مزو ئی دريواړه اوتړل.

په دې باندې هغه دريم سړی عبدالله بن طارق اووئيل دا رومبې غداری ده زه تاسو سره نه ځم زما د پاره خو په دغه شهيدانو کښې يوه نمونه ده. کافرانو هغه راښکلو او ځان سره ئی د بوتلو کوشش اوکړو. عبدالله بن طارق انکار اوکړو نو هغه ئی قتل کړو او خبيب او زيد بن دثنه ئی بوتلو د غزوه بدر نه پس ئی په مکه کښې خرڅ کړل. خبيب د حارث بن عامر ځامنو واخستلو ځکه چه حارث حضرت خبيب رضي الله عنه په بدر کښې قتل کړې وو نو د پلار قصاص اخستلو د پاره د حارث ځامنو واخستلو. حضرت خبيب رضي الله عنه هغوی سره د قيدی په حيثيت حصار وو.

---

[1]) کشف البارى: کتاب المغازى ص:۲۵۳ – ۲۶۱.

[2]) النهاية فى غريب الحديث: ۷۰۷/۱.

قوله: فأخبرني عبدالله بن عياض......- ابن شهاب زهرى رحمه الله وائى دَ حارث لور (زينب) هغه ته اوخودل چه كله هغوى دَ خبيب رضي الله عنه دَ قتل كولو اراده اوكړه نوخبيب رضي الله عنه دَ زينب نه چاړه اوغوښتله چه دَ نامه لاندې دَ ويښتو صفائى اوكړى. زينب ورته چاړه وركړه وراندې وائى چه ماته پته نه وه چه زما يوخوني خبيب له راغلي دې ما اوكتل چه هغه ماشوم په خپله پنډئى باندې كينولي دې او چاړه دَهغه په لاس كښې ده دې كتلو سره زه ډيره اوويريدلم خبيب زما ويريدونكى مخ ليدو سره پوهه شو ونى وئيل چه ته په دې خبره ويريږې چه زه به دې قتل كړم. زه به دې نه قتل كوم. والله مارأيت أسيرا قط خيرا من خبيب والله لقد وجدته يوما يأكل من قطف عنب في يده، وإنه لموثق في الحديد......

زينب وائى والله ما دَ خبيب نه ښه قيدى نه دې ليدلې. ما هغه دَ انګورو دَ غونچې نه په خوړلوليدلې اوهغه دَ اوسپني په بيړو كښې تړلې شوې وو. دغه ورځو كښې په مكه كښې ميوه بالكل نه وه دا دَ الله تعالى روزى وه چه خبيب له ئى وركړې وه. بيا چه دې خلقو خبيب دَ قتل كولو دَپاره دَ حرم نه بهر بوتلو نوحضرت خبيب اوونيل ذروني اركع ركعتين ماته دَ دوو ركعتو مونځ كولو موقع راكړئى. خبيب رضي الله عنه دوه ركعته مونځ اوكړو بيا قاتلانو طرف ته متوجه شو ونى وئيل كه چرې تاسو دا ګمان نه كولو چه زه دَ مرګ نه ويريږم نو (خپل مونځ) به مې اوږد كړې وو. يا الله دا كافران يو يو هلاك كړه بيا هغه دا شعر اوونيل:

ما أن أبالي حين أقتل مسلما — على أي جنب كان لله مصرعي

وذلك في ذات الإله وإن يشا — تبارك على أوصال شلو ممزع

① چه زه دَ مسلمانيدو په حال كښې قتل كيږم نوزما دَې خبرې هيڅ فكر او پرواه نشته چه دَ الله تعالى دَپاره به په كوم اړخ باندې (په زمكه) پريوتل وى.

② اوزما قتل كيدل دَ الله تعالى دَ رضا دَپاره دى كه چرې هغه اوغوښتل نو په ټكړې ټكړې شوى اندامونو جوړونو باندې به بركت نازل كړى.

دې نه پس عقبه بن حارث هغه شهيد كړو. خبيب رضي الله عنه دَهر مسلمان قيدى دَپاره په شهيد كيدو باندې دَ دوه ركعته مونځ سنت قايم كړل. حضرت ابوهريره رضي الله عنه دې ته ځكه سنت اوونيل چه خبيب رضي الله عنه دا عمل دَ رسول الله ﷺ په ژوند كښې كړې وو اوحضورپاك دا خوښ كړى وو.[1]

قوله: فاستجاب الله لعاصم بن ثابت يوم أصيب:- په كومه ورځ چه عاصم بن ثابت قتل شو الله تعالى دَهغه دعاقبوله كړه. عاصم رضي الله عنه چه دَ وړوكى لښكر اميروو هغه دعاكړې وه اللهم أخبر عنا نبيك اې الله زمونږ په حال باندې خپل نبى خبر كړه. مطلب دا چه دَهغوى دادعا قبوله شوه او رسول اكرم ﷺ دَهغوى دَ حال نه خبرشو. هم په هغه ورځ حضورپاك خپل صحابه كرام دَ دغه واقعه نه خبر كړل او په هغوى چه كوم تكليفونه تيرشوى وو هغه ئى بيان كړل.

---

[1]) إرشاد الساري: ۶/۵۲۰.

وبعث ناس من كفار قريش إلى عاصم حين حدثوا أنه قتل ليؤتوا بشئ منه يعرف وكان قد قتل رجلا من عظمائهم يوم بدر يعني بعض د قريشو كافرانو ته چه د عاصم رضي الله عنه د شهادت خبر ملاؤشو نو هغوی یو څو کسان روان کړل چه لاړشی د عاصم د بدن یوه داسې ټکړه راوړی کړئ راوړی په کوم سره چه د هغه پیژندګلو کیدې شی. عاصم رضي الله عنه د بدر په موقع د قریشو یو سردار (عقبه بن ابی معیط) قتل کړی وو لکه چه د قریشو کافرانو د انتقام هغه غصه پوره کول غوښتل

قوله: فبعث على عاصم مثل الظلة من الدبر فحمته من رسولهم، فلم يقدروا على أن يقطعوا من لحمه شيئا: د عاصم رضي الله عنه په بدن باندې د مچو یوه داسې دسته راولیګلې شوه چه د قریشو د رالیګلوشوو سړو نه د حضرت عاصم حفاظت اوکړو. دې خلقو د حضرت عاصم رضي الله عنه د بدن یوه حصه پرې کولو باندې طاقت حاصل نه کړې شو. بعث دلته د مجهول صیغه ده. وړاندې د مغازی په روایت کښې دی: فبعث الله على عاصم په دې روایت کښې تصریح ده چه الله تعالى د مچو دسته راولیګله.

الظلة: (د ظاء په ضمه سره) سوری ته وئیلې شی.

الدبر:- (د دال فتحه او دال سکون سره) ډمبرو او مچوته وئیلې شی.

ترجمة الباب سره مناسبت:- ① هل يستأسر الرجل كښې خودلې شوی دی چه خپل ځان د کافرانو په قید کښې ورکول جائزدی. په حدیث کښې دی فنزل إليهم ثلاثة رهط بالعهد والميثاق درې سړی (خبیب انصاری، زیدبن دثنه عبدالله بن طارق) د کافرانو په عهدوپیمان باندې راکوز شو. د حدیث باب د دې جز مناسبت د ترجمة الباب رومبی جزسره ښکاره دې.

② دویم جز من لم يستأسر کښې خودلې شوی دی چه خپل ځان د کافرانو په قید کښې ورکولو نه انکارکول هم جائزدی. په حدیث باب کښې وقال عاصم بن ثابت أمير السرية: أما أنا فوالله لا أنزل اليوم في ذمة كافر. امیرسریه عاصم بن ثابت رضي الله عنه اووئیل چه زما دې په الله قسم وی د کافر په پناه کښې به راکوز نه شم. په دې جمله کښې مناسبت ترجمة الباب د غه دویم جزسره واضح دې.

③ ترجمة الباب دریم جز من ركع ركعتين عند القتل کښې خودلی شوی دی چه د شهادت په وخت دوه رکعته مونځ کول پکاردی. د حدیث باب دا جمله دې سره مطابقت لری: قال لهم خبيب: ذروني أركع ركعتين فتركوه فركع ركعتين.[1]

باب ۱۶۸: فكاك الاسير

د شراح حدیث په نیز دلته عبارت مقدر دې: باب وجوب فكاك الاسير من أيدي العدو او بغيره.[2]

---

[1]) عمدة القاری: ۱۴/۴۰۳.

[2]) عمدة القاری: ۱۴/۴۰۸ فتح الباری: ۶/۱۶۷ إرشادالساری: ۶/۴۲۱.

فکاك- فاء مفتوح لوستل هم صحیح دی اومکسورهم [۱] ذدې معنی ده خلاصول، پریخودل [۲]

د ترجمة الباب مقصد- ددې ترجمة الباب نه دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه د دښمن په لاس راګیریدونکی مسلمان قیدی راخلاصول واجب دی او دخلاصی په عوض کښې مال یا د هغه دمتبادل د بل څه څیز مطالبه اوکړې شی نوهغه پوره کول پکاردی. [۳]

قوله: فیه عن أبی موسیٰ، عن النبی صلی الله علیه وسلم:

د مذکوره تعلیق تخریج- دا تعلیق امام بخاری رحمه الله کتاب النکاح [۴] او کتاب الاحکام [۵] لاندې مسدد په طریق سره او کتاب الاطعمة [۶] کښې عن محمدبن کثیر عن سفیان په طریق او کتاب المرضی [۷] کښې قتیبه بن سعید په طریق موصولاً روایت کړې دې. [۸]

دې نه علاوه سنن ابوداؤد کښې کتاب الجنائز [۹] لاندې دامام نسائی رحمه الله سنن الکبری کښې کتاب السیر لاندې هم مذکوره تعلیق موصولاً روایت کړې شوې دې. [۱۰]

د مذکوره تعلیق مقصد- په دې تعلیق سره امام بخاری رحمه الله دا خودل غواړی چه په دې باب کښې کوم حدیث روایت دې هغه د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم نه ابوموسیٰ اشعری رضی الله عنه روایت کړې دې [۱۱] مطلب دادې چه هم ابوموسیٰ اشعری رضی الله عنه د باب حدیث روایت کولو کښې ډیرشهرت لری. علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی د ابوذر په روایت کښې دغه مذکوره تعلیق نشته. [۱۲]

امام بخاری رحمه الله د ترجمه مدعیٰ ثابتولوډپاره دلته دوه احادیث نقل کړی دی:

[حدیث نمبر ۲۸۸۱] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ أَبِي مُوسَى - رضى الله عنه - قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «فُكُّوا الْعَانِيَ - يَعْنِي الأَسِيرَ - وَأَطْعِمُوا الْجَائِعَ وَعُودُوا الْمَرِيضَ».[۴۸۷۹، ۵۰۵۸، ۵۳۶۵، ۶۷۵۲]

---

[۱] عمدة القاری: ۴۰۸/۱۴.

[۲] عمدة القاری: ۴۰۸/۱۴.

[۳] عمدة القاری: ۴۰۸/۱۴ فتح الباری: ۱۶۷/۶ إرشادالساری: ۴۲۱/۶.

[۴] أخرجه فی صحیحه: ۷۷۷/۲ فی باب حق إجابة الولیمة رقم: ۵۱۷۴.

[۵] أخرجه: ۱۰۶۰۳/۲ باب إجابة الحاکم الدعوة رقم: ۷۱۷۳.

[۶] أخرجه: ۸۰۹/۲ فی باب قول الله تعالی ﴿كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ﴾ رقم: ۵۳۷۳.

[۷] أخرجه فی صحیحه فی: ۲/۲ باب وجوب عبادة المریض رقم: ۵۶۴۹ فتح الباری: ۱۶۷/۶.

[۸] عمدة القاری: ۴۰۸/۱۴.

[۹] أخرجه أبوداؤد فی سننه فی باب الدعاء للمریض عندالعبادة رقم: ۳۷۰۵.

[۱۰] أخرجه النسائی فی السنن الکبری ۲۰۲/۵ فی باب الامر بفکاك الاسیر رقم: ۸۶۶۶.

[۱۱] عمدة القاری: ۴۰۸/۱۴ فتح الباری: ۱۶۷/۶ إرشادالساری: ۴۲۱/۶.

[۱۲] إرشادالساری للقسطلانی: ۵۲۱/۶.

رجال الحدیث

① **قتیبه بن سعید**:- دا شیخ الاسلام ابورجاء قتیبه بن سعیدبن جمیل بن طریف ثقفی رحمه الله دي. دَ دوی حالات کتاب الایمان کښې تیرشوی دی.[1]

② **جریر**:- دا حضرت جریر بن عبدالحمید بن قرط ضبی رازی دې. دَدوی حالات کتاب العلم لاندې تیرشوی دی.[2]

③ **منصور**:- دا ابوعتاب منصور بن المعتمر سلمی کوفی رحمه الله دې. دَدوی حالات هم کتاب العلم لاندې تیرشوی دی.[3]

④ **ابووائل**:- دا مشهور تابعی ابووائل شقیق بن سلمه اسدی کوفی رحمه الله دې. دَ رسول اکرم ﷺ زمانه ئی لیدلې خو دَ زیارت سعادت ورته نه دې حاصل شوې. دَدوی حالات کتاب الایمان لاندې تیرشوی دی.[4]

⑤ **ابوموسیٰ**:- دا مشهور او جلیل القدر صحابی ابوموسیٰ اشعری رضی الله عنه دې. دَدوی حالات کتاب الایمان لاندې تیرشوی دی.[5]

قال رسول الله صلی الله تعالیٰ علیه وسلم فکوا العانی یعنی الاسیر یعنی رسول الله ﷺ اوفرمائیل قیدی خلاص کړئی.

العانی:- په وزن دَ قاضی دَ قیدی په معنی کښې دې. عناة دَدې جمع ده. دَ مؤنث نه دَدې جمع عوان اومفرد عانیة دې. عنا یعنو(ن) نه دَدې معنی ذلت اورسوائی ده. **العانی بالعین المهملة وبالنون مثل القاضی من عنا یعنو فهو عان والجمع عناة، والمرءة عانیة، والجمع عوان، وقال ابن الاثیر: والعانی الاسیر وکل من ذل واستکان وخضع فقد عنا.**[6]

یعنی الاسیر:- دا مدرج من الراوی دې اودَ فکوا العانی تفسیردې.[7] علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی چه دَ ابوزر په روایت کښې دلته یعنی په ځائی أی ضبط شوې دې.[8]

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دا ادراج دَ قتیبه یا جریر کیدې شی خو امام بخاری رحمه الله روایت په کتاب الطب کښې ابوعوانه عن منصور اوکتاب الاطعمة کښې ثوری عن منصور په طریق

---

[1] کشف الباری:۲/۱۸۹.

[2] کشف الباری:۳/۲۶۸.

[3] کشف الباری:۳/۲۸۰.

[4] کشف الباری:۲/۵۵۹.

[5] کشف الباری:۱/۶۹۰.

[6] عمدة القاری:۱۴/۲۹۴ وفتح الباری:۶/۱۶۷.

[7] عمدة القاری:۱۴/۲۹۴ وفتح الباری:۶/۱۶۷.

[8] إرشادالساری شرح صحیح البخاری:۶/۵۲۱.

سره هم نقل کړې دې. په رومبې طریق کښې د مذکوره ادراج تصریح نشته البته د ثوری عن منصور والا طریق په آخره کښې دا اضافه ده: قال سفیان: العاني الأسیر لکه چه په دې طریق کښې څه ابهام نشته. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی:

والتفسیر من قول جریر أو قتیبة، وإلا فقد أخرج المصنف فی الطب من طریق أبی عوانة عن منصور فلم یذکره، وأخرجه فی الأطعمة من طریق الثوری عن منصور وقال فی آخره قال سفیان: العانی الأسیر.[1]

د کلام خلاصه دا شوه چه د حافظ ابن حجر رحمه الله د قول په رڼا کښې دا ادراج د قتیبه یا جریر کیدې شی چونکه د روایت په باب کښې د قائل تصریح نشته په دې وجه تعیین نه شی کیدې.

د مسلمان قیدی د راخلاصولو مسئله:- علامه ابن بطال فرمائی د مسلمان قیدی راخلاصول بالاجماع فرض کفایه دی. په دې باندې هغه **وعلیه کافة العلماء** وئیلو سره د جمهور اتفاق نقل کړې دې.[2] البته په دې کښې د فقهاؤ اختلاف دې چه د مسلمان قیدی په راخلاصولو کښې دښمن ته څه څیزورکړې شی. د اسحاق بن راهویه رحمه الله رائې ده چه مال دې ورکړې خلاص دې کړی.[3] په یو روایت د امام مالك رحمه الله نه هم دغه قول نقل دې.[4] امام احمد بن حنبل رحمه الله[5] او امام شافعی رحمه الله په نیز د راس بدله راس دې.[6] مطلب دا دې چه د مسلمان قیدی د خلاصولو بدله کښې به کافر قیدی خلاصولې شی. ترکومې چه د مال په بدله د خلاصی حکم دې په دې سلسله کښې امام احمد رحمه الله دې سره اختلاف کړې دې هغه فرمائی **وأما بالمال فلا أعرفه**.[7] او د امام اعظم رحمه الله نه دوه اقوال نقل دی.

① **د امام اعظم ابوحنیفه رومبې قول:-** د یوقول مطابق د هغوی په نیزد راس بدله کښې راس ناجائز دې. په دې سلسله کښې هغوی دا دلیل پیش کړې دې چه د خلاصی نه پس به کافر قیدی دوباره اهل اسلام سره جنګ کوی. د کافر قیدی په خلاصیدو سره به د دښمن د فوج شمیر زیات شی او د هغوی په طاقت کښې به زیاتې کیږی. ښکاره خبره ده چه دا معامله د مسلمانانو د پاره فائده منده نه ده بلکه نقصان ورکونکې ده. په دې وجه د مسلمان قیدی د راخلاصولو په مقابله کښې د دغه نقصان بندیز راوستل ډیر بهتر دی کوم چه به د کافر قیدو په راخلاصولو پیدا کیږی. چنانچه په هدایه کښې دی: **ولا یفادی بالأساری عند أبی حنیفة - إلی أن قال- له أن فیه معونة الکفرة، لانه یعود حربا علینا، ودفع شر حربه خیر من استنقاذ الأسیر المسلم.**[8]

---

[1]) فتح الباري:۲۰۵/۶.
[2]) شرح ابن بطال:۲۱۰/۵.
[3]) فتح الباري:۱۶۷/۶ وعمدة القاري:۲۹۴/۱٤.
[4]) فتح الباري:۱۶۷/۶ وعمدة القاري:۲۹۴/۱٤.
[5]) فتح الباري:۱۶۷/۶ وعمدة القاري:۲۹۴/۱٤.
[6]) المجموع شرح المهذب:۸۰/۲۱ وهداية:۵۶۷/۲.
[7]) فتح الباري:۱۶۷/۶ وعمدة القاري:۲۹۴/۱٤.
[8]) هداية:۵۶۷/۲ وردالمختار على الدر المختار:۵۳۵/۱۲.

دویم قول:- دَامام اعظم رحمه الله دویم قول دادې چه دَ رأس په بدله کښې رأس جائزدې یعنی دَ مسلمان قیدی په بدله کښې کافر قیدی خلاصولې شی. هم دغه رائې دَ صاحبین رحمهماالله هم ده. (۱) دَ دوی استدلال دَ عمران بن حصین رضی الله عنه دَ روایت نه دې چه رسول الله ﷺ دَ یومشرک قیدی په بدله کښې دوه مسلمانان قیدیان راخلاص کړې وو. **لانه فدی رجلین من المسلمین برجل من المشرکین** (۲) داحضرات فرمائی چه کافرقیدی قتل کول یا هغه دَمسلمانانو په فائده کښې استعمالولونه زیات بهتردی چه مسلمان قیدی ته دَ هغه په بدله کښې خلاصی ملاؤشی. دَامام اعظم رحمه الله دویم قول امام محمد رحمه الله په سیرکبیرکښې نقل کړې دې هم دا امام زیلعی رحمه الله او علامه بن همام رحمه الله (۳) **أظهرالروایتین عن أبی حنیفة** گرځولې دې.

چنانچه علامه زیلعی رحمه الله فرمائی: **وعن أبی حنیفة رحمه الله أنه لابأس بان یفادی بهم أساری المسلمین، وهوقول محمد، لان تخلیص المسلم من أیدیهم واجب، ولا یتوصل إلیه إلابه........، ومنفعة تخلیص المسلم أولی من استرقاقهم أو جعلهم ذمة، وقد روی أنه علیهم الصلوة والسلام فادی بهم أساری المسلمین وذکرفی السیرالکبیرأن هذا هوأظهرالروایتین عن أبی حنیفة.** (۴)

دَنوی مسلمان شوی قیدی دَ خلاصولوحکم:- که چرې کافر قیدی اسلام راوړی نودَهغه په بدله کښې دَمسلمان قیدی خلاصول په دې شرط باندې جائزدی چه کله دَ مسلمان په قیدکښې اسلام راوړونکې دا نوې مسلمان قیدی په دغه بدلولو باندې راضی وی اودَ اسلام په لارکښې دَ څه قسم خطراتو کښې اخته کیدو اندیښنه ورته نه وی. چنانچه په هدایه کښې دی: **ولوکان أسلم الاساری فی أیدینا لا یفادی بمسلم أسیرفی أیدیهم، لانه لا یفید إلا إذا طابت نفسه به، وهومامون علی إسلامه.** (۵)

دَ علامه ابن همام رحمه الله تسامح:- دَ صاحبینو په نیزدَ مسلمان قیدی دَ راخلاصولوپه عوض دَاهل اسلام په قیدکښې پاتې کیدونکې غیرمسلم ښځه پریخودل ناجائزدی. خو امام شافعی رحمه الله اوامام احمد رحمه الله په مذکوره صورت کښې دَ جواز قائل دی. دَ دې حضراتو په نیزپه دې صوورت باندې عمل کولوکښې هیڅ قباحت نشته. خوصاحب دَ فتح القدیر علامه ابن همام رحمه الله ته په دې مسئله کښې نقل مذاهبوکښې تسامح شوې دې. دَ هغه دَ صنیع نه

---

(۱) هدایة:۲/۵۶۷ وردالمختار علی الدرالمختار:۱۲/۵۳۵.

(۲) أخرجه مسلم فی صحیحه کتاب الایمان باب لاوفاء لنذر فی معصیة الله ولا فیما لایملک العبد رقم:۱۶۴۱ وأبوداؤد فی سننه کتاب الایمان باب النذر فیما لایملک رقم:۳۳۱۶ وأحمدفی مسنده مسندالکوفیین حدیث عمران بن حصین رضی الله عنهما رقم:۱۰۱۰۳.

(۳) فتح الباری:۵/۴۷۴.

(۴) تبیین الحقائق للزیلعی رحمه الله ۴/۹۹ وردالمختار:۱۲/۵۳۵.

(۵) هدایه:۲/۵۲۷.

معلومیږی چه د صاحبینو په شان امام شافعی رحمه الله او امام احمد رحمه الله هم د عدم جواز قائل دی (۱) حالانکه د دې حضراتو نقطه نظر هم هغه دې کوم چه مونږ پورته بیان کړې دې. د علامه ابن همام رحمه الله اتباع کولوسره صاحب د اعلاء السنن مولانا ظفراحمد عثمانی رحمه الله ته هم د مذاهبو په نقل کولو کښې مغالطه شوې ده

چنانچه په اعلاء السنن کښې دی: وعن أبي حنيفة أنه يفادى بهم كقول أبي يوسف ومحمد، والشافعي وأحمد إلا بالنساء فانه لاتجوز المفاداة بهن عندهم. (۲) حالانکه په شرح المهذب کښې امام شافعی رحمه الله مسلك او المغنی کښې د امام احمد رحمه الله مسلك بالكل واضحه دې چه د مسلمان قیدی د خلاصولو په عوض کافره ښځه پریخودل جائزدی او په دې کښې هیڅ کراهت نشته د دې حضراتو دلیل د مسلم شریف دا روایت دې چه حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه په جهاد کښې حضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه ته یوه قیدی ښځه ورکړې وه چه روستو سلمه بن اکوع رضی الله عنه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته هدیه کړې وه. رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغې په بدله کښې د فتح مکه په موقع باندې مسلمانان قیدیان آزاد کړې وو. (۳)

د صحیح مسلم روایت نقل کولونه پس د امام شافعی رحمه الله د مسلك وضاحت کولوسره امام نووی رحمه الله فرمائی: وفي الحديث: جواز المفاداة، وجواز فداء الرجال بالنساء الكافرات (۴) هم د دې حدیث نه استدلال کولوسره ابن قدامة رحمه الله د امام احمد رحمه الله د نقطه نظر وضاحت کړې دې. په المغني کښې دی: ويجوز أن يفادى بهن أسارى المسلمين لان النبي صلى الله تعالى عليه وسلم فادى بالمرءة التي أخذها من سلمة بن الأكوع. (۵)

د احنافو استدلال:- د صاحبینو په نیز د کافرې ښځې په بدله کښې مسلمان قیدی راخلاصول ځکه جائزنه دی چه د ښځې د پریخودو په نتیجه کښې به د اهل کفر په توالد وتناسل کښې ترقی کیږی او ښکاره خبره ده چه دا د کافرانو په شوکت او قوت کښې د اضافې سبب دې.

د علامه ابن عابدین شامی توجیه:- لیکن علامه ابن عابدین شامی رحمه الله تحریرفرمائی چه ممکن دی د احنافو په نیز دا ممانعت د مال په عوض د کافرقیدی د راخلاصولو متعلق وی

---

(۱) فتح القدير:٥/٤٧٥.

(۲) اعلى السنن:١٢/١٠٤.

(۳) أخرجه مسلم في صحيحه في كتاب الجهاد باب التنفيل وفداء المسلمين بالاسارىٰ رقم: ١٧٥٥عن سلمة بن الاكوع – رضى الله عنه – خرجنا مع أبى بكر أمره علينا رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم - إلى أن قال – فلقيني رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم فى السوق فقال لى: ياسلمة هب لى المرءة لله أبوك: أعنيى التى كان أبوبكر نفله إياها. فقلت فى لك يا رسول الله. والله ماكشفت لها ثوبا. فبعث بها رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم ففدى بها ناسامن المسلمين كانوا أسروا بمكة أنظر أيضاً شرح المهذب:٢١/٧٩ حيث نقله مستدلاً به.

(۴) المجموع شرح المهذب:٢١/٨٠.

(۵) المغني لابن قدامة:١٠/٣٩٨.

کنی د احنافو په نیزد کافرانو قیدیانو په بدله کښې مسلمان قیدیان راخلاصول جائزدی او په دې صورت کښې دهغوی په نیزهیڅ کراهت نشته. سره ددې چه کافران سړی قیدیان هم د توالد اوتناسل ذریعه ده. مطلب دا چه د ممانعت هغه علت چه د احنافو په نیز د مسلمانانو قیدیانو د راخلاصولو په عوض په کافرانو ښځو پریخودو کښې موجودوو هغه دکافرانو سړو په عوض د مسلمانانو راخلاصولوپه وخت هم موجود وی په دې وجه رأس بالرأس په صورت کښې هم ناجائز کیدل پکاردی. کله چه د کافرانو سړو د بدلون په صورت کښې جائزدې نوبیا به د کافرانو ښځو د بدلون په صورت کښې هم جائزوی. په ردالمختار کښې علامه شامی رحمه الله تحریرفرمائی: قوله: واتفقوا أنه لایفادیٰ بنساء وصبیان لما إذا الصبیان یبلغون فیقاتلون، والنساء یلدن، فیکثر نسلهم، ولعل المنع فیها إذا أخذ البدل مالا، وإلا فقد جوز وادفع أساهم فداء لاسانا، مع أنهم إذا ذهبوالدارهم یتناسلون. (۱)

قوله: أطعموا الجائع وعودوا المریض:- په اوګې باندې خوراك کوئی اود بیمارتپوس کوئی. په نهرباندې خوراك کول فرض کفایه ده خوکه د اولګې د زیاتوالی نه څوك مړکیدو اندیښنه وی او بل سړی سره په هغه باندې دخوړلودومره څه وی په څه سره چه هغه ژوندې پاتې شی په دې صورت کښې په دغه سړی باندې خوراك کول فرض عین دې. په دې شرط چه ددې نه علاوه د خوراك دپاره نورڅه موقع موجودنه وی. البته په عدم ضرورت اوعام حالاتوکښې خوراك ورکول مندوب اومستحسن دی. (۲)

قوله: وعودوا المریض:- د بیمارتپوس کول د جمهورو علماؤ په نیزمستحب دې. خود اصحاب ظواهر په نیز واجب دې. امام بخاری رحمه الله په کتاب المرضی کښې باب وجوب عیادة المریض باب قایمولوسره د خپل مسلك طرف ته اشاره کړې ده. دهغه استدلال د عودوا المریض نه دې کوم چه مفید وجوب دې اوجمهور دا په ندب باندې محمول کوی. (۳) علامه عینی رحمه الله وائی چه د مریض پوښتنه کول فرض کفایه دې. (۴) د بعضو په نیزسنت مؤکده دې. (۵)

د حدیث نه د ترجمة الباب اثبات:- د ترجمة الباب مناسبت فکوا العانی سره ښکاره دې.

---

۱) ردالمختار: ۵۳۷/۱۲.
۲) عمدة القاری: ۴۰۸/۱۴.
۳) کشف الباری ص: ۴۷۹ کتاب المرضی باب وجوب عیادة المریض.
۴) عمدة القاری: ۴۰۸/۱۴.
۵) عمدة القاری: ۴۰۸/۱۴.

[احديث نمبر ٢٨٨٢] (١) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا مُطَرِّفٌ أَنَّ عَامِرًا حَدَّثَهُمْ عَنْ أَبِي جُحَيْفَةَ -رضى الله عنه- قَالَ قُلْتُ لِعَلِيٍّ -رضى الله عنه هَلْ عِنْدَكُمْ شَيْءٌ مِنَ الْوَحْيِ إِلاَّ مَا فِي كِتَابِ اللَّهِ قَالَ وَالَّذِي فَلَقَ الْحَبَّةَ وَبَرَأَ النَّسَمَةَ مَا أَعْلَمُهُ إِلاَّ فَهْمًا يُعْطِيهِ اللَّهُ رَجُلاً فِي الْقُرْآنِ، وَمَا فِي هَذِهِ الصَّحِيفَةِ. قُلْتُ وَمَا فِي الصَّحِيفَةِ قَالَ الْعَقْلُ وَفَكَاكُ الأَسِيرِ، وَأَنْ لاَ يُقْتَلَ مُسْلِمٌ بِكَافِرٍ. [ر: ١١١]

رجال الحديث

① **احمدبن يونس:**- دا احمد بن عبد الله بن يونس بن عبد الله بن قيس تميمى يربوعى رحمه الله دي. دَ ده تذكره **كتاب الايمان باب من قال إن الايمان هو العمل** لاندې تيره شوې ده. (٢)

② **زهير:**-دا زهير بن معاويه بن حديج بن رحيل بن زهير بن خيثمه جعفى رحمه الله دي. دَ دوى تذكره **كتاب الايمان باب الصلوة من الايمان** لاندې تيره شوې ده. (٣)

③ **مطرف:**- دا مطرف بن طريف حارثى كوفى رحمه الله دي. دَ دوى تذكره **كتاب العلم باب كتابة العلم** لاندې تيره شوې ده.

④ **عامر:**- دا ابوعمرو عامر بن شراحيل شعبى كوفى رحمه الله دي. دَدوى تذكره **كتاب الايمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده** لاندې تيره شوې ده. (٤)

⑤ **ابوجحيفة** رضى الله عنه:- دا صحابى رسول صلى الله عليه وسلم ابوجحيفه وهب بن عبد الله رضى الله عنه دي. دَ دوى تذكره

---

١) والحديث أخرجه البخارى أيضًا فى صحيحه: ١/٢٥٠، ٢٥٢ كتاب فضائل المدينة باب حرم المدينة رقم: ١٨٧٠ و ١/٤٥٠ الجزية والموادعة باب ذمة المسلمين وجوارهم واحدة يسعى بها أدناهم، رقم: ٣١٧٢ و ١/٤٥١ كتاب الجزية والموادعة باب إثم من عاهدثم غدر رقم: ٣١٧٩ و ٢/١٠٠٠ كتاب الفرائض باب إثم من تبرأمن مواليه رقم: ٦٧٥٥ و ٢/١٠٢٠ كتاب الديات باب العاقلة رقم: ٢٩٠٣ و ٢/١٠٢١ كتاب الديات باب لايقتل المسلم بالكافر رقم: ٦٩١٥ و ٢/١٠٨٤ كتاب الاعتصام بالكتاب والسنة باب مايكره من التعمق والتنازع فى العلم والغلو فى الدين والبدع رقم: ٧٣٠٠ وعندمسلم فى صحيحه فى كتاب الحجباب فضل المدينة رقم: ٣٢٢٧ – ٣٢٢٩ وفى كتاب العتق باب تحريم تولى العتيق غيرمواليه رقم: ٣٧٩٤ وعندالترمذى فى جامه فى أبواب الديات باب ماجاء لايقتل مسلم بكافر رقم: ١٤١٢ وفى ابواب الولاء والهبة باب ماجاء فى تولى غيرمواليه أو ادعى إلى غيرأبيه رقم: ٢١٢٧ والنسائى فى سننه فى كتاب القسامة باب القود بين الاحرار والمماليک رقم: ٤٧٣٨، ٤٧٣٩ وباب سقوط القود من المسلم للكافر رقم: ٤٧٤٨ – ٤٧٥٠ وعند أبى داؤد فى سننه فى كتاب المناسک باب فى تحريم المدينة رقم: ٢٠٣٤ وفى كتاب الديات باب إيقاذ المسلم من الكافر رقم: ٤٥٣٠ وعند ابن ماجة فى سننه فى كتاب الديات باب لايقتل مسلم بكافر رقم: ٢٦٥٨.

٢) كشف البارى: ٢/١٥٩.

٣) كشف البارى: ٢/٣٦٧.

٤) كشف البارى: ١/٦٧٩.

کتاب العلم باب کتابة العلم لاندې تیره شوې ده.

ددې روایت په تخریج کښې د علامه عبدالغنی نابلسی تسامح:- دَ ترجمة الباب دَدې روایت متعلق علامه عبدالغنی نابلسی رحمه الله ذخائر المواریث کښې لیکلي دي چه امام بخاری رحمه الله دا روایت دیات کښې دَ احمدبن یونس په طریق سره ذکرکړې دې [۱] دا دَهغه تسامح دې. ځکه چه په کتاب الدیات کښې دا روایت احمدبن یونس په طریق سره نه بلکه دَ صدقه بن الفضل په طریق سره نقل کړې دې. [۲]

قوله قلت لعلي رضی الله عنه هل عندکم شئ من الوحي إلا ما في کتاب الله؟......: دې حدیث ته حدیث قرطاس وئیلې شی. کتاب العلم باب کتابة العلم لاندې په دې باندې تفصیلی بحث تیرشوې دې.

ترجمة الباب سره مناسبت:- دَ ترجمة الباب مناسبت وفکاك الاسیر سره دې. ابوجحیفه رضی الله عنه چه کله دَحضرت علی رضی الله عنه نه پوښتنه اوکړه چه په دې صحیفه کښې څه دی؟ نوحضرت علی رضی الله عنه جواب ورکړو. العقل وفکاك الاسیر ترجمة الباب سره دَدې جملې مناسبت بالکل ښکاره دې. [۳]

باب ۱۶۹: فداء المشرکین

باب سابق سره مناسبت:- په وړاندینی باب کښې دَ کافرانو اومشرکانو په قیدکښې راګیرشوی مسلمانان قیدیانو دَ راخلاصولوحکم بیان کړې شوې وو او په دې باب کښې دَ کافراومشرك قیدی دَ راخلاصولومتعلق حکم بیانولې شی چه په جنګ کښې قید کیدونکی مشرکان دَ فدیه اخستلونه پس خلاصولې شی؟

دَترجمة الباب مقصد:- علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی چه دَدې باب لاندې امام بخاری رحمه الله دا خودل غواړی چه دَمسلمانانو په لاس ګرفتار کیدو سره قیدیان جوړیدونکی مشرکان دَ جنګ او وینوبهیولونه پس فدیه اخستلوسره خلاصول جائزدی. په حدیث کښې چه دَحضرت عباس رضی الله عنه کومه واقعه ذکرده چه هغه دَخپل ځان اوعقیل رضی الله عنه دَ طرف نه فدیه ورکولوسره خلاصې حاصل کړې وو. دا صورت دَ وینو بهیولو (اثخان) نه وړاندې وو په دې باندې دَ الله تعالی دَ طرف نه رټنه نازل شوې وه. په دې وجه فدیه اخستلوسره مشرك قیدی خلاصول صرف په هغه صورت کښې جائزدی چه کله دَ مسلمانانو اوکافرانو په مینځ کښې جنګ شوې وی. یابیادا چه دَ مسلمانانو په مقابله کښې مشرکان کمزورې وی. [۴]

---

[۱]) ذخائر المواریث: ۲/۳۴۴ – ۳۴۵ رقم: ۵۴۴۵ قال النابلسی: أخرجه البخاری فی کتاب الجهاد وفی الدیات عن أحمد بن یونس.

[۲]) صحیح البخاری: ۲/۲۰۲۱ کتاب الدیات باب لایقتل المسلم بالکافر رقم: ۶۶۱۵.

[۳]) عمدة القاری: ۱۴/۴۰۹.

[۴]) شرح ابن بطال: ۵/۲۱۲.

امام بخاری رحمه الله د ترجمة الباب په اثبات کښې دلته درې احادیث نقل کړی دی.

حدیث ۲۸۸۳ [۱] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عُقْبَةَ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ-رضي الله عنه -أَنَّ رِجَالًا مِنَ الْأَنْصَارِ اسْتَأْذَنُوا رَسُولَ اللَّهِ-صلى الله عليه وسلم-فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ ائْذَنْ فَلْنَتْرُكْ لِابْنِ أُخْتِنَا عَبَّاسٍ فِدَاءَهُ. فَقَالَ «لَا تَدَعُونَ مِنْهَا دِرْهَمًا». [ر: ۲۴۰۰]

رجال الحدیث

① **اسماعیل بن ابی اویس:**- دا ابوعبدالله اسماعیل بن ابی اویس عبدالله بن عبدالله بن اویس بن مالك بن ابی عامر اصجی مدنی رحمه الله دی. د دوی تذکره کتاب الایمان لاندې تیره شوې ده. [۲]

② **اسماعیل بن ابراهیم:**- دا اسماعیل بن ابراهیم بن عقبه بن ابی عیاش قرشی اسدی رحمه الله دی. دی د امام المغازی موسیٰ بن عقبه وراره دی. [۳] د دوی تذکره وړاندې تیره شوې ده. [۴]

③ **موسیٰ بن عقبه:**- دا امام المغازی موسیٰ بن عقبه اسدی رحمه الله دی. د دوی تذکره وړاندې تیره شوې ده. [۵]

④ **ابن شهاب:**- دا جلیل القدرامام حدیث ابوبکر محمد بن شهاب زهری رحمه الله دی. د دوی حالات هم بدء الوحی کښې د دریم حدیث لاندې تیرشوی دی. [۶]

⑤ **انس بن مالك رضي الله عنه:**- دا مشهور صحابی رسول صلی الله علیه وسلم انس بن مالك رضي الله عنه دی د دوی تذکره کتاب الایمان لاندې تیره شوې ده. [۷]

قوله: أن رجالا من الانصار استأذنوا رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم فقالوا: یارسول الله! ائذن لنا فلنترك لابن أختنا عباس فداءه؟ فقال: لاتدعوا منه درهما...: حضرت انس رضي الله عنه وائی چه د انصارو بعض کسان د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې حاضرشو اجازت ئی اوغوښتلو چه هغه خپل خورئې عباس رضي الله عنه فدیه معاف کول غواړی. هغه وخت حضرت عباس رضي الله عنه اسلام نه وو راوړلې اود بدر قیدیانوسره

---

[۱] والحديث أخرجه البخاري رحمه الله أيضا في المغازي باب شهود الملائكة بدرا وفي كتاب العتق باب إذا إسر أخو الرجل أوعمه.

[۲] كشف الباري: ۲/۱۱۳.

[۳] تهذيب الكمال للحافظ المزي: ۳/۱۷ رقم الترجمة: ۴۱۵.

[۴] كتاب جزاء الصيد باب ماينهى من الطيب للمحرم والمحرمة.

[۵] كتاب الوضوء باب إسباغ الوضوء.

[۶] كشف الباري: ۱/۳۲۶.

[۷] كشف الباري: ۲/۴.

دمسلمانانو په لاس گرفتارشوې وو رسول الله ﷺ هغوی ته د داسې کولو اجازت ورنه کړو او ونی فرمائیل دهغه په فدیه کښې یودرهم هم معاف نه کړئی.

حضرت عباس رضی الله عنه د رسول الله تره وو انصاری صحابه کرامو په حضورپاک باندې د خان اوزړه نه قربان وو په دې وجه د خپلولئی د وجه نه هغوی د رسول الله ﷺ رعایت کولوسره دحضرت عباس رضی الله عنه د فدیه معاف کولو درخواست کړې وو لیکن دهغوی خیال ووچه په فدیه ورکولوکښې به د مشرکانو سپکاوې کیږی اوپه دې سره به دهغوی طاقت کمزورې شی. په دې وجه حضورپاک خپلولی نظراندازکولوسره د فدیه وصول کولو حکم ورکړو.(۱)

دَ ترجمة الباب اثبات:- علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دَ ترجمة الباب مناسبت ائذن لنا سره دې.

(۲) صحابه کرام رضی الله عنهم **ائذن لنا فلنترك لابن أختنا عباس فداءه** ونیلوسره دَ رسول الله ﷺ نه دَ حضرت عباس رضی الله عنه دَ فدیه معاف کولو درخواست کړې وو چه هغه وخت نی لا اسلام نه وو راوړلې. ددې نه معلومه شوه چه فدیه اخستلوسره د مشرکانو قیدیانو خلاصلولوصورت موجودوو. په دې وجه ترجمة الباب سره ائذن لنا مناسبت ښکاره دې.

[حدیث: ۲۸۸۴] وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ صُهَيْبٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ أُتِيَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - بِمَالٍ مِنَ الْبَحْرَيْنِ ، فَجَاءَهُ الْعَبَّاسُ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَعْطِنِي فَإِنِّي فَادَيْتُ نَفْسِي ،وَفَادَيْتُ عَقِيلاً. فَقَالَ «خُذْ». فَأَعْطَاهُ فِي ثَوْبِهِ.[ر: ۴۱۱]

رجال الحدیث

① **ابراهیم بن طهمان:-** دا ابراهیم بن طهمان هروی دې. ددوی تذکره کتاب الغسل باب من اغتسل عریانا وحده فی الخلوة لاندې تیره شوې ده.

② **عبدالعزیزبن صهیب:-** داعبدالعزیربن صهیب بنانی بصری رحمه الله دې. ددوی حالات کتاب الایمان لاندې تیرشوی دی. (۳)

③ **انس بن مالک رضی الله عنه:-** دترجمة الباب په ړومبی حدیث کښې ددوی حواله تیره شوې ده.

أن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم أتی بمال من البحرین، فجاءه العباس فقال: یارسول الله! أعطنی، فانی فادیت نفسی، وفادیت عقیلا. فقال: خذ فاعطاه فی ثوبه.

دحضرت انس رضی الله عنه روایت دې دَ رسول الله ﷺ په خدمت کښې دَ بحرین خراج راغلو. نو حضرت عباس رضی الله عنه دَ حضور پاك په خدمت کښې عرض اوکړو یارسول الله ﷺ ماته هم راکړه خکه (دَ بدریه موقع) ماخپله اودعقیل فدیه اداکړې وه. حضورپاك اوفرمائیل واخله اودهغه حصه ئی دهغه په جولئی کښې واچوله.

---

(۱) شرح ابن بطال:۲۱۲/۵.

(۲) عمدة القاری:۴۰۹/۱۴.

(۳) کشف الباری:۱۲/۲.

د بدر په موقع گرفتار شوو مشرکانو قیدیانو کښې حضرت عباس ﷺ هم شامل وو هغه وخت دوی اسلام نه وو راوړلې. چونکه په معاشي لحاظ سره مالداران او آسوده حال وو. په دې وجه نې خپله اود عقیل فدیه ورکولوسره خلاصې حاصل کړو. حافظ ابن حجر ﷺ وائي چه د یوروایت مطابق هغه سره حارث بن نوفل هم قیدیانو کښې شامل وو حضرت عباس ﷺ د هغه د طرف نه هم فدیه اداکړې وه. (۱)

فائده:- خوعلامه ابن بطال ﷺ یوقول نقل کړې دې چه دا فدیه حضرت عباس ﷺ په قرض اخستلوسره اداکړې وه. دَ اسلام راوړلوپورې دغه رقم دَ هغه په ذمه باندې اداکول پاتې وو. دَ بحرین دَ خراج دَ مال نه حضرت عباس ﷺ دَ څه اخستلو مطالبه هم په دې وجه کړې وه چه خپل قرض ورکړې شي. (۲)

دَ مذکوره تعلیق تخریج:- دا تعلیق امام بخاری ﷺ دلته په اختصارسره او کتاب الصلوة کښې په تفصیل سره روایت کړې دې اوپه کتاب الصلوة کښې هم دامعلق دې. (۳) خو حافظ ابونعیم مستخرج کښې اوحاکم په مستدرك کښې احمدبن حفص په طریق سره دا تعلیق موصولاً روایت کړې دې. (۴)

دَ تعلیق مقصد:- په دې تعلیق کښې پخپله حضرَت عباس ﷺ دَ جنګ بدر په موقع باندې خپل او دَ عقیل فدیه ادا کولو تصریح کړې ده چه دَ ترجمة الباب دَ روایت دَپاره مؤید دې. دویمه خبره دَدې تعلیق نه دامعلومه شوه چه کومه فدیه هغوی په قرض اخستلوسره اداکړې هغه قرض تردغه وخته پورې دَهغه په ذمه واجب الادا وه لکه چه علامه ابن بطال ﷺ نقل کړې دی. اوداقرضه روستوهغوی دَ بحرین دَ جزئیه یا مال خراج نه اداکړه. (۵) امام بخاری ﷺ هم دَ دې وجوهاتو په وجه مذکوره تعلیق نقل کړې دې چه یوخودا تعلیق دَ ړومبی روایت دَ پاره مؤیددې. بل دَ زیاتی فائدې په توګه دَدې نه یوه نوې خبره معلومه شوه.

ترجمة الباب سره مناسبت:- په روایت باب کښې داجمله فانی فادیت نفسی وفادیت عقیلا مناسبت ترجمة الباب سره ښکاره دې. (۶)

---

(۱) کشف الباری:۶/۶۰۶.

(۲) شرح ابن بطال:۵/۲۱۲قیس أنه کان یداین فی ذلک عباس، وبقی علیه الدین إلی وقت إسلامه، ولذلک قال للنبی صلی الله تعالی علیه وسلم أعطنی فانی فادیت نفسی وفادیت عقیلا، فغرم النبی صلی الله تعالی علیه وسلم ماتحمله العباس من ذلک بعدإسلامه مما آفاء الله علی رسوله.

(۳) صحیح بخاری:۱/۶۰ کتاب الصلوة باب القسمة وتعلیق القنو فی المسجد رقم:۴۲۱.

(۴) فتح الباری:۱/۵۱۶ کتاب الصلوة باب القسمة وتعلیق القنوفی المسجد.

(۵) دَ بحرین دا مال دَ جزنیه یا خراج دَ قبیل نه وو؟ دَدې تفصیل په کتاب الجزیه کښې راروان دې.

(۶) عمدة القاری:۱۴/۴۰۹.

احديث ٢٨٨٥ [(١) حَدَّثَنِي مَحْمُودٌ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ أَبِيهِ - وَكَانَ جَاءَ فِي أُسَارَى بَدْرٍ - قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - يَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ بِالطُّورِ. [ر: ٧٣١]

رجال الحديث

① **محمود**:- محمود بن غيلان العدوى المروزى دي. دَ دوى حالات كتاب مواقيت الصلوة باب النوم قبل العشاء لمن غلب لاندې تيرشوى دى.

② **عبدالرزاق**:- دا عبدالرزاق بن همام بن نافع صنعانى يمانى رحمه الله دي. دَدوى تذكره كتاب الايمان باب حسن إسلام المرء لاندې تيره شوې ده. (٢)

③ **معمر**:- دامعمربن راشد ازدى بصرى رحمه الله دي. دَدوى تذكره بدء الوحى پنځم حديث لاندې تيره شوې ده. (٣)

④ **زهرى**:- دامشهورمحدث محمدبن مسلم بن عبيدالله بن عبدالله بن شهاب زهرى رحمه الله دي. دَدوى حالات بدء الوحى لاندې تيرشوى دى. (٤)

⑤ **محمدبن جبير**:- دامشهورتابعى محمدبن جبير معظم ابن عدى دي. دَجبيربن معطم رضي الله عنه خوئى دې. دَ دوى شمير دَ علم الانساب په مشهوروماهرينوکښې کيږى. كتاب الاذان باب الجهرفى المغرب لاندې دَ دوى حالات تيرشوى دى.

⑥ **عن ابيه**:- دې نه دَمحمدبن جبير پلارجبيربن مطعم رضي الله عنه مراد دې. دَدوى حالات كتاب الغسل باب من أفاض على رأسه ثلاثا لاندې تيرشوى دى.

قوله: وكان جاء في أسارى بدر:- دَدې حديث تفصيلى بحث كتاب الاذان باب الجهرفى المغرب لاندې تيرشوې دې.

ترجمة الباب سره مناسبت:- دَ حديث پاك داجمله وكان جاءفى أسارىٰ بدر دَ ترجمه مناسب ده. (٥) حضرت جبيربن مطعم رضي الله عنه فديه ورکړه اودَ بدر دَ قيديانودَ خلاصولودَپاره ئى رسول الله صلى الله عليه وسلم سره معاهده کولودَپاره راغلې وو چونکه په دې کښې دَ فديه ذکردې په دې وجه ترجمة الباب سره دَدې مطابقت ښکاره دې.

---

(١) وقدسبق تخريج الحديث فى كتاب الاذان باب الجهر فى المغرب رقم: ٧٦٥.

(٢) كشف البارى:٤٢١/٢.

(٣) كشف البارى:٤٦٥/١.

(٤) كشف البارى:٣٢٦/١.

(٥) فتح البارى:١٦٨/٦وعمدة القارى:٤١٠/١٤ وإرشادالسارى:١٦٧/٥ وتحفة البارى: ٥١٠/٣.

باب ۱۷۰: الحربي إذا دخل دار الاسلام بغير أمان

باب سابق سره مناسبت: په وړاندیني باب کښې په جهاد کښې گرفتار شوی قیدیانو حکم بیان کړې شوې وو دَ دې باب لاندې دامان غوښتلو بغیر دار الاسلام کښې داخلیدونکی حربی حکم بیانولې شی چه دا قتل کړې شی که قید کړې شی؟

دَترجمة الباب مقصد: علامه عیني رحمه الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله دلته یوسوال اوچت کړې دې که چرې حربی په دار الاسلام کښې داخل شی نوهغه قتل کولې شی؟ په دې صورت کښې به عبارت مقدر وی: باب الحربي إذا دخل دار الاسلام بغير أمان، هل يجوز قتله؟ [1] علامه عيني رحمه الله فرمائی دامسئله چونکه مختلف فیها ده په دې وجه امام بخاری رحمه الله په ترجمه کښې دَ حکم تصریح نه ده فرمائیلې. [2]

[حدیث: ۲۸۸۶] [3] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا أَبُو الْعُمَيْسِ عَنْ إِيَاسِ بْنِ سَلَمَةَ بْنِ الأَكْوَعِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ أَتَى النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - عَيْنٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَهْوَ فِي سَفَرٍ، فَجَلَسَ عِنْدَ أَصْحَابِهِ يَتَحَدَّثُ ثُمَّ انْفَتَلَ، فَقَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «اطْلُبُوهُ وَاقْتُلُوهُ». فَقَتَلَهُ فَنَفَّلَهُ سَلَبَهُ.

رجال الحدیث

① **ابونعیم:** دامشهور محدث ابونعیم الفضل بن دکین الملائی الکوفي الاحول رحمه الله دې. دَدوی حالات کتاب الایمان باب فضل من استبرألدینه کښې تیرشوی دی. [4]

② **ابوالعمیس:** دا ابوالعمیس عتبه بن عبدالله بن عتبه بن عبدالله بن مسعود الهندلی المسعودی الکوفی رحمه الله دې. دَ دوی تذکره کتاب الایمان باب زیادة الایمان ونقصانه لاندې تیره شوې ده.

③ **ایاس بن سلمه:** دادَ مشهورصحابي سلمة بن اکوع رضی الله عنه خوئی ابوسلمة ایاس بن سلمه بن اکوع الامانی المدني رحمه الله دې. [5] ده دَخپل پلار سلمه بن اکوع رضی الله عنه نه حدیث روایت کړې دې. [6] امام ذهبی رحمه الله فرمائی چه ماته معلومه نه شوه چه ده دَخپل پلار نه علاوه دَ بل چانه

---

[1]) عمدة القاری: ۱۰/۱٤ ٤ والابواب والتراجم للشیخ زکریاالکاندهلوی ص:۲۰۳.

[2]) عمدة القاری: ۱۰/۱٤ ٤ والابواب والتراجم للشیخ زکریاالکاندهلوی ص:۲۰۳.

[3]) الحدیث عندمسلم فی صحیحه ۸۸/۲ فی کتاب الجهاد باب استحقاق سلب اللقتیل رقم:۱۷۵٤ وعندأبی داؤد فی سننه ۳/۲ فی کتاب الجهاد باب فی الجاسوس المستامن رقم:۲۶۵۳ وعند ابن ماجه فی سننه ص:۲۰۳ فی الجهاد باب المبارزة والسلب رقم:۲۸۳۶.

[4]) کشف الباری: ۶۶۹/۲.

[5]) تهذیب الکمال: ٤۰۳/۳ رقم الترجمة: ۵۹۰.

[6]) تهذیب الکمال: ٤۰۳/۳ وسیرأعلام النبلاء:٤٤٤/۵ رقم الترجمة:۱۰۷.

حديث روايت كړي دي (١) ليكن حافظ مزى رحمه الله د محمد ابن عمار بن ياسر تصريح كړې ده چه اياس بن سلمه د هغه هم حديث روايت كړي دي (٢)
په دواړو اقوالوكښې څه تعارض نشته ځكه چه د علامه ذهبى نه پيژندل دَدې خبرې دليل نه دې چه په واقع كښې هم اياس بن سلمه رحمه الله دَخپل پلارنه علاوه دَ بل چانه حديث روايت كړې نه وى حافظ يوسف مزى رحمه الله دده نه روايت حديث كونكو ۲۰ رجال حديث فهرست نقل كړې دې په كوم كښې ابوالعميس عتبه بن عبدالله محمدبن بشير عكرمه بن عمار او محمدبن شهاب زهرى رحمهم الله غوندې جليل القدر اعلام حديث شامل دى (٣)
دَ ده باره كښې امام يحيى بن معين رحمه الله فرمائى ثقه (٤)
امام احمدبن عبدالله العجلى او امام نسائى هم هغه ته ثقه وئيلې دې (٥)
ابن سعد رحمه الله فرمائى وكان ثقة وله أحاديث كثيرة (٦)
ابن حبان رحمه الله دهغوى ذكر په ثقات كښې كړې دې (٧)
امام حاكم رحمه الله فرمائى اتفق جميعا على الحجة به من أبيه. (٨)
طبقات ابن سعد كښې دى چه دَهغه وفات مدينه منوره كښې په كال ۱۱۹هجرى كښې شوې ۷۷ كاله عمرئى وو. (٩)

قوله: اياس بن سلمه تابعى ووكه صحابى؟:- ابن عبدالبر رحمه الله فرمائى چه دا صحابى وو. (١٠) حقيقت دادې چه دا تابعى وو دَهغه په صحابى كيدوباندې هيڅ دليل موجودنه دې. قرائن او آثار دَهغوى صحابى نه كيدوباندې صريح دى.
دَ حافظ ابن حجر رحمه الله رد:- حافظ ابن حجر رحمه الله عبدالبر رحمه الله پسې كيدو سره وائى كه چرې دا هم هغه اياس بن سلمه دې چانه چه ابوالعميس رحمه الله دَ حديث روايت كړې دې نوبيارسول الله ﷺ سره دَ دوى صحبت ثابت نه دې. ځكه چه دَ اياس ولادت دَحضرت عثمان رضي الله عنه په دور خلافت كښې شوې دې. دې نه ثابتيږى چه رسول الله ﷺ سره دَدوى ملاقات نه دې شوې. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه عبدالبر رحمه الله دَدوى ذكردَ صحابه كرامو په فهرست كښې دَ كولو نه پس

---

١) قال العلامة الذهبي: وما علمته روى عن غير أبيه انظر سير أعلاء النبلاء: ٢٤٤/٥.
٢) تهذيب الكمال: ٤٠٣/٣.
٣) تهذيب الكمال: ٤٠٣/٤ – ٤٠٤.
٤) سير أعلاء النبلاء للذهبي: ٢٤٤/٥ وتهذيب الكمال: ٤٠٤/٣.
٥) تهذيب الكمال للحافظ المزى: ٤٠٤/٣.
٦) طبقات ابن سعد: ١٨٤/٥.
٧) كتاب الثقات لابن حبان: ٤٣/١.
٨) إكمال تهذيب الكمال للعلامة علاء الدين مغلطائي: ٣٠٣/٢.
٩) طبقات ابن سعد: ١٨٤/٥ وسير أعلاء النبلاء للذهبي: ٢٤٤/٥ وتهذيب الكمال: ٤٠٤/٣ والكاشف للذهبي: ١٥٨/١ رقم الترجمة: ٤٩٨.
١٠) الاصابة لابن حجر: ٨٩/١.

لیکلی دی. دوی د حضورپاك په شان کښې مدحیه اشعارهم وئیلی دی. مرزبانی رحمه الله د حافظ ابن عبدالبر رحمه الله نه هم وړاندې دې هغه معجم کښې د ایاس رحمه الله صحابی کیدلوتصریح نه ده کړې.[1]

د ایاس بن سلمه رحمه الله د تابعی کیدو دویم دلیل دادې چه د ده وفات په ۱۱۹هجری کښې شوی[2] حالانکه مؤرخین اوجمهور محدثینو په نیزد ۱۱۰هجری نه پس د رسول الله ﷺ صحبت اوچتونکی صحابه کرامو قافلې یوکس هم په دې دنیاکښې باقی پاتې نه وو. د عامربن واثله رضي الله عنه وفات د ټولونه آخرکښې ۱۱۰هجری کښې شوې.

چنانچه علامه ذهبی رحمه الله فرمائی: عامربن واثلة أبو الفضل الكنانى وكان من محبى على رضي الله عنه وبه ختم الصحابة فى الدنيا، مات سنه عشر ومائة على الصحيح.[3]

قوله: أتى النبى صلى الله تعالى عليه وسلم عين من المشركين وهو فى سفر: رسول الله ﷺ ته په سفرکښې یومشرك جاسوس راغلو. حافظ ابن حجر رحمه الله وائی چه ماته د هغه جاسوس نوم معلوم نه شو.[4]

عين: د دې معنی د جاسوس ده.[5] په عربی کښې لیکلی شی إعتان له: أی أتاه بالخبر. دعین اطلاق په سترګه باندې کیږی. جاسوس ته عین ځکه وئیلې شی چه د هغه ټول اهم امور د نظر توجه او غیرمعمولی ارتکاز سره پوره کیږی. یا په نورو لفظونوکښې د هغه د نظر په ارتکازکښې دومره انهماك او توجه وی لکه چه هغه د سرنه واخله ترخپو پورې سترګې جوړې شوی وی. وسمى الجاسوس عينا، لان جل عمله بعينه، أو لشدة اهتمامه بالرؤية واستغراقه فيها كان جميع بدنه صار عينا.[6]

وهو فى سفر: په صحیح مسلم کښې امام مسلم رحمه الله د ترجمة الباب متذکره روایت د عکرمه بن عمار په طریق سره نقل کړې دې. په هغې کښې تصریح ده چه دا د غزوه هوازن سفروو.[7]

---

[1]) وذكره ابن عبدالبر فى الصحابة وقال مدح النبى صلى الله تعالى عليه وسلم بشعر، وفيه نظر، إن كان هوالذى روى عنه أبوالعميس فليست له صحبة. لانه ولدفى زمن عثمان رحمه الله وقال بعد أسطر - وقدسبق ابن عبدالبرإلى ذلك المرزبانى فى معجمه لكن لم يصرح بان له صحبة بل قال فى ترجمته: وهوالقائل يمدح النبى صلى الله تعالى عليه وسلم انظر الاصابة للحافظ ابن حجر: ۸۹/۱.

[2]) طبقات ابن سعد: ۱۸٤/۵.

[3]) الكاشف للذهبی: ۵۲۷/۱.

[4]) فتح البارى: ۲۰۷/۶.

[5]) النهاية فى غريب الحديث: ۳۳۱/۳.

[6]) فتح البارى: ۱۶۸/۶.

[7]) صحيح مسلم: ۸۸/۲كتاب الجهاد باب استحقاق القاتل سلب القتيل رقم: ۱۷۵٤.وفيه: قال (سلمة بن الاكوع رضي الله عنه)غزونامع رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم هوازن..... الخ.

قوله فجلس عند أصحابه يتحدث ثم انفتل - بیا هغه صحابه کرامو سره کیناستو هغوی سره ئې خبرې اترې کولې او بیا هغه واپس لاړو

انفتل - اي انفتل سريعا یعنی په تیزئی سره واپس ګرځیدل (١) د امام نسائی رحمه الله په سنن کبری کښې دا روایت د جعفر بن عون عن ابی العمیس په طریق سره مروی دې په دې کښې دی **فلما طعم انسل** (٢) یعنی د خوراك نه فارغیدو سره هغه پټه شان لاړو خو په صحیح مسلم کښې د عکرمه متذکره روایت کښې زیات وضاحت موجود دې. د صحیح مسلم الفاظ دادې. **تقید الجمل، ثم تغدى مع القوم وجعل ينظر، وفينا ضعفة ورقة في الظهر، إذ خرج يشتد** (٣)
خلاصه داچه د بهرنه راتلونکې داجاسوس د صحابه کرامو په ډله کښې شامل شو هغوی سره یوځائې شو هغوی سره ترخوراك پورې اوکړو اوهغوی ته خبر اونه شو چه دا د دښمن مخبر اوجاسوس دې. بیا دا چه هغه په پټه باندې په داسې مهارت سره اوتختیدو چه صحابه کرامو ته قطعاً احساس اونه شو.

قوله اطلبوه واقتلوه، فقتله، فنفله سلبه - حضورپاك اوفرمائيل هغه اولټوئی اوقتل ئې کړئی. نو حضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه هغه قتل کړو اود هغه وسله او سامان حضورپاك هم هغه ته ورکړل. مستخرج ابونعیم کښې یحیی بن حمانی عن ابی العمیس په طریق باندې چه کوم روایت نقل دې په هغې کښې دی چه حضوراوفرمائیل أدركوه فانه عين هغه ګرفتارکړئی ځکه چه دغه جاسوس دې. (٤)

فنفله سلبه: - دا د راوی سلمه بن اکوع رضی الله عنه الفاظ دی د متکلم صیغه استعمالولوپه ځائې هغه خلاف قیاس د غائب صیغه استعمال کړه. **دا التفات من المتكلم إلى الغائب** د قبیل نه دې. د قیاس موافق داسې وئیل پکاروو **فقتلته ونفلني سلبه**. (٥)
د نفل جمع انفال راځی ددې معنی د زیاتوالی ده. فاء ساکن اومتحرك دواړه شان لوستل صحیح دی. لهذا فنفله سلبه معنی به په دې صورت کښې داسې شی رسول الله صلی الله علیه وسلم سلمه بن اکوع رضی الله عنه ته د هغه د مقررحصې نه زیاته ورکړه. په نفلی مونځ باندې هم د نوافل اطلاق د دې دپاره کیږی چه هغه زیاتی فرائض وی. ابن اثیر رحمه الله لیکی. **النفل بالتحريك: الغنيمة، وجمعه أنفال. والنفل بالسكون وقد يحرك: الزيادة، وبه سميت النوافل في العبادات، لانها زائدة على الفرائض.** (٦)

---

(١) عمدة القاری: ٤١٠/١٤.
(٢) السنن الكبرى للنسائی: ٢٦٥/٥ کتاب السير باب قتل عيون المشركين رقم: ( ) فتح الباری: ٢٠٧/٦.
(٣) صحیح مسلم: ٨٨/٢ کتاب الجهاد باب استحقاق القاتل سلب القتيل. وفتح الباری: ٢٠٧/٦.
(٤) فتح الباری: ١٦٨/٦ وعمدة القاری: ٤١١/١٤.
(٥) عمدة القاری: ٤١١/١٤ وفتح الباری: ١٦٩/٦ وإرشادالساری: ١٦/٥ وتحفة الباری: ٥١١/٣.
(٦) النهاية لابن اثير: ٩٩/٥ وفتح الباری: ٥١٢/٥.

سلب: هوفعل بمعنی مفعول: أی مسلوب [۱] هغه څیزچه دَقتل شوی نه اخستې شوې وی قسطلانی رحمه الله فرمائی هوالشیئ المسلوب سمی به، لانه یسلب عن المقتول [۲]
دَ سلب مصداق:- دَ سلب اطلاق دَ مقتول نه اخستې شوی دې څیزونو باندې کیږی. سورلی، لباس، وسله، زین بل دَ مقتول په سفری بیګ کښې موجود دَهغه مال اومتاع [۳]
په دارالاسلام کښې دَ کافرحربی دَ داخلیدومسئله:- دَامام مالك رحمه الله په نیزکه چرې کافرحربی دَ امان طلب کولو نه بغیردَ دارالاسلام په حدودوکښې داخل شی نوامام ته اختیاردې چه که هغه ئې قتل کوی قیدی ئې جوړه وی اوکه فدیه اخستوسره ئې پرېږدی. [۴] امام شافعی رحمه الله په نیزقتل کولوغلام جوړولو او فدیه اخستل پرېخودلوسره دَ امن اواحسان اختیارهم حاکم وخت ته حاصل دې. [۵]
که چرې کافر حربی دعوی اوکړی چه هغه دَخپل ملك دَحاکم دَ طرف نه دَ قاصد په حیثیت سره راغلې دې نو احناف [۶] او حنابله [۷] په نیز دَدغه دا خبره به په دې شرط قبلولې شی چه هغه سره دَ حاکم وخت تحریروی اویقین وی چه دا تحریر هم دَ حاکم وخت دې. اوکه چرې کافر حربی اووائی چه ما امان راوړلې راغلې یم نوامام اوزاعی امام شافعی او امام احمد رحمهم الله په نیزدې دَ هغه داخبره ردکړې شی او امام ته اختیاردې چه هغه دې دَ خپل اختیار مطابق ده ته کوم قسم سزا هم چه وی ورکړی. [۸] هم دغه مسلك دَ امام مالك رحمه الله هم دې. [۹] البته دَ احنافو دَ فقهاؤ په نیز حربی جاسوس دَ خپلې دعوی دَ تصدیق دَپاره دې ثبوت پیش کړی نودَ دې نه تعارض کول جائزنه دی. سزا ورکولونه دې بغیرپرېخودې شی. [۱۰] امام محمد رحمه الله فرمائی هغه چه چاله په لاس ورغلودَهغه غلام دې جوړکړې شی. [۱۱] امام احمد رحمه الله فرمائی که چرې دَ تجارت په غرض په دارالاسلام کښې دَ حربیانو تګ راتګ معمول وی او په دې صورت کښې مشتبه جاسوس دَ یوسوداګرپه حیثیت سره خپله پیژندګلو اوکړی نودې نه به تعارض نه شی کولې. [۱۲]

---

[۱]) النهایة لابن الاثیر:۳۸۷/۲.
[۲]) إرشادالساری:۱۶۸/۵.
[۳]) عمدة القاری:۴۱۱/۱۴وفتح القدیر۵۱۴/۵ وإرشادالساری:۱۶/۵ وتحفة الباری:۵۱۱/۳.
[۴]) فتح الباری:۱۶۸/۶.
[۵]) المجموع شرح المهذب للنوی:۲۳۸/۲۱ باب عقد الذمة.
[۶]) ردالمختارعلی الدرالمحتار:۱۶۸/۴سعید.
[۷]) المغنی لابن قدامة: ۴۳۳/ ۱۰ فصل:۷۴۹۱.
[۸]) المغنی لابن قدامة: ۴۳۳/۱۰ فصل:۷۴۹۱.
[۹]) شرح ابن بطال:۲۱۳/۵.
[۱۰]) ردالمحتار علی الدرالمختار:۱۶۸/۴سعید.
[۱۱]) شرح ابن بطال:۲۱۳/۵.
[۱۲]) المغنی لابن قدامة: ۴۳۳/۱۰.

علامه شامی رحمه الله په ردالمحتار کښې لیکلی دی که یومسلمان کافرحربی ته د امان ورکولو دعوی اوکړه نود دوو مسلمانانو ګواهانونه دې د دې دعوی تصدیق واخلی چه واقعتا هغه دې حربی ته امان ورکړې دې؟ که ګواهانو تصدیق اوکړو نودې به پریخودې شی. (۱)

ذحربی مسلم حکم - مذکوره تفصیل دکافرانو اهل حرب سره متعلق وو. که په دارالاسلام کښې داخلیدونکې حربی مسلمان وی نود امام ابوحنیفه امام شافعی او بعض فقهاء مالکیه رائې داده چه امام وخت دې هغه ته دخپلې خوښې مناسب سزا ورکړی دې قتل کول جائزنه دی. (۲) امام مالک رحمه الله فرمائی یجتهد فیه الامام خو علامه عینی او امام نووی رحمه الله فرمائی چه دذغه اجتهاد وضاحت امام مالک رحمه الله نه دې فرمائیلې چه ددې مطلب څه دې؟ (۳) البته قاضی عیاض رحمه الله فرمائی چه د بعض فقهاء مالکیه د رائې مطابق مسلمان حربی قتل کول جائزدی.

وقال عیاض: قال کبار أصحابه - أی أصحاب مالک - یقتل. (۴)

ترجمة الباب او حدیث باب مناسبت باندې اشکال اودهغې جواب:- ابن منیر رحمه الله فرمائی چه په روایت کښې د جاسوس ذکردې خو په ترجمة الباب کښې امام بخاری رحمه الله د حربی ذکرکړې دې په ظاهره په دواړو کښې مناسبت نشته. ځکه چه مطلق حربی د کوم چه په ترجمة الباب کښې ذکردې اومشرک جاسوس دواړه جدا جدا شرعًا حکم لری لهذادلته دعوی د دلیل نه اعم ده.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ددې جواب دا ورکړې شوې دې چه په شروع کښې د صحابه کرامو خیال وو چه دا جاسوس حربی مستامن دې. ددې حقیقت ادراک هغوی ته روستو اوشو چه هغه حربی مستامن نه وو بلکه جاسوس وو اوبغیرد امان نه راغلې وو. کله چه هغوی سره ملاؤشو او خوراک ئې اوکړو اود صحابه کرامو د حالاتو د جائزه اخستلو نه پس په پټه طریقه سره اووتلو اوتختیدو نومعلومه شوه چه مستامن نه وو بلکه جاسوس وو.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی: قال ابن المنیر: ترجم بالحربی إذا دخل بغیر أمان، وأورد الحدیث المتعلق بعین المشرکین وهو جاسوسهم، وحکم الجاسوس مخالف لحکم الحربی المطلق الداخل بغیر أمان، فالدعوی أعم من الدلیل. وأجیب بأن الجاسوس المذکور أوهم أنه ممن له أمان، فلما قضی حاجته من التجسیس انطلق مسرعا ففطن له، فظهر أنه حربی دخل بغیر أمان. (۵)

باب ۱۷۱: یقاتل عن أهل الذمة ولا یسترقون

باب سابق سره مناسبت:- په وړاندینی باب کښې د امان طلب کولونه بغیردارالاسلام کښې داخلیدونکی حربی د مشرکانو دجاسوس حکم بیان کړې شوې وو. چونکه جاسوس یا حربی

---

۱) ردالمحتار علی الدرالمختار: ۶/۲۶۶ کتاب الجهاد فصل فی استئمان الکافر. دارالمعرفة بیروت.

۲) عمدة القاری: ۱۴/۲۹۷.

۳) شرح النووی علی صحیح مسلم: ۲/۸۹ وعمدة القاری: ۱۴/۲۹۷.

۴) عمدة القاری: ۱۴/۲۹۷ وبذل المجهود: ۱۲/۱۷۸ الابواب والتراجم ص: ۲۰۳.

۵) فتح الباری: ۶/۱۶۹.

ته دَ اهل اسلام دَ حفاظت دَخاطره سزا ورکولې شي. کوم چه دَ وخت دَحکومت فریضه ده په دې وجه په زیر نظر باب کښې تبعًا دَ اهل ذمه حکم بیان کړې شو چه په شرعی لحاظ سره څنګه چه دَ مسلمانانو حفاظت ضروری دې دغه شان دَ معاهد ذمی حفاظت او دهغه دَمال املاك تحفظ هم ضروری دې. والله اعلم

دَترجمة الباب مقصد- امام بخاری رحمه الله دلته دا باورکول غواړی چه په امصاراسلام کښې څنګه دَمسلمانانو دَ ځان اومال حفاظت اودهغوی په حمایت کښې دښمنانوسره جنګیدل دَ حکومت وخت فریضه ده دغه شان دَ ذمیانو دَ ځان اومال عزت اوناموس دَحفاظت دپاره دښمن سره جنګ کول دَ وخت په حکومت او مسلمانانو باندې فرض دی. ځکه چه اهل ذمه دَدې تحفظ دپاره جزیه ادا کوی. (1)

دَ **فلایسترقون** مطلب دادې چه اهل ذمه نقضِ عهد اوکړی نوبیاهم هغه غلام جوړول جائزنه دی. (2)

[حدیث: ۲۸۸۷] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ حُصَيْنٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ عَنْ عُمَرَ-رضی الله عنه- قَالَ وَأُوصِيهِ بِذِمَّةِ اللَّهِ وَذِمَّةِ رَسُولِهِ -صلی الله علیه وسلم- أَنْ يُوفَى لَهُمْ بِعَهْدِهِمْ، وَأَنْ يُقَاتَلَ مِنْ وَرَائِهِمْ، وَلاَ يُكَلَّفُوا إِلاَّ طَاقَتَهُمْ. [ر: ۱۳۲۸]

رجال الحدیث

① **موسی بن اسماعیل**:-دا ابوسلمه موسی بن اسماعیل التبوذکی البصری رحمه الله دې. دَ دوی تذکره بدء الوحی لاندې تیره شوې ده. (3)

②**ابوعوانه**:- دا ابوعوانه وضاح بن عبدالله یشکری رحمه الله دې. دَدوی تذکره هم بدء الوحی لاندې تیره شوې ده. (4)

③**حصین**:- دا ابوالهذیل حصین بن عبدالرحمن السلمی الکوفی رحمه الله دې. دَ دوی تذکره کتاب **مواقیت الصلوة، باب الاذان بعد ذهاب الوقت** لاندې تیره شوې ده.

④ **عمربن میمون**:- داعمر بن میمون الاودی الکوفی رحمه الله دې. دَ دوی تذکره **کتاب الوضوء باب إذا ألقی علی ظهر المصلی قذر أو جیفة لم تفسد علیه صلاته** لاندې تیره شوې ده.

⑤ **عمر** رضی الله عنه:- دامشهورصحابی حضرت عمر ابن الخطاب رضی الله عنه دې. دَ دوی حالات بدء الوحی لاندې تیرشوی دی. (5)

---

1) عمدة القاری:۱۴/۴۱۱ — ۴۱۲ وتحفة الباری:۵۱۱/۳.
2) فتح الباری:۲۰۸/۶.
3) کشف الباری:۴۳۳/۱.
4) کشف الباری:۴۳۴/۱.
5) کشف الباری:۲۳۹/۱.

قوله وأوصيه بذمة الله وذمة رسوله، أن يوفي لهم بعهدهم، وأن يقاتل من وراءهم: دا روایت په کتاب الجنائزکښې په تفصیل سره راغلې دې دلته امام بخاری رحمه الله د باب په مناسبت سره حدیث مختصراً نقل کړې دې روایت کښې دی چه حضرت عمر رضی الله عنه د وفات نه لږ وړاندې اوفرمائیل چه زه ماپسې راتلونکی خلیفه ته ددې خبرې وصیت کوم چه ذمیانوسره د الله تعالی اودهغه د رسول ﷺ کوم عهددې هغه پوره کړی اودهغوی د تحفظ دپاره دې جنګ کوی

وړاندې دمناقب په یواوږدروایت کښې حضرت عمر رضی الله عنه باندې د قاتلانه حملې تفصیلی واقعه اود وفات نه وړاندې خپل ځان پسې راتلونکی خلیفه وخت ته چه هغه کوم وصیت کړې دهغې تفصیلی ذکردې.(۱) دلته امام بخاری رحمه الله د باب په مناسبت سره د ذمیانومتعلق وصیت ذکرکولوباندې اکتفاکړې چه رسول الله ﷺ ذمیانوسره کومه معاهده کړې وه هغې په رڼاکښې په اسلامی حکومت کښې هغوی چه دوی ته کوم رعایت ورکړې وو راتلونکی خلیفه له پکاردې چه دغه معاهده پوره کړی. که چرې په ذمیانوباندې حمله اوکړې شی نودهغوی دحفاظت دپاره حمله کونکوسره دې جنګ هم اوکړی.

دذمیانو غلام جوړولوحکم:- د ذمیانود حفاظت دپاره جنګیدل اوهغوی د حمله کونکونه آزادول په اسلامی حکومت باندې فرض دی. که حربیانو حمله اوکړه او ذمیان ئې ګرفتارکړل او دارالحرب ته ئې بوتلل قیدئی کړل نودهغوی د راخلاصولواو واپس دارالاسلام ته راوستلودپاره حربیانوسره جنګ کول به واجب وی.

سوال دادې چه کله ذمیان د دارالحرب نه خلاصیدونه پس دارالاسلام ته راوستلې شی نوهغوی به غلامان جوړولې شی که د وړاندې په شان به آزاد پریخودلې شی؟

ائمه اربعه امام شعبی، لیث، اوزاعی، اسحاق بن راهویه اود اشهب مالکی رحمهم الله مسلك دادې چه ذمیان په هیڅ صورت سره غلامان جوړول جائزنه دی. ځکه چه دهغوی د طرف نه څه داسې اقدام نه دې شوې چه نقض عهد (عهدماتول) باندې دلالت اوکړی په دې وجه دهغوی عقدذمه به باقی پاتې وی او هغوی به غلامان جوړول جائزنه وی. (۲) البته مالکیه نه د ابن قاسم مالکی رائې ده که چرې ذمیانود نقض عهدارتکاب نه وی کړې نوبیا هم دارالاسلام ته د راوستونه پس هغوی غلامان جوړولې شی.(۳)

د مذاهب په نقل کولوکښې په ابن قدامه باندې دابن حجر رحمه الله اعتراض اود علامه عینی جواب:- د مذاهبو په نقل کولوکښې ابن قدامه رحمه الله داغراب طرف ته نسبت کولوسره حافظ ابن

---

(۱) صحیح بخاری:۱/۵۲۳ – ۵۲۵ کتاب الفضائل أصحاب النبی صلی الله تعالی علیه وسلم باب قصة البیعة والاتفاق علی عثمان بن عفان رضی الله عنه وفیه مقتل عمر الخطاب رضی الله عنه رقم:۳۷۰۰.

(۲) المغنی لابن قدامة: ۹/۲۲۷ – ۲۲۸ رقم: المسئلة:۷۵۶۶وعمدة القاری:۱۴/۱۹۷ وفتح الباری:۶/۱۷۰ولامع الدراری: ۷/۲۷۵.

(۳) عمدة القاری:۱۴/۴۱۲ دارالکتب العلمیة بیروت.

حجر رحمه الله فرمائي: وأغرب ابن قدامة فحكى الاجماع، وكأنه لم يطلع على خلاف ابن القاسم [1] يعنى دارالاسلام ته دمنتقل كيدونه پس ذميان غلامان جوړول جائزنه دى په دې باندې ابن قدامه رحمه الله اجماع نقل كړې ده حالانكه دَ ابن قاسم مالكي رحمه الله رائې دَ اجماع خلاف ده. لكه چه ابن قدامه رحمه الله ته داعلم اونه شو چه دَابن قاسم قول دَ جمهوروخلاف دې. كنى هغه به دادَ اجماع مسئله نه ګرځوله.

علامه عينى رحمه الله حافظ ابن حجر رحمه الله پسې كيدوسره دَ ابن قدامة دَ طرف نه دا جواب وركړې دې ممكن دې چه دَ لفظ اجماع نه دَ ابن قدامه په نيزدَ ائمه اربعه اجماع مراد وى. په عمدة القاري كښې دى: وقيل: أغرب ابن قدامة فحكى الاجماع فكأنه لم يطلع على خلاف ابن القاسم، قلت: يحتمل أنه أراد به إجماع الائمة الاربعة. [2]

دَ باب نه دَ حديث په مناسبت دَ ابن التين رحمه الله اشكال اودَابن منير رحمه الله رد:- علامه ابن التين رحمه الله فرمائى چه په حديث باب كښې دَ ذميانوغلامان جوړولودَ ممانعت تصريح نشته. په دې وجه دَ ترجمة الباب دويم جزء ولا يسترقون سره دَ حديث باب مناسبت نشته. [3]

ابن منير رحمه الله دَدې جواب وركړې چه امام بخارى رحمه الله په دې ترجمة الباب كښې وأوصيه بذمة الله مناسبت سره قايم كړې دې. ځكه چه دغه وصيت تقاضاداده چه ذميانوسره دَ نرمئى تلطف او ښه سلوك معامله اوكړې شى. او غلام جوړول دَدې وصيت دَ مقتضى منافى دى. [4]

دَعلامه عينى رحمه الله توجيه:- علامه عينى رحمه الله فرمائى چه ممكن ده ولايسترقون نه دَامام بخارى رحمه الله ترجمة الباب كښې زيربحث مسئله مختلف فيها كيدوطرف ته اشاره فرمائيلى وى چه ذميان دَ دارالحرب نه دارالاسلام ته منتقل كولونه پس غلامان جوړولې شى كه نه؟ دَ ابن قاسم مالكى رحمه الله رائې په دې مسئله كښې دَ جمهورو خلاف ده. [5] والله اعلم.

قوله: ولايكلفون إلا طاقتهم:- دَهغوى دَ طاقت او وسعت نه زيات بوج په هغوى مه اچوئى. مطلب دا چه دَ جزيه مقدار دَهغوى دَمالى حيثيت رعايت كولوسره مقرر كوئى. داسې چه دَ مالدارنه زيات او متوسط نه كم او غريبانانو نه ډير كم واخستې شى. كوم خلق چه دَ آمدن ذرائع نه لرى دَچا دَ معيشيت انحصار چه دَ نورو په وركړه باندې دې په هغوى باندې جزيه معاف كړئى. دَ جزيه په مقررولو كښې دَدې خبرې خيال ساتل ضرورى دى چه داسې رقم

---

[1]) فتح البارى: ۱۷۰/۶.

[2]) عمدة القارى: ۱۹۷/۱۴ ولامع الدرارى: ۲۸۵/۷.

[3]) عمدة القارى: ۱۹۷/۱۴ وفتح البارى: ۲۰۸/۶.

[4]) چنانچه حافظ ابن حجر رحمه الله تحرير فرمائى (فتح البارى: ۱۷۰/۶) وقد تعقبه ابن التين بانه ليس فى الحديث مايدل على ماترجم به من عدم الاسترقاق. وأجاب ابن المنير بانه أخذ من قوله: وأوصيه بذمة الله، فان مقتضى الحديث بالاشفاق على أن لايدخلوا فى الاسترقاق.

[5]) عمدة القارى: ۴۱۲/۱۴ قلت يحتمل أنه ذكره لمكان الخلاف فيه. فان مذهب ابن القاسم: إنهم يسترقون إذا نقضوا العهد.

مقرر کړې شي د کوم ادا کول چه د هغوی د پاره اسان وي.

ترجمة الباب سره مطابقت:- په روایت کښې دی وأن يقاتل من وراءهم ترجمة الباب سره د دې مطابقت ښکاره دې. (۱)

باب ۱۷۲: جوائز الوفد هل يستشفع إلى أهل الذمة ومعاملتهم

د ابواب په ترتیب کښې د نسخو اختلاف:- د صحیح بخاری د زیرنظر نسخه مطابق باب جوائز الوفد لاندې څه حدیث نقل کولو بغیر متصلاً دویم باب شروع کیږی. د کوم لاندې چه د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما حدیث نقل کړې شوې دې. د فربری رحمه الله په ټولو نسخو کښې هم دغه ترتیب دې. البته هم د فربری رحمه الله نه ابن علی بن شبویه چه کومه نسخه روایت کړې ده په هغې کښې باب هل شيتشفع إلى أهل الذمة؟ ومعاملتهم وړاندې او باب جوائز الوفد روستو دې. د علامه عینی رحمه الله او حافظ ابن حجر رحمه الله رائې ده چه هم دغه ترتیب مناسب اوقرین قیاس دې. ځکه چه ترجمة الباب سره د حدیث باب مناسبت هم په دې ترتیب پیش نظرکیدې شي. په حدیث باب کښې وأجيزوا الوفد مناسبت باب جوائز الوفد سره بالکل ښکاره دې. د دې برعکس چه د اول ذکرشوو نسخو کوم ترتیب دې چه جوائز الوفد باب اول او باب هل يستشفع..... روستو دې د هغې مطابق ترجمة الباب نه د حدیث باب مناسبت نه شي کیدې. (۲)

اوس پوهه شئ چه په اصل کښې امام بخاری رحمه الله باب هل يستشفع.... ترجمه قایمولو سره بیاض پریخودې وو چه په باب کښې به د دې مناسب حدیث نقل کولې شي خو امام صاحب ته د دې موقع نه ده ملاؤشوې. لیکن نساخ بخاری د امام بخاری پریخودې شوې بیاض نظر انداز کولو سره دواړه ابواب یوځائی کړل. (۳)

د صحیح بخاری چه کومه نسخه علامه نسفی رحمه الله روایت کړې ده باب جوائز الوفد هډو موجود نه دې. په دې نسخه کښې حدیث ابن عباس رضی الله عنهما باب هل يستشفع لاندې نقل کړې شوې دې. حلانکه دې ترجمه سره د ابن عباس رضی الله عنهما د حدیث مناسبت قایم کول د تکلف نه خالی نه دی. (۴)

د حافظ ابن حجر رحمه الله توجیهات:- البته حافظ ابن حجر رحمه الله علامه نسفی رحمه الله د نسخې مذکوره

---

(۱) عمدة القاری: ۴۱۲/۱۴ وتحفة الباری للامام زکریا الانصاری: ۵۱۱/۳.

(۲) عمدة القاری: ۴۱۲/۱۴ قال العینی: هکذا وقع هذان البابان ولیس بینهما شئ فی جمیع النسخ من طریق الفربری إلا فی روایة أبی علی ابن شبویه عن الربری وقع باب جوائز الوفد بعد باب هل یستشفع وهذا أصواب الان حدیث الباب مطابق لترجمة جوائز الوفد لقوله: وأخیز والوفد بخلاف الترجمة الاخری. وفتح الباری: ۲۰۹/۶.

(۳) نفس المصدرین السابقین ونص ماقاله العینی: وکان لبخاری وضع هاتین اترجمتین وأخلی بینهما بیاضا لیجد حدیثا بناسببهما فلم یتفق ذللک. ثم إن النساخ أبطلو البیاض وقرنوابیهما.

(۴) عمدة القاری: ۴۱۲/۱۴.

ترتیب پیش نظر باب هل یستشفع إلی أهل الذمة؟ ومعاملتهم سره دَ حضرت ابن عباس رضی الله عنهما مناسبت قایمولو دپاره مختلف توجیهات کړی دی

رومبۍ توجیه - دَ حضرت ابن عباس رضی الله عنهما په حدیث کښې دی أخرجوا المشركين دَدې مقتضی داده چه دَ ذمیانو سفارش مه کوئی دَدې جملې مناسبت دَترجمة الباب جزء اول هل یستشفع إلی أهل الذمة سره ممکن کیدې شي. دغه شان په حدیث باب کښې دی. وأجیزوا الوفد دَدې مقتضیء داده چه مشرکانو سره دنرمئی اوښه سلوك کوئی دَدې جملې مناسبت دَ ترجمة الباب دویم جزء ومعاملتهم سره ممکن دی.

دویمه توجیه:- هل یستشفع إلی أهل الذمة کښې به إلی دَ لام په معنی کښې اخستې شي. عبارت به مقدروی. هل یستشفع لهم عند الامام وهل یعاملون؟ یعنی ایا امام وخت ته دَ ذمیانو سفارش کیدې شي؟ اوهغوی سره حسن سلوك جائزدې؟

په دې صورت کښې ترجمة الباب سره دَ حدیث دواړه وصیتونه أخرجوا المشركين او وأجیزوا الوفد مناسبت ممکن دې.[1]

دَ حافظ ابن حجر په توجیهات باندې دَ علامه عینی رحمه الله رد:- لیکن علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دلته دَدې توجیهاتو ضرورت نشته. هغه دَحافظ صاحب توجیهات بې محل او تکلف ګرځولی دی.[2]

دَترجمة الباب مقصد:- هل یستشفع إلی أهل الذمة ومعاملتهم نه امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی چه امام ته دَ اهل ذمه سفارش کول جائزدی او هغوی سره حسن سلوك کول هم جائزدی. لیکن که اهل ذمه معاهده ماته کړه نوبیا به هغوی دَ دغه سلوك قابل نه وی.[3]

باب دَ مضاف لوستلو په صورت کښې به ومعاملتهم مجرور وی.[4] خو که په باب باندې تنوین اولوستلې شی نو په دغه صورت کښې به مرفوع وی.[5] بل چه إلی دَ لام په معنی کښې وی نو په دغه صورت کښې به عبارت مقدروی. هل یستشفع لهم عند الامام او دَ هل جواب لایشفع لهم ولا یعاملون إذا انقضوا العهد به محذوف وی.[6]

---

[1]) قال ابن حجر رحمه الله (فتح الباری:۲۰۹/۶) ولعله من جهة ان الاخراج یقتضي رفع الاستشفاع. والحض علی إجازة الوفد یقتضی حسن المعاملة. أو لعل إلی فی الترجمة بمعنی اللام، أی:هل یستشفع لهم عندالامام وهل یعاملون؟ ودلالة أخرجوهم من جزیرة العرب و أجیزوالوفد لذلک ظاهرة. والله اعلم.

[2]) عمدة القاری:۴۱۲/۱۴ قال رحمه الله ولقدتکلف بعضهم فی توجیه المطابقة فقال.....الخ.

[3]) تحفة الباری:بشرح صحیح البخاری للامام زکریاالانصاری:۵۱۲/۳.

[4]) تحفة الباری:بشرح صحیح البخاری للامام زکریاالانصاری:۵۱۲/۳.

[5]) تحفة الباری:۵۱۲/۳.

[6]) تحفة الباری:۵۱۲/۳قال: وإلی بمعنی اللام أی هل یشفع لهم عندالامام. وجواب هل محذوف أی لایشفع لهم ولایعاملون إذا انقضوا العهد.

[حديث ۲۸۸۸] حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ سُلَيْمَانَ الأَحْوَلِ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ - رضى الله عنهما - أَنَّهُ قَالَ يَوْمُ الْخَمِيسِ ، وَمَا يَوْمُ الْخَمِيسِ ثُمَّ بَكَى حَتَّى خَضَبَ دَمْعُهُ الْحَصْبَاءَ فَقَالَ اشْتَدَّ بِرَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - وَجَعُهُ يَوْمَ الْخَمِيسِ فَقَالَ « ائْتُونِي بِكِتَابٍ أَكْتُبْ لَكُمْ كِتَابًا لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ أَبَدًا » . فَتَنَازَعُوا وَلاَ يَنْبَغِي عِنْدَ نَبِيٍّ تَنَازُعٌ فَقَالُوا هَجَرَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - . قَالَ « دَعُونِي فَالَّذِي أَنَا فِيهِ خَيْرٌ مِمَّا تَدْعُونِي إِلَيْهِ » . وَأَوْصَى عِنْدَ مَوْتِهِ بِثَلاَثٍ « أَخْرِجُوا الْمُشْرِكِينَ مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ ، وَأَجِيزُوا الْوَفْدَ بِنَحْوِ مَا كُنْتُ أُجِيزُهُمْ » . وَنَسِيتُ الثَّالِثَةَ .

وَقَالَ يَعْقُوبُ بْنُ مُحَمَّدٍ سَأَلْتُ الْمُغِيرَةَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ . فَقَالَ مَكَّةُ وَالْمَدِينَةُ وَالْيَمَامَةُ وَالْيَمَنُ . وَقَالَ يَعْقُوبُ وَالْعَرْجُ أَوَّلُ تِهَامَةَ . [ر: ۱۱۴]

دَعلامه نسفى رحمه الله اوفربرى رحمه الله تقريباً په ټولو نسخوكښې دَ حديث باب سند دَ قبيصه په طريق سره نقل كړې شوې دې. البته دَفربرى رحمه الله چه كومه نسخه ابن السكن رحمه الله روايت كړې ده په هغې كښې دَ سند شروع په ځائې دَ قبيصه دَ قتيبه نه كيږى. په پوره صحيح بخارى كښې دَ سفيان بن عيينه رحمه الله نه دَ قبيصه هم دغه يوروايت نقل دې. دهغه اكثر روايات دَ سفيان ثورى رحمه الله نه مروى دى.[1] بل هم دغه روايت په مغازى كښې دَ قتيبه په طريق سره نقل دې. علامه عينى رحمه الله هم دَيو روايت په مذكوره دوو طرق كښې تطبيق كولو سره فرمائى چه ممكن ده امام بخارى رحمه الله دا روايت دَ قبيصه او قتيبه دواړو نه اوريدلى وى.[2]

رجال الحديث

① **قبيصه:**- دا ابوعامر قبيصه بن عقبه محمدبن سفيان السوائى الكوفى رحمه الله دې. دَ دوى تذكره كتاب الايمان لاندې تيره شوې ده.[3]

② **ابن عيينه:**- دا مشهور امام حديث سفيان بن عيينه بن ميمون ابومحمد الكوفى رحمه الله دې. دَ دوى حالات وړاندې تيرشوى دى.[4]

③ **سليمان الاحول:**- دا سليمان بن ابى مسلم الاحول رحمه الله دې. دَ دوى حالات كتاب التهجدذ باب التهجدبالليل لاندې تيرشوى دى.[5]

④ **سعيدبن جبير:**- دامشهورتابعى سعيدبن جبيربن هشام اسدى رحمه الله دې. دَدوى حالات كتاب العلم باب السمرفي العلم لاندې په تفصيل سره تيرشوى دى.[6]

---

[1] فتح البارى:۲۰۹/۶.
[2] عمدة القارى:۴۳/۱۴.
[3] كشف البارى:۲/۲۷۵ — ۲۷۶.
[4] كشف البارى:۲۳۸/۱.
[5] كتاب التهجدذ باب التهجد بالليل.
[6] كشف البارى:۴۱۸/۴.

⑤ **ابن عباس** رضی الله عنهما:- دا مشهور صحابی عبدالله بن عباس بن عبدالمطلب بن هاشم بن عبدالمناف دی. د رسول الله ﷺ د تره خوئی دی. د دوی حالات بدء الوحی څلورم حدیث لاندې په تفصيل سره تيرشوی دی. (۱)

تنبیه - ترجمة الباب سره مذکوره روايت متعلق بحثونه کتاب العلم لاندې په تفصيل سره تيرشوی دی امام بخاری رحمه الله دا حدیث وړاندې کتاب المغازی کښې هم روايت کړې دی هلته به هم ددې متعلقه مباحث په تفصيل سره بيانيږي. دلته مونږ د حدیث باب د بعض جملو تشريح او ترجمة الباب مناسبت زيربحث موضوع سره متعلق تفصيلی بیان کوو

قوله: فتنازعوا ولا ينبغي عند نبي تنازع:- صحابه کرامو رضی الله عنهم اختلاف او نزاع يعنی جګړه کوله حالانکه د يونبی په وړاندې اختلاف او جګړه کول مناسب نه دی.

د دې جملې قائل څوک دې؟:- علامه کرمانی رحمه الله فرمائی کيدې شی چه د دې جملې قائل پخپله رسول الله ﷺ يا بيا حضرت ابن عباس رضی الله عنهما دې. (۲)

په کرمانی رحمه الله باندې د علامه عينی رحمه الله رد:- علامه عينی رحمه الله ته د علامه کرمانی رحمه الله په رائې باندې حيرانتيا ده هغه وائی چه کرمانی خپله رائې د سياق کلام نه ثابتولو سره وائی چه ددې قائل يا خو رسول الله ﷺ دې اويا حضرت ابن عباس رضی الله عنهما دې حالانکه ددې تردد هډو ضرورت نشته. ځکه چه کتاب العلم والا روايت کښې پخپله رسول الله ﷺ تصريح فرمائيلې ده. ولا ينبغي عندي التنازع. د کرمانی دا وينا ددې نه هم زياته حيرانونکې ده ومر شرح الحديث في باب کتابة العلم يعنی د دې حديث تشريح باب کتاب العلم لاندې تيره شوې ده. مطلب دادې چه د کتاب العلم والا روايت پخپله د علامه کرمانی د قول نه ثابتيږي چه د هغوی مخې ته وه. په کوم کښې چه ولاينبغي عندي التنازع واضح الفاظ موجود دی. خوددې باوجود دا وينا کول ډيره حيرانونکې ده چه کيدې شی دا جمله رسول الله ﷺ يا بيا د ابن عباس رضی الله عنهما وی. چنانچه علامه عينی ليکی: قال الکرمانی: لفظ: ولاينبغی....، إما قول رسول الله صلی الله تعالی عليه وسلم وإما قول ابن عباس، والسياق يحتملها، والموافق لسائر الروايات الاولى. قلت: لاحاجة هذا الترديد، لانه —عليه الصلوة والسلام— صرح فی الحديث الذی سبق فی کتاب العلم بقوله: ولاينبغی عندی التنازع، والعجب منه ذلك مع أنه قال: ومر شرح الحديث فی باب کتابة العلم. (۳)

قوله: أخرجوا المشركين من جزيرة العرب:- په روايت کښې د رسول الله ﷺ وصيت دې چه مشرکان د جزيره العرب نه اوباسئ. په مرقاة کښې د ابن ملك په حواله سره ملاعلی قاری رحمه الله نقل کړی دی چه د مشرکين نه يهود اونصاری مراددی. (۴) د حضرت عمر رضی الله عنه په

---

(۱) کشف الباری: ۴۳۵/۱ — ۴۳۶.
(۲) شرح الکرمانی: ۵۰۱۳.
(۳) عمدة القاری: ۴۱۴/۱۴.
(۴) مرقاة المفاتيح للملاعلی قاری رحمه الله ۶۵۰/۷ رقم: ۴۰۵۲.

روايت كښې هم د يهود اونصارى لفظ راغلې دې. د صحيح مسلم په روايت كښې دحضرت عمر رضي الله عنه قول دې: لاخرجن اليهود والنصارىٰ من جزيرة العرب حتى لا أدع إلا مسلما. [۱] يعنى زه به په هرحال كښې يهود اونصارىٰ د جزيرة العرب نه اوباسم بغيرد مسلمانانونه به هيڅ څوك اوسيدوته نه پريږدم.

دَ جزيرة العرب نه د يهودواونصارىٰ دَ وطن نه دَ ويستلو مسئله:- رسول الله ﷺ يهود اونصارىٰ دَ جزيرة العرب نه د ويستلو وصيت څكه فرمائيلې وو دې دپاره چه دَدين اسلام مركز دَ هميشه دپاره دَ غيرود اثرنه محفوظ پاتې شى. دَ حضرت عائشه رضي الله عنها په روايت كښې رسول الله ﷺ پخپله دَدې وجه بيان كړې ده. دَمسنداحمد په روايت كښې حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى: أخرماعاهد رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم أن قال: لايترك بجزيرة العرب دينان. [۲] يعنى دَ حضورپاك آخرى وصيت داوو چه په جزيرة العرب كښې به هيڅ كله دوه ديونه جمع نه شى. حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه په خپل دور حكومت كښې د دې وصيت دَ پوره كولوموقع ملاؤنه شوه دَهغوى په دور خلافت كښې هنګامى مسائلواو فتنو سر اوچت كړو اودَهغې دَ سربښكته كولو اومقابله كولوكښې دومره مشغول شو چه يهود اونصارىٰ دَ جزيرة العرب نه دَ ويستلو هغوى ته موقع ملاؤنه شوه. [۳]

البته حضرت عمر رضي الله عنه په خپل دورخلافت كښې دَدې وصيت پوره والې كړې. په روايت كښې دى چه هغه څلويښت زره كسان دَوطن نه ويستې وو. [۴] دَ يمن ملك هم په جزيره العرب كښې داخل دې. ليكن خلفاء اسلام كښې چاهم دَدې ځائى نه يهوداونصارىٰ دَدغه ځائى نه دَ ويستلو حكم نه دې وركړې. هم دَدې وجوهاتو په وجه جمهور فقهاء محدثين مسلك دې چه يهود اونصارىٰ دَ جزيرة العرب نهه ويستل دَعربو په حكمرانانو باندې واجب دى. البته په جزيرة العرب كښې واقع كيدو نه باوجود دَ جمهورو په نيزبه دَ يمن نه يهود اونصارىٰ نه شى ويستلې. څكه چه دَ خلفاء راشدين وغيرهم دَ اثرنه داثابت نه دى. علامه عينى رحمه الله فرمائى كه دَ څه مصلحت لاندې دَ وخت خليفه يوه ډله ته په عارضى توګه جزيرة العرب ته دَ راتلواجازت وركړى نودَ احنافو اومالكيه په نيز په دې كښې هيڅ بديت نشته. [۵]

---

[۱]) رواه مسلم فى صحيحه: ۹۴/۲ فى كتاب الجهاد باب إجلاء اليهود من الحجاز رقم: ۱۷۶۷ وعند أبى داؤد فى سننه: ۷۳/۲ فى كتاب الخراج والامارة، باب فى إخراج اليهود من جزيرة اللعرب رقم: ۳۰۳۰ وعند الترمذى فى جامعه: ۲۸۸/۱ فى كتاب السير باب ماجاء فى إخراج اليهود من جزيرة العرب رقم: ۳۰۲۹.

[۲]) رواه أحمدفى مسنده: ۲۷۵/۶.

[۳]) عمدة القارى: ۱۴/ ۴۱۴.

[۴]) عمدة القارى: ۱۴/ ۴۱۴.

[۵]) فتح البارى: ۲۰۰/۶ قال الحافظ ابن حجر رحمه الله لكن الذى يمنع المشركون من سكناهم منها الحجاز خاصة، وهو مكة، والمدينة واليمامة، وما والاها، لافيما سوى ذلک مما يطلق عليه اسم جزيرة العرب، لانفاق الجميع على أن اليمن لايمنعون منها مع أنها من جملة جزيرة العرب.

مسجدحرام او عام مساجدوکې د مشرکانو یهودیانو اونصاری د داخلیدو مسئله: - دلته دویمه مسئله داده چه مشرکان یهودونصاری یا اهل ذمه ته په مسجدحرام یا عام جماتونوکښې دداخلیدو اجازت شته که نه؟ په دې مسئله کښې د ائمه اختلاف دې د کوم اصل منشاء چه د سورت توبه دا آیت دې ﴿ إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَٰذَا ﴾

یعنې مشرکان نجس دی نو ددې کال نه پس هغوی دې مسجدحرام ته نیزدې هم رانه شي په کال نهم د هجری چه کله حضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه حج اداکولو د مشرکانونه د براءت داحکم هم په دغه کال موسم حج کښې نازل شو. رسول الله ﷺ حضرت علی رضی الله عنه ته حکم ورکړو چه هغه ددې آیت په اوریدوسره ددې حکم اعلان اوکړی چه دې کال نه پس هیڅ یومشرک ته د خپل مشرکانه رسوماتو سره او په بربنډه د حج کولواجازت نشته.[1] ددې روایت الفاظ وړاندې د مذاهب په تفصیل کښې راځي د جمهورمفسرینو په نیز د سورت توبه آیت په ۹ هجری کښې نازل شوې.[2] په دې وجه ﴿ بَعْدَ عَامِهِمْ هَٰذَا ﴾ کښې دهذا مشارالیه ۹ هجری دې اومطلب دادې چه د ۹ هجری نه پس د لسم هجری نه به د دې حکم د نفاذ اطلاق کیږی چه هیڅ یومشرک ته دحج په اراده په مسجدحرام کښې دراتلونکی وخت نه به اجازت نه وی.

د امام مالک رحمه الله مذهب اود هغه استدلال: - امام مالک رحمه الله فرمائی چه شرعًا سره د مسجدحرام په عام مساجدو کښې هم دناپاك او نجس سړی د داخلیدلواجازت نشته. د سورت توبه د مذکوره آیت نه کله چه د کافرانو او مشرکانو نجس کیدل ثابت شو نوهغوی سره د مسجدحرام په عام جماتونوکښې هم د داخلیدو اجازت نه وی.[3]

① هغوی ړومبې استدلال د امراء او حکام په نوم د حضرت عمر بن عبدالعزیز رحمه الله نه کړې دې. په کوم کښې چه هم دا آیت ذکرکولوسره هغوی کافرانو ته د مسلمانانوپه عام مساجدوکښې د نه داخلیدوهدایت کړې وو.[4]

② دهغوی دویم استدلال د سورت نور ددې آیت نه دې: ﴿ فِي بُيُوتٍ أَذِنَ اللَّهُ أَن تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ ﴾ یعنې هغوی داسې کورونو ته (ځی عبادت کوی)، د کوم د نسبت چه الله تعالی حکم کړې دې چه دهغې ادب اوکړې شی اوپه هغې کښې دالله تعالی نوم واخستې شی. جماتونوته د کافرانو او مشرکانو داخلیدل د ادب احترام او رفع ذکر منافی دی په دې وجه د دې آیت د مقتضی په موجب هغوی ته په یوجمات کښې هم د داخلیدو اجازت نشته.[5]

③ دهغوی دریم استدلال هغه حدیث نه دې په کوم کښې چه رسول الله ﷺ مبارك ارشاد

---

[1]) الجامع لاحکام القرآن للقرطبی:۱۰۶/۸ وأحکام القرآن للجصاص:۳۷/۳ وروح المعانی للعلامه الالوسی:۷۷/۶.

[2]) الجامع لاحکام القرآن للقرطبی:۱۰۶/۸ وأحکام القرآن للجصاص:۳۲/۳.

[3]) تفسیر قرطبی:۱۰۴/۸ وهدایة: ۲۳۲/۴ کتابالکراهیة فصل فی مسائل متفرقة. وأحکام القرآن للجصاص:۱۳۱/۳.

[4]) الجامع لاحکام القرآن للقرطبی:۱۰۴/۸.

[5]) الجامع لاحکام القرآن للقرطبی:۱۰۴/۸.

فرمائیلي: لاأحل المسجد لحائض ولاجنب یعنی زه په جمات کښې یوحائضه ښځې او جنبی سړی ته د دننه راتللواجازت جائزنه ګڼړم خکه چه مشرك اوكافر هم د جنابت د غسل او طهارت اهتمام نه کوی په عام توګه په نجاست کښې وی. په دې وجه داحکم د هرمشرك اوكافر د پاره سره د مسجدحرام د ټولو جماتونوسره متعلق دې چه یومشرك اوكافرته سره د مسجدحرام په یو جمات کښې د داخلیدو اجازت نشته (۱)

د امام شافعی رحمه الله مسلک اود هغه دلیل: امام شافعی رحمه الله هم دغه فرمائی چه د سورت توبه په آیت کښې مشرکانو ته نجس ونیلې شوی دی لهذاآیت په رڼړاکښې ټول مشرکان نجس دی خو د امام شافعی رحمه الله په نیزد ممانعت حکم صرف مسجد حرام سره متعلق دې په دې وجه د مسجدحرام نه علاوه په عامو جماتونوکښې د مشرکانو داخلیدل ناجائزنه دی. تفسیرقرطبی کښې دی: وقال الشافعی: الایة عامة فی سائر المشرکین، خاصة فی المسجد الحرام، ولایمنعون من دخول غیره، فاباح دخول الیهودی والنصرانی فی سائر المسجد. (۲)

مطلب دادې چه په آیت کښې مشرك ته نجس ونیلی شوی دی ددې اطلاق په ټولو مشرکانوباندې دې ولې په دې کښې د دخول ممانعت صرف مسجدحرام سره خاص دې عام مساجددې نه مستثنی دی. په دې وجه د مسجدحرام نه علاوه په نورو مساجدوکښې د داخلیدونه هغوی نه شی منع کولې. دامام شافعی رحمه الله په نیزددې تفصیل په رڼړاکښې د یهود اونصاری د مسلمانانو په عام مساجدکښې داخلیدل مباح او جائزدی.

د امام شافعی رحمه الله په استدلال باندې رد: - خوحقیقت دا دې چه د امام شافعی رحمه الله استدلال تام نه دې ځکه چه د هغوی په نیزکله چه په مسجدحرام کښې د ممانعت دخول علت نجاست ګرځولې شوې دې نوبیا دا حکم مسجدحرام سره خاص کول صحیح نه دی ځکه چه د نجس سړی دپاره په عام مساجدکښې هم داخلیدل جائزنه دی. د امام شافعی رحمه الله د استدلال طریق مخې ته ساتلوسره د مشرکانو او یهود اونصاری دپاره په عام مساجدوکښې داخلیدل هم ناجائزکیدل پکاروو. لهذا دا استدلال صرف دامام مالك رحمه الله د مذهب مطابق تام دې. چنانچه علامه ابن همام رحمه الله فرمائی: أقول: لایذهب علیك أن هذا الدلیل لوتم لدل علی أن لایدخل شیئا من المساجد، ومذهب الشافعی أنه لایجوز دخول الکافر المسجد الحرام دون سائر المساجد، فلم یکن هذا الدلیل ملائمالمذهبه، وإنما کان مناسبالمذهب مالك رحمه الله (۳)

دامام ابوحنیفه رحمه الله مسلك اود هغه دلائل: - د امام اعظم رحمه الله په نیز﴿ إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ ﴾ کښې نجاست نه نجاست اعتقادی مراد دې. (۴) او ﴿ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَٰذَا ﴾ مطلب

---

۱) الجامع لاحکام القرآن للقرطبی:۱۰۵/۸ والهدایة للمرغینانی:۲۳۲/۴ وردالمختار لابن عابدین الشامی:۲۷۴/۵ کتاب الحظر والاباحة. فصل فی البیع، رشیدیه.

۲) ایضاً.

۳) فتح القدیر:۶۳/۱۰ کتاب الکراهیة.وردالمختارعلی الدرالمختار:۲۷۴/۵ کتاب الحظر والاباحة. فصل فی البیع

۴) أحکام القرآن للجصاص: ۱۳۲۰۲۱/۳ وقال:قوله تعالی ﴿إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ﴾ ... [بقیه برصفحه آئنده

دادي چه ۹هجرى نه پس مشرکانوته د مشرکانه رسم سره د حج داداکولوپه اراده سره مسجد حرام کښې د داخليدو اجازت نشته. د احنافو په نيز په دې کښې د مشرکانودپاره مسجد حرام او عامو مساجدو کښې د داخليدوممانعت نه دې کړې شوې بلکه دممانعت حکم په هغه صورت باندې محمول دې کله چه اهل شرك يا يهود اونصارى په مشرکانه طرز باندې په برښده د حج وغيره کولو يا استيطان او تسلط او استيلاء په مقصد سره په حرم کښې داخليږى. کنى په مسافرانه حيثيت سره په عام حالاتوکښې مصلحتاً د حاکم وخت په اجازت سره په حدود حرم کښې اوعام مساجدوکښې دهغوى په داخليدوکښې هيڅ بديت نشته. لهذا د سورت توبه مذکوره آيت مطلب به دا شى چه مشرکان دې په راتلونکى کال کښې د حج په اراده مسجدحرام ته نه راځى. [1]

په حقيقت کښې مسجدحرام کښې د داخليدو ممانعت صرف د حج په غرض سره راتلونکې مشرکانودپاره دې. په دې باندې پخپله د قرآن مجيد د آياتونو سياق اوسباق هم دلالت کوى اود صحيح احاديثونه هم د دې تائيد کيږى.

① د احنافوړومبې استدلال د ثقيف د وفدواقعه ده. په روايت کښې دى: عن حماد بن سلمة عن سلمة عن الحسن عثمان بن أبي العاص رضي الله عنهم: أن وفد ثقيف لما قدموا على رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم ضرب لهم قبة في المسجد فقالوا قوم أنجاس فقال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم: إنه ليس على الارض من أنجاس الناس شئ إنما أنجاس الناس على أنفسهم. [2]

عثمان بن ابى العاص رضی الله عنه نه روايت دې چه کله د ثقيف وفدد رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضرشو نوحضورپاك په جمات کښې خيمه اولګوله اوهغوى ئى کينول. صحابه کرام په دې موقع باندې موجودوو وئى وئيل داخو نجس خلق دى دهغوى مقصدوو چه دا خو نجس او کافردى په دې وجه دوى په مسجدکښې کينولوسره د مسجد بې حرمتى کيږى. په دې باندې حضورپاك ارشاد اوفرمائيلو چه د مسجد په زمکه باندې د دوى د نجاست هيڅ اثر نه پريوځى

...بقيه ازحاشيه گذشته] إطلاق اسم النجس على المشرک من جهة أن الشرک الذى يعتقده يجب اجتنابه كما يجب اجتناب النجاسات والاقذار.

[1]) الهداية: ۲۳۲/٤ قال العلامة المرغينانى: ولاباس بان يدخل أهل الذمة المسجد الحرام. وقال: الشافعى: يكره ذلک. وقال مالک: يكره فى كل مسجد. للشافعى رحمه الله قوله تعالى: ﴿إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ﴾ ولان الكافر لايدخلو عن جنابة. لانه لا يغتسل اغتسالا لايخرجه عنها. والجنب يجنب المسجد وبهذا يحتج مالک. والتعليل بالنجاسة عام. فينتظم المساجد كلها. ولان ماروى: أن النبى صلى الله تعالى عليه أنزل وفد الشقيف فى المسجد. وهم كفار. ولان الخبث فى اعتقادهم. فلايؤدى إلى طويث المسجد. والاية محمولة على الحضور استيلاء واستعلاءً. أو طائفين عرة. كما كانت عادتهم فى الجاهلية. (كتاب الكراهية فصل فى مسائل متفرقة) وردالمحتار لابن عابدين الشامى: ۲۷٤/٤ واحكام القرآن للجصاص: ۱۳۱/۳، ۱۳۲ وعمدة القارى: ٤١٥/١٤، ٤١٦.

[2]) أحكام القرآن للجصاص: ۱۳۱/۳و الهداية للعلامة المرغينانى: ۲۲۳/٤ كتاب الكراهية وردالمحتار لابن عابدين الشامى: ۲۷٤/٤.

خکه چه نجاست دَ دوی په ظاهری بدن باندې نه بلکه، ددوی په زړونو کښې دې

دا روایت امام احمد رحمه الله په مسند (۱) او امام طبرانی رحمه الله په معجم (۲) کښې روایت کړې دې په مراسیل ابی داؤد کښې هم دا روایت نقل دې (۳) البته دَ سنن ابوداؤدد روایت الفاظ مختلف دی په هغې کښې دی: عن عثمان بن أبي العاص: أن وفد ثقيف لما قدموا على رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم أنزلهم المسجد ليكون أرق لقلوبهم فاشترطوا عليه أن لايحشروا أولا يعشروا ولا يجبوا: فقال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم: ولكم أن لاتحشروا أولا تعشروا ولا خير في دين ليس فيه ركوع. (۴)

په روایت کښې دی چه کله دَ بنوثقیف وفد دَ رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضرشو نوحضورپاك هغوی په جمات کښې کینول دې دَپاره چه دَ هغوی زړونه نرم شی هغوی دَ خپل اسلام راوړلو شرط داکیخودو چه دَ زکوة جهاد او مانځه نه مونږ مستثنی کړې شو. رسول الله ﷺ اوفرمائیل دَ زکوة او جهاد باره کښې خو پریخودې شی مګر (دَ مانځه باره کښې نه) خکه چه په کوم دین کښې رکوع (مونځ) نه وی په هغه دین کښې خیرنشته

امام اعظم رحمه الله دَ سورت توبه آیت کښې دَ نجس کومه معنې مراد اخستې ده دې روایت سره دَ هغې تائید کیږی چه اهل شرك ته نجس وئیلو سره دَهغوی دَ عقیدې (کفر اوشرك) نجاست مراد دې. (۵)

(۲) دَ احنافو دویم استدلال صحیحین او سنن نسائی او جامع ترمذی (۶) وغیره دا روایت دې په کوم کښې چه دَ سورت توبه دَ آیاتونو دَ نزول نه پس دَحضرت علی رضی الله عنه دَ اعلان براءت صریح الفاظ دا وو: لايحج بعد العام مشرك، ولا يطوف بالبيت عريان يعنى دَدې کال نه پس یو مشرك ته دَ حج کولو او په بربنډه دَ طواف کولو اجازت به نه وی. په آیت کښې ﴿ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَٰذَا ﴾ معنی دَدې اعلان په وړاندې هم دغه ده چه مشرکان په حقیقت کښې صرف دَ حج وغیره دَ اداکولو نه منع کړې شوی دی. ګنی دَ حاکم وخت یا امیرالمؤمنین په اجازت سره

---

(۱) مسنداحمدبن حنبل رحمه الله: ۲۱۸/٤ وفی مسندالشامیین رقم: ۱۸۰۸٤.

(۲) المعجم الکبیرللطبرانی: ٥٤/٩ رقم: ۸۳۷۲.

(۳) نصب الراية لاحاديث الهداية للعلامة الزيلعي: ٤/۲۷۰ كتاب الكراهية فصل فى مسائل متفرقة.

(٤) سنن أبي داؤد: ۷۲/۲ كتاب الخراج باب خبر الطائف رقم: ۳۰۲٤.

(٥) أحكام القرآن للجصاص: ١٣٠/٤ والهداية للعلامة المرغيناني: ٢٢٣/٤ كتاب الكراهية وردالمحتار لابن عابدين الشامي: ٢٧٤/٤.

(٦) أخرجه البخاري: ٥٣/١ فى الصلوة باب مايسترمن العورة. وفى الحج: ٢٢٠/١ باب لايطوف بالبيت عريان: ٤٥١/١ وفى الجهاد باب كيف ينبذ إلى أهل العهد. و: ٦٢٦/٢ فى المغازى. باب حج أبى بكر رضى الله عنه بالناس. وك ٦٧١/٢ فى سورة البراءة. باب قولة: فسيحوا فى الارض أربعة أشهر. وأخرجه مسلم فى صحيحه: ٤٢٥/١ فى كتاب الحج. باب لايحج البيت مشرك. وأبوداؤد: ٢٦٨/١ فى الحج باب يوم الحج الاكبر. والنسائي: ٣١/٢ فى الحج باب قوله: ﴿ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ ﴾ والترمذي: ١٣٩/٢ فى كتاب التفسيرباب ومن سورة البراءة.

حدود حرم کښې د هغوی په داخله باندې شرعا څه قدغن نشته

③ علامه ابوبکرجصاص رحمه الله په احکام القرآن کښې شريك عن اشعت عن الحسن په طريق سره د حضرت جابربن عبدالله رضي الله عنه روايت نقل کړې دې په کوم کښې چه د حضورپاك ارشاد مبارك دې: لايقرب المشركون المسجد الحرام بعد عامهم هذا إلا أن يكون عبدًا أو أمة يدخله لحاجة. [1]

يعنې مشرك ته په مسجدحرام کښې د داخليدو اجازت نشته. البته غلام او وينځه د دې حکم نه خلاص دی هغوی ته د ضرورت په وخت د داخليدو اجازت دې.

دا روايت هم د احنافو تائيد کوی په کوم کښې چه د ممانعت علت واضح کړې شوې دې. ځکه چه غلام او وينځه د يومشرك په شان په اعتقادي نجاست کښې ککړنه وی. که چرې حدودحرم کښې د داخلې ممانعت مشرك سره تړلې وی نودې ممانعت لاندې به قياسا غلام او وينځه هم شامل وو. د احنافود دې رائې تائيد مشرك او ذمی وغيره حدود حرم کښې داخليدې شی. د دې تائيد د حضرت جابر بن عبدالله رضي الله عنه د بل روايت نه هم کيږی.

④ مصنف عبد الرزاق کښې دی: أخبرنا عبد الرزاق قال: أخبرنا ابن لجريج قال: أخبرنا أبو الزبير أنه سمع بن عبد الله يقول في هذه الآية: ﴿ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَٰذَا ﴾ قال: لا، إلا أن يكون عبدًا أو أحدًا من أهل الجزية. [2]

په روايت کښې دی چه حضرت جابربن عبدالله رضي الله عنه د سورت توبه مذکوره آيت لوستلوسره اوفرمائيل چه غلام يا ذمی د دې ممانعت نه خلاص دې هغوی په حدود حرم کښې داخليدې شی. بهرحال فقهاء احناف د امام اعظم رحمه الله محقق رائې هم دغه تحرير کړې ده چه مشرك يهود نصارئ او ذمي [3]، د اميرالمؤمنين په اجازت سره مصلحتًا حدود حرم کښې داخليدې شی سره د دې چه د کفرپه نجاست کښې ملوث وی. او د سورت نور په آيت کښې د دوی په مطلق داخليدو باندې پابندی نه ده لګولې شوې بلکه د دې مطلب د احاديث اوآثار نه پخپله متعين شو چه کافران اومشرکان وغيره د تسلط غلبه او استيلاء او استيطان ناپاك ارادې لرې نو بيا د هغوی د پاره په حدودحرم کښې د داخليدو هيڅ ګنجائش نشته.

قوله: وقال يعقوب بن محمد.......

رجال الحديث

① **يعقوب بن محمد**:- دا يعقوب بن محمد بن عيسى بن عبد المالك بن حميد بن عبد الرحمن

---

[1]) أحكام القرآن للجصاص: ٣٢/٣.

[2]) المصنف للحافظ أبي بكرعبدالرزاق بن همام: ٥٣/٦ كتاب أهل الكتاب باب لايدخل الحرم مشرك وأخرجه أيضًا في كتاب أهل الكتابين باب هل يدخل المشرك الحرم: ٣٥٦/١ رقم: ١٩٣٥٧ وأحكام القرآن للجصاص: ٣٢/٣.

[3]) الارشاد والنظائر للعلامة ابن نجيم ص: ٣٨٦ في أحكام الذمي. قال: ولايمنع – الذمي – من دخول المسجد جنبا بخلاف المسلم ولايتوقف جواز دخوله على إذن مسلم عندنا ولو كان المسجد الحرام دمشق

بن عوف الزهری المدنی دې[۱] ابویوسف ددوی کنیت دې.[۲]
هغوی د ابراهیم بن جعفر بن مسلمه الانصاری، رفاعه بن هریر بن عبدالرحمن بن رافع بن خدیج سفیان بن حمزه الاسلمی، صالح بن قدامه، عبدالله بن محمدبن یحیی بن عروه بن زبیر، عبدالله بن وهب المصری، محمد بن طلحه التیمی او یعقوب بن اسحاق الانصاری نه روایت حدیث کړې دې[۳] د هغوی نه روایت کونکی احمدبن سنان القطان، احمدبن یوسف السلمی، حجاج بن الشاعر، حسین بن منصور النیشاپوری، محمد بن سنان البصری، محمد بن عبدالله المخرمی، ابویوسف یعقوب بن اسحاق القلوسی او یوسف بن موسیٰ القطان وغیره دی[۴] د هغه باره کښې یحییٰ بن معین رحمه الله فرمائی **ماحدثکم عن الثقات فاکتبوه ومالا یعرف من الشیوخ فدعوه**.[۵] یعنی یعقوب بن محمد نه روایات اخستلوکښې څه حرج نشته چه هغوی د ثقات نه روایت کړې دې البته دهغه مجهول او مستور شیوخ حدیث روایتونه پریخودل پکاردی

ابوحاتم محمد بن ادریس رحمه الله فرمائی **هوعلی یَدَیْ عدل، أدرکته فلم أکتب عنه**[۶] هغه د عدل دَلاسه هلاك شو. ځکه چه ما هغه اولیدلو خو دهغه نه مې څه حدیث اونه لیکلو. دا عربی متل دې اود تضعیف سخت الفاظ دی. د دې پس منظردادې چه عدل په ملك یمن کښې د قبیله حمیر بادشاه تبع پولیس وو[۷] چه تبع به د چا په قتل پسې اولګیدو نودهغه مړ کولودپاره به ئی عدل ته حواله کول. ددې کردار سره د عدل نه مشهورشو. کله چه به یوسړې د کار قابل پاتې نه شو اودهغه نه به د کامیابئی څه امیدباقی پاتې نه شو نوویلې به شو **هوعلی یدی عدل** یعنی هغه د عدل د لاسه هلاك شو.[۸]
چه پس منظر په ذهن کښې نه وی نودا په ظاهره دتوثیق الفاظ معلومیږی. علامه ذهبی رحمه الله ته هم دغه مغالطه شوې ده. هغه یدی د دال په کسره اوعدل د لام دوو پیښونوسره **علی یَدِی عدلٌ** لوستلې دې. په دې وجه الکاشف کښې هغوی فرمائی **وقواه أبوحاتم**[۹]

---

[۱]) تهذیب الکمال للحافظ یوسف المزی:۳۶۷/۳۲ تقریب التهذیب ص:۲۰۸ رقم الترجمة:۷۸۳۴.
[۲]) تهذیب الکمال:۳۶۷/۳۲ وتهذیب التهذیب للحافظ ابن حجر: ۳۹۶/۱۱ رقم الترجمة:۷۶۴.
[۳]) تهذیب الکمال للحافظ یوسف المزی: ۳۶۷/۳۲.
[۴]) تهذیب الکمال للحافظ یوسف المزی: ۳۶۷/۳۲.
[۵]) الجرح والتعدیل للامام أبی حاتم: ۲۶۴/۹ رقم الترجمة: ۱۶۵۵۱ وتهذیب الکمال: ۳۷۰/۳۳ وتهذیب التهذیب: ۳۹۶/۱۱.
[۶]) الجرح والتعدیل للامام أبی حاتم: ۲۶۴/۹ وتهذیب الکمال: ۳۷۰/۳۲ وتهذیب التهذیب: ۳۹۶/۱۱.
[۷]) الاعلام للزرکلی: ۸۳/۲.
[۸]) وعدل: کان من رجال الشرط عند تبع. فکان تبع اذا أراد قتل رجل دفعه إلی عدل، فکانوا یقولون لمن یئس منه: هوعلی یدی عدل. انظر تعلیقات محمدعواد علی هامش الکاشف للذهبی: ۳۹۶/۲ وأیضاً عندالشیخ عبدلفتاح أبی عدة فی تعلیقاته علی هامش الرفع والتکمیل فی الجرح والتعدیل للامام للکنوی:۱۷۶، ۱۷۷.
[۹]) الکاشف الذهبی:۳۹۶/۲.

ابوحاتم هغه یعقوب بن محمد، ته قوی ونیلې حالانکه ابوحاتم رحمه الله وهوعلی یَدَی عدلٍ ونیلوسره هغه تضعیف کړې دې:

حافظ ابوزرعه رحمه الله دَهغوی باره کښې وائی واهی الحدیث، منکرالحدیث. [1] حجاج بن الشاعر دَدوی باره کښې وائی ثقه. [2] ابن حبان رحمه الله هغه په ثقات کښې ذکرکړې دې. [3] امام احمدبن حنبل رحمه الله دَ هغه باره کښې وائی یعقوب لیس بشیء لیس یسوی شیئًا [4]

حقیقت دادې چه دَیعقوب بن محمد شمیر په ضعیف راویانوکښې کیږی اکثرائمه جرح وتعدیل په روایت حدیث کښې دَ بې خایه تساهل دَ وجې نه په ده باندې کلام کړې دې. علی بن حسین بن حبان وائی چه یعقوب بن محمد هشام بن عروة عن ابیه عن عائشه رضی الله عنها په طریق یو روایت نقل کړې دې. په کوم کښې چه دَ رسول الله ﷺ طرف ته دا الفاظ منسوب کړې دی.

من لم یکن عنده صدقة فلیلعن الیهود. [5] یعنی چه څوک دَ صدقې طاقت نه لری هغه دې په یهود باندې لعنت وائی. حافظ خطیب بغدادی فرمائی چه دا موضوع حدیث دې هیڅ یوعقل مندسړې داقطعاً نه شی روایت کولې. [6] البته په شواهد اومتابعات کښې دَهغه روایات نقل کولوکښې څه کلام نشته لکه چه دَ ترجمة الباب لاندې پخپله امام بخاری رحمه الله دَ صنیع نه هم دا معلومیږی. [7] والله اعلم بالصواب.

② **مغیره بن عبدالرحمن:-** دامغیره بن عبدالرحمن بن عوف بن حبیب الاسدی دې. دَ دوی حالات کتاب الاستسقاء باب دعاء النبی صلی الله تعالی علیه وسلم: اجعلها سنین کسنی یوسف لاندې تیرشوی دی.

قوله: والعرج أول تهامة:- عرج په عین باندې فتحه او راء سکون سره مکې سره نیزدې دَ یومقام نوم دې. تهامه د تاء زیر سره ددې اطلاق نجد او بلاد حجاز باندې کیږی. [8]

دَ مذکوره تعلیق تخریج:- دَ یعقوب بن محمد مذکوره تعلیق قاضی اسماعیل عن أحمد بن المعدل عن یعقوب بن محمد بن عیسیٰ الزهری عن المغیرة بن عبدالرحمن په طریق سره أحکام القرآن کښې

---

[1]) تهذیب الکمال:۳۲/۳۷۰ وتعلیق الدکتور بشار عواد معروف علی هامش تهذیب اکمال:۳۲/۳۷۰ والجرح والتعدیل لابی حاتم: ۹/۲۶٤ وتهذیب التهذیب لابن حجر: ۱۱/۳۹۷.

[2]) نفس المصادر السابقة.

[3]) الثقات لابن حبان: ۹/۲۸٤.

[4]) الضعفاء للعقیلی ٤/٤٤٥ رقم الترجمة:۲۰۷۲.

[5]) تاریخ بغداد للخطیب: ۱٤/۲۷۰ رقم: الترجمة: ۷۵۶۳.

[6]) تاریخ بغداد للخطیب: ۱٤/۲۷۰ رقم: الترجمة: ۷۵۶۳ قال هذا کذب باطل لا یحدث بهذا أحد یعقل.

[7]) تحریر تقریب التهذیب: ٤/۱۲۸.

[8]) شرح الکرمانی:۱۳/۵۱.

موصولاً نقل كړي دي (١) يعقوب بن ابى شيبه هم په خپل مسند كښې عن أحمد بن المعدل عن يعقوب بن محمد عن مالك بن أنس په طريق سره دا تعليق موصولاً روايت كړي دي (٢)

ددې تعليق مقصد: په حديث باب كښې د رسول الله ﷺ ددې وصيت ذكروو چه د جزيرة العرب نه مشركان اوباسئى خو په دې كښې د جزيرة العرب د جغرافيائي حدودو وضاحت نه وو امام بخارى رحمه الله د دغه ابهام لرې كولو د پاره داتعليق نقل كړو چه د جزيرة العرب حدود كوم دى. اود دې اطلاق د كوم ځائى نه كوم ځائى پورې كيږى؟ والله اعلم

د جزيرة العرب محل وقوع: د يعقوب بن محمد په مذكوره تعليق كښې دى چه جزيرة العرب نه مكه مدينه يمامه او يمن مراد دى. هم دغه قول د امام مالك رحمه الله هم دي (٣) امام اصمعى رحمه الله وائى چه جزيرة العرب په اوږدوالى كښې د عدن نه عراق پورې او پلنوالى كښې جده نه ترشام پورې خور دي. (٤)

د جزيرة العرب وجه تسميه: عربو ته جزيره ځكه وائى چه ددې دريوطرفوته سمندر او يوطرف ته د درياب د اوبو حصار قايم دې. دريوطرفوته بحرهند بحرقلزم بحرفارس او بحرحبشه دى يوطرف ته دجله او فرات درياب. فتح البارى كښې دى:

قال الخليل سميت جزيرة العرب، لان بحر فارس وبحر حبشة والفرات والدجلة أحاطت بها او امام اصمعى رحمه الله وائى لاحاطة البحار بها، يعنى بحر الهند والقلزم وبحر فارس وبحر الحبشة. (٥)

تفصيلى جغرافيه ياقوت حموى په معجم البلدان كښې ذكركړې ده هغوى ليكى: وانما سميت بلاد العرب جزيرة لاحاطة البحار والانهار بها من جميع أقطارها وأطرافها فصار وامنها فى مثل الجزيرة من جزائر البحر، وذلك أن الفرات أقبل من بلاد الروم فظهر بناحية قنسرين ثم انحط على أطراف الجزيرة وسواد العراق حتى وقع فى البحر فى ناحية البصرة والابلة وامتد إلى عبادان، وأخذ البحر فى ذلك الموضع مغربا مطيفا ببلاد العرب منعطفا عليها... الخ. (٦)

يعنى بلاد عرب ته جزيرة العرب ځكه وئيلې شى چه هغه په سمندرونو اودريابونو كښې راګير دى مثلاً داسې چه د فرات درياب د بلاد روم نه شروع شو اود قنسرين په خواكښې دعربويه پوله باندې ښكاره شو بيا عراق كښې تيريدو سره بصره سره خواكې سمندر سره ملاؤشو. دهغه ځائى نه بيا سمند عرب راګيركړل اود قطيف اوهجر غاړې سره عمان او شجرسره تيرشو. بيا حضرموت اوعدن سره سره د پڅهم طرف ته د يمن غاړو پولوسره اولګيدو تردې چه جده

---

(١) عمدة القارى: ٤١٦/١٤ وفتح البارى: ٢١٠/٦ وتعليق التعليق: ٤٥٨/٣.
(٢) تغليق التعليق لابن حجر رحمه الله ٤٥٨/٣.
(٣) فتح البارى: ٢١٠/٦ وعمدة القارى: ٤١٤/١٤.
(٤) فتح البارى: ٢١٠/٦ وعمدة القارى: ٤١٤/١٤.
(٥) فتح البارى: ٢١٠/٦.
(٦) معجم البلدان: ١٣٧/٢.

رابنکاره شوه کوم چه د مکې حجاز ساحل دې بیا ساحل طور او خلیج ایله ته رسیدو سره د سمندر شاخ ختم شو بیا د مصر زمکه شروع شوه قلزم رابنکاره شو اوددې سلسله د فلسطین د ښارونونه د عسقلان د سواحل نه تیره شوه د صورو ساحل زمکه نه اردن او بیرت ته اورسیدو په آخره کښې بیا قنسرین ته په رسیدوباندې هغه خانې راخې چرته چه د بلاد عرب احاطه شروع کړې ده دغه شان شلور واړه طرف ته د اوبو سلسله قایم ده اوهم دغه جزیرة العرب دې

باب ۱۷۳: التجمل للوفود

د ترجمة الباب مقصد: - د دې باب نه د امام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه د وفود په راتلو باندې حاکم وخت یا نور استقبال کونکوله زیب اوزینت اختیارول پکاردی اوصفاستره لباس اچول پکاردي د حدیث باب لاندې علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی چه داسې کول سنت دی او په دې باندې د عمل کولو په نتیجه کښې به دا فائده وی چه د بهرنه راغلی وفد باندې د اسلام اواهل اسلام ښه او ښکلې اثر پریوځی. د دښمن په زړه کښې به د مسلمانانو عظمت پیدا کیږی (۱)

علامه قسطلانی رحمه الله فرمائې چه د ترجمة الباب اصل مقصد دادې چه ښائست وغیره اختیارول خو جائزدی ولې د سرو د پاره چه د کوم لباس ممانعت راغلې دې هغه اغوستل حرام دی. په حدیث باب کښې رسول الله ﷺ خود زینت اختیارولو اجازت ورکړې دې لیکن منهی عنه لباس ممانعت ئې هم فرمائیلې دې (۲)

د حضرت شیخ الحدیث رحمه الله هم دغه خبره ده (۳)

حدیث نمبر ۲۸۸۹] (۴) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ - رضى الله عنهما - قَالَ:

وَجَدَ عُمَرُ حُلَّةَ إِسْتَبْرَقٍ تُبَاعُ فِي السُّوقِ فَأَتَى بِهَا رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، ابْتَعْ هَذِهِ الْحُلَّةَ فَتَجَمَّلْ بِهَا لِلْعِيدِ وَلِلْوُفُودِ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «إِنَّمَا هَذِهِ لِبَاسُ مَنْ لاَ خَلاَقَ لَهُ، أَوْ إِنَّمَا يَلْبَسُ هَذِهِ مَنْ لاَ خَلاَقَ لَهُ». فَلَبِثَ مَا شَاءَ اللَّهُ، ثُمَّ أَرْسَلَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - بِجُبَّةِ دِيبَاجٍ، فَأَقْبَلَ بِهَا عُمَرُ حَتَّى أَتَى بِهَا رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قُلْتَ «إِنَّمَا هَذِهِ لِبَاسُ مَنْ لاَ خَلاَقَ لَهُ أَوْ إِنَّمَا يَلْبَسُ هَذِهِ مَنْ لاَ خَلاَقَ لَهُ». ثُمَّ أَرْسَلْتَ إِلَىَّ بِهَذِهِ فَقَالَ «تَبِيعُهَا، أَوْ تُصِيبُ بِهَا بَعْضَ حَاجَتِكَ». [ر: ۸۴۶]

---

(۱) قال ابن بطال رحمه الله فيه من السنة المعروفة التجمل للوفود بحسن الثياب. لان فى ذلک جمالا للاسلام وأهله. وإرهابا على العدو. وعظيما للمسلمين. شرح ابن بطال: ۲۱۶/۵.

(۲) إرشاد السارى: ۱۷/۵ قال القسطلانى رحمه الله ولم ينكر عليه طلبه التجمل وإنما أنكر عليه التجمل بهذا الشئ لمنهى عنه.

(۳) الابواب والتراجم للمحدث الكاندهلوى ص: ۲۰۳.

(۴) مر تخريجه الحديث فى كتاب الجمة، باب سابق يلبس أحسن مايجد رقم: ۸۸۶.

رجال الحديث

①**یحیی بن بکیر**:- داابوزکریا یحیی بن عبدالله بن بکیر القرشی رحمه الله دې. دَ دوی تذکره بدءالوحی کښې دریم حدیث لاندې تیره شوې ده.[1]

②**لیث**:- داابوالحارث لیث بن سعد بن عبدالرحمن فهمی رحمه الله دې. دَدوی حالات بدء الوحی دریم حدیث لاندې تیرشوی دی.[2]

③**عقیل**:- دا عقیل (بالتصغیر) بن خالد بن عقیل (بالتکبیر) دې. دَدوی حالات هم بدء الوحی دریم حدیث لاندې تیرشوی دی.[3]

④**ابن شهاب**:- مشهورمحدث عبدالله بن شهاب زهری دې. دَدوی حالات هم بدء الوحی دریم حدیث لاندې تیرشوی دی.[4]

⑤**سالم بن عبدالله**:- داابوعمر یا ابوعبدالله بن عبدالله بن عمر بن الخطاب رضي الله عنهم دې. دَدوی تذکره کتاب الایمان باب الحیاء من الایمان کښې تیره شوې ده.[5]

⑥**ابن عمر** رضي الله عنهما:- داصحابی رسول حضرت عبدالله بن عمر بن الخطاب رضي الله عنهما دې دَدوی حالات شاته تیرشوی دی.[6]

قوله: وجد عمر حلة استبرق تباع في السوق:- دې روایت سره متعلق مباحث کتاب الجمعه لاندې تیرشوی دی.[7] او وړاندې په کتاب اللباس کښې هم راروان دی.[8]

ترجمة الباب سره دَ حدیث باب مطابقت:- په روایت کښې دی حضرت عمر رضي الله عنه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته عرض اوکړو ابتع هذه الحلة فتجمل بها للعید وللوفود داحله تاسو واخلئ په دې کښې دَ اختر او بهرنه راتلونکو وفودو دَ استقبال دَپاره زیب اوزینت اختیارکړئ. دَدې جملې دَ ترجمة الباب سره مناسبت دې.[9]

باب ۱۷٤: کیف یعرض الاسلام علی الصبی

دَ ترجمة الباب مقصد:- کتاب الجنائزکښې امام بخاری رحمه الله باب أهل یعرض الاسلام علی الصبي ترجمه منعقد کړې ده هلته استفهام دې چه آیا ماشوم ته به دَاسلام دعوت ورکولې

---

[1]) کشف الباری:۱/۳۲۳.
[2]) کشف الباری:۱/ ۳۲٤ – ۳۲۵.
[3]) کشف الباری:۱/ ۳۲۵.
[4]) کشف الباری:۱/۳۲۶.
[5]) کشف الباری: ۲/۱۲۸.
[6]) کشف الباری: ۱/۶۳۷.
[7]) أنظر کتاب الجمعة باب:یلبس أحسن مایجد.
[8]) کشف الباری: کتاب اللباس باب لبس الحریر وافتراشه للرجال: ص: ۱۸۹ – ۱۹٤.
[9]) عمدة القاری: ۱٤/٤۱۶.

شی؟ خود کتاب الجهاد په دې ترجمة الباب کښې جزم دې چونکه د کتاب الجنائز لاندې امام بخاری رحمه الله د اسلام صبی په صحت باندې دلیل پیش کړې دې په دې وجه هغه دلته د صحت صراحت ضروری اونه ګڼړلو صرف د کیفیت ذکرنې اوکړو لکه چه په ترجمه کښې جزء دې چه صبی ته د اسلام دعوت ورکول خو ثابت دی لیکن دا دعوت به څنګه ورکولې شی د دې کیفیت به څه وی؟ په ترجمه کښې امام بخاری رحمه الله هم د دې په ذکر باندې اکتفاء کړې ده.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی: **قوله: وهل يعرض الاسلام على الصبى ذكره هنا بلفظ الاستفهام، وترجم فى كتاب الجهاد بصيغة تدل على الجزم بذلك فقال: وكيف يعرض الاسلام على الصبى؟ وكانه أقام الادلة هنا على صحة إسلام استغنى بذلك وأفاد هناك ذكر الكيفية.** (١)

امام بخاری رحمه الله دلته بالغ ته د اسلام دعوت ورکولو په حواله سره مستقل باب تړلې دې دې سره امام دا یقین ورکول غواړی چه خوان او د ډیر عمر سړو او ښځوته د اسلام دعوت ورکول خو ثابت دی او یوه ښکاره خبره ده لیکن د جهاد په دوران هغوی سره کوم نابالغ ماشومان په قید یا نو کښې شامل کیږی هغوی ته هم د اسلام دعوت ورکول ثابت دی.

حدیث نمبر [۲۸۹۰/۲۸۹۱] (٢) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا هِشَامٌ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ أَخْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ - رضى الله عنهما - أَنَّهُ أَخْبَرَهُ أَنَّ عُمَرَ انْطَلَقَ فِي رَهْطٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - مَعَ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - قِبَلَ ابْنِ صَيَّادٍ حَتَّى وَجَدُوهُ يَلْعَبُ مَعَ الْغِلْمَانِ عِنْدَ أُطُمِ بَنِي مَغَالَةَ، وَقَدْ قَارَبَ يَوْمَئِذٍ ابْنُ صَيَّادٍ يَحْتَلِمُ، فَلَمْ يَشْعُرْ حَتَّى ضَرَبَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - ظَهْرَهُ بِيَدِهِ ثُمَّ قَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «أَتَشْهَدُ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم -». فَنَظَرَ إِلَيْهِ ابْنُ صَيَّادٍ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ الأُمِّيِّينَ. فَقَالَ ابْنُ صَيَّادٍ لِلنَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - أَتَشْهَدُ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ. قَالَ لَهُ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «آمَنْتُ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ» قَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «مَاذَا تَرَى». قَالَ ابْنُ صَيَّادٍ يَأْتِينِي صَادِقٌ وَكَاذِبٌ. قَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «خُلِطَ عَلَيْكَ الأَمْرُ». قَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «إِنِّي قَدْ خَبَأْتُ لَكَ خَبِيئًا». قَالَ ابْنُ صَيَّادٍ هُوَ الدُّخُّ. قَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «اخْسَأْ فَلَنْ تَعْدُوَ قَدْرَكَ». قَالَ عُمَرُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، ائْذَنْ لِي فِيهِ أَضْرِبْ عُنُقَهُ. قَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «إِنْ يَكُنْهُ فَلَنْ تُسَلَّطَ عَلَيْهِ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْهُ فَلاَ خَيْرَ لَكَ فِي قَتْلِهِ».

رجال الحديث

① **عبدالله بن محمد**:- دا ابو جعفر عبدالله بن محمد بن عبدالله بن جعفر بن اليمان بن اخنس

---

١) فتح البارى: ٢٠٩/٣ والابواب والتراجم للشيخ الكاندهلوى: ص: ٢٠٣.

٢) قدمر تخريجه الحديث فى كتاب الجنائز باب إذا أسلم الصبى فمات. هل يصلى عليه؟ رقم: ١٣٥٤.

جعفی بخاری رحمه الله دي. دَدوی تذکره کتاب الایمان باب أمور الایمان لاندې تیره شوې ده. [1]

(۲) **هشام**: دا قاضی ابوعبدالرحمن هشام بن یوسف الصنعانی دې. دَ دوی تذکره **کتاب الحیض باب من سمی النفاس حیضاً** لاندې تیره شوې ده.

(۳) **معمر**: دامعمربن راشد ازدی ابوعروه بصری رحمه الله دې. دَدوی تذکره بدء الوحی پنځم حدیث لاندې تیره شوې ده. [2]

دَ باقی دریواړو راویانو حواله دَ تیرشوی باب لاندې دَ حدیث په سند کښې تیره شوې ده.

قوله: أتشهد أني رسول الله؟:- په روایت کښې چه رسول الله ﷺ ابن صیاد ته دَ اسلام دعوت ورکولوسره اوفرمائیل آیا ته به دا ګواهی ورکړې چه زه دَ الله تعالی رسول یم؟

ایا دَ صبی عاقل غیربالغ اسلام معتبردې؟:- امام بخاری رحمه الله ترجمة الباب سره خپل رحجان طرف ته اشاره کولوسره فرمائیلی دی چه دَ هغوی په نیزدَ صبی عاقل اسلام معتبردې. ائمة ثلاثه رائې هم دغه ده. فتح القدیر کښې دی: وإسلامه إسلام باتفاق الائمة الثلاثة. [3] البته دَ امام زفر رحمه الله او امام شافعی رحمه الله په نیز دَ نابالغ اسلام معتبر نه دې. [4]

دَ علامه انورشاه کشمیری رحمه الله توجیه:- علامه انورشاه کشمیری رحمه الله فرمائی چه دَامام شافعی رحمه الله دَ مسلك باره کښې زما تعجب ووچه کله دَهغوی په نیز دَ نابالغ اسلام معتبرنه دې نودَ حضرت علی رضی الله عنه دَ اسلام متعلق به دَهغه څه رائې وی؟ ځکه چه دَ اسلام دَ قبلولووخت کښې حضرت علی رضی الله عنه نابالغ وو اوسن بلوغ ته نه وو رسیدلې.

شاه صاحب فرمائی چه روستو ماته دامام بیهقی رحمه الله په معرفة السنن کښې یو روایت ملاؤشو هغې زما پریشانی ختمه کړه. دَامام بیهقی رحمه الله په معرفة السنن کښې دی چه دَ غزوه خندق نه پس دَ شرائع او احکامو دارومدار په بلوغ باندې کیخودې دې. خودحضرت علی رضی الله عنه دَ اسلام قبلولو واقعه دَ غزوه خندق نه وړاندې ده.

فیض الباری کښې دی: **وأما عند الشافعی فاسلامه غیرمعتبر، وکنت أتعجب منه، وأقول: إنهم ما ذا یصنعونه باسلام علی رضی الله عنه فانه أسلم فی صباه، ثم رأیت فی معرفة السنن للبیهقی أن الاحکام نیطت علیه بالبلوغ بعد غزوة الخندق، وإسلام علی — رضی الله عنه — کان قبلها، فلا باس بعبرته وحینئذ زال القلق.** [5]

دَ جمهورفقهاؤ استدلال:- دَدې حضراتو استدلال دَحضرت علی رضی الله عنه دَ قبول اسلام دَ واقعه نه دې چه هغوی دَ بلوغت نه وړاندې اسلام قبول کړې وو. رسول الله ﷺ صرف دَهغوی اعتبارنه

---

[1]) کشف الباری:۱/۶۵۷.

[2]) کشف الباری:۱/۴۶۵.

[3]) فتح القدیر للعلامة ابن الهمام: ۳۲۸/۵ فی أحکام المرتد، وردالمختار:۳۹۳/۶ والفتاوی التتار خانیة للعلامة ابن العلاء الانصاری الدهلوی:۳۷۶/۵ فی کتاب أحکام المرتدین.

[4]) فتح القدیر: ۳۲۸/۵ والفتاوی التتار خانیة:۳۷۶/۵.

[5]) فیض الباری:۳/۴۵٤.

ووکړې بلکه د فخر اومسرت اظهارنی هم فرمائیلې وو. [1]

امام مالك رحمه الله موطاکښې عن ابن شهاب عن علی بن حسین عن علی بن ابی طالب په طریق سره یوروایت نقل کړې دې إنما ورث أباطالب عقیل ولم یرثه علی [2] مطلب داچه د ابوطالب میراث لکه چه په وړاندې باب کښې تفصیل راغې، صرف طالب اوعقیل حاصل کړې حضرت علی رضی الله عنه ته دمسلمان کیدو وجې خپله حصه ملاؤنه شوه [3] ددې نه هم د هغوی داسلام د صحت او اعتبارباندې استدلال کولې شی. ځکه چه دمسلمان کیدو د وجې نه هغوی ته خپله حصه نه ملاویدل داسلام معتبرکیدو دلیل دې.

دویم قوی دلیل دهغوی حدیث باب دې په کوم کښې چه حضورپاك ابن صیاد ته داسلام دعوت ورکړې اوهغه بالغ نه وو. دا دلیل ځکه زیات قوی دې چه دابن صیاد دا واقعه دغزوه خندق نه پس راغلې ده. [4]

دامام زفر رحمه الله او امام شافعی رحمه الله استدلال اود هغې رد:- ① ددې حضراتو رومبې دلیل دادې چه نابالغ داسلام په معامله کښې د موریلار تابع دې لهذا دهغه اسلام به اصلی نه وی دانه شی کیدې چه هغه تابع هم وی اصلی هم [5]

② دویم دلیل دادې چه د نابالغ داسلام اعتباراوکړې شی نوددې په نتیجه کښې به هغه سره داسې کارونه اوتړلې شی کوم سره چه به نقصان لازم راځی اوهغه احکام به دهغه په حق کښې د ضرر سبب وی. دمثال په توګه چه دې به د خپل کافرموریلار د میراث نه محروم شی په دې وجه نابالغ صبی کښې داسلام اهلیت ددې حضراتو په نیزاعتبار نشته. [6]

علامه مرغینانی په هدایه اوعلامه ابن نجیم په البحرالرائق کښې د دې حضراتو مذکوره دلائلو دا جواب ورکړې دې چه د نابالغ صبی اسلام ځکه معتبرګرځولې شوې دې که چرې هغه په صدق زړه سره اسلام قبول کړې نوښکاره خبره ده چه دا دهغه اسلام سره دهغه د اعتقاد او خوښئی دلیل دې اودا یوداسې حقیقت دې کوم چه یقیناً ردکولې نه شی.

دویمه دا چه دادهمیشه نیك بختی او په آخرت کښې د خلاصی ضامن هم اسلام دې اودا یوه دومره لویه فائده ده چه ددې په مقابله کښې دنیاوی مفادات یعنی میراث وغیره هیڅ حیثیت

---

[1]) ردالمختار علی الدرالمختار:٦/٤٩٤ والبحرالرائق للعلامة ابن نجیم:٥/٢٣٢ فی کتاب السیر باب أحکام المرتدین.

[2]) موطاالامام مالک رحمه الله ص:٦٦٦ کتاب الفرائض میراث أهل الملل. نورمحمد.

[3]) انظر کشف المغطاعن وجه الموطاللعلامة أشفاق الرحمن الکاندهلوی علی هامش لموطا لمالک ص:٦٦٦ وأوجزالمسالک إلی موطا الامام مالک للمحدث محمدزکریا الکاندهلوی: ١٢/٤٤٣ کتاب الفرائض میراث أهل الملل.

[4]) انظر فتح القدیر للعلامة ابن همام رحمه الله ٥/٣٢٩ أحکام المرتد.

[5]) البحرالرائق:٥/٢٣٢ کتاب السیر باب أحکام المرتدین.

[6]) فتح القدیر:٥/٣٢٩ والبحر الرائق:٥/٢٣٢.

بس هم دغه داسلام اصلي حکم دې چه په اخرت کښې نجات اوخلاصې حاصل شی نوکه د میراث وغیره نقصان وی دهغې هیڅ پرواه نشته

بحرالرائق او هدایه وغیره کښې دی: وارتداد الصبی العاقل صحیح کاسلامه بیان للاسلام الصبی وردته. أما الاول، ففیه خلاف زفر، والشافعی — رحمهما الله — نظرا إلی أنه فی الاسلام تبع الابویه فیه، فلایجعل أصلا، ولانلزمه أحکاما یشوبها المضرة، فلایؤهل له.

ولنا أن علیا — رضی الله عنه — أسلم فی صباه وصحح النبی صلی الله تعالی علیه وسلم إسلامه، وافتخاره بذلك مشهور، ولانه أتی بحقیقة الاسلام، وهو التصدیق والاقرار معه، لان الاقرار عن طوع دلیل علی الاعتقاد علی ماعرف والحقائق لاترد، ومایتعلق به سعادة أبدیة ونجاة عقباویة، وهومن أجل المنافع، وهوالحکم الاصلی، ثم یبتنی علیه غیرها فلایبالی بمایشوبه. (١)

ترجمة الباب سره مطابقت: - په روایت کښې دی أتشهد أنی رسول الله؟ په دې کښې نابالغ (ابن صیاد) ته دَ اسلام دعوت ورکړې شوې دې ترجمة الباب سره دَدې جملې مناسبت دې. (٢)

[حدیث ٢٨٩١] قَالَ ابْنُ عُمَرَ انْطَلَقَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - وَأُبَيُّ بْنُ كَعْبٍ يَأْتِيَانِ النَّخْلَ الَّذِى فِيهِ ابْنُ صَيَّادٍ، حَتَّى إِذَا دَخَلَ النَّخْلَ طَفِقَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - يَتَّقِى بِجُذُوعِ النَّخْلِ وَهُوَ يَخْتِلُ ابْنَ صَيَّادٍ أَنْ يَسْمَعَ مِنِ ابْنِ صَيَّادٍ شَيْئًا قَبْلَ أَنْ يَرَاهُ، وَابْنُ صَيَّادٍ مُضْطَجِعٌ عَلَى فِرَاشِهِ فِى قَطِيفَةٍ لَهُ فِيهَا رَمْزَةٌ، فَرَأَتْ أُمُّ ابْنِ صَيَّادٍ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - وَهُوَ يَتَّقِى بِجُذُوعِ النَّخْلِ، فَقَالَتْ لاِبْنِ صَيَّادٍ أَىْ صَافِ - وَهْوَ اسْمُهُ - فَثَارَ ابْنُ صَيَّادٍ، فَقَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «لَوْ تَرَكَتْهُ بَيَّنَ». [ر: ١٢٨٩]

دا تعلیق ړومبی حدیث سندسره موصول دې په دې کښې دَ ابن صیاد دَ قصې دَدویمې حصې بیان دې.

[حدیث ٢٨٩٢] وَقَالَ سَالِمٌ قَالَ ابْنُ عُمَرَ ثُمَّ قَامَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - فِى النَّاسِ فَأَثْنَى عَلَى اللَّهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ، ثُمَّ ذَكَرَ الدَّجَّالَ فَقَالَ «إِنِّى أُنْذِرُكُمُوهُ، وَمَا مِنْ نَبِىٍّ إِلاَّ قَدْ أَنْذَرَهُ قَوْمَهُ، لَقَدْ أَنْذَرَهُ نُوحٌ قَوْمَهُ، وَلَكِنْ سَأَقُولُ لَكُمْ فِيهِ قَوْلاً لَمْ يَقُلْهُ نَبِىٌّ لِقَوْمِهِ، تَعْلَمُونَ أَنَّهُ أَعْوَرُ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِأَعْوَرَ». [ر: ٣١٥٩]

دا تعلیق دَ اول سندسره موصول دې په دې کښې دَ ابن صیاد دَ قصې دَدریمې حصې بیان دې.

دَمذکوره تعلیقات تخریج: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه مذکوره دریواړه تعلیقات مسند

---

١) الهداية للعلامة المرغيناني: ٣٤٩/٤ كتاب السير باب أحكام المرتدين. إدارة القرآن كراچي. والبحرالرائق: ٢٣٢/٥ كتاب السير أحكام المرتدين.

٢) عمدة القاري: ٤١٧/١٤.

احمد بن حنبل کښې عن معمر عن الزهری عن سالم په طریق باندې موصولاً نقل دی (۱)

باب ۱۷۵: قول النبی ﷺ للیهود: (أسلموا تسلموا)

دَ ترجمة الباب مقصد:- دَدې باب لاندې امام بخاری رحمه الله دا خودل غواړی چه یهودوته دَاسلام دعوت ورکول دَ سنت نه ثابت دی. رسول اکرم ﷺ دَ عربو یهودو ته دَاسلام دعوت ورکړو او ونی فرمائیل: اسلموا تسلموا که چرې تاسو اسلام راوړئی نو په دې برکت سره به دنیاکښې دَ قتل او جزیه دَ ذلت نه او دَ آخرت دَعذاب نه محفوظ شئی (۲)

اوس سابق باب سره مناسبت:- دَتیرباب لاندې داخودلې شوی دی چه دَ جهاد په دوران کښې لویوسره نابالغ ماشومان هم په قیدیانو کښې شامل وی. داشك لرې کولودپاره چه آیا نابالغ ماشومانوته دَاسلام دعوت ورکول ثابت دی که نه؟ امام بخاری رحمه الله یو مستقل باب قایم کولوسره دَحدیث نه ثابته کړې ده چه نابالغ ته هم دَاسلام دعوت ورکول منصوص دی. بنکاره خبره ده چه په قیدیانو کښې نابالغ مشرکانو یه شان یهودیان هم شامل کیدې شی. امام بخاری رحمه الله **باب هل یعرض الاسلام علی الصبی**؟ مناسبت سره یهودو سره متعلق هم یو مستقل باب قایم کولوسره دا وضاحت فرمائیلې چه دوی ته هم دَاسلام دعوت ورکول سنت نه ثابت دی.

قَالَهُ الْمَقْبُرِيُّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ. [ر: ۲۹۹۶]

دلته امام بخاری رحمه الله حدیث نه دې نقل کړې وړاندې کتاب الجزیه کښې **باب إخراج الیهود من جزیرة العرب** لاندې امام بخاری رحمه الله داتعلیق **عن اللیث، عن سعید المقبری عن ابیه، عن أبی هریرة** رضی الله عنه په طریق سره موصولاً روایت کړې دې (۳) په دې به تفصیلی بحث ان شاء الله هم هتله کیږی. دې نه علاوه کتاب الاکراه (۴) او کتاب الاعتصام (۵) لاندې هم په دې سند سره دا تعلیق موصولاً نقل کړې شوې دې (۶)

باب ۱۷۶: إذا أسلم قوم في دار الحرب، ولهم مال وأرضون، فهي لهم

دَ ترجمة الباب مقصد:- دَدې ترجمة الباب نه دَ امام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه په دارالحرب باندې غلبه او استیلاء نه باوجود دَاسلام راوړونکو حربیانو منقوله اوغیرمنقوله جائیدادبه

---

(۱) مسند أحمد بن حنبل رحمه الله ۲/۱۴۹ وتغلیق التعلیق لابن الحجر رحمه الله: ۳/۴۵۹.

(۲) عمدة القاری: ۱۴/۴۲۰ قال العینی رحمه الله أی هذا باب فی ماذکر من قول النبی صلی الله تعالی علیه وسلم للیهود: أسلموا بفتح الهمزة من الاسلام، قوله: تسلموا. بفتح التاء من السلامة أی تسلموا فی الدنیا من القتل والجزیة، وفی الاخرة من العقاب والخلود فی النار.

(۳) کتاب الجزیة باب إخراج الیهود من جزیرة العرب رقم: ۳۱۶۷ وعمدة القاری وفتح الباری: ۶/۲۰۶ والابواب والتراجم ص: ۴۰۳.

(۴) صحیح بخاری کتاب الاکراه باب فی بیع المکره ونحوه فی الحق وغیره رقم: ۲۹۴۴.

(۵) صحیح البخاری کتاب الاعتصام بالکتاب والسنة باب وکان الانسان أکثر شیئ جدلا رقم: ۷۳۴۸.

(۶) تغلیق التعلیق للحافظ ابن حجر رحمه الله ۳/۴۵۹.

هم دعوی په قبضه اوملکیت کنبې وی حمله کونکی مسلمانان دعوی املاك د غنیمت مال گنړلوسره قطعاً په خپل تصرف کنبې نه شی راوستې. دراصل امام بخاری رحمه الله دلته په احنافو ردکړې دې (۱) ددې تفصیل وړاندې راځی

احدیث ۲۸۹۳ [(۲) حَدَّثَنَا مَحْمُودٌ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ حُسَيْنٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيْنَ تَنْزِلُ غَدًا فِي حَجَّتِهِ. قَالَ «وَهَلْ تَرَكَ لَنَا عَقِيلٌ مَنْزِلاً». ثُمَّ قَالَ نَحْنُ نَازِلُونَ غَدًا بِخَيْفِ بَنِي كِنَانَةَ الْمُحَصَّبِ، حَيْثُ قَاسَمَتْ قُرَيْشٌ عَلَى الْكُفْرِ». وَذَلِكَ أَنَّ بَنِي كِنَانَةَ حَالَفَتْ قُرَيْشًا عَلَى بَنِي هَاشِمٍ أَنْ لاَ يُبَايِعُوهُمْ وَلاَ يُئْوُوهُمْ. قَالَ الزُّهْرِيُّ وَالْخَيْفُ الْوَادِي. [ر: ۱۵۱۱]

رجال الحدیث

① **محمود:-** محمود بن غیلان العدوی المروزی دې. د دوی حالات کتاب مواقیت الصلوة باب النوم قبل العشاء لمن غلب لاندې تیرشوی دی.

② **عبدالرزاق:-** داابوبکر عبدالرزاق بن همام بن نافع صنعانی یمانی رحمه الله دې. ددوی تذکره کتاب الایمان باب حسن إسلام المرء لاندې تیره شوې ده. (۳)

③ **معمر:-** داابوعروه معمربن راشد ازدی بصری رحمه الله دې. ددوی تذکره بدء الوحی پنځم حدیث لاندې تیره شوې ده. (۴)

④ **زهری:-** دامشهورمحدث ابوبکر محمدبن مسلم بن عبیدالله بن عبدالله بن شهاب زهری المدنی رحمه الله دې. ددوی حالات بدء الوحی کنبې دریم حدیث لاندې تیرشوی دی. (۵)

⑤ **علی بن حسین:-** دامشهورعابد اوفقیه زین العابدین علی بن حسین بن علی بن ابی طالب الهاشمی دې. ددوی حالات کتاب التهجد باب تحریض النبی صلی الله تعالی علیه وسلم علی قیام اللیل لاندې تیرشوی دی.

⑥ **عمروبن عثمان بن عفان:-** داعمرو بن عثمان بن عفان اموی مدنی قرشی رحمه الله دې. د دوی تذکره کتاب الحج باب توریث دور مکة وبیعتها وشرائها لاندې تیرشوی دی.

⑦ **اسامه بن زید:-** دا اسامه بن زید بن حارثه کلیسی مدنی رحمه الله دې. د دوی تذکره کتاب الوضؤ باب إسباغ الوضولاندې تیره شوې ده.

---

(۱) فتح الباری: ۲۰۶/۶ والابواب والتراجم للکاندهلوی ص: ۲۰۳.

(۲) قد سبق تخریج الحدیث فی کتاب الحج. باب توریث دُور مکة وبیعها وشرائها رقم: ۱۵۸۸.

(۳) کشف الباری: ۴۲۱/۲.

(۴) کشف الباری: ۴۶۵/۱.

(۵) کشف الباری: ۳۲۶/۱.

قوله قلت يارسول الله، أين تنزل غدا؟ في حجته. - اسامه بن زيد رضي الله عنه وائي چه ما د حجة الوداع په موقع باندې د رسول الله ﷺ نه تپوس اوكړو صباله به تاسو چرته قيام كوئى؟

قوله قال: وهل ترك لنا عقيل منزلا؟ ثم قال: نحن نازلون غدا بخيف بني كنانة المحصب حيث قاسمت قريش على الكفر. - رسول الله ﷺ اوفرمائيل عقيل زمونږ د پاره چرته يومكان پريخودې هم دې؟ بيائې اوفرمائيل صبابه زمونږ قيام په خيف بني كنانه مقام محصب كښې وى. چرته چه قريشو په كفرباندې عهد كړې وو. مطلب دادې په دې مقام باندې بنوكنانه او قريشو د بنوهاشم خلاف په دې خبره باندې عهد كړې وو چه هغوى سره به د اخستلو خرڅولو معاملات كيږى اونه به هغوى ته پناه وركولې شى. دې د پاره چه په بنوهاشم باندې د دين اسلام د اشاعت اوترويج ټولې لارې بندې كړې شى.

المحصب: - دا د مصدر تصحيب نه د اسم مفعول صيغه ده او د ماقبل جملې بخيف بني كنانة نه عطف بيان يا بدل دې. (1)

قاسمت: - په معنى حالفت د قاف فتحه سره د دې مصدر قسامة دې. د يمين اوقسم په معنى كښې دې. (2)

د رسول الله ﷺ د نيكه عبدالمطلب د وفات نه پس د هغه د جائيداد وارث د هغه خامن اوحضورپاك تره ابوطالب جوړشوې وو. د ابوطالب ځلور ځامن وو طالب عقيل حضرت جعفر او حضرت على رضي الله عنه. آخرى دواړه حضرات خو د سابقين اولين نه وو. عقيل رضي الله عنه د فتح مكه نه پس اسلام راوړلې وو او طالب روستو د كفر په حالت كښې اووژلې شو.
چونكه د كافروارث مسلمان نه شى جوړيدې او حضرت جعفر اوحضرت على رضي الله عنهما دواړه د ابوطالب د وفات په وخت مسلمانان شوى وو. په دې وجه دوى د ابوطالب وارثان جوړنه شو. طالب اوعقيل رضي الله عنه د هغوى د ميراث مالك جوړشوى وو. بيا روستو عقيل رضي الله عنه ټول مكانات ابوسفيان په لاس خرڅ كړل. (3) **وهل ترك لنا عقيل منزلا** سره رسول اكرم ﷺ هم دې طرف ته اشاره كړې ده اوهم په دې سره امام بخارى رحمه الله خپله مدعى ثابتوى.

د حربى مسلمان د منقوله اوغيرمنقوله اموالوحكم: - د فتح مكه په موقع باندې د مسلمانانو د غلبه او استيلاء نه باوجود د اسلام راوړلونه وړاندې كوم جائيدادچه د عقيل رضي الله عنه ملكيت كښې پاتې وو په هغې باندې د هغه ملكيت د اسلام راوړلونه پس هم وو. په دې وجه د هغه د تصرف اعتباركولوسره رسول الله ﷺ اوفرمائيل **وهل ترك لنا عقيل شئ**؟ د حضورپاك د ارشاد منشادا وه چه كه د عقيل جائيداد وې كوم چه هغه د ابوسفيان رضي الله عنه په لاس خرڅ كړې وو نو هغه به په خپله د هغې وارث وو. د امام بخارى رحمه الله په نيزدې نه ثابته شوه چه دارالحرب باندې

---

(1) عمدة القاري: ۴۲۱/۱۴.
(2) عمدة القاري: ۴۲۱/۱۴.
(3) كشف البارى: كتاب المغازى ص: ۵۱۱.

دمسلمانانو غلبه او استيلاء نه پس د حربى مسلمان املاک محفوظ کيږى او هم دهغه په تصرف کښې به وى غانمين ته دا املاک په خپل تصرف کښې راوستل جائزنه وى

امام قرطبى رحمه الله فرمائى چه دې روايت نه ممکن دى چه د امام بخارى رحمه الله مراد دادې چه کله رسول اکرم ﷺ په اهل مکه باندې کله چه هغوى اسلام نه وو راوړې احسان کولوسره دهغوى مالونو او کورونوباندې دهغوى قبضه باقي اوساتله نود مسلمان کيدونکو قبضه دهغوى په املاک وغيره باندې په طريقه اولى سره په خانى پاتې کيدل پکاردى

چنانچه فتح البارى کښې دى: يحتمل أن يكون مراد البخارى أن النبى صلى الله تعالى عليه وسلم من على أهل مكة بأموالهم ودورهم من قبل أن يسلموا فتقرير من أسلم يكون بطريق الاولى [1]

امام شافعى رحمه الله، اشهب رحمه الله او سحنون رحمه الله مسلک - ددې حضراتو رائې هم دغه ده چه په دارالحرب باندې دمسلمانانو دحملې کولونه باوجود منقوله او غيرمنقوله املاک باندې دمسلمان حربى ملکيت هم هغه شان باقي وى اودهغوى نابالغ ماشومان غلامان جوړول جائزنه دى خکه چه هغوى په اسلام کښې دخپل پلار تابع دى. شرح ابن بطال کښې دى قال الشافعي وأشهب وسحنون: أنه قد أحرز ماله وعقاره حيث كان وولده الصغار. لانهم تبع لابيهم في الاسلام [2]

د امام مالک رحمه الله مسلک - د امام مالک رحمه الله په نيز دا املاک د دار تابع کيدوسره به مال غنيمت جوړيږى. قال مالك: أهله وماله وولده فيها فئ على حكم البلاد [3]

د طرفين رحمهماالله مسلک- امام اعظم ابوحنيفه رحمه الله او امام محمد رحمه الله فرمائى چه په منقوله څيزونو اونابالغ اولاد باندې به د حربى مسلمان تصرف په خائى وى خو غيرمنقوله املاک به مال غنيمت شى. البحر الرائق کښې علامه ابن نجيم رحمه الله فرمائى: عند أبي حنيفة ومحمد يصير ماله فيئا وإنما يحرز نفسه وماله. [4]

په دارالحرب کښې مقيم اسلام راوړونکى نفس د قبوليت اسلام د وجې نه محترم وى په دې وجه دهغه مال منقول هم محترم دې دغه احترام د وجې مال منقول غنيمت جوړول جائزنه دى. او نابالغ اولاد حکما دپلار تابع وى په دې وجه هغه غلامان جوړول جائزنه دى. د امام سرخسى رحمه الله په المبسوط کښې دى: وإذا أسلم الحربي فى دار الحرب ثم ظهر المسلمون على تلك الدار ترك له ما فى يده ومن ماله، ورقيقه وولده الصغار، لان أولاده الصغار صار والمسلمين باسلامه تبعا، فلا يسترقون والمنقولات فى يده حقيقة وهى يد محترمة لاسلام صاحبها فلا يتملك ذلك عليه بالاستيلاء [5]

---

[1]) فتح البارى:۲۱۶/۶.

[2])شرح ابن بطال:۲۱۹/۵وعمدة القارى: ۴۲۰/۱۴وفتح البارى:۲۱۶/۶وفيض البارى للعلامة الکشميرى:۴۵۶/۳

[3]) شرح ابن بطال:۲۱۹/۵ وعمدة القارى: ۴۲۰/۱۴.

[4]) البحر الرائق:۱۴۷/۵ والمبسوط للسرخسى: ۵۴/۱۰وإعلاء السنن:۱۴۰/۱۲.

[5]) المبسوط للامام الاسرخسى رحمه الله ۵۴/۱الجزء العاشر کتاب السير والبحر الرائق لعلامة ابن نجيم: ۱۴۷/۵.

البته دَ دغه حضراتو په نیز کافره ښځه او نابالغ اولاد غلام جوړولې شي مبسوط سرخسي او علامه ابن نجیم په بحر الرائق کښې دي چه دَ حامله ښځې حمل هم دَ مال منقول تابع کیدوسره شرعاً دَ غلام په حکم کښې دې. (۱)

خو دَ مسلمان حربي کوم مال منقول چه مسلمان یا ذمي سره دَ امانت په توګه موجود وي په هغې به دَ هغه ملکیت برقرار وي ځکه چه دا مال په داسې لاس کښې دې دَ کوم قبضه چه شرعاً صحیح او معتبره ده اودا قبضه په دار الحرب باندې دَ مسلمانانو دَ حملې او غالب راتلوسره ختميږي نه. امام سرخسي رحمه الله فرمائي: وأن كان أودع شيئًا من ماله مسلما أو ذميا فذلك المال لايكون فيئا، لان يد المسلم والذمي يد صحيحة على هذا المال فتكون مانعة إحراز المسلمين إياها. (۲)

البته کافر حربي سره کیخودې شوې امانت به مال غنیمت جوړیږي. ځکه چه په دې امانت باندې دَ هغه قبضه معتبرنه ده. دَ دې وجه داده چه دَ مسلمانانو دَ حملې کولو په تنیجه کښې دَ هغه دَ ذاتي ملکیت ځیزونه هم مال غنیمت جوړیږي. که دَ اسلام مجاهدین دَ هغه مال غنیمت جوړول غواړي نو دَ کافر حربي قبضه شرعاً مانع نه شي جوړیدې. په دې وجه هغه سره دَ کیخودې شوی مال ودیعت هم دغه حیثیت دې کوم چه مجاهدین اسلام مال غنیمت جوړول غواړي نو دَ هغه قبضه دَ هغوی دَ پاره مانع کیدې نه شي. کله چه مجاهدین حمله اوکړي نوچه څنګه دَ ده ذاتي مال غنیمت جوړیږي دغه شان هغه سره موجود مال هم په غنائم کښې شمیرلې کیږي.

امام سرخسي رحمه الله په المبسوط کښې تحریر فرمائي: وأن كان أودع شيئا من ماله حربيا فذلك المال فئ في ظاهر الرواية. وجه ظاهر الرواية أن يد المودع في هذ المال ليست بيد صحيحة، ألا ترى أنها لاتكون دافعة لاغتنام المسلمين عن سائر أمواله. فكذلك عن هذه الوديعة وإذا لم تكن يده معتبرة كان هذا، والمال الذي لم يودعه أحد سواء. (۳)

دَ امام ابویوسف رحمه الله مسلک:- دَ امام ابویوسف رحمه الله په نیز مال منقول او مال غیر منقول دواړو یو حکم دې. لهذا دَ هغوی په نیز به په دې مالونو باندې دَ مسلمان حربي ملکیت په ځائې وي. (۴)

دَ امام ابویوسف رحمه الله استدلال اود هغې جواب:- دَ هغوی استدلال دَ محمد بن اسحاق دَ دې روایت نه دې چه کله رسول الله ﷺ دَ بنوقریظه محاصره اوکړه نو په هغوی کښې بعض کسانو اسلام قبول کړو رسول الله ﷺ دَ اسلام دَ قبلولو دَ وجې نه محصور (حربي) دَ مسلمانانو مال اوځان محفوظ او مامون ګرځولو حکم اوفرمائیلو. دَ روایت الفاظ دادي:

عن محمد بن اسحاق رحمه الله أن نفرا من بني قريظة أسلموا حين كان رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم

---

[1] المبسوط للامام الاسرخسي رحمه الله ۱/۵۴ الجزء العاشر كتاب السير والبحر الرائق لعلامة ابن نجيم: ۱۴۷/۵.
[2] المبسوط للامام الاسرخسي رحمه الله ۱۰/۵۴ —۵۵.
[3] المبسوط للامام الاسرخسي رحمه الله ۱۰/۵۴ —۵۵ كتاب السير.
[4] إعلاء السنن: ۱۳۹/۱۲ شرح السير للامام محمد رحمه الله ۱۰/۶۶ —۶۷ والمبسوط للسرخسي: ۵۴/۱۰.

محاصرالهفی قریظة فاحرزوا بذلك أموالهم وأنفسهم (١)

امام ابویوسف رحمه الله فرمائی وعامة أموالهم الدور والاراضي.. مطلب دادي چه محمدبن اسحاق رحمه الله په روايت کښې دلفظ اموال نه کورونه اوزمکې وغیره مراد دی ځکه چه عموماً دهغوی مالونه به هم دغه څیزونه وو ددې استدلال جواب دادې چه غیرمنقوله مال یعنی کورونه باغونه او زمکو باندې ملکیت حکماً ثابتیږی اودارالحرب دا رالاسلام نه دې چرته چه احکام جارې شی په دې وجه په غیرمنقول مال باندې دمسلمان حربی د ملکیت اعتبار د مسلمانانو د حملې کولونه وړاندې هم نه شی کیدې لهذا د مسلمانانو دحملې کولو په نتیجه کښې د دارالحرب په غیرمنقوله املاک باندې د حربیانو ملکیت باقی نه پاتې کیږی هغه به مال غنیمت جوړیږی. (٢)

د طرفینو استدلال:- د دې حضراتو دليل د ابن شهاب زهری رحمه الله دا مرسل روایت دې: حدثنا حفص بن غياث عن ابن أبي ذئب عن الزهري قال: قضىٰ رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم فيمن أسلم من البحرين أنه قد أحرز دمه وماله إلا أرضه فانها فيئ للمسلمين، لانهم لم يسلموا وهم ممتنعون. (٣)

روايت کښې دی چه رسول الله ﷺ د بحرين اسلام راوړونکو باره کښې فیصله اوکړه چه هغوی دځپل ځان اومال حفاظت خو اوکړو البته زمکې به د مسلمانانو په مال غنیمت کښې شمیرلې کیږی ځکه چه هغه خلقو دعصمت په حالت کښې ایمان نه دې راوړې.

د ابن شهاب زهری رحمه الله ددې مرسل روایت تائید دحضرت عمربن عبدالعزیز رحمه الله ددې اثر نه هم کیږی کوم چه د یحییٰ بن آدم په کتاب الخراج کښې دې: حدثنا إسماعيل بن عياش الشامي عن عبدالله المهراني عن عمر بن عبدالعزيز أنه كتب: من أسلم من أهل البحرين فله ما أسلم عليه من أهل ومال، وأما داره وأرضه، فانها كائنة في فيئ الله على المسلمين. (٤)

مطلب دادې چه د اهل بحرين نه کوم خلق مسلمانان شوی داسې اوګڼړئی چه هغوی دځپل اهل وعيال اومال سره مسلمانیدوسره محفوظ شو. البته دهغوی مکانات اوزمکې د الله تعالی د طرف نه دمسلمانانو دپاره مال فئ دې.

د اصول فقه په کتابونو کښې تصریح ده چه که د مرسل په تائيد کښې داسې صحابی یا تابعی اثر نقل وی چه په شرعی احکامو کښې ژور بصیرت لری نو دداسې صحابی یا تابعی اثر به په اتفاق داحتجاج قابل وی.(٥) د عمر بن عبد العزیز رحمه الله تقویٰ تدین اودهغوی فقهی بصیرت باندې د فقهاؤ اتفاق دې. چونکه د زهری رحمه الله د مرسل په تائيد کښې دهغوی فتویٰ اواثر

---

(١) إعلاء السنن: ١٣٩/١٢ والمبسوط للسرخسي: ٥٤/١٠.

(٢) إعلاء السنن: ١٣٩/١٢ والمبسوط للسرخسي: ٥٤/١٠.

(٣) أخرجه يحيىٰ بن آدم في كتاب الخراج انظر إعلاء السنن: ١٤٦/١٢.

(٤) إعلاء السنن: ١٣٩/١٢.

(٥) الوجيز في أصول الفقه: ٤٧٤/١ وإعلاء السنن: ١٤٦/١٢.

موجود دي په دې وجه دامام اعظم رحمه الله او امام محمد رحمه الله استدلال زيات قوي دی [1]

امام شافعی رحمه الله، اشهب رحمه الله او سحنون رحمه الله دلائل اودهغې رد: د دې حضراتو رائې وه چه حديث باب کښې رسول الله ﷺ دحضرت عقيل رضی الله عنه تصرف په ځائې اوساتلو په دې وجه د مسلمان حربي تصرف اوملکيت دې په ځائې اوساتلې شي په دارالحرب باندې د اهل اسلام غالب راتلوسره دهغوی ملکيت نه ختميږی د دې استدلال مختلف جوابات دی ① رسول الله ﷺ د حسن اخلاق د وجې نه دتره د خوئې تصرف کښې دخل کول مناسب اونه ګڼړل [2]

②: رسول الله ﷺ په دې طرز عمل سره تاليف قلب مقصود وو [3]

③ په دې سره دا يقين ورکول مقصدوو چه څنګه د جاهليت د زمانې نکاح په ځائې وی هغه شان به دهغه وخت تصرفات هم معتبر او په ځائې وی [4]

④ د صلح په نتيجه کښې فتح کيدونکې علاقې د اوسيدونکوزمکې باغونه اومکانونه بالاجماع مال غنيمت نه شي جوړيدې بلکه په هغې باندې داهل صلح ملکيت هم دمخکې په شان وی

د امام شافعی رحمه الله د مشهورقول مطابق مکه عنوتًا فتح شوې نه وه بلکه صلحًا فتح شوې وه [5] دمکې د فتح سره متعلق دامام شافعی رحمه الله دَدې قول نه معلوميږی چه حديث باب پخپله د هغوی دپاره دليل نه شي جوړيدې ځکه چه صلحًا فتح کيدونکې علاقومنقول اوغيرمنقول املاک باره کښې د امام شافعی رحمه الله سره د ائمه ثلاثه هم اختلاف نشته دَتولو په نيزهغه دمسلم حربي ملکيت کښې پاتې کيږی. اختلاف خو عنونًا فتح کيدونکې علاقې مال غيرمنقول باره کښې دې

ترجمة الباب سره دَحديث مناسبت: علامه عينی رحمه الله فرمائی چه ترجمة الباب سره هل ترك لنا عقيل منزلامناسبت دې. په کوم سره چه امام بخاری رحمه الله داثابت کړی دی چه کله رسول الله ﷺ په حالت کفرکښې دَحضرت عقيل رضی الله عنه دَتصرف اعتبار اوکړونود اسلام راوړلونه پس خواعتبار په طريقه اولی کيدل پکاردی. لکه چه دَترجمة الباب مدعی هم دې نه ثابته کړې شوې ده. [6]

حضرت شيخ الحديث زکريا رحمه الله فرمائی حقيقت دادې امام بخاری رحمه الله د خپلې مدعی ثابتولودپاره ترجمة الباب سره مناسبت لرونکی صحيح حديث نه دې نقل کړې. [7] دَ حافظ

---

[1]) پخپله دامام شافعی رحمه الله په نيزچه په مذکوره مسئله کښې دَ طرفين خلاف دې دامام زهری مرسل روايات مقبول او قابل احتجاج دی. اوګورئی: الوجيز فی أصول الفقه: ۴۷۵/۱.

[2]) فتح الباري:۱۵/۸ کتاب المغازی وفتح الملهم للعلامة شبيرأحمدعثمانی رحمه الله ۳۸۲/۳کتاب الحج باب نزول احاج بمكع وتوريث دورها.

[3]) فتح الباري:۱۵/۸ کتاب المغازی وفتح الملهم للعلامة شبيرأحمدعثمانی رحمه الله ۳۸۲/۳.

[4]) فتح الباري:۱۵/۸ کتاب المغازی وفتح الملهم للعلامة شبيرأحمدعثمانی رحمه الله ۳۸۲/۳.

[5]) فتح الباري:۱۳/۸کتاب المغازی.

[6]) عمدة القاري:۱۴/۴۲۱.

[7]) الابواب والتراجم للمحدث الکاندهلوی: ص:۲۰۳.

صاحب رانې هم دغه ده هغوی لیکی چه مسند احمد بن حنبل کښې صخر بن علیه په طریق سره چه کوم روایت نقل کړې شوې دې هم دغه د ترجمة الباب سره مناسب دې [1] مسند احمد کښې دی عن صخر بن علية البجلی قال: فر قوم من بنی سليم عن أرضهم فاخذتها، فاسلموا وخاصمونی إلی النبی صلی الله تعالی علیه وسلم، فردها علیهم وقال: إذا أسلم الرجل فهو أحق بارضه وماله. [2] صخر بن علیه رضی الله عنه فرمائی چه د بنوسلیم یوه قبیلې خپله زمکه پریخوده اوتختیدل هغه زمکه ما واخستله روستو د قبیلې خلقو اسلام راوړو نو دهغې د واپس کولو مطالبه کولو سره نی زه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر کړم حضور پاک هغه زمکه هغوی ته واپس کړه او ارشاد نې اوفرمائیلو کله چه سړې مسلمان شی نو په خپله زمکه او مال باندې هم دهغه حق وی

حافظ ابن حجر رحمه الله په نیزیه مذکوره روایت کښې إذا أسلم الرجل فهو أحق بارضه وماله د ترجمة الباب سره مناسبت دې

احدیث ۲۸۹۴ [3] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ -رضی الله عنه- اسْتَعْمَلَ مَوْلًى لَهُ يُدْعَى هُنَيًّا عَلَى الْحِمَى فَقَالَ يَا هُنَيُّ، اضْمُمْ جَنَاحَكَ عَنِ الْمُسْلِمِينَ، وَاتَّقِ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ، فَإِنَّ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ مُسْتَجَابَةٌ، وَأَدْخِلْ رَبَّ الصُّرَيْمَةِ وَرَبَّ الْغُنَيْمَةِ، وَإِيَّاىَ وَنَعَمَ ابْنِ عَوْفٍ، وَنَعَمَ ابْنِ عَفَّانَ، فَإِنَّهُمَا إِنْ تَهْلِكْ مَاشِيَتُهُمَا يَرْجِعَا إِلَى نَخْلٍ وَزَرْعٍ، وَإِنَّ رَبَّ الصُّرَيْمَةِ وَرَبَّ الْغُنَيْمَةِ إِنْ تَهْلِكْ مَاشِيَتُهُمَا يَأْتِنِي بِبَنِيهِ فَيَقُولُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ. أَفَتَارِكُهُمْ أَنَا لاَ أَبَا لَكَ فَالْمَاءُ وَالْكَلأُ أَيْسَرُ عَلَىَّ مِنَ الذَّهَبِ وَالْوَرِقِ، وَايْمُ اللَّهِ، إِنَّهُمْ لَيَرَوْنَ أَنِّي قَدْ ظَلَمْتُهُمْ، إِنَّهَا لَبِلاَدُهُمْ فَقَاتَلُوا عَلَيْهَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ، وَأَسْلَمُوا عَلَيْهَا فِي الإِسْلاَمِ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْلاَ الْمَالُ الَّذِي أَحْمِلُ عَلَيْهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ مَا حَمَيْتُ عَلَيْهِمْ مِنْ بِلاَدِهِمْ شِبْرًا.

رجال الحدیث

① **اسماعیل**:- دا اسماعیل بن ابی اویس ابن مالك المدنی رحمه الله دې. د دوی تذکره کتاب المساقاة، باب شرب الناس وسقی الدواب لاندې تیره شوې ده.

② **مالک**:- دا امام مالك بن انس بن ابی عامربن عمرو الاصبحی رحمه الله دې د دوی تذکره کتاب الایمان باب من الدین الفرار من الفتن لاندې تیره شوې ده [4]

③ **زیدبن اسلم**:- دا ابواسامه یا ابو عبدالله زید بن اسلم قرشی عدوی مدنی رحمه الله دې. د دوی

---

[1]) فتح الباری:۶/۲۱۶.

[2]) فتح الباری:۶/۲۱۶.

[3]) تفردبه البخاری. انظر تحفة الاشراف بمعرفة الاطراف للمزی:۸/۸ رقم:۱۰۳۹۵.

[4]) کشف الباری:۲/۸۰.

تذکره هم کتاب الایمان کښې تیره شوې ده.[1]

په روایت کښې دی چه حضرت عمر ﷺ هنی نوم خپل آزاد کړې غلام ته (ربذه) دَ مال دَ څرن دَ ځائی عامل مقرر کړو نو هغه ته ئی هدایت اوکړو چه مسلمانانوسره په رفق اونرمئی سره ملاویږه دَمظلوم دَ بد دعانه ویریږه ځکه چه دَ مظلوم دعا رد کیږی نه

هُنی :- (بضم الهاء وفتح النون وتشدید الیاء) دادَ حضرت عمر ﷺ آزاد کړې شوې غلام وو. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه فضل اوکمال کښې دَ هغه درجه اوچته وه ګنی دحضرت عمر ﷺ غوندې جوهرشناس خلیفه اسلام به دَ ربذه دَ چراګاه هغه کله هم عامل نه جوړولو.[2]

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه هنی دَ رسول الله ﷺ زمانه خولیدلې ده لیکن مؤرخینوکښې چاهم هغه ته صحابی نه دی وئیلی.[3] په صحیح بخاری کښې هنی ذکر دَ باب هم په دې یوروایت کښې شوې دې. باقی امام بخاری رحمه الله په خپل صحیح کښې دَهغه هیڅ یوروایت نه دې نقل کړې.[4]

الحِمٰی :- (بکسر الحاء المهملة وفتح المیم مقصورا) چراګاه یعنې دَ څرن ځائی ته وائی. پخوانئی زمانه کښې به دَمالدارانو او اثرلرونکوخلقو خاص دَځارووڅرن ځایونه وو په کوم کښې چه به دَ نوروخلقودَځاروو دَ څرولواجازت نه وو حمی هم دې ته وائی.[5]

په روایت کښې چه دَ کوم چراګاه ذکر دې دې نه دَ ربذة چراګاه مراد ده.[6] معجم البلدان کښې یعقوب حموی رحمه الله لیکلی دی رسول الله ﷺ په دې چراګاه کښې دَ اوسیدوخواهش ښکاره کړې وو اودَ ربذه تعریف کولوسره ئی فرمائیلی ووکه چرې دلته دَ مارانو کثرت نه وو نو دَ اوسیدودپاره ډیرمناسب ځائی وو.[7]

وأدخل رب الصریمة ورب الغنیمة وإیای ونعم بن عوف ونعم بن عفان فانهما إن تهلک ماشیتهما یرجعان إلی نخل وزرع، وأن رب الصریمة ورب الغنیمة، ان تهلک ماشیتهما یاتنی ببنیه فیقول یاأمیر المؤمنین، أفتارکهم أنا؟ لا أبالک فالماء والکلأ أیسر علی من الذهب والورق.

حضرت عمر ﷺ هنی ته هدایت کولوسره نور اوفرمائیل چه کوم خلق دَ اوښانواو چیلو مالکان دی دهغوی په رمو کښې دَ جانږې اخستلودَ پاره ورځه دې دپاره چه دَ صدقه په وصول کولوکښې دَ چاحق اونه وهلې شی. دَعبدالرحمن بن عوف او عثمان بن عفان دَ ځاروو باره کښې احتیاط کوه ځکه چه په معاشی لحاظ سره دا دواړه حضرات مستحکم او مالداران دی

---

[1]) کشف الباری: ۲۰۳/۲.
[2]) عمدة القاری: ۴۲۲/۱۴وفتح الباری:۲۱۷/۶.
[3]) عمدة القاری: ۴۲۲/۱۴وفتح الباری:۲۱۷/۶.
[4]) عمدة القاری: ۴۲۲/۱۴وفتح الباری:۲۱۷/۶.
[5]) معجم البلدان:۳۰۷/۲ (المادة: ح.م)
[6]) عمدة القاری: ۴۲۲/۱۴.
[7]) معجم البلدان:۳۰۸/۲قوله صلی الله تعالی علیه وسلم: لنعم المنزل الحمی، لولا کثرة حیانة.

هسې نه چه د امارت د وجې په چراګاه کښې دهغوی د څاروو زیات رعایت کولوسره د غریبانانو حق اونه وهلې شي ځکه چه د دوی څاروی هلاك هم شي نودخپلو کهجورود باغونو نه او د فصلونونه هغوی د خپل رزق اومعاش انتظام کولې شي خوچه کوم غریبانانو د یوڅو اوبنانو چیلو خاوندان دی که دهغوی څاروی (ګیانه ملاویدو اوخیال نه ساتلود وجې) هلاك شي نوهغوی به خپل اولاد ماله راولي وائی به اې امیرالمؤمنین (مونږ غریبانانو اومحتاج یوتاسو زمونږ دپاره د بیت المال نه وظیفه جاري کړئ)([1]) نوآیا هغوی به زه هیرکړم؟ نه (بلکه زه به دهغوی د معاش انتظام کوم) لهذا دهغوی د پاره د ګیا اوبوانتظام او آساني ورکول په سرو زرو او سپینو زرو د هغوی انتظام کولو نه بهتر او آسان دی.

حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عیني رحمه الله فرمائی عبدالرحمن بن عوف او عثمان بن عفان رضي الله عنهما نومونه حضرت عمر رضي الله عنه د مثال په توګه پیش کړی دی ځکه چه په صحابه کرامو کښې دا دواړه حضرات په معاشي لحاظ سره ښه مستحکم اوخوشحال وو.([2]) د حضرت عمر رضي الله عنه منشاء داوه چه دهغوی څارود څرن د ځائی نه منع کړه یعنی ددوی په څاروو د نورو په مقابله کښې دومره توجو مه ورکوه چه د غریبانو او حاجتمندو حق اووهلې شي. ځکه چه که د غریبانو څاروي هلاك شي نودهغوی د معاش انتظام کولودپاره به بله لاز ملاؤنه شي بغیرددې نه چه مونږ د بیت المال نه د هغوی دپاره په وظیفه باندې امداد اوکړو. اوکه د ابن عوف او ابن عفان رضي الله عنهما څاروی هلاك هم شي نوهغوی د خپلو پټوفصلونو اود کهجورو دباغونونه خپل معاشي ضرورت پوره کولې شي.([3])

الصریمة:- په صاد ضمه او راء باندې فتحه سره دالصرمة تصغیردې. وړوکې رمې ته وائی. ددې اطلاق د شلو نه تر دیرشو یا څلویښتو پورې اوبنانو اوچیلو رمه باندې کیږی.([4])

الغنیمة:- دادَ غنم تصغیردې. ددې لفظ نه هم تقلیل عدد مراددې یعنی د چیلو وړه رمه.([5])

إیاي:- دا لفظ تحذیر دې قیاسًا إیاك وئیل پکاروو ځکه چه دنحوی قاعدې مطابق تحذیر د مخاطب کولې شي او إیاي شاذ او قلیل الاستعمال دې. لیکن علامه عیني رحمه الله او حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دتحذیر نسبت خپل ځان طرف ته کولوسره دراصل دحضرت عمر رضي الله عنه مقصد هم مخاطب خبردار کول وو او ډیره بلیغ پیرایه هم دغه ده. چنانچه عمدة القاري کښې

---

[1]) عمدة القاري: ۴۲۲/۱۴ - ۴۲۳.

[2]) دحضرت عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه د مالدارئی قصه مشهوره ده. د وفات نه پس چه کله د سرو زرو خښتې دهغه په بیبیانوتقسیم شوې نو د پرې کونکو په لاسونوکښې پولئی جوړې شوې. په څلورو بیبیانو کښې هرې یوې ته اتیا اتیا زره اشرفئی ملاؤشوې. اوګورئی هزار سال پهلی ص:۱۷۷ مؤلف مولانا مناظراحسن ګیلانی.

[3]) فتح الباري: ۲۱۷/۶وعمدة القاري: ۴۲۲/۱۴.

[4]) النهایة لابن الاثیر: ۲۷/۳(المادة: ص ر م)والکرماني: ۵۵/۱۳.

[5]) عمدة القاري: ۴۲۲/۱۴.

دی. وکان القیاس ان یقول وایاك. لان هذه اللفظ للتحذیر. وتحذیر المتکلم نفسه شاذ عند النحاة. ولکنه بالغ فیه من حیث انه حذر نفسه. ومراده تحذیر المخاطب. وهو ابلغ [1]

قوله وأيم الله إنهم ليرون أني قد ظلمتهم إنها لبلادهم فقاتلوا عليها في الجاهلية. په خدائی هغوی به باورکوی چه ما هغوی سره ظلم کړې دې ځکه چه دا زمکې هم دهغوی علاقې دی د جاهلیت په زمانه کښې هغوی ددې دپاره جنګونه کړی دی. علامه عینی رحمه الله او حافظ ابن حجر رحمه الله تحریر فرمائی چه دې خلقو نه عبدالرحمن بن عوف او عثمان بن عفان رضی الله عنهما نه بلکه عام اهل مدینه مراد دی [2]

قوله وأسلموا عليها في الاسلام. او اسلام راوړلونه پس دهغوی په زمکو باندې دهغوی ملکیت په ځائی اوساتلې شو.

قوله والذي نفسي بيده لولا المال الذي أحمل عليه في سبيل الله ما حميت عليهم من بلادهم شبرًا. دهغه ذات قسم د چا په قدرت کښې چه زما ځان دې که هغه مال نه وو کوم چه په جهاد کښې د سورلئې په کار راځی نو ما به د هغوی په علاقو کښې په یولیشت زمکه باندې هم چراګاه نه جوړوله. د دغه مال نه هغه اوښان او اسونه مراد دی کوم چه په جهاد کښې د سورلئې په کار راځی. دحضرت عمر رضی الله عنه په دورخلافت کښې په مختلف میدانونو او چراګاهونو کښې به څلویښت زره اوښان او اسونه څریدل. [3]

ترجمة الباب سره دحضرت عمر رضی الله عنه د اثر مناسبت باندې اشکال:- امام بخاری رحمه الله دحضرت عمر رضی الله عنه په مذکوره اثر کښې **إنها لبلادهم فقاتلوا عليها في الجاهلية، وأسلموا عليها في الاسلام** سره ترجمة الباب ثابت کړې دې. لیکن حقیقت دادې چه ترجمة الباب سره ددې اثر هیڅ مناسبت نشته نه دا اثر داحنافو خلاف مستدل جوړیدې شی ځکه چه اهل مدینه اهل صلح وو. په اثرکښې د ربذه د چراګاه ذکردې دادمدینې په حدودکښې شامل وو. مونږ وړاندې خودلې دی چه داهل صلح منقوله اوغیرمنقوله املاك په اتفاق سره غنیمت نه شی جوړیدې. ددې دپاره **إنها لبلادهم فقاتلوا عليها في الجاهلية، وأسلموا عليها في الاسلام** نه دحضرت عمر رضی الله عنه دا وو چه دمدینې اوسیدونکو اهل اسلام سره صلح کړې وه او داسلام راوړلونه پس دهغوی په زمکو باندې دهغوی ملکیت په ځائی ساتلې شوې وو لهذا اوس به هم دا ملکیت په ځائی وی. بل دا چه د اهل مدینه په کومه حصه زمکه باندې حضرت عمر رضی الله عنه د څرن ځائی جوړ کړې وو هغه شاړه او خرابه زمکه وه. حضرت عمر رضی الله عنه دا په کار راوستلوسره د څاروو د څرن دپاره خاص کړې وه. په دې وجه هغه د مسلمانانو دعام مفاد دپاره د حکومت په کنټرول کښې راوستلې شوه شرعًا حاکم وخت ته ددې اختیارحاصل دې. بفرض محال که داخبره اومنلې

[1] فتح الباری: ٦/٢١٧وعمدة القاری: ١٤/٤٢٢.
[2] عمدة القاری: ١٤/٤٢٣ وفتح الباری: ٦/٢١٨.
[3] عمدة القاری: ١٤/٤٢٣.

شي چه مدينه عنوتا فتح شوې وه نوبيا هم ددې اثر نه دا نه ثابتيږي چه د فتح نه وړاندې د مدينې اسلام راوړونكو جائيدادونو باندې دهغوى ملكيت او تصرف په خاني ساتلې شوې وو چنانچه علامه ظفر احمد عثمانى رحمه الله تحريرفرمائى ولاحجة فيه أصلا - أى فى أثرعمر رضى الله عنه - فإن الربذة من عمل المدينة كما قاله المجد، وأهل المدينة قد أسلموا عفوا وطوعًا وكانت أموالهم. وهذا معنى قول عمر: وأسلموا عليها فى الاسلام ولا نزاع فى أهل الصلح......... وإن سلمنا أنها فتحت عنوة فلا دليل أن بعض أهلها قد أسلموا قبل الفتح وأقر واعلى أرضهم وديارهم، ومن ادعى فليات على ذلك ببرهان.[1]

دحضرت انورشاه كشميرى رحمه الله اشكال: حضرت علامه انورشاه كشميرى رحمه الله عجيبه نكته بيان كړې ده. دامام بخارى رحمه الله په مذكوره ترجمه باندې اشكال كولوسره فرمائى چه د حضرت عمر رضى الله عنه ددې اثر ترجمه سره هيڅ مناسبت نشته. دترجمة الباب لاندې چه كومه زيربحث ده هغه د دارالكفرد بعض خلقو مسلمانان كيدو سره متعلق ده اودحضرت عمر رضى الله عنه اثر هغه دارالكفرسره متعلق دې چرته چه اوسيدونكى ټولو اسلام راوړلې وى.[2] ښكاره خبره ده چه د كوم دارالكفروالا په اجتماعى توګه باندې مسلمانان شوې وى نودمجاهدين اسلام دحملې كولود وجه نه دهغوى املاك غنيمت جوړولو په اتفاق سره اجازت نشته په دې كښې د يو امام اختلاف نشته.

فيض البارى كښې دى: قاتلوا عليها فى الجاهلية وأسلموا عليها فى الاسلام فيه دليل على كون تلك الاراضى مملوكة لهم، وذالا يرد علينا، لان المتبادر منه أنهم أسلموا كلهم، ومسالتنا فيما إذا أسلم قوم، وبقى الكفر من حولهم.[3] حضرت شيخ الحديث رحمه الله هم دغه خبره فرمائيلې ده.[4]

دَ مذكوره اثر تخريج: امام بخارى رحمه الله نه علاوه دحضرت عمر رضى الله عنه مذكوره اثر امام مالك رحمه الله هم په موطا كښې روايت كړې دې.[5] ليكن حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه دا اثر په موطا امام مالك رحمه الله كښې مروى نه دې. وهذا الحديث ليس فى الموطا.[6]

په دې باندې ردكولوسره حافظ رقانى رحمه الله إن هذا لشئ عجاب تحريرفرمائيلو سره دتعجب اظهاركړې دې چه دا اثر امام مالك رحمه الله په موطاكښې روايت كړې دې ددې نه باوجود حافظ ابن حجر رحمه الله څنګه انكاركوى.[7] دَ حافظ ابن حجر رحمه الله دفاع كولوسره حضرت شيخ الحديث رحمه الله تحرير فرمائى: ويمكن الاعتذار عن الحافظ أنه يمكن أن يكون فى نسخته من الموطا.[8]

---

[1]) إعلاء السنن: ۱۴۳/۱۲.

[2]) الابواب والتراجم ص: ۲۰۳.

[3]) فيض البارى: ۴۵۶/۳.

[4]) الابواب والتراجم: ص:۲۰۳.

[5]) موطا امام مالک رحمه الله ۱۰۰۳/۲ فى دعوة المظلوم. باب ماينقى من دعوة المظلوم.

[6]) فتح البارى:۲۱۸/۶.

[7]) أوجزالمسالک للمحدث محمدزكريا الكاندهلوى:۳۷۱/۱۵.

[8]) أوجزالمسالک للمحدث محمدزكريا الكاندهلوى:۳۷۱/۱۵.

يعنى دحافظ صاحب د طرف نه دا عذر پيش كولې شى چه دهغوى زيرنظر موطا كومه نسخه وه ممكن دى چه په هغې كښې دا اثر نه وى

د روايت باب نه مستنبط فوائد:- علامه مهلب رحمه الله د روايت باب نه دا فوائد مستنبط كړى دى:

① حاكم وخت له پكار دى چه هغه شاړې بنجر زمكې دمفاد عامه دپاره په كار راولى. (۱)

② كه د غريبانانود حق وهلو انديښنه وى نودهغوى د فائدې د خاطره مالدارانوته معمولى شان نقصان رسولو كښې هيڅ بديت نشته. (۲) لكه څنګه چه حضرت عمر رضي الله عنه په دې اثركښې هنى ته هدايت وركولو سره اوفرمائيل كه دمالدارانو څاروو ته نقصان هم اورسى نودهغوى په حق كښې دا څه لوئى نقصان نه دې هغوى سره دمعاش نورې هم ذرائع موجود دى ولې دغريبانانود معاش ذريعه هم دغه څاروى دى په دې وجه دهغوى خيال ساته.

③ كوم ځائى چه د څاروو ډنګرود څرن دپاره خاص وى په هغې باندې دهغه ځائى د اوسيدونكو حق دې. په دغه زمكه باندې چه هغوى ته د خپلو څاروو د څرن آسانى ده حاكم وخت دې هغوى د دغه آسانتيا نه نه محروم كوى. (۳)

باب ۱۷۷: كتابة الامام الناس

الناس:- دامنصوب دې ځكه چه **كتابة** د مصدر اضافت فاعل طرف ته دې اودا ددې مفعول دې. **ينصب الناس على أنه مفعول للمصدر المضاف إلى فاعلة.** (۴)

د ترجمة الباب مقصد:- علامه ابن منير رحمه الله فرمائى چه دې باب قايمولوسره امام بخارى رحمه الله د هغه عقيدې ترديد كوى چه په مردم شمارئى سره بركت اوچتيږى. يعنى داګنړل چه په مردم شمارئى سره بركت اوچتيږى غلطه ده. دغزوه حنين په موقع د بركتونو اوچتولو واقعه د اعجاب نفس د وجه نه شوې وه. (۵)

ګنى فى نفسه په مردم شمارئى كښې د دين اسلام دپاره په ځوحوالوسره مختلف فوائد پټ دى. مثلاً هم دغه چه د مستحق او ضرورت مندو كسانودپاره د وظائف جارى كول دمردم شمارئى نه بغير ډير ګران دى. كه چرې مردم شمارى اونه كړې شى نود بيت المال په اخراجات كښې عدم توازن اود وظائف په جارى كولو كښې به بې قاعدګى پاتې شى.

[حديث ۲۸۹۵] (۶) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ حُذَيْفَةَ - رضى الله عنه - قَالَ قَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «اكْتُبُوا لِي مَنْ

---

(۱) شرح ابن بطال: ۵/۲۱۹ — ۲۲۰.

(۲) شرح ابن بطال: ۵/۲۱۹ — ۲۲۰.

(۳) شرح ابن بطال: ۵/۲۱۹ — ۲۲۰.

(۴) عمدة القارى: ۱۴/۴۲۳.

(۵) المتوارى ص: ۱۷۹ وفتح البارى: ۶/۲۲۰ والابواب والتراجم: ص: ۲۰۴.

(۶) وأيضاً الحديث عندمسلم فى صحيحه: ۱/۸۴ فى كتاب الايمان باب جواز الا ستسرار بالايمان للخائف رقم: ۳۷۷ وعند ابن ماجه فى سننه ص: ۲۹۱ فى الفتن، باب الصبرعلى البلاژى رقم: ۴۰۲۹.

تَلَفَّظَ بِالإِسْلاَمِ مِنَ النَّاسِ » . فَكَتَبْنَا لَهُ أَلْفًا وَخَمْسِمِائَةِ رَجُلٍ ، فَقُلْنَا نَخَافُ وَنَحْنُ أَلْفٌ وَخَمْسُمِائَةٍ فَلَقَدْ رَأَيْتُنَا ابْتُلِينَا حَتَّى إِنَّ الرَّجُلَ لَيُصَلِّي وَحْدَهُ وَهُوَ خَائِفٌ.

رجال الحديث

① **محمدبن يوسف**:- دا محمدبن يوسف بن واقدضبى فريابى رحمه الله دي. دَدوى حالات كتاب العلم باب ماكان النبى صلى الله تعالى عليه وسلم يتخولهم بالموعظة لاندې تيرشوى دى.

② **سفيان**.- **سفيان**:- دا مشهورمحدث سفيان بن عيينه بن ابى عمران هلالى كوفى رحمه الله دي. دَدوى حالات كتاب الايمان لاندې اجمالاً[1] او كتاب العلم لاندې تفصيلاً تير شوې دى.[2]

③ **الاعمش**:- دا ابومحمد سليمان بن مهران اسدى كوفى رحمه الله دي. دَاعمش په لقب سره مشهوردې. دَدوى حالات كتاب الايمان باب ظلم دون ظلم لاندې تيرشوى دى.[3]

④ **ابووائل**:- دا مشهور تابعى ابووائل شقيق بن سلمه اسدى كوفى رحمه الله دي. دَدوى حالات كتاب الايمان باب خوف المؤمن من أن يحبط عمله لاندې تيرشوى دى.[4]

⑤ **حذيفه** رضي الله عنه:- دامشهورصحابى ابوعبدالله حذيفه بن اليمان رضي الله عنه دي. دَدوى حالات كتاب ا لعلم لاندې تفصيل سره تيرشوى دى.[5]

قوله:اكتبوالى من تلفظ بالاسلام من الناس:- په روايت كښې دى چه رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه ماته دَ مسلمانانو شمير ليكلې راكړه. په صحيح مسلم كښې دا روايت دَ ابومعاويه په طريق سره نقل دې. په هغې كښې اكتبوا په ځائى أحصوا دې.[6] په دې لفظ كښې دمعنى لحاظ سره ډيرعموم دې. دَ صحيح مسلم په دې روايت كښې رسول الله ﷺ فرمائيلى دى إنكم لاتدرون لعلكم أن تبتلوا.[7] يعنى تاسو نه پيژنئى كيدې شى فتنوكښې اخته شئى. دَ صحيح بخارى په حديث باب كښې دا جمله نشته.

قوله:فكتبناله ألفاً وخمساة رجل:- حضرت حذيفه رضي الله عنه وائى چه مونږ دَ يوزر پنځوسوو مسلمانانو نومونه اوليكل اودَ حضورپاك په خدمت كښې مو پيش كړل.

قوله:فقلنانخاف،ونحن ألف وخمساة:- فقلنا نخاف..... دا استفهام تعجب دې. نخاف

---

[1]) كشف البارى: ۲۳۸/۱

[2]) كشف البارى: ۸۶/۳.

[3]) كشف البارى: ۲۵۱/۲.

[4]) كشف البارى:۵۵۹/۲.

[5]) كشف البارى:۹۲/۳.

[6]) الصحيح مسلم: ۸٤/۱ كتاب الايمان باب جواز الاستسرار بالايمان للخائف كما مر آنفاً.

[7]) الصحيح لمسلم:۸٤/۱وعمدة القارى:۴۲۴/۱۴ وفتح البارى:۲۱۹/۶.

نه وراندې هل مقدر دې [1] مطلب دادې چه آیا یونیم زر نفوسو باندې مشتمل کیدو باوجود به مونږ ویره محسوس کوو؟ یعنی د دومره غیرمعمولی ګنړې باوجود به مسلمانان ولې په ویره او دهشت کښې راګیریږی؟

د مردم شمارنې واقعه کله پیښه شوه؟ - شارحینو په دې کښې مختلف اقوال نقل کړی دی

① یوقول دادې چه د مردم شمارنې واقعه ممکن ده چه غزوه احدته د تللودپاره پیښه شوی وی [2]

② علامه ابن التین رحمه الله د وثوق سره فرمائیلی دی چه دا واقعه د غزوه خندق په موقع د خندق د کنستلو وخت کښې پیښه شوې [3]

③ د علامه داؤدی رحمه الله رائې ده چه دا د حدیبیه په موقع پیښه شوې ځکه چه د شمیرې باره کښې د صحابه کرامو په مینځ کښې اختلاف هم په دې مقام باندې شوې وو. د بعض صحابه کرامو رائې وه چه ټول کسان یونیم زر دی او بعضو وئیل چه زر دی. [4]

قوله فلقد رأيتنا ابتلينا حتى إن الرجل ليصلي وحده وهو خائف - رأيتنا په دې کښې نا باندې ضمه ده او د متکلم صیغه ده تقدیرعبارت دادې فلقد رأيت نفسنا بعض روایاتوکښې رأينا نقل دی. [5] مونږ خپل ځان فتنوکښې راګیرکړو تردې چه سړې ځان له مونځ کولو سره هم ویریږی علامه کرمانی رحمه الله او علامه عینی رحمه الله فرمائی چه په روایت کښې د ویرې د کومې کیفیت تذکره کړې شوې ده هغه د رسول الله ﷺ د وفات نه پس زمانې سره متعلق ده [6]

روایت کښې په ابتلاء سره د کومې فتنې طرف ته اشاره ده؟ - په روایت کښې ویره او ابتلاء نه کومو فتنوطرف ته اشاره ده؟ په دې سلسله کښې د شارحینو حضراتو مختلف اقوال ذکرشوی دی: ① د حافظ ابن حجر رحمه الله رائې ده چه دې نه د حضرت عثمان رضی الله عنه د دورخلافت په آخری ورځوکښې د ولید بن عقبه او د کوفې د نورو امراؤ بې اعتدالیانو طرف ته اشاره ده. ولیدبن عقبه به مونځ د وخت نه روستو کولو یا دا چه د مانځه د سنتو او آدابو خیال به ئې نه ساتلو. د ولید بن عقبه او د ده په شان داسې نورو امراؤ د غلط تګ د وجې نه څه نیکان خلق داسې وو چه د هغه په اقتداء کښې به ئې مونځ کول مکروه ګڼړل. داسې خلقو به اول په پټه ځان له مونځ کولو او روستو د عقبه د قهر اوغضب اوعتاب نشانه جوړیدو او فتنه کښې د راګیریدو د ویرې په دویم ځل د هغه په اقتداء کښې مونځ کولو.

[1]) شرح الکرمانی:۱۳/۵۶وعمدة القاری:۱۴/۴۲۴ وقسطلانی:۵/۱۷۵.
[2]) عمدة القاری:۱۴/۴۲۴وفتح الباری:۶/۲۱۹ وإرشادالساری للقسطلانی:۵/۱۷۵.
[3]) عمدة القاری:۱۴/۴۲۴وفتح الباری:۶/۲۱۹ وإرشادالساری للقسطلانی:۵/۱۷۵.
[4]) عمدة القاری:۱۴/۴۲۴وفتح الباری:۶/۲۱۹ وإرشادالساری للقسطلانی:۵/۱۷۵.
[5]) شرح الکرمانی رحمه الله۱۳/۵۶.
[6]) شرح الکرمانی:۱۳/۵۶وعمدة القاری:۱۴/۲۲۴.

حافظ ابن حجر رحمه الله تحریر فرمائی فیشبه أن یکون أشار بذلك إلی ماوقع في أواخر خلافة عثمان من ولایة بعض أمراء الکوفة کالولید بن عقبة حیث کان یؤخر الصلوٰة أو لا یقیمها علی وجهها، وکان بعض الورعین یصلی وحده سرًا، ثم یصلی معه خشیة من وقوع الفتنة (١)

② یوقول دادې چه دې نه دحضرت عثمان رضی الله عنه دَ یوسفرطرف ته اشاره ده. په دغه سفرکښې هغوی دَ قصر مونځ په ځائې پوره مونځ کړې وو اودَ سفرملګروچه دَ حضرت عثمان رضی الله عنه دا طرزعمل اولیدلو نودهغوی دویرې نه به ئې په پټه قصر هم کولو. مطلب دادې چه دَ حضرت عثمان رضی الله عنه په اقتداء کښې به پوره کولو خوروستوبه ئې دغه نه په پټه قصر هم کولو.

③ دَامام نووی رحمه الله رائې ده چه دَدې نه دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم دَ وفات نه پس ښکاره کیدونکې فتنوطرف ته اشاره ده. دا فتنې دومره خطرناکې وې چه خلقو به دَ ویرې دَ وجې نه خپل ځان پټولو اودَمونځ په شان اهم عبادت به ئې پټ ادا کولو چه چرته دَ فتنې او قتل او فساد ښکاره نه شی (٢)

حَدَّثَنَا عَبْدَانُ عَنْ أَبِي حَمْزَةَ عَنِ الْأَعْمَشِ فَوَجَدْنَاهُمْ خَمْسَمِائَةٍ. قَالَ أَبُومُعَاوِيَةَ مَا بَيْنَ سِتِّمِائَةٍ إِلَى سَبْعِمِائَةٍ. (٣)

رجال الحدیث

①**عبدان**:- دا عبدالله بن عثمان بن بجله دې. عبدان په لقب سره مشهوردې. دَدوی حالات کتاب الایمان بدء الوحی لاندې تیرشوی دی. (٤)

② **ابوحمزه**:- دا ابوحمزه محمد بن میمون الیشکری دې. دَدوی حالات کتاب الغسل باب نفض الیدین من الغسل لاندې تیرشوی دی.

③ **عمش**:- دا ابومحمد سلیمان بن مهران اسدی کوفی رحمه الله دې. دَاعمش په لقب سره مشهوردې. دَدوی حالات کتاب الایمان باب ظلم دون ظلم لاندې تیرشوی دی. (٥)

قوله:قَال ابومعَاویه:- دا ابومعاویه محمدبن خازم التمیمی دې. دَدوی حالات کتاب العلم باب الحیاء فی العلم لاندې تیر شوی دی. (٦)

دَمذکوره تعلیق تخریج:- دا تعلیق امام مسلم رحمه الله کتاب الایمان باب الاستسرار بالایمان للخائف

---

(١) فتح الباری:٦/٢١٩.

(٢) شرح النووی علی صحیح مسلم:١/٨٤ وشرح الکرمانی:١٣/٥٦ وعمدة القاری:١٤/٤٢٤.

(٣) قوله: حدثنا عبدان...... تفردبه البخاری رحمه الله، أنظر تحفة الاشراف للحافظ المزی رحمه الله ٣/٣٨ رقم:٣٣٣٨.

(٤) کشف الباری:١/٤٦١.

(٥) کشف الباری: ٢/٢٥١.

(٦) کشف الباری:٤/٦٠٥.

لاندې. امام نسائی رحمه الله سنن کبری کښې کتاب السیر باب أحصاء الامام الناس لاندې او امام ابن ماجه رحمه الله خپل سنن کښې کتاب الفتن باب الصبر علی البلاء لاندې موصولاً نقل کړې دې.[1]

د روایت باب او مذکوره تعلیق مقصد:- دامام بخاری رحمه الله مقصد دا خودل دی چه ترجمة الباب په ړومبی روایت کښې په کوم طریق سره سفیان بن عیینه رحمه الله د اعمش رحمه الله نه حدیث روایت کړې دې هم په دغه طریق سره ابوحمزه رحمه الله او ابومعاویه رحمه الله هم د اعمش رحمه الله نه نقل کړې دې خودې دواړو د سفیان بن عیینه رحمه الله نه اعدادوشمار مختلف ذکرکړی دی.[2] سفیان بن عیینه رحمه الله یوزر پنځه سوه او ابوحمزه رحمه الله پنځه سوه او ابومعاویه رحمه الله شپږسوه نه تر اوو سوو پورې عدد ذکرکړې دې. چونکه سفیان بن عیینه رحمه الله په حفظ اتقان او ثقاهت کښې په نورو محدثینوفوقیت لري بل دا چه د ثقه راوی زیادت هم معتبردې. په دې وجه امام بخاری رحمه الله د ابن عیینه زیادت فی العدد والاروایت ته ترجیح ورکولوسره مقدم اوساتلو.[3]

علامه اسماعیلي رحمه الله فرمائی چه یحیی بن سعید اموی او ابوبکربن عیاش رحمه الله د ابوحمزه رحمه الله موافقت کښې د پنځوسوو عدد ذکرکړې دې. په دې باندې حافظ بن حجر رحمه الله فرمائی چه تعارض حفظ اواتقان او اکثریت په مینځ کښې دې. یعنی یوطرف ته ابوزحمزه، یحیی بن سعید او ابوبکر بن عیاش رحمهم الله دې چه د پنځوسوو عدد نقل کولو کښې متفق دی (لفظ اکثریت نه هم دې حضراتودا تفاق طرف ته اشاره کړې ده) خودمذکوره دریواړو حضراتو په مقابله کښې احفظ دې لکه چه تعارض دلته په احفظیت او اکثریت کښې دې. ددې نه دامام بخاری رحمه الله رحجان هم معلومیږی یعنی د تعارض په صورت کښې هغه چونکه حفظ ته ترجیح ورکوی په دې وجه دلته هم امام بخاری رحمه الله داحفظ کیدود وجې امام ابن عیینه رحمه الله روایت ته ترجیح ورکړې ده او اکثریت یعنی ابوحمزه یحیی بن سعید او ابوبکرین عیاش رحمهم الله روایات ئی مرجوح گرځولی دی.

حافظ ابن حجر رحمه الله تحریرفرمائی: **وأما ما ذكره الاسماعيلي أن يحيى بن سعيد الاموي وأبابكر بن عياش وافقا أبا حمزة في قوله: خمسمائة فتعارض الاكثرية والاحفظية، فلا يخفى بعد ذلك الترجيح بالزيادة، وبهذا يظهر نظر البخاري على غيره.**[4]

د یواشکال جواب:- دلته دا اشکال کیدې شی چه امام بخاری رحمه الله که چرې د ثقه د زیادت اعتبارکولوسره د سفیان بن عیینه رحمه الله روایت ته ترجیح ورکړه نوبیاامام مسلم رحمه الله د ابومعاویه رحمه الله روایت ته ولې ترجیح ورکړه؟

علامه عینی رحمه الله او حافظ ابن حجر رحمه الله ددې داجواب ورکړې دې چه داعمش په شاگردانو

---

[1]) السنن الكبرى للامام النسائي:۲۷٦/۵ رقم:۸۸۷۵ صحيح مسلم:۸٤/۱ كتاب الايمان باب جواز الاستسرار بالايمان للخائف.وسنن ابن ماجه ص:۲۹۱ في أبواب الفتن.

[2]) عمدة القاري:۲٤/۱٤ وفتح الباري:۲۱۹/٦.

[3]) عمدة القاري:۲٤/۱٤ وفتح الباري:۲۲۰/٦ وإرشادالساري:۱۷۵/۵.

[4]) فتح الباري:۲۲۰/٦.

کښې ابومعاویه د حفظ او اتقان په لحاظ سره زیات ممتاز وو په دې وجه امام مسلم رحمه الله د هغه روایت ته ترجیح ورکړه. او سفیان بن عیینه رحمه الله د اعمش رحمه الله په تلامذه سره په ټولو محدثینو باندې فائق دې په دې وجه امام بخاری رحمه الله د هغه روایت ته ترجیح ورکړه.[1]

په اعدادکښې تعارض او د هغې حل:- اعداد او شمیر مختلف خودونکی دې دریواړو روایاتو کښې تطبیق ورکولوسره شارحین حضرات مختلف اقوال نقل کوی. ① علامه داؤدی رحمه الله فرمائی **لعلهم کتبوا فی مواطن.** یعنی ممکن ده چه د مردم شمارنې دا واقعه په مختلفو مقاماتو باندې د یرځل پیښه شوې وی. په داسې صورت کښې ښکاره خبره ده چه د کسانو د زیاتیدو او کمیدو سره اعداد او شمیر مختلف کیدل بالکل ممکن دی.[2]

② بعضو دا تطبیق ورکړې دې چه په کومو روایتونو کښې د یو زر پنځوسوو عدد ذکرشوې دې دې نه مسلمانان سړی ښځې ماشومان او غلامان ټول مراد دی.[3]

او په کومو روایاتو کښې چه د پنځو سوو عدد ذکرکړې شوې دې د هغې نه صرف مجاهدین مراد دی. د غه شان چه کومو روایاتو کښې شپږ سوو نه اووه سوو پورې د عدد بیان شوې دې د هغې نه صرف سړی مراد دی.[4]

په دویم تطبیق باندې د امام نووی رحمه الله رد:- لیکن دویم تطبیق ردکولوسره امام نووی رحمه الله فرمائی چه کله روایاتو کښې **ألف وخمسماة رجل** کښې د رجل تصریح موجود ده نو د دې اطلاق په ښځو ماشومانو او غلامانو باندې صحیح نه دې.

③ امام نووی رحمه الله فرمائی چه صحیح تطبیق دا دې چه کومو راویانو د اووه سوو عدد روایت کړې دې د هغې نه خصوصاً د مدینې رجال یعنې سړی مراد دی او کومو راویانوچه د یو زر پنځوسوو عدد ذکرکړې دې د هغې نه د مدینې د رجالوسره مدینې سره ملحق ځایونو او کلو مسلمانان او سیدونکی هم مراد دی.

چنانچه امام نووی رحمه الله تحریر فرمائی: **وقد يقال: وجه الجمع بين هذه الالفاظ أن يكون قولهم ألف وخمسماة المراد به النساء والصبيان والرجال، ويكون قولهم ست ماة إلى سبع ماة الرجال خاصة، ويكون خمسماة المراد به المقاتلون، ولكن هذا الجواب باطل برواية البخارى فى أواخر كتاب السير فى باب كتابة الامام الناس، فان فيها: فكتب له ألفا وخمس ماة رجل. والجواب الصحيح ـ إن شاء الله ـ أن يقال: لعلهم أرادوا بقولهم مابين الستماة إلى السبعماة رجال المدينة خاصة، وبقولهم: فكتبناله ألفاوخمسماة هم مع المسلمين حولهم.**[5]

---

[1]) عمدة القاری: ۱۴/ ۴۲۴ وفتح الباری: ۶/ ۲۲۰.

[2]) فتح الباری: ۶/ ۲۲۰ وعمدة القاری: ۱۴/ ۴۲۵.

[3]) فتح الباری: ۶/ ۲۲۰ وعمدة القاری: ۱۴/ ۴۲۵ وإرشادالساری: ۵/ ۱۷۵.

[4]) فتح الباری: ۶/ ۲۲۰ وعمدة القاری: ۱۴/ ۴۲۵ وإرشادالساری: ۵/ ۱۷۵.

[5]) شرح النووی علی صحیح مسلم: ۱/ ۸۴ کتاب الحج باب جواز الاستسرار بالایمان للخائف.

دَ علامه کرماني رحمه الله دَ صنيع نه معلوميږي چه دهغوي په نيزد امام نووي رحمه الله مذکوره تطبيق راجح دې (۱) علامه کرماني رحمه الله په دويم تطبيق باندې رد کولوسره فرمائيلي وو چه په حديث باب کښې دَرجل تصريح موجود ده په دې وجه داسې ونيل صحيح نه دی چه دې نه ښځې ماشومان او غلامان مراددی علامه عيني رحمه الله هغه پسې لګيدو سره فرماني چه دا رد پخپله محل نظر دې ځکه چه دَ رجل اطلاق په عبيد او صبيان باندې هم کيږي (۲)

ترجمة الباب سره دحديث باب مناسبت: روايت کښې کتابت يعنی دمردم شمارنی ذکر دې ترجمة الباب سره ددې مناسبت ښکاره دې

[حديث ۲۸۹۶] (۳) حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ عَنْ أَبِي مَعْبَدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ - رضى الله عنهما - قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي كُتِبْتُ فِي غَزْوَةِ كَذَا وَكَذَا، وَامْرَأَتِي حَاجَّةٌ. قَالَ « ارْجِعْ فَحُجَّ مَعَ امْرَأَتِكَ ». [ر: ۱۷۶۳]

رجال الحديث

① **ابونعيم:** - دامشهور محدث ابونعيم الفضل بن دُکين الملائی الکوفی رحمه الله دې. دَدوی حالات کتاب الايمان باب فضل من استبرأ لدينه کښې تيرشوی دی. (۴)

② **سفيان:** - دَترجمة الباب دَ رومبی حديث لاندې دَ دوی حواله تيره شوې ده.

③ **ابن جريج:** - دا عبدالملک بن عبدالعزيز بن جريج اموی رحمه الله دې. دَدوی تذکره کتاب الحيض باب غسل الحائض رأس زوجها وترجيله لاندې تيره شوې ده.

④ **عمروبن دينار:** - داابومحمد عمرو بن دينار الجرحی رحمه الله دې. دَدوی تذکره هم کتاب العلم باب العلم والعظة بالليل کښې تيره شوې ده. (۵)

⑤ **ابومعبد:** - دادَحضرت ابن عباس رضي الله عنهما آزادکړې شوې غلام ابومعبد نافذ المکی رحمه الله دې دَدوی حالات کتاب الاذان باب الذکر بعد الصلوة لاندې تيرشوی دی.

⑥ **ابن عباس:** - دامشهورصحابي دَرسول صلی الله عليه وسلم دَ تره ځوئی حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما دې دَدوی حالات بدء الوحی (۶) بل دَ رسول الله صلی الله عليه وسلم نه نيغ په نيغه دَ هغوی دَ مروياتو تعداد سره

---

[۱]) شرح الکرمانی:۱۳/۵۷.

[۲]) عمدة القاری:۱۴/۵۲۵ قال العلامة العينی رحمه الله الحکم ببطلان الوجه المذکور لايخلو عن نظر، لان العبيد والصبيان يدخلون فی لفظ: الرجل فتامل: والله أعلم.

[۳]) قد سبق تخريج الحديث فی کتاب جزاء الصيدباب حج النسا رقم:۱۸۶۲.

[۴]) کشف الباری: ۲/۶۶۹.

[۵]) کشف الباری: ۴/۳۰۹.

[۶]) کشف الباری:۱/۴۳۵ - ۴۳۷.

متعلق بحث کتاب الایمان باب کفران العشیر وکفر دون کفر لاندې تیرشوی دی (۱)

جاء رجل إلى النبی صلی الله تعالی علیه وسلم فقال یا رسول الله! إنی کتبت فی غزوة کذا وکذا وامرأتی حاجة قال: أرجع فحج مع امرءتك:- حضرت ابن عباس روایت کوی چه یوسړی رسول الله ﷺ له راغلو اوعرض ئی اوکړو یا رسول الله! زما نوم په فلانکی فلانکی جهاد کښې لیکلې شوې دې اوزما ښځه دحج د پاره وتلې ده حضورپاك اوفرمائیل زه خپلې ښځې سره حج اوکړه. دې روایت سره متعلق بحثونه کتاب الحج باب حج النساء لاندې تیرشوی دی.

ترجمة الباب سره دَحدیث باب مناسبت:- دَ حضرت ابن عباس رضی الله عنهما په په دغه روایت کښې إنی کتبت فی غزوة کذا وکذا مناسبت ترجمة الباب سره ښکاره دې. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ددې جملې تعلق ترجمة الباب ړومبی روایت لفظ اکتبوا سره دې. دَ کوم نه چه داثابتیږی چه دَ صحابه کرامو عادت وو چه هغوی به دَ جهاددپاره دَ وتلونکو نومونه لیکل. (۲) دَحافظ صاحب ددې استدلال تائید دَمذکوره روایت نه کیږی په کوم کښې چه دی یوسړې دَ حضورپاك په خدمت کښې حاضر شو وئی وئیل زما نوم په فلانکی اوفلانکی غزوه کښې لیکلې شوې دې.

باب ۱۷۸: إن الله یؤید الدین بالرجل الفاجر

دَ ترجمة الباب مقصد:- علامه ابن منیر رحمه الله فرمائی ددې ترجمة الباب نه دَامام بخاری رحمه الله مقصد دادې که یوفاجر حاکم دَاسلام دَ حفاظت سبب جوړشی نو صرف دَ فسق اوفجور دَ وجی نه خروج او بغاوت کولوسره هغه معزول کول جائزنه دی. ځکه چه الله تعالی دَ فاسق اوفاجر نه هم د دین دَخدمت اوتائید کاراخلی. لهذا دَ داسې حاکم په اقتدار باندې په صبر اوتحمل او شرعی امورو کښې دَ هغه اطاعت کول واجب دی.

[حدیث ۲۸۹۷] (۳) حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ ح وَحَدَّثَنِي مَحْمُودُ بْنُ غَيْلَانَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنِ ابْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ -رضی الله عنه- قَالَ شَهِدْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ -صلی الله علیه وسلم- فَقَالَ لِرَجُلٍ مِمَّنْ يَدَّعِي الإِسْلاَمَ «هَذَا مِنْ أَهْلِ النَّارِ». فَلَمَّا حَضَرَ الْقِتَالُ قَاتَلَ الرَّجُلُ قِتَالاً شَدِيدًا، فَأَصَابَتْهُ جِرَاحَةٌ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، الَّذِي قُلْتَ إِنَّهُ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَإِنَّهُ قَدْ قَاتَلَ الْيَوْمَ قِتَالاً شَدِيدًا وَقَدْ مَاتَ. فَقَالَ النَّبِيُّ -صلی الله علیه وسلم- «إِلَى النَّارِ». قَالَ فَكَادَ بَعْضُ النَّاسِ أَنْ يَرْتَابَ، فَبَيْنَمَا

---

۱) کشف الباری: ۲/۲۰۵ – ۲۰۶.

۲) فتح الباری: ۶/۲۲۰.

۳) وأیضاً أخرجه البخاری فی صحیحه: ۲/۶۰۴ فی کتاب المغازی باب غزوة خیبر، رقم: ۴۲۰۴ و: ۲/۹۷۷ فی القدر باب العمل بالخواتیم رقم: ۶۶۰۶ ومسلم فی صحیحه: ۱/۷۱ فی کتاب الایمان باب غلظ تحریم قتل الانسان نفسه.

هُمْ عَلَىٰ ذَلِكَ إِذْ قِيلَ إِنَّهُ لَمْ يَمُتْ، وَلَكِنَّ بِهِ جِرَاحًا شَدِيدًا. فَلَمَّا كَانَ مِنَ اللَّيْلِ لَمْ يَصْبِرْ عَلَى الْجِرَاحِ، فَقَتَلَ نَفْسَهُ، فَأُخْبِرَ النَّبِي -صلى الله عليه وسلم- بِذَلِكَ فَقَالَ «اللَّهُ أَكْبَرُ، أَشْهَدُ أَنِّي عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ». ثُمَّ أَمَرَ بِلَالًا فَنَادَى بِالنَّاسِ «إِنَّهُ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا نَفْسٌ مُسْلِمَةٌ، وَإِنَّ اللَّهَ لَيُؤَيِّدُ هَذَا الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ». [۳۹۶۷، ۴۲۳۲]

رجال الحدیث

① **ابوالیمان**:- دا ابوالیمان حکم بن نافع بهرانی حمصی رحمه الله دي. دَ دوی تذکره بدء الوحی کې تیره شوې ده.[1]

② **شعیب**:- دابوبشر شعیب بن ابی حمزه القرشی الاموی رحمه الله دي. دَ دوی تذکره هم بدء الوحی کښې تیره شوې ده.[2]

③ **زهری**:- دامشهورمحدث محمدبن مسلم بن عبیدالله بن عبدالله بن شهاب زهری رحمه الله دي. دَدوی حالات هم بدء الوحی لاندې تیرشوی دی.[3]

قوله: وَحَدَّثَنِي مَحْمُودُ بْنُ غَيْلَانَ.......

رجال الحدیث

① **محمود بن غیلان**:- دامحمود بن غیلان العدوی رحمه الله دي. دَدوی حالات کتاب مواقیت الصلوٰة باب النوم قبل العشاء لاندې تیرشوی دی.

② **عبدالرزاق**:- داابوبکر عبدالرازق بن همام بن نافع صنعانی یمانی رحمه الله دي. دَ دوی حالات کتاب الایمان باب حسن إسلام المرء لاندې تیرشوی دی.[4]

③ **زهری**:- دامشهورمحدث عبدالله بن شهاب زهری رحمه الله دي. دَدوی حالات بدء الوحی لاندې تیرشوی دی.[5]

④ **المسیب**:- داامام التابعین سعیدبن المسیب بن حزن بن ابی وهب بن عمرو بن عائذ بن عمران بن مخزوم بن مره قرشی مخزومی رحمه الله دي. دَدوی تفصیلی تذکره کتاب الایمان باب من قال ان الایمان هوالعمل لاندې تیره شوې ده.[6]

---

[1] کشف الباری:۱/۴۷۹ - ۴۸۰.
[2] کشف الباری:۱/۴۸۰.
[3] کشف الباری:۱/۳۲۶.
[4] کشف الباری: ۲/۴۲۱.
[5] کشف الباری:۱/۳۲۶.
[6] کشف الباری:۲/۱۵۹ – ۱۶۱.

⑤ ابوهریره ﷺ - د دوی حالات هم کتاب الایمان باب أمور الایمان لاندې تفصیل سره تیرشوی دی.[1]

قوله وحدثنی محمود.......... - دا تحویل سند دې د دې خائی نه امام بخاری ﷫ خپل دویم سند ذکر کړې دې.

قوله شهدنا مع رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم فقال لرجل ممن یدعی الاسلام: هذا من أهل النار - حضرت ابوهریره ﷺ فرمائی چه مونږ رسول الله ﷺ سره په یوه غزوه کښې شرکت اوکړو. دې نه غزوه خیبر مراد دې یوسړې چه خپل ځان ئی مسلمان ښکاره کولو. حضورپاك دَهغه باره کښې اوفرمائیل دا جهنمی دې. په دې روایت سره حضرت ابوهریره ﷺ دَ غزوه دَنوم تصریح نه کړه. هم دغه روایت امام بخاری ﷫ کتاب المغازی کښې هم نقل کړې دې. هلته شهدنا خیبر تصریح موجود ده.[2]

وړاندې روایت کښې دی: فلما حضر القتال قاتل الرجل قتالا شديدا فاصابته جراحة، فقيل يا رسول الله! الذى قلت إنه من أهل النار، فانه قد قاتل اليوم قتالا شديدًا وقد مات، فقال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم: إلى النار.

کله چه جنګ شروع شو هغه سړې ډیر په تیزئی سره اوجنګیدو او زخمی شو. صحابه کرامو عرض اوکړو یارسول الله ! دَ کوم سړی باره کښې چه تاسو ارشاد فرمائیلې چه دا جهنمی دې هغه خو نن ډیر په تیزئی سره اوجنګیدو او مړ هم شو. حضورپاك اوفرمائیل هغه جهنم ته اورسیدو.

په حقیقت کښې چه کله هغه دَ اسلام دَ طرف نه ډیر په بهادرئی او بې خیالئی سره اوجنګیدو زخمی شو او په ظاهره دَهغه دَ مرګ یقین هم اوشو نو صحابه کرامو دَ رسول الله ﷺ دَ پیشنګوئی متعلق تذبذب کښې راګیرشو. ځکه چه دَهغوی په خیال دَ مسلمانانودَ طرف نه جنګیدو سره بهادری خودلوسره هغه دَ شهادت درجه حاصله کړې وه.

قوله حضر القتال :- قتال مرفوع او منصوب دواړه شان لوستل صحیح دی. دَ رفع په صورت کښې قتال دحضر فاعل دې. دَ نصب په حالت کښې به دَ حضرفاعل ضمیروی چه دَهغه سړی طرف ته به راجع وی اوقتال به مفعول وی.[3] حضرت ابوهریره ﷺ په روایت کښې نور فرمائی: فكاد الناس أن يرتاب.............. نیزدې وه چه خلق په شك اوشبه کښې اخته شوې وې په دې وخت کښې چا اووئیل هغه مړ نه دې خو دَهغه زخم ژور دې کله چه شپه شوه نود زخمونو طاقت نه راوړلوسره هغه خودکشی اوکړه. حضورپاك ته دَ دغه واقعه خبر ورکړې

---

[1]) کشف البارى: ۱/۶۵۹- ۶۶۳.

[2]) صحیح البخاری: ۲/۶۰۴ کتاب المغازی باب غزوة خیبر رقم: ۴۲۰۴.

[3]) شرح الکرمانی: ۱۳/۵۸ وعمدة القاری: ۱۴/۴۲۶ وفتح البارى: ۷/۶۰۱.

شو نو وئی فرمائیل الله اکبر اني عبدالله ورسوله بیا حضورپاك حضرت بلال ﷛ ته دَدې اعلان کولوحکم اوکړو چه دَمسلمان نه بغیربه هیڅوك جنت ته نه ځی

أن یرتاب یرتاب دکاد خبردې دَ افعال مقاربه په خبر باندې أن ناصبه داخل کیدل قلیل الاستعمال دې لیکن بهرحال جائزدې.[۱]

قوله:فقتل نفسه:- دَ حضرت ابوهریره ﷛ په روایت کښې دی چه هغه خودکشی اوکړه لیکن داوضاحت نشته چه په څه آله سره ئی خودکشی اوکړه. دهغه دا روایت کتاب المغازی کښې هم ذکردې په کوم کښې چه تصریح ده چه هغه په غشی باندې خپل کار تمام کړې وو. هم په کتاب المغازی کښې دحضرت سهیل بن سعد ﷛ یو روایت کښې هم د خودکشئ ذکردې خوپه هغې کښې دی چه دغه سړی په توره سره خودکشی کړې وه. په ظاهره په دواړو کښې تضاد دې. کتاب المغازی کښې په دې موضوع باندې تفصیلی بحث راروان دې.[۲]

قوله:ثم أمر بلالا:- دلته په روایت کښې تصریح ده چه رسول الله ﷺ حضرت بلال ﷛ ته دَاعلان حکم ورکړو. اودَ صحیح مسلم په روایت کښې دی: قم یاابن خطاب.[۳] دغه شان دَ بیهقی په روایت کښې دی چه اعلان عبدالرحمن بن عوف ﷛ کړې وو.[۴] حافظ ابن حجر ﷬ په دریواړو روایتونوکښې تطبیق کولوسره لیکی ممکن ده چه دا هم یواعلان په مختلفو مقاماتودې تولو کړې وی.[۵]

قوله:وإن الله لیؤید الدین بالرجل الفاجر:- الله تعالی دَدې دین دَتقویت او تائیدکار فاجرسړی نه هم اخستې دې. داحدیث په ظاهره دَ صحیح مسلم دَهغه روایت معارض دې په کوم کښې چه دی:فلن أستعین بمشرك.[۶] هغوی اوفرمائیل زه به هیڅ کله دَ مشرك نه امداد وانخلم.

لیکن په دواړو روایاتوکښې څه تعارض نشته. علامه مهلب ﷬ فرمائی چه رسول الله ﷺ لانستعین بمشرك په کومه موقع چه ارشاد فرمائیلې وو هم هغه موقع سره خاص وو.[۷]

بل دا چه دَصحیح مسلم په روایت کښې دِ مشرك تصریح ده دې نه مسلمان فاجرمراد نه دې خودَ صحیح بخاری په روایت باب کښې دَ فاجر مسلم ذکردې په دواړو روایاتوکښې هیڅ

---

[۱]) فتح الباري:۶۰۱/۷ وعمدة القاري: ۴۲۶/۱۴.

[۲]) کشف الباري:ص ۴۲۲ کتاب المغازی باب غزوة خیبر.

[۳]) صحیح مسلم:۷۴/۱ کتاب الایمان باب غلظ تحریم الغلول وأنه یدخل الجنة المؤمنون رقم:۱۸۲.

[۴]) فتح الباري:۶۰۳/۷ کتاب المغازی باب غزوة خیبر.

[۵]) فتح الباري:۶۰۳/۷.

[۶]) صحیح مسلم: ۱۱۸/۲ کتاب الجهاد باب کراهیة الاستعانة فی الغزو بکافر إلا لحاجة أو کونه حسن الرأی رقم:۴۷۰۰.

[۷]) شرح ابن بطال: ۲۲۲/۵.

تعارض نشته [1]

په جهادکښې دکافرانو مشرکانونه امداد اخستلوحکم- امام مالك، علامه بن منذر اوعلامه جوزجانى رحمهم الله په نيزد مشرك نه امداداخستل جائزنه دى [2] د يوروايت مطابق دامام احمدبن حنبل رحمه الله مسلك هم دغه دې [3] ددې حضراتو استدلال د صحيح مسلم روايت لن نستعين بمشرك نه دې. په هغې كښې د مشرك نه امداد اخستلو ممانعت دې [4] امام اعظم اوامام شافعى رحمهما الله په نيزد ضرورت او حاجت لاندې د مشرك نه امداد اخستل جائزدى. [5] علامه خرقى رحمه الله اود يوروايت مطابق امام احمدبن حنبل رحمه الله مسلك هم دغه دى [6]

دامام اعظم رحمه الله او امام شافعى رحمه الله دلائل - ① د دې حضراتو رومبې دليل حديث باب دې

② د دوى دويم استدلال دادې چه رسول الله ﷺ دبنوقريظه خلاف د يهود بنو قينقاع نه امداد اخستې وو. [7]

③ددوى دريم استدلال د صفوان بن اميه رضي الله عنه د طرف نه جنگ حنين كښې د مسلمانانو په حمايت كښې جنگيدلو درخواست حضورپاك ﷺ منظوركړې وو. صفوان بن اميه رضي الله عنه په جنگ حنين او طائف كښې د مسلمانانود طرف نه جنگيدلې وو حالانكه هغه وخت هغه اسلام نه وو راوړلې. [8] حضورپاك د صفوان بن اميه رضي الله عنه نه په جنگ حنين كښې د جنگ وسله مستعار غوښتې وه هغه سل زغرې او نور لوازمات په خدمت كښې وړاندې كړې وو. [9] دغه شان په سنن سعيدبن منصوركښې دامام زهرى رحمه الله يو مرسل روايت كښې هم تصريح ده چه حضورپاك د يهوديانونه امداداخستې وو. [10]

داهل شرک نه دامداد غوښتلو شرائط:- البته ددې حضراتو په نيز د مشركانونه امداد اخستل يوڅوشرائطوسره جائزدى: ① چه مشرك داهل اسلام باره كښې مثبت او دوستانه رائې لرى اودهغوى د طرف نه دمسلمانوخلاف د بغاوت يا دهوكې اوفريب څه انديښنه نه وى. [11]

---

[1]) شرح ابن بطال:۵/۲۲۲.

[2]) المغنى لابن قدامة:۱۰/۴۴۷ رقم: الفصل:۷۵۰۸ علامه ابن قدامه رحمه الله إنا لا نستعين بمشرک نه استدلال كولوسره صحيح سملم حواله وركړې ده. حالانكه دادسنن ابن ماجه د روايت الفاظ دى د صحيح مسلم الفاظ هم هغه دى كوم چه په متن كښې حضرت شيخ الحديث دامت بركاتهم په تقريركښې نقل دى دابن ماجه د روايت دپاره اوګورئى سنن ابن ماجه. ص:۲۰۳، كتاب الجهاد باب الا ستعانة بالمشركين.

[3]) المغنى لابن قدامة:۱۰/۴۴۷.

[4]) المغنى لابن قدامة:۱۰/۴۴۷.

[5]) شرح السيرالكبير للامام السرخسى رحمه الله ۴/۱۹۱ والمجموع شرح المهذب للنوى:۲۱/۳۸.

[6]) المغنى لابن قدامة:۱۰/۴۴۷.

[7]) شرح السير الكبير للامام السرخسى ۴/۱۹۱ والمجموع شرح المهذب:۲۱/۳۷ والام للامام شافعى ۴/۲۶۱

[8]) شرح السير الكبير للامام السرخسى ۴/۱۹۱ والمجموع شرح المهذب:۲۱/۳۷.

[9]) عمدة القارى:۱۴/۷۲۶ والمجموع شرح المهذب:۲۱/۳۷.

[10]) المغنى لابن قدامه:۱۰/۴۴۶ رقم: المسئله: ۷۵۰۷.

[11]) المجموع شرح المهذب:۱/۳۸.

② چه مسلمانانو ته په حقيقت كښې د اهل شرك د امداد ضرورت وى د استغناء او ضرورت نه كيدو په صورت كښې د غيرمسلم نه تعاون حاصلول جائزنه دى. [1]

③ چه د مشركانو په مقابله كښې د مسلمانانو ډله زياته وى دې د پاره چه د هغوى په حمايت كښې جنګيدونكى مشركان كه چرته سازش لاندې بغاوت كولوسره خپل مذهب والا سره ملاؤشى نو په داسې صورت كښې چه د اهل اسلام د پاره د هغوى خلاف خروج كول ناممكن نه وى. [2]

د امام مالك رحمه الله او علامه ابن منذر وغيره د استدلال جواب:- د دې حضراتو استدلال د صحيح مسلم روايت لن أستعين بمشرك نه وو. شارحين حضرات د دې مختلف جوابات وركړى دى.

① امام شافعى رحمه الله د دې استدلال جواب وركړې دې چه د صحيح مسلم دا روايت په روستو رواياتوسره منسوخ دې. ځكه چه دا حديث رسول الله ﷺ د بدر په موقع باندې ارشاد فرمائيلې وو. روستو د غزوه خيبرپه موقع باندې حضورپاك د يهود بنو قينقاع نه او په غزوه حنين كښې د صفوان بن اميه ﷺ نه امداد اخستې وو. په دې واقعاتوسره د غزوه بدر والا د صحيح مسلم مذكوره روايت منسوخ شو. [3]

② دويم جواب دادې چه رسول الله ﷺ په كومه موقع باندې لن أستعين بمشرك فرمائيلې وو هم د هغه موقع د پاره خاص وو. [4]

③ دريم جواب دا وركړې شوې دې چه د حديث نه جواز او عدم جواز دواړه ثابت دى په دې وجه امام ته اختيار دې چه څه مقتضى وى په هغې دې عمل اوكړى. [5]

④ بعض حضراتودا جواب وركړې دې چه د صحيح مسلم په روايت كښې د رسول اكرم ﷺ ارشاد د يومشرك متعلق وو چه د مسلمانانو په حمايت كښې د جنګيدلو د پاره مسلسل اصرار كولو. رسول الله ﷺ ته د نبوت د فراست په ذريعه د هغه په زړه كښې د اسلام طرف ته رغبت ادراك شوې وو په دې وجه حضورپاك مصلحتًا لن أستعين بمشرك فرمائيلوسره د هغه د طرف نه د تعاون وړاندې كولو اميد رد كړو چه د مسلمانانو د طرف نه دې هغه اسلام راوړى او دې جنګيرى اوهم داسې اوشو. [6]

ترجمة الباب سره د حديث باب مناسبت:- په حديث باب كښې إن الله ليؤيد هذا الدين بالرجل الفاجر ترجمة الباب سره د دې مناسبت ښكاره دې.

---

[1]) المجموع شرح المهذب: ٣٨/١ كتاب السير فصل: الاستعانة بالمشركين.
[2]) المجموع شرح المهذب: ٣٨/١ كتاب السير فصل: الاستعانة بالمشركين.
[3]) الام للامام الشافعى رحمه الله ٢٦١/٤ فى الاستعانة باهل الذمة على قتال العدو.
[4]) شرح ابن بطال: ٢٢٢/٥ وعمدة القارى: ٤٢٦/١٤.
[5]) الام للامام الشافعى: ٢٦١/٤.
[6]) فتح البارى: ٢٢١/٦.

باب: ۱۸۹ من تأمر في الحرب من غير إمرة إذا خاف العدو

ترجمة الباب کښې من تامر جواب محذوف جاز ذلك دې دعبارت مقدردې من تامر من غير أمرة إذا خاف العدو، جاز ذلك [۱]

من غیرأمرة:- یعنی د جنګ په دوران کښې د حاکم یا امیر د طرف نه د امارت حواله کول بغیر دې نه چه پخپله امیر جوړشی أی جعل نفسه أميرا على قوم في الحرب من غير تأمير الامام [۲]

دترجمة الباب مقصد:- په دې ترجمة الباب سره امام بخاری رحمه الله دا خودل غواړی که د لښکر امیرشهیدشی په موقع باندې موجود پاتې نه شی یا په څه حادثه کښې د مشرنې کولو قابل پاتې نه شی او د دښمن د طرف نه د حملې خطره وی نوکه په داسې حالاتوکښې یوکس راوړاندې شی د دارالخلافه نه د لښکر د مشر د مقررکیدو د حکم نه وړاندې پخپله د لښکر مشری واخلی اوسالارجوړشی نو شرعاً به د هغه اطاعت کول واجب وی. په دې شرط چه د ده په امارة باندې ټول متفق وی. [۳]

[حدیث ۲۸۹۸] [۴] حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا ابْنُ عُلَيَّةَ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ حُمَيْدِ بْنِ هِلَالٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ - رضى الله عنه - قَالَ خَطَبَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَقَالَ «أَخَذَ الرَّايَةَ زَيْدٌ فَأُصِيبَ، ثُمَّ أَخَذَهَا جَعْفَرٌ فَأُصِيبَ، ثُمَّ أَخَذَهَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَوَاحَةَ فَأُصِيبَ، ثُمَّ أَخَذَهَا خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ عَنْ غَيْرِ إِمْرَةٍ فَفُتِحَ عَلَيْهِ، وَمَا يَسُرُّنِي - أَوْ قَالَ مَا يَسُرُّهُمْ - أَنَّهُمْ عِنْدَنَا». وَقَالَ وَإِنَّ عَيْنَيْهِ لَتَذْرِفَانِ. [ر: ۱۱۸۹]

رجال الحدیث

① **یعقوب بن ابراهیم**:- دا ابویوسف یعقوب بن ابراهیم بن کثیربن زید بن افلح عبدی دورقی دې. د دوی تذکره کتاب الایمان باب حب الرسول صلی الله تعالی علیه وسلم من الایمان لاندې وړاندې تیره شوې ده. [۵]

② **ابن علیه**:- دا اسماعیل بن ابراهیم بن مقسم اسدی بصری رحمه الله دې. د دوی تذکره د مذکوره کتاب اوباب لاندې تیره شوې ده. [۶]

③ **ایوب**:- دا ایوب بن ابی تمیمه کیسان سختیانی بصری رحمه الله دې. د دوی تذکره کتاب الایمان

---

[۱]) عمدة القاري: ۱۴/۴۲۷.

[۲]) عمدة القاري: ۱۴/۴۲۷.

[۳]) فتح الباري: ۶/۲۲ والابواب والتراجم للمحدث الكاندهلوى ص: ۲۰۴.

[۴]) امر تخريجه الحديث فى كتاب الجنائز باب الر جل ينعى إلى أهل الميت بنفسه رقم: ۱۲۴۶.

[۵]) كشف الباري: ۲/۱۱.

[۶]) كشف الباري: ۲/۱۲.

باب حلاوة الایمان لاندې وړاندې تیره شوې ده.[1]

④ **حمیدبن هلال**:- داابونصر حمید بن هلال البصری رحمه الله دې. دَدوی تذکره کتاب الصلوة باب یرد المصلی من مرّبین یدیه لاندې وړاندې تیره شوې ده.

⑤ **انس بن مالک** رضي الله عنه:- دا دَرسول الله ﷺ خادم خاص حضرت انس بن مالك خزرجی انصاری رضي الله عنه دې. دَدوی حالات کتاب الایمان لاندې وړاندې تیرشوی دی.[2]

خطب رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم فقال: أخذ الرایة زید فأصیب، ثم أخذها جعفر فأصیب، ثم أخذها عبدالله بن رواحة فأصیب، ثم أخذها خالد بن الولید عن غیر إمرة ففتح علیه.

کله چه موته کښې صحابه کرام رضي الله عنهم مشغول وو. دَحضرت انس رضي الله عنه روایت دې چه رسول الله ﷺ (په مدینه کښې په منبرباندې کیناستوارشادئی اوفرمائیلو) زیدعلم واخستو اوشهیدشو بیاجعفرجنهډااواخسته او شهیدشو. بیاعبدالله بن رواحه جهنډااواخسته اوهغه هم شهیدشو. بیاخالدبن ولید دَ چادَحکم نه بغیرجهنډا اونیوله اوهغه ته فتح حاصله شوه.

<u>من غیر إمرة</u>:-یعنی خالدبن ولید رضي الله عنه دَمرکزنه دَامارت تفویض کیدونه بغیرپه خپله مرضئی دَ لښکرامیرمقررشو. **أی صار إمیرامن غیرأن یفوض إلیه الامام.**[3] نبی کریم ﷺ ته دَ میدان جنګ داخبره هیچانه ده کړې په دې باندې هغوی دَ نبوت دَ کشف په وجه خبر کړې شوې وو.[4]

امام واقدی رحمه الله په خپل سندسره ذکرکړی دی چه کله په موته کښې دَ کافرانواومسلمانانوپه مینځ کښې جنګ شروع شو نوالله تعالی په قدرت کامله سره دَ شام دَ زمکې پورې تولې علاقې او آبادیانې دَحضورپاك مخې ته کړې. دَمنبرنبوی نه ترشام پورې ټول حجابات اوپردې اوچتې کړې شوې. میدان جنګ دَ حضورپاك په مشاهده کښې وو ددغه صورت حال مشاهده کولوسره نبی کریم ﷺ فرمائیل چه زیددَ اسلام جنهډا په لاس کښې واخسته او شهیدشو. إلی آخر ماقال صلی الله تعالی علیه وسلم.

په البدایه والنهایه کښې دی. **قال الواقدی: حدثنی عبدالجبار بن عمارة بن غزیة عن عبدالله بن أبی بکر بن عمرو بن حزم قال: لما التقی الناس بموتة، جلس رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم علی المنبر، وکشف الله له مابینه وبین الشام، فهوینظرإلی معرکتهم، فقال: أخذ الرایةُ زید بن حارثة.... الخ.**[5]

---

[1]) کشف الباری:۲/۲۶.

[2]) کشف الباری:۲/۸.

[3]) عمدة القاری:٤/۲۸٤.

[4]) البدایة والنهایة:٤/۲٤٦ وعمدة القاری:١٤/٤۲٨.

[5]) البدایة والنهایة:٤/۲٤٦ – ۲٤۷ وعمدة القاری:١٤/٤۲٨.

قوله وما یسرني أوقال مایسرهم أنهم عندنا- اوزما دا امر د مسرت یعني خوشحالئی نه دې یا د راوي شك دې، هغوی اوفرمائیل دَدغه شهیدانو دپاره دغه خبره د خوشحالئی سبب نه وو چه هغوی زمونږ سره موجودوې مطلب دا چه ددوی حقیقي خوشحالي هم په دې کښې وه چه د الله تعالی په لاره کښې خپل ځانونه قربان کړي اودهغه رضاحاصله کړي دومره خوشحالي او مسرت به دهغوی زمونږ سره په موجودکیدوکښې نه وو ځکه چه دغه شهادت ددې نه زیات اوچت او غوره دې [۱] حدیث باب سره متعلق نور بحثونه وړاندې کتاب المغازي کښې راروان دي. [۲]

قوله وعیناه تذرفان -اودې وخت کښې دحضورپاك سترګي مبارکي د اوښکونه ډکي وې مطلب دا چه کله حضورپاك د صحابه کرامو ﷺ د شهادت اعلان کولو نودغم او خفګان نه دهغوی په سترګومبارکوکښې اوښکې راغلې.

تذرفان- بکسرالراء أي تدفعان الدموع، أو تدمعان دمعا. ددې معنی ده د سترګونه اوښکې وتل، بهیدل. [۳]

ترجمة الباب سره دحدیث باب مناسبت:- دغزوه موته دپاره چه رسول الله ﷺ کوم لښکرروان کړې وو حضرت زیدبن حارثه ﷺ ئې دهغې امیرمقررکړې وو اووفرمائیلې چه که زیدبن حارثه شهیدشو نوبیابه جعفربن ابی طالب امیر وی اوکه جعفرهم شهیدشي نو بیا به عبدالله بن رواحه امیروی اوکه هغه هم شهیدشو نو مسلمانانوته اختیاردې چه څوك امیرجوړول غواړي خپل امیردې منتخب کړي. [۴]

په موته کښې د جنګ شروع اوشوه نودحضورپاك خوښ کړي شوي درېواړه د لښکرامیران یوبل پسې په بهادرئی سره شهیدان شو. په آخره کښې عبدالله بن رواحه ﷺ شهیدشونو خالدبن ولید راوړاندې شو اود جهاد علم ئې په لاس کښې واخستو اود فوج کمان ئې سنبال کړو. چونکه خالدبن ولید ﷺ رسول پاك ﷺ امیرنه وو منتخب کړې بلکه هغه پخپله د جهاد جنډا په لاس کښې واخستله اود لښکرکمان ئې واخستو. په دې وجه رسول الله ﷺ اوفرمائیل ثم أخذها خالد بن الولید من غیرإمرة امام بخاری رحمه الله هم په دې سره ترجمة الباب ثابت کړې دې. [۵]

---

[۱]) عمدة القاری:۱۴/۴۲۸.

[۲]) عمدة القاری:۱۴/۴۲۸. وفتح الباری:۷/۶۵۳.

[۳]) عمدة القاری:۱۴/۴۲۸. وفتح الباری:۷/۶۵۳.

[۴]) طبقات ابن سعد:۲/۶۶.

[۵]) عمدة القاری:۱۴/۴۲۸. وفتح الباری:۷/۶۵۳.

باب- ١٨٠ العون بالمدد

دَ ترجمة الباب مقصد:- دَدې ترجمة الباب نه امام بخاري رحمه الله داخودل غواړي چه كله اسلامي لښكرته دَ مجاهدينو قلت اوكمې محسوس شي نودَ وخت خليفه له پكاردي چه هغه دې دَدوي دَ امداد دپاره نور اعوان او انصار روان كړي. (١)

المدد:- په عربي ژبه كښې دَ مدد اطلاق په هرهغه څيز باندې كيږي دَ كوم نه چه دَ زياتوالي اوكثرت فائده حاصليږي. نوچه كله دَ لښكردپاره نوره زياتي دسته اوليګلې شي نوپه عربي كښې وائي أمد الجيش بمدد يعني دَلښكردَ نور زياتوالي انتظام اوكړې شو دَدې جمع امداد راځي. (٢)

[حديث ٢٨٩٩] (٣) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ وَسَهْلُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ سَعِيدٍ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ - رضى الله عنه أَنَّ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - أَتَاهُ رِعْلٌ وَذَكْوَانُ وَعُصَيَّةُ وَبَنُو لِحْيَانَ، فَزَعَمُوا أَنَّهُمْ قَدْ أَسْلَمُوا، وَاسْتَمَدُّوهُ عَلَى قَوْمِهِمْ، فَأَمَدَّهُمُ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - بِسَبْعِينَ مِنَ الأَنْصَارِ قَالَ أَنَسٌ كُنَّا نُسَمِّيهِمُ الْقُرَّاءَ، يَحْطِبُونَ بِالنَّهَارِ وَيُصَلُّونَ بِاللَّيْلِ، فَانْطَلَقُوا بِهِمْ حَتَّى بَلَغُوا بِئْرَ مَعُونَةَ غَدَرُوا بِهِمْ وَقَتَلُوهُمْ، فَقَنَتَ شَهْرًا يَدْعُو عَلَى رِعْلٍ وَذَكْوَانَ وَبَنِي لِحْيَانَ. قَالَ قَتَادَةُ وَحَدَّثَنَا أَنَسٌ أَنَّهُمْ قَرَءُوا بِهِمْ قُرْآنًا أَلاَ بَلِّغُوا عَنَّا قَوْمَنَا بِأَنَّا قَدْ لَقِينَا رَبَّنَا فَرَضِيَ عَنَّا وَأَرْضَانَا. ثُمَّ رُفِعَ ذَلِكَ بَعْدُ. [ر: ٢٦٤٧]

رجال الحديث

① **محمدبن بشار**:- دامشهورمحدث محمدبن بشار بن عثمان عبدي بصري رحمه الله دې. دَدوي حالات كتاب العلم باب ماكان النبي صلى الله تعالى عليه وسلم يتخولهم بالموعظة والعلم كي لاينفروا لاندې وړاندې تير شوي دي. (٤)

② **ابن ابي عدي**:- دا ابوعمرمحمدبن ابراهيم ابن ابي عدي السلمي البصري رحمه الله دې. دَ دوي حالات كتاب الغسل باب إذا جامع ثم عاد لاندې وړاندې تيرشوي دي.

③ **سهل بن يوسف**:- دامشهورمحدث سهل بن يوسف الانماطي البصري رحمه الله دې. دَدوي حالات كتاب الجهاد باب من أقاد دابة غيره في الحرب لاندې وړاندې تيرشوي دي.

④ **سعيد**:- دامشهورمحدث سعيدبن ابي عروبه مهران اليشكري دې. دَدوي حالات كتاب الغسل باب إذا جامع ثم عاد لاندې تيرشوي دي.

---

(١) الابواب واتراجم للمحدث محمدزكريا الكاندهلوي رحمه الله ص: ٢٠٤.
(٢) عمدة القاري: ٤٢٨/١٤.
(٣) اقد سبق تخريج الحديث في كتاب الوتر باب القنوت قبل الركوع وبعده رقم: ١٠٠١.
(٤) كشف الباري: ٢٢١/٣.

⑤**قتاده** - داقتاده بن دعامه بن قتاده بن عزیز سدوسی بصری رحمه الله دې. دَدوی حالات کتاب الایمان من الایمان أن یحب لاخیه مایحب لنفسه لاندې وړاندې تیرشوی دی.[1]

⑥**انس** رضي الله عنه - دادَ رسول الله ﷺ خادم خاص حضرت انس بن مالك خزرجی انصاری رضي الله عنه دې. دَدوی حالات هم په مذکوره کتاب اوباب کښې تیرشوی دی. کشف الباري: ۴۰۳/۲.

أن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم أتاه رعل وذکوان وعصیة وبنولحیان فزعموا أنهم قد أسلموا، واستمدوه علی قوم واستمدوه. دا دَباب استفعال نه دې معنی مدد طلب کول. حضرت انس رضي الله عنه فرمائی رعل. ذکوان عصیه اَو بنولحیان دَ قبیلې والا دِحضورپاك په خدمت کښې حاضرشو دَاسلام اظهار ئې اوکړو اودا تاثرئې ورکړو چه هغوی مسلمانان شوی دی. اوهغوی دَ حضورپاك نه دَ دښمن قوم خلاف امداد اوغوښتلو. چونکه دَ کتاب المغازی په روایت کښې دَ قوم په ځائې دُ عدو تصریح ده. په دې وجه په ترجمه کښې مونږ دَ قوم تعبیر په دښمن سره کړې دې.

قوله: فأمدهم النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بسبعین من الانصار:- حضورپاك اویا کسان انصار دهغوی دُ امداد دپاره ورکړل.

بنولحیان:- داروایت دَ بئر معونه دَ واقعه متعلق دې او په دې کښې دَ بنولحیان ذکر راغلې دې. حافظ دمیاطی رحمه الله دا وهم گرځولې دې ځکه چه دَ بنولحیان تعلق غزوه رجیع سره دې. دَ بئرمعونه ددې سره هیڅ تعلق نشته.[2] مذکوره روایت کتاب المغازی کښې غزوه بئرمعونه لاندې راروان دې دَدې متعلق بحثونه به هم هلته په تفصیل سره راځی.[3]

ترجمة الباب سره دَحدیث باب مناسبت:- په روایت کښې **واستمدوه علی قوم فأمدهم النبی صلی الله تعالی علیه وسلم** یعنی رعل اوذکوان وغیره قبیلې خلقو رسول الله ﷺ ته درخواست اوکړوچه زمونږ دَ دښمن په مقابله کښې زمونږ امداد اوکړه نوحضورپاك دَهغوی دَامداددپاره او یاکسان انصار ورکړه. امام بخاری رحمه الله په دې سره ترجمة الباب ثابت کړې دې.

باب- ۱۸۱ من غلب العدو فأقام علی عرصتهم ثلاثا

دَ ترجمة الباب مقصد:- دې باب نه امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی چه دَ غلبه موندلونه پس دَ دښمن په علاقه یا دَ جنگ په میدان کښې تردریو ورځوپورې حصاریدل دَسنت نه ثابت دی. خو په ترجمة الباب کښې دَامام بخاری رحمه الله دَ صنیع نه معلومیږی چه دَدښمن په علاقه یا دَ جنگ میدان کښې درې ورځې قیام کول ضابطه نه ده بلکه دَامام په رائې باندې موقوف ده.

---

[1] کشف الباری: ۴۰۳/۲.
[2] عمدة القاری: ۴۲۹/۱۴، وفتح الباری: ۲۲۲/۶ وتحفة الباری: ۵۱۸/۳.
[3] کشف الباری: ص: ۲۶۱ کتاب المغازی باب غزوة بیرمعونة.

احدیث ۲۹۰۰ [1] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ حَدَّثَنَا رَوْحُ بْنُ عُبَادَةَ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ قَالَ ذَكَرَ لَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ عَنْ أَبِي طَلْحَةَ -رضی الله عنهما- عَنِ النَّبِيِّ -صلی الله علیه وسلم- أَنَّهُ كَانَ إِذَا ظَهَرَ عَلَى قَوْمٍ أَقَامَ بِالْعَرْصَةِ ثَلَاثَ لَيَالٍ.

رجال الحدیث

① **محمدبن عبدالرحیم**:- دا ابویحیی محمدبن عبدالرحیم بن ابی زهیر بغدادی رحمه الله دي. دَ صاعقه په لقب سره مشهوردي دَدوی حالات کتاب الوضوء باب غسل الوجه لاندې وړاندې تیرشوی دی.

② **روح بن عبادة**:- دا ابومحمدروح بن عباده بن العلاء بن حسان بن عمرو بن مرثدقیسی بصری رحمه الله دي. دَ دوی حالات کتاب الایمان باب اتباع الجنائزمن الایمان لاندې تیرشوی دی [2]

③ **سعید**:- دَدوی حواله باب العون بالمدر لاندې تیره شوې ده.

④ **قتاده**:- داقتاده بن دعامه بن قتاده بن عزیزسدوسی بصری رحمه الله دي. دَدوی حالات کتاب الایمان باب من الایمان أن یحب لاخیه مایحب لنفسه لاندې تیرشوی دی. [3]

⑤ **انس بن مالک** رضی الله عنه:-دَدوی حالات هم دَدې نه وړاندې باب لاندې تیرشوی دی.

⑥ **ابوطلحه** رضی الله عنه:- دا دَ حضرت انس بن مالک رضی الله عنه میرنې پلار حضرت زیدبن سهیل بن الاسود بن حرام البخاری المدنی دي. په ابوطلحه باندې مشهوردي. دَدوی حالات کتاب الوضوء باب الماء الذی یغسل به شعرالانسان کښې تیرشوی دی.

قوله: ذکرلنا أنس عن أبی طلحة رضی الله عنه:-امام قتاده رحمه الله فرمائی داروایت مونږ ته حضرت انس بن مالک رضی الله عنه دَ ابوطلحة رضی الله عنه نه بیان کړې دي. حافظ حجر رحمه الله لیکلی دی: ورواه ثابت عن أنسٍ بغیرذکر أبي طلحة. یعنی دا روایت ثابت عن انس په طریق سره هم مروی دې خو په دې کښې دحضرت ابوطلحه رضی الله عنه په مینځ کښې واسطه نشته. [4]

قوله: أنه کان إذا ظهرعلی قوم أقام بالعرصة ثلاث لیال:- رسول کریم صلی الله علیه وسلم چه به کله په یودښمن قوم باندې غالب راتلو نو په میدان جنګ کښې به ئې درې ورځې قیام کولو.

العرضة: په عین اوصاد باندې فتحه او راء سکون سره دَدې جمع عرصات راځی. عرصه ارت او

---

[1]) رواه ایضًا (۵۶۶/۲)فی کتاب المغازی باب قتل أبی جهل رقم:۳۹۷۶ وعند أبی داؤد فی سننه: ۱۱/۲ فی کتاب الجهاد باب فی الامام یقیم عندالظهور علی العدو بعرضتهم رقم:۲۶۹۵ وعند الترمذی فی جامعه (۲۸۳/۱) فی أبواب السیر باب فی البیات والغارات رقم:۱۵۵۱.

[2]) کشف الباری:۵۱۸/۲.

[3]) کشف الباری:۳/۲.

[4]) فتح الباری:۲۲۳/۲.

كولاؤ خانې ته وئيلې شي د كوم څلورو واړو طرفوته چه څه آبادي نه وي.

قال ابن الاثير: هى كل موضع واسع لابناء فيه [1] وقال الثعالبى: كل بقعة لابناء فيها فهى عرصة [2] وقال العينى وابن حجر رحمهم الله شي البقعة الواسعة بغير بناء من دار وغيرها [3]

د دريوورځوقيام حكمت:- شارحينودې مختلف توجيهات كړې دى ① علامه مهلب رحمه الله فرمائى دحضورپاك دا قيام به د آرام اوملائيغولودپاره وو. مسافرهم په دريوورځوكښې پوره آرام او راحت حاصلوى. په دې وجه به رسول الله ﷺ په دښمن باندې د غلبه موندلونه پس په جنګ سره حاصليدونكې بدنى ستړې والې لرې كولودپاره په ميدان جنګ كښې درې ورځې حصاريدو. البته په دې سنت باندې عمل كول هغه وخت صحيح دى چه دښمن د طرف نه د حمله او يلغار خطره نه وى. والله اعلم.

چنانچه علامه ابن بطال رحمه الله فرمائى: كان هذا منه والله اعلم. ليريح الظهر والانفس، هذا إذا كان فى أمن عدو وطارق، وإنما قصد إلى ثلاث. والله اعلم. لانه أكثرما يريح المسافر [4]

② علامه ابن جوزى رحمه الله فرمائى: إنما كان يقيم ليظهر تاثير الغلبة وتنفيذ الاحكام [5] يعنى د رسول اكرم ﷺ غرض په دې قيام سره د قوت غلبه اظهار او د اسلام د احكامونفاذ مقصودوو.

③ علامه ابن المنير رحمه الله يوه عجيبه توجيه كړې ده هغه فرمائى چه په دې سره د الله تعالى د ذكر اوشعائراسلام ترويج او اشاعت د وجه د ګناه دككړې زمكې ضيافت مقصودوو. لكه چه دهغوى قيام د ضيافت په حكم كښې وو. چونكه ضيافت درې ورځې وى په دې مناسبت سره رسول الله ﷺ قيام هم د دښمن په علاقه كښې درې ورځې وو.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى: قال ابن المنير: يحتمل أن يكون المراد أن تقع ضيافة الارض التى وقعت فيها المعاصى بايقاع الطاعة بذكر الله وشعائراسلام وإذا كان ذلك فى حكم الضيافة ناسب أن يقيم عليها ثلاثًا، لان الضيافة ثلاثًا. [6]

ترجمة الباب سره مناسبت:- په حديث باب كښې دى أنه كان إذا ظهرعلى قوم أقام بالعرصة ثلاث ليال. ترجمة الباب سره ددې مناسبت ښكاره دې.

تَابَعَهُ مُعَاذٌ وَعَبْدُ الأَعْلَى حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ عَنْ أَبِي طَلْحَةَ عَنِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم-. [۳۷۵۷]

---

[1] النهاية لابن الاثير:۲۰۸/۳.

[2] فقه اللغة للثعالبى.

[3] عمدة القارى:۱۴/۴۳۰ وفتح البارى:۲۲۳/۶.

[4] شرح ابن بطال۲۲۶/۵وفتح البارى:۲۲۳/۶ والابواب والتراجم ص:۲۰۴.

[5] عمدة القارى:۱۴/۴۳۰ وفتح البارى:۲۲۳/۶ والابواب والتراجم ص: ۲۰۴.

[6] فتح البارى:۲۲۳/۶ والابواب والتراجم ص ۲۰۴.

امام بخاری رحمه الله فرمائی چه د قتاده نه معاذ او عبدالاعلی هم د روایت باب متابعت کړې دی د معاذ عنبری متابعت اصحاب سنن ثلاثه موصولاً کړې دې. په کوم کښې چه حضورپاك ارشاد دې. احب أن یقیم بالعرصة ثلاثة (۱) د عبدالاعلی السامی رحمه الله متابعت ابوبکربن ابي شیبه رحمه الله موصولاً نقل کړې دې. امام مسلم رحمه الله د دې دواړو متابعاتو تخریج د یوسف بن حماد په طریق باندې کړې دې. بل اسماعیلی مستخرج کښې دا دواړه متابعاتوعن أبي یعلی عن أبي بکر بن أبي شیبه په طریق باندې موصولاً ذکر کړې دی. (۲)

باب- ۱۸۲ من قسم الغنیمة فی غزوه وسفره

دَ ترجمة الباب مقصد:-مسئله داده چه آیا په دارالحرب کښې دننه دَمال غنیمت تقسیم جائزدې که نه؟ دَ جمهورو په نیز جائزدې او احناف وائی جائزنه دې. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه د دې ترجمة الباب نه امام بخاری رحمه الله دَ جمهورو فقهاؤ تائید کولوسره په احنافو باندې ردکړې دې. (۳) لیکن علامه عینی په حافظ ابن حجر رحمه الله باندې رد کولوسره فرمائیلی دی چه احادیث باب خو پخپله دَاحنافودپاره حجت دې اودې نه هډو د جمهورو مذهب نه ثابتیږی. په دې وجه دا وئیل تیك نه دی چه دلته امام بخاری رحمه الله د جمهورفقهاؤ تائید کولوسره په احنافو ردکړې دې. (۴)

وَقَالَ رَافِعٌ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- بِذِي الْحُلَيْفَةِ، فَأَصَبْنَا غَنَمًا وَإِبِلاً، فَعَدَلَ عَشَرَةً مِنَ الْغَنَمِ بِبَعِيرٍ. [ر: ۲۳۶]

رجال الحدیث

①رافع:- دا رافع بن خدیج بن عدی الاوسی رضي الله عنه دې. دَ ده حالات کتاب مواقیت الصلوة باب وقت المغرب لاندې تیرشوی دی. حضرت رافع خدیج رضي الله عنه فرمائی چه په ذوالحلیفه کښې مونږ رسول اکرم صلی الله علیه وسلم سره وو. دَغنیمت په مال کښې مونږ ته اوښان اوچیلئی ملاؤشوې. دَغنیمت د مال د تقسیم په وخت حضورپاك لس چیلئی د یو اوښ برابر اوګرځولې.

دَتعلیق تخریج:- امام بخاری رحمه الله په کتاب الشرکة، باب قسمة الغنیمة (۵) او باب من عدل عشرة من الغنم بجزور فی القسم (۶) لاندې دا تعلیق په تفصیل سره موصولاً نقل کړې دې. دلته دَ باب مناسبت

---

[1]) سنن الدارمی رحمه الله:۲۱/۲کتاب السیر باب ان النبی صلی الله تعالی علیه وسلم إذا ظهرعلی قوم أقام علی عرصتهم ثلاثا رقم:۲۴۵۹وسنن أبی داؤد ۱۱۱/۲کتاب الجهاد باب فی الامام یقیم عندالظهور علی العدو بعرصتهم رقم:۲۶۹۵ وسنن الترمذی:۲۸۲/۱ کتاب السیرباب فی البیات والغارات رقم:۱۵۵۱.

[2]) تغلیق التعلیق:۴۶۰/۳.

[3]) فتح الباری للحافظ:۲۲۳/۶.

[4]) عمدة القاری:۴۳۰/۱۴.

[5]) صحیح بخاری: ۳۳۸/۱رقم:۲۴۸۸.

[6]) صحیح بخاری: ۳۴۱/۱(رقم:۲۵۰)

سره امام بخاری رحمه الله ددې یوجز نقل کړې دې (۱)

دغه شان کتاب الجهاد کښې باب مایکره من ذبح الابل والغنم فی المغانم لاندې کتاب الذبائح والصید کښې باب التسمیة علی الذبیحة ومن ترك متعمدا او باب إذا أصاب تقوم غنیمة لاندې هم امام بخاری رحمه الله مذکوره تعلیق موصولاً نقل کړې دې (۲)

ددې تعلیق مقصد:- که د حافظ ابن حجر رحمه الله ددې رائې اعتبار اوکړې شی چه ترجمة الباب سره امام بخاری رحمه الله د جمهورو تائید کولو سره په احنافو باندې رد کړې دې نو بیا په دې تعلیق سره د امام بخاری رحمه الله دامقصد ثابتول دی چه ذوالحلیفه چرته چه رسول الله ﷺ دغنیمت مال تقسیم کړې وو دارالحرب وو چونکه حضور پاك په دارالحرب کښې قیام کښې مال غنیمت تقسیم کړې په دې وجه دا تعلیق دامام بخاری رحمه الله په نیز په دارالحرب کښې دننه د غنائم د تقسیم په جواز باندې صریح دلیل او د جمهور مؤید دوی اودامام بخاری رحمه الله مقصد هم دغه ثابت کول دی.

اوکه چرې دعلامه عینی رحمه الله د رائې اعتبار اوکړې شی نو بیا خو بنکاره خبره ده چه دې تعلیق نه دامام بخاری رحمه الله مقصد د احنافو مذهب ثابتول دی چه ذوالحلیفه کښې چرته رسول الله ﷺ مال غنیمت تقسیم کړې دارالاسلام وو نه چه دارالحرب لکه چه داحنافو د فقهاؤ رائې ده.

ترجمة الباب سره مطابقت:- په تعلیق کښې دی کنا مع النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بذی الحلیفة فاصبنا غنما وإبلا فعدل عشرة من الغنم ببعیر نو ترجمة الباب سره ددې مناسبت بالکل واضح دې. حافظ ابن حجر رحمه الله چه د ترجمة الباب کوم مقصد بیان کړې دې که دهغې اعتبار اوکړې شی نو بیا هم ترجمه سره د تعلیق مناسبت ښکاره دې. اوکه د علامه عینی رحمه الله د رائې اعتبار اوکړې شی نو بیاهم ترجمه سره مناسبت صفا دې.

[حدیث ۲۹۰۱] (۳) حَدَّثَنَا هُدْبَةُ بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ عَنْ قَتَادَةَ أَنَّ أَنَسًا أَخْبَرَهُ قَالَ اعْتَمَرَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- مِنَ الْجِعْرَانَةِ، حَيْثُ قَسَمَ غَنَائِمَ حُنَيْنٍ. [ر: ۱۶۸۷]

رجال الحدیث

① **هدبه بن خالد**:- دا ابوخالد هدبه بن خالد بصری رحمه الله دې. ددوی حالات کتاب الصلوة باب فضل صلوة الفجر لاندې تیر شوی دی.

② **همام**:- داهمام بن یحیی بن دینار........دې. د دوی حالات کتاب الوضوء باب ترك النبی صلی الله تعالی علیه وسلم والناس الاعرابی حتی فرغ من بوله فی المسجد لاندې تیر شوی دی.

---

(۱) عمدة القاری: ۱۴/۴۳۰ – ۴۳۱.

(۲) صحیح البخاری کتاب الجهاد: ۱/۳۳۲ رقم: ۳۰۷۵ وفی الذبائح: ۲/۸۲۶ رقم: ۵۴۹۸ وأیضاً: ۲/۸۳۱ رقم: ۵۵۴۳ وتغلیق التعلیق للحافظ ابن حجر رحمه الله ۳/۴۶۱.

(۳) فد سبق تخریج الحدیث فی کتاب العمرة باب النزول بذی طوی قبل أن یدخل مکة رقم: ۱۷۷۸.

③ **قتاده** - تیرشوی باب لاندې د ده حواله تیره شوې ده.
④ **انس** رضی الله عنه - د دوی حواله هم په تیرشوی باب کښې تیره شوې ده.

قوله قال اعتمر النبی صلی الله تعالی علیه وسلم من الجعرانة حیث قسم غنائم حنین - حضرت انس بن مالك رضی الله عنه فرمائی رسول الله ﷺ احرام په جعرانه کښې اوتړلو کوم ځائی چه ئی د غزوه حنین مال غنیمت تقسیم کړې وو. دا روایت هم په دې سند سره کتاب العمرة باب النزول بذی طوی قبل أن یدخل مکة لاندې تفصیلاً تیرشوې دې. (۱) امام بخاری رحمه الله دلته ترجمة الباب مناسبت سره د دې یوجز نقل کړې دې.

ترجمة الباب سره مناسبت: - ترجمة الباب سره د مذکوره روایت مناسبت بالکل واضحه دې د باب د تعلیق لاندې حافظ ابن حجر اوعلامه عینی رحمهم الله رائې مخې ته کولوسره ترجمة الباب سره د مذکوره تعلیق مناسبت سره متعلق کوم تفصیل شاته تیرشو هغه دلته هم په خیال کښې اوساتئ.

دارالحرب کښې د مال غنیمت د تقسیم مسئله: - په دارالحرب کښې دننه د مجاهدینو د پاره د مال غنیمت تقسیم جائزدې که نه؟ په دې مسئله کښې د جمهور فقهاؤ اواحنافو اختلاف دې.

د جمهورفقهاؤ مسلک: - امام مالك امام اوزاعی امام شافعی ابن منذر او ابوثور رحمهم الله په نیزپه دارالحرب کښې د غنیمت د مال تقسیم جائزدې. (۲)

د احنافو مسلک: - د فقهاء احناف رحمهم الله په نیز په دارالحرب کښې د غنائم تقسیم په هیڅ صورت جائزنه دې. صاحب بدائع الصنائع علامه کاسانی رحمه الله لیکلی دی چه تقسیم په دوه قسمه دې تقسیم د حمل اونقل او بل تقسیم د ملك.

① د تقسیم حمل اونقل مطلب دادې که چرې مال غنیمت دارالاسلام ته منتقل کولو د پاره د مجاهدین اسلام سره د سورلئی انتظام نه وی نو امیر جیش مالك جوړولونه بغیر د لښکر ټول غانمینوته د هغوی مقررحصې ورکړی. دارالاسلام ته په رسیدوباندې د غه حصې واپس واخلی او د ملکیت په توګه دې تقسیم کړی. دا صورت د احنافو په نیز بالکل جائزدې. ځکه چه په دې صورت کښې دارالحرب کښې چه کوم تقسیم شوې هغه د ملکیت تقسیم نه وو بلکه تقسیم حمل ونقل یعنی خپل مقام ته د رسولو تقسیم وو. (۳)

② د تقسیم ملکیت مفهوم بالکل واضحه دې چه په دارالحرب کښې دننه مال غنیمت د غانمینو ملکیت اوګرځولې شی او تقسیم کړې شی. دې ته تقسیم ملکیت وئیلې شی اودا صورت د احنافو د فقهاؤ په نیز جائزنه دې. (۴)

د جمهورفقهاؤ دلائل اود هغې رد: - ① د جمهوروړومبې دلیل دادې چه په دارالحرب کښې

---

(۱) حواله بالا.
(۲) المجموع شرح لمهذب للامام النووی رحمه الله ۱۴۸/۲۱ والمغنی لابن قدامة رحمه الله ۱۰/۴۵۸.
(۳) بدائع الصنائع: ۴۸۸/۹ — ۴۸۹ وردالمختار مع الدرالمختار: ۶/۲۲۴ — ۲۲۵.
(۴) بدائع الصنائع: ۴۸۸/۹ — ۴۸۹ وردالمختار مع الدرالمختار: ۶/۲۲۴ — ۲۲۵.

دَاهل اسلام غلبه اواستیلاء سره ملکیت ثابتیږی په دې وجه په دارالحرب کښې دمال غنیمت تقسیم جائزدې. اودې تقسیم حیثیت به بعینه هم هغه وی کوم حیثیت چه دَ غنائم په دارالاسلام کښې وی.[1]

علامه ظفرعثمانی رحمه الله دَدې دلیل داجواب ورکړې دې چه دارالحرب طرف ته دوباره غلبه اودَ یلغارامکان بهرحال موجود وی دَدې دپاره اهل اسلام هلته من وجه غالب هم وی او مغلوب هم لهذا په غنائم باندې دَاهل اسلام ملکیت په درالحرب کښې پوره نه وی ځکه چه صرف په غلبه او استیلاء باندې ملکیت تام کیږی نه. اتمام ملکیت دَ پاره دارالحرب دارالاسلام جوړول دَ غلبه اواستیلاء مکمل استحکام ضروری دې.[2]

② دَ جمهورو دویم استدلال دَ ترجمة الباب دَ ړومبی معلق روایت نه دې. دَ حضرت رافع بن خدیج رضی الله عنه په دې تعلیق کښې تصریح ده چه رسول الله ﷺ په ذوالحلیفه کښې مال غنیمت تقسیم کړې وو. دجمهورو په نیزذوالحلیفه دارالحرب دې لهذادَدې تعلیق نه استدلال کولو سره جمهوروائې چه په دارالحرب کښې دَ مال غنیمت تقسیم جائزدې. خوحقیقت دادې چه دا روایت پخپله دَ جمهوروخلاف دَ احنافودَپاره مستدل دې. علامه عینی رحمه الله په عمدة القاری کښې تحریرفرمائی چه په دې معلق روایت کښې خو په دارالحرب کښې دَمال غنیمت دَ تقسم قطعی توګه باندې څه ذکرنشته. ځکه چه ذوالحلیفه هغه وخت په دارالاسلام کښې شامل وه دَدې حیثیت دَ دارالحرب نه وو.[3]

③ دَ جمهورفقهاؤ دریم استدلال دَ ترجمة الباب دویم اوآخری روایت نه دَې. أن انسارضی الله عنه قال: اعتمر النبی صلی الله علیه وسلم من الجعرانة حیث قسم غنائم حنین. حضرت انس بن مالک رضی الله عنه فرمائی رسول الله ﷺ دَعمرې احرام دَ جعرانه نه تړلې وو چرته چه حضورپاك دَ حنین دَ مال غنیمت تقسیم کړې وو. دَدې روایت نه استدلال کولوسره جمهور وائی چه جعرانه دارالحرب وو په کوم کښې چه دَ رسول الله ﷺ مال غنیمت تقسیم کول په دارالحرب کښې دَمال غنیمت دَ تقسیم په جواز باندې صریح دلیل دې. لیکن علامه عینی رحمه الله فرمائی چه جعرانه دارالاسلام وو دې ته دارالحرب وئیل صحیح نه دی. په دې وجه داروایت هم په حقیقت کښې دَ احنافو دلیل دې.[4] هم دَدې استدلال یوجواب امام سرخسی رحمه الله په مبسوط کښې داورکړې دې چه محمدبن اسحاق اوکلبی په روایت کښې دی: أن رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم قسم غنائم حنین بعد منصرفه من الطائف بالجعرانه. یعنی دَ طائف نه په واپس راتلورسول الله ﷺ دَ حنین مال غنیمت جعرانه کښې تقسیم کړو.

دَدې مطلب دادې چه رسول الله ﷺ دَ حنین مال غنیمت ځکه چه دَ ترجمة باب مذکوره روایت

---

[1]) المغنی لابن قدامة: ۱۰/۴۵۸ – ۴۵۹ والجموع شرح مهذب ۱۴۸/۲۱.

[2]) إعلاء السنن: ۱۲/۱۴.

[3]) عمدةُ القاری: ۴۳۱/۱۴.

[4]) عمدة القاری: ۴۳۱/۱۴.

کښې تصریح ده، مؤخر کولو سره جعرانه ته راغلو تقسیم ئې کړو. جعرانه هغه وخت د دارالاسلام یعنی مکه مکرمه کښې شامل وه. غزوه حنین د فتح مکه نه پس پیښنه شوې په دې وجه د مکه مکرمې دارالاسلام کیدل بدیهي دي

امام سرخسي رحمه الله فرمائي چه دا روایت په حقیقت کښې په دې خبره باندې دلالت کوي چه دارالحرب کښې د مال غنیمت تقسیم جائزنه دې. د غزوه حنین نه ملاؤشوې مال غنیمت مؤخر کولو سره جعرانه ته راتلل اوتقسیم کول د دې واضح دلیل دې. (۱)

④ د جمهورو فقهاؤ یواستدلال دا هم دې چه رسول الله ﷺ غزوه بنو مصطلق غزوه هوازن او غزوه خیبر کښې کله چه د دې مقاماتوحیثیت د دارالحرب وومال غنیمت تقسیم کړې وو. ترکومې چه د غزوه بنومصطلق او غزوه خیبرتعلق دې نوددې جواب دادې چه بنومصطلق او خیبر رسول الله ﷺ فتح کولوسره دارالاسلام جوړ کړې وو اوهلته د اسلام د پوره احکامو نفاذ په عمل کښې راغلې وو په دې وجه بنومصطلق او خیبر کښې د غنائم د تقسیم حیثیت به بعینه هم داسې وی لکه چه په یو اسلامي ریاست کښې د مال غنیمت تقسیم کیږی. (۲)

اوترکومې چه د هوازن تعلق دې نوحافظ ابن حجر رحمه الله تلخیص الخبیر کښې تصریح کړې ده چه رسول الله ﷺ د هوازن مال غنیمت جعرانه ته د راتلونه پس تقسیم کړې وو. ددې نه د جمهورو استدلال کول صحیح نه دی. بلکه دا خو پخپله د احنافو مستدل دې چه جعرانه دارالاسلام په حدود کښې واقع وه. (۳) لکه څنګه چه اول هم مونږ د دې تفصیل خودلې دې.

⑤ د جمهورو فقهاؤ نه امام شافعي رحمه الله استدلال کړې دې چه رسول الله ﷺ د بدر مال غنیمت سیر نوم مقام کښې تقسیم کړې وو بدر هغه وخت دارالحرب وو او سیر هم دغلته واقع وو. امام سرخسي رحمه الله صاحب بدائع الصنائع علامه کاساني رحمه الله د دې استدلال داجواب ورکړې دې چه یوخو سیر په حدودبدرکښې شامل کول صحیح نه دی. اودویم دا چه رسول الله ﷺ غنائم بدر په سیرکښې نه وو تقسیم کړې بلکه د صحیح اومشهورقول مطابق ئې په مدینه منوره کښې تقسیم کړې وو اوښکاره خبره ده چه مدینه دارالاسلام وو. (۴)

حقیقت دادې چه دکومو روایاتونه جمهورو استدلال کړې دې هغه پخپله د هغوی د پاره د احنافو حجت دې. په دې کښې یو روایت هم په دارالحرب کښې د ننه د مال غنیمت د تقسیم په جائزکیدو باندې دلالت نه کوی. امام سرخسي رحمه الله د حضرت مکحول رحمه الله یوروایت نقل کړې دې: ماقسم رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم الغنائم إلافي دارالاسلام. (۵) یعنی رسول الله ﷺ همیشه په دارالاسلام کښې د غنائم تقسیم فرمائیلې. یوروایت هغوی د ابن عباس رضي الله عنهما نقل کړې دې په کوم کښې چه دی: أن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم قسم غنائم بدر بعد

(۱) المبسوط للامام السرخسي رحمه الله ۱۶/۵.
(۲) إعلاء السنن للعلامة ظفرأحمدعثماني:۱۱۳/۱۲.
(۳) إعلاء السنن للعلامة ظفرأحمد عثماني:۱۱۳/۱۲.
(۴) المبسوط للامام السرخسي رحمه الله ۱۵/۵ وبدائع الصنائع للعلامة الكاساني رحمه الله ۴۹۱/۹.
(۵) المبسوط للامام السرخسي رحمه الله ۵/۱۵ وبدائع الصنائع للعلامة الكاساني رحمه الله ۴۹۱/۹.

ماقدم المدینة دَ بدر غنائم رسول الله ﷺ په مدینه منوره کښې تقسیم کړې وو. امام سرخسی رحمه الله مبسوط کښې فرمائی چه دَحضرت ابن عباس رضی الله عنهما منشاء په حقیقت کښې دَدې روایت نه دا ثابت کول دی چه دَامیرجیش دَپاره جائزنه دی چه دارالحرب کښې دننه مال غنیمت تقسیم کړی (۱)

دَحضرت ابن عباس رضی الله عنهما دَدې روایت نه ثابته شوه چه غنائم بدر حضورپاک مدینې منورې ته دَ راتلونه پس تقسیم کړی وو په دې سره دَامام شافعی رحمه الله دَاستدلال تردید کیږی په کوم کښې چه هغوی فرمائیلې غنائم بدر حضورپاک په سیر کښې تقسیم کړې وو

ترجمة الباب سره دَحدیث باب مناسبت:-حدیث باب دې اعتمر النبي صلی الله تعالی علیه وسلم من الجعرانة حیث قسم غنائم حنین دَ ترجمة الباب نه دَ امام بخاری رحمه الله مقصد څه دې. حافظ صاحب اوعلامه عینی رحمه الله دَدواړو حضراتو رائې تشریح وړاندې تیره شوې ده که دَدوی مختلف آراء ستاسو په ذهن کښې وی نودَدواړو راویانو په وړاندې ترجمة الباب سره دَمذکوره حدیث مناسبت بالکل واضح دې.

باب-۱۸۳ إذاغنم المشرکون مال المسلم ثم وجده المسلم

دَ ترجمة الباب مقصد:- په دې باب سره حضرت امام بخاری رحمه الله دَ یواختلافی مسئلې طرف ته اشاره فرمائیلې ده. که حربیانو په دارالاسلام باندې حمله کولوسره دَ مسلمانانو مال غنیمت اوګټلو او په خپل تصرف کښې راوستلو بیا مسلمانانو په هغوی باندې حمله اوکړه اوهغه مال ئې دوباره حاصل کړو نوهرسړې به حسب سابق دَ خپل متعین مال مالك وی یابه هغه مال مال غنیمت په حکم کښې وی اود عامو غنائمو په شان به تقسیم کیږی؟

علامه عینی رحمه الله دَامام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې دَ إذا جواب نه دې ذکر کړې لکه چه دَدې نه زیربحث مسئله کښې دَ اختلاف مذاهب طرف ته اشاره ده. (۲)

[حدیث ۲۹۰۲/ ۲۹۰۴] قَالَ ابْنُ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ-رضی الله عنهما-قَالَ ذَهَبَ فَرَسٌ لَهُ، فَأَخَذَهُ الْعَدُوُّ، فَظَهَرَ عَلَيْهِ الْمُسْلِمُونَ فَرُدَّ عَلَيْهِ فِي زَمَنِ رَسُولِ اللَّهِ -صلی الله علیه وسلم-، وَأَبَقَ عَبْدٌ لَهُ فَلَحِقَ بِالرُّومِ، فَظَهَرَ عَلَيْهِمُ الْمُسْلِمُونَ، فَرَدَّهُ عَلَيْهِ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ بَعْدَ النَّبِيِّ -صلی الله علیه وسلم-.

رجال الحدیث

① **ابن نمیر**:- دا عبدالله بن نمیر الهمدانی الکوفی رحمه الله دې. دَدوی حالات کتاب التیمم باب إذا لم یجد ماء ولاترابا لاندې مخکې تیرشوی دی

② **عبیدالله**: دا عبید الله بن عمربن حفص بن عاصم بن عمربن الخطاب القرشی العدوی رحمه الله دې

---

[۱]) المبسوط للسرخسی رحمه الله ۱۱۵/۵.

[۲]) عمدة القاری:۳/۱۵.

دَ دوی حالات کتاب الوتر باب لیجعل آخر صلاته وترا لاندې تیرشوی دی.

③ **نافع** - دادَ حضرت عمربن الخطاب رضی الله عنه آزاد کړې شوې غلام ابوعبدالله نافع المدنی رحمه الله دې دَ دوی حالات کتاب العلم باب من أجاب السائل بأكثر مما سأل لاندې تیرشوی دی.

④ **ابن عمر** رضی الله عنهما - دا مشهورصحابی حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما دې. دَدوی حالات کتاب الایمان باب بني الاسلام علی خمس لاندې تیرشوی دی. [1]

قوله: ذهب فرس له فأخذه العدو. - دَحضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما یواس اوتختیدو نوهغه دښمن اونیولو. حافظ ابن حجر رحمه الله او عینی رحمه الله فرمائی چه دَ کشمیهنی په روایت کښې لفظ ذهب په ځائې مذکردَ ذهبت صیغه مؤنث سره او لفظ فاخذه کښې د ضمیرمذکرپه ځائې هاضمیردَمؤنث ضبط شوې دې. دَدې وجه داده چه فرس اسم جنس دې مذکر اومؤنث دواړه شان استعمالیږی.[2] په دواړو نسخوکښې هیڅ تعارض نشته په یوروایت کښې دَ تذکیر اعتباراوکړې شو او بل کښې دَ تانیث.

قوله: فظهر عليه المسلمون فرد عليه في زمن رسول الله صلى الله عليه وسلم. - مطلب داچه مسلمان په دښمن باندې غالب راشی نوهغه اس دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم په مبارکه زمانه کښې ابن عمر رضی الله عنهما ته واپس کړې شو.

قوله: وأبق عبد له فلحق بالروم، فظهر عليهم المسلمون، فرده عليه خالد بن وليد بعد النبي صلى الله تعالى عليه وسلم. - یعنی دغه شان دَحضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما یوغلام اوتختیدو په روم کښې پناه واخسته کله چه مسلمانانو په روم باندې حمله اوکړه نوحضرت خالدبن ولید رضی الله عنه غلام هغوی ته حواله کړو. دَرسول الله صلی الله علیه وسلم دَزمانې مبارکې نه پس واقعه ده.

دَ مذکوره تعلیق تخریج: - دا تعلیق امام ابوداؤد رحمه الله کتاب الجهاد باب في المال يصيبه العدو من المسلمين ثم يدركه صاحبه في الغنيمة لاندې او ابن ماجه رحمه الله کتاب الجهاد باب ما أحرز العدو ثم ظهر عليه المسلمون لاندې موصولاً روایت کړې دې.[3] حافظ ابو نعیم رحمه الله هم المستخرج على البخاری کښې دا تعلیق عن محمد بن علي بن حبيش عن القاسم بن زكريا بن زهير بن سلام النسائي عن ابن نمير په طریق سره موصولاً روایت کړې دې.[4]

---

[1]) کشف الباری: ۱/۶۳۷ — ۶۳۸.

[2]) فتح الباری: ۶/۲۲٤ وعمدة القاری: ۳/۱۵.

[3]) سنن أبي داؤد: ۲/۱۲ وسنن ابن ماجه: ص: ۲۰٤ كتاب الجهاد باب ماأحرز العدو ثم ظهر عليه المسلمون.

[4]) تغليق التعليق للحافظ ابن حجر: ۳/٤٦۲.

[حديث ۲۹۰۳] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ قَالَ أَخْبَرَنِي نَافِعٌ أَنَّ عَبْدًا لِابْنِ عُمَرَ أَبَقَ فَلَحِقَ بِالرُّومِ، فَظَهَرَ عَلَيْهِ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ، فَرَدَّهُ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ، وَأَنَّ فَرَسًا لِابْنِ عُمَرَ عَارَ فَلَحِقَ بِالرُّومِ، فَظَهَرَ عَلَيْهِ فَرَدُّوهُ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ.

رجال الحديث

① **محمدبشار**:- دامشهورمحدث محمدبن بشار بن عثمان عبدى بصرى رحمه الله دي. دَدوى حالات كتاب العلم باب ماكان النبى صلى الله تعالى عليه وسلم يتخولهم بالموعظة والعلم كي لاينفرو لاندې په تفصيل سره تيرشوى دى.(۱)

② **يحيى**:- دامشهورامام حديث يحيى بن سعيدبن فروخ القطان تميمى دې. دَدوى حالات كتاب الايمان باب من الايمان أن يحب لاخيه مايحب لنفسه لاندې تيرشوى دى.(۲) دَعبيدالله اونافع رحمهم الله حواله دَ روايت په رومبى سند كښې تيره شوې ده.

قوله: أن عبدًا لابن عمر أبق......:- دادَترجمة الباب دَرومبى روايت دويم طريق دې. په دې كښې دى چه دَ ابن عمر رضي الله عنهما يوغلام اوتختيدو او روم ته لاړو. حضرت خالدبن وليد رضي الله عنه هغه راونيولو او عبدالله بن عمر رضي الله عنهما ته ئى واپس كړو. او هم دغه شان دَ ابن عمر رضي الله عنهما يواس اوتختيدو او روم كښې داخل شو. حضرت خالدبن وليد رضي الله عنه هغه راونيولو او اهل اسلام هغه ابن عمر رضي الله عنهما ته واپس كړو.

قوله: فردوه على عبدالله:- دَ صحيح بخارى په دويمه نسخه كښې دَ جمع دَ صيغه په ځائې فرده مفرد واردشوې دې.(۳) كه چرې دَجمع صيغه وى لكه چه په مذكوره روايت كښې ده نودهغې ترجمه به شى مسلمانانو هغه حضرت عبدالله ابن عمر رضي الله عنهما ته واپس كړو. كه دَمنفردصيغه وى نوبيا خوښكاره خبره ده فرده كښې ضمير فاعل حضرت خالد بن وليد رضي الله عنه طرف ته راګرځى.

قوله: قال أبوعبدالله: عار مشتق من العير، وهوحمار وحش، أي هرب:- ابوعبدالله دَ امام بخارى رحمه الله كنيت دې دلته امام بخارى رحمه الله دَ لفظ عار تفسير كړې دې چه دا دَعيرنه مشتق دې اوعيرحمار وحشى ته وائى. دَ عار معنى امام بخارى رحمه الله عاه الفرس: انفلت وذهب ههنا وههنا(۴) اس وران شو او په مستئى كښې اخوا ديخوا اوتختيدو. هم دغه معنى امام

---

۱) كشف البارى:۳/۲۵۸ — ۲۶۱.
۲) كشف البارى:۲/۲، ۳.
۳) تحفة البارى بشرح صحيح البخارى لشيخ الاسلام زكريابن محمدالانصارى:۳/۵۲۰.
۴) مختارالصحاح للامام محمد بن أبى بكر الرازى. ص:۵۶۲.

خلیل هم کړې ده (۱) شیخ الاسلام زکریا بن محمد انصاري رحمه الله فرمائي چه د صحیح بخاري په یوه نسخه کښې د امام بخاري رحمه الله داتفسیري قول ساقط دې (۲)

[حدیث ۲۹۰۴] (۳) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ-رضی الله عنهما أَنَّهُ كَانَ عَلَى فَرَسٍ يَوْمَ لَقِيَ الْمُسْلِمُونَ، وَأَمِيرُ الْمُسْلِمِينَ يَوْمَئِذٍ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ، بَعَثَهُ أَبُو بَكْرٍ، فَأَخَذَهُ الْعَدُوُّ، فَلَمَّا هُزِمَ الْعَدُوُّ رَدَّ خَالِدٌ فَرَسَهُ.

رجال الحدیث

① **احمدبن یونس**:- دا ابوعبدالله احمدبن یونس بن عبدالله بن قیس تمیمي یربوعي کوفي رحمه الله دې. د دوی حالات کتاب الایمان باب من قال ان الایمان هوالعمل لاندې تیرشوي دي. (۴)

② **زهیر**:- دا زهیربن معاویه بن خدیج بن الرحیل بن زهیر بن خیثمه جعفي کوفي رحمه الله دې. د دوی حالات کتاب الایمان باب الصلوة من الایمان لاندې تیرشوي دي. (۵)

③ **موسی بن عقبه**:- دا صاحب المغازي موسی بن عقبه الاسدي المدني رحمه الله دې. د دوی حالات کتاب الوضوء باب إسباغ الوضوء لاندې تیرشوي دي.

④ **عن نافع عن ابن عمر** رضي الله عنهما:- د ترجمة الباب د ړومبي روایت لاندې د دواړو راویانو حواله تیره شوې ده.

قوله: أنه كان على فرس يوم لقي المسلمون، وأمير المسلمين يومئذ خالد بن الوليد بعثه أبوبكر، فأخذه العدو، فلما هزم العدو رد خالد فرسه:- په کومه ورځ چه مسلمانان (د جنګ د پاره) کفاروسره مقابله شو ابن عمر رضي الله عنهما په اس باندې سوررو. په هغه ورځ د مسلمانانو امیرخالدبن ولید رضي الله عنه وو هغه حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه (د اسلامي لښکر) امیرجوړ کړې لیګلې وو. (د عبدالله بن عمر رضي الله عنهما) اس دښمن اونیولو کله چه دښمن شاته شو نوخالد (ابن ولید رضي الله عنه) هغه ته د هغه اس واپس کړو.

قوله: يوم لقي المسلمون:- د صحیح بخاري په دې روایت کښې مفعول محذوف دې. حافظ ابونعیم رحمه الله او اسماعیلي رحمه الله چه کوم روایت نقل کړې دې په هغې کښې مفعول ذکردې. روایت اسماعیلي رحمه الله عن محمدبن عثمان بن أبي شیبة عن أحمد بن یوسف په طریق او ابونعیم رحمه الله أحمدبن یحیی الحلواني په طریق سره نقل کړې دې. په دې کښې دي: یوم لقي

(۱) فتح الباري:۶/۲۲۵.
(۲) تحفة الباري:۳/۵۲۰.
(۳) د ترجمة الباب ړومبی روایت کښې د دې تخریج تیرشوی دې.
(۴) کشف الباري:۲/۱۵۹.
(۵) کشف الباري:۲/۳۶۷، ۳۷۰.

المسلمون طینًا وأسدًا (۱) یعنی په کومه ورځ چه مسلمانان د جنګ د پاره قبیله طي او اسد سره ملاؤشو د اسماعیلی او ابونعیم هم په دې طریق کښې ابن عمر رضی الله عنهما د اس د دښمن په تحویل کښې راتللو وجه هم ذکرده د روایت الفاظ دادی فاقتحم الفرس بعبدالله بن عمر جرفًا فصرعه وسقط ابن عمر فعار الفرس (۲) مطلب داچه اس عبد الله بن عمر رضی الله عنهما واخستلو او حرف ته ئی توپ کړو اوهغه ئی راؤغورزولو ابن عمر رضی الله عنهما پریوتلو او اس وران شو اوتختیدو.

د باب په روایاتو کښې تعارض اودې تطبیق - په روایاتو کښې چه د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما د اس کومه واقعه نقل ده هغه کله پیښه شوې ده؟ په دې سلسله کښې د ترجمة الباب دویم او دریم روایت کښې تعارض دې. په ړومبی روایت کښې ده د اس واقعه چه د رسول اکرم ﷺ په مبارکه زمانه کښې شوې اود غلام واقعه د دې نه پس. هم د دې روایت په دویم طریق کښې دی چه دواړه واقعات د رسول الله ﷺ د زمانې مبارکې نه پس سره متعلق دی. په دې دویم طریق کښې فرس او عبد دواړوسره متعلق فلحق بالروم الفاظ مروی دی اولکه څنګه چه په دریم روایت کښې دی چه د حضرت خالد بن ولید رضی الله عنه په مشرئی کښې په روم باندې د حضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه په زمانه کښې شوې په دې وجه چه دویم روایت د دریم روایت په تناظر کښې اوکتلې شی نودَ دې نه هم دغه ثابتیږی چه د فرس او عبد واقعات د رسول اکرم ﷺ د وفات نه پس پیښې شوی دی. او دریم روایت د ړومبی روایت سره متعارض دې. دا روایت د ړومبی روایت برعکس دې. په ړومبی روایت کښې د فرس واقعه د رسول اکرم ﷺ د زمانې بیان کړې شوې ده او په دې کښې د اس د ورانیدو واقعه د ابوبکرصدیق رضی الله عنه د خلافت په زمانه کښې شوې لکه چه تعارض په اصل کښې د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما د فرس والا واقعې د تاریخ په تعین کښې دې.

علامه قسطلانی رحمه الله د باب ړومبې روایت یعنی د ابن نمیر په طریق چه دې ته ترجیح ورکولوسره فرمائی چه د دې طریق متابعت اسماعیل بن زکریا رحمه الله هم کړې دې چه د فرس واقعه د رسول کریم په مبارکه زمانه کښې پیښه شوې (۳) ړومبی روایت ته ترجیح ورکولوسره علامه داؤدی رحمه الله فرمائی چه د دې روایت په سند کښې عبیدالله راوی د نافع نه حدیث روایت کولو کښې په دریم طریق کښې واقع موسی بن عقبه نه أثبت دې. (۴) حافظ ابن عبدالبر رحمه الله هم د دې تصویب کړې دې. (۵)

امام ابن ماجه رحمه الله کتاب الجهاد باب ما أحرز العدو ثم ظهر علیه المسلمون لاندې عن علی بن محمد بن نمیر عن عبدالله عن نافع عن ابن عمر په طریق سره کوم روایت ذکر کړې دې په هغې کښې دی. **قال**

---

(۱) فتح الباری: ۶/۲۲۵.

(۲) فتح الباری: ۶/۲۲۵.

(۳) إرشادالساری للقسطلانی: ۵/۱۷۹.

(۴) إرشادالساری: ۵/۱۷۹ وأوجز المسالک: ۸/۲۸۵.

(۵) أوجز المسالک: ۸/۲۸۵.

ذهبت فرس له فاخذها العدو وظهرعلیهم المسلمون فردعلیه فی زمن رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم... (۱) هغوی دَ باب لاندې هم دغه یوطریق ذکرکولوباندې اکتفاء کړې ده. دویم طریق ئې نه دې ذکرکړې. دَ دې صنیع نه دَهغوی رحجان هم متعین کیږی چه دَهغوی په نیز راجح هم دغه دې چه دَابن عمر رضی الله عنهما دَ فرس واقعه عهدنبوی کښې پیښه شوې ده. دَحضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه دورخلافت سره دَدې تعلق نشته. والله اعلم

قوله حکم ماأحرزالعدوثم ظهرعلیه المسلمون: ترجمة الباب کښې چه امام بخاری رحمه الله کومه فقهی مسئله ذکرکړې ده اوس دَهغې تفصیل اوګورئی که اهل حرب په اهل اسلام باندې حمله اوکړی دَ مسلمانانو په مالونواو املاک باندې قبضه کولوسره دارالحرب ته یوسی بیا اهل اسلام په دارالحرب باندې حمله اوکړی او هغه اموال اواملاک واپس دارالاسلام ته راوړی نو په مسلمانانوکښې هرسړې حسب سابق به دَ خپل متعین مال مالك وی یا هغه اموال به دَ غنیمت په حکم کښې راتلوسره لاعلی التعیین په ټولوکښې تقسیم کیږی؟

دَ امام شافعی رحمه الله ابوثور او ابن منذرمسلک:- دَدې حضراتو په نیز په دارالاسلام باندې غلبه او استیلاء سره دَاهل اسلام په اموالواواملاکوباندې دَ حربیانو ملکیت نه ثابتیږی. نوچه کله اهل اسلام په دارالحرب باندې حمله کولوسره دغه اموال اواملاك دارالاسلام ته راوړی نوچه کوم مال دچاملکیت وو هغه به حسب سابق هم دَهغه ملکیت کښې وی دَ دغه مالونو حکم به دَ مال غنیمت نه وی. (۲)

امام حسن امام زهری اوعمروبن دینارمسلک: دَدې حضراتو په نیز دَمسلمانانوپه زور اخستې شوې مال دَ دارالحرب نه دارالاسلام ته دَ منتقل کیدونه پس به په غانمینوکښې تقسیم کیږی یعنی په دارالحرب باندې حمله کونکی مجاهدین به دَدې مستحق وی دَ مخکینی مالك حق به په دغه مال باندې باقی پاتې نه شی. (۳)

دَدې حضراتو استدلال دادې چه دَمسلمانانو په غلبه اواستیلاء سره څنګه چه دَ مشرکینومال دَ مسلمانانودپاره غنیمت جوړیږی دغه شان ذکرشوې مال هم. په کوم چه دَ اهل حرب غلبه اواستیلاء اوشی هغه دَهغوی ملك کیږی لهذا دَمسلمانانو په غالب راتلوسره به هغه دَ مال غنیمت په توګه په مجاهدینوکښې تقسیم کیږی. (۴)

دَ جمهورفقهاؤمسلک:- امام اعظم ابوحنیفه امام ثوری امام اوزاعی امام مالك اودَیوروایت مطابق امام احمدرحمهم الله مسلك دادې چه اهل حرب په اهل اسلام باندې دَ حملې کولودَ وجه نه به دَ مسلمانانودَ مالونو مالکان جوړشی(۵) خوچه په دارالحرب باندې حمله کولوسره

(۱) سنن ابن ماجه: ۲۰۴ کتاب الجهاد باب ماأجرزه العدو ثم ظهرعلیه المسلمون.

(۲) الاستذکار لابن البر: ۵۴/۴فتح الباری: ۲۲۴/۶ والمغنی لابن قدامة: ۴۸۲/۱۰.

(۳) المحلی بالاثار لابن حزم رحمه الله ۳۵۵/۵ وشرح ابن بطال رحمه الله ۲۲۷/۵وفتح الباری: ۲۲۴/۶ وأوجز المسالك: ۲۷۱/۸.

(۴) حواله بالا.

(۵) المغنی لابن قدامة: ۴۷۵/۱۰.

اهل اسلام خپلو مالونه په زوروا خستل دارالاسلام ته ئی راوړل نود دې حضراتو په نیزپه دې کښې تفصیل دې

که چرې مخکښنی مالکان د مال غنیمت د تقسیم نه وړاندې خپل متعین مال اومومی نو دهغوی ملکیت به وی او د غنائم د تقسیم نه پس په خپل مال باندې به د زورمالك ملکیت باقی پاتې نه شی بلکه هغه به د غانمین ملکیت وی. البته د دې حضراتو په نیز د غنائم د تقسیم نه پس که چرې زورمالك خپل مال اولیدو او دهغه خواهش دې چه غانم ته د قیمت په عوض دهغه مال ملاؤ شی نوبیاد غانم په مقابله کښې دهغه زیات حق دې چه د قیمت د اداکولوپه صورت کښې هغه ته دغه مال ورکړې شی.[1]

په دې صورت کښې شریعت د اصل مالك او غانم د دواړو مفادورعایت اوخیال ساتلې دې. چونکه د مال غنیمت د تقسیم نه پس د زورمالك ملکیت په دغه مال باندې باقی نه پاتې کیږی او دې باندې د غانم ملکیت قایم کیږی په دې وجه که زورمالك خپل مال بې عوض اخستې وې نوغانم به په نقصان کښې پاتې کیدو په دې وجه د خپل مال د حاصلولو د پاره زورمالك باندې د دې قیمت اداکول لازم گرځولې شوی دی دې د پاره چه خپل مال واخلی اوزور مالك هم فائده کښې پاتې شی او د غانم حق هم اوه وهلې شی.[2]

صحابه کرامو کښې حضرت عمربن الخطاب حضرت علی حضرت زیدبن ثابت رضی الله عنهم اوتابعینونه سعیدبن المسیب عطاء بن ابی رباح قاسم اوعروه رحمهم الله مسلك هم دغه دې.[3] په یوروایت کښې امام احمد رحمه الله په نیزد مال غنیمت د تقسیم نه پس په خپل مال باندې د زور مالك ملکیت قطعًا باقی نه پاتې کیږی اوهم غانم د دې اصل مالك جوړیږی.[4] لیکن په المغنی کښې دی چه د امام احمد رحمه الله په نیزرومبی روایت معمول به دې.[5]

امام شافعی ابوثور او ابن منذر رحمهم الله وغیره دلائل اود هغې رد:- علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی د دې حضراتو استدلال د احادیث باب نه دې په کوم کښې چه تصریح ده حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما ته د هغه اس اوغلام چه دارالحرب ته تختیدلی وو واپس کړې شوی وو.[6] علامه ابن حزم رحمه الله هم په المحلی بالاثار کښې د دې روایاتونه دا استدلال کړې دې چه د اهلِ اسلام په مال اومتاع باندې د مشرکانو ملکیت هډو ثابتیږی نه ځکه ه چه د دارالحرب نه د مسلمانانو مال اومتاع په زور اخستل اودارالاسلام ته راوړلونه پس به بهرصورت خپل زور مالك ته حواله کولې شی.[7] خو حقیقت خودادې چه احادیث باب پخپله د دغه حضراتوخلاف

---

[1]) المدونة الکبری:۵۹۲/۲ والمغنی لابن قدامة:۴۷۱/۲۱ وعمدة القاری:۳/۱۵ وردالمختار علی الدرالمختار:۲۵۷/۶ وأوجزالمسالک للشیخ زکریا الکاندهلوی رحمه الله ۲۵۷/۶.

[2]) ردالمحتار علی الدرالمختار لابن عابدبن الشامی:۲۵۷/۶.

[3]) شرح ابن بطال:۲۲۷/۵ وعمدة القاری:۳/۱۵.

[4]) المغنی لابن قدامة:۴۷۱/۲۱.

[5]) المغنی لابن قدامة:۴۷۱/۲۱.

[6]) إرشادالساری للقسطلانی:۵۴۳/۶.

[7]) المحلی الاثار للعلامة لابن حزم:۲۶۰/۵.

د جمهورفقهاؤ دپاره حجت دي ځکه چه دحضرت ابن عمر رضي الله عنهما د ترجمة الباب والا په روايت کښې اجمال دې د موطاامام مالک رحمه الله هم په دې روايت کښې آخرکښې داتصريح هم ده:
وذلك قبل أن يقاسم (۱) يعنی مجاهدين اسلام د دارالحرب نه چه کوم اس اوغلام اخستې وو دارالاسلام ته ئی راوړې وو هغه حضرت ابن عمر رضي الله عنهما د مال غنيمت دتقسيم نه وړاندې واپس کړې شوې وو.

هم دغه روايت عن رشدين عن يونس عن الزهری، عن سالم عن أبيه په طريق په سنن دارقطنی کښې هم مروی دې په دې کښې دی: **من وجد ماله الفئ قبل أن يقسم فهوله، ومن وجد بعد ماقسم فليس له شئ** (۲) مال غنيمت دتقسيم نه وړاندې چا چه خپل مال اوموندلو هغه مال (بغيرد عوض) نه دهغه ملکيت دې خود غنيمت دتقسيم نه پس موندلو په صورت کښې به هغه ته دهيڅ اخستو هم حق نه وی.
دمال غنيمت دتقسيم نه پس د ملکيت باقی نه پاتې کيدو مطلب دادې چه هغه به دعوض داداکولونه بغير به د خپل مال مالک خونه شي خودعوض اوقيمت اداکولونه پس دغانم په مقابله کښې به دهغه زيات حق وی. ددې تائيدد رسول الله ﷺ حديث اودحضرت عمر رضي الله عنه دوه آثارنه کيږی چه وړاندې دجمهورو ددلائلو لاندې راروان دی.
د جمهورو دلائل:- ① امام اعظم ابوحنيفه امام ثوری امام اوزاعی امام مالک اوامام احمدبن حنبل رحمهم الله استدلال د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما د حديث نه دې. داروايت **عن حسن بن عمارة عن الملك بن ميسرة عن طاوس عن ابن عباس** رضي الله عنهما په طريق سره نقل دې په دې کښې دی. **أن رجلا وجد بعيرًا له كان المشركون أصابوه، فقال له النبی صلی الله تعالی عليه وسلم: إن أصبته قبل أن يقسم فهولك، وإن أصبته بعد ماقسم، أخذته بالقيمة** (۳) يعنی يوسړی خپل اوښ اوليدلو کوم چه مشرکانو اخستې وو (او روستو مسلمانانو په دارالحرب باندې حمله اوکړه اوهغه ئی په مال غنيمت کښې دوباره دارالاسلام ته راوړو) نورسول الله ﷺ هغه مخاطب کړو وئې فرمائيل که دا اوښ دمال غنيمت دتقسيم نه وړاندې واخستو نودابه هم ستاوی اوکه دمال غنيمت دتقسيم نه پس درته ملاؤشی نوبيا په قيمت ورکولوسره ئی اخستې شې. دا روايت امام دارقطنی رحمه الله او امام بيهقی رحمه الله هم روايت کړې دې. (۴)
د جمهورو په دليل کلام اودهغې جواب:- حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه قسطلانی رحمه الله د جمهور

---

۱) موطاللامام مالک رحمه الله ص:٤۹۹ باب مايردقبل أن يقع القسم لما أصاب العدو. وإعلاء السنن:۳۱۱/۱۲.
۲) سنن الدارقطنی: ۱۱۳/٤.
۳) الاستذکارللحافظ ابن عبدالبر رحمه الله ۵۶ والمغنی مع ذيله المسمی به الشرح الکبيرعلی مقنع لموفق الدين وشمس الدين ابن القدامة: ۱۰/٤۶۹ – ٤۷۱ کتاب الجهادحکم مالواخذه اهل الحرب من اموال المسلمين وعبيدهم فادرکه صاحبه قبل قسمة فهواحق به کشف الباری ۵۷۷/۲۰.
٤) نصب الراية للزيلعی: ٤۳٤/۳ وأوجزالمسالک إلی موطاء الامام مالک: ۱۷۵/۹ دارالقلم دمشق.

متذکره دلیل باندې د سند په حواله سره کلام کولو سره تحریر فرمائي: واسناده ضعیف. [۱] په اصل کښې ددې روایت تضعیف د دې په سند کښې موجود راوی حسن بن عمارة د وجه کړې شوې دې. د یحیی بن معین رحمه الله نه د دوی باره کښې لیس بشيء او ابراهیم بن یعقوب جوزجانی نه ساقط الفاظ جرح منقول ده. [۲] او ابن حزم رحمه الله خو د حسن بن عماره د ضعیف یقین کولو کښې هیڅ کسر نه دې پریخودې. [۳]

لیکن حقیقت دا دې چه ددې روایت تائید په ډیرو متابعاتو سره کیږی په دې وجه د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما دا مذکوره روایت ضعیف ګرځول انصاف نه دې. علامه عینی رحمه الله د امام احمد بن حنبل رحمه الله دا حواله نقل کړې ده چه د حسن بن عماره نه علاوه مذکوره روایت مسعر عن عبدالملک په طریق سره مروی دې. ددې تائید د یحیی بن سعید رحمه الله په دې قول سره کیږی:

سالت مسعرا عنه فقال: هو من حديث عبدالملك ولكن لا أحفظه. [۴]

دغه شان امام علی بن المدینی رحمه الله فرمائی: روی عن يحيى بن سعيد أنه سال عنه فقال: هو من رواية عبدالملك عن طاؤس عن ابن عباس رضي الله عنهما. [۵]

ددې اقوالو نه معلومیږی چه حسن بن عماره په چاچه د ضعف الزام لګولې شوې دې په مذکوره روایت نقل کولو کښې متفرد نه دې بلکه د ډیرو متابعاتو نه ددې تائید کیږی. علامه ظفر احمد عثمانی الجوهر النقي په حواله سره د ابن عدی رحمه الله قول نقل کړې دې وقد روى هذا الحديث عن مسعر عن عبدالملك. [۶] وړاندې علامه عثمانی رحمه الله لیکی: وهذه متابعة جيدة قوية وتابعه إسماعيل بن عياش فرواه عن عبدالملك بن مسيرة، كما في المحلى. [۷] بل امام شافعی رحمه الله هم ددې متابعت عن أبي يوسف القاضي عن الحسن بن عمارة عن الحكم بن عتبة عن مقسم په طریق سره کړې دې چنانچه امام بیهقی رحمه الله ددې متابعت متعلق فرمائی: هكذا وجدناه عن أبي يوسف عن الحسن بن عمارة عن الحكم بن عتبة، رواه غيره عن الحسن بن عمارة عن عبدالملك. [۸]

امام ابو یوسف رحمه الله فقیه او مجتهد وو په روایت حدیث کښې د هغوی ثقاهت او درایت هم

---

[۱]) فتح الباری: ۶/۲۲۴ وإرشاد لساری: ۵/۱۷۹.
[۲]) عمدة القاری: ۱۵/۳.
[۳]) المحلی بالاثار لابن حزم: ۵/۳۵۷.
[۴]) عمدة القاری: ۱۵/۴.
[۵]) عمدة القاری: ۱۵/۴.
[۶]) إعلاء السنن: ۱۲/۳۱۰.
[۷]) إعلاء السنن: ۱۲/۳۰۱ والمحلی بالاثار لابن حزم: ۵/۳۵۷.
[۸]) نصب الراية للزيلعي رحمه الله ۳/۴۳۶ وإعلاء السنن ۱۲/۳۱۰.

مسلم دې. دمذکوره روايت نه دهغوی استدلال کول ددې روايت د صحت دليل دې. بيا د مسعراواسماعيل بن عياش متابعت په خانې پخپله د حسن بن عماره د روايت په صحت باندې صريح دليل دې. په دې اصولوباندې ټول محدثين متفق دی چه کله د يوضعيف روايت متابعت د بل ضعيف يادذې نه اقوی روايت سره وی نوهغه حديث ضعيف نه پاتې کيږی د قوی درجه حاصلوی. د احنافويا جمهورفقهاؤ د استدلال تضعيف د حسن بن عماره د وجه نه شوې دې. ددې د ترديد دپاره ډير متابعات ذکرکړې شو. هم ددې حسن بن عماره بعض حضراتو توثيق هم کړې دې مثلاً محمدبن اسحاق رحمه الله ددوی باره کښې فرمائی حدثنی من لاأتهم

② د جمهورفقهاؤ دويم استدلال دحضرت عمر بن خطاب رضي الله عنه د اثرنه دې. دا اثر په مصنف عبدالرزاق کښې عن محمد زائدعن مکحول عن عمر بن الخطاب رضي الله عنه په طريق سره روايت کړې شوې دې. په دې کښې دی: أنه إن أدرك قبل القسمة رد إلى صاحبه بغير شيء، وإن لم يدرك إلا بعد القسمة فصاحبه أحق به بقيمته.[1] که چرې هغه د تقسيم (غنيمت) نه وړاندې خپل مال اوموندلو نو ددې مالك ته به دغه مال بې قيمته واپس ورکولې شی خوکه د تقسيم نه پس ئې اوموندلونو بياپه دغه مال باندې دهغه حق د قيمت اداکولوپه صورت کښې په ځائې دې. علامه ابن حزم رحمه الله المحلی کښې ددې اثر درې نور طرق هم ذکرکړی دی.[2]

③ د جمهوردريم استدلال دحضرت عمر بن خطاب رضي الله عنه د اثر نه دې. کوم چه امام طحاوی اوامام دارقطنی رحمهما الله عن رجاء بن حيوة عن قبيصة بن ذويب په طريق سره د صحيح سند روايت کړې دې. په دې کښې دی: أن عمر رضی الله عنه قال: فيما أحرزه المشركون فأصابه المسلمون فعرفه صاحبه قال إن أدركه قبل أن يقسم فهوله، وإن جرت فيه السهام فلاشئ له.[3]

مطلب دادې چه کوم مالی مشرکانو اخستې دې او مسلمانانو هغه (په جهاد کښې دوباره) ترلاسه کړو او روستو اصل مالك خپل مال اوپيژندلو نوحضرت عمر رضي الله عنه فرمائی که هغه ته دا مال د تقسيم نه وړاندې ملاؤشوې وی نوبياخوداد هغه حق دې خوکه په مجاهدينو کښې حصې تقسيم شوې نوبيا دهغه هيڅ حق باقی نه پاتې کيږی.

داصرف يواتفاق دې چه حضرت عمر رضي الله عنه په دې اثرکښې داتصريح نه ده کړې چه دخپل مال قيمت اداکولونه پس د غانم په مقابله کښې زورمالك زيات حقدار دې. کنی دحضرت عمر رضي الله عنه په اول ذکرشوی اثرکښې دا تصريح راغلې ده. دهغوی په يوبل اثرکښې هم دا تصريح موجود ده. دغه اثر وړاندې راځی.

دحضرت عمر رضي الله عنه په اثرباندې اشکال اودهغې جواب:- دحضرت عمر رضي الله عنه ددې دويم اثر په سند کښې راوی قبيصه بن ذؤيب باندې کلام کړې شوې دې چه دحضرت عمر رضي الله عنه نه دهغه سماع

---

[1]) المحلى بالاثار لابن حزم:۳۵۴/۵ كتاب الجهاد اختلاف الناس فى مال المسلم يجده فى غنيمة.
[2]) المحلى بالاثار لابن حزم:۳۵۴/۵.
[3]) عمدة القارى ۴/۱۵ وإعلاء السنن:۳۱۲/۱۲.

او لقاء (ملاقات) ثابت نه دې[1] ابوسهیل رحمه الله دا اثر مرسل ګرځولې دې[2] لیکن حقیقت دادې چه دا اثرموصول دې حافظ ابن عبدالبر رحمه الله په الاستیعاب کښې لیکی د قبیصه بن ذؤیب پیدائش په یوروایت کښې د فتح مکه په ورځ او په یوروایت کښې دی چه د هجرت په اول کال شوې[3] روایت کښې دی چه حضورپاك ﷺ دهغه دپاره دبرکت دعا فرمائیلې ده[4] ددې دپاره ابن شاهین فرمائیلی چه دا صحابی وو.[5] حافظ ابن حجر رحمه الله تهذیب التهذیب کښې د ابن قانع داقول دهغه باره کښې نقل کړې دې. له رؤیة[6] ددې نه هم د قبیصه بن ذؤیب دصحابی کیدو تائید کیږی. ددې نه علاوه حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه ابودرداء رضی الله عنه حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها او حضرت ابوهریره رضی الله عنه غوندې کبار صحابه کرامو نه ئې د حدیث سماع کړې ده اودهغوی نه ئې روایات اخستی دی.[7]

د مذکوره دلائلو په رڼا کښې دحضرت عمر رضی الله عنه سره د قبیصه بن ذؤیب ملاقات ممکن دې. دمحدثینو په نیزد سند د اتصال دپاره د راوی اومروی عنه دزمانې یوکیدل هم کافی دی.[8] امام مسلم رحمه الله هم د صحیح مسلم په مقدمه کښې فرمائیلی چه داتصال سند دپاره امکان لقاء کافی ده.[9] فرض کړه که حضرت عمر رضی الله عنه سره د هغوی ملاقات ثابت هم نه وی خوبیاهم د اصول حدیث په رڼاکښې دا اثرموصول دې ځکه چه کله حضرت ابوبکر رضی الله عنه اوحضرت ابودرداء رضی الله عنه سره د قبیصه بن ذؤیب ملاقات ثابت دې نوحضرت عمر رضی الله عنه سره ددوی دملاقات امکان د دواړو دزمانې یوکیدل بالکل هم یوه خبره ده.

دویم جواب علامه عینی رحمه الله داورکړې دې چه د قبیصه بن ذؤیب ملاقات که حضرت عمر رضی الله عنه سره ثابت نه وی نوبیاهم مذکوره روایت مرسل ګرځول معمول به جوړیدې شی اوددې تائیدهم دحضرت عمر رضی الله عنه د یواثر نه کیږی. هغه دادې: عن رجاء حیوة أن ابن عبیدة رضی الله عنهما کتب إلى عمربن الخطاب – رضی الله عنه – فی هذا فقال: من وجد ماله بعینه فهو أحق به بالثمن الی حسب على من أخذه، وکذلك إن بیع ثم قسم منه فهو أحق به بالثمن.[10]

علامه ظفراحمد عثمانی رحمه الله یوقوی جواب ورکړې دې هغه فرمائی چه تدریب الراوی کښې

---

[1]) عمدة القاری:۱۵/٤.

[2]) إعلاء السنن:۳۱۲/۱۲.

[3]) الاستیعاب لابن عبدالبر علی هامش الاصابة لابن حجر ۲۵۵/۳ وتهذیب التهذیب:۳٤۷/۸.

[4]) الاستیعاب علی هامش الاصابة ۲۵۶/۳ وتهذیب التهذیب:۳٤۷/۸.

[5]) إعلاء السنن:۳۱۲/۱۲.

[6]) تهذیب التهذیب:۳٤۷/۸.

[7]) تهذیب الکمال فی أسماء الرجال للحافظ المزی:۴۷۷/۲۳وتهذیب التهذیب:۳٤۶/۸.

[8]) تدریب الراوی فی شرح تدریب النووی:۲۱۵/۱.

[9]) مقدمة صحیح مسلم:۲۱/۱ – ۲۲.

[10]) عمدة القاری:۱۵/۳.

علامه سیوطی رحمه الله فرمائی چه کله د مرسل تائید د مسند روایت نه یا بل داسې مرسل روایت سره وی د کوم راوی چه د رومبی مرسل نه مختلف وی نو داسې دواړه روایتونه د صحیح درجې لرې تر هغه وخته پورې چه د دغه دواړو په مقابله کښې یو صحیح حدیث معارض شی نو دغه دواړو ته به ترجیح حاصله وی او صحیح روایت به مرجوح وی. د قبیصه مذکوره روایت امام بیهقی رحمه الله د حضرت عمر رضی الله عنه په دریو واسطوسره نقل کړې دې او یو یو کولوسره په دوو مختلفو واسطوسره عبدالرزاق او ابن ابی شیبه هم روایت کړې دې. دغه شان ټول پنځه مراسیل جوړیږی لکه چه هم یو روایت د حضرت عمر رضی الله عنه نه په پنځو واسطوسره نقل دې او هر مرسل د بل د پاره موید دې.[1] په دې صورت کښې که د قبیصه روایت مرسل تسلیم هم کړې شی نو هیڅ مضائقه نشته ځکه چه د اصول حدیث په رڼا کښې صحیح روایت هم کوم چه د دې معارض وی مرجوح به وی.

د مکاتب مدبر او ام الولد حکم:- دلته دویمه مسئله داده چه که هم په دغه مال کښې کوم چه اهل حرب اخستې دې او اهل اسلام په حمله کولو سره دوباره حاصل کړو نو د مکاتب مدبر او ام الولد هم شامل وی نو د دوی څه حکم دې؟ په دې کښې هم اختلاف دې.

د امام مالک امام احمد او امام ثوری رحمهم الله مسلک:- د امام مالک امام احمد او امام ثوری رحمهم الله په نیز د مسلمانانو د عامو مالونو په شان په مکاتب مدبر او ام الولدباندې هم په غلبه او استیلاء سره د اهل حرب د مشرکینو ملکیت ثابتیږی. لهذا هغه د عامو مالونو په شان د مال غنیمت د تقسیم نه وړاندې به زوړ مالک ته واپس کولې شی خو د تقسیم نه پس به صرف دې صورت کښې زوړ مالک ته واپس کول جائز وی کله چه هغه د دې قیمت یا عوض اداکړی.[2]

د دوی استدلال د حضرت علی رضی الله عنه د روایت نه دې: **عن قتادة أن مكاتبا أسره العدو فاشتراه رجل، فسال بن قرواش عنه على بن أبي طالب — رضي الله عنه — فقال له على رضى الله عنه: إن أفتكه سيده فهو على كتابته وإن أبي أن يفتكه فهوالذى اشتراه.**[3] دښمن یو مکاتب قید کړې وو کوم چه یو سړی واخستو. بکر بن قرواش د حضرت علی رضی الله عنه نه د دې معامله د نوعیت د شرعی حکم تپوس او کړو نو حضرت علی رضی الله عنه او فرمائیل که آقا دا مکاتب د دښمن د قید نه آزاد کړې وی نو هغه به د وړاندې په شان د هغه مکاتب وی او که آقا داسې نه وی کړې او د خلاصی نه ئې انکار او کړو نو بیا به د مکاتب اخستونکې د هغه مالک وی.

د احنافو مسلک:- د احنافو په نیز مکاتب مدبر او ام الولد د عام مالونو په حکم کښې نه دی. شرعًا دا دریواړه د آزاد په حکم کښې دې. په کوم چه د عامو مالونو په شان د اهل حرب د مشرکانو ملکیت غلبه او استیلاء قطعًا نه ثابتیږی. په دې وجه د عام مالونو برعکس په دریواړو کښې په هریو باندې د زوړ مالک ملکیت په هرصورت برقراروی. د مال غنیمت په

---

[1] إعلاء السنن: ۳۱۲/۱۲.
[2] المغنى والشرح الكبير للامامين موفق الدين وشمس الدين ابن قدامة: ۴۷۴/۱۰.
[3] أخرجه ابن أبي شيبة فى مصنفه انظر المحلى بالاثار لابن حزم: ۳۵۳/۵.

تقسيم سره ددې ملکيت نه ختميږي نوکه دغنيمت مال تقسيم شوې وي اوکه نه مکاتب مدبراو ام الولد به د مخکينى مالك په ملکيت کښې وي.[1]

د احنافو استدلال:- د احنافواستدلال دحضرت عمر رضی الله عنه د اثرنه دې د سنن سعيدبن منصور روايت دې حدثنا عثمان بن مطر الشيبانى حدثنا أبوحريز عن الشعبى قال: أغار أهل "ماه" وأهل "جلولاء" على العرب، فاصابوا سبايا من العرب و رقيقا، ومتاعا، ثم إن السائب بن الاقرع عامل عمر – رضى الله عنه – غزاهم ففتح ماه" وكتب إلى عمر – رضى الله عنه – فى سبايا المسلمين ورقيقهم ومتاعهم قد اشتراه التجار من أهل ماه" فكتب إليه: أن المسلم أخو المسلم لايخونه ولايخذله، فأيما رجل من المسلمين أصاب رقيقه ومتاعه بعينه فهو أحق به، وإن أصابه فى أيدى التجار بعد ما أقتسم فلا سبيل إليه، وأيما حر اشتراه التجار فانه يرد عليهم رؤوس أموالهم فان الحر لايباع ولايشترى.[2]

په روايت کښې دى چه اهل "ماه" او "جلولاء" په جزيرة العرب باندې حمله اوکړه دعربوقيديان غلامان اومالونه ئى لوټ کړل لاړل. حضرت عمر رضی الله عنه سائب بن اقرع د لښکراميرجوړکړو اودهغوى خلاف ئى د جنګ په مهم باندې روان کړل. هغوى ته فتح اوشوه نو چه د مسلمانانو کوم قيديان غلامان اومال اومتاع چه سوداګرود اهل ماه نه اخستې وو حضرت سائب بن اقرع دهغې دحکم معلومولودپاره دحضرت عمر رضی الله عنه په خدمت کښې استفسارنامه اوليګله حضرت عمر رضی الله عنه په جواب کښې اوليکل يومسلمان د بل مسلمان رور دې هغه نه ده سره خيانت کوى او نه هغه بې آسرې پريږدى. کوم مسلمان چه خپل غلام يا مال اووينى هم هغه دهغې اصل حقداردې. اوکه چرې هغه دا مالونه د غنيمت د مال دتقسيم نه روستو سوداګرو سره اووينى نو بيا هغه سره ددې د حاصلولوهيڅ لارنشته. اوالبته که سوداګرو احرار اخستې وى نوهغه (سوداګرو)ته دې دهغې پيسې واپس کړى (اواحرار دې دهغوى نه واپس واخلى) ځکه چه د آزاد (حر) اخستل اوخرڅول جائزنه دى.

قوله: وإن أصابه في أيدى التجار بعدما اقتسم فلا سبيل له:- يعنى د غنيمت دمال د تقسيم نه پس کله چه مخکينې مال خپل مال متاع اوغلامان وغيره سوداګروسره اووينى نوبياهغه سره ددې دحاصلولوهيڅ لارنشته. علامه ظفراحمد عثمانى رحمه الله فرمائى چه د حضرت عمر رضی الله عنه ددې اثر مطلب دادې که هغه دخپل مال قيمت نه اداکوى نوپه دغه صورت کښې به هغه ته هيڅ نه شى ورکولې. کنى سوداګروته دمال قيمت اداکولونه پس به هغه زيات حقداروى. لکه چه شاته هم دحضرت عمر رضی الله عنه يواثرکښې ددې تصريح موجودده.

دلته په زيربحث مسئله کښې د احنافو استدلال په اصل کښې حضرت عمر رضی الله عنه مذکوره اثر کښې فان الحر لايباع ولايشترى نه دې. اودحريت او آزادئى علت په مکاتب مدبر او ام الولد کښې موجود دې په دې وجه به د غلبه او استيلاء نه په دوى باندې د حربيانو ملکيت هيڅ کله نه

[1] أوجز المسالك: ۸/۳۸۰ – ۳۸۴. وردالمختار على الدر المختار: ۶/۲۵۹ كتاب الجهاد.

[2] أخرجه سعيد بن منصور فى سننه: ۲/۲۸۸، ۲۸۹ دارلكتب العلمية بيروت

ثابتيږي. په دې وجه چه کله اهل اسلام په دارالحرب باندې د حمله کولو په نتيجه کښې هغه د حربيانو نه واخلي او بيائي دارالاسلام ته راوړي نو پخواني مالکان به د دې داخستلو زيات حقدار وي. (١)

امام مالک امام احمد او ابوثور رحمهم الله د استدلال رد:- د دوی استدلال د حضرت علی رضي الله عنه د اثرنه وو چه که د مکاتب آقا دې خلاص کړو نو هغه به هم هغه شان مکاتب وی ګنی په بل صورت کښې به مکاتب اخستونکې هم اصل مالك وی. د دې استدلال جواب ورکولو سره علامه ظفر احمد عثمانی رحمه الله فرمائی: **وهومحمول عندنا على أن مولاه إن لم يفتكه، فللذی اشتراه أن يحبسه عنده حتى يتوفى ثمنه بدليل ..... أن الحر لايباع ولايشترى والمكاتب والمدبر وأم الولد فی حكم الحر، لايباع أحد منهم ولايشترى.** (٢) يعنی زمونږ په نيز دا اثر په هغه صورت باندې محمول دې چه کله آقا د مکاتب په راخلاصولو کښې انکار اوکړی نو بيا د هغه اخستونکې صرف د دومره مودې د پاره د خپل خدمت د پاره رامنع ساتی په کومې سره چه هغه قيمت پوره شی چه د هغه د اخستلو په وخت ئی اداکړې وو. د دې دليل د حضرت عمر رضي الله عنه دا اثر دې چه د آزادسړی اخستل اوخرڅول جائزنه دی. مکاتب مدبر اوام الولد هم د آزاد په حکم کښې دی. په دې وجه به په دوی کښې د يوهم اخستل اوخرڅول جائزنه وی.

د عبدابق حکم:- هم د دې مسئله په ذيل کښې فقهاؤ د عبدآبق حکم هم بيان کړې دې. د عبدآبق په حکم کښې د ائمه احناف په مينځ کښې اختلاف دې.

د امام اعظم ابوحنيفه رحمه الله مسلک:- د امام اعظم ابوحنيفه رحمه الله په نيز عبدآبق مکاتب مدبر او ام الولد په حکم کښې دې. په دې وجه د دارالحرب د تختيدو نه پس د مولاملکيت ختميدو د وجه نه عبدآبق د آزاد غلام په شان د هيچا مملوك نه شی جوړيدې. هم دغه قول د امام احمدبن حنبل رحمه الله هم دې. (٣)

د صاحبينو رحمهما الله قول:- د قاضی ابويوسف رحمه الله او محمد رحمه الله په نيز د عبدآبق حکم د عام اموال او املاك په شان دې. په دې وجه د دې حضراتو په نيز د غلبه اواستيلاء په ذريعه به اهل حرب د عبدآبق مالکان وی. کله چه اهل اسلام په دارالحرب باندې حمله اوکړی هغه اونيسی خان سره ئی راولی نو د غنيمت د مال د تقسيم نه وړاندې که زوړ مالك به د قيمت اداکولو نه بغير د اخستلو مجاز وی خو د مال غنيمت د تقسيم نه پس د ده استحقاق په قيمت اداکولو سره مشروط وی. (٤) هم دغه قول د امام مالك رحمه الله هم دې. په المدونه کښې دی چه د هغوی په نيز عبدآبق او غيرآبق دواړو يوحکم دې. (٥) د حنابله هم دغه مسلك دې. په المغنی کښې دی:

---

(١) إعلاء السنن:١٢/٣١٩.

(٢) إعلاء السنن:١٢/٣١٩.

(٣) إعلاء السنن:١٢/٣١٩.

(٤) أوجز المسالک للکاندهلوی رحمه الله ٨/٢٧٧ و إعلاء السنن:١٢/٣١٧ – ٣١٨.

(٥) المدونة الكبرى:٢/٥٩٤ كتاب الجهاد باب فی الرجل يعرف متاعه وعبيده قبل أن يقعوا فی المقسم، وأوجزو المسالک إلى موطا الامام مالک:٩/١٧٧ دمشق دارالقلم.

ولنا أنه مال لو أخذوه من دار الاسلام ملكوه، فاذا أخذوه من دار الحرب ملكوه كالبهيمة [1]
د امام اعظم ابوحنيفه رحمه الله استدلال - د امام اعظم ابوحنيفه رحمه الله استدلال جامع ترمذى او سنن ابوداؤد كښې د حضرت على رضي الله عنه د روايت نه دې عن ربعى بن حراش عن على رضى الله عنه قال: خرج عبدان إلى رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم — يعنى يوم الحديبية قبل الصلح — فكتب إليه مواليهم فقالوا: يا محمد! والله ما خرجوا إليك رغبة دينك وانما خرجوا هرباً من الرق، فقال ناس صدقوا يا رسول الله، ردهم إليهم، فغضب رسوالله صلى الله تعالى عليه وسلم وأبى أن يردهم، قال: هم عتقاء الله عزوجل [2]
حضرت على رضي الله عنه روايت کوی چه د حديبيه په ورځ د صلح نه وړاندې دوه غلامان رسول الله ﷺ ته راغلل د دواړو موالى د حضورپاك په نوم خط کښې دا اوليکل په خدائى چه دا تاسو له ستاسو د دين د رغبت د وجه نه دى درغلى بلکه د غلامئى نه تختيدلى درغلى. خلقو عرض اوکړو يارسول الله دوى رښتياوائى دا غلامان دوى ته واپس کړه. رسول الله ﷺ چه دا واوريده نو غصه شواو د هغوى د واپس کولونه ئى انکاراوکړو او وئى فرمائيل دوى ته الله تعالى آزادى ورکړې ده.
علامه ظفراحمدعثمانى رحمه الله د امام ابوحنيفه رحمه الله په تائيد کښې د دې روايت نه استدلال کولوسره تحريرفرمائى چه کله د دارالحرب نه دارالاسلام طرف ته راتلونکې غلام د مسلمانانو د ملکيت لاندې راتلوسره غلام نه پاتې کيږى نو دارالاسلام نه دارالحرب ته تختيدونکې د يومسلمان غلام په طريقه اولى د مشرکين اهلِ حرب د ملکيت لاندې نه شى راتلى [3]
د صاحبين رحمهماالله استدلال او د هغې رد:- د صاحبينو رائې وه چه عبدآبق د عامومالونو په حکم کښې دې د هغوى استدلال د مصنف ابن ابى شيبه د دې روايت نه دې أن أمة لرجل مسلم أبقت إلى العدو، فغنمها المسلمون، فعرفها أهلها، فكتب فيها أبوعبيدة بن الجراح إلى عمر، فكتب إليه عمر: إن كانت لم تخمس ولم تقسم فهى رد على أهلها، وإن كانت قد خمست وقسمت فامضها لسبيلها. [4]
روايت کښې دى چه د يومسلمان وينځه دښمن له اوتختيده کله چه هغه د اهل اسلام په مال غنيمت کښې ملاؤشوه نوهغه مالك اوپيژندله. حضرت ابوعبيده بن جراح رضي الله عنه حضرت عمر رضي الله عنه خط اوليکلو. حضرت عمر رضي الله عنه په جواب کښې اوليکل: که خمس اومال غنيمت تقسيم شوې نه وى نودغه وينځه دې خپل آقاته حواله کړى اوکه چرې خمس اومالِ غنيمت تقسيم شوې وى نوبيا چه دې سره څه کيږى هغه هم په هغه حالت پريږدئى. يعنى د مال غنيمت په تقسيم کښې چه د چاپه حصه کښې راغله هم هغه سره ئى پريږدئى.

---

[1]) المغنى لابن قدامة: ١٠/٤٧٧ رقم الفصل: ٧٥٤٧.
[2]) أخرجه ابوداؤدفى سننه، كتاب الجهاد باب فى عبيدالمشركين يلحقون بالمسلمين فيسلمون رقم: ٢٧٠٠ والترمذى فى جامعه: ٢/٢١٣ كتاب المناقب باب مناقب على رضى الله عنه رقم: ٣٧١٦.
[3]) إعلاء السنن: ١٢/٣٢٠.
[4]) الملى بالاثار لابن حزم رحمه الله ٥/٣٥٤.

خودديِ استدلال جواب دادي چه په مذكوره روايت كښې د كومې وينځې ذكردي هغه دَخپل آقادَ كورنه اوتختيده نوحربيانوهغه هم په دارالاسلام كښې نيولې وه او دارالحرب ته ئې بوتلې وه چونكه په دارالاسلام كښې دَهغې حيثيت دَ وينځې وو آزاده شوې نه وه په دې وجه دَ دارالحرب دَ ملكيت اعتبار اوكړې شو (۱) دَ روايت نه داخبره نه ثابتيږي چه وينځه دارالحرب ته تلې وه په دغه صورت كښې به دا دَخپل آقادَ ملكيت نه وتلې وه او آزاده شوې به وه او په دې به دَ دارالحرب ملكيت حزيت علت دَ موجودګئې دَ وجه نه نه ثابتيدو.

باب-۱۸۴ من تكلم بالفارسية والرطانة

دَ ترجمة الباب مقصد:- علامه ابن بطال حافظ ابن حجر اوعلامه عينى رحمهم الله فرمائى چه په دې ترجمة الباب سره امام بخارى ﷫ داخودل غواړى چه اهل حرب ته هم دَهغوى په ژبه كښې امان وركړئى دَدې به هم اعتبار وى. يعنى امان وركولوډپاره عربى ژبه كښې خبرې كول شرط نه دى عجمى ژبه هم كولې شى. (۲)

علامه قسطلانى ﷫ فرمائى كتاب الجهاد كښې داترجمه قايم كولوسره امام بخارى ﷫ دا يقين وركول غواړى چه دَ اكناف عجم نه راتلونكى سفيرانو اوقاصدانوسره خبرې اترې كولوډپاره عربومسلمانانوته په فارسئى كښې دَ خبرواترو ضرورت پيښيدې شي په دې وجه هغوى له فارسى ژبه زده كول پكاردى. رسول الله ﷺ حضرت زيد بن ثابت ته دَ عجمى ژبو زده كولوحكم وركړو. (۳)

بالفارسية:- يعنى دَ فارس قوم ژبه، دَ قوم فارس دَ جداعلى نوم فارس بن كومرس وو په دې وجه دَهغوى ژبه ته فارسى وئيلې شى. (۴) داكومرس څوك وو؟ حافظ ابن حجر ﷫ دَده باره كښې مختلف اقوال نقل كړى دى: ① دا دَسام بن نوح دَاولادنه وو. ② يوقول دادې چه دَيافث بن نوح دَاولادنه وو. ③ بعض حضرات وائى چه كومرس دَحضرت آدم ؈ نه پيداشوې دې. ④ څلورم او آخرى قول دادې چه كومرس په حقيقت كښې هم حضرت آدم ؈ پخپله دې. (والله اعلم)(۵)

دَ كومرس اووه لس (۱۷) ځامن وو ټول بهادر تكړه او بې مثله فارس (سواره)وو په دې وجه دَ پوره قوم نوم فارس شو. (۶) خودا توجيه مخدوش ګڼړلوسره حافظ ابن حجر ﷫ فرمائى چه اشتقاق دَ عربى ژبه خصوصيت دې اوداخصوصيت په عجمى ژبوكښې نه شى موندلې په دې وجه دا ويناكول صحيح نه دى چه دَ كومرس قوم نوم دَهغوى دَ بې مثله فروست (شهسوارئى)

---

۱) إعلاء السنن:۳۱۸/۱۲و ۳۲۰.

۲) شرح ابن بطال:۲۳۱/۵ وعمدة القارى:۹/۱۵ وفتح البارى:۲۲۶/۶.

۳) إرشادالسارى للقسطلانى:۱۸۱/۵.

۴) فتح البارى:۲۲۶/۶.

۵) دَ څلورو واړو اقوالوډپاره اوګورئى فتح البارى:۲۲۶/۶.

۶) عمدة القارى:۵/۱۵وفتح البارى:۲۲۶/۶.

د وجه نه فارس شوي دي. مشهوره داده چه داس نسل د ټولونه اول دحضرت اسماعیل علیه السلام بن ابراهیم علیه السلام د پاره مسخر کړي شو [۱] والله اعلم

الرطانة - په راء باندې زبر او زیر لوستل دواړه صحیح دی [۲] د دې اطلاق دعربی نه علاوه په ټولو عجمی ژبو باندې کیږی. شارح بخاری علامه کرمانی رحمه الله فرمانی چه په هره یوه عجمی ژبه کښې خبرې کولوته رطانه وئیلې شی. [۳] هم دغه خبره صاحب د الافعال او علامه ابن التین رحمه الله هم کړې ده. [۴]

علامه ابن الاثیر رحمه الله فرمائی: **التراطن: کلام لایفهمه الجمهور، والعرب تخص بها غالبا کلام العجم** [۵] د رطانه اطلاق په داسې خبرو اترو باندې کیږی کوم باندې چه عام خلق نه پوهیږی. عرب دې نه عجمی ژبه مراد اخلی

وقوله تعالی: ﴿ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ ﴾ /الروم: ۲۲/. ﴿ وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ ﴾ /ابراهیم: ۴/.]

داد سورت روم آیت دې پوره آیت دادې: ﴿ وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالِمِينَ ﴾ [۶] یعنی او د هغه الله تعالی په نښانو کښې د آسمانونو او زمکو پیداکول او ستاسو ژبې (خبرې) او رنګونه مختلف کیدل دی.

مطلب دادې چه د هر قوم ژبه لهجه طرز د خبرو د بل قوم نه مختلف وی. هم دغه شان هر انسان په خپل تخلیق یعنی مخ سره صورت رنګ او شکل په اعتبار سره د بل انسان نه مختلف وی اوداسې په دې وجه دی چه د هر سړی یوخپل جدا شاخت وی د یوبل پیژند ګلو کولو کښې آسانی وی که ټول د آدم علیه السلام اولاد په شکل او صورت رنګ سره هم په یوه ډهانچه کښې اچولې شوې وې نو د پیژند ګلو دا نظام به ګډوډ شوې وو او بې شمیره تعطل به پیدا شوې وې [۷]

﴿ وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ ﴾: - داد سورت ابراهیم د شروع آیت دې پوره آیت دادې: ﴿ وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللَّهُ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾ [۸]

یعنی الله تعالی چه کوم رسول او نبی کوم قوم ته ورلیګلې دې په هغه باندې هم د هغه قوم په ژبه کښې وحی نازل کړې دې د پاره چه د هغه قوم هم په خپله ژبه کښې د الله تعالی احکام او تعلیماتو باندې پوره شان سره پوهه شی. او د قیامت په ورځ دې وېناکولو سره هغوی ته د عذر

---

[۱]) فتح الباری: ۲۲۶/۶.

[۲]) عمدة القاری: ۵/۱۵ وفتح الباری: ۲۲۶/۶.

[۳]) شرح الکرمانی رحمه الله ۶۱/۱۳.

[۴]) شرح ابن بطال: ۲۳۲/۵ وعمدة القاری: ۵/۱۵.

[۵]) النهایة لابن الاثیر رحمه الله ۲۳۳/۲ (مادة رطن)

[۶]) سورة الروم: ۲۲.

[۷]) عمدة القاری: ۵/۱۵.

[۸]) سورة ابراهیم: ٤.

كولوموقع ملاؤنه شي چه هغه تعليمات خو زمونږ د پوهې اوعقل نه بالاوو؟ په كومو قومونو او ملتونو كښې چه انبياء او رسولان مبعوث شوى دى الله تعالى د حجت د اتمام د پاره هم په هغوى باندې د هغوى په ژبه كښې وحى نازل كړې

د مذكوره آيت تفسير كولوسره علامه زمخشرى رحمه الله فرمائى أى ليفقهوا عنه مايدعوهم إليه فلا تكون لهم حجة على الله، ولايقولوا: لم نفهم ماخوطبنابه. (١)

د باب لاندې د ايات ذكر كولومقصد: علامه عينى حافظ ابن حجر او علامه عسقلانى رحمهم الله فرمائى چه دې آياتونو ذكر كولوسره امام بخارى رحمه الله د دې خبرې طرف ته اشاره كړې ده چه رسول الله ﷺ د مختلف ژبو ويونكو د دنيا ټولو قومونوته پيغمبر جوړ كړې راليګلې شوې دې حضورپاك په دغه ژبوباندې پوهيدلو داځكه چه حضورپاك د هغوى په ژبوباندې پوهه شي او هغوى د حضورپاك په ژبه باندې په آسانئې سره پوهه شي. (٢)

د حافظ ابن حجر رحمه الله رائې: خو حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه د رابطه اوسفارتى فرائضو د پوره كولو د پاره هرقوم سره ثقه اومعتمد ترجمان ضرور وى. د اخبره يقينى نه ده چه رسول الله ﷺ په هره ژبه كښې خبرې اترې كولې شوې (٣)

[حديث ٢٩٠٥] (٤) حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ أَخْبَرَنَا حَنْظَلَةُ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ مِينَاءَ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ - رضى الله عنهما - قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، ذَبَحْنَا بُهَيْمَةً لَنَا، وَطَحَنْتُ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ، فَتَعَالَ أَنْتَ وَنَفَرٌ. فَصَاحَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - فَقَالَ «يَا أَهْلَ الْخَنْدَقِ، إِنَّ جَابِرًا قَدْ صَنَعَ سُورًا، فَحَيَّ هَلاً بِكُمْ». [٣٨٧٥، ٣٨٧٦]

رجال الحديث

① **عمرو بن على:** دا مشهور حافظ حديث ابوحفص عمربن على بحربن كنيز الباهلى الصيرفى البصرى رحمه الله دې. كتاب الوضوء باب الرجل يوضئ صاحبه لاندې د دوى تذكره تيره شوې ده.

② **ابوعاصم:** دا ابوعاصم ضحاك بن مخلدبن ضحاك بن مسلم شيبانى بصرى رحمه الله دې. د دوى تذكره كتاب العلم باب طرح الامام المسالةعلى أصحابه...... لاندې وړاندې تيره شوې ده.

③ **حنظله بن ابى سفيان:** د حنظله بن ابى سفيان بن عبدالرحمن بن صفوان بن اميه بن خلف جمحى قرشى رحمه الله دې. كتاب الايمان باب قول النبى صلى الله تعالى عليه وسلم بنى الاسلام على خمس

---

(١) تفسير الكشاف للعلامه الزمحشرى رحمه الله ٤٧٩/٣ وعمدة القارى:٦/١٥.

(٢) فتح البارى:٢٢٦/٦ وعمدة القارى:٦/١٥ وإرشادالسارى:١٨/٥.

(٣) فتح البارى:٢٦/٦.

(٤) وعنده أيضاً فى صحيحه:٢٥٨٨/ — ٥٨٩ فى كتاب المغازى باب غزوة الخندق رقم:٤١٠١ وعندمسلم فى صحيحه:١٧٨/٢ فى كتابالاشربة باب جواز استتباعه غيره إلى دارمن يثق يرضاه بذلك رقم:٢٠٣٩ وقد تفردابه الشيخان. انظر تحفة الاشراف:١٨٣/٢ رقم:٢٢٦٣.

لاندې دَدوی تذکره تیره شوې ده (۱)

④ **سعیدبن میناء** - دا ابوولیدسعیدبن عیناء المدنی الکوفی رحمه الله دې **کتاب الجنائز باب التکبیرعلی الجنائزأربعا** لاندې دَدوی تذکره تیره شوې ده

⑤ **جابربن عبدالله** رضی الله عنه - دامشهورصحابی جابربن عبدالله رضی الله عنه دې دَدوی تذکره **کتاب الوضوء باب صب النبی صلی الله تعالی علیه وسلم وضوءه علی المغمی علیه** لاندې تیره شوې ده

قوله قلت یارسول الله، ذبحنا بُهیمة لنا، وطحنتُ صاعا من شعیر، فتعال أنت ونفر: دَ حضرت جابربن عبدالله رضی الله عنه روایت دې چه ما عرض اوکړو یارسول الله ! مونږ دَ چیلئی یو وړوکې غوندې بچې ذبح کړې دې او یوصاع اوربشې مو اوړه کړې دی تاسو دَ یوڅو کسانو سره زمونږ کورته تشریف راوړئی بهیمة: داد بهمة تصغیردې دَ ګډې وړوکې بچې (۲) بهیمه دَ مؤنث اومذکردواړودپاره استعمالیږی بهم اوبهام ددې جمع راځی (۳)

قوله فصاح النبی صلی الله تعالی علیه وسلم: فقال: یاأهل الخندق إن جابرًا قد صنع سورًا، فحی هلابکم: رسول الله صلی الله علیه وسلم په اوچت آواز سره ارشاد اوفرمائیلو جابر ددعوت اهتمام کړې دې زر راشئی.

سؤر - دَدعوت په موقع تیار کړې شوې خوراك ته سؤر وائی (۴) دادَ فارسی ژبه لفظ دې دَ یوقول مطابق ددې اطلاق په هرقسم خوراك باندې کیږی (۵) علامه اسماعیلی رحمه الله هم دغه رائې ده (۶) دَ بعض حضراتو په نیز ددې اطلاق په فارسی ژبه کښې صرف په دعوت ولیمه باندې کیږی (۷) دَ بعضو په نیزدا دَحبشی ژبه لفظ دې اودعام خوراك دپاره ونیلې شی دَ زیات استعمال دَ وجه نه دعربو په ژبه ورختلې دې او په عربی کښې هم استعمالیږی (۸)

فحی هلابکم - ددې معنی ده أقبلوا وأسرعوا بانفسکم (۹) یعنی راوړاندې شئی یا زرکوئی دا لفظ دَ حی او هل مرکب دې. دَ هل لام تنوین سره یابغیرتنوین دَعلا په وزن اوسکون سره (هل) لوستلې شی. دا لفظ بباء إلی اوعلی نه هم متعدی دې بل دواړه حروف جدا هم مستعمل دی

---

۱) کشف الباری: ۱/۶۳۶.
۲) شرح الکرمانی: ۱۳/۶۲.
۳) النهایة لابن الاثیر رحمه الله ۱/۱۶۸ (ماده ب ه م) وعمدة القاری: ۱۵/۶.
۴) شرح الکرمانی: ۱۳/۶۲ وشرح النووی علی صحیح مسلم: ۲/۱۷۸ کتاب الاشربة باب جواز استتباعه غیره
۵) شرح النووی علی صحیح مسلم. ۲/۱۷۸.
۶) فتح الباری: ۶/۲۲۶.
۷) عمدة القاری: ۱۵/۶.
۸) عمدة القاری: ۱۵/۶ وشرح النووی علی صحیح مسلم: ۲/۱۷۸.
۹) عمدة القاری: ۱۵/۶.

حی دَ أقبل په معنى كښې دې او هلا أسكن په معنى كښې دې. (1)
علامه داؤدى رحمه الله دَدې يوه بله معنى كړې ده. فحيهلابكم: أى أقبلوا أهلابكم أتيتم أهلكم دَدې قول په وړاندې حی هلا كلمات دَترحيب دَ قبيل نه هم كيدې شى. (2)
دَ حديث باب مقصد- بعض داسې روايات نقل دى په كوم كښې چه فارسى ژبې ته ناخوښه وئيلې شوى دى. او په فارسى كښې خبرې اترې كولوممانعت واردشوې دې. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه روايت باب نه امام بخارى رحمه الله ددغه رواياتو ضعيف اوبې اصل كيدو طرف ته اشاره كړې ده. مثلاً يوروايت دې: كلام أهل النار بالفارسية. (3) يعنى دَاهل جهنم ژبه به فارسى وى. دغه شان يوبل روايت دې من تكلم بالفارسية زادت فى خبثه ونقصت من مروءته. (4) يعنى چاچه په فارسى ژبه كښې خبرې اوكړې دَهغه خباثت به زياتيږى اومروت به ئى كميږى. دا دَمستدرك حاكم روايت دې. حافظ صاحب په دې باره كښې فرمائيلى دى وسنده واهٍ دَدې سند واهى او بې اصل دې. (5)
هم په دغه مستدرك حاكم كښې دَحضرت عمر رضى الله عنه طرف ته هم يوروايت منسوب دې. من أحسن العربية فلايتكلمن بالفارسية فانه يورث النفاق. (6) يعنى په عربى ژبه كښې ښه خبرې كونكې دې په فارسى كښې هيڅ كله خبرې نه كوى ځكه چه دا نفاق پيداكوى. دې روايت ته هم بې اصل وئيلوسره حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى وسنده واهٍ. (7)
ردالمحتار على الدرالمختار كښې علامه ابن عابدين شامى دَصاحب الولوجيه دا قول نقل كړې دې چه دَعربى نه علاوه دَالله تعالى بل هيڅ يوه ژبه خوښه نه ده. دغه شان دَحضرت عمر رضى الله عنه طرف ته دَ يوقول نسبت كولوسره ليكى إنه نهى عن رطانة الاعاجم. يعنى حضرت عمر رضى الله عنه به دَعجم ژبه وئيلونه منع فرمائيله.
دې نه علاوه سنن ابن ماجه كښې يوروايت دې چه رسول الله صلى الله عليه وسلم دَحضرت ابوهريره دَ بيمارئې دَ تپوس په وخت فارسى كښې فرمائيلى اشكمت درد؟ (8) يعنى أتشتكى بطنك (آياتاته دَ خيټې دَ درد شكايت دې؟) نودا روايت دَسند اومتن په اعتبارسره معلول او ضعيف دې. دَدې

(1) عمدة القارى:۶/۱۵.
(2) عمدة القارى:۱۵/۶.
(3) فتح البارى: ۶/۲۲۷.
(4) فتح البارى: ۶/۲۲۷.
(5) فتح البارى: ۶/۲۲۷.
(6) فتح البارى: ۶/۲۲۷.
(7) فتح البارى: ۶/۲۲۷.
(8) ردالمختار على الدرالمختار:۱/۵۲۱.

په سند كښې ذواد بن عليه او دهغه شيخ ليث بن أبي سليم بن زنيم دواړه ضعيف دی. [۱]
علامه ابن جوزی رحمه الله د ابن ماجه ددغه دواړو راويانو د وجه نه دا روايت ضعيف ګرځولې دې
په كوم كښې چه د اشكمت درد الفاظ د رسول الله ﷺ طرف ته منسوب كولو سره د حديث
درجه ورکړې شوې ده. [۲] دغه شان شاه عبد الغنی مجددی دهلوی رحمه الله إنجاح الحاجة في شرح
ابن ماجة كښې د علامه فيروزآبادی رحمه الله دا قول نقل كړې دې چه اشكمت درد او نورو فارسی
الفاظ كوم چه رسول الله ﷺ طرف ته منسوب دی د دې هيڅ أصل نشته. [۳]
ليكن حقيقت داد ې چه دا اقوال ناقابل احتجاج دي. د رسول الله ﷺ طرف ته منسوب كړې
شوی داسې روايات هم سندومتن په لحاظ سره مخدوش او بې بنياددی. په كوم كښې چه د
فارسي يا عجمی ژبومذمت كړې شوی وی. پخله د قرآن مجيد دا آيت ﴿ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ
وَأَلْوَانِكُمْ ﴾ كښې هره يوه ژبه د الله تعالی د طرف نه كيدل واضح او بديهی دی. په ظاهره
عجمی ژبې ناخوښه كول او په دې كښې د خبرو اترو كولو منع ګرځولو كښې هيڅ معقول وجه
نه ښكاری. خلاصه دا چه ترجمة الباب د حديث نه د امام بخاری رحمه الله مقصدداد ې چه په
عجمی ژبه كښې خبرې اترې كول جائزدی د دې د ناجائزګرځولو هيڅ څه وجه نشته.
علامه نووی رحمه الله هم د دې حديث په ذيل كښې په شرح صحيح مسلم كښې تحرير فرمائی. وقد
تظاهرت أحاديث صحيحة بان رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم تكلم بالفاظ غيرالعربية فيدل على جوازه.
[۴] مطلب داد ې چه د مختلف احاديث صحيحه نه ثابت دی چه رسول الله ﷺ په غيرعربی
كښې خبرې كړی دی نو ښكاره خبره ده چه دا په هره يوه عجمی ژبه كښې د خبرو كولو په جواز
باندې دال دې.
ترجمة الباب سره د حديث باب مناسبت:- په حديث باب كښې دی. جابر اقدصنع سورا ترجمة
الباب سره د دې مناسبت ښكاره دې.
[حديث ۲۹۰۶] [۵] حَدَّثَنَا حِبَّانُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ عَنْ خَالِدِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ أَبِيهِ
عَنْ أُمِّ خَالِدٍ بِنْتِ خَالِدِ بْنِ سَعِيدٍ قَالَتْ أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - مَعَ أَبِي

---

[۱] تحفة الاشراف: ۳۱۷/۱۰ رقم: ۱۴۳۵۱.
[۲] العلل المتناهية لابن الجوزی: ۱/۱۲۹ وقال: هذان حديثان لايصحان.
[۳] حاشيه المسماة بانجاح الحاجة للشيخ عبدالغنی المجدی الدهلوی علی هامش سنن ابن ماجه: ۲۴۷ كتاب الطب باب فی الصلوة شفاء والابواب والتراجم للمحدث الكاندهلوی ص: ۲۰۳.
[۴] شرح مسلم للامام النووی: ۱۷۸/۲ كتاب الاشربة باب جواز استتابة غيره......
[۵] وأيضًا رواه البخاری: ۵۴۶/۱ فی كتاب المناقب باب هجرة الحبشة رقم: ۳۸۷۴ و ۵۶۶/۲ فی كتاب اللباس باب الخميصة السوداء رقم: ۵۸۲۳ و: ۸۶۹/۲ باب مايدعی لمن لبس ثوباجديداً رقم: ۵۸۴۵ و: ۸۸۶/۲ كتاب الادب باب من تبرک صبية غير حتی تلعب به أوقبلها أو مازحها رقم: ۵۹۹۳ وأبوداؤد فی سننه: ۶۰۳/۲ فی كتاب اللباس باب مايدعی لمن ليس ثوبا جديداً رقم ۱۹...... وقد تفردا به انظرتحفة الاشراف ۲۶۸/۱۱ رقم: ۱۵۷۷۹..

وَعَلَى قَمِيصٌ أَصْفَرُ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «سَنَهْ سَنَهْ». قَالَ عَبْدُ اللَّهِ وَهْىَ بِالْحَبَشِيَّةِ حَسَنَةٌ. قَالَتْ فَذَهَبْتُ أَلْعَبُ بِخَاتَمِ النُّبُوَّةِ، فَزَبَرَنِي أَبِي قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «دَعْهَا». ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ «أَبْلِي وَأَخْلِفِي، ثُمَّ أَبْلِي وَأَخْلِفِي، ثُمَّ أَبْلِي وَأَخْلِفِي». قَالَ عَبْدُ اللَّهِ فَبَقِيَتْ حَتَّى ذَكَرَ.[۳۶۶۱، ۵۴۸۵، ۵۵۰۷، ۵۶۴۷]

رجال الحديث

① **حبان بن موسى**:- دا ابومحمدحبان بن موسى سوار السلمي المروزي رحمه الله دي. كتاب الاذان باب يسلم حين يسلم الامام لاندې دَدوی تذکره تیره شوې ده.

② **عبدالله**:- دامشهورمحدث عبدالله بن مبارك بن واضح الحنظلي رحمه الله دي. دَدوی تذکره بدء الوحی لاندې تیره شوې ده. (۱)

③ **خالدبن سعيد**:-دا مشهورتبع تابعي خالد بن سعيد بن عمرو بن سعيدبن عاص بن سعيد بن عاص رحمه الله دي. امام بخاری رحمه الله په صحيح بخاری کښې دَده هم دغه يوروايت په مختلف ابواب کښې نقل کړې دې. معتمد اوثقه راوی وو. هغوی دَخپل پلار سعيدبن عمرو بن سعيد بديح مولى عبدالله بن جعفر اوسهل بن يوسف انصاری نه روايت حديث کړې دې.(۲) دَهغوی نه جليل القدر ائمه حديث يولوئي جماعت دَحديث سماع کړې ده. په هغوی کښې عبدالله بن مبارك رحمه الله هم شامل دې. (۳) محمدبن بشير رحمه الله دَهغوی باره کښې فرمائي صدوق. (۴) ابن حبان رحمه الله دَهغوی ذکر په ثقات کښې کړې دې. (۵) په يوروايت کښې دَهغوی نوم راتلونه پس دَامام بخاری رحمه الله تلامذه تپوس اوکړو چه تاسو دَ چا ذکرکوئي؟

قيل لمحمد:من ذكرت يا أبا عبدالله؟ نو امام بخاری رحمه الله جواب ورکړو الثقة الصدوق المامون خالدبن سعيد أخو إسحاق بن سعد. (۶)

④ **عن ابيه (سعيدبن عمرو)**:دَعن ابيه نه دَهغوی پلارابوعثمان سعيدبن عمرو بن سعيدبن العاص الاموی رحمه الله مراددې.دَدوی حالات کتاب الوضوء باب الاستنجاء بالحجارة لاندې تيرشوی دی.

⑤ **ام خالدبنت خالدبن سعيد**:- دَدوی نوم امه او ام خالد کنيت وو. دَ صحابي لوروه اودَ حضرت زبيربن عوام رضي الله عنه بي بي وه. دَدوی حالات کتاب الجنائز باب التعوذ من عذاب القبر

---

۱) كشف الباري:۱/۴۶۲.

۲) الانساب للسمعاني:۱/۲۰۹ وتهذيب الكمال الحافظ المزي:۸/۸۱ وتهذيب التهذيب لابن حجر:۳/۹۵.

۳) تهذيب الكمال:۸/۸۲.

۴) تهذيب الكمال:۸/۸۲ وتهذيب التهذيب ۳/۹۵.

۵) ايضا.

۶) ايضا.

لاندې تېرشوې دى (۱)

قالت أتيت رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم مع أبي وعلى قميص أصفر قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم: سنة سنة

حضرت ام خالد رضي الله عنها فرمائى چه زه خپل پلار (خالدبن سعيد رضي الله عنه) سره دَ رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضره شوم اوما دَ زيړرنګ قميص اچولې وو رسول الله ﷺ اوفرمائيل سنه سنه ډير ښائسته

قوله قال عبدالله: وهي بالحبشية حسنة :- دا مدرج من الراوى دې دلته دَ راوى نه سنه سنه معنى بيان شوې ده چه دا دَ حبشى ژبان لفظ دې اودې معنى ښائسته ده.

دَعبدالله نه څوک مراددې؟ :- قال عبدالله نه عبدالله ابن مبارك رحمه الله مراددې بعض نسخو کښې ابوعبدالله دې (۲) ابوعبدالله امام بخارى رحمه الله کنيت دې په دې صورت کښې ظاهره ده قائل به پخپله امام بخارى رحمه الله وى. خو علامه قسطلانى رحمه الله ارشاد السارى کښې تحريرفرمائى چه راجح عبدالله دې. اودې نه عبدالله ابن مبارك رحمه الله مراد دې. (۳)

لفظ سنه ضبط :- دادَ سين اونون فتحه او "ه" په سکون سره دې. اودَ کشميهنى په روايت کښې دَ نون نه پس الف سره **سناه سناه** ضبط شوې دې. (۴) خو اکثر دَ عربو په کلام کښې الف حذف کولوسره سنه هم وئيلې شى. دَ بعض ارباب لغت رائې ده چه په سنه کښې نون مشدد دې. (۵) بهرحال دې نه دَامام بخارى رحمه الله مقصد **الرطانة بالعجمية** ثابت کول دى. چونکه ام خالد رضي الله عنها په حبشه کښې پيداشوې وه په دې وجه رسول الله ﷺ (فداه ابى وامى) دا په ليدو سره دَ ضيافت طبع په توګه په حبشى ژبه کښې اوفرمائيل چه ډير ښائسته.

قالت فذهبت ألعب بخاتم النبوة، فزبرني، قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم: دعها. ثم قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم: أبلي وأخلقي، ثم أبلي وأخلقي. ام خالد رضي الله عنها فرمائى چه زه لاړم او دَحضورپاك خاتم نبوت سره مې لوبې کولې په دې باندې زما پلارزه اورټلم نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل دا پريږده (مطلب دا چه دَ لوبونه ئې مه منع کوه) بيائې اوفرمائيل چه ستا عمر دې دومره اوږد شى چه ته دا قميص په اغوستو اغوستو سره زوړ کړې.

قوله أبلي وأخلقي :- دَ ابلا اواخلاق دواړو يوه معنى ده يعنى زړول او خرابول.

---

(۱) وړاندې اختصارسره کتاب اللباس کښې هم دَهغه ذکراغلې دې. اوګورئې: کشف البارى کتاب المغازى ص: ۱۷۵.

(۲) شرح الکرمانى:۶۳/۱۳.

(۳) إرشاد السارى:۱۸۰/۵.

(۴) عمدة القارى:۷/۱۵.

(۵) ايضا.

قوله قَالَ عبدالله: فبقيت حتى ذكر:- دَدې جملې په تشريح کښې مختلف اقوال دي.

① يوقول دادې چه **فبقيت** کښې ضمير فاعل دَام خالد رضي الله عنها طرف ته راجع وي. يعني **فبقيت ام خالد** او حتى ذُكِر (صيغه مجهول) کښې ضمير قميص طرف ته راګرځى (١) په دې صورت کښې به ترجمه وى ترکومې چه ام خالد رضي الله عنها ژوندئ وه دَ هغې دَ قميص مشهورتياوه.

② علامه کرمانى رحمه الله فرمائى دَ ذکر ضميردَ راوى طرف ته راګرځى اوعبارت مقدردې: أى ذكر الراوى، مانسى ذول مدته. (٢)

مطلب دا چه ام خالد سره پيښنه شوې دا خارق امر واقعه دومره قابل ذکروه چه راوى تول عمردا هيره نه کړې شوه اودَ فبقيت ضمير هم دَام خالد طرف ته راجع دې.

③ بعض رواياتوکښې لفظ ذکر په ځائي مذکردَ صيغه مؤنث ذکرت نقل کړې شوې دې. دا مجهول اومعروف دواړه شان لوستل ثابت دى. دَ مجهول لوستلو په صورت کښې عبارت مقدردې حتى صارت مذكورة عند الناس لخروجها عن العادة. (٣) يعنى ام خالد رضي الله عنها (سره چه دَ خپل نوعيت کومه واقعه پيښنه شوې) خلاف عادت کيدو دَ وجه په خلقوکښې هميشه دَهغې تذکره وه. معروف يعنى ذکرت لوستلو په صورت کښې به مطلب داوى چه هغې پخپله دَ دې خارق عادت واقعې تذکره کوله. (والله اعلم)

④ دَ ابوهيثم په روايت کښې دَ ذکر په ځائې دکَن ضبط شوې دى او ابوذر رحمه الله هم دې ته ترجيح ورکړې ده. دکن دَ دکنة نه مشتق دې. دَ زيات استعمال دَ وجه نه په لباس باندې خيرى او دوړې قط کيږى اودَ لباس رنګ تک تور شى هم دې ته دکنة وائى. (٤) دَ دې څلورم روايت په رڼاکښې دَ مذکوره جمله معنى ده چه ام خالد رضي الله عنها ژوندئى پاتې شوه (اودَ هميشه دَاستعمال دَ وجه نه) دَ قميص رنګ (دَ خيرى اودوړو جمع کيدو دَ وجه) تک تور شو. (٥)

⑤ علامه عينى رحمه الله فرمائى **وفى بعض النسخ: فذكر دهرًا، ولفظ دهرا محذوف فى كتاب ابن بطال، وذكره ابن السكن، وهو تفسير لهذه الرواية، كانه أراد: بقى هذا القميص مدة طويلة من الزمان، فنسيها الراوى، فعبر عنها بقوله: ذكر دهرًا.** (٦)

يعنى بعض نسخوکښې (دَ حتى ذکر په ځائى) **فذكر دهرًا** دې. خو لفظ **دهرًا** دَعلامه ابن بطال رحمه الله په نسخه کښې محذوف دې. البته ابن سکن رحمه الله دالفظ ذکر کړې دې چه په حقيقت کښې

---

(١) عمدة القاري:١٥/٨.

(٢) شرح الكرماني١٣/٦٣.

(٣) عمدة القاري:١٥/٨.

(٤) عمدة القاري:١٥/٨.

(٥) شرح الكرماني١٣/٦٣وعمدة القاري١٥/٨

(٦) عمدة القاري:١٥/٨.

دترجمة الباب مذكوره روايت تفسيردي «مطلب دادي چه ددې لفظ په صراحت سره د مذكوره جملې مفهوم واضح كيږي.» لكه راوى دا وئيل غوښتل چه دا قميص د يوې اوږدې مودې پورې موجود وو خوهغه ته دغه موده ياده نه وه په دې وجه ئې ذكرًا دهرًا الفاظ اداكړل.

① علامه انورشاه كشميرى رحمه الله ددې روايت په ذيل كښې يوه عجيبه نكته بيانوى. فرمائى چه دعمر په تناسب سره څومره د ام خالد رضي الله عنها قد لوئيدلو دهغې قميص به هغه شان غټيدلو. د رسول الله ﷺ مباركه دعا أبلي وأخلقي.... په بركت سره چه څنګه هغه داوږدې مودې پورې ژوندئى وه هغه قميص هم دهغې په بدن باندې موجوداوسيدوسره لوئيدلو اود مرور ايام نه باوجود په هغې باندې د زړوالى او خرابوالى اثار نه ښكاريده. (١)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه د صنعانى په نسخه كښې دترجمة الباب د مذكوره روايت په آخر كښې د امام بخارى رحمه الله داقول هم ذكردې. قال أبوعبدالله — هومصنف — ولم تعش امرءة مثل ماعاشت هذه يعني أم خالد. (٢) حافظ صاحب فرمائى چه دام خالد رضي الله عنها سره د موسى بن عقبه ملاقات هم دهغې په اوږدعمر باندې دلالت كوى ځكه چه دهغې نه علاوه چرته بل يوصحابى سره د موسى بن عقبه ملاقات نه دې شوى. (٣)

دحديث نه مستنبط فوائد: علامه عينى رحمه الله د ترجمة الباب ددې روايت نه مختلف فوائد مستنبط كړى دى:

① په روايت كښې دى چه د ام خالد رضي الله عنها په زيړقميص باندې د ناخوښئ اظهارنه دې فرمائيلې. ددې نه معلومه شوه چه د ښځود پاره د زيړرنګ لباس اغوستل جائزدى.

② په روايت كښې دى چه ام خالد رضي الله عنها د رسول الله ﷺ خاتم نبوت سره لوبې كولې. پلار اورتله نورسول الله ﷺ هغه دداسې كولو نه منع كړو چه پريږده لوبې دې كوى. ددې نه معلومه شوه چه دمشرانو په موجودګئ كښې ماشومان د لوبوكولونه نه دى منع كول پكار.

③ رسول الله ﷺ ام خالد رضي الله عنها په نوى لباس كښې كتلوسره دعاوركړه. ددې نه ثابته شوه چه نوى لباس اغوستلوسره كتونكې له دهغوى په حق كښې دعاء خير كول د سنت نه ثابت دى اود اسلام د آدابونه دى.

④ رسول الله ﷺ په عجمى ژبه كښې خبرې اوكړې. ددې نه په عجمى ژبه كښې د خبرو اترو كولوجواز ثابتيږى. (٤)

---

(١) فيض البارى:٤٥٨/٣. علامه انورشاه كشميرى رحمه الله فرمائى فبقيت حتى ذكرت أى بقيت تلك القميص لم يخلقها مضى الليالى، ومرور الايام، ولعل تلك القميص أيضا تتوصع عليهابقدر جسدها. فانها إذا نقصت كانت صبية، فلابد من الزياد فى القميص، ومن يؤمن بقاء تلك القميص إلى زمن لم تخلق، لم يعجزعن الايمان بسعتهاايضا.

(٢) فتح البارى:٢٢٧/٦.

(٣) ايضا.

(٤) عمدة القارى:٨/١٥.

ترجمة الباب سره مناسبت: په روایت کښې سنه سنه مناسبت ترجمة الباب سره ښکاره دی.

[حدیث ۲۹۰۷] [1] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضی الله عنه أَنَّ الْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ أَخَذَ تَمْرَةً مِنْ تَمْرِ الصَّدَقَةِ، فَجَعَلَهَا فِي فِيهِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه وسلم بِالْفَارِسِيَّةِ «كِخْ كِخْ أَمَا تَعْرِفُ أَنَّا لَا نَأْكُلُ الصَّدَقَةَ». [ر ۱۴۱۴]

رجال الحدیث

① **محمدبن بشار**: دامشهورمحدث محمدبن بشار بن عثمان عبدی بصری رحمه الله دی. دَدوی حالات کتاب العلم باب ماکان النبی صلی الله تعالی علیه وسلم یتخولهم بالموعظة والعلم کی لاینفروا لاندې وړاندې تیر شوی دی. [2]

② **غندر**: دا ابوعبدالله محمدبن جعفر هذلی رحمه الله دی. دَغندر په لقب سره مشهوردی. دَدوی تذکره کتاب الایمان باب ظلم دون ظلم لاندې تیرشوی دی.

③ **شعبه**: دا امیرالمؤمنین فی الحدیث شعبه بن الحجاج بن الورد العسلی الواسطی البصری رحمه الله دی. دَ دوی حالات کتاب الایمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده لاندې تیرشوی دی. [3]

④ **محمدبن زیاد**: داعبدالرحمن بن محمد بن زیاد محاربی کوفی رحمه الله دی. کتاب العلم باب تعلیم الرجل أمته وأهله کښې دَدوی تذکره تیره شوې ده. [4]

⑤ **ابوهریره** رضی الله عنه: دَدوی تفصیلی حالات کتاب الایمان باب أمور الایمان لاندې تیرشوی دی. [5]

أن الحسن بن علی أخذ تمرة من تمرة الصدقة فجعلها فی فیه، فقال له النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بالفارسة: کخ کخ، أما تعرف أنا لانأکل الصدقة؟

د حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت دې چه حضرت حسن بن علی رضی الله عنهما دَ صدقه یوه کهجوره اوچته کړه په خله کښې واچوله نورسول الله صلی الله علیه وسلم فارسی کښې اوفرمائیل کخ کخ (دَ کهجورې تیرولو نه ئې منع کړو) آیاتاته پته نه ده چه مونږ صدقه نه خورو.

کخ کخ: بفتح الکاف وکسرها وسکون الخاء المعجمة وکسرها وبالتنوین مع الکسر وبغیر تنوین [6] دا الفاظ په فارسی ژبه کښې دَ زجر اوتوبیخ اودَیوکار دَمنع کولودپاره وئیلې شی.

---

[1]) قد سبق تخریجه فی کتاب الزکوة باب أخذصدقة التمر عند صرام النخل رقم:١٤٨٠.

[2]) کشف الباری:٣/٢٢١ - ٢٢٤.

[3]) کشف الباری: ١/٦٧٨.

[4]) کشف الباری:٣/٥١٤.

[5]) کشف الباری:١/١٥٩، ١٦٣.

[6]) شرح الکرمانی١٣/٦٣ وعمدة القاری:١٥/٨.

هم ددې معنی ده اُرکها ، وارم پریږده اوغورزوه.[1]

دعلامه کرمانی رحمه الله اعتراض اودهغې جواب:- دَ باب په مذکوره دریواړو روایتونوکښې چه کوم عجمی الفاظ دَ رسول الله ﷺ نه مروی دی علامه کرمانی رحمه الله فرمانی دَدې په عجمی کیدوباندې اشکال کیدې شی ① دَ باب په رومبی روایت کښې لفظ سور واردشوې دې په دې کښې احتمال دادې چه دا لفظ صابون په شان دَ توافق الیقین دَ قبیل نه دې اودعربی ژبې لفظ دې.[2] لیکن علامه عینی رحمه الله فرمانی دا اشکال خودَدې وجه نه ناقابل التفات دې چه صرف دَ احتمال درجه لری حالانکه لغت په احتمال سره نه شی ثابتیدې.[3]

② دَترجمة الباب په دویم روایت کښې لفظ سنه واردشوې دې. علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه ممکن ده دَدې اصل حسنة وی اودَدې دَ شروع نه "ح" حذف کړې شوی وی لکه چه په عربی مثل کفی بالسیف شاهداً کښې "هد" حذف کولوسره عرب کفی بالسیف شا وانی.[4] لیکن دَ علامه کرمانی رحمه الله دا توجیه هم حافظ ابن حجر رحمه الله اوعلامه عینی رحمه الله ردکولوسره فرمائی چه دَ یولفظ په شروع کښې ترخیم جائزنه دې ځکه چه داسې وینا کول غلطه ده چه لفظ سنه دَ شروع نه "ح" غورزولې شوې ده.[5]

③ په دریم روایت باب کښې لفظ کخ راغلې دې. علامه کرمانی رحمه الله فرمائیلی دی چه ممکن ده چه داهم غیرعجمی لفظ وی اودَ حروف صوتیه دَ قبیل نه وی. خو علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دا اعتراض هم بې محل دې ځکه چه لفظ کخ دَ اسماء افعال دَ قبیل نه دې نه چه دِ اسماء اصوات دَ قبیل نه لهذا دا لفظ هم عجمی دې.[6]

فوائدحدیث:- علامه ابن بطال رحمه الله دَروایت نه دوه فوائدمستنبط کړی دی. ① ماشومانوته دَ احکام شریعت تعلیم ورکول اوهغوی ته دَ حرام او مکروه څیزونونه دَ ځان ساتلو تلقین کول.
② چه په ماشومانوکښې دَ پوهې صلاحیت وی نوهغوی ته داسې خبرې هم خودلې شی چه پوهه اوعاقل سړی ته خودلې شی.[7]

ترجمة الباب سره مناسبت:- په حدیث باب کښې دَ کخ کِخ عجمی الفاظ دی. او ترجمة الباب سره دَدې مناسبت ښکاره دې.

---

[1]) شرح الکرمانی ۱۳/۶۳ وعمدة القاری: ۱۵/۸.
[2]) شرح الکرمانی ۱۳/۶۳ وعمدة القاری ۱۵/۹.
[3]) عمدة القاری: ۱۵/۹.
[4]) شرح الکرمانی ۱۳/۶۳ وفتح الباری: ۶/ ۲۲۷ - ۲۲۸ وعمدة القاری: ۱۵/۸
[5]) فتح الباری: ۶/۲۲۸ وعمدة القاری: ۱۵/۹.
[6]) عمدة القاری: ۱۵/۹.
[7]) شرح ابن بطال: ۵/۲۳۲.

باب-١٨٥ الغلول

دَ ترجمة الباب مقصد:- په دې باب کښې امام بخاری رحمه الله په مال غنيمت کښې دَخيانت حرمت او شناعت بيانول غواړى چه په مال غنيمت کښې خيانت کول ناجائز لاړ نه يوشئ حاصلول ګناه کبيره ده.

دَغلول معنى.-غلول په غين اولام باندې ضمه سره (١) په مال غنيمت کښې خيانت کول اوډ تقسيم نه وړاندې دَ مال غنيمت نه غلا کولو ته وائى. امام ابن اثير رحمه الله فرمائى **الغلول هو الخيانة فى المغنم والسرقة فى الغنيمة قبل القسمة**.(٢)

صاحب دَ روح المعاني علامه آلوسی رحمه الله فرمائى چه دَ غلول اصل معنى ده په پټه طريقه غلا کول. روستو دا لفظ دَمال غنيمت نه دَ غلا کولودپاره استعمال شو. اوعلامه نووى رحمه الله په شرح مسلم کښې فرمائى: **أصل الغلول الخيانة مطلقًا، ثم غلب اختصاصه فى الاستعمال بالخيانة فى الغنيمة**. (٣) يعنى غلول په حقيقت کښې خيانت ته وئيلې شى روستودَدې غالب استعمال په مال غنيمت کښې خيانت سره اوشو. علامه قسطلانى رحمه الله فرمائى چه غلول دَمطلقًا خيانت دَپاره هم استعماليږى خوکه دَدې اطلاق په مال غنيمت کښې په غلاباندې اوکړې شى نو بيا په دغه دواړو معنوکښې عموم خصوص من وجه دَ نسبت نه به وى. (٤)

دَ غلول دَ تسميه وجه:- غلول معنى تړل اوراګيرول دى. امام نفطويه رحمه الله فرمائى چه مال غنيمت کښې خيانت کولوسره لاسونه مغلول اومحبوس کيږى په دې وجه په دې کښې خيانت ته غلول نوم ورکړې شو. **قال نفطويه: سمى بذلك لان الايدى مغلولة عنه أى محبوسه**. (٥)

دا غلول ګناه کبيره ولې ده:- شرح صحيح مسلم کښې امام نووى رحمه الله فرمائى چه غلول په اجماع سره ګناه کبيره ده. په مال غنيمت کښې دَ خيانت جرم دومره زيات سخت کيدو وجه داده چه مال غنيمت دَ اهل اسلام مشترکه حق وى په دې کښې خيانت کول او غلا کول دَ بې شميره خلقو دَ حقوق دَ حق تلفئى مترادف دې.(٦)

وقول الله تعالى: ﴿ وَمَن يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ ﴾ /آل عمران: ١٦١/.

لفظ قول غلول باندې عطف کيدودَ وجه نه مجرور دې. (٧) پوره آيت داسې دې ﴿ وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ

---

(١) إرشادالسارى:١٨١/٥.

(٢) النهاية لابن الاثير:٣٨٠/٣.

(٣) شرح النووى على صحيح مسلم:١٢٢/٢ كتاب الامارة.

(٤) إرشاد السارى:١٨١/٥.

(٥) شرح النووى على صحيح مسلم:١٢٢/٢ كتاب الامارة.

(٦) شرح النووى على صحيح مسلم:١٣٢/٢ كتاب الامارة وعمدة القارى:٩/١٥ وفتح البارى:٢٢٨/٦ وإرشادالسارى:١٨١/٥

(٧) عمدة القارى:٩/١٥.

أَنْ يَغُلَّ ۚ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴾ هم ددې آيت د نزول د سبب باره کښې حضرت ابن عباس رضي الله عنهما روايت دې چه په غزه بدر کښې د مال غنيمت نه يوڅادر اورک شو څه خلقو اووئيل لعل رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم أخذها يعنى داڅادر کيدې شى رسول الله ﷺ اخستې وى. دا آيت هم په دې موقع باندې نازل شو په کوم کښې چه ددې خراب جرم ترديد کولوسره اوخودلې شوچه د نبى د شان نه خلاف دې چه هغه داسې حرکت اوکړى. دا آيت رسول الله ﷺ د دغه الزام نه د برى کولو د پاره لازم شو. (١)

[حديث ٢٩٠٨] (٢) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ أَبِي حَيَّانَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو زُرْعَةَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو هُرَيْرَةَ - رضى الله عنه - قَالَ قَامَ فِينَا النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - فَذَكَرَ الْغُلُولَ فَعَظَّمَهُ وَعَظَّمَ أَمْرَهُ قَالَ « لاَ أُلْفِيَنَّ أَحَدَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى رَقَبَتِهِ شَاةٌ لَهَا ثُغَاءٌ عَلَى رَقَبَتِهِ فَرَسٌ لَهُ حَمْحَمَةٌ يَقُولُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَغِثْنِي . فَأَقُولُ لاَ أَمْلِكُ لَكَ شَيْئًا، قَدْ أَبْلَغْتُكَ . وَعَلَى رَقَبَتِهِ بَعِيرٌ لَهُ رُغَاءٌ، يَقُولُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَغِثْنِي . فَأَقُولُ لاَ أَمْلِكُ لَكَ شَيْئًا، قَدْ أَبْلَغْتُكَ . وَعَلَى رَقَبَتِهِ صَامِتٌ، فَيَقُولُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَغِثْنِي . فَأَقُولُ لاَ أَمْلِكُ لَكَ شَيْئًا، قَدْ أَبْلَغْتُكَ . أَوْ عَلَى رَقَبَتِهِ رِقَاعٌ تَخْفِقُ، فَيَقُولُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَغِثْنِي . فَأَقُولُ لاَ أَمْلِكُ لَكَ شَيْئًا، قَدْ أَبْلَغْتُكَ » . وَقَالَ أَيُّوبُ عَنْ أَبِي حَيَّانَ فَرَسٌ لَهُ حَمْحَمَةٌ . [ر: ١٣٣٧]

رجال الحديث

① **مسدد**:- دامسدد بن مسرهد بن مسربل اسدى رحمه الله دې. د دوى حالات كتاب الايمان باب من الايمان أن يحب لاخيه مايحب لنفسه لاندې تيرشوى دى. (٣)

② **يحيى**:- دا ابوسعيد يحيى بن سعيد بن فروخ القطان التميمى رحمه الله دې. د دوى حالات كتاب الايمان باب من الايمان أن يحب لاخيه مايحب لنفسه لاندې تيرشوى دى. (٤)

③ **ابوحيان**:- دا يحيى بن سعيد بن حيان تممى كوفى رحمه الله دې. د دوى حالات كتاب الايمان باب سوال جبرائيل النبى صلى الله تعالى عليه وسلم عن الايمان والاسلام لاندې تيرشوى دى. (٥)

---

(١) عمدة القارى:٩/١٥ قال العينى وقال ابن أبى حاتم: حدثنا المسيب بن واضح حدثنا أبو إسحاق الفزارى عن سفيان عن خصيف عن عكرمة عن ابن عباس، قال: فقدوا قطيفة يوم بدر، فقالوا: لعل رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم أخذها فانزل الله تعالى ﴿ وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ ﴾ أى يخفون هذه تنزيه له صلى الله تعالى عليه وسلم من جميع وجوه الخيانة فى أداء الامانة وقسمة الغنيمة وغير ذلك.

(٢) قد سبق تخريجه فى كتاب الزكوة باب البيعة على إيتاء الزكوة رقم: ١٤٠٢.

(٣) كشف البارى:٢/٢.

(٤) كشف البارى:٢/٢.

(٥) كشف البارى:٢/٥٨٧ – ٥٩٩.

④ **ابوزرعه**:- دا ابوزرعه بن عمرو بن جریر بجلی رحمه الله دي. دَدوی حالات کتاب الایمان باب الجهاد من الایمان لاندې تیرشوی دی.[1]

⑤ **ابوهریره** رضي الله عنه:- دَدوی تفصیلی حالات کتاب الایمان باب أمور الایمان لاندې تیرشوی دی.[2]

قوله: قام فینا النبی صلی الله تعالی علیه وسلم فذکر الغلول فعظمه وعظم أمره: دَ حضرت ابوهریره رضي الله عنه روایت دې چه رسول اکرم ﷺ مونږ ته دَخطبه ورکولو دَپاره اودریدو اوپه مال غنیمت کښې دَغلاذکرکولوسره دا گناه کبیره اوگرخوله او (دَدې په تنیجه کښې ملاویدونکې) سزا سختی ئی بیان کړه.

لاألفین أحدکم یوم القیامة علی رقبته شاة لها ثغاء، علی رقبته فرس له حمحمة، یقول: یارسول الله! أغثنی، فأقول: لاأملك لك من الله شیئا، قد أبلغتك

لاألفین:-همزه بندې ضمه فاء کسره او آخرکښې نون تاکیدثقیله سره لاأجدن په معنی کښې دې.[3]

دَدې مصدر الفاء راځی دَ موندلوپه معنی کښې دې. وئیلی شی الفاه هغه اوموندلو.[4] دلته لا نافیه ده البته په بعض نسخوکښې لا دَ قسم سره لالفین هم ضبط شوې دې. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه صحیح لانې نفی دې.[5]

علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی: **هو مثل قولهم: لا أرینك ههنا، والاصل لاتکن ههنا فاراك، وتقدیره فی الحدیث: لایغل أحدکم فالفیه: أی أجره.**[6] یعنی **لاألفین لاأرینك ههنا** په معنی کښې دې چه زه به ئی دلته هیڅ کله اونه گورم دَدې اصل دې **لاتکن ههنا فاراك** یعنی ته دلته مه رازه چه زما په نظر راشې. دا خولفظی ترجمه ده روانه ترجمه ده ته دلته مه رازه چرته زه تا اونه وینم.

او قاضی عیاض رحمه الله فرمائی چه دَعذری په روایت کښې **لا ألفین** په ځائی **لا ألقین** ضبط شوې دې خو مشهوراولنې دې.[7] اوس دَ روایت ترجمه اوگورئ: په تاسوکښې دې یو سړې هم په مال غنیمت کښې خیانت کونکې نه شی چه زه هغه دَ قیامت په ورځ په داسې حالت کښې اوگورم چه دَ هغه په سټ باندې چیلئی وی او چغې وهی یا اس وی او هنړیږی اوهغه سړې فریاد کولوسره وائی یارسول الله ! زما امداد (شفاعت) اوکړه نوزه به ورته وایم زه ستا امداد

---

[1]) کشف الباری:٢/٣٠٤.

[2]) کشف الباری:٢/٦٥٩ ــ ٦٦٣.

[3]) عمدة القاری:١٥/١٠.

[4]) المعجم الوسیط :ص:٨٣٣.

[5]) فتح الباری:٦/٢٢٨.

[6]) إرشاد الساری:٥/١٨١.

[7]) شرح النووی علی صحیح مسلم:٢/١٢٣.

شفاعت، نه شم کولې دَالله تعالی پیغام خوماتاسوته دررسولې وو.

حمحمة:- بفتح الحائین المهملتین، دَ ګیاغوښتودپاره چه اس کوم آواز اوباسی هغې ته حمحمة وائی. او صهیل مطلقًا هنرېدوته وائی.[1]

ثغاء:- دَ ثاء په ضمه اوغین تخفیف سره دَ چیلئی مې مې ته وائی.[2]

قوله: لاأملك لك شيئًا: أی من المغفرة، لان الشفاعة أمرها الی الله.[3] مطلب دادې چه زه به دَ الله تعالی نه ستاسود بخښنې په درخواست کولوکښې امدادنه شم کولې ځکه چه شفاعت خودَ الله تعالی په رضاباندې موقوف دې. په سورت أنبیاء کښې دا مضمون واضحه کولوسره فرمائی: ﴿ لَا يَشْفَعُوْنَ اِلَّا لِمَنِ ارْتَضٰى ﴾

وقد ابلغتك: أی فليس لك عذربعد الابلاغ، دَدې جملې نه دَ رسول اکرم ﷺ منشاء دا وه چه ماتاسوته دَ حق خبره خودلې وه په دې وجه دَخپل ځان دَ بخښلودپاره به تاسو سره څه عذرنه وی.[4]

علامه عینی رحمه الله حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی چه دَ مذکوره ارشاد نه دَ رسول الله ﷺ مقصد دَدغه جرم دَ سختوالی احساس رابیدارول وو ګنی حضورپاك به دَ خپل امت دَ ګناهګارانودپاره دَ قیامت په ورځ ضرور شفاعت کوی.[5]

قوله: وعلی رقبته صامت:- اودَهغه په سټ کښې به سره زر او سپین زر وی. دَ صامت اطلاق په عربی ژبه کښې په سرو زرو او سپینو زرو باندې کیږی.[6]

قوله: وعلی رقبته رقاع تخفق:- اودَهغه په سټ کښې به دَ کپړې ټکړې وی چه حرکت به کوی. رقاع دَ رقعة جمع ده دَ کپړې ټکړې ته وائی.[7] تخفق: أی التحرك دَ باب ضرب نه دَدې معنی حرکت کول دی.

دَ رقاع نه څه مراددې؟:- دَدې لفظ په تشریح کښې شراح حدیث مختلف اقوال نقل کړی دی:

① علامه ابن جوزی رحمه الله فرمائی دې نه مطلقًا کپړې مراددی.[8]

---

[1]) النهايه لابن الاثير:٤٣٦/١ (مادة: حمحم) وشرح الكرمانى:٦٤/١٣ وعمدة القارى:١٠/١٥ وفتح البارى:٢٢٩/٦ وإرشادالسارى:١٨١/٥ ومجمع بحارالانوار:٥٧٦/١.

[2]) شرح الكرمانى:٦٤/١٣ وعمدة القارى:١٠/١٥ وفتح البارى:٢٢٩/٦.

[3]) شرح الكرمانى:٦٤/١٣ وعمدة القارى:١٠/١٥ وفتح البارى:٢٢٩/٦.

[4]) عمدة القارى:١٠/١٥ وفتح البارى:٢٢٩/٦.

[5]) فتح البارى:٢٢٩/٦وعمدة القارى:١٠/١٥وإرشادالسارى:١٨٢/٥ والتعليق المحمود بسنن أبى داؤد للعلامة فخرالحسن الكنكوهى:١٥/٢.

[6]) شرح ابطال:٢٣٠/٥والنهاية لابن الاثير:٥٢/٣ وعمدة القارى:١٠/١٥ وفتح البارى:٢٢٥/٦.

[7]) عمدة القارى:١٠/١٥وإرشادالسارى:١٨٢/٥.

[8]) عمدة القارى:١٠/١٥وإرشادالسارى:١٨٢/٥.

④ علامه حمیدی رحمه الله فرمائی چه دې نه هغه حقوق مراد دی کوم چه په رقاع کښې تحریر کېږی. المرادبهاماعليه من الحقوق المكتوبة فى الرقاع. خودا رائې ردکولوسره ابن جوزی رحمه الله فرمائی چه رقاع په کپړې باندې محمول کول زیات مناسب او بهتردی. (کوم چه حسی او محسوس کیدونکې څیزدې، ځکه چه په حدیث کښې هم دَ حسی خیانت ذکردې. وردعليه ابن الجوزی: بان الحديث سبق لذكرالغلول الحسى، فحمله على الثياب أنسب.(¹) خودَدې رائې په رد کولوسره علامه کرمانی رحمه الله اوعلامه عینی رحمه الله فرمائی چه رقاع نه بعینه کپړې مراد نه دی بلکه دَدې په عموم کښې ځناور نقدی سامان کپړې ټول اجناس شامل دی. په عمدة القاري کښې دی: وليس المقصودمنه الخرقة بعينهابل نعم الاجناس عن الحيوان والنقود والثياب وغيرها. (²)

خلاصه دکلام دادې چه امام بخاری رحمه الله دَ ترجمة الباب مذکوره روایت ومن يغلل يات بماغل يوم القيامة تفسیر کولوسره نقل فرمائی چه کوم سړې په مال غنیمت کښې دَ خیانت ارتکاب اوکړی اویوڅیز پټ کړی دَ قیامت په ورځ رسوا او ذلیل کولوَپاره به هغه پټ کړې شوې څیزدهغه په سټ باندې بارکړې شی دَدې نه دجرم دَ سختوالی اندازه لګولې شی.

قوله: وقال أيوب عن أبي حيان: فرس له حمحمة: - دا تعلیق ابوطاهرذیلی رحمه الله په فوائدکښې دَ قاضی یوسف بن یعقوب په طریق سره اوامام مسلم رحمه الله عن حماد، بل عن عبدالوارث عن أبي حيان عن أبي زرعة عن أبي هريرة رضي الله عنه په طریق سره موصولاً روایت کړې دې. (³)

دَدې تعلیق مقصد: - دَ ترجمة الباب په مذکوره روایت کښې وعلى رقبته فرس له حمحمة کښې لفظ فرس تصریح ده. کشمیهنی نسفي اوابوعلی بن شبویه رحمهم الله په نسخوکښې دی وعلی رقبته له حمحمة په دې کښې لفظ فرس ساقط دې. (⁴) نو امام بخاری رحمه الله په مذکوره تعلیق سره اشاره اوفرمائیله چه دَلفظ فرس تصریح په دوو روایاتوکښې موجودده. (⁵)

په مال غنیمت کښې دَ مسروقه مال حکم: - علامه ابن منذر رحمه الله فرمائی دَ مال غنیمت دَ تقسیم نه وړاندې په سارق باندې مسروقه مال واپس کول بالاجماع واجب دی. (⁶)

خوکه دا مال دَ اسلامی لښکردَ خوریدونه پس واپس کړې شی او مستحقینوته دَدغه مال رسول ممکن پاتې نه شی نوبیا به څه کولې شی؟ په دې کښې دَ فقهاؤ اختلاف دې. امام ثوری امام اوزاعی امام مالك او امام احمدبن حنبل رحمهم الله مسلك دادې چه هغه سړې به دَ

---

¹) ایضاً.

²) عمدة القاري:١٥/١٠.

³) فتح الباری:٦/٢٣٠وتغليق التعليق للحافظ ابن حجر:٣/٤٦٣.

⁴) عمدة القاري:١٥/١٠وفتح الباري:٦/٢٣٠وإرشادالاساری:٥/١٨٢.

⁵) عمدة القاري:١٥/١٠وفتح الباري:٦/٢٣٠وإرشادالاساری:٥/١٨٢.

⁶) نيل الاوطارللشوكانی رحمه الله كتاب الجهادوالسير:٨/١٣٨باب التشديدفى الغلول وتحريق رحل اللغال.

مسروقه مال خمس امیرته واپس کړی اوباقی حصه دې صدقه کړی [۱]
امام شافعی رحمه الله فرمائی چه چاسره مال غنیمت وی نوددهغې دوه صورتونه دی ① چه مال غنیمت دهغه شرعی حق وی یعنی د غنائم د تقسیم په وخت دهغې مالك جوړشوې وی په دې صورت باندې ښکاره خبره ده چه دهغې صدقه کول واجب نه دی ② چه شرعی حق نه وی بلکه غلائی کړې وی نو په دې صورت کښې ښکاره خبره ده چه دا پردې مال دې اود پردی مال صدقه کول په یوصورت باندې هم جائزنه دی دا مال به د اموال ضائعه په حکم کښې وی یعنی دا به حاکم وخت ته واپس کول واجب وی [۲]

د مذکوره دواړو مسلکونو استدلال د سنن ابوداؤد ددې روایت نه دې عن عبدالله بن عمر رضی الله عنهما قال کان رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم۔ إذا إصاب غنیمة أمربلا لا فنادی فی الناس، فیجیبون بغنائمهم، فیخمسه ویقسمه. فجاء رجل بعد ذلك بزمام من شعر فقال: یارسول الله هذا فیما أصبناه من الغنیمة، فقال: أسمعت ینادی ثلاثا؟ قال نعم قال فما منعك أن تجئ به؟.فاعتذر إلیه، فقال: کن أنت تجئ به یوم القیامة فلن أقبل منك. [۳]
حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما فرمائی چه کله به رسول الله ﷺ ته دغنیمت مال حاصل شو نو بلال (رضی الله عنه) ته به ئی د اعلان کولوحکم اوکړو. نوددې اعلان په نتیجه کښې به خلقو خپل غنیمت راوړلو حضورپاك به دهغې خمس ویستلو او تقسیم کولوبه ئی. یوځل د تقسیم غنائم نه پس یوسړی د ویښتوجوړشوې یوجلب راوړو وئی یارسول الله ﷺ داد هغه مال غنیمت نه دې کوم چه مونږ ته ملاؤ شوې وو. حضورپاك (درې ځل مکرر) اوفرمائیل آیا تا بلال په آواز کولواوریدلې وو؟ هغه وئیل اوجی. حضورپاك اوفرمائیل بیاته څه څیزددې د راوړلونه منع کړې؟ هغه عذرپیش کړو نو حضورپاك اوفرمائیل صبراوکړه که چرې ته دا د قیامت په ورځ راوړې نوبیابه ئی هم زه قبول نه کړم.
امام ثوری امام اوزاعی امام لیث او امام مالك رحمهم الله فرمائی چه دې سړی له پکاروو چه د دغه مال خمس ئی ویستلې وې او امیرته ئی واپس کړې وې اوباقی ئی صدقه کړې وې. خو امام شافعی رحمه الله فرمائی لکه چه ددې تفصیل شاته تیرشوې دې که هغه په شرعی طریقه دمال مالك جوړشوې وو یعنی هغه مال هغه د غنیمت په توګه سره اخستې وو نوبیا په هغه باندې صدقه کول هډو واجب نه وو اوکه سرقه وه نوښکاره خبره ده چه پردې مال کیدو د وجه نه هغه صدقه کول جائزنه وو. لهذا دغه مال هغه له اموال ضائعه په شان امام له حواله کول پکاروو.
علامه شوکانی رحمه الله په نیل الاوطار کښې فرمائی: قال الثوری والاوزاعی واللیث ومالك: یدفع إلی

---

[۱] المغنی لابن قدامة:۵۲۶/۱۰ کتاب الجهاد أحکام فی الغلول. رقم الفصل:۷۶۰۷وعمدة القاری:۱۰/۱۵ وفتح الباری:۲۲۹/۶ وبذل المجهود:۲۹۰/۱۲.
[۲] نیل الاوطارللشوکانی رحمه الله ۱۳۸/۸کتاب الجهاد باب التشدیدفی الغلول وتحریق رحل اللغال وعمدة القاری: ۱۱/۱۵وفتح الباری:۲۲۹/۶وبذل المجهود:۲۹۰/۱۲.
[۳] سنن ابی داؤد:۱۵/۲کتاب الجهاد باب فی الغلول إذا کان یسیراً یترکه الامام ولایحرق رحله.

الامام خمسه ويتصدق بالباقي وكان الشافعي لايرى ذلك ويقول: إن كان ملكه فليس عليه أن يتصدق به، وإن كان لم يملكه فليس له التصدق بمال غيره، قال: والواجب أن يدفع إلى الامام كالاموال الضائعة.[1]
دَ احنافو په نيز امام ته اختيار دې چه دَهغه سړي مال قبلولو نه انکار کولوسره اووائی چه هغه دې پخپله مستحق ته دَهغه حق اورسوی يادې دَهغې خمس واخلی بيت المال کښې دې جمع کړی باقی حصه دې هغه سړي دَ لقطه په توګه خپل ځان سره اوساتی يادې مسکينانو ته ورکړی يادې بيت المال کښې جمع کړی. خپل ځان سره دې په هغه صورت کښې اوساتی چه کله دَهغه اميدوی چه حقدارته به دغه مال اورسوی. که چرې اميد ئی نه وی نوبيادې په مسکينانو کښې تقسيم کړی يادې بيت المال کښې جمع کړی.
په السير الکبير کښې دی: ولوإن رجلا غل شيئًا من الغنائم، فأتى به الامام بعد القسمة وتفرق الجيش فللامام في ذلك رای: إن شاء كذبه فيما قال، وقال: أنا لا أعرف صدقك وقد التزمت وبالا بزعمك، وأنت أبصر بما التزمته حتى توصل الحق إلى المستحق، وإن شاء أخذ ذلك منه وجعل لمن سمى الله تعالى لانه وجد المال في يده وصاحب المال مصدق شرعًا فيما يخبر به من حال في يده وباعتبار صدقه خمسه لارباب الخمس فيصرف إليهم، والباقي يكون بمنزلة اللقطة في يده إن طمع أن يقدر على أهله...... وإن لم يطمع في ذلك قسمه بين المساكين إن أحب وإلا جعله موقوفا في بيت المال.[2]
يعنی که يوسړې دَمال غنيمت نه غلا اوکړی اوبيا دې خپيمانه وی اودَ غلا مال دَمال غنيمت دَ تقسيم اودَ لښکردَ خوريدو نه پس حاکم وخت له راوړی. نو په دې صورت کښې حاکم ته اختيار دې ياخو دې دَهغه خبره دروغ اوګڼړی او ورته دې اووائی چه زما ستا په صداقت باندې يقين نشته تاپخپله په خپل ځان باندې وبال اچولې دې. ته پوهه شه او حقدار ته دَهغه حق رسول ستا په ذمه دی. ياکه امام وخت غواړی نودَغلا دا مال دې واخلی او صحاب خمس ته دې ورکړی. چونکه حاکم دغه مال دې سړی سره ليدلې دې. بل چه صاحب مال په خپله قبضه کښې موجود دَکوم يوڅيز هم خبر ورکړی نو شرعًا دَدې تصديق معتبر دې. دَ هغه دَ قول اعتبار کولو په صورت کښې دَغلا دَ مال به خمس ويستلې شی اصحاب خمس ته دې ورکړې شی. باقی حصه به دَدې سړی سره دَ لقطه په توګه پرته وی. که مستحق ته دَ رسولو دکاميابئ اميد وی نودغه مال دې دَهغې اصل حقدارته اورسوی. که اميد نه وی نودَه مرضی ده که غواړی نو په مسکينانو کښې دې تقسيم کړی يا دې بيا په بيت المال کښې جمع کړی.

---

[1]) نيل الاوطار للشوكانى:۱۳۸/۸ كتاب الجهاد والسير باب التشديد فى الغلول وتحريق رجل الغال وبذل المجهود:۲۹۰/۱۲.
[2]) بذل المجهود:۲۹۰/۱۲.

باب-۱۸٦ القليل من الغلول

دَ ترجمة الباب مقصد: - په دې ترجمة الباب سره امام بخارى رحمه الله دا خودل غواړى چه دَ كم غلول حكم هم هغه دې كوم چه دَ غلول كثير دې؟ دَدې جواب هم دَ روايت نه معلوم شوچه دَ دواړو حكم يو دې.[1]

ولم يذكر عبدالله بن عمرو، عن النبي ﷺ أنه حرق متاعه، هذا أصح.

چونكه بعض فقهاء دَ تحريق متاع دَ غال دَ جواز قائل دى اودَ حضرت عبدالله بن عمرو رضى الله عنه په يوروايت كښې هم دى چه په سنن ابوداؤد كښې نقل دې تحريق متاع غال تصريح ده. په دې وجه وړاندې باب لاندې هم دَ عبدالله بن عمرو رضى الله عنه روايت راروان دې. امام بخارى رحمه الله دَ هغې متعلق باوركوى چه په دې روايت كښې دانقل نه دى چه حضورپاك دَ كركره نومى غلام مال اومتاع سوزولو حكم وركړې وو. صحيح دادى چه حضورپاك داسې هيڅ حكم نه ووصادر كړې. دَ هذا أصح مطلب دادې چه صحيح هم دغه دى دَعبدالله بن عمرو رضى الله عنه په حديث باب كښې دَتحريق متاع غال ذكر نشته.[2]

په دې وجه امام بخارى رحمه الله **ولم يذكر** صيغه تمريض راوړلوسره دَعبدالله بن عمرو رضى الله عنه ذكر تحريق متاع الغال والا روايت تضعيف اوفرمائيلو اودَعدم ذكر تحريق الغال والا روايت صحت طرف ته ارشاه اوكړه.[3] دَ مذكوره جملې نه امام بخارى رحمه الله دَ سنن ابوداؤد دَ هغه رواياتو دَ ضعف طرف ته اشاره كړې ده. په كوم كښې چه تحريق متاع غال ذكردې.

① په سنن ابوداؤد كښې دَحضرت عبدالله بن عمرو رضى الله عنه روايت دې. **عن صالح بن محمد بن زائدة قال دخلت مع مسلمة أرض الروم فأتي برجل قد غل فسأل سالما عنه فقال: سمع أبي يحدث عن عمر بن الخطاب عن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم قال: إذا وجدتم الرجل قد غل فاحرقوا متاعه واضربوه.**[4]

صالح بن محمد وائى چه زه مسلمه سره روم ته لاړم. هلته يوغلول كونكې سړې راوستلې شو. دَ سالم بن عبدالله نه دَده باره كښې تپوس اوكړې شو نوهغه اووئيل چه ما دَ خپل پلار (عبدالله بن عمر رضى الله عنه) ته عمر بن خطاب رضى الله عنه روايت كولوسره واؤريدو چه حضورپاك ﷺ اوفرمائيل كله چه تاسو غلول كونكې سړې اووينئ نودَهغه مال اوسوزوئى او هغه اووژنئ.

هم دَدې روايت باره كښې امام بخارى رحمه الله په خپل تاريخ كښې تحريرفرمائى: **يحتجون بهذا الحديث في أحراق رجل الغال، وهو باطل ليس له أصل، وراوية لا يعتمد عليه.**[5] يعنى بعض تحريق

---

[1]) عمدة القارى:۱۱/۱۵ وفتح البارى:۶/۲۳۰.
[2]) عمدة القارى:۱۱/۱۵.
[3]) عمدة القارى:۱۱/۱۵.
[4]) سنن أبى داؤد:۲/۱۵ كتاب الجهاد باب فى عقوبة الغال وعمدة القارى:۱۱/۱۵ وفتح البارى:۶/۲۳۰ وإرشادالسارى:۵/۱۸۲.
[5]) فتح البارى:۶/۲۳۰ وإرشادالسارى:۵/۱۸۲.

متاع غال قائلین دخپل مسلك د اثبات دپاره ددې حدیث نه استدلال کوی حالانکه دا حدیث باطل دې ددې هیڅ اصل نشته اودا روایت کونکې هم معتمد نه دې ددې حدیث په سند کښې صالح بن محمدبن زائده ته ائمه رجال ضعیف ګرخولې دې امام ترمذی رحمه الله ددې حدیث په ذیل کښې په صالح باندې جرح کولو سره تحریر فرمائی صالح منکر الحدیث ولم یامر النبي صلی الله تعالی علیه وسلم یحرق متاع الغال [1]

د امام منذری رحمه الله قول دې وصالح بن محمدبن زائده تکلم فیه غیر واحد من الئمة وقد قیل انه تفرد به [2] امام دارقطنی رحمه الله هم ددې مذکوره روایت تضعیف کولو سره فرمائی أنکروا هذا الحدیث علی صالح بن محمد، وهذا حدیث لم یتابع علیه، ولا أصل لهذا الحدیث عن رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم [3]

② د سنن ابوداؤد دویم روایت دې: عن عمرو بن شعیب عن أبیه عن جده: أن رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم وأبابکر وعمر حرقوا متاع الغال وضربوه [4] دا روایت هم سنداً ضعیف اومضطرب دې ددې په سند کښې زبیربن محمد الخراسانی د نوم راوی متکلم فیه دې امام بیهقی رحمه الله ددې باره کښې فرمائی إنه مجهول [5] خلاصه دا شوه چه دامام بخاری رحمه الله په نیز تحریق متاع غال جائزنه دې د مذکوره جملې نه هغوی د سنن ابوداؤد ددې روایتونه ضعیف او بې اصل کیدو طرف ته اشاره کړې ده. په کوم کښې چه تحریق متاع غال تصریح ده.

په مال غنیمت کښې د خیانت مسئله:- امام أعظم ابوحنیفه امام مالك امام شافعی رحمهم الله او ډیروصحابه کرامو اوتابعین کرامو په نیز امیریاحاکم ته غلول کونکودپاره بدنی سزا اوتعزیر تجویزکولو اختیاردې. خود هغه مال اومتاع سیزل جائزنه دی. [6]

د مخالفینو مسلک او دهغوی ددلائلورد:- حسن بصری، احمدبن حنبل، اسحاق، مکحول او امام اوزاعی رحمهم الله په نیزدهغه ټول مال اومتاع سوزول جائزدی. [7] البته امام اوزاعی رحمه الله فرمائی چه د تحریق دحکم کونکی اسلحه اولباس مستثنی دې هغه سوزول جائزنه

---

[1]) جامع الترمذي: ۱/۲۷۰ أبواب الحدود باب ماجاء فی الغال مایصنع به. ونیل الاوطار: ۱۳۸/۸ وفتح الباری: ۲۳۰/۶ وأوجزالمسالک: ۳۳۹/۸.

[2]) نیل الاوطار للشوکانی: ۱۸۳۹/۸ کتاب الجهادوالسیر باب التشدیدفی الغلول وتحریق رجل الغال.

[3]) نیل الاوطار للشوکانی: ۱۸۳۹/۸ کتاب الجهادوالسیر باب التشدیدفی الغلول وتحریق رجل الغال.

[4]) سنن أبی داود: ۱۵/۲ کتاب الجهاد باب فی عقوبة الغال.

[5]) نیل الاوطار للشوکانی: ۱۸۳۹/۸ کتاب الجهادوالسیر باب التشدیدفی الغلول وتحریق رجل الغال.

[6]) المغنی لابن قدامة: ۵۲۴/۱۰ کتاب الجهاد باب أحکام فی الغلول وشرح النووی علی صحیح مسلم: ۱۲۳/۲ کتاب الامارة باب غلظ تحریم الغلول وعمدة القاری: ۱۱/۱۵ وشرح ابن بطال: ۲۳۵/۵.

[7]) المغنی لابن قدامة: ۵۲۴/۱۰ کتاب الجهاد باب أحکام فی الغلول رقم المسئلة: ۷۶۰۳ وشرح النووی علی صحیح مسلم: ۱۲۳/۲ کتاب الامارة باب غلظ تحریم الغلول وشرح ابن بطال: ۲۳۵/۵ وفتح الباری: ۲۳۰/۶ – ۲۳۱ وأوجزالمسالک للمحدث الکاندهلوی: ۳۳۸/۸.

دی(١) خوحسن بصری رحمه الله فرمائی د حیوان اومصحف نه علاوه دهغه ټول مال او متاع اوسوزوی(٢)

دې حضراتود سنن ابوداؤد د روایاتونه استدلال کړې دې امام بخاری رحمه الله د جمهورو تائیدکولوسره ددوی تضعیف کړې دې شاته ددې تفصیل تیرشوې دې حضرت مولانا فخر الحسن گنگوهی رحمه الله فرمائی د جمهورو په نیزد سنن ابوداؤد روایات تغلیظ باندې محمول دی اودهغی په نیزد رسول اکرم ﷺ نه د متاع غال د سوزولوحکم چرته نقل نه دې(٣)

امام طحاوی رحمه الله فرمائی که دا روایات سنداً صحیح هم اومنلې شی خو بیاهم د استدلال قابل نه شی جوړیدې خکه چه دا په هغه وخت محمول دی اودمالی سزاحکم نافذالعمل وو روستوداحکم منسوخ شوې اوس هرقسم مالی سزا منسوخ ده. امام طحاوی رحمه الله فرمائی:

لوصح الحديث لاحتمل أن يكون حين كانت العقوبة بالمال(٤)

[حدیث ٢٩٠٩](٥) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ كَانَ عَلَى ثَقَلِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- رَجُلٌ يُقَالُ لَهُ كِرْكِرَةُ فَمَاتَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- «هُوَ فِي النَّارِ». فَذَهَبُوا يَنْظُرُونَ إِلَيْهِ فَوَجَدُوا عَبَاءَةً قَدْ غَلَّهَا.

رجال الحدیث

① **علی بن عبدالله:-** داامیرالمؤمنین فی الحدیث علی بن عبدالله بن جعفر نجیح بصری رحمه الله دې په ابن المدینی باندې مشهوردې. ددوی تذکره کتاب العلم باب الفهم فی العلم لاندې تیره شوې ده.(٦)

② **سفیان:-** دامشهور محدث ابو محمدسفیان بن عیینه بن ابی عمران هلالی رحمه الله دې. د دوی تذکره کتاب العلم باب قول المحدث حدثنا أو أخبره...... لاندې تیره شوې ده.(٧)

③ **عمرو:-** دا ابومحمدالاثرعمرو بن دینارالمکی رحمه الله دې کتاب العلم باب العلم واعظه بالیل لاندې د دوی تذکره تیره شوې ده.

---

(١) المغنی:١٠/٥٢٤وشرح النوی علی صحیح مسلم:٢/١٢٣.

(٢) المغنی:١٠/٥٢٤وشرح النوی علی صحیح مسلم:٢/١٢٣.

(٣) التعلیق المحمود علی سنن أبی داؤد للعلامة المحدث فخر الحسن گنگوهی:٢/٥ کتاب الجهاد باب فی عقوبة الغال.

(٤) شرح النووی علی صحیح مسلم:٢/١٣٢ وشرح ابن بطال:٥/٢٣٥ وعمدة القاری:١٥/١١ وفتح الباری:٦/٢٣١ونیل الاوطار للشوکانی:٨/١٣٩.

(٥) وأخرجه ابن ماجه أیضًا فی سننه ص:٢٠٤ فی الجهاد باب الغلول رقم:٢٨٤٩.

(٦) کشف الباری:٣/٢٥٦.

(٧) کشف الباری:٣/٨٦ — ٩٠.

④سالم بن ابی جعد:- دا دَ رافع الغطفانی الاشجعی آزاد کړې شوې غلام سالم بن ابی الجعد الکوفی رحمه الله دې کتاب الوضوء باب التسمية على كل حال وعند الوقاع لاندې دَدوی تذکره تیره شوې ده.

⑤عبدالله بن عمرو رضي الله عنهما:- دامشهورصحابی حضرت عبدالله بن عمرو بن العاص بن وائل بن هاشم بن سعید السهمی دې کتاب الایمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده لاندې دَدوی تذکره تیره شوې ده.(١)

په روایت کښې دی د رسول الله ﷺ په اهل اوعیال باندې یوسړې مقرروو کوم ته چه به ئې کرکره وئیل. کله چه هغه مړ شو نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل هو فی النار خلق دَهغه کتلوته لاړل نوهغوی دَ لوټ په مال کښې یوه کمبله اولیدله کومه چه هغه پټه کړې وه.

ثَقَل:- ثاء اوقاف په فتحه سره اهل وعیال ته وائي. ﴿ وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا ﴾ کښې مفسیرینو دَ بنیادم دَوجود په معنی کښې اخستې دې.(٢) دَ ثقل دویمه معنی ده متاع السفر دَ مسافر دَ لارې توښه.(٣)

کرکرة:- علامه قسطلانی رحمه الله فرمائي چه په حدیث باب کښې کرکرة دکاف اول اوثاني دواړه کسره سره دی.(٤) خودا رائې پخپله دَامام بخاری رحمه الله درائې خلاف ده. وړاندې تعلیقًا دَهغه دَ شیخ قول راغې چه په دواړوکافونوباندې فتحه ده.

دا یوتورحبشی وود یمامه هوذه بن علي الحنفي دَ رسول الله ﷺ په خدمت کښې هدیه کړې وو. دَ جهاد په دوران کښې به ئې دَ رسول الله ﷺ دَ سورلئې واګه نیولې وه. روستو بیا حضورپاک آزادکړو. علامه بلاذری رحمه الله لیکلی دی چه دې هم دَغلامئی په حالت کښې وفات شوې دې.(٥) شراح حدیث په دې باره کښې لیکلی دی وکان نوبیا. دَ سوډان نوم دَ تاریخ په کتابونوکښې نوبیه هم لیکلې شوې دې په دې وجه سوډان سره تعلق لرونکوته نوبی وئیلې شی.

دَ هوفي النار مطلب:- ①علامه داؤدی حافظ ابن حجر اوعلامه قسطلانی رحمهم الله فرمائی دَ رسول الله ﷺ دَدې ارشاد مطلب دې هو فی النار إن لم یعف الله عنه یعنی که چرې الله تعالی دَهغه مغفرت اونه کړو نو دَ جهنم په اور کښې به راګیروی.(٦)

② علامه عینی رحمه الله دَدې قول درې توجیهات بیان کړی دی چه ممکن ده چه دَخپل جرم سزا یوسړې په قبرکښې اوخوری اوروستو دَ دوزخ دَ اور نه هغه ته خلاصې ملاؤشی نولکه چه دې

---

(١) کشف الباری:١/٦٧٩.
(٢) مختار الصحاح ص:١١٧ ماده ثقل.
(٣) النهایة لابن الاثیر:١/٢١٧وعمدة القاری:١٥/١٢وفتح الباری:٦/٢٣١ومختار الصحاح ص:١١٧.
(٤) إرشادالساری:٥/١٨٢.
(٥) فتح الباری:٦/٢٣١و إرشاد الساری:٥/١٨٢ومعجم البلدان للحموی:٣/٥٨ — ٥٩.
(٦) الانساب للسمعانی : رحمه الله ٥/٥٣٠.

نه عذاب قبر مراد دې ③ ممكن ده چه هغه په زړه كښې نفاق پټ كړې وى او هم هغه دَ دوزخ دَ اور موجب جوړ شوې وى.

④ يا په مال غنيمت كښې خيانت اوغلا كولوَ وجه دَ اور دَ عذاب مستحق ګرځيدلې وى اودغه عذاب نه پس دَهغه بخښنه شوې وى. په يوروايت كښې دَ رسول الله ﷺ مبارك ارشاد دې يخرج من النار من في قلبه مثقال ذرة من أيمان يعنى د دوزخ دَ اور نه به هرهغه سړې خلاصې بيامومى دَ چا په زړه كښې دَ رتنى برابر ايمان هم وى. كه هغه په حالت دَ ايمان كښې مړشوې وى نو ددې حديث په رڼاكښې دَ مقررسزا نه پس دهغه خلاصيدل يقينى دى.

علامه عينى رحمه الله فرمائى: قوله: هوفى النار، قال ابن التين عن الداؤدى: يحتمل أن يكون هذا جزاءه إلا يعفوالله، ويحتمل أن يصيبه فى القبر، ثم ينجو من جهنم، ويحتمل أن يكون وجبت له النار من نفاق كان يسره أو بذنب مات عليه مع غلوله أو بما غل، فان مات مسلمًا فقد قال النبى صلى الله تعالى عليه وسلم: يخرج من النار من فى قلبه مثقال ذرة من إيمان.(1)

قوله: قَالَ أَبُوعَبْدِ اللَّهِ قَالَ ابْنُ سَلَامٍ كَرْكَرَةُ، يَعْنِي بِفَتْحِ الْكَافِ، وَهُوَ مَضْبُوطٌ كَذَا: دَابوعبدالله نه هم پخپله امام بخارى رحمه الله مراد دې اودَ ابن سلام نه دَ هغه شيخ محمدبن سلام (بتخفيف الام) مراد دې. (2) البته دَ ابوزر په روايت كښې قال أبوعبدالله ساقط دې (3) دلته امام بخارى رحمه الله دكركرة په ضبط كښې دَاختلاف طرف ته اشاره كولوسره دَ خپل شيخ محمدبن سلام رحمه الله نه دَ ابن عيينه رحمه الله قول نقل كړې دې چه هغوى دكركره نه وړاندې دويم كاف باندې فتحه وركولوسره تلفظ كړې دې. دا هم دغه شان نقل دې اوعلامه اصيلى رحمه الله هم ددې تصريح كړې ده. (4)

قاضى عياض رحمه الله فرمائى چه اول اودويم كاف دواړه فتحه اوكسره سره لوستل صحيح دى.(5) امام نووى رحمه الله فرمائى چه دَ كاف اول په تلفظ كښې خواختلاف دې ليكن دويم كاف بالاتفاق مكسوردې.(6) علامه قسطلانى رحمه الله رائې شاته تيره شوه چه لفظ كركره كښې اول اودويم كاف دواړه بالكسردى.

امام بخارى رحمه الله دَ خپل شيخ محمدبن سلام رحمه الله نه دَ ابن عيينه رحمه الله چه كوم قول نقل كړې دې دَهغې نه دَامام بخارى رحمه الله رجحان هم معلوميږى چه دَهغوى په نيز كاف اول او دويم فتحه

---

(1) عمدة القارى:١٢/١٥.

(2) عمدة القارى:١٢/١٥.

(3) إرشادالسارى:١٨٢/٥.

(4) فتح البارى:٢٣١/٦وعمدة القارى:١٢/١٥ونيل الاوطار للشوكانى:١٣٧/٨ كتاب الجهاد باب فى تشديدالغلول وتحريق رجل الغال.

(5) فتح البارى:٢٣١/٦ إرشادالسارى:١٨٢/٥ ونيل الاوطار للشوكانى:١٣٧/٨.

(6) فتح البارى:٢٣١/٦ إرشادالسارى:١٨٢/٥ ونيل الاوطار للشوكانى:١٣٧/٨.

سره لوستل راجح دي. د کرکره په تلفظ کښې هریوقول اختیارولې شی په دې کښې توسع ده.

ترجمة الباب سره د حديث مناسبت:- د باب القليل من الغلول ترجمه قايم کولوسره امام بخاری رحمه الله داخودلې دی چه دعقوبت او سزا په لحاظ سره په غلول کثير اوقليل کښې څه فرق نشته په حديث باب کښې دی فوجدوا عباءة قدغلها ترجمة الباب سره دددې مناسبت بالكل واضح دې چه د مال ومتاع دنورو اصنافو په مقابله کښې د غنیمت نه یومعمولی څادر غلا کول هم د دوزخ دتباهنی کونکی عذاب موجب جوړیږی (١)

علامه شوکانی رحمه الله په نیل الاوطارکښې فرمائی چه دعبدالله بن عمرو رضی الله عنهما دا روایت په دې باندې دلالت کوی چه دعقوبت او سزاپه اعتبارسره غلول کثير اوقليل دواړه برابردی. (٢)

باب ـ ١٨٧ مايكره من ذبح الابل والغنم فى المغانم

د ترجمة الباب مقصد:- ددې باب لاندې امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی چه دمال غنیمت دتقسیم نه وړاندې دامام د اجازت نه بغیرکوم یوځناور هم ذبح کول اوخوړل مکروه دی. هغه د حديث باب نه استدلال کړې دې.

[حديث ٢٩١٠] (٣) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ مَسْرُوقٍ عَنْ عَبَايَةَ بْنِ رِفَاعَةَ عَنْ جَدِّهِ رَافِعٍ قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - بِذِي الْحُلَيْفَةِ، فَأَصَابَ النَّاسَ جُوعٌ وَأَصَبْنَا إِبِلاً وَغَنَمًا، وَكَانَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - فِي أُخْرَيَاتِ النَّاسِ، فَعَجِلُوا فَنَصَبُوا الْقُدُورَ، فَأَمَرَ بِالْقُدُورِ فَأُكْفِئَتْ، ثُمَّ قَسَمَ فَعَدَلَ عَشَرَةً مِنَ الْغَنَمِ بِبَعِيرٍ، فَنَدَّ مِنْهَا بَعِيرٌ، وَفِي الْقَوْمِ خَيْلٌ يَسِيرٌ فَطَلَبُوهُ فَأَعْيَاهُمْ، فَأَهْوَى إِلَيْهِ رَجُلٌ بِسَهْمٍ، فَحَبَسَهُ اللَّهُ فَقَالَ «هَذِهِ الْبَهَائِمُ لَهَا أَوَابِدُ كَأَوَابِدِ الْوَحْشِ، فَمَا نَدَّ عَلَيْكُمْ فَاصْنَعُوا بِهِ هَكَذَا». فَقَالَ جَدِّي إِنَّا نَرْجُو - أَوْ نَخَافُ - أَنْ نَلْقَى الْعَدُوَّ غَدًا وَلَيْسَ مَعَنَا مُدًى، أَفَنَذْبَحُ بِالْقَصَبِ فَقَالَ «مَا أَنْهَرَ الدَّمَ وَذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ فَكُلْ، لَيْسَ السِّنَّ وَالظُّفُرَ، وَسَأُحَدِّثُكُمْ عَنْ ذَلِكَ، أَمَّا السِّنُّ فَعَظْمٌ، وَأَمَّا الظُّفُرُ فَمُدَى الْحَبَشَةِ». [ر: ٢٣٥٦]

رجال الحديث

① **موسى بن اسماعيل**:- دا موسىٰ بن اسماعيل التبوذكى المنقرى البصرى رحمه الله دې. کتاب الايمان باب كيف كان بدء الوحى لاندې ددوی تذکره تیره شوې ده. (٤)

② **ابوعوانه**:- دا ابوعوانه وضاح بن عبدالله يشكرى دې. د دوی تذکره په مذکوره کتاب او باب لاندې تیره شوې ده. (٥)

---

(١) عمدة القارى: ١٢/١٥ وإرشادالسارى: ١٨٢/٥.

(٢) نيل الاوطار للشوكانى: ٨/١٣٩ - ١٤٠ كتاب الجهاد باب التشديد فى الغلول وتحريق رجل الغال.

(٣) مرتخريجه فى كتاب الشركة باب قسمة الغنم رقم: ٢٤٨٨.

(٤) كشف البارى: ١/٤٣٣ - ٤٣٤.

(٥) كشف البارى: ٤٣٤.

④ **سعید** -دا جلیل القدر محدث سفیان ثوری رحمه الله پلار سعید بن مسروق الثوری دي. دَدوی تذکره **کتاب الاذان باب من شکی إمامه إذا طول** لاندې تیره شوې ده.

④ **عبایه بن رفاعه** -دا عبایه بن رفاعه بن رافع الانصاری المدنی رحمه الله دي. دَ دوی تذکره **کتاب الجمعة باب المشی إلی الجمعة** لاندې تیره شوې ده.

⑤ **رافع** - دا مشهور صحابی رافع بن خدیج بن عدی الحارثی الاوسی انصاری رضی الله عنه دي. دَ ده حالات **کتاب مواقیت الصلوة باب وقت المغرب** لاندې تیرشوی دی.

قال کنا مع النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بذی الحلیفة فاصاب الناس جوع وأصبنا إبلا وغنما وکان النبی صلی الله تعالی علیه وسلم فی أخریات الناس.

حضرت رافع بن خدیج رضی الله عنه فرمائی مونږ په ذوالحلیفه کښې رسول الله ﷺ سره وو. خلق اوږی شو نو مونږ دَ غنیمت نه اوښ اوچیلئی واخستې (مطلب دادې چه دَ خوراک دَپاره څاروی ذبح کړل) هغه وخت رسول الله ﷺ دَ لښکرشاته حصه کښې وو.

قوله: فعجلوا فنصبوا القدور -خلقو دَ (اولګې دَ سختوالی دَلاسه) دَتندئی نه کاروا خستو او (څاروی ذبح کړل) کټوئی ئی په نغروباندې وراوخیژولې.

قوله: فامر بالقدور فاکفئت:- کله چه رسول الله ﷺ تشریف راوړو نو دَ کټوو اړولوحکم ئی اوکړو نوکټیوئی واړولې شوې.

فاکفئت:- کفاکفاء (فتح) معنی راګرځیدل ده دلته دَ باب افعال نه استعمال شوې دې. دَ أکفا الاناء معنې ده لوښې اړول.

دَ غنیمت دَ خوراک څښاک دَ څیزونو حکم:- قاضي عیاض رحمه الله فرمائی په دارالحرب کښې دَ مجاهدین اسلام دَپاره دَ غنیمت نه ملاویدونکې دَخوراک څښاک څیزونه په اندازه دَ ضرورت په خپل استعمال کښې راوستل په اتفاق سره جائزدی او په دې کښې دَ امام نه اجازت اخستل هم ضروری نه دې.[1] دَ جمهور فقهاؤ په نیز څاروی هم دَ خوراک دَ پاره ذبح کول جائزدی.[2] البته حافظ ابن حجر رحمه الله دَ امام شافعی رحمه الله نه دَ حاجت او ضرورت قید نقل کړې دې.[3] خو په تحفة المحتاج کښې جمهور فقهاؤسره دَ شوافع دَموافقت تصریح موجود ده.[4] علامه خرقی رحمه الله فرمائی چه ترکومې اضطراری حالت نه وی دَغنیمت دَ خوراک هیڅ څیزاستعمال کول جائزنه دی.[5]

---

[1]) شرح النووی علی صحیح مسلم:۹۷/۱باب جواز الاکل فی طعام الغنیمة فی دارالحرب.

[2]) لامع الدراری:۳۸۹/۷وأوجز المسالک:۲۶۷/۸.

[3]) فتح الباری:۶/ ۳۱٤وأوجز المسالک: ۲۶۶/۸.

[4]) لامع الدراری:۳۸۹/۷وأوجز المسالک:۲۶۷/۸.

[5]) المغنی لابن قدامة:٤۹۹/۱۰کتاب الجهاد أحکام فی الغلول وأوجز المسالک:۲۶۷/۸.

په دې مسئله کښې امام احمدبن حنبل رحمه الله هم جمهورفقهاؤ سره دې. قاضي عياض رحمه الله فرمائيلي چه دَامام احمد رحمه الله دَ ظاهرکلام نه معلوميږي چه دَ هغوی په نيزځاروې ذبح کول جائزدي. ځکه چه دَ خوراك اوڅښاك په معامله کښې دهغوی خيال دې چه دَ ځاروی حيثيت هم هغه دې کوم چه دَخوراك څښاك دَعامو څيزونودي.(۱) البته دجمهور فقهاؤ برخلاف دَامام زهری رحمه الله په نيزدَ ځاروی دَ ذبح کولوجواز دَ جنګ دامير په اجازت باندې منحصردې که دَ امير اجازت وی نو جائزدې اوکنی نه دې.(۲)
خلاصه دا ده چه دَجمهورفقهاؤ په نيزدَ مجاهدين اسلام دَپاره دَغنيمت نه دَ خوراك ټول څيزونه دَ استعمالولو اجازت دې او په دې خبره کښې دَ امير اجازت ضروری نه دې. امام بخاری رحمه الله دَ کتاب الخمس په آخره کښې **باب مايصيب من طعام في أرض العدو** ترجمه قايم کړې ده. ددې مسئلې متعلق نور تفصيل به هم هلته بيانوو. ان شاء الله.

دَ امام بخاری رحمه الله مسلک:- دلته غالبًا امام بخاری رحمه الله دَ ترجمة الباب نه دا ثابتول غواړی چه په دارالحرب کښې دَ خوراك کوم څيزونه موجود وی مثلاً سالن روټئی او ميوې وغيره نودهغې استعمال خوبغيردَ اجازت دَ اميرنه دَ څه کراهت نه بغيرجائزدې. لکه چه کتاب الخمس لاندې امام بخاری رحمه الله باب مايصيب من طعام في أرض العدوترجمه قايم کولوسره دَ جمهورو موافقت کولوسره دَ جواز تصريح کړې ده. خوکه مجاهدين ځاروی ذبح کوی نودهغې دوه صورتونه دی: ① رومبې صورت دادې ځاروې په دارالحرب کښې ذبح کړی. ② دويم دا چه دَ دارالحرب نه په واپسئی دارالاسلام کښې ذبح کړی.
امام بخاری رحمه الله ممکن دی چه په ترجمة الباب کښې دا دويم صورت په کراهت باندې محمول کړې وی. دَ رافع بن خديج رضی الله عنه په روايت باب کښې هم ددې دويم صورت ذکردې.لکه چه دَ علامه مهلب رحمه الله رائې ده چه دا واقعه دارالاسلام يعنی ذوالحليفه په مقام باندې پيښه شوې. (۳) چه صحابه کرامو دَ اجازت نه بغير او دَتقسيم غنايم نه وړاندې ځاروی ذبح کړی او دَ غوښې پخولودَپاره ئی کټوئی په نغرو باندې خيژولې وې. ليکن رسول الله صلی الله عليه وسلم ته چه خبر اوشو نو دَ اړولوحکم ئی اوکړو.
تاهم دَ حضرت ګنګوهی رحمه الله په نيزدَامام بخاری رحمه الله ميلان مطلقًا دکراهيت طرف ته دې. که چرې ذبح په دارالحرب کښې وی نوبياهم دَامام بخاری رحمه الله ميلان دَ کراهت طرف ته دې. (۴)
والله تعالی اعلم وعلمه اتم واحکم.

دَ کټوو دَ اړولوحکم ئی ولې ورکړو؟:- په حديث باب کښې دَ غوښې نه ډکو کټوو اړولوچه کوم حکم رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمائيلې اشکال کيدې شی چه داغوښه مال غنيمت اودَ مسلمانانو

---

(۱) المغنی لابن قدامة:۱/۴۹۹.
(۲) شرح النووی علی صحيح مسلم:۱/۹۷باب جواز الاکل من طعام الغنيمة فی دارالحرب وفتح الباری:۶/۲۳۱.
(۳) شرح ابن بطال:۵/۲۳۶وفتح الباری:۶/۲۳۲وعمدة القاری:۱۵/۱۳ولامع الدراری:۷/۲۸۹.
(۴) لامع الدراری:۷/۲۸۹.

اجتماعي ملکيت وو نوحضورپاك دَدې دَ ضايع کولواو تلف کولوحکم ولې ورکړو. شراح حديث دَدې مختلف توجيهات کړی دی: ① علامه مهلب رحمه الله فرمائي چه دا واقعه دارالاسلام يعنې ذوالحليفه کښې پيښه شوې دَ ذوالحليفه تصريح په حديث باب کښې موجود ده چونکه دَ غنايم دَ تقسيم نه وړاندې دَ غنيمت څه څيز استعمالو جائزنه دی په دې وجه حضورپاك دَ غوښې ضايع کولوحکم ورکړو اومقصد صحابه کرامو ته دا باور کول وو چه دارالاسلام کښې دتقسيم نه وړاندې دَ مال غنيمت يو څيز استعمالول جائزنه دی.[1]

② علامه ابن منير رحمه الله فرمائي دَيوقول مطابق چه کله دَامام دَاجازت نه بغيرعلی وجه التعدی څاروې ذبح کړې شی نوهغه مذبوحه مية جوړشی دا يومذهب دې لکه چه امام بخاری رحمه الله دَ حديث باب دَ واقعه نه استدلال کولوسره دَ دغه مذهب تائيدکړې دې چه دَ صحابه کرامو دَ مذکوره طرزعمل نه دَهغوی مذبوح څاروې مية جوړشو. ښکاره خبره ده چه مية دَ حديث په رڼاکښې دَ نجس په حکم کښې دې. په دې وجه حضورپاك دَهغې دَ ضايع کولو حکم ورکړو.

علامه ابن منير رحمه الله دَ احتمال په درجه کښې دَامام بخاری رحمه الله يورحجان دا هم خودلې دې چه ممکن ده هغوی اکفاء بالقدور عقوبت مال (تعزيرمالی) باندې حمل کړې وی سره دَدې چه هغه مال (څاروی) دَ ذبح په واقعه کښې ککړ مجاهدينو انفرادی ملکيت نه وو خودَهغوی طمع هغې سره خامخا تړلې وه. په دې وجه دَغوښې په ضايع کولوهغوی ته مالی سزاورکړې شوه.[2]

③ امام قرطبی رحمه الله فرمائی په حقيقت کښې رسول الله ﷺ صرف خوروا اړولوحکم ورکړې وو دَ غوښې ضايع کولو حکم ئې نه وو ورکړې. ممکن ده چه روستودغه غوښه په مال غنيمت کښې شامل کړې شوې وې. څکه چه پخپله دَ رسول الله ﷺ نه په يوروايت کښې دَ مال دَ ضايع کولوممانعت نقل دې. بيا دجرم اقبال هم يوڅوکسانو په انفرادی توګه کړې وو. څه اصحاب خمس او بعض غانمين داسې وو چه په جرم کښې شريك نه وو او په دغه غوښه کښې دَهغوی هم حق وو. چونکه په يوروايت کښې په صراحت سره ثابته نه ده چه حضورپاك دَغوښې دَ ضايع کولوحکم فرمائيلې وی په دې وجه دَ شرعی قواعدو په رڼاکښې دَدې حکم پخپله معلوم اومتعين کيږی. دَ لحوم خمر اهليه باره کښې دَ حضورپاك إنها نجس فرمائيلوسره دَتلف کولو حکم ورکړې وو که چرې دَدغه غوښې هم دا حکم وې نو دَ روايت باب په واقعه کښې به هم داسې حکم ورکړې شوې وو. کوم چه دَدې خبرې دليل دې چه په مذکوره واقعه کښې دَ څاروی غوښه لحوم حمر اهليه په شان نجس ګرځولوسره دَ ضايع کولو حکم نه وو ورکړې شوې.

---

[1] شرح ابن بطال: ۲۳۷/۵ وعمدة القاری: ۱۳/۱۵ وإرشاد الساری: ۱۸۳/۵ قال المهلب إنما اکفا لقدور ليعلم أن الغنيمة إنما يستحقونها بعد قسمة لها وذلک أن القصة وقعت فی دارالاسلام لقوله فيها بذی الحليفة.

[2] فتح الباری: ۱۳۲/۶ والفظه: وأجاب ابن المنير بانه قد قيل ان الذبح إذا کان علی طريق التعدی کان المذبوح ميتة، کان البخاری انتصر لهذا المذهب، أو حمل الا کفاء علی العقوبة بالمال، وإن ذلک المال لايختص باولئک الذين ذبحوا، لکن لما تعلق به طمعهم، کانت النکاية حاصلة لهم. قال وإذا جوزنا هذا النوع من العقوبة فعقوبة صاحب المال أولی فی ماله.

چنانچه فتح البَاري عمدة القاري اوإرشاد الساري كښې دی: وقال القرطبي: المامور بإكفائه إنما هو المرق عقوبة للذين تعجلوا، وأما نفس اللحم فلم يتلف، بل يحتمل على أنه جمع ورد إلى المغنم لان النهي عن إضاعة المال تقدم، واجناية يطبخه لم تقع من الجميع إذا حملتهم أصحاب الخمس ومن الغانمين من لم يباشر ذلك، وإذا لم ينقل أنهم حرقوه أو أتلفوه تعين تاويله على وفق القواعد الشرعية، ولهذا قال في الخبر الاهلية لما أمر بإراقتها: إنها رجس ولم يقل ذلك في هذه القصة، فدل على أن لحومها لم تترك بخلاف تلك (١)

ترجمة الباب سره مناسبت - په حديث باب كښې رسول الله ﷺ دَ كټووډ اړولوحكم وركړې، دا مضمون فامر بالقدور الفاظوكښې نقل كړې شوى دى. دَ دې حكم مقتضى ښكاره دې چه كراهت دې په دې وجه ترجمة الباب سره دَدې مناسبت هم ښكاره دې. (٢)

باب-١٨٨ البشارة في الفتوح

البشارة: - په كسره دَ باء سره دَ زيرى په معنى كښې دې. البشارة، الابشار، والتبشير درې مختلف لغات دى اوددې هم يوه معنى ده. يعنى په زړه كښې خوشحالي پيدا كيدل. (٣) علامه ابن الاثير رحمه الله فرمائيلي دى چه البشارة دَ باء په ضمه سره دَ زيرې وركونكى انعام ته وئيلې شى لكه چه مزدور ته دهغه مزدورى وركولې شى. (٤) دَعلامه محمدبن ابوبكر رازى رحمه الله په مختارالصحاح كښې دى كه چرې لفظ بشارة دَ څه قيدنه بغير مطلق استعمال وى نودې نه به هم دَخير معنى اخستې شى اوچه كله مقيد استعمال وى نودا لفظ به دَ شر په معنى كښې وى. لكه چه آيت ﴿ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴾ كښې لفظ بشارت مقيد كيدوسره دَ شرپه معنى كښې استعمال شوې دې. (٥)

الفتوح: - دَ فتح جمع ده دَ اسلام دَ دښمنانو خلاف په جنګ كښې دَاهل اسلام كاميابئى او سرلوړئى ته فتح او ظفر وئيلې شى.

دَ ترجمة الباب مقصد: - ددې ترجمة الباب نه امام بخارى رحمه الله داباور وركول غواړى چه اهل اسلام په فتح اوكامرانئې سره كامياب وى نو دَ دغه فتح زيرې اوبشارت نورو ته وركولې شى. اود دې مشروعيت د حديث نه ثابت دې.

[حديث ٢٩١١] (٦) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي قَيْسٌ قَالَ قَالَ لِي جَرِيرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ - رضى الله عنه - قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله

---

١) فتح البارى:٦/٢٣٢وعمدة القارى:١٥/١٣وإرشادالسارى:٥/١٨٣.

٢) عمدة القارى:١٥/١٣.

٣). عمدة القارى:١٥/١٣.

٤) النهاية فى غريب الحديث والاثر لابن الاثير رحمه الله ١/١٢٠.

٥) مختار الصحاح لمحمد بن ابوبكر الرازى رحمه الله ص:٨١.

٦) مرتخريجه الحديث فى كتاب الجهاد باب حرق الدور والنخيل رقم:٣٠٢٠.

عليه وسلم - « أَلاَ تُرِيحُنِي مِنْ ذِي الْخَلَصَةِ » . وَكَانَ بَيْتًا فِيهِ خَثْعَمُ يُسَمَّى كَعْبَةَ الْيَمَانِيَةَ ، فَانْطَلَقْتُ فِي خَمْسِينَ وَمِائَةٍ مِنْ أَحْمَسَ ، وَكَانُوا أَصْحَابَ خَيْلٍ ، فَأَخْبَرْتُ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - أَنِّي لاَ أَثْبُتُ عَلَى الْخَيْلِ ، فَضَرَبَ فِي صَدْرِي حَتَّى رَأَيْتُ أَثَرَ أَصَابِعِهِ فِي صَدْرِي فَقَالَ « اللَّهُمَّ ثَبِّتْهُ وَاجْعَلْهُ هَادِيًا مَهْدِيًّا » . فَانْطَلَقَ إِلَيْهَا فَكَسَرَهَا وَحَرَّقَهَا ، فَأَرْسَلَ إِلَى النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - يُبَشِّرُهُ فَقَالَ رَسُولُ جَرِيرٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ ، وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ ، مَا جِئْتُكَ حَتَّى تَرَكْتُهَا كَأَنَّهَا جَمَلٌ أَجْرَبُ ، فَبَارَكَ عَلَى خَيْلِ أَحْمَسَ وَرِجَالِهَا خَمْسَ مَرَّاتٍ . قَالَ مُسَدَّدٌ بَيْتٌ فِي خَثْعَمَ . [ر: ٢٨٥٧]

رجال الحديث

① **محمدبن المثنى**:- دا ابوموسى محمد بن المثنى بن عبيد عنزى بصرى رحمه الله دي. دَدوى تذكره كتاب الايمان باب حلاوة الايمان لاندې تيره شوې ده.[1]

② **يحيى**:- دامشهورامام حديث يحيى بن سعيدبن فروخ القطان تميمى دى. دَدوى حالات كتاب الايمان باب من الايمان أن يحب لاخيه مايحب لنفسه لاندې تيرشوى دى.[2]

③ **اسماعيل**:- دااسماعيل بن ابى خالد احمسى بجلى كوفى رحمه الله دې. دَ دوى تذكره كتاب الايمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده لاندې تيره شوې ده.[3]

④ **قيس**:- دا مشهور مخضرم تابعى قيس بن ابى حازم احمسى بجلى كوفى رحمه الله دي. كتاب الايمان باب قول النبى صلى الله تعالى عليه وسلم: الدين النصيحة.... لاندې دَدوى تذكره تيره شوې ده.

⑤ **جريربن عبدالله** رضي الله عنه:- دامشهورصحابى حضرت جرير بن عبد الله بجلى كوفى رضي الله عنه دي. دَ دوى تذكره هم په مذكوره كتاب او باب كښې تيره شوې ده.[4]

قال لى رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم ألا تريحنى من ذى الخلصة، وكان بيتا فيه خثعم يسمى الكعبة اليمانية.

الخلصة:- دَ خاء لام او صاد فتحه سره.[5]

خثعم:- خاء اوعين فتحه سره اودَ ثاء په سكون سره دَ يمن دَ يوې قبيلې نوم دي.[6]

قوله: كعبة اليمانية:- دا اضافة الموصوف الى الصفة دَ قبيل نه دي. علامه قسطلانى رحمه الله

---

[1]) كشف البارى:٢/٢٥.
[2]) كشف البارى:٢/٣،٢.
[3]) كشف البارى:١/٦٧٩.
[4]) كشف البارى:٢/٧٦٤.
[5]) إرشادالسارى:٥/١٨٣.
[6]) شرح الكرمانى:١٣/٦٦و إرشادالسارى:٥/١٨٣.

فرمائى دَ نحاة بصره په نيز په دې کښې لفظ الجهة محذوف دې او عبارت مقدردې: كعبة الجهة اليمانية (١)

په روايت کښې حضرت جرير بن عبدالله ﷛ فرمائى رسول الله ﷺ ماته اوفرمائيل آيا ته ذوالخلصة ورانولوسره ماته سکون نه شې رارسولې؟ راوى وائى چه دا كور خثعم قبيله جوړ کړې وو کوم ته چه به ئى دَ يمن کعبه وئيله. رسول الله ﷺ دَ قبيله خثعم دَدغه كعبه دَ ورانولوحكم څکه ورکړې وو چه په دې کښې دَ خلصه نوم يوبت وو دغه خلقو به دَدې عبادت کولو. دا دَ خان نه جوړه شوې کعبه دوى دکعبة الله په مقابله کښې جوړه کړې وه. (٢)

قوله: فانطلقت فى خمسين ومائة من أحمس، وكانوا أصحاب خيل: حضرت جرير ﷛ وائى چه زه دَ قبيله احمس دَ يونيم سل سورو كسانوسره روان شوم اوهغه ټول ډير ښکلې سواره وو. فاخبرت النبى صلى الله تعالى عليه وسلم أنى لا أثبت على الخيل، فضرب فى صدرى، حتى رأيت أثر أصابعه فى صدرى: ما رسول الله ﷺ ته خبر ورکړو چه زه په اس باندې کلك نه شم کيناستې. حضورپاك په خپل لاس مبارك باندې زه په سينه باندې يوګذار اووهلم تردې چه په خپله سينه باندې ما دَ رسول الله ﷺ ګوتې مبارکې محسوس کړې.

قوله: فقال: اللهم ثبته واجعله هاديا مهديا: حضورپاك دعااوفرمائيله اې الله ده ته په اس باندې دکلك كيناستو توفيق ورکړه او دې هادى اومهدى جوړ کړې.

قوله: فانطلق إليها فكسرها وحرقها: نوجرير بن عبدالله ﷛ لاړو او ذوالخلصه ئى مات کړو او وئى سوزولو.

قوله: فارسل إلى النبى صلى الله تعالى عليه وسلم يبشره: يعنى جرير بن عبدالله ﷛ رسول الله ﷺ ته ددې واقعه دَ زيرې پيغام راوليګلو. علامه قسطلانى ﷫ وائى چه دَ زيرى ورکولودپاره جرير بن عبدالله ﷛ دحضورپاك په خدمت کښې حصين بن ربيعه الاحمسى ﷛ راليګلې وو.

قوله: فقال رسول الله جرير: يارسول الله، والذى بعثك بالحق، ماجئتك حتى تركتها كانها جمل أجرب: دَ جرير ﷛ پيغام رسونكى اووئيل يارسول الله! په هغه ذات باندې قسم كوم چه ته په حقه سره پيپغمبر جوړ کړې راليګلې زه ستاسو په خدمت کښې دَ راتلودپاره هغه وخت روان شوې يم چه کله ما ذوالخلصه دَ خاربنتى اوښ په شان پريخودو. يعنى دَ ويښتو پريوتلود وجه خاربنتى اوښ نرې پرې پاتې شى اودَ خاربښ دعلاج دپاره په ده باندې دَ تور رنګ تيل مږى نو په هغه باندې تور ټاکى جوړيږى هم دغه شان دَ ذوالخلصه ديوالونه او چت څه حصه پريوتلې ده اودَ سوزولود وجه نه په هغې باندې ځائى په ځائى دَ تور

---

(١) إرشادالسارى: ١٨٣/٥.

(٢) إرشادالسارى: ١٨٣/٥.

رنګ نښې لګيدلې دي.

أجرب: دا روايت امام بخارى كتاب الجهاد باب حرق الدور والنخيل لاندې عن مسدد عن يحيى په طريق سره نقل كړې دې او په دغه روايت كښې دَ أجرب په ځائې أجوف نقل دې. [1]

فبارك على خيل أحمس ورجالها خمس مرات: رسول الله ﷺ دَ احمس او دَهغه دَ سورو ډپاره پنځه ځل دَبركت دعا اوكړه. **قال مسدد: بيت فيه خثعم**

دَ مذكوره تعليق مقصداودې تخريج:- دَدې تعليق نه امام بخارى رحمه الله دا خودل غواړى چه دَ ترجمة الباب مذكوره روايت مسدد بن مسرهد هم په دې سندسره عن يحيى القطان په طريق نقل كړې دې. په دې كښې دَ كان بيتا فيه خثعم په ځائې باندې بيت لى خثعم الفاظ نقل دى او هم دغه اصح دى. [2] علامه قسطلانى رحمه الله فرمائى چه حفاظ محققين هم دا تصويب كړې دې. [3] دَ مسنداحمدبن حنبل رحمه الله دَ روايت نه هم دَدې تائيدكيږى په كوم كښې چه دَ بيتا لخثعم الفاظ مروى دى. [4]

دَ حديث نه مستنبط فوائد:- علامه ابن بطال رحمه الله اودَهغوى په اتباع كښې علامه عينى رحمه الله فرمائى چه دَ روايت باب نه معلومه شوه چه دَدښمن خلاف مسلمان فتح بياموى دَدې په شان دغسې دَ خوشحالئى واقعه پيښه شى چه دَاسلام دَ سرلوړئى او كاميابئى سبب وى نونوروته دَهغې زيرې وركول پكاردى دې دَپاره چه هغوى ته هم إعلاء كلمة الله باندې دَ خوشحالئى دَ اظهار اودَالله تعالى په نعمت اواحسان باندې دَ شكر ښكاره كولوموقع ملاؤشى. دا دَ الله تعالى وعده ده چه كوم قوم په وركړې شوى نعمتونو.باندې كاميابوباندې او فتحوباندې شكراداكوى الله تعالى هغوى ته نوردېر وسعت وركوى. دَ سورت ابراهيم آيت ﴿ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ ﴾ هم دغه مطلب دې. شرح ابن بطال او عمدة القاري كښې دى. فيه البشارة فى الفتوح وماكان فى معناه من كل مافيه ظهور الاسلام وأهله، ليبشر المسلمون باعلاء الدين، ويبتهلوا إلى الله فى الشكر على ماوهبهم من إحسانه، فقد أمرالله عباده ووعدهم المزيد فقال: ﴿ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ ﴾. [5]

ترجمة الباب سره مناسبت:- په حديث باب كښې دى فارسل إلى النبى صلى الله تعالى عليه وسلم يبشره. جرير بن عبدالله رضي الله عنه حصين بن ربيعه رضي الله عنه دَ حضورپاك په خدمت كښې دَ زيرى وركولودَپاره اوليګلو چه هغوى كعبه يمانيه تباه كولوسره فتح بياموندې ده. ترجمة الباب سره ددې مناسبت ښكاره دې.

---

[1]) عمدة القارى:١٥/١٤وصحيح بخارى كتاب الجهاد باب حرق الدور والخيل رقم:٣٠٢٠.

[2]) عمدة القارى:١٥/١٤وفتح البارى:٢٣٣/٦ وإرشادالسارى:١٨٤/٥.

[3]) وإرشادالسارى:١٨٤/٥.

[4]) مسنداحمدبن حنبل : رحمه الله ٣٦٢/٤ وتغليق التعليق:٤۶۶/٣.

[5]) عمدة القارى:١٥/١٤.

باب-١٨٩ مـا يعطي البشير

دَ ترجمة الباب مقصد اوباب سابق سره مناسبت:- په تيرشوى باب كښې دَ بشارت مشروعيت ثابت كړې شوې دې اوس دا چه عموماً په معاشره كښې بشارت وركونكې ته زر خوشحالئى سره مغلوب كيږى نود انعام يا صله په توګه څه وركولې هم شى آيا دا طرز عمل هم مشروع دې او په شريعت كښې دَدې اجازت شته؟ امام بخارى رحمه الله هم په دې مناسبت سره باب مايعطى البشير ترجمه قايم كولوسره خودل غواړى چه زيرې وركونكى ته عطيه او انعام وركول هم جائزدى. امام بخارى رحمه الله دَ ترجمة الباب لاندې دَ حضرت كعب بن مالك رضي الله عنه يومعلق اثرنقل كړې دې هم دَ دغه اثرنه هغه استدلال كړې دې

قوله: وَأَعْطَى كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ ثَوْبَيْنِ حِينَ بُشِّرَ بِالتَّوْبَةِ. [ر: ٤١٥٦]

دَ تعليق مقصد:- په دې تعليق سره امام بخارى رحمه الله دَ كعب بن مالك رضي الله عنه يوطويل يعنى اوږد روايت طرف ته اشاره كړې ده. په كوم كښې چه هغوى په غزوه تبوك كښې دَ شركت نه دَ محرومتيا اودَدې په نتيجه كښې په هغه باندې اودَهغه په نورو ملګروباندې نازل كيدونكى رټنه اوبيادَ الله تعالى دَ دربارنه دَهغوى معافى اودَ دردنه ډكې قصې بيان دې كتاب المغازى، باب حديث كعب بن مالك رضي الله عنه لاندې دا روايت تفصيل سره راځي. دلته امام بخارى رحمه الله دَ ترجمة الباب دَ مناسبت نه دغه اوږد روايت مخصوص مضمون تعليقاً نقل كړې دې.

كله چه كعب بن مالك رضي الله عنه ته دَتوبه دَ قبليدو زيرې وركړې شو نوهغه دوه كپړې هديه كړې دَ غزوه تبوك په موقع باندې چه كله رسول الله صلى الله عليه وسلم دَ جهاد اعلان اوكړو نودَ منافقانو يولونى ډلې دَ بهانوسهاره واخسته اوعذورونه ئى اوكړل اوپه جهاد كښې دَشركت كولونه انكاراوكړو. په جهاد كښې چه كوم نوردرې مخلص صحابه كرام شريك نه شو په هغوى كښې حضرت كعب بن مالك رضي الله عنه هم شامل وو ددې تفصيل به ان شاء الله په كتاب المغازى كښې په خپله موقع راځى دلته مختصراً عرض دې چه په دې باندې رسول الله صلى الله عليه وسلم ناراضه شو اوصحابه كرامو رضي الله عنهم ته ئى حكم اوفرمائيلوچه تركومې خپله الله تعالى دَدوى په حق كښې څه فيصله اونه كړى ترهغه وخته پورې دوى سره خبرې اترې او تعلق بالكل ختم كړئى. دَ قطع تعلق دا زمانه پنځوس ورځوپورې وه دَ دې ټولې مودې قصه حضرت كعب بن مالك رضي الله عنه ډير دَ درد نه په ډكو الفاظوكښې بيان كړې ده. دَدغه مودې يوه يوه لمحه دَهغه دَ په ډيره دَتكليف او صبرنه ډكه وه دا صورت حال حضرت كعب بن مالك رضي الله عنه فضاقت عليهم الارض بما رحبت بالكل صحيح مصداق اوخودلو او وئى فرمائيل چه په ماباندې زمكه دَخپل وسعت سره تنګه شوې وه. بيا دَ معافئى اعلان اوشو نوچه كوم سړې دَ معافئى دَ زيرى وركولودَ پاره راغلې وو نوكعب بن مالك رضي الله عنه دَ زيرى په خوشحالئى كښې خپلې دوه كپړې هغه ته عطيه كړې.

نوفاعطى كعب بن مالك ثوبين حين بشر بالتوبة سره امام بخارى رحمه الله دَدغه واقعه طرف ته اشاره كولوسره استدلال كړې دې چه زيرې راوړونكى ته په خوشحالئى كښې څه څيز وركول پكاردى. حضرت علامه انورشاه كشميرى رحمه الله فرمائى چه دا يوعام طريقه ده چه كله يوسړې زيرې راوړى راځى نوهغه ته څه وركولې شى په دې وجه هم حضرت كعب بن مالك رضي الله عنه دَخپل

بدن دوه کپړې زيرې اړونکی ته ورکړې [1]

کعب بن مالک رضی الله عنه ته زيرې ورکونکې څوک وو؟- حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عينی رحمه الله رائې ده چه زيرې ورکونکې سلمه بن اکوع رضی الله عنه وو [2] خو علامه قسطلانی رحمه الله په دوی باندې ردکولوسره فرمائی زيرې ورکونکې حمزه بن عمرو اسلمی رضی الله عنه وو په مغازی کښې مقدمه کښې او دغه شان مصابيح کښې هم ددې نوم تصريح موجود ده [3] حضرت شيخ الحديث محمدزکريا رحمه الله رائې هم دغه ده [4]

دحديث نه مستنبط فوائد- امام نووی رحمه الله فرمائی چه ددې روايت نه معلومه شوه چه زيرې راوړونکی ته کپړې لباس ورکول مستحب دی که کپړه نه وی نو بل څه څيز هم ورته هديه کولې شی خوکپړه ډيره بهترده دامام نووی رحمه الله په شرح مسلم کښې دی **فيه استحباب إجازة البشير بخلعة وإلا فبغيرها، الخلعة أحسن وهي المعتادة** [5]

باب- ۱۹۰ لاهجرة بعد الفتح

دَ ترجمة الباب مقصد:- **باب مايكره من ذبح الابل والغنم في المغانم** پورې دَ جهادسره متعلق اهم اهم احکام په مختلف ابوابو کښې بيانولې شی باب البشارة في الفتوح نه امام بخاری رحمه الله دَ جهادسره متعلق فروعی احکام اومناسبات ذکرکړی دی دَ باب البشارة في الفتوح ترجمه قايم کولوسره ئی اوخودل چه کله دَجهاد په نتيجه کښې فتح وی نودَ فتح زيرې ورکول هم جائز اومشروع دی دَ دې په مناسبت سره دويمه ترجمه قايمولوسره اوخودلې شو چه زيرې ورکونکی صحابی دَ اثر نه تحفه اوهديه ورکول هم ثابت دی اومستحب دی.

دلته امام بخاری رحمه الله ترجمة الباب سره دې طرف ته اشاره کړې ده چه کله دارالحرب فتح شی اودارالاسلام جوړشی نودَهغه ځائی نه به دَ هجرت فرضيت ساقط شی خکه چه هجرت دَ دارالحرب نه کيږی نوچه دارالحرب دارالاسلام جوړشی نودَهجرت ضرورت باقی نه پاتې کيږی په دې وجه ددې فرضيت ساقط کيږی لکه چه امام بخاری رحمه الله **العبرة لعموم اللفظ لالخصوص المورد** اعتبارکړې دې چه لفظ عام نه دَ کوم مورد چه خاص (دَ مکې فتح) وه يوعام حکم ئی ثابت کړې دې.

[حديث ۲۹۱۲] [6] حَدَّثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ حَدَّثَنَا شَيْبَانُ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ طَاوُسٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ -رضى الله عنهما- قَالَ قَالَ النَّبِىُّ -صلى الله عليه وسلم-

---

[1]) فيض الباری: ٤/ ١٣٧.

[2]) فتح الباری: ٦/ ٢٣٣ وعمدة القاری: ٥/ ١٤.

[3]) إرشادالسارللقسطلانی رحمه الله ٥/ ١٨٤.

[4]) الابواب والتراجم للکاندهلوی: ص: ٢٠٥.

[5]) شرح النووی علی صحيح مسلم: ٢/ ٣٦٢ کتاب التوبة. حديث توبة کعب بن مالک وصاحبيه.

[6]) مرتخريجه فی کتاب الجنائز باب الذخر والحشيش فی القبر رقم: ١٣٤٩.

يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ «لَاهِجْرَةَ وَلَكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ، وَإِذَا اسْتُنْفِرْتُمْ فَانْفِرُوا». [ر: ۱۵۱۰]

رجال الحدیث

① **ادم بن ابی ایاس**:- دا ابوالحسن آدم ابن ایاس عبدالرحمن القسطلانی رحمه الله دې. دَ دوی تذکره **کتاب الایمان باب من سلم المسلمون من لسانه ویده** لاندې تیره شوې ده. [1]

② **شیبان**:- داابومعاویه شیبان بن عبدالرحمن بصری رحمه الله دې. **کتاب العلم باب کتابة العلم** لاندې دَ دوی تذکره تیره شوې ده. [2]

③ **منصور**:- دا مشهور محدث ابوعتاب منصوربن المعتمر الاسلمی الکوفی رحمه الله دې. **کتاب العلم باب من جعل الاهل العلم أیاما معلومة** لاندې دَدوی تذکره تیره شوې ده. [3]

④ **مجاهد**:- دا شیخ القراء والمفسرین ابوالحجاج مجاهدبن جبر مکی قرشی مخزومی رحمه الله دې. دَدوی تذکره **کتاب العلم باب الفهم فی العلم** لاندې تیره شوې ده. [4]

⑤ **طاؤس**:- دا طاؤس بن کیسان الیمانی الجندی الحمیری رحمه الله دې. دَدوی تذکره **کتاب الوضوٴ باب من لم یری الوضوٴ إلا السخرحین....** لاندې تیره شوې ده.

⑥ **ابن عباس**:- دامشهورصحابی حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنهما دې. دَدوی حالات بدءالوحی لاندې تیرشوی دی. [5]

قال النبی صلی الله تعالی علیه وسلم یوم فتح مکة لاهجرة

دَحضرت ابن عباس رضی الله عنهما روایت دې چه رسول الله صلی الله علیه وسلم دَمکې دَفتح په موقع اوفرمائیل اوس هجرت ختم شو. دَ **کتاب الجهاد** په شروع کښې **باب وجوب النفیر** لاندې دا روایت تیرشوې دې. په دې باندې تفصیلی بحث هم شوې دې.

دَ دارالحرب نه دهجرت حکم:- مختصراً دلته دومره پوهه شئی چه اهل اسلام په دارالحرب یا دارالکفرکښې وی په هغوی به هجرت واجب وی که نه؟ دَدې درې صورتونه دی: ① که چرې دَ دارالحرب حالات ناموافق وی هلته دَاهل اسلام دَپاره دَ اسلام په احکامواوشعائرو باندې عمل کول ممکن نه وی اودَهغوی په هجرت کولوباندې قدرت وی نو په داسې صورت کښې به هجرت واجب وی. [6]

---

[1]) کشف الباری: ۱/ ۴۷۸.

[2]) کشف الباری: ۴/ ۲۶۳.

[3]) کشف الباری: ۳/۲۷۰ ۲۷۲-.

[4]) کشف الباری: ۳/۳۰۷ – ۳۱۰.

[5]) کشف الباری: ۱۰/۳۴۵، ۳۴۷.

[6]) فتح الباری: ۶/ ۲۳۴ والادب والتراجم ص: ۲۰۵.

② دویم صورت دادې چه د اسلام په احکامو اوشعائروباندې عمل کولودپاره فضاسازګاروی د هیڅ قسم ویرې بندیز او فتنې څه اندیښنه نه وی نو په دې صورت کښې هجرت بوجوه مستحب دې خکه چه د دارالاسلام طرف ته هجرت کولو په نتیجه کښې په دارالاسلام کښې د اول نه د اوسیدونکو مسلمانانو ګنړه قوت او حشمت کښې به اضافه وی دوی به دهغوی امداد او اعانت کوی دغسې به د کافرانو خلاف د جهادپاره د مسلمانانو خورشوې قوت په مرکزکښې راجمع شی خو په دارالحرب کښې اوسیدو سره ددې امکان شته بلکه په دارالحرب کښې د کافرانود طرف نه دهغوی دپاره دخطرو راپیداکیدلواندیښنه شته په هجرت سره به دغه اندیښنه ختمه شی هغوی به په امن کښې شی بل د منکرات او فواحش مظاهره کتلوسره به خلاصې بیامومی هغوی ته به خوشحالی نصیب شی.(١)

③ دریم صورت دادې که چرته مسلمان بیماری یاد بل څه دعذر د وجه نه په هجرت باندې قدرت نه ساتی نو په دارالحرب کښې حصاریدل جائزدی خوکه مشقت او تکلیف برداشت کولوسره دارالاسلام طرف ته هجرت کول اختیار کړی نو په دې اجراو ثواب هم ملاویږی.(٢)

علامه طیبی رحمه الله فرمائی: ① یوهجرت د دارالکفرنه د دارالاسلام طرف ته دې په شروع کښې اهل اسلام ته د دارالکفرنه دارالاسلام طرف ته د هجرت حکم ورکړې شو دې دپاره چه د اسلام په احکامو په آزادئی سره عمل کولو موقع په لاس راشی اوداسې د فتنو او مشرکینو د تکلیف رسولو نه محفوظ وی.(٣)

②دویم هجرت د مکې نه مدینې طرف ته وو په مدینه کښې د مسلمانانو تعدادکم وو دمشرکانو په مقابله کښې هغوی کمزورې وو په دې وجه اهل اسلام ته حکم ورکړې شو چه هغوی دې د رسول الله ﷺ اعانت تبیلغ دین او شرائع واحکام اسلام کښې تفقه حاصلولودپاره مدینې منورې ته هجرت اوکړو بیاچه کله الله تعالی د فتح مکې په ذریعه دمسلمانانو قوت اوشوکت کښې اضافه اوکړه نوهغه عام اسباب کوم چه په مدینه کښې د قیام کولودپاره وو هغه ختم شو داهل مکه نه یولوئی سبب د ویرې او فتنې وو هغه هم پاتې نه شو دغه وخت د هجرت فرضیت ختم شو.(٤)

د ولکن جهاد ونیة مطلب:- امام نووی رحمه الله فرمائی چه د ولکن جهاد ونیة مطلب دادې چه د فتح مکه نه پس د هجرت ختمیدو د وجه د هجرت په ذریعه د خیرحاصلولوسلسله خو ختمه شوه لیکن دا خیرد جهاد او نیت صالحه په ذریعه اوس هم حاصلولې شی.

قال النووي معناه أن تحصیل الخیر بسبب الهجرة قد انقطع بفتح مکة لکن حصلوه بالجهاد والنیة الصالحة.(٥) علامه طیبی رحمه الله فرمائی چه ددې مطلب دادې د فتح مکه نه پس د

---

(١) فتح الباری:٦/٢٣٤.

(٢) فتح الباری:٦/٢٣٤.

(٣) شرح الطیبی رحمه الله علی مشکاة المصابیح:٦/١٩ کتاب الجهاد.

(٤) شرح الطیبی رحمه الله علی مشکاة المصابیح:٦/١٩ کتاب الجهاد.

(٥) إراشادالساری:٥/٣٣ باب فضل الجهاد والسیر.

هجرت حكم منسوخ شو خود جهاد دپاره ياد نيت خالص په وجه د علم د طلب دپاره يا د دار الكفر يا داسې ښار نه چرته چه امر بالمعروف اونهي عن المنكر باندې عمل كول ممكن نه وى يا بيت الله، مسجدنبوى او مسجداقصى د زيارت دپاره وطن پريخودو سره د هجرت حكم ترقيامته پورې باقى دې د دې حكم نه دې منسوخ شوې

قال الطيبى رحمه الله: فالمعنى أن مفارقة الاوطان الى الله ورسوله...... انقطعت، لكن المفارقة من الاوطان بسبب نية خالصة لله تعالى، كطلب العلم، والفرار من دار الكفر، أو مما لايقام فيها الامر بالمعروف والنهى عن المنكر، وزيارة بيت الله وحرم رسوله والمسجد الاقصى وغيرها، أو بسبب الجهاد فى سبيل الله باقية مدى الدهر.(1)

په دواړو اقوالوكښې هم يومضمون بيان شوې دې فرق صرف دومره دې چه كومه خبره د علامه نووى رحمه الله په عبارت كښې په اختصارسره راغلې ده هغه د علامه طيبي رحمه الله په عبارت كښې هغه په وضاحت سره بيان كړې ده.

ترجمة الباب سره د حديث مناسبت:- په روايت كښې دى قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم يوم فتح مكة لاهجرة ترجمة الباب سره د دې مناسبت واضحه دې.

[حديث ۲۹۱۳](2) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ عَنْ خَالِدٍ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ النَّهْدِيِّ عَنْ مُجَاشِعِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ جَاءَ مُجَاشِعٌ بِأَخِيهِ مُجَالِدِ بْنِ مَسْعُودٍ إِلَى النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- فَقَالَ هَذَا مُجَالِدٌ يُبَايِعُكَ عَلَى الْهِجْرَةِ. فَقَالَ «لاَ هِجْرَةَ بَعْدَ فَتْحِ مَكَّةَ، وَلَكِنْ أُبَايِعُهُ عَلَى الإِسْلاَمِ». [ر: ۲۸۰۲]

رجال الحديث

① **ابراهيم بن موسى:-** دا ابواسحاق ابراهيم بن موسى بن يزيد تميمى رازى رحمه الله دې. د دوى تذكره كتاب الحيض باب غسل الحائض رأس زوجها وترجيله لاندې تيره شوې ده.

② **يزيدبن زريع:-** دا ابومعاويه يزيد بن زريع العيشى البصرى رحمه الله دې. د دوى تذكره كتاب الوضوء باب غسل المنى وفركه لاندې تيره شوې ده.

③ **خالد:-** داحافظ حديث ابوالمنازل خالد بن مهران الخداء بصرى رحمه الله دې. د دوى تذكره كتاب الوضوء باب التيمن فى الوضوء والغسل لاندې تيره شوې ده.

④ **ابوعثمان النهدى:-** دا عبدالرحمن بن مل ابن عمر والنهدى رحمه الله دې. د دوى حالات كتاب مواقيت الصلوة باب الصلوة كفارة لاندې تيرشوى دى.

---

(1) شرح الطيبى على المشكوة:۷/۲۸۷.

(2) مرتخريجه فى كتاب الجهاد باب البيعة فى الحرب على أن لايفروا رقم:۲۹۶۲.

⑤ **مجاشع بن مسعود** - دا صحابی رسول ﷺ مجاشع بن مسعود بن ثعلبه السلمی رضی الله عنه دې
کتاب الجهاد باب البیعة فی الحرب علی أن لایفروا لاندې دَدوی حالات تیرشوی دی
په روایت کښې دی چه مجاشع بن مسعود رضی الله عنه دَخپل رور مجالدبن مسعود رضی الله عنه سره دَ حضورپاك په خدمت کښې حاضر شو عرض ئې اوکړو مجالد تاسو نه په هجرت باندې بیعت کول غواړی حضورپاك اوفرمائیل دَ فتح مکه نه پس هجرت باقی پاتې نه شو البته په اسلام باندې دې بیعت کوم

امام بخاری رحمه الله دا روایت شاته کتاب الجهاد باب البیعة فی الحرب لاندې عن عاصم عن أبی عثمان په طریق باندې نقل کړې دې هلته دَ روایت الفاظ دَ حدیث باب نه مختلف دی أتیت النبی صلی الله تعالی علیه وسلم أنا وأخی فقلت: بایعنا علی الهجرة فقال: مضت الهجرة لاهلها فقلت: علام تبایعنا؟ قال: علی الاسلام والجهاد.(۱) په دې روایت کښې اسلام سره بیعت کښې دَ جهاد تصریح هم موجود ده. دَترجمة الباب په روایت دَ لفظ جهاد تصریح نشته. په دې وجه به ونیلې شی چه حضورپاك دَهغوی نه په اسلام او جهاد دواړو باندې بیعت واخستلو

ترجمة الباب سره مناسبت:- په روایت باب کښې لاهجرة بعد الفتح امام بخاری رحمه الله هم دَدې ترجمة الباب مدعی ثابته کړې ده.

[حدیث ۲۹۱۴](۲) حَدَّثَنَا عَلِیُّ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ حَدَّثَنَا سُفْیَانُ قَالَ عَمْرٌو وَابْنُ جُرَیْجٍ سَمِعْتُ عَطَاءً یَقُولُ ذَهَبْتُ مَعَ عُبَیْدِ بْنِ عُمَیْرٍ إِلَی عَائِشَةَ - رضی الله عنها - وَهِیَ مُجَاوِرَةٌ بِثَبِیرٍ فَقَالَتْ لَنَا انْقَطَعَتِ الْهِجْرَةُ مُنْذُ فَتَحَ اللّٰهُ عَلَی نَبِیِّهِ - صلی الله علیه وسلم - مَکَّةَ. [۳۶۸۷، ۴۰۵۸]

رجال الحدیث

① **علی بن عبدالله:**- داعلی بن عبدالله بن جعفر بن نجیح سعدی بصری رحمه الله دې دَ ابن المدینی په نوم باندې مشهوردې. دَدوی حالات کتاب العلم باب الفهم فی العلم لاندې مخکښې تیرشوی دی. (۳)

② **سفیان:**- دامشهور محدث سفیان بن عیینه بن ابی عمران هلالی الکوفی دې دَدوی حالات کتاب العلم باب قول المحدث حدثنا أو أخبرنا وأنبانا لاندې تیرشوی دی (۴)

---

(۱) صحیح بخاری: ۴۱۵/۱ - ۴۱۶ رقم: ۲۹۶۲ - ۲۹۶۳.

(۲) وعندالبخاری أیضًا فی صحیحه: ۶۱۵/۲ فی المغازی. باب مقام النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بمکة ومن الفتح و: ۵۵۱/۱ فی فضائل أصحاب النبی صلی الله تعالی علیه وسلم باب هجرة النبی صلی الله تعالی علیه وسلم وأصحابه إلی المدینة رقم: ۲۹۰۰ وعندمسلم فی صحیحه: ۱۳۱/۲ فی کتاب الامارة باب المبایعة بعدفتح مکة لی الاسلام ولجهاد والخیر. وبیان معنی لاهجرة بعدالفتح رقم: ۱۸۶۴.

(۳) کشف الباری: ۲۵۶/۳.

(۴) کشف الباری: ۸۶/۳ - ۹۰.

③**عمرو**:- دامشهرو محدث عمرو بن دینار الجرحي رحمه الله دي. دَدوی تذکره هم کتاب العلم باب العلم والعظة باللیل کښې تیره شوې ده

④**ابن جريج**:- دا عبدالمالك بن عبدالعزيز بن جريج اموی رحمه الله دې. دَ دوی تذکره کتاب الحیض باب غسل الحائض رأس زوجها وترجله لاندې تیره شوې ده.

⑤ **عطاء**:- دا ابومحمد عطاء بن ابی رباح قرشي رحمه الله دې. دَدوی تذکره هم کتاب العلم باب عظة الامام النساء وتعلیمهن لاندې تیره شوې ده.[1]

سمعت عطاء يقول ذهبت مع عبيدبن عمير إلى عائشة رضي الله عنها وهي مجاورة بثبير فقالت لنا انقطعت الهجرة منذ فتح الله على نبيه مكة

دا روایت عمرو بن دینار او ابن جریج دواړو دَعطاء بن ابی رباح نه اوریدلې دې. دواړو عطاء رحمه الله داسې وینا کولو سره اوریدلې چه زه عبیدبن عمیرسره حضرت عائشه صدیقه رضي الله عنها ته لاړم هغه (مزدلفه کښې) ثبیرنومی غرباندې ولاړه وه حضرت عائشه رضي الله عنها په دې موقع باندې اوفرمائیل دکله نه چه الله تعالی دَخپل رسول ﷺ دَ پاره مکه فتح کړې ده نودَهغه وخت نه هجرت ختم شوې دې.

دلته په روایت کښې اختصار دې امام بخاری رحمه الله دغه روایت کتاب مناقب الانصار، باب هجرة النبی صلی الله تعالی علیه وسلم وأصحابه إلى المدينة لاندې عن اوزاعي عن عطاء بن أبي رباح په طریق سره نقل کړې دې. دَدې تفصیل دادې:

قالت: لاهجرة اليوم كان المؤمنون يفر أحدهم بدينه إلى الله تعالى وإلى رسوله مخافة أن يفتن عليه، وأما اليوم فقد أظهر الله الاسلام، واليوم يعبد الله حيث يشاء، ولكن جهاد ونية.[2]

قوله: كان المؤمنون يفر أحدهم بدينه:- حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه په دې جمله کښې حضرت عائشه رضي الله عنها دَ هجرت دَ مشروعیت طرف ته اشاره کړې ده چه دَ هجرت اصل سبب ویره او فتنه ده. لکه چه دَهجرت حکم علت سره مشروط دې اګرچه هغه ځائی دارالکفر ولې نه وی.[3] چنانچه امام ماوردی رحمه الله فرمائی که یومسلمان ته په دارالکفر کښې دَاسلام په احکامو باندې دَ عمل کولو آزادی حاصله وی نو دغه ځائی په دَ ده دَپاره دَ دارالاسلام په حکم کښې وی چرته چه دَهجرت په مقابله کښې دَهغه دپاره حصاریدل زیات بهتردی. ممکن ده چه په دارالکفر کښې دَده دَ قیام په نتیجه کښې بل څوك هم دَاسلام په دائره کښې داخل شی.[4]

---

[1]) کشف الباری: ٣٧/٤.

[2]) صحیح بخاری: ٥٥١/١ رقم: ٣٩٠٠.

[3]) فتح الباری فی کتاب مناقب الانصار.

[4]) فتح الباری ایضاً.

قوله: وأما اليوم فقد أظهر الله الاسلام:- مطلب دادې چه د فتح مكه په ذريعه الله تعالى اسلام ته غلبه وركړه مكه دارالاسلام جوړشو اوټول قبائل په دارالاسلام كښې داخل شو. په دې وجه د واجب هجرت دروازه بنده شوه او مستحب هجرت باقى پاتې شو. (۱)

باب- ۱۹۱ إذا اضطر الرجل إلى النظر فى شعور أهل الذمة والمؤمنات إذا عصين الله، وتجريدهن

د ترجمة الباب په عبارت كښې مقدرات دى اول د دغه مقدراتو وضاحت كوو روستوبه د ترجمة الباب مقصد بيانوو.

إذا اضطر:- د طاء په ضمه إذا جواب محذوف دې، عبارت مقدردې: يجوز للضرورة. (۲)

والمؤمنات:- په ماقبل باندې عطف كيدو د وجې مجرور دې اوعبارت مقدردې: وإذا اضطر الرجل إلى النظر في المؤمنات إذا عصين الله. (۳)

وتجريدهن:- داهم په ماقبل باندې عطف كيدو د وجې مجرور دې اوعبارت مقدردې: وإذا اضطر الرجل إلى تجريدهن من الثياب. (۴)

د ترجمة الباب مقصد:- د دې ترجمة الباب لاندې امام بخارى رحمه الله داخودل غواړى چه د ضرورت اومصلحت په وخت د ذمى يا مسلمانې ښځې د ويښتو تلاشى اخستل اوهغه بې لباس كول جائز دى. په استدلال كښې امام بخارى رحمه الله د حاطب بن ابى بلتعه رضي الله عنه د خفيه خط اوړونكې ښځې واقعه نقل كړې ده.

د ضرورت په وخت ښځه بې لباس كولووجه:- علامه عينى رحمه الله فرمائى چه ښځه د ضرورت په وخت بې لباس كول ځكه جائزدى چه د معصيت په ارتكاب سره د هغې حرمت پامال كيږى په دې وجه حضرت على رضي الله عنه او حضرت زبير رضي الله عنه هم د حاطب بن ابى بلتعه رضي الله عنه خفيه خط اوړونكې ښځه بې لباس كولو اراده كړې وه. په دې باندې اجماع ده چه زنا مسلمانې اوكافرې دواړو سره حرام ده تردې چه هغې ته كتل هم منع دى. ليكن الضرورات تبيح المحظورات د اصول لاندې كله چه په دوى كښې كومه يوه هم د معصيت ارتكاب كوى نودهغوى حرمت به باقى پاتې نه شي نو د ضرورت اوحاجت لاندې به هغې ته كتل جائز شي.

علامه عينى رحمه الله د دې نه پس ليكى چه زما د معلوماتو مطابق د مذكوره ترجمة الباب تشريح چاهم نه ده كړې. په عمدة القاري كښې دى: **قوله: تجريدهن أى: وإذا اضطر أيضا إلى تجريدهن من الثياب، لان المعصية تبيح حرمتها، ألا ترى أن عليًا والزبير — رضى الله تعالى عنهما — أراد كشف للمرأة فى**

---

(۱) عمدة القارى:۱۷/۵۰كتاب مناقب الانصار،باب هجرة النبى صلى الله تعالى عليه وسلم وأصحابه إلى المدينة

(۲) إرشاد السارى:۵/۱۸۵وعمدة القارى:۱۵/۱۵

(۳) إرشاد السارى:۵/۱۸۵وعمدة القارى:۱۵/۱۵

(۴) إرشاد السارى:۵/۱۸۵وعمدة القارى:۱۵/۱۵

قضية كتاب حاطب، وقد أجمعوا أن المؤمنات والكافرات في تحريم الزنا بهن سواء، وكذلك تحريم النظر إليهن، ولكن الضرورات تبيح المحظورات، ولم أحدا تعرض اشرح هذه الترجمة. (١)

[حديث ٢٩١٥] (٢) حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَوْشَبٍ الطَّائِفِيُّ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ أَخْبَرَنَا حُصَيْنٌ عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَيْدَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَكَانَ عُثْمَانِيًّا فَقَالَ لِابْنِ عَطِيَّةَ وَكَانَ عَلَوِيًّا إِنِّي لَأَعْلَمُ مَا الَّذِي جَرَّأَ صَاحِبَكَ عَلَى الدِّمَاءِ سَمِعْتُهُ يَقُولُ بَعَثَنِي النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- وَالزُّبَيْرَ، فَقَالَ «ائْتُوا رَوْضَةَ كَذَا، وَتَجِدُونَ بِهَا امْرَأَةً أَعْطَاهَا حَاطِبٌ كِتَابًا». فَأَتَيْنَا الرَّوْضَةَ فَقُلْنَا الْكِتَابَ. قَالَتْ لَمْ يُعْطِنِي. فَقُلْنَا لَتُخْرِجِنَّ أَوْ لَأُجَرِّدَنَّكِ. فَأَخْرَجَتْ مِنْ حُجْزَتِهَا، فَأَرْسَلَ إِلَى حَاطِبٍ فَقَالَ لَا تَعْجَلْ، وَاللَّهِ مَا كَفَرْتُ وَلَا ازْدَدْتُ لِلْإِسْلَامِ إِلَّا حُبًّا، وَلَمْ يَكُنْ أَحَدٌ مِنْ أَصْحَابِكَ إِلَّا وَلَهُ بِمَكَّةَ مَنْ يَدْفَعُ اللَّهُ بِهِ عَنْ أَهْلِهِ وَمَالِهِ، وَلَمْ يَكُنْ لِي أَحَدٌ، فَأَحْبَبْتُ أَنْ أَتَّخِذَ عِنْدَهُمْ يَدًا. فَصَدَّقَهُ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم-. قَالَ عُمَرُ دَعْنِي أَضْرِبْ عُنُقَهُ، فَإِنَّهُ قَدْ نَافَقَ. فَقَالَ «مَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ اللَّهَ اطَّلَعَ عَلَى أَهْلِ بَدْرٍ، فَقَالَ اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ». فَهَذَا الَّذِي جَرَّأَهُ. [ر: ٢٨٤٥]

رجال الحديث

① **محمدبن عبدالله**:- دَدوى تذكره كتاب الاذان، باب احتساب الآثار لاندې تيره شوې ده.

② **هشيم**:- دا ابومعاويه هشيم بن بشرالواسطى رحمه الله دې. دَ دوى تذكره كتاب التيمم باب بلاترجمة لاندې تيره شوې ده.

③ **حصين**:- دا ابوهذيل حصين بن عبدالرحمن السلمى الكوفى رحمه الله دې. دَ دوى تذكره كتاب مواقيت الصلوة باب الاذان بعد ذهاب الوقت لاندې تيره شوې ده.

④ **سعدبن عبيده**:- دا ابوحمزه سعدبن عبيده السلمى الكوفى رحمه الله دې. كتاب الوضوء باب فضل من بات على الوضوء لاندې دَ دوى تذكره تيره شوې ده.

⑤ **ابوعبدالرحمن**:- داعبدالله بن حبيب بن ربيعه (بالتصغير) ابوعبدالرحمن السلمى الكوفى رحمه الله دې. دَ دوى تذكره كتاب الغسل باب غسل المذى والوضوء لاندې تيره شوې ده.

وكان عثمانيا: مطلب دادې لكه څنګه چه دَاهل سنت والجماعة مسلك دې ابوعبدالرحمن، په حضرت على رضي الله عنه باندې دَ حضرت عثمان رضي الله عنه دَ فضيلت قائل وو. (٣) په شروع كښې دَ

---

(١) عمدة القارى:١٥/١٥ — ١٥.

(٢) مرتخريجه فى كتاب الجهاد:٤٢٢/١ باب الجاسوس والتجسس رقم:٣٠٠٧.

(٣) إرشاد السارى:١٨٥/٥وعمدة القارى:١٥/١٦

حضرت علی رضی الله عنه حامي وو او په جنګ صفين کښې دهغوی د حاميانو په جماعت کښې شامل وو اود حضرت علی رضی الله عنه په حمايت کښې د صفين په جنګ کښې شرکت هم کړې وو خو روستو عثماني جوړ شو اودحضرت عثمان بن عفان رضی الله عنه د فضيلت قائل شو [1] په زهد اوتقوی کښې بې مثال وو او ثقه راوی وو دوفات نه پس دهغوی جنازه ابو جحيفه سره نيزدې تيره شوه نو وني فرمائيل مستريح ومستراح منه. [2]

قوله فقال لابن عطية وكان علوياً - وكان علويا د قول مقوله په مينځ کښې جمله معترضه ده مطلب دادې چه ابوعبدالرحمن حبان بن عطيه السلمي ته اوونيل (وړاندې راروان دی چه څه ئې ورته اووئيل) د حضرت عثمان بن عفان رضی الله عنه په مقابله کښې دحضرت علی رضی الله عنه د فضيلت قائل وو دکوفې داهل سنت هم دغه مسلك وو. [3]

په حافظ يوسف مزی رحمه الله باندې د حافظ ابن حجر رحمه الله رد:- تهذيب الکمال کښې حافظ يوسف مزی رحمه الله دحديث په سند کښې د راويانو حالات اودهغوی متعلق د جرح وتعديل اقوال نقل کوی د سندنه قطع نظر، په نفس حديث کښې واردشوی رجال دحالات نه، خپل وضع کړې اصولو په رڼاکښې ئې قطعاً تعارض نه دې کړې. د شروع نه تر آخره پورې حافظ مزی هم په دې اصولو باندې قايم دې دلته په روايت باب کښې لکه چه ظاهره ده دابن عطيه رحمه الله ذکرنفس روايت کښې خوشته ليکن دحديث راوی نه دې يعنی دحديث په سند کښې دهغه نوم نشته حافظ مزی رحمه الله د خپل اصول خلاف تهذيب الکمال کښې دهغه نوم هم په اسماء رجال کښې شامل کړې دې

حافظ ابن حجر رحمه الله په حافظ مزی رحمه الله باندې ردکولوسره ليکی: **إن ذكر هذا الرجل في رجال البخاري عجيب ليست له رواية، فلو كان المزي يذكر كل من له ذكر ولا رواية له ويلتزم ذلك لاستدركنا عليه طائفة كبيرة منهم لم يذكرهم، ولكن موضع الكتاب للرواة فقط. ثم أن حبان بن عطية هذا لم يعرف من حاله بشئ، ولا عرفت فيه إلى الان جرحا ولا تعديلا، والله اعلم.** [4]

د حافظ صاحب د وينا مقصد دادې چه د صحيح بخاری په رجال کښې د ابن عطيه تذکره عجيبه غوندې خبره معلوميږی ځکه چه دهغه نه هيڅ روايت نقل نه دې. په حديث کښې صرف چه د يوسړی ذکر وی اودهغه نه څه روايت نقل نه وی. که چرې حافظ مزی رحمه الله دهر داسې سړی د ذکر التزام کوی نو مونږ هغه ته د دا قسم خلقو باندې مشتمل د يو لوئی جماعت فهرست پيش کولې شو د کومو ذکر چه هغه نه دې کړې. حالانکه دهغوی تهذيب الکمال صرف د راويانود پاره خاص دې بيا دا چه ابن عطيه يو مجهول الحال سړې دې تراوسه پورې پخپله ماته دهغه د جرح او تعديل (قول) معلوم نه شو

[1] تهذيب التهذيب لابن حجر رحمه الله: ٥/١٨٤.

[2] الطبقات الکبری لابن سعد: ٦/١٧٥.

[3] عمدة القاری: ١٥/١٦.

[4] تهذيب الکمال للحافظ ابن حجر رحمه الله ٢/١٧٢_١٧٣رقم الترجمة: ٣١٣.

خلاصه دا چه تهذیب الکمال دَ سندِ راویانو دپاره خاص دې دَخپلو اصولو خلاف ورزی کولوسره حافظ مزی رحمه الله له دَ ابن عطیه ذکرنه وو کول پکار ځکه چه دَهغه نوم دَ سند په راویانوکښې نشته نفس روایت کښې وارد دې. بیا دې مستورالحال هم دې. دَائمه جرح او تعدیل نه دَهغوی باره کښې هیڅ قول نقل نه دې. په حافظ مزی رحمه الله باندې هم دغه اعتراض علامه علاء الدین مغلطائی حنفی هم کړې دې. (۱)

قوله: إني لاعلم ما الذي جرأصاحبك على الدماء:- دادَ قال مقوله ده په مینځ کښې وکان علویا جمله معترضه وه. ابوعبدالرحمن ابن عطیه ته اوویل چه ماته معلومه ده چه په څه وجه ستا صاحب یعنی حضرت علی رضی الله عنه دَ وینې تویولو حوصله او جرات اوشو.

جرأ:- دَ راء تشدیدسره دَدې معنی ده جرات ورکړو بهادر ئې جوړ کړو. (۲)

یواشکال اودهغې جواب:- علامه کرمانی رحمه الله اشکال کړې دې چه د حضرت علی رضی الله عنه دَ جلالت شان په رڼرا کښې دَهغه طرف ته دَ قتل او وینو تویولو نسبت څنګه صحیح کیدې شی؟ (۳)

علامه کرمانی رحمه الله دَدې جواب ورکړې دې چه دَ دې جملې نه دَ ابوعبدالرحمن مطلب داوو چه حضرت علی رضی الله عنه ته دَ جنتی کیدو یقین وو(حضرت علی دَعشره مبشره نه دې) ځکه هغه ته معلومه وه که چرته په (جنګ صفین کښې دَ وینو تویولو) په نتیجه کښې زما نه اجتهادی خطا اوشوه نو دَ قیامت په ورځ به ضرور اوبخښلې شم. (۴)

لیکن علامه ابن بطال رحمه الله او علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دا دَ عبدالرحمن خپل خیال دې حضرت علی رضی الله عنه دَعلم اوفضل په ډیر اوچت مقام او مرتبه باندې فائز وو اودَ هغوی نه قطعاً داسې توقع نه شې کیدې چه هغه بغیردَ شرعی وجوب څوک قتل کړی سره دَدې چه هغه ته په جنګ بدر کښې د شرکت په وجه دَ جنت زیرې هم ورکړې شوې وو. (۵)

مطلب دادې چه حضرت علی رضی الله عنه دَ حق دفاع کولوسره مخالفینوسره جنګ کړې وو. په دې وجه سره نه چه هغه ته دَ جنت زیرې ورکړې شوې وو بلکه هغه دَ خپل اجتهاد په وجه دا جنګ ضروری ګڼړلې وو نودا وینا کول صحیح نه ده چه هغه صرف دَ جنت د زیرې دَ ملاویدلودَ وجې نه قتل وقتال کړې وو.

هم په دې خبره باندې علامه داؤدی رحمه الله فرمائی: **بئس ما قال أبوعبد الرحمن.** (۶) ابوعبدالرحمن ناخوبنه او خرابه خبره کړې ده. دغه شان علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی: **وهذه العبارة فيها سوء أدب.** (۷) یعنی دَ ابوعبدالرحمن مذکوره جمله سوء ادب او ګستاخئی باندې مشتمل ده.

---

۱) إكمال تهذيب الكمال للعلامة علاء الدين المغلطائي: ۳۴۵/۳.
۲) عمدة القاري:۱۵/۱۷.
۳) شرح الكرماني:۶۹/۱۳ وعمدة القاري:۱۷/۱۵.
۴) شرح الكرماني:۶۹/۱۳ وعمدة القاري:۱۷/۱۵.
۵) شرح الكرماني:۶۹/۱۳ وعمدة القاري:۱۷/۱۵.
۶) عمدة القاري: ۱۷/۱۵.
۷) إرشاد الساري: ۱۸۵/۱۵.

وسمعته يقول بعثنى النبى صلى الله تعالى عليه وسلم والزبير، فقال: ائتوا روضة كذا، وتجدون بها امرءة أعطاها حاطب كتابا

ابوعبدالرحمن وائى حضرت على ﷺ ماداسې وينا كولوسره واؤريدو چه رسول الله ﷺ مااو زبير ﷺ ته حكم راكړو تاسو دواړه روضه خاخ ته روان شئ په روضه خاخ كښې به تاسو ته يوه ښځه ملاؤشى كومې ته چه حاطب (بن ابى بلتعه) خط وركړې دې په سمعته كښې "ه" ضمير حضرت على ﷺ طرف ته راګرځى. [1]

روضه كذا:- كتاب الجهاد باب الجاسوس لاندې هم دا روايت نقل دې په هغې كښې تصريح ده روضة خاخ. [2] په روايت باب كښې د روضه د نوم تصريح نشته.

امرأة:- دَ دغه ښځې نوم ساره وو. [3]

فقلنا الكتاب:- مونږ (هغه ښځې ته اووئيل) خط راكړه. الكتاب لفظ دَ مقدرد وجې نه منصوب دې. عبارت تقدير دې: فقلناهات الكتاب. [4]

قالت لم يعطنى:- هغې اووئيل حاطب ماته هيڅ خط نه دې راكړې.

قوله: فقلنا لتخرجن أولا جردنك:- مونږ اووئيل چه ته به په هرحال كښې هغه خط راؤباسې ګنى مونږ به تا بربنډه كړو. دلته دَ لتخرجن مفعول الكتاب محذوف دې او أو حرف عطف دې كوم چه مانعة الخلو دپاره دې. مطلب دادې چه خط راؤباسه راكړه كه خط نه راكوې نو مونږ به تا بربنډه كړو.

دلته علامه عينى ﷫ او دَهغه په اتباع كښې علامه قسطلانى ﷫ چه څه وئيلى دى دَهغې حاصل دادې چه دلته أوحرف استثناء دَ إلاپه معنى كښې دې او لاجرذلك دَهغې مقدره په وجه منصوب دې او عبارت تقديردې: لتخرجنك الكتاب إلا أن تجردى لكه څنګه چه لاقتلنك أو تسلم، إلاأن تسلم په معنى كښې دې.[5]

كه چرې او دَ إلى په معنى كښې واخستې شى نوبيابه هم دَدې نيزدې معنى وى لكه چه لالزمنك أوتعطينى حقى دَ إلى أن تعطنى حقى په معنى كښې دې. په دې پوره كلام كښې تامل دې او دَ تكلف نه خالى نه دې. هم دغه وجه ده چه دَ إرشاد السارى مصحح په دې باندې دَخپل تامل اظهار كړې دې بالكل نيغ مفهوم هم هغه دې كوم چه مونږ په شروع كښې ليكلې دې. والله اعلم.

---

[1]) عمدة القارى:١٧/١٥.

[2])صحيح بخارى:٤٢١/١رقم:٣٠٠٧وشرح الكرمانى:١٣/٦٨وعمدة القارى:١٧/١٥ وإرشاد السارى:١٨٥/٥

[3]) شرح الكرمانى: ٦٨/١٣ وعمدة القارى:١٧/١٥ وإرشاد السارى:١٨٥/٥.

[4]) شرح الكرمانى: ٦٨/١٣ وعمدة القارى:١٧/١٥ وإرشاد السارى:١٨٥/٥.

[5]) عمدة القارى:١٧/١٥ وإرشاد السارى:١٨٥/٥.

قوله: فأخرجت من حجزتها - نوهغې دَ خپلې نيفه نه خط راؤويستلو

په روایاتوکښې تعارض او دهغې حل:- کتاب الجهاد باب الجاسوس لاندې روایت کښې دی فاخرجته من عقاصها هغه خط هغې دَخپلو ویښتو دَ کومځنی نه راؤویستلو او په حدیث باب کښې دی نیفه نه ئې رااویستلو په دواړو روایاتوکښې تعارض دې. دَحدیث شارحینو حضراتو په دې دواړو روایاتو کښې مختلف تطبیقونه کړی دی

① یوتطبیق ئې دا ورکړې دې چه اول دَ ویښتو په چوټیه کښې پټ کړې وو بیائې دَهغه ځائې نه اوویستلو نیفه کښې ئې پټ کړو یا داسې چه اول ئې په نیفه کښې پټ کړې وو اودهغه ځائې نه ئې راؤویستلو دَ ویښتو په چوټیه کښې ئې پټ کړو.[1]

② دَحدیث بعض شارحینوتطبیق ورکړې دې چه ممکن ده هغې سره دَ دوو مختلف جماعتونو په نوم خطونه وی یوه خط ئې عقاص (چوټیه) کښې پټ کړې وی او بل ئې حجز (نیفه) کښې.[2]

③ بعض حضراتو دا احتمال بیان کړې دې ممکن دی چه په روایت کښې حجزه نه مطلقاً (غوټه) مراد وی معقد ازار مردانه وی یا هغه معقد دَ ویښتو وی یا دَ ازار وی.[3]

④ ممکن دی دَ حجزه نه مراد رسئی وی دَدې دلیل دادې چه اوښ په یوه خاص طریقه باندې په کومه رسئی باندې تړلې شی هغې ته هم حجز وائی.[4]

⑤ بعض شراحِ حدیث په دواړو کښې تطبیق ورکولوسره فرمائی چه خط دَ ویښتو په چوټیه کښې وو خود دغه ښځې ویښته دَ ډیر اوږدوالی دَ وجې نه نیفه پورې رسیدلې وو په دې وجه هغې دَ ویښتو غوټه خط سره په نیفه کښې دننه کړه. دغه شان دَ دواړو ځایونو راوتل ثابت شوی دَ ویښتود چوټئې نه هم اودَ نیفه نه هم. دَتولونه ښکلې او بهترین تطبیق هم دغه دې.[5]

فأرسل إلى حاطب فقال لا تعجل والله ماكفرت ولا ازددت للاسلام إلا حبا ولم يكن أحدٌ بين أصحابك إلاوله بمكة من يدفع الله به عن أهله وماله........

دَ حدیث باب دَ مذکوره حصې متعلق بحث کتاب الجهاد باب الجاسوس لاندې تیرشوې دې

ترجمة الباب سره مناسبت:- دَ ترجمة الباب دوه اجزاء دی او دواړو اجزاؤ سره دَ حدیث باب مناسبت دې. په حدیث باب کښې دی **فاخرجت من حجزها** دَدې مناسبت دَ ترجمة الباب ړومبی جز **إذا اضطر الرجل إلى النظر فى شعور أهل الذمة والمؤمنات** سره دې. ښکاره خبره ده چه په تلاشئی کښې دَخط دَ راویستلودپاره ویښته کتل هم ضروری وو. دَ صحابه کرامو ویرولو او دهمکی ورکولو په نتیجه کښې ښځې دَ ویښتود چوټئې نه هغه خط راؤویستلو کوم ته چه په روایت

[1] شرح الکرمانی:۶۹/۱۳ وعمدة القاری:۱۷/۱۵ وفتح الباری: ۲۳۵/۶وإرشاد الساری:۱۸۵/۵.
[2] شرح الکرمانی:۶۹/۱۳ وعمدة القاری:۷۱/۱۵ وفتح الباری: ۲۳۵/۶.
[3] شرح الکرمانی:۶۹/۱۳ وعمدة القاری:۷۱/۱۵ وفتح الباری: ۲۳۵/۶.
[4] شرح الکرمانی:۶۹/۱۳ وعمدة القاری:۷۱/۱۵ وفتح الباری: ۲۳۵/۶.
[5] شرح الکرمانی:۶۹/۱۳ وعمدة القاری:۷۱/۱۵ وفتح الباری: ۲۳۵/۶.

باب کښې فاخرجت من حجزها په الفاظو سره تعبیرکړې شوی دې (۱) هم دغه شان په روایت کښې دی لاجرتك ددې مناسبت د ترجمة الباب آخری جز وتجریدهن سره دې مناسبت بالکل ښکاره دې

په مناسبت باندې اشکال اودهغې جوابات:- دلته اشکال کیدې شی چه د ترجمة الباب رومبې جز في شعور اهل الذمة والمؤمنات کښې د ذمی اومسلمانې ښځې تصریح ده. حالانکه د ترجمة الباب لاندې نقل شوی روایت کښې تصریح نشته چه د حاطب بن ابی بلتعه خط رسونکې ښځه ذمیه وه که مسلمانه؟ په دې وجه ترجمة الباب سره په ظاهره د حدیث باب مناسبت نه شی جوړیدې.

علامه ابن منیر رحمه الله ددې اشکال دا جواب ورکړې دې د روایت باب نه سره ددې چه داخبره معلومه نه ده چه دغه ښځه ذمیه وه که مسلمانه لیکن بې ضرورته نامحرم ښځې ته کتل حرام دی په دې حکم کښې مسلمانه او ذمیه دواړه برابرې دی په دې وجه د حدیث باب نه ترجمة الباب ثابتیږی. (۲)

د علامه ابن التین رحمه الله اشکال اود هغې جواب:- ابن التین رحمه الله اشکال کړې دې که چرې هغه ښځه مشرکه وه نوبیاخو به ترجمة الباب سره د حدیث باب مناسبت نه کیږی.

ددې اشکال داجواب ورکړې شوې دې چه معاهد داهل ذمه په حکم کښې وی اوهغه ښځه هم معاهده وه اود اهل ذمه په حکم کښې وه. (۳)

باب- ۱۹۲ استقبال الغزاة

د ترجمة الباب مقصد:- ددې باب لاندې امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی چه کله مجاهدین د جهاد نه واپس راشی نو دهغوی استقبال کول مستحب دی په حدیث کښې ددې اصل موجود دې. لیکن ښکاره خبره ده چه دا څه قاعده او ضابطه نه ده په دې وجه که استقبال اونه کړې شی نو بیاهم څه بده خبره نه ده.

[حدیث ۲۹۱۶] (۴) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي الأَسْوَدِ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ وَحُمَيْدُ بْنُ الأَسْوَدِ عَنْ حَبِيبِ بْنِ الشَّهِيدِ عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ قَالَ ابْنُ الزُّبَيْرِ لِابْنِ جَعْفَرٍ رضی الله عنهم أَتَذْكُرُ إِذْ تَلَقَّيْنَا رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- أَنَا وَأَنْتَ وَابْنُ عَبَّاسٍ قَالَ نَعَمْ، فَحَمَلَنَا وَتَرَكَكَ.

رجال الحدیث

① **عبدالله بن ابی الاسود:** د کشمیهنی روایت کښې ابن ابي الاسود ضبط شوې دې. اود عبدالله

---

(۱) إرشاد الساري: ۱۸۵/۵.

(۲) عمدة القاری: ۱۶/۱۵ وفتح الباری: ۲۳۵/۶.

(۳) عمدة القاری: ۱۶/۱۵ وفتح الباری: ۲۳۵/۶.

(۴) والحدیث عندمسلم فی صحیحه: ۲۸۳/۲ فی الفضائل باب من فضائل عبدالله بن جعفر وعند أبی داؤد فی سننه: ۳۵۴/۱ فی الجهاد فی رکوب ثلاثة علی دابة.

تصریح نشته (۱) دا ابوبکر عبدالله بن محمد بن حمید بن ابی الاسود دی. دَدوی حالات کتاب الاذان باب بلاترجمة لاندې تیرشوی دی. ذَورِاندې روایت په سند کښې حمید بن الاسود الفاظ دی. دادَهغه نیکه دې (۲)

② **یزیدبن زریع**: دا ابومعاویه یزید بن زریع التمیمی العیشی البصری رحمه الله دې. دَ دوی تذکره کتاب الغسل باب ال جنب یخرج ویمشی في الاسواق وغیره لاندې تیره شوې ده

③ **حمید بن الاسود**: دا ابوالاسود حمید بن الاشقر البصری الکرابیسی رحمه الله دې. مونږ په شروع کښې خودلی دی چه دا دَ عبدالله بن ابی الاسود نیکه دې. هغوی دَ مختلف شیوخ حدیث نه روایات کړی دی په هغوی کښې ښکاره او ممتاز شیوخو نامې دادی: اسماعیل بن امیه، حبیب بن الشهید، عبدالله بن عون، عبدالعزیز بن صهیب، مالك بن انس، محمدبن عمرو بن علقمه، مصعب بن ثابت بن عبدالله بن زبیر، هشام بن عروه بن زبیر (۳)

اودَ هغه نه روایت اخستونکوکښې اسماعیل بن مسلمه قعنبی، ابوبشربن خلف، سعید بن عامر صنعبی، عبدالله بن مبارك، ابوبکرعبدالله بن محمد بن ابی الاسود، عبدالرحمن بن مهدی، عبیدالله بن عمرالقواریری، علی ابن المدینی، مسددبن مسرهد شامل دی. ثقه او معتمد راوی دې.

علامه عقیلی رحمه الله الضعفاء الکبیرکښې دَهغه تذکره په ضعیف راویانوکښې کړې ده اودَدې تضعیف بنیاد هغه په دې جرح باندې اودرولې دې: کان عفان یحمل علیه، لانه روی حدیثاً منکراً (۴) لیکن حقیقت دادې چه دعلامه عقیلی رحمه الله دا جرح معتبرنه ده. نور ائمه جرح وتعدیل دَ حمیدبن الاسود توثیق کړې دې. مثلاً ابن حبان رحمه الله د هغه تذکره ثقات کښې کړې ده.(۵) قواریری فرمائیل کان صدوقا. (۶) ابوحاتم رحمه الله دهغوی باره کښې وئیلی ثقه. (۷) دَامام دارقطنی رحمه الله قول دَهغوی باره کښې حاکم رحمه الله نقل کړې دې لیس به باس. (۸)

خلاصه دا چه حمید بن الاسود رحمه الله ثقه او معتبرراوی دې که چرته ټول ائمه جرح وتعدیل دَ یو راوی په ثقاهت باندې متفق وی نودَهغه په مخالفت کښې نقل شوې صرف دَ یوقول اعتبار نه شی کیدې. په وجه دَحمیدبن الاسود باره کښې دَعلامه عقیلی رحمه الله جرح معتبرنه ده.

---

[۱]) عمدة القاری: ۱۸/۱۵.

[۲]) تهذیب الکمال فی أسماء الرجال: ۳۵۰/۷.

[۳]) تهذیب الکمال: ۳۵۰/۷ وتهذیب التهذیب: ۳۵/۳.

[۴]) الضعفاء الکبیر للعقیلی: ۲۶۸/۱ وتهذیب التهذیب: ۳۶/۳.

[۵]) تهذیب التهذیب: ۳۵/۳.

[۶]) الجرح والتعدیل لابن أبی خاتم: ۲۳۶/۳ رقم الترجمة: ۹۶۰، تهذیب الکمال للمزی: ۳۵۱/۶ وتهذیب التهذیب: ۳۶/۳.

[۷]) ایضاً.

[۸]) تهذیب التهذیب: ۳۷/۳.

نوټ - د روایت په سند کښې ړومبې راوی عبدالله بن ابی الاسود رحمه الله د امام بخاری رحمه الله شیخ دې حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عینی رحمه الله فرمائی امام بخاری رحمه الله په خپل صحیح کښې دوه ځایه دهغه روایات نقل کړی دی (١)

عبدالله بن ابی الاسود رحمه الله مذکوره روایت د یزید بن زریع اوحمید بن ابی اسود دواړو نه اوریدلې دې په دې وجه د روایت په سند کښې هغه حمید بن اسود سره یزیدبن زریع هم متصلاً ذکرکړې دې وړاندې د سورة بقره په تفسیر کښې هم د روایت په سند کښې دواړه راویان مقرون دی (٢) البته امام مسلم رحمه الله په خپل صحیح کښې دهغه نه چه کوم روایت نقل کړې دې هغه غیرمقرون دې مطلب دادې چه هلته حمید بن اسود سره د یزید نوم ساقط دې.

④ **حبیب بن الشهید** - دا ابومحمد حبیب بن الشهیدازدی رحمه الله دې تابعی دې ابوطفیل رضی الله عنه سره د دوی ملاقات ثابت دې هغه د حسن بن ثابت، ابن ابی ملیکه، عمرو بن دینار، ابن المنکدر، میمون بن مهران او ابواسحاق السبیعی نه د حدیث روایت کړې دې البته زبیر بن عوام، سعید بن مسیب اوعبیدبن عمیر نه مرسلاً حدیث روایت کړې دې (٣)

دهغوی نه روایت کونکوکښې شعبه، سفیان ثوری، حمادبن سلمی، یزیدبن زریع، ابن علیه، بشربن مفضل دهغه څوئی ابراهیم بن حبیب، ابواسامه، روح بن عباده، ابن ابی عدی، قریش بن انس او محمدبن عبدالله انصاری رحمهم الله شامل دی (٤)

ائمه جرح اوتعدیل په روایت حدیث کښې دهغه په ثقاهت باندې متفق دی امام احمد بن حنبل رحمه الله دهغوی باره کښې فرمائیلی دی **کان ثبتاثقة** (٥) یحیی بن معین ابوحاتم او امام نسائی رحمهم الله فرمائی **ثقه** (٦) دهغوی باره کښې د امام احمد بن حنبل رحمه الله نه دهغه څوئی عبدالله داقول هم نقل کړې دې **ثقة مامون، وهو أثبت من حمید الطویل** (٧) ابواسامه دهغوی باره کښې وائی **کان من رفعاء الناس، وإنما روی ماة حدیث** (٨) یعنی ډیر د اوچتې پائې د خلقونه وو صرف سل احادیث ئې روایت کړی دی.

⑤ **ابن ابی ملیکه** - دا ابوبکر عبدالله بن عبیدالله بن ابی ملیکه رحمه الله دې د دوی حالات کتاب الایمان لاندې تیرشوی دی (٩)

---

(١) فتح الباری:٦/٢٣٥وعمدة القاری:١٥/١٨.
(٢) تهذیب الکمال: ٧/٣٥٢.
(٣) تهذیب الکمال:٥/٣٧٩ وتهذیب التهذیب:٢/١٥٨.
(٤) تهذیب الکمال:٥/٣٧٩ وتهذیب التهذیب:٢/١٥٨.
(٥) تهذیب الکمال:٥/٣٨٠ وتهذیب التهذیب:٢/١٨٦.
(٦) تهذیب الکمال:٥/٣٨٠ وتهذیب التهذیب:٢/١٨٦.
(٧) تهذیب الکمال:٥/٣٨٠ وتهذیب التهذیب:٢/١٨٦.
(٨) تهذیب الکمال:٥/٣٨٠ وتهذیب التهذیب:٢/١٨٦.
(٩) کشف الباری: ٢/٥٤٨.

قال ابن الزبیر لابن جعفر رضی الله عنهم: أتذکر إذا تلقینا رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم أنا وأنت وابن عباس

ابن زبیر رضی الله عنه ابن جعفر رضی الله عنه ته اووئیل آیا تاته یاد دی؟ چه زه ته او ابن عباس دریواړه دَ رسول الله ﷺ دَ استقبال دپاره لاړو. هغه وخت رسول الله ﷺ دَ جهادنه واپس کیدلو. دَ ابن زبیر رضی الله عنه نه عبدالله بن زبیر رضی الله عنه اودَ ابن جعفر نه عبدالله بن جعفر رضی الله عنه مراددي.

قوله قال: نعم، فحملنا وترکك:- عبدالله بن جعفر رضی الله عنه اووئیل او یاد دی رسول الله ﷺ زه او ابن عباس رضی الله عنهما په سورلئی کینولو او ته ئی پرې خودې.

دَ صحیح بخاری او صحیح مسلم دَ روایاتودَتعارض حل:- په مذکوره روایت کښې فحملنا وترکك قائل څوك دی؟ دَترجمة الباب په روایت کښې تصریح شته چه قائل عبدالله بن جعفر رضی الله عنه دې. لیکن دا روایت هم په دې سندسره امام مسلم رحمه الله په صحیح مسلم کښې نقل کړې دې دَ صحیح بخاری دَ روایت برعکس دې قال عبدالله بن جعفر لابن الزبیر.(۱) ښکاره خبره ده چه دَدې روایت په رڼا کښې به دَ فحملنا وترکك قائل عبدالله بن زبیر رضی الله عنه وی اودَ دې مفهوم دَ صحیح بخاری دَ روایت باب نه به بالکل برعکس وی چه حضورپاك عبدالله بن زبیر او ابن عباس رضی الله عنهما خپل ځان سره سواره کړی وی او عبدالله بن جعفر رضی الله عنه ئی پرې خودې وی. دلته دَ صحیح بخاری اوصحیح مسلم په روایت کښې تعارض دې لیکن حقیقت دادې چه دَ بخاری مذکوره روایت باب راجح دې دَ نورو روایاتو نه دَدې تائید کیږی.

حافظ ابن حجر رحمه الله دَ صحیح بخاری روایت ته ترجیح ورکولوسره فرمائیلی دی چه دَدې تائیدَ صحیح بخاری دَ کتاب الحج والا دَ روایت نه هم کیږی په کوم کښې چه دی: لما قدم رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم مکة استقبلته أغیلمة من بنی عبدالمطلب فحمل واحدًا من بین یدیه وآخر خلفه.(۲) ښکاره خبره ده چه هم عبدالله بن جعفر دَ عبدالمطلب دَ اولاد نه وو. هم دَدې نه دَ صحیح بخاری دَ روایت باب تائید کیږی چه هم عبدالله بن جعفر رضی الله عنه ئی په سورلئی باندې سور کړې وو او فحملنا وترکك هم دَهغه قول دې.(۳)

دغه شان مسند احمد بن حنبل اوسنن نسائی کښې خالد بن سارة عن عبدالله بن جعفر په طریق سره چه کوم روایت نقل دې په هغې کښې تصریح ده: أن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم حمله خلفه وحمل قثم بن عباس بین یدیه.(۴) یعنی رسول الله ﷺ عبدالله بن جعفر رضی الله عنه خپل ځان پسې شاته کینولو او قثم بن عباس ئی مخې ته کینولو. دَعلامه ابن التین رحمه الله رائې دَدې خلاف ده هغه فرمائی:

---

۱) صحیح مسلم: ۲/۲۸۳ فضائل الصحابة، باب من فضائل عبدالله بن جعفر رضی الله عنهما.

۲) صحیح البخاری: ۱/۲۴۲ کتاب العمرة باب استقبال الحاج القادمین والثلاثة علی الدابة رقم: ۱۷۹۸.

۳) فتح الباری: ۶/۲۳۶.

۴) سنن النسائی: ۲/۳۲ کتاب المناسک باب استقبال الحاج، ومسند أحمد بن حنبل ص: ۲۱۵ رقم: ۲۲۵۹ مسند عبدالله بن عباس رضی الله عنهما وفتح الباری: ۶/۲۳۶.

ان في الحديث نصا بانه صلى الله تعالى عليه وسلم حمل ابن عباس وابن الزبير، ولم يحمل ابن جعفر (۱) یعنی نص حدیث نه ثابت دی چه رسول الله ﷺ ابن عباس او ابن زبیر رضی الله عنهما په سورلنی کینول او ابن جعفر رضی الله عنه نی پرې خودو

حافظ ابن حجر رحمه الله دا قول ردکولوسره وائی ماته نه ده معلومه چه ابن التین دَ کوم دلیل په بنیادباندې دا رائې اختیارکړې ده؟ علامه داؤدی رحمه الله فحملنا وترکك دَعبدالله بن جعفر رضی الله عنه کلام ګرځولې دې هم دغه رائې دَ قاضی عیاض رحمه الله هم ده. دَصحیح بخاری روایت باب هغه راجح ګرځولوسره فرمائیلی دی والذی وقع فی البخاری هوالصواب (۲) قاضی عیاض رحمه الله فرمائی چه ابن ابی شیبه او ابن ابی خیثمه روایت هم دَ صحیح بخاری دَ روایت تائید کوی (۳) الابواب والتراجم کښې حضرت شیخ الهند رحمه الله دَ صنیع نه معلومیږی چه دَهغوی په نیز هم دَ صحیح بخاری روایت باب راجح دې. (۴)

دَ صحیح مسلم په روایت کښې دَ راوی وهم:- دَ صحیح بخای او صحیح مسلم په مذکوره روایت کښې دَ تضاد سبب په اصل کښې دَ صحیح مسلم په روایت کښې دَ راوی وهم دې. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائیلی دی چه دا روایت هم دَ صحیح مسلم په الفاظوکښې مسنداحمدبن حنبل کښې نقل دې په هغې کښې **قال نعم** نه پس **فحملناوترکك** نه وړاندې یو بل **قال** اضافه هم ذکرده او عبارت هم داسې دې: **قال نعم، قال فحملنا وترکك** (۵)

په دې صورت کښې ظاهره ده چه که دَ**قال فحملنا وترکك** قائل عبدالله بن جعفر رضی الله عنه وی کوم سره چه د صحیحین دواړه روایاتوکښې هیڅ تضاد باقی پاتې نه شو. مطلب دادې که دَمسنداحمد مذکوره روایت په رڼا کښې دَ صحیح مسلم په روایت کښې **قال نعم** نه پس لفظ **قال** ساقط کیدلوته که دَ راوی وهم اوونیلې شی نوبیادَ صحیح مسلم او صحیح بخاری په روایت کښې هیڅ تضاد نشته. خووړاندې امام احمدبن حنبل رحمه الله فرمائی: **وحدثنابه مرة أخرى، فقال فيه: قال نعم فحملنا** (۶) یعنی راوی هم دغه روایت په دویم ځل روایت کړې دې نو په دې کښې ئې دَ **قال** لفظ ذکرنه کړو. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی که چرې دَ لفظ **قال** اعتباراوکړې شی نود صحیح مسلم روایت دَ صحیح بخاری موافق کیږی ګنی دَ ساقط کیدوپه صورت کښې به په دواړو روایتونوکښې تضاد وی. (۷)

---

(۱) فتح الباري: ۶/۲۳۶.
(۲) فتح الباري: ۶/۲۳۶.
(۳) فتح الباري: ۶/۲۳۶.
(۴) الابواب والتراجم: ص: ۲۰۴.
(۵) فتح الباري: ۶/۲۳۶.
(۶) فتح الباري: ۶/۲۳۶.
(۷) فتح الباري: ۶/۲۳۶.

د قاضي عياض رحمه الله رائې: قاضي عياض رحمه الله فرمائي كه چرې د صحيح مسلم په روايت كښې تاويل كولوسره **فحملنا** كښې د ضمير مفعول مصداق عبدالله بن جعفر جوړ كړې شي نو عبدالله بن زبير به متروك شي دغه شان د صحيح مسلم روايت به د صحيح بخارى د روايت موافق شي والله اعلم

فتح البارى كښې دى **وتاويل رواية مسلم أن يجعل الضمير فى "حملنا" لابن جعفر فيكون المتروك ابن الزبير** [1]

د حديث باب نه مستنبط فوائد: شارحينو حضراتو د مذكوره روايت باب نه يوڅو آداب او فوائد مستنبط كړى دى ① حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي د حديث باب نه معلومه شوه چه يتيمانو سره په شفقت سره مخ كيدل پكاردى د جعفر بن ابى طالب رضي الله عنه د وفات نه پس دهغه ځوئي عبدالله بن جعفر يتيم پاتې شوې وو رسول الله ﷺ شفقت اوكړو اوهغه ئې خان سره په سورلئى كينولو

② حافظ صاحب فرمائي دحديث نه دويمه خبره دامعلومه شوه چه عبدالله بن جعفر او عبدالله بن زبير رضي الله عنهما دواړه هم عمر وو [2]

③ روايت كښې دى عبدالله بن جعفر، عبدالله بن زبير او ابن عباس رضي الله عنهم د جهاد نه د واپسئى په موقع د رسول الله ﷺ د استقبال دپاره تلي وو علامه ابن بطال رحمه الله فرمائي ددې نه معلومه شوه چه د جهاد يا حج په واپس راتلو باندې د مسافرو د استقبال د پاره وتل او په دغه موقع باندې د خوشحالئى اظهار كول هم نيكى ده [3]

د مختلفو رواياتونه ثابت دى چه د سفرنه د واپسئى په موقع د حضورپاك ډير درونډ استقبال اوكړې شو زمونږ د تهذيبى قدرونونه ېږ داهم دى چه د سفرنه څوك خپلوان راځى نومونږ دهغه داستقبال دپاره خو دخوشحالئى اظهار كوو كه په دې موقع باندې اتباع سنت او د ثواب نيت اوكړې شي نو شرعًا د دې عمل په خوښيدو او جائز كيدو كښې څه شك كيدې شي؟ خود نن صبا وخت كښې يوخپلوان خاص كر د حاجيانو د استقبال په موقع باندې بې ځايه اسراف او تبذير رسوماتو اوبدعاتو چه كومه مظاهره په كتلو كښې راځى نو ښكاره خبره ده چه دا هرڅه د شهرت ريا اوځان خودلو دپاره كيږى په دې وجه د استقبال دا نوعيت د ګناه كبيره په ضمن كښې راځى اوشرعًا دا جائز ګرځولو كښې هيڅ ګنجائش نشته

ترجمة الباب سره دحديث باب مناسبت: حديث باب كښې حضرت عبدالله بن زبير رضي الله عنهما فرمائي إذ تلقينا رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم يعنى كله چه مونږ د رسول الله ﷺ استقبال اوكړو ترجمة الباب سره ددې مناسبت ښكاره دې

---

[1]) فتح البارى:۶/۲۳۶.

[2]) فتح البارى:۶/۲۳۶.

[3]) شرح ابن بطال :۵/۲۴۰ وعمدة القارى:۱۸/۱۵ — ۱۹.

احدیث ۲۹۱۷ [۱] حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ قَالَ السَّائِبُ بْنُ يَزِيدَ - رضی الله عنه ذَهَبْنَا نَتَلَقَّى رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - مَعَ الصِّبْيَانِ إِلَى ثَنِيَّةِ الْوَدَاعِ .[۴۱۶۴]

رجال الحديث

① **مالك بن اسماعيل** دا ابوغسان مالك بن اسماعيل الهندی الکوفی رحمه الله دي. دَ دوی حالات کتاب الوضوٴ باب الماء یغسل به شعر الانسان لاندې تیرشوی دی

②**ابن عیینه** - دا مشهور امام حدیث سفیان بن عیینه رحمه الله دې. دَ دوی حالات کتاب العلم باب قول امحدث حدثنا او اخبرنا... لاندې تیرشوی دی [۲]

③**الزهری** - دامشهور محدث ابن شهاب الزهری رحمه الله دې. دَ دوی تذکره بدء الوحی دریم حدیث لاندې تیره شوې ده [۳]

④**السائب بن یزید** رضی الله عنه - داصحابی رسول صلی الله علیه وسلم سائب بن یزید بن سعید الکندی رحمه الله دې دَدوی حالات کتاب العلم لاندې تیرشوی دی

قوله ذهبنا نتلقی رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم مع الصبیان إلی ثنیة الوداع سائب بن یزید رضی الله عنه وائی مونږ کم عمر هلکانوسره ثنیه الوداع پورې دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم استقبال اوکړو هغه وخت رسول الله صلی الله علیه وسلم دَ غزوه تبوك نه واپس راتلو. دَ سنن ترمذی په یوروایت کښې تصریح ده **لما قدم رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم من تبوك.....** [۴] په استقبال کښې چه کوم کم عمره هلکان راغلي وو سائب بن یزید رضی الله عنه هم په هغوی کښې شامل وو [۵]

ترجمة الباب سره مناسبت - په حدیث باب کښې دی **ذهبنا نتلقی رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم.** ترجمة الباب سره دَدې مناسبت ښکاره دې

باب-۱۹۳ مايقول إذارجع من الغزو

دَ ترجمة الباب مقصد او باب سابق سره مناسبت:- په تیرشوی باب کښې خودلې شوی دی چه دَ جهادنه وطن طرف ته واپس کیدو په موقع باندې دَ مجاهدینو استقبال کول جائز دی پاتې

---

[۱]) وعندالبخاری أیضافی صحیحه فی کتاب المغازی باب کتاب النبی صلی الله تعالی علیه إلی کسری وقیصر رقم:۴۴۲۶ ۴۴۲۷ وعند أبی داؤد فی سننه فی کتاب الجهاد باب فی التلقی رقم: ۲۷۷۹ وعند الترمذی فی جامعه فی الجهاد باب ماجاء فی تلقی الغائب إذا قدم.

[۲]) کشف الباری:۸۶/۳ – ۹۰.

[۳]) کشف الباری:۳۲۶/۱.

[۴]) سنن الترمذی:۳۰۲/۱ کتاب الجهاد باب فی تلقی الغائب إذا قدم.

[۵]) عمدة القاری:۱۹/۱۵ وإرشاد الساری:۵۵۶/۶.

شوه داخبره چه پخپله به دُ مجاهدینو وظیفه عمل څه وی؟
په دې مناسبت سره امام بخاری رحمه الله مذکوره باب قایمولوسره دا باور کوی چه کله دَ اسلام مجاهدین دَ جهاد دَ سفرنه په صحت اوعافیت سره وطن ته واپس شی نوهغوی له دَالله تعالی شکر اداکول اودَتوبې او استغفار اهتمام کول پکاردی ځکه چه په احادیثوکښې دَدې اصل موجود دې

[حدیث ۲۹۱۸] (1) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ -رضى الله عنه أَنَّ النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم- كَانَ إِذَا قَفَلَ كَبَّرَ ثَلاَثًا قَالَ « آيِبُونَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَائِبُونَ عَابِدُونَ حَامِدُونَ لِرَبِّنَا سَاجِدُونَ ، صَدَقَ اللَّهُ وَعْدَهُ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَهَزَمَ الأَحْزَابَ وَحْدَهُ ». [ر: ۱۷۰۳]

رجال الحديث

① **موسیٰ بن اسماعیل**:- دا ابوسلمه موسیٰ بن اسماعیل التبوذکی البصری رحمه الله دې. دَدوی حالات بدء الوحی لاندې تیرشوی دی. (2)

② **جویریه**:- دا جویریه بن اسماء بن عبید الضبعی البصری رحمه الله دې. دَ دوی تذکره کتاب الوضوء باب الجنب یتوضا ثم ینام لاندې تیره شوې ده.

③ **نافع**:- دا نافع مولی عبدالله بن عمر القرشی العدوی رحمه الله دې. کتاب العلم باب ذکر العلم والفتيافی المسجد لاندې دَدوی تذکره تیره شوې ده. (3)

④ **عبدالله**:-دا مشهور صحابی عبدالله بن عمر رضی الله عنهما دې. دَدوی تذکره کتاب الایمان لاندې تیره شوې ده. (4)

أن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم کان إذاقفل کبرثلاثا، قال: آیبون إن شاء الله تائبون، عابدون حامدون، لربنا ساجدون، صدق الله وعده، ونصر عبده، وهزم الاحزاب وحده.

په روایت کښې دی چه کله رسول الله ﷺ دَ جهاد نه واپس شو نودرې ځل الله اکبر وئیلوسره ئی اوفرمائیل: مونږ واپس کیدونکی یو ان شاء الله توبه کونکی یو، حمد کونکې یو، خپل رب ته سجده کونکې یو، الله تعالی دَ (فتح اونصرت) خپله وعده رښتونې کړه اودَخپل بنده امدادئی اوفرمائیلو اوهم هغه ذات (دکافرانو) لښکرته ماتې ورکړه.

هم دغه روایت امام بخاری رحمه الله عن عبدالله عن عبدالعزیزبن أبی سلمة عن صالح بن کیسان عن سالم بن

---

(1) مرتخریجه فی کتاب العمرة باب مایقول إذا رجع من الحج أو العمرة أو الغزو رقم:۱۷۹۷.
(2) کشف الباری:۱/۴۳۳.
(3) کشف الباری:٤/٦٥١.
(4) کشف الباری: ۱/٦٧٩.

عبدالله عن عبدالله بن يوسف عن مالك عن نافع عن عبدالله بن عمر رضی الله عنهما په طریق باندې **کتاب الجهاد باب التکبیر إذا علا شرفا** لاندې هم نقل کړې دې.

قفل:- (دَ باب نصر او ضرب نه) قفل قفولا په معنی کښې دې. دَ سفر نه واپس کیدل. واپس کیدل، هم دَدې نه قافله ده. په معنی دَ کاروان دَ سفرنه واپس کیدونکو خلقو جماعت. (١) البته په روایت کښې قفل رجوع عن الغزوة په معنی کښې دې. (٢)

قوله: آيبون إن شاء الله تائبون.......:- حدیث باب کښې تائبون حامدون او ساجدون مختلف صفات دی سوال دادې چه الفاظ مشیت (ان شاء الله) کوم یوصفت سره متعلق دې.

دا یوه معلومه خبره ده چه ان شاء الله دَ راتلونکی وخت دَ کاروونودَپاره ونیلې شی. په دې وجه علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی چه رسول الله ﷺ دَ جهاد دَ سفرنه واپس شوې وو په دې وجه صفت إیاب دَ الله تعالی رضا سره متعلق کول صحیح نه دی. توبه حمد او عبادت په مستقبل کښې راتلونکی امور وو. لهذا په روایت کښې الفاظ مشیت آیبون په روستو راتلونکو صفاتو سره متعلق وی. علامه ابن بطال رحمه الله اوفرمائیل چه انبیاء علیهم السلام هروخت دَ الله تعالی په عبادت حمد او ثنا کښې مشغول اوسیدل خودَهغوی په نیز آدب او احترام دومره خیال ساتلې شو چه هروخت په عبادت حمد اوثنا کښې مشغول کیدونه باوجود دَ خپلو اعمالو نسبت دَ الله تعالی دَ قدرت کامله طرف ته کولو اودَ هغه په انعاماتو باندې شکر اداکولو سره دَ خپلې فقیرئی او محتاجئی اظهارکولو. مختصردا چه علامه ابن بطال په نیز ان شاء الله تعلق آیبون سره نه دې بلکه دَ روستوصفات تائبون حامدون او ساجدون سره دې.

په علامه ابن ابطال رحمه الله باندې دَعلامه ابن منیر رحمه الله رد:- لیکن دَعلامه ابن بطال رحمه الله رائې علامه ابن منیر رحمه الله رد کړې ده. علامه قسطلانی رحمه الله تحریر فرمائیلې دې: تعقبه ابن المنير فقال: الظاهر أن المشيئة إنما علق عليها الاياب خاصه، وقوله: قد وقع فلا تعلق وهم، لان الاياب المقصود إنما هو الرجوع الموصل إلى نفس الوطن، وهو مستقبل بعد، فلا يصح أن يعلق النبي صلى الله تعالى عليه وسلم بقية الافعال على المشيئة، لانه قد حمدالله تعالى ناجزا، وعبده دائما، والعمل الناجز لاينبغي تعليقه على المشيئة، ولو صلى إنسا الظهر فقال: صليت إن شاء الله لكان غلطاً منه، لان الله قد أمره أن يصلي فصلى فلاتشكيك في معلوم. (٣)

مطلب دادې چه په ظاهره هم إیاب مشیت سره متعلق کړې شوې دې. دَابن بطال رحمه الله داخبره بې

---

(١) النهاية في غريب الحديث لابن الاثير: ٩٢/٤ — ٩٣ وعمدة القاري: ٢٠/١٥.
(٢) عمدة القاري: ٢٠/١٥.
(٣) إرشاد الساري: ١٨٦/٥ — ١٨٧.

اصل ده چه اياب وقوع شوې ده نو دمشيت سره به ددې تعلق نه وى خكه چه د اياب مقصد وطن طرف ته مراجعت دې او هغه لااوس پوره شوې نه دې نومشيت به هم ددې متعلق كولې شى د اياب نوروستوباقى افعال مشيت سره متعلق نه دى په دې وجه حضورپاك هروخت او هميشه دالله تعالى حمداوثناء او عبادت كرې ،لكه چه دا مقررشوى اعمال دى، او مقرر شوى اعمال مشيت سره متعلق كول مناسب نه دى كه يوسرى د ماسپښين مونځ كوى او وائى چه ما ان شاء الله مونځ اوكړو نودا به صحيح نه وى خكه چه ده ته الله تعالى د مونځ كولو حكم كړې دې نوهغه مونځ اداكړو (دا يومعلوم اومقررشوې حكم دې، لهذا په يوه معلومه معامله كښې د شك كولوضرورت نشته

خلاصه دا چه علامه ابن بطال رحمه الله په نيز اياب مشيت سره متعلق نه دې بلكه بقيه اعمال سره متعلق دې ددې دپاره چه دهغوى په نيز اياب واقع شوې وو لهذا اياب مشيت سره متعلق كول دهغه په نيز صحيح نه دې. خود ابن منير رحمه الله رائې د ده خلاف ده دهغه په نيز اياب متعلق بالمشيئة دې خكه چه ددې وقوع مستقبل سره ترلې وه اوباقى افعال مقرر شوى او ثابت وو نوهغه مشيت سره متعلق كيدې نه شى. والله اعلم.

روايت سره متعلق نور تفصيل شاته كتاب الجهاد باب التكبير إذاعلا وشرفا لاندې تيرشوې دې.

[حديث ٢٩١٩/٢٩٢٠] (١) حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ قَالَ حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ -رضى الله عنه- قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- مَقْفَلَهُ مِنْ عُسْفَانَ، وَرَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- عَلَى رَاحِلَتِهِ، وَقَدْ أَرْدَفَ صَفِيَّةَ بِنْتَ حُيَىٍّ، فَعَثَرَتْ نَاقَتُهُ فَصُرِعَا جَمِيعًا، فَاقْتَحَمَ أَبُو طَلْحَةَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، جَعَلَنِي اللَّهُ فِدَاءَكَ. قَالَ « عَلَيْكَ الْمَرْأَةَ ». فَقَلَبَ ثَوْبًا عَلَى وَجْهِهِ وَأَتَاهَا، فَأَلْقَاهَا عَلَيْهَا وَأَصْلَحَ لَهُمَا مَرْكَبَهُمَا فَرَكِبَا، وَاكْتَنَفْنَا رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-، فَلَمَّا أَشْرَفْنَا عَلَى الْمَدِينَةِ قَالَ « آيِبُونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ ». فَلَمْ يَزَلْ يَقُولُ ذَلِكَ حَتَّى دَخَلَ الْمَدِينَةَ.

رجال الحديث

① **ابومعمر**: دا ابومعمر عبدالله بن ابى الحجاج المنقرى المعقد رحمه الله دې ددوى تذكره كتاب العلم باب قول النبي صلى الله تعالى عليه وسلم لاندې تيره شوې ده (٢)

② **عبدالوارث**: دا عبدالوارث بن سعيد الذكوان التميمى رحمه الله دې ددوى تذكره هم په مذكوره باب او كتاب كښې تيره شوې ده. (٣)

---

١) قدمر تخريجه فى كتاب الصلوة باب مايذكرفى الفخذ رقم:٣٧١.

٢) كشف البارى: ٣٠٨/٣.

٣) كشف البارى: ٣٠٩/٣.

③ **یحیی بن ابی اسحاق** - دایحیی بن ابی اسحاق الحضرمی البصری النحوی رحمه الله دې د دوی تذکره کتاب تقصیر الصلوة باب ماجاء فی التقصیر لاندې تیره شوې ده

④ **انس بن مالک** رضی الله عنه - دَ انس بن مالک رضی الله عنه تذکره کتاب الایمان باب من الایمان أن یحب لاخیه مایحب لنفسه لاندې تیره شوې ده.[1]

کنا مع النبی صلی الله تعالی علیه وسلم مقفله من عسفان، ورسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم علی راحلته

حضرت انس بن مالک رضی الله عنه وائی چه مونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم سره وو.کله چه هغوی دَعسفان نه واپس کیدلو او حضورپاک په خپله اوښه باندې سور وو

قوله: وقدأردف صفیة بنت حیي - رسول الله صلی الله علیه وسلم حضرت صفیه بنت حیي هم ځان پسې شاته په اوښه کینولې وه.

په روایت کښې دَ راوی وهم- په روایت باب کښې دی رسول الله صلی الله علیه وسلم دَ عسفان نه واپس راتللو. حافظ دمیاطی رحمه الله فرمائی چه دا دَ راوی وهم دې صحیح دادی چه حضورپاک دَغزوه خیبرنه واپس راتللو. ځکه چه حضرت صفیه رضی الله عنها حضورپاک ته په جنګ خیبرکښې ملاؤشوې وه. دَخیبر واقعه په کال ۷هجری کښې پیښه شوې وه. واپس راتللووخت کښې حضرت صفیه رضی الله عنها حضورپاک سره شاته په سورلئي ناسته وه. اوغزوه بنی عسفان په کال ۶ هجری کښې واقع شوې وه هغه وخت حضرت صفیه رضی الله عنها دَکوم ځائی نه راغله؟[2] په ظاهره داسې معلومیږی چه غزوه عسفان او غزوه خیبر یوبل پسې راغلی په دې وجه راوی ته شك پیداشوې اودَحضورپاك دَ دې مراجعت نسبت ئی غزوه عسفان طرف ته کړې.[3]

قوله: فعثرت ناقته فصرعا جمیعًا - خوداوښې خپه اوخوئیدله حضورپاك او ام المؤمنین حضرت صفیه رضی الله عنها دواړه راپریوتل

قوله: فاقتحم أبوطلحة فقال: یارسول الله جعلنی الله فداءك - دې کتلوسره ابوطلحه رضی الله عنه زر دَ اوښ نه ورټوپ کړو او وئی وئیل زما ځان دې په تاسو قربان وی

اقتحم - قحم فی الامرإذا رمیٰ نفسه فیه من غیر رؤیة. [4] دَدې معنی ده خپل ځان په یوکار کښې ورننویستل بې سوچ او بې پوهې اچول أقحم الفرس راکبه اس سور پرمخې راګذار کړو

قوله: قال: ((علیك المرءة)) فقلب ثوباً علی وجهه وأتاها فألقاه علیها، وأصلح لهما مرکبهما فرکبا -رسول اکرم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل دَ ښځې خبر واخلئی ابوطلحه په خپل مخ

---

[1]) کشف الباری: ٤/٢. ٥.

[2]) فتح الباری: ۲۳۷/۶ عمدة القاری:۲۰/۱۵ إرشاد الساری:۵۵۸/۵.

[3]) فتح الباری: ۲۳۷/۶فیض الباری:۳۵۹/۶ الابواب والتراجم ص: ۲۰۵.

[4]) شرح الکرمانی:۷۰/۳ وعمدة القاری:۲۰/۱۵.

باندې کېږا واچوله (دې دپاره چه په حضرت صفیه رضی الله عنها باندې نظر پرینوځی) اوحضرت صفیه رضی الله عنها له راغلو نوهم هغه کپړا ئې په هغې ور واچوله بیائی د دواړو د پاره سورلی صحیح کړه حضورپاك او حضرت صفیه رضی الله عنها دواړه سواره شو

قوله فاکتفنا رسول الله صلی الله علیه وسلم- مونږ تول دحضورپاك نه چاپیره راجمع شو

فاکتنفنا- أی أحطنا (۱) مونږ راګیرکړل مونږ ترې راتاؤشو کنف (دنصر نه) احاطه کول او د ګیرولوپه معنی کښې دې (۲)

قوله:فلما أشرفنا علی المدینة، قال: ((آیبون تائبون، عابدون، لربنا حامدون))، فلم یزل یقول ذلك، حتی دخل المدینة:- کله چه مدینې ته بالکل نیزدې شو نو حضورپاك اوفرمائیل آیبون تائبون عابدون لربنا حامدون حضورپا یو شان دغه کلمات فرمائیلوسره په مدینه کښې داخل شو. علامه انور شاه کشمیری رحمه الله فرمائی چه د باب په رومبی روایت کښې تصریح نشته چه حضورپاك به دغه مذکوره دعا د سفرنه په واپس راتلوکښې فرمائیله یا د مدینې د داخلیدو په وخت په دې دویم روایت کښې تصریح ده چه دعابه ئې مدینه کښې داخلیدو وخت کښې فرمائیله. (۳)

ترجمة الباب سره مناسبت:- **قال آیبون**..........الخ مناسبت ترجمة الباب سره ښکاره دې.

د حدیث فوائد:- علامه عینی رحمه الله ددې روایت نه مختلف آداب او فوائد مستنبط کړی دی:

① په سورلئی دې ښځه سرې پسې شاته کینی او پرده کښې دې وی.

② د نامحرم ښځې اوسړی دواړو د یوبل نه پرده کول او مخ په کپړا باندې پټول پکاردی.

③ ابوطلحه رضی الله عنه د رسول الله صلی الله علیه وسلم خدمت کړې ددې نه معلومه شوه چه د وخت د امام او اهل علم خدمت مستحب دې.

④ د سفرنه د مراجعت په وخت کله چه امام وخت خپل ملك یا ښارکښې داخل شی نودهغه استقبال دې کوی اوخلق دې دهغه نه چاپیره جمع شی.

⑤ کله چه مسافرخپل بال بچ ته په خیراوعافیت سره راورسی نود الله تعالی شکر توبه او استغفاردې کوی.

⑥ د روایت نه یوه دافائده معلومه شوه ازواج مطهرات سره ددې چه امهات المؤمنین وې لیکن دنامحرم سړو نه پرده او حجاب حکم دهغوی دپاره هم وو. (۴)

---

(۱) عمدة القاري: ۲۰/۱۵.

(۲) مختار الصحاح ص: ۵۸۰ دارالمعارف بمصر.

(۳) فیض الباري:۳۵۹/۳.

(۴) عمدة القاري:۲۰/۱۵.

احدیث ۲۹۲۰ [۱] حَدَّثَنَا عَلِی حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رضي الله عنه أَنَّهُ أَقْبَلَ هُوَ وَأَبُو طَلْحَةَ مَعَ النَّبِيِّ صلی الله عليه وسلم وَمَعَ النَّبِيِّ صلی الله عليه وسلم صَفِيَّةُ مُرْدِفُهَا عَلَى رَاحِلَتِهِ، فَلَمَّا كَانُوا بِبَعْضِ الطَّرِيقِ عَثَرَتِ النَّاقَةُ، فَصُرِعَ النَّبِيُّ -صلی الله عليه وسلم- وَالْمَرْأَةُ، وَإِنَّ أَبَا طَلْحَةَ -قَالَ أَحْسِبُ قَالَ- اقْتَحَمَ عَنْ بَعِيرِهِ فَأَتَى رَسُولَ اللَّهِ -صلی الله عليه وسلم فَقَالَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ جَعَلَنِي اللَّهُ فِدَاءَكَ، هَلْ أَصَابَكَ مِنْ شَيْءٍ قَالَ «لاَ، وَلَكِنْ عَلَيْكَ بِالْمَرْأَةِ». فَأَلْقَى أَبُو طَلْحَةَ ثَوْبَهُ عَلَى وَجْهِهِ، فَقَصَدَ قَصْدَهَا فَأَلْقَى ثَوْبَهُ عَلَيْهَا، فَقَامَتِ الْمَرْأَةُ، فَشَدَّ لَهُمَا عَلَى رَاحِلَتِهِمَا فَرَكِبَا، فَسَارُوا حَتَّى إِذَا كَانُوا بِظَهْرِ الْمَدِينَةِ أَوْ قَالَ أَشْرَفُوا عَلَى الْمَدِينَةِ قَالَ النَّبِيُّ صلی الله عليه وسلم- «آيِبُونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ». فَلَمْ يَزَلْ يَقُولُهَا حَتَّى دَخَلَ الْمَدِينَةَ. [۳۰۸۵، ۵۹۶۸، ۵۸۳۱]

رجال الحديث

① **علی**:- دا جليل القدر محدث علی بن عبدالله بن جعفر المدينی رحمه الله دي. دَدوی تفصيلی حالات کتاب العلم لاندې وړاندې تيرشوی دی. [۲]

② **بشربن المفضل**:- دا بشر بن المفضل ابن الاحق الرقاشي البصری رحمه الله دي. دَدوی حالات کتاب العلم باب قول النبی صلی الله تعالی علیه وسلم: رب مبلغ أوعی من سامع لاندې تيرشوی دی. [۳]

③ **يحيیٰ بن ابی اسحاق**: دَدوی تذکره کتاب تقصير الصلوة باب ماجاء فی التقصير لاندې تيره شوې ده.

④ **انس بن مالک**:- دَ انس بن مالک رضی الله عنه تذکره کتاب الايمان باب من الايمان أن يحب لاخيه مايحب لنفسه لاندې تيره شوې ده. [۴]

قوله: أنه أقبل هو وأبوطلحة مع النبی صلی الله تعالی علیه وسلم:- دا هم هغه دَ ترجمة الباب دويم روايت دې خو سند ئې بدل شوی دی.

فلما كانوا:- دَ ابوذر رضی الله عنه په روايت کښې کان دَمفرد صيغه نقل کړې شوې ده. [۵]

عثرت الناقة:- دَ ابوذر او اصيلی رحمهما الله په روايت کښې ناقة په ځائې الدابة نقل دې. ([۶]) دابة دَ اسم فاعل صيغه ده په دې کښې تاء دَ وحدت ده دَ مؤنث اومذکردواړو دپاره

---

[۱]) مرتخريجه فی کتاب الصلوة باب مايذکر فی الفخذ رقم:۳۷۱.
[۲]) کشف الباری: ۳/۲۹۷.
[۳]) کشف الباری: ۳/۲۲۲.
[۴]) کشف الباری: ۴/۲، ۵.
[۵]) إرشاد الساري: ۶/۵۵۹.
[۶]) إرشاد الساري: ۶/۵۵۹.

مستعمل ده ددې معنی ده په زمکه تګ کونکی خناور .څاروی او څوپایه اکثرد دې استعمال په څوپایه باندې کیږی کوم چه د سورلئی یا بوج اوچتولو په کار راځی

قوله حتی إذا کانوا بظهر المدینة، أو قال: أشرفوا علی المدینة - دلته د راوی شك دې چه حضرت انس رضی الله عنه په دې دواړو کښې کومه جمله وئیلې وه کانوا بظهر المدینة وئیل یا اشرفوا علی المدینة وئیلی وو

بظهر المدینة ظهر د ظاهر په معنی کښې دې یعنی چه کله مدینه مخامخ شوه (۱)

ترجمة الباب سره مناسبت: - مناسبت بالکل واضح دې

باب – ۱۹۴ الصلاة إذا قدم من سفر

د ترجمة الباب مقصد او باب سابق سره مناسبت: - ددې نه وړاندې باب کښې خودلې شوی چه کله مجاهد او مسافر د سفرنه واپس شی وطن ته راورسی نو د الله تعالی شکر دې اداکړی اوتوبه استغفار دې اوکړی. اوس خبره دا ده چه کله منزل مقصودته اورسی نو څه به کوی؟ په دې مناسبت سره امام بخاری رحمه الله باب الصلوة. إذا قدم من سفر ترجمه قایمولو سره داخودل غواړی چه کله مجاهد یا مسافر واپس شی خپل منزل مقصودته اورسی نو هغه له د شکرانې یو دوه رکعته مونځ اداکول پکاردی. د رسول الله صلی الله علیه وسلم عادت مبارك وو چه د سفر نه په واپسئی باندې به نبی جمات ته تعریف اوړلو او دوه رکعته به ئی اداکول.

احدیث ۲۹۲۱] (۲) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مُحَارِبِ بْنِ دِثَارٍ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رضي الله عنهما قَالَ كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - فِي سَفَرٍ فَلَمَّا قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ قَالَ لِي «ادْخُلِ الْمَسْجِدَ فَصَلِّ رَكْعَتَيْنِ». [ر: ۴۳۲]

رجال الحديث

① **سلیمان بن حرب** - دا ابوایوب سلیمان بن حرب بن بجیل واشحی رحمه الله دې. کتاب الایمان لاندې د دوی تذکره تیره شوې ده (۳)

② **شعبه** - دامشهور محدث شعبه بن الحجاج بن الورد البصری رحمه الله دې د دوی حالات کتاب الایمان لاندې وړاندې تیرشوی دی (۴)

③ **محارب بن دثار** - دا قاضی ابو مطرف. محارب بن دثار السدوسی الکوفی رحمه الله دې. د وی تذکره کتاب الصلوة، باب الصلوة إذا قدم من سفر لاندې تیره شوې ده.

---

۱) إرشادالساری: ۵۵۹/۶.

۲) مرتخریجه فی کتاب الصلوة باب الصلوة إذا قدم من سفر رقم: ۴۴۳.

۳) کشف الباری: ۱۰۵/۲.

۴) کشف الباری: ۶۷۸/۱.

③ **جابر بن عبدالله** رضی الله عنهما:- دامشهور صحابي رسول حضرت جابربن عبدالله بن عمرو بن حرام الانصاري رضی الله عنهما دي د دوی حالات **کتاب الوضوء باب صب النبی صلی الله علیه وسلم المغنی علیه** لاندې تیرشوی دی

کنت مع النبی صلی الله تعالی علیه وسلم فی سفر فلما قدمنا من المدینة قال لی ((ادخل المسجد فصل رکعتین)) حضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنهما وائی چه زه په سفرکښې رسول الله ﷺ سره ووم کله چه مونږ مدینې ته اورسیدو نو حضورپاك ماته اوفرمائیل جابر! جمات ته لاړشه او دوه رکعته اوکړه دې نه تحیة المسجد مراد نه دې دا د سفر نه د واپسئ نفل مونځ وو (۱)

کتاب الصلوة باب الصلوة إذا قدم من سفر لاندې امام بخاری رحمه الله دا روایت **عن خلاف بن یحیی عن مسعر عن محارب بن دثار** په طریق سره روایت کړې دې (۲) هم هلته د دې متعلق تفصیل هم تیرشوې دې علامه قسطلانی فرمائي چه امام بخاری رحمه الله دا روایت مختصر او تفصیلاً شلو مقاماتوکښې نقل کړې دې (۳)

ترجمة الباب سره د حدیث باب مناسبت:- د **فلما قدمنا من السفر قال لی: ادخل المسجد فصل رکعتین** مناسبت ترجمة الباب سره ښکاره دې

[حدیث ۲۹۲۲] (۴) حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ كَعْبٍ عَنْ أَبِيهِ وَعَمِّهِ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ كَعْبٍ عَنْ كَعْبٍ - رضی الله عنه - أَنَّ النَّبِيَّ - صلی الله علیه وسلم - كَانَ إِذَا قَدِمَ مِنْ سَفَرٍ ضُحًى دَخَلَ الْمَسْجِدَ، فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يَجْلِسَ. [ر: ۲۶۰۶]

رجال الحدیث

① **ابوعاصم:-** دا ابوعاصم ضحاك بن مخلدبن ضحاك بن بصری رحمه الله دې د دوی تذکره **کتاب العلم باب القراءة والعرض علی المحدث** لاندې تیره شوې ده (۵)

② **ابن جریج:-** دا عبدالملك بن عبدالعزیز بن جریج اموی رحمه الله دې د دوی تذکره **کتاب الحیض باب غسل الحائض رأس زوجها وترجیله** لاندې تیره شوې ده

---

(۱) إرشادالساري: ۶/۵۵۹.

(۲) عمدة القاري: ۱۵/۲۱.

(۳) إرشاد الساري: ۶/۵۵۹.

(۴) **مرتخریجه فی کتاب الجهاد باب إذا تصدق أو وقف بعض ماله أو بعض رقیقه أو دوابه فهوجائز رقم: ۲۷۵۷.**

(۵) **کشف الباري: ۳/۱۲۹ – ۱۳۲.**

③**ابن شهاب**:- مشهورمحدث محمد بن مسلم بن عبیدالله بن شهاب زهری دې. د دوی حالات هم بدء الوحی لاندې تیرشوی دی.(۱)

④**عبدالرحمن بن عبدالله بن کعب**:- دا عبدالرحمن بن عبدالله بن کعب بن مالک رحمه الله دې کتاب الوصایا باب إذا تصدق أو وقف بعض ماله لاندې ئې تذکره تیره شوې ده.

⑤**عبیدالله بن کعب**:- دادَ مشهورصحابی کعب بن مالک رضی الله عنه خوئې دې ثقه اومعتبرراوی دې دَخپل پلار کعب بن مالک رضی الله عنه نه ئې روایات اخستی دی.(۲) د دوی نه روایت کونکو کښې دَ ده وراره، عبدالرحمن بن عبدالله بن کعب، محمدبن مسلم بن شهاب زهری، او دَهغه رور معبدبن مالک رحمهم الله شامل دی.(۳)

کله چه دَ کعب بن مالک رضی الله عنه نظر لاړو نوعبیدالله بن کعب دَ هغه سهارا جوړشو اودَهغه ئې ښه خدمت اوکړو.(۴) امام بخاری امام مسلم امام ابوداؤد اوامام نسائی رحمهم الله ټولو دَدوی روایات نقل کړی دی.

قوله: أن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم کان إذا قدم من سفر ضحی دخل المسجد، فصلی رکعتین قبل أن یجلس:- حضرت کعب بن مالک رضی الله عنه فرمائی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم به کله دَ ساختی وخت دَ سفرنه واپس راتلو نو اول به جمات ته تللو اودَ کیناستونه وړاندې به ئې دوه رکعته کول.

دَ امام بخاری رحمه الله عادت دې که چرې یوروایت په مختلفو احکامو آدابو او فوائدباندې مشتمل وی نوهغه په مختلف أبواب کښې نقل کوی. مذکوره روایت دَ حضرت کعب بن مالک رضی الله عنه دَ یوطویل او مفصل روایت جزء دې په کوم کښې چه هغه دَ غزوه تبوک نه پاتې کیدو قصه بیان کړې ده. شاته کتاب الصلوة باب الصلوة إذا قدم من سفر لاندې مذکوره روایت باندې بحث کړې دې. او وړاندې کتاب المغازی لاندې هم په تفصیل سره راروان دې.(۵)

ترجمة الباب سره مناسبت:- مناسبت بالکل ښکاره دې.

دَ حدیث نه حاصل شوې فوائد:- علامه عینی رحمه الله اوفرمائیل چه دَ ترجمة الباب دَ روایت نه یوه فائده دا معلومه شوه چه دَ سفر نه په واپس کیدو نفل مونځ کول سنت دی اودَدې ډیر فضیلت دې. دا سلامت اوبه عافیت سره واپس کیدو باندې دَ الله تعالی په حضوردَ شکریه ادا کولو مظهر دې. دَ رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په دې طرز عمل کښې زمونږ دپاره اوسوه او نمونه ده چه دَ سفر نه حضر حالت ته راتلل او دَهر کارنه وړاندې نفلی مونځ سره تبرک حاصل کړې شی. دادَ خیر

---

[۱]) کشف الباری:۱/۳۲۶.

[۲]) تهذیب الکمال للحافظ المزی: ۱۹/۱۴۵.

[۳]) تهذیب الکمال: ۱۹/۱۴۵ وتهذیب التهذیب:۷/۴۴.

[۴]) تهذیب الکمال: ۱۹/۱۴۵ وتهذیب التهذیب:۷/۴۴.

[۵]) کشف الباری کتاب المغازی ص: ۶۳۵ — ۶۵۱.

یوه بهترینه کنجی ده. [1]

دویمه خبره دا معلومه شوه چه د سفرنه واپس راشي نود خپل کور نه اول د الله تعالی کور جمات، کښې حاضر شي اوهم د دغه ځائی نه د حضرت شروع اوکړي. خلقو سره لږ ساعت ناسته اوکړي نو سلام دعا به کوي. [2] ښکاره خبره ده چه دا هم یوه لویه فائده ده.

باب-۱۹۵ الطعام عند القدوم

د ترجمة الباب مقصد او باب سابق سره مناسبت:- د دې نه وړاندې باب کښې خودلې شوی چه اول دې جمات ته لاړشي مونځ دې اوکړي د هغې نه پس دې بیا کورته ځي کله چه مسافر خپل کورته لاړو آرام ئې اوکړو نو د هغې نه پس به څه کوي؟ د دې مناسبت سره امام بخاری رحمه الله دا ترجمة قایم کړه. د امام بخاری رحمه الله غرض دادې چه د خوشحالئی په موقع باندې که چرې د دعوت طعام انتظام اوکړې شي نو دا دیره ښه خبره ده. په دې موقع باندې د خپلوانو دوستانو د پاره دعوت طعام بندوبست کول د سنت او صحابه کرامو رضی الله عنهم د اثر نه ثابت دي.

قوله: وکان ابن عمر یفطر لمن یغشاه:- عبدالله بن عمر رضی الله عنهما به د میلمانو او راتلو ملاقاتیانو د وجې نه روژه نه ساتله.

یغشاه:- غَشِيَ یَغْشَا غِشْیَانا په معنی کښې دې. د چا راتلل، راښکاره کیدل، په عربی ژبه کښې ملاقاتیان یا خدمت کونکې جماعت ته غاشیة وئیلې شي. [3]

ممکن دی چه په روایت باب کښې هم غاشیه نه هغه خلق مرادوی چه د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما د خدمت او زیارت کولو د پاره راتلل.

یفطر:- د کشمیهنی په روایت کښې یفطر په ځائی یصنع لفظ راغلې دې. [4] حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عسقلانی رحمه الله فرمائی چه د معنی په لحاظ دالفظ هم صحیح دې او د دواړو په مینځ کښې څه تعارض هم نشته. خو بیاهم د ترجمة الباب په روایت کښې یفطر مروی دې هم دغه اصح دې. [5]

حضرت ابن عمر رضی الله عنهما د سفر او حضر معمول:- د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما معمول وو چه په سفر کښې به ئې کله هم روژه نه ساتله نه فرضی اونه نفلی. او په حضر کښې اکثر د روژې ساتلو اهتمام وو. د رمضان په میاشت کښې به ئې په رخصت باندې عمل کولو او د هغې قضاء به ئې راوړله. خو چه کله به ئې د سفرنه تشریف راوړلونو یوڅو ورځې به ئې روژه نه ساتله ځکه چه خلق به د ملاقات او مبارکئی د پاره راتلل حضرت ابن عمر رضی الله عنهما به د هغوی دعوت او خاطر تواضع انتظام فرمائیلو او پخپله به هغوی سره په خوراک څښاک کښې شریک کیدلو

---

[1]) عمدة القاري: ۲۲/۱۵.

[2]) عمدة القاري: ۲۲/۱۵.

[3]) النهاية لابن الاثير: ۳۷۰/۳ (ماده غين شين).

[4]) إرشاد الساري: ۵۶۰/۶.

[5]) إرشاد الساري: ۵۶۰/۶ وفتح الباري: ۲۳۱/۶.

اویوځو ورځې به ئی دخپل معمول خلاف روژه نه ساتله کله چه به دمیلمنو راتګ بندشو نو بیا به ئی دخپل معمول اهتمام کولو سره روژه ساتله [1]

مذکوره اثر قاضی اسماعیل بن اسحاق په الاحکام کښې عن حماد عن نافع عن ابن عمر په طریق سره موصولاً روایت کړې دې. په دې کښې دی إذا کان مقيما لم يفطر، وإذا كان مسافرا لم يصم، وإذا قدم أفطر إياما لغاشيته، ثم يصوم. [2] حضرت ابن عمر رضی الله عنهما چه به کله مقیم شو نوروژه به نی ساتله او چه په سفرکښې به وونو د روژې نه ساتلو معمول ئی وو کله چه به د سفرنه واپس کیدو نو ځو ورځې به نی دخپلو میلمنو د خاطره افطار کولو بیابه نی روژه ساتله

د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما داثر نقل کولومقصد - دحضرت ابن عمر رضی الله عنهما دا معلق اثر نقل کولوسره امام بخاری رحمه الله د ترجمة الباب مدعی ثابتوی چه ګورئی د ابن عمر رضی الله عنهما په حضرکښې دنفل روژې ساتلو معمول وو لیکن چه کله به د سفرنه واپس کیدو نو دملاقاتیانو د میلمستیاد پاره دخپل معمول خلاف پخپله هم هغوی سره خوراك کښې شریك کیدلو او ځو ورځې به نی روژه نه ساتله

د ابن عمر رضی الله عنهما داثر نه مستنبط فوائد: - علامه ابن بطال رحمه الله د دې اثر لاندې دا فائده خودلې ده چه رؤسا او ائمه له پکار دی چه د سفر نه واپس کیدو نه پس خپل احباب اودوستانو ضیافت کوئی. دا مستحب دی اود اکابرو او اسلافو دا معمول پاتې دې [3] دې دعوت ته په عربی کښې **نقیعه** ونیلې شی [4] علامه ابن اثر رحمه الله تحریر فرمائی چه **نقیعه** هغه خوراك ته وانی کوم چه مسافر د سفر نه د واپس راتلو سره تیاره وی. [5] یوقول دادې چه **نقیعه** د **نقع** نه دې **نقع** دوړې ته وائی. مسافر هم په دوړو کښې سفرکوی. [6]

[حدیث ۲۹۲۳/۲۹۲۴] [7] حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ أَخْبَرَنَا وَكِيعٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ مُحَارِبِ بْنِ دِثَارٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ - رضى الله عنهما أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - لَمَّا قَدِمَ الْمَدِينَةَ نَحَرَ جَزُورًا أَوْ بَقَرَةً.

رجال الحدیث

① **محمد**: داابو عبدالله محمدبن سلام بن الفرج السلمی بیکندی دې ددوی تذکره **کتاب الایمان**

---

[1]) فتح الباری: ۲۳۸/۶ وإرشادالساری: ۵۶۰/۶.

[2]) تغلیق التعلیق لابن حجر: ۴۶۷/۳.

[3]) شرح ابن بطال: ۲۴۳/۵.

[4]) فتح الباری: ۲۳۹/۶.

[5]) النهایة فی غریب الحدیث لابن الاثیر: ۱۰۹/۵.

[6]) إرشاد الساری: ۵۶۱/۶.

[7]) مر تخریجه فی کتاب الصلوة باب الصلوة إذا قدم من سفر.

باب قول النبی صلی الله تعالی علیه وسلم: أنا أعلمکم بالله وأن المعرفة فعل القلب لاندې اوګورئی. (۱)

حدثنا محمد.... د محمد په نوم سره دامام بخاری رحمه الله ډیر شیوخ حدیث ذکر صحیح بخاری کښې راغلی دي. مثلاً محمدبن علاء، محمدبن مثنی وغیره هما خو په خپل صحیح کښې امام بخاری رحمه الله دا صنیع اختیارکړې دې چه کوم خانی د لقب یا کنیت وغیره د تصریح نه بغیر په سند کښې مطلقا محمد ذکرکوی نو ددې نه دهغوی په نیز محمدبن یحیی یا محمد ذهلی نه یوکس مراد وی. (۲) بیا دا شبه پیداکیږی چه په سندحدیث کښې مطلق لفظ محمد نه به څنګه معلومیږی چه دې نه محمدبن یحیی مراد دې یا محمدذهلی؟ ددې جواب دادې چه د دواړو شیوخ حدیث جدا جدا دی لهذا د مروی عنه تعیین سره ددې خبرې هم تعیین کیږی چه د محمد نه محمد بن یحیی مراد دې که محمدذهلی (۳) دلته د روایت په سند کښې د محمد شیخ یعنی مروی عنه وکیع دې او وکیع بن جراح دمحمد ذهلی په شیوخ کښې شامل نه دې په دې وجه دا شك باقی نه پاتې کیږی چه د محمد نه به دلته محمد ذهلی مراد وی.

② **وکیع**:- دامشهورامام محدث ابوسفیان وکیع بن الجراح بن ملیح الرواسی الکوفی رحمه الله دې. د دوی حالات کتاب العلم باب کتابة العلم لاندې تیرشوی دی. (۴)

③ **شعبه**:- دا شعبه بن الحجاج واسطی بصری رحمه الله دې. د دوی حالات کتاب الایمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده لاندې وړاندې تیرشوی دی. (۵)

④ **محارب بن دثار**:- دا قاضی ابومطرف محارب بن دثار السدوسی الکوفی رحمه الله دې. د دوی حالات کتاب الصلوة باب الصلوة إذا قدم من سفر لاندې تیرشوی دی.

⑤ **جابربن عبدالله** رضی الله عنهما:- دا مشهور صحابی دې. د دوی حالات کتاب الوضوء باب صب النبی الوضوء علی المغمی علیه لاندې تیرشوی دی.

قوله: أن رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم لما قدم المدینة نحر جزورًا أو بقرةً:- حضرت جابربن عبدالله رضی الله عنهما فرمائی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم به کله د ذات الرقاع نه واپس شو (۶) مدینې ته راورسیدو نو حضورپاك یوه اوښه یا غوا ذبح کړه.

جزورا أوبقرة:- د جیم فتحه او زاء ضمه سره د قربانئی اوښ ته وائی په مذکر او مؤنث دواړو باندې د جزور اطلاق کیږی. (۷)

---

۱) کشف الباری: ۹۳/۲.

۲) فتح الباری: ۱۳۹/۶.

۳) فتح الباری: ۱۳۹/۶.

۴) کشف الباری: ۲۱۹/٤ — ۲۲۶.

۵) کشف الباری: ۶۷۸/۱.

۶) إرشاد الساری: ۵۶۱/۶.

۷) عمدة القاری: ۲۲/۵ النهایة لابن الاثیر: ۲۲۶/۱.

ددې جمع جزر د جيم او زاء ضمه سره[1]
راوى ته ياد نه دى چه اوښه ئې ذبح کړې وه که غوا په دې بنياد باندې او دلته مفيد شک دې ليکن راجح دادى چه حضور پاک غوا ذبح کړې وه خکه چه د حضرت جابر رضی الله عنه هم دغه روايت امام مسلم رحمه الله په دوو مختلف طرق سره خپل صحيح کښې روايت کړې دې او په دواړو کښې د بقرة لفظ تصريح ده د جزور هيڅ ذکر نشته[2]
خلاصه دا شوه چه د صحيح بخارى په روايت باب کښې جزور د راوى شک دې صحيح دادې چه حضور پاک غوا ذبح کړې وه

ترجمة الباب سره مناسبت: ترجمة الباب سره د روايت باب مناسبت بالکل ظاهر دې ترجمة الباب لاندې امام بخارى رحمه الله د سفر نه واپس کيدلو باندې د دعوت طعام سنيت او استحباب ثابت کړې دې

احديث ص ٦٩٦[3] مُعَاذٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ مُحَارِبٍ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ اشْتَرَى مِنِّي النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - بَعِيرًا بِوُقِيَّتَيْنِ وَدِرْهَمٍ أَوْ دِرْهَمَيْنِ، فَلَمَّا قَدِمَ صِرَارًا أَمَرَ بِبَقَرَةٍ فَذُبِحَتْ فَأَكَلُوا مِنْهَا، فَلَمَّا قَدِمَ الْمَدِينَةَ أَمَرَنِي أَنْ آتِيَ الْمَسْجِدَ فَأُصَلِّيَ رَكْعَتَيْنِ، وَوَزَنَ لِي ثَمَنَ الْبَعِيرِ.

رجال الحديث

①**معاذ:** دا معاذ بن معاذ العنبرى البصرى رحمه الله دې. د دوى تذکره کتاب الاذان باب إذا أقيمت الصلوة فلا صلاة إلا المکتوبة لاندې تيره شوې ده. د سند د باقى روايانو حواله دې نه وړاندې روايت په سند کښې تيره شوې ده.

قوله: اشترى منى النبى صلى الله تعالى عليه وسلم بعيرًا بوقيتين، ودرهم أو درهمين: - جابربن عبدالله رضی الله عنهما وائى رسول الله صلی الله علیه وسلم مانه يو اوښ په دوه اوقيه او يو درهم يا دوه اوقيه او دوه درهم واخستلو. راوى ته يادنه دى چه په دوه اوقيه اويو درهم باندې اخستې وو که په دوه اوقيه او دوه درهم باندې په دې وجه د أو درهمين سره د راوى شک ښکاره کيږى. خو د ابوذر په روايت کښې أوقيتين د همزه فتحه او واؤ سکون سره ضبط شوې دې. په

[1]) النهاية لابن الاثير: ٢٢٦/١.

[2]) أخرجه مسلم فى صحيحه: ٢٩/٢ فى كتاب المساقاة والمزارعة. باب بيع البعير واستثناء ركوبه. عن عبيدالله بن معاذ العنبرى عن أبيه عن شعبة عن محارب أنه سمع جابر بن عبدالله يقول: اشترى منى رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم بعيرا بوقتين ودرهم، أو درهمين. قال: فلما قدم صرارًا أمر ببقرة فذبحت. فاكلوا منها. فلما قدم المدينة أمرنى ان آتى المسجد فاصلى ركعتين. ووزن لى ثمن البعير. فارجح لى رقم: ٤٠٧٣ وقد أخرجه أيضًا بطريق آخر: ٣٠/٢ عن يحيى بن الحبيب الحارثى. عن خالدبن الحارث. عن شعبة عن محارب. عن جابر. عن النبى صلى الله تعالى عليه وسلم بهذه القصة. غير أنه قال: فاشتراه منى بثمن قد سماه. ولم يذكرالوقيتين. والدرهم و الدرهمين. وقال: أمر ببقرة. فنحرت. ثم قسم لحمهما. رقم: ٤٠٧٥.

[3]) قوله (زاد معاذ. عن شعبة) مرتخريجه فى كتاب الصلوة باب الصلوة إذا قدم من سفر رقم: ٤٤٣.

یوروایت کښې وقیتین په واؤباندې فتحه سره ضبط شوې دې او په دې کښې همزه ساقط ده،[1] او په دې مخې ته نسخه کښې هم دا ضبط کړې شوې دې

قوله فلما قدم صرارا، أمر ببقرة فذبحت فاكلوا منها - کله چه حضور پاك مقام صرار ته اورسیدونو دیوې غوا ذبح کولو حکم ئې ورکړونو غوا ذبح کړې شوه او ټولو ذهغې غوښه اوخوړله

صرار - ذ صاد کسره سره ذ یوځائی نوم دې. مشرق طرف ته مدینې نه درې میله فاصله باندې دې[2] حموى، مستملى او ابن الخداء رحمهم الله په روایت کښې ضرار (په صاد باندې نقطه سره) ضبط شوې دې. علامه ابن قرقول او حافظ ابن حجر رحمهما الله فرمائی دا ذ راوى وهم دې. صحیح صرار (بغیرنقطه) دې.[3] باوقیتین ودرهم أو درهمین

الفاظ روایات کښې تعارض اوذهغې حل:- علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی دا جمله ذ امام بخاری رحمه الله په نیز په روایت کښې په مختلف لفظونوسره نقل ده. په یوروایت کښې دی باوقیتین ذ تثنیه په ځائی وقیة مفرد نقل کړې شوې دې. په یوروایت کښې الفاظ دی أحسبه باربع أواق او په یوبل روایت کښې دی بعشرين دينار الفاظ نقل دی.[4] خو امام بخاری رحمه الله اوفرمائیل ان رواية وقية اكثر.[5]

قاضی عیاض رحمه الله ذ روایت په دې جمله کښې نقل شوی اختلاف په مینځ کښې تطبیق ورکولو سره فرمائیلی چه په حقیقت کښې دا لفظی اختلاف دې ذمعنی په لحاظ په دغه مختلفو الفاظو کښې هیڅ تعارض نشته. ذ اختلاف اصل منشاء خو روایت بالمعنی دې. مطلب دادې چه راوی په روایت بالمعنی باندې عمل اوکړو او هم یومفهوم ئې په مختلفو لفظونو کښې تعبیر کړو. په أوقية سره په روایت کښې أوقية الذهب مراد دې. او ذدویم روایت مطابق اربع أواق په اصل کښې څلور اوقیه چاندی ذ أوقية الذهب ذ قیمت مساوی دې. لهذا معنًا دې مختلفو الفاظ کښې څه تعارض نشته. دغه شان به شل دینار ذ دغه اواقی قیمت شی

علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی: وجمع القاضي عياض بين هذه الروايات بأن سبب الاختلاف: الرواية بالمعنى وأن المراد أوقية الذهب والاربع أواق بقدر ثمن أوقية الذهب.[6]

ذدې تعلیق تخریج:- امام مسلم رحمه الله دا تعلیق كتاب المساقات، باب بيع البعير واستثناء ركوبه

---

[1]) إرشادالسارى:٦/٥٦١.
[2]) عمدة القارى:١٥/٢٢ – ٢٣.
[3]) عمدة القارى:٥/ ٢٢ – ٢٣ وفتح البارى:٤/٢٣٩.
[4]) إرشادالسارى:٦/٥٦١.
[5]) إرشادالسارى:٦/٥٦١.
[6]) إرشادالسارى:٦/٥٦١.

لاندې موصولاً نقل کړې دي. بل اسماعيل رحمه الله هم دا تعليق په مستخرج کښې موصولاً روايت کړې دي (١)

ددې تعليق مقصد:- ددې تعليق نه دامام بخاري رحمه الله مقصد د ترجمة الباب دعوى ثابت کول دى چه رسول الله ﷺ د سفر نه مراجعت کولوسره مقام صرار ته اورسيدو نو حضوپاك دغوا د ذبح کولو حکم ورکړو کومه چه ټولو په يو خائې اوخوړله. چنانچه فلما قدم صرارًا أمر ببقرة نه هم ترجمة الباب اوخي.

احديث نمبر ٢٩٢٢](٢) حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مُحَارِبِ بْنِ دِثَارٍ عَنْ جَابِرٍ قَالَ قَدِمْتُ مِنْ سَفَرٍ فَقَالَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- «صَلِّ رَكْعَتَيْنِ». صِرَارٌ مَوْضِعٌ نَاحِيَةً بِالْمَدِينَةِ. [ر: ٤٣٢]

رجال الحديث

① **ابوالوليد**:- دا ابوالوليد هشام بن عبدالملك طيالسى بصرى رحمه الله دي ددوى حالات كتاب الايمان باب علامة حب الايمان کښې تيرشوى دى. (٣)

② **شعبه**:- دا شعبه بن الحجاج بن الورد بصرى رحمه الله دي. د دوى حالات كتاب الايمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده لاندې وړاندې تيرشوى دى. (٤)

③ **محارب بن دثار**:- دا قاضى ابومطرف محارب بن دثار السدوسى الكوفى رحمه الله دي. ددوى حالات كتاب الصلوة باب الصلوة إذا قدم من سفر لاندې تيرشوى دى.

④ **جابربن عبدالله** رضي الله عنهما: دا مشهورصحابى جابر بن عبدالله بن حرام انصارى دي. ددوى تذكره كتاب الوضوء باب صب النبى الوضوء على المغمى عليه لاندې تيره شوى ده.

قوله: قال: قدمت من سفر، فقال النبى صلى الله تعالى عليه وسلم: صل ركعتين:- دحضرت جابربن عبدالله رضي الله عنهما په روايت کښې دى چه زه د سفر نه واپس راغلم نو رسول الله ﷺ حکم اوکړو چه دوه رکعته (نفل) اوکړه.

ترجمة الباب سره د حديث په مناسبت د يواشكال جواب:- حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه دلته

---

(١) صحيح مسلم: ٢٨/٢ رقم:١١٥.

(٢) مر تخريجه فى كتاب الصلوة باب الصلوة إذا قدم من سفر رقم: ٤٤٣.

(٣) كشف البارى:٣٨/٢.

(٤) كشف البارى:٦٧٨/١.

اشکال کیدې شی چه دَدې روایت ترجمة الباب سره مناسبت نشته. دَدې مناسبت خودماقبل باب :باب الصلوة إذا قدم من سفر سره دې؟

حافظ ابن حجر رحمه الله دَدې جواب ورکړې دې چه ابوالولید په طریق سره مذکوره روایت نقل کولوسره امام بخاری رحمه الله دَدې خبرې طرف ته اشاره کړې ده چه دا روایت دَ پوره حدیث یو جزء دې دَدې تفصیل دادې چه دَ شعبه بن حجاج نه دَهغه دریو شاګردانودا حدیث روایت کړې دې او هریو دَ شعبه بن حجاج نه دَ حدیث صرف هم یوجزء نقل کولو باندې اکتفاء کړې ده. وکیع دَ شعبه نه دَ حدیث هغه جزء نقل کړې دې په کوم کښې چه دَ غوا دَ ذبح ذکردې. ابوالولید او سلیمان بن حرب دَ شعبه نه دَ حدیث هغه جزء نقل کړې دې په کوم کښې چه رسول الله ﷺ مبارك حضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنه ته دَ دوو رکعتو مونځ کولوحکم ورکړې دې. او معاذعنبری دَ شعبه نه پوره حدیث نقل کړې دې (۱)

خلاصه دا ده چه دَ باب دریواړه روایتونه هم دَ یوحدیث مختلف اجزاء دی. ابوالید په طریق باندې امام بخاری رحمه الله دا روایت ذکرکولوسره اشاره فرمائیلې چه دا دې نه دَ وړاندې روایت جزء دې (۲)

قوله :صرار: موضع ناحية بالمدينة:- دَ ترجمة الباب په معلق روایت کښې صرار لفظ وارد شوې دې. امام بخاری رحمه الله وضاحت فرمائیلې دې چه صرار دَ مدینې په مضافات کښې واقع دې. دَ صحیح بخاری په یوه نسخه کښې دا عبارت نشته. (۳)

براعت اختتام:- دَامام بخاری رحمه الله دا عادت دې چه دَهرکتاب په آخره کښې یوداسې لفظ ذکر کوی په کوم کښې چه دَاختتام طرف ته اشاره وی.

شیخ الحدیث مولانا محمدزکریا رحمه الله فرمائیلی دی چه په حقیقت کښې امام بخاری رحمه الله دَ کتاب اختتام سره انسان دَ دې په خاتمه باندې خبردارکوی چه څنګه دَ کتاب بحث اختتام ته اورسیدو ستا ژوند به هم دغه شان خپل انجام ته په رسیدو سره ختم شی. لهذا دَمرګ نه غفلت مه کوه اوبه نیکواعمالوسره دَ راتلونکی منزل تیاری کوه.

دَ حافظ ابن حجر رحمه الله په نیز کتاب الجهاد هم په دې باب باندې ختمیږی. کتاب الخمس په دې کښې شامل نه دې. په دې وجه دَ حافظ صاحب په نیز په اختتام باندې دلالت کونکې جمله **قدمت من سفر، فقال النبی صلی الله تعالی علیه وسلم: صل رکعتین** ده. (۴)

---

[1]) فتح الباری: ۲۳۹/۶ وتبعه القسطلانی أیضًا أنظر إرشادالساری: ۵۶۱/۶.

[2]) فتح الباری: ۲۳۹/۶.

[3]) تحفة الباری لشیخ الاسلام زکریا بن محمد الانصاری: ۵۲۹/۳.

[4]) الابواب والتراجم للمحدث زکریا الکاندهلوی ص: ۲۰۵ ومقدمة لامع الدراری للکاندهلوی: ۱۷۱/۱.

لیکن حضرت شیخ الحدیث رحمه الله فرمانیلی چه زما په نیز کتاب الجهاد په بدء الخلق باندې ختمیږي کتاب الخمس ثم په کتاب الجهاد کښې شامل دې په دې وجه دلته په دې مقام باندې دَ براعت الختام دَتصریح کولو هیڅ ضرورت نشته. خو که دَحافظ صاحب دَ رائې اعتبار اوکړې شي نو بیاهم براعت الختام باندې دلالت کونکی هغه الفاظ دانه دی دکوم تصریح چه حافظ صاحب کړې ده. بلکه دَ حدیث باب په سند کښې وارد محارب او دثار هغه الفاظ دی چه براعت الختام باندې دلالت کوی دَ محارب معنی ده جنګ کونکې جنګیدونکې په جنګ سره دَ مرګ واقع کیدل ممکن دی. لکه چه لفظ محارب سره دَ مرګ واقع کیدو او ژوندون ختمیدو طرف ته اشاره ده. دثار نه اسم فاعل الداثرالهالك طرف ته اشاره ده هلاك کیدونکې په دې سره هم دَ مرګ او ژوند هلاکت یعنی ختمیدو طرف ته اشاره ده. (١)

دغه شان دثار هغه کپړې ته وائی چه په بدن باندې لګیدلې کپړې دپاسه وی ددې ضد شعاردې شعار دَ بدن وینبتو سره لیګدلې کپړې ته وائی. دا دَ دثار نه لاندې وی دې ته تاسو تحتانی لباس هم وئیلې شئی. حضرت شیخ الحدیث رحمه الله فرمائی چه دثاردَ شعار ضد دې او شعار سره ذهن رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ددې ارشاد طرف ته راګرځول دی دَ کو الفاظ چه دادی: شعرنها إیاه (٢)

دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم لور بی بی حضرت زینب رضی الله عنها وفات شوه. دَهغې دکفن دفن انتظام اوکړې شو نو حضوریاك اوفرمائیل أشعرنها إیاه یعنی دا ازار دَ زینب دپاره شعار جوړکړئی. (٣)

مختصر دا چه دثار دَ شعار سره مناسبت دې په کوم سره چه مذکوره روایت یادولوسره انسان خبردارکولې شی چه ته به هم مړکیږې او کفن دفن انتظام به دې کیږی. لهذا غافل کیږه مه اودمرګ تیاری کوه. والله اعلم

ختم شده

---

١) الابواب والتراجم للمحدث زکریا الکاندهلوی: ص ٢٠٠ ومقدمة لامع الدراری للکاندهلوی: ١٧١/١.

٢) والحدیث عندالبخاری: ١٦٨/١ فی کتاب الجنائز باب غسل المیت ووضوء بالماء والسدر، وباب ما یستحب أن یغسل وترا. وعندمسلم فی صحیحه: ٣٠٤/١ – ٣٠٥ فی کتاب الجنائز باب غسل المیت ثلاثا أو خمسا،وعند النسائی فی سننه: ٦٦٦/١ فی باب کیف یغسل المیت وعندالترمذی فی جامعه: ١٩٣/١ فی أبواب الجنائزباب ماجاء فی غسل المیت،وعند ابن ماجة فی سننه: ص: ١٠٥ فی أبواب ماجاء فی غسل المیت.

٣) مقدمة لامع الدراری للمحدث زکریاکاندهلوی: ١٧١/١.

المصادر والمراجع

الابواب والتراجم لصحیح البخاری / محمد زکریا صاحب الکاندهلوی رحمه الله تعالیٰ، متوفیٰ ۱۴۰۲ھ / ۱۹۸۲ء
، ایچ ایم سعید کمپنی کراچی۔

الاحسان بترتیب صحیح ابن حبان / ابو حاتم محمد بن حبان بستی رحمه الله تعالیٰ، متوفیٰ ۳۵۴ھ،
مؤسسة الرسالة بیروت۔

احکام القرآن / ابو بکر احمد بن علی الرازی الجصاص رحمه الله، متوفیٰ ۳۷۰ھ، دار الکتب العلمیة بیروت

احکام القرآن / ابو بکر محمد بن عبد الله المعروف بابن العربی المتوفی ۵۴۳ھ / دار المعرفة بیروت۔

ارشاد الساری شرح صحیح البخاری / ابو العباس شهاب الدین احمد القسطلانی ۔ رحمه الله تعالیٰ ۔، متوفیٰ
۹۲۳ھ، المطبعة الکبریٰ الامیریة مصر / دار الکتب العلمیة بیروت۔

الاستذکار / ابن عبد البر ۔ رحمه الله ۔، المتوفی ۴۶۳ھ، دار احیاء التراث العربی بیروت، الطبعة الاولی ۱۴۲۱ھ

الاستیعاب فی اسماء الاصحاب بهامش الاصابة / ابو عمر یوسف بن عبدالله بن محمد بن عبد البر ۔ رحمه
الله ۔، متوفیٰ ۴۶۳ھ ۔ دار الفکر بیروت۔

اسد الغابة فی معرفة الصحابة / عز الدین ابو الحسین علی بن محمد الجزری المعروف بابن الاثیر، رحمه
الله، المتوفیٰ ۶۳۰ھ، دار الکتب العلمیة بیروت۔

الاصابة فی تمییز الصحابة / شهاب الدین ابو الفضل احمد بن علی العسقلانی المعروف بابن حجر، رحمه الله
، المتوفی ۸۵۲ھ ۔ دالفکر بیروت۔

اعلام الحدیث / ابو سلیمان حمد بن محمد الخطابی، رحمه الله تعالی، متوفی ۳۸۸ھ ۔ مرکز احیاء التراث
الاسلامی جامعة ام القری مکة المکرمة۔

اعلاء السنن / ظفر احمد العثمانی ۔ رحمه الله ۔، متوفیٰ ۱۳۹۴ھ، ادارة القرآن کراچی۔

اکمال اکمال المعلم شرح صحیح المسلم / ابو عبد الله محمد بن خلفة الوشتانی المالکی، رحمه الله،
متوفی ۸۲۷ھ، دار الکتب العلمیة، بیروت۔

الانساب / ابو سعد عبد الکریم بن محمد بن منصور السمعانی رحمه الله، متوفیٰ ۵۶۲ھ ۔ دار الجنان بیروت

اوجز المسالک الیٰ مؤطا مالک / محمد زکریا الکاندهلوی ۔ رحمه الله ۔، متوفی ۱۴۰۲ھ، ادارہ تالیفات
اشرفیه، ملتان / دار القلم، دمشق۔

بدائع الصنائع فی ترتیب الشرائع / ملک العلماء علاء الدین ابو بکر بن مسعود الکاسانی ۔ رحمه الله ۔،
متوفیٰ ۵۸۷ھ ۔ ایچ ایم سعید کمپنی کراچی۔

بدایة المجتهد / علامه قاضی ابو الولید محمد بن احمد بن رشد قرطبی، متوفیٰ ۵۹۵ھ، مصر طبع خاص۔

البدایة والنهایة / حافظ عماد الدین ابو الفداء اسماعیل بن عمر المعروف بابن کثیر ۔ رحمه الله ۔، متوفیٰ
۷۷۴ھ ۔ مکتبة المعارف بیروت، طبع ثانی ۱۹۷۷ء۔

بذل المجهود فی حل ابو داؤد / علامه خلیل احمد سهارنپوری ۔ رحمه الله ۔، متوفیٰ ۱۳۴۶ھ ۔ مطبعة ندوة
العلماء لکهنؤ ۱۳۹۳ھ / ۱۹۷۳ء۔

تاج العروس من جواهر القاموس /ابو الفیض سید محمد بن محمد المعروف بالمرتضیٰ الزبیدی ـ رحمه الله تعالیٰ ـ، متوفیٰ ۱۲۰۵ھ، دار مکتبة الحیاة، بیروت۔
تاریخ بغداد او مدینة السلام /حافظ احمد بن علی المعروف بالخطیب البغدادی ـ رحمه الله تعالیٰ ـ، متوفیٰ ۴۶۳ھ دار الکتاب العربی بیروت۔
التاریخ الکبیر /امیر المؤمنین فی الحدیث محمد بن اسماعیل البخاری ـ رحمه الله ـ. متوفیٰ ۲۵۶ھ ـ دار الکتب العلمیة بیروت۔
تالیفات رشیدیه / رشید احمد گنگوهی قدس سره. المتوفی ۱۳۲۳ھ. اداره اسلامیات ـ
تبیین الحقائق شرح کنز الدقائق / فخر الدین عثمان بن علی الزیلعی. متوفی ۷۴۳ھ. دار الکتب العلمیة بیروت
تحریر تقریب التهذیب / بشار عواد معروف. شعیب الارنؤوط. مؤسسة الرسالة. بیروت۔
تحفة الاشراف بمعرفة الاطراف /ابو الحجاج جمال الدین یوسف بن عبد الرحمن المزی ـ رحمه الله تعالیٰ ـ. متوفی ۷۴۲ھ. المکتب الاسلامی بیروت۔
تحفة الباری بشرح صحیح البخاری / ابو یحیی زکریا بن محمد الانصاری. المتوفی ۹۲۶ھ. دار الکتب العلمیة بیروت. الطبعة الاولی ۱۴۲۵ھ۔
تدریب الراوی بشرح تقریب النواوی / جلال الدین عبد الرحمن سیوطی ـ رحمه الله ـ. متوفی ۹۱۱ھ. المکتبة العلمیة المدینة المنورة۔
تعلیقات علی بذل المجهود / محمد زکریا الکاندهلوی ـ رحمه الله تعالیٰ ـ. متوفی ۱۴۰۲ھ. المکتبة التجاریة .ندوة العلماء لکهنؤ. الطبعة الثالثة ۱۳۹۳ھ / ۱۹۷۳م ـ
تعلیقات علی تهذیب الکمال / بشار عواد معروف. حفظه الله تعالیٰ. مؤسسة الرسالة ـ
تعلیقات علی الکاشف للذهبی / محمد عوامة، احمد محمد نمر الخطیب حفظهما الله. مؤسسة دار القبلة / مؤسسة علوم القرآن. الطبعة الاولیٰ ۱۴۱۳ھ۔
تعلیقات علی الکوکب الدری / محمد زکریا الکاندهلوی ـ رحمه الله تعالیٰ ـ. متوفیٰ ۱۴۰۲ھ۔
تعلیقات علی لامع الدراری / محمد زکریا الکاندهلوی ـ رحمه الله ـ. متوفیٰ ۱۴۰۲ھ / ۱۹۸۲م ـ
جامع البیان / محمد بن جریر الطبری ـ رحمه الله ـ. متوفی ۳۱۰ھ. دار المعرفة. بیروت۔
تفسیر البغوی / ابو محمد الحسین ابن مسعود الفراء البغوی الشافعی. المتوفی ۵۱۶ھ. اداره تالیفات اشرفیه ملتان۔
تفسیر عثمانی / شبیر احمد العثمانی ـ رحمه الله ـ. تاج کمپنی۔
تفسیر القرآن العظیم / ابو الفداء عماد الدین اسماعیل بن عمر ابن کثیر دمشقی ـ رحمه الله ـ. متوفیٰ ۷۷۴ھ. دار احیاء الکتب العربیة۔
التفسیر الکبیر /فخر الرازی ـ رحمه الله ـ. مرکز النشر. مرکز العلمیة الاسلامی۔
التفسیر المظهری / ثناء الله پانی پتی ـ رحمه الله ـ. دار الکتب العلمیة بیروت۔
الجامع لاحکام القرآن / ابو عبد الله محمد بن احمد الانصاری القرطبی ـ رحمه الله ـ. متوفی ۶۷۱ھ. دار الفکر بیروت۔
تقریب التهذیب / ابن حجر عسقلانی ـ رحمه الله ـ. متوفیٰ ۸۵۲ھ. دار الرشید حلب ـ

تكملة فتح الملهم / محمد تقی العثمانی حفظه الله ، مكتبه دار العلوم كراتشی۔
التمهيد لما فی الموطا من المعانی و الاسانيد / ابو عمر يوسف بن عبد الله بن محمد عبد البر مالكی ۔ رحمه الله۔ متوفی ۴۶۳ھ ، المكتبة التجارية ،مكة المكرمة۔
تهذيب الاسماء و اللغات / محيی الدين ابو زكريا يحيی بن شرف النووی ۔ رحمه الله۔ متوفی ۶۷۶ھ ، ادارة الطباعة المنيرية۔
تهذيب التهذيب / ابن حجر عسقلانی رحمه الله ۔ متوفی ۸۵۲ھ ، دائرة المعارف النظامية ، حيدر آباد دكن
تهذيب الكمال / جمال الدين ابو الحجاج يوسف بن عبد الرحمن مزی رحمه الله متوفی ۷۴۲ھ مؤسسة الرسالة
الثقات لابن حبان / ابو حاتم محمد بن حبان بستی ۔ رحمه الله ۔ متوفی ۳۵۴ھ ، دائرة المعارف العثمانية ، حيدر آباد ، ۱۳۹۳ھ۔
جامع الترمذی / ابو عيسیٰ محمد بن عيسیٰ بن سورة الترمذی ۔ رحمه الله ۔ متوفی ۲۷۹ھ ، ايچ ايم سعيد كمپنی / دار احياء التراث العربی بيروت۔
الجرح والتعديل / عبد الرحمن بن ابی حاتم الرازی رحمه الله ، المتوفی ۳۲۷ھ ، دار الكتب العلمية بيروت
جمع الجوامع / جلال الدين عبد الرحمن بن ابی بكر السيوطی ۔ رحمه الله ۔
حاشية السندی علی البخاری / ابو الحسن نور الدين محمد بن عبد الهادی السندی ۔ رحمه الله ۔ متوفی ۱۱۳۸ھ ، دار المعرفة ، بيروت۔
خلاصة الخزرجی ۔ خلاصة تذهيب تهذيب الكمال ۔ / صفی الدين خزرجی ۔ رحمه الله ۔ متوفی ۹۲۳ھ ، مكتب المطبوعات الاسلامية بحلب۔
الدر المختار / علاء الدين محمد بن علی بن محمد الحصكفی رحمه الله متوفی ۱۰۸۸ھ ، مكتبه علوفين ، كراتشی
دلائل النبوة / ابو بكر احمد بن الحسين البيهقی ۔ رحمه الله ۔ المتوفی ۴۵۸ھ دار الكتب العلمية بيروت الطبعة الاولی۔
ذخائر المواريث فی الدلالة علی مواضع الحديث / عبد الغنی بن اسماعيل بن عبد الغنی النابلسی ۔ رحمه الله ، متوفی ۱۱۴۳ھ ۔ دار المعرفة بيروت۔
رد المحتار / محمد امين بن عمر بن عبد العزيز عابدين الشامی ۔ رحمه الله ۔ متوفی ۱۲۵۲ھ ، مكتبه رشيديه ، كوئٹه / دار الثقافة والتراث ، دمشق ، سوية / دار المعرفة بيروت۔
روح المعانی فی تفسير القرآن العظيم و السبع المثانی / ابو الفضل شهاب الدين سيد محمود آلوسی بغدادی ۔ رحمه الله ۔ متوفی ۱۲۷۰ھ ، مكتبه امداديه ، ملتان ۔
سنن ابن ماجه / ابو عبد الله محمد بن يزيد بن ماجه ۔ رحمه الله ۔ متوفی ۲۷۳ھ ، قديمی كتب خانه كراچی / دار الكتاب المصری قاهره ، دار الكتب العلمية بيروت ، بتحقيق محمود محمد محمود حسن نصار۔
سنن ابی داؤد / ابو داؤد سليمان بن الاشعث السجستانی ۔ رحمه الله ۔ متوفی ۲۷۵ھ ، سعيد كمپنی / دار احياء السنة النبوية۔
سنن الدار قطنی / ابو الحسن علی بن عمر الدار قطنی رحمه الله ، متوفی ۳۸۵ھ ، دار نشر الكتب العلمية ، بيروت
سنن الدارمی / ابو محمد عبد الله بن عبد الرحمن الدارمی رحمه الله ، متوفی ۲۵۵ھ ۔ قديمی كتب خانه كراچی

سنن سعيد بن منصور / الحافظ سعيد بن منصور الخراسانی رحمه الله ، متوفى ، دار الكتب العلمية بيروت
السنن الصغرىٰ للنسائى / ابو عبدالرحمن احمد بن شعيب النسائى ـ رحمه الله ـ، متوفیٰ ٣٠٣ هـ، نشر السنة ملتان / قديمى كراتشى ـ
السنن الكبرى للبيهقى / ابو بكر احمد بن الحسين بن على البيهقى رحمه الله متوفیٰ ٤٥٨ هـ، نشر السنة ملتان
سير اعلام النبلاء / ابو عبد الله شمس الدين محمد بن احمد بن عثمان الذهبى ـ رحمه الله ـ، متوفیٰ ٧٤٨ هـ، مؤسسة الرسالة
السيرة الحلبية / على بن برهان الدين الحلبى ـ رحمه الله ـ، متوفى ١٠٤٤ هـ، المكتبة الاسلامية، بيروت ـ
السيرة النبوية / ابو محمد عبد الملك بن هشام المعافرى ـ رحمه الله ـ، المتوفى ٢١٣ هـ، مطبعة مصطفى البابى، الحلبى ـ
الاشباه والنظائر / ابن نجيم الحنفى ـ رحمه الله ـ، ادارة القرآن كراتشى ـ
شرح ابن بطال / ابو الحسن على بن خلف بن عبد الملك، المعروف بابن بطال ـ رحمه الله ـ، متوفیٰ ٤٤٩ هـ، مكتبه الرشد، الرياض ـ
شرح الكرمانى / شمس الدين محمد بن يوسف بن على الكرمانى ـ رحمه الله ـ، متوفیٰ ٧٨٦ هـ، دار احياء التراث العربى بيروت ـ
شرح مشكل الآثار / ابو جعفر احمد بن محمد سلامة الطحاوى، المتوفى ٣٢١ هـ، مؤسسة الرسالة بيروت، الطبعة الثانية ١٤٢٧ هـ ـ
شرح النووى على صحيح مسلم / ابو زكريا يحيىٰ بن شرف النووى رحمه الله، المتوفیٰ ٦٧٦ هـ، قديمى كراتشى
صحيح للبخارى / ابو عبدالله محمد بن اسمعيل البخارى ـ رحمه الله ـ، المتوفیٰ ٢٥٢ هـ، قديمى / دار السلام، رياض ـ
الصحيح لمسلم / مسلم بن الحجاج القشيرى النيسابورى رحمه الله، متوفیٰ ٢٦١ هـ، قديمى / دار السلام
الطبقات الكبرىٰ / ابو محمد بن سعد ـ رحمه الله ـ، متوفیٰ ٢٣٠ هـ ـ دار صادر بيروت ـ
عمدة القارى / بدر الدين ابو محمد بن محمود احمد العينى ـ رحمه الله ـ، متوفى ٨٥٥ هـ، ادارة الطباعة المنيرية / دار الكتب العلمية بيروت، الطبعة الاولى ١٣٢١ هـ ـ
عون المعبود شرح سنن ابى داود / شمس الحق عظيم آبادى، دار الفكر بيروت ـ
الفتاوى التتارخانية / عالم بن علاء الانصارى الاندريتى الدهلوى رحمه الله المتوفى ٧٨٦ هـ قديمى كتب خانه
فتح البارى / احمد بن على المعروف بابن حجر العسقلانى ـ رحمه الله ـ، متوفیٰ ٨٥٢ هـ ـ دار الفكر / قديمى كراتشى / داز السلام ـ
فتح القدير / كمال الدين محمد بن عبدالواحد المعروف بابن الهمام ـ رحمه الله ـ، متوفیٰ ٨٦١ هـ، مكتبه رشيديه / شركة و مطبعة مصطفى البابى الحلبى مصر ـ
فيض البارى / انور شاه كشميرى ـ رحمه الله ـ، متوفیٰ ١٣٥٢ هـ ربانى بكڈپو دهلى ـ
العدة شرح العمدة فى مذهب الامام احمد بن حنبل ـ رحمه الله ـ / بهاء الدين عبد الرحمن بن ابراهيم المقدسى رحمة الله عليه / مكتبة الرياض الحديثة بالرياض ـ

الفتاویٰ التاتارخانیۃ
القاموس الوحید / وحید الزمان بن مسیح الزمان قاسمی کیرانوی ـ رحمہ اللہ ـ ، متوفی ۱۴۱۵ ھ. /۱۹۹۵ م ، ادارۂ اسلامیات لاہور ـ
الکاشف / شمس الدین ابو عبد اللہ محمد بن احمد بن عثمان ذہبی ـ رحمہ اللہ ـ ، متوفی ۷۴۸ ھ ـ شرکۃ دار القبلۃ / مؤسسۃ علوم القرآن ـ
الکاشف عن حقائق السنن / شرف الدین حسین بن محمد بن عبد اللہ الطیبی ـ رحمہ اللہ ـ ، متوفی ۷۴۳ ھ ، ادارۃ القرآن کراچی ـ
کتاب الام / امام محمد بن ادریس الشافعی رحمہ اللہ ، متوفی ۲۰۴ ھ ، دار المعرفۃ ، بیروت ، طبع ۱۳۹۳ ھ / ۱۹۷۳ م
کتاب الخراج / الامام ابو یوسف ، یعقوب القاضی ـ رحمہ اللہ ـ ، المتوفی ۱۸۲ ھ ـ
کتاب الضعفاء الکبیر / ابو جعفر محمد بن عمر بن موسی بن حماد العقیلی المکی رحمہ اللہ متوفی ۳۲۲ ھ ، دار الکتب
کتاب المبسوط / الامام شمس الائمۃ ابو بکر محمد بن ابی سہل السرخسی ـ رحمہ اللہ ـ المتوفی ۴۸۳ ھ ، دار المعرفۃ / مکتبۃ رشیدیہ کوئٹہ / مکتبۃ حبیبیۃ کوئٹہ ـ
کشف المغطأ عن وجہ المؤطأ علی ہامش المؤطأ / اشفاق الکاندھلوی ـ رحمہ اللہ ـ
الکوکب الدری / حضرت مولانا رشید احمد گنگوہی ـ رحمہ اللہ ـ ، متوفی ۱۳۲۳ ھ ، ادارۃ القرآن کراچی ـ
لامع الدراری / رشید احمد گنگوہی ـ رحمہ اللہ ـ ، متوفی ۱۳۲۳ ھ ، مکتبہ امدادیہ مکۃ المکرمۃ ـ
لسان العرب / ابو الفضل جمال الدین محمد بن مکرم ابن منظور الافریقی المصری ـ رحمہ اللہ ـ ، متوفی ۷۱۱ ھ ، نشر ادب الحوزۃ ، قم ، ایران ـ
المؤطأ / مالک بن انس ـ رحمہ اللہ ـ ، متوفی ۱۷۹ ھ ـ دار احیاء التراث العربی بیروت ـ
المتواری علی تراجم ابواب البخاری / ناصر الدین احمد بن محمد المعروف بابن المنیر الاسکندرانی ـ رحمہ اللہ ـ ، متوفی ۶۸۳ ھ ـ مظہری کتب خانہ کراچی ـ
مجمع بحار الانوار / علامہ محمد طاہر پٹنی رحمہ اللہ ، متوفی ۹۸۲ ھ ، دائرۃ المعارف العثمانیہ حیدر آباد
مجمع الزوائد / نور الدین علی بن ابی بکر الہیثمی ـ رحمہ اللہ ـ ، متوفی ۸۰۷ ھ ، دار الفکر ، ـ
المجموع ـ شرح المہذب ـ / محیی الدین ابو زکریا یحییٰ بن شرف النووی رحمۃ اللہ علیہ ، متوفی ۶۷۶ ھ ، شرکۃ من علماء الازہر / دار الفکر بیروت ـ
مجموعۃ الفتاویٰ / ابو الحسنات عبد الحیی الکھنوی ، متوفی ۱۳۰۴ ھ ، ایچ ایم سعید کراچی ـ
المحلّی / ابو محمد علی احمد بن سعید بن حزم رحمۃ اللہ علیہ ، متوفی ۴۵۶ ھ ـ المکتب التجاری بیروت / دار الکتب العلمیۃ بیروت ـ
مختار الصحاح / محمد بن ابی بکر بن عبد القادر الرازی رحمۃ اللہ علیہ ، متوفی ۶۶۶ ھ ، دار المعارف ـ
المدونۃ الکبریٰ / مالک بن انس رحمۃ اللہ علیہ ، متوفی ۱۷۹ ھ ، دار صادر ، بیروت / مکتبۃ نزار مصطفی الباز مکۃ المکرمۃ الریاض ـ
مرقاۃ المفاتیح شرح مشکوۃ المصابیح / نور الدین علی بن سلطان القاری رحمۃ اللہ علیہ ، متوفی ۱۰۱۴ ھ ، امدادیہ ملتان / مکتبہ رشیدیہ کوئٹہ ـ

المستدرک علی الصحیحین / ابو عبد الله محمد بن عبد الله الحاکم النیسابوری رحمة الله علیه، متوفی ۴۰۵ھ، دار الفکر۔
مسند احمد / احمد بن حنبل رحمة الله علیه، متوفی ۲۴۱ھ، المکتب الاسلامی، دار صادر بیروت۔
مصباح اللغات / ابو الفضل عبد الحفیظ البلیاوی رحمة الله علیه، متوفی ۱۳۹۱ھ، مکتبه برهان، دهلی۔
المصنف لابن ابی شیبة / عبد الله بن محمد بن ابی شیبة المعروف بأبی بکر بن ابی شیبة رحمة الله علیه، متوفی ۲۳۵ھ، دار الکتب العلمیة بیروت / دار قرطبة، بیروت۔
المصنف لعبد الرزاق / عبد الرزاق بن همام صنعانی رحمة الله علیه، متوفی ۲۱۱ھ، مجلس علمی، کراتشی۔
معالم السنن / الامام ابو سلیمان حمد بن محمد الخطابی رحمة الله علیه، متوفی ۳۸۸ھ، مطبعة انصار السنة المحمدیة۔
معجم البلدان / ابو عبد الله یاقوت الحموی الرومی رحمة الله علیه متوفی ۶۲۶ھ، دار احیاء التراث العربی، بیروت
المعجم الکبیر / سلیمان بن احمد بن ایوب الطبرانی رحمة الله علیه، متوفی ۳۶۰ھ، دار الفکر۔
المغنی / موفق الدین ابو محمد عبدالله بن احمد بن قدامة رحمة الله علیه، متوفی ۶۲۰ھ، دار الفکر۔
المغرب / ابو الفتح ناصر الدین المطرزی۔ رحمه الله۔، ادارة دعوة الاسلام کراتشی۔
مقدمة لامع الدراری / محمد زکریا کاندهلوی رحمة الله علیه، متوفی ۱۴۰۲ھ، المکتبه امدادیه مکة المکرمة
مختصر المعانی / سعد الدین التفتازانی، المتوفی ۷۹۱ھ، قدیمی کراتشی۔
مکمل اکمال الاکمال / ابو عبد الله محمد بن محمد بن یوسف السنوسی رحمة الله علیه، متوفی ۸۹۵ھ، دار الکتب العلمیة، بیروت۔
موسوعة النحو والصرف والاعراب / الدکتور امیل بدیع یعقوب، انتشارات استقلال للملایین، الطبعة الاولی ۱۹۸۸م، بیروت / دار العلم، ایران۔
میزان الاعتدال فی نقد الرجال / شمس الدین محمد احمد بن عثمان الذهبی رحمة الله علیه، متوفی ۷۴۸ھ، دار احیاء التراث العربیة، مصر۔
نصب الرایه فی تخریج احادیث الهدایة / جمال الدین ابو محمد عبدالله بن یوسف الزیلعی، المتوفی ۷۶۲ھ، مؤسسة الریان، بیروت، الطبعة الاولی ۱۴۱۸ھ۔
النهایة فی غریب الحدیث و الاثر / علامه مجد الدین ابو السعادات المبارک بن محمد ابن الاثیر رحمة الله علیه، متوفی ۶۰۶ھ، دار احیاء التراث العربی بیروت / دار المعرفة بیروت الطبعة الاولی ۱۴۲۲ھ۔
الوجیز فی اصول الفقه / الدکتور عبد الکریم زیدان، نشر احسان للنشر والتوزیع طهران، ایران۔
وفیات الاعیان / شمس الدین احمد بن محمد المعروف بأبن خلکان رحمة الله علیه، متوفی ۶۸۱ھ، دار صادر بیروت۔
الهدایة / برهان الدین ابو الحسن علی بن ابی بکر المرغینانی رحمة الله علیه، متوفی ۵۹۳ھ، مکتبه شرکت علمیه، ملتان / ادارة القرآن کراتشی۔
هدی الساری (مقدمة فتح الباری) / ابن حجر عسقلانی رحمة الله علیه، متوفی ۸۵۲ھ، دار الفکر، بیروت۔
ہزار سال پہلے / مناظر احسن گیلانی رحمة الله علیه، بیت العلم کراچی۔